

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ
ԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԵՐԿՐՆԵՐ
ԵՎ
ԺՈՂՈՎՈՒՐՆԵՐ

XIV

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

СТРАНЫ и НАРОДЫ
БЛИЖНЕГО
и
СРЕДНЕГО
ВОСТОКА

XIV

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕЙ
и ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ АРАБСКИХ СТРАН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1987

ՈՒՅԵՆ

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ
ԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԵՐԿՐՆԵՐ
ԵՎ
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐ

XIV

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՆԵՐՔԻՆ ԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կ Մ Գ Ր Ա Կ Ա Ն Կ Ք Ի Գ Ի Վ

Գ. Կ. ՍՄԿՐՍՏԱՆ (Եսթոնացի), Լ. Մ. ՏԳՍԼՅԱՆ, Ե. Լ. ԼՅՎՆԱԿՍՏԱՆ,
Շ. Կ. ՄՂՈՏԱՆ, Ծ. Գ. ՍՍԼՆՈՋԱՆ, Ծ. Դ. ՍՄԿՐՍՏԱՆ

Հասցի պատասխանատու խմբագիր
Ե. Լ. ԼՅՎՆԱԿՍՏԱՆ

Գիրքը հրատարակության էն կրաչխազորն գրախաներ՝ պատմական գիտությունները
պահար Լ. Ե. Տեր-Մանգլյանը և պատմական գիտությունների թեկնածու Զաչիկ Զաչիկյանը:

Редакционные коллеги

Г. Х. САРКИСЯН (председатель), Г. М. ЕГАНЯН, Ш. Х. МГОРЯН,
Н. О. ОГАНЕСЯН, Р. П. СААКЯН, Ե. Կ. ՍԱՐԿԻՍՅԱՆ

Ответственный редактор тома
Н. О. ОГАНЕСЯН

THE COUNTRIES AND PEOPLES OF THE NEAR AND MIDDLE EAST
XIV

THE CONTEMPORARY PROBLEMS OF THE DOMESTIC
AND FOREIGN POLICY OF THE ARAB COUNTRIES

Publishing House of the Academy of Sciences of the Armenian SSR
Yerevan — 1987

ժողովածուում քննարկվում էն Արաբական արանչի կրկնները առիար-
աղաչական զարգացման հարցերը և լուսարանվում մերևազրարեկչան կոնճիկ-
տի աարքեր կողմերը: ժողովածուն պարունակում է նաև մենագրական առումնա-
սիրություն, եկիրված Եգիպտոսի 1982 թ. հուլիսյան հնգափոխությունը հետ
պատմության հարցերին:

Նախատեսվում է արևելագետների, միջազգայնագետների, թեղևու նաև բն-
թեղևուների լաթն շրջանակների համար:

II 050600000/27-86
703(02)-87

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1987

Հ Ո Ւ Վ Ա Մ Ն Ե Ր

Ե. Ա. ԱՐԿԱՐՅԱՆ

ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ
1967—1970 թթ.

Եգիպտոսի Հեղափոխական զարգացման ժամանակաշրջանի մեջ ուրույն տեղ ունի նրա զերջին փուլը, որն ընդգրկում է 1967—1970 թթ. ժամանակահատվածը: Այս փուլի նշանակությունը Եգիպտոսի նորագույն պատմության մեջ կարևոր է ոչ միայն նրանով, որ ընդգրկում է այդ պատմության ամենազրամասիկ ժամանակահատվածը, այլև նրանով, թե այս փուլի ընթացքում Եգիպտոսի Եերքազաքական իրադարձություններն ու դրանցից առաջացած երևույթները ինչպիսի՞ գեր ունեցան երկրի Հետագա զարգացման վրա: Այս փուլում Եգիպտոսում տեղի ունեցած իրադարձություններին, զերափոխումներին և նկատվող նոր երևույթներին սովետական պատմագրության մեջ անցրադարձել են Լ. Ի Մեդվեդևն, Ա. Գ. Բակլանովը, Օ. Մ. Գորբատովը և Լ. Յու. Չերկասսկին, Գ. Ի. Սմիռնովան, Վ. Ա. Լուցկինը, Ս. Ն. Վոլկովը և ուրիշներ: Հասկապես պետք է նշել այս փուլի իրողությունների առավել ամբողջական անցրադարձը Ի. Պ. Բելյանի և Ս. Մ. Պրիմակովի «Եգիպտոսը պրեզիդենտ Նասերի օրոք» աշխատության մեջ: Անտարակույտ, այս աշխատության Հեղինակները տվել են այդ փուլի զարգացումների հիմնական ուղղություններն ու զեռահատականները: Սույն Հոդվածի գլխավոր նպատակն է քացահայտել այս փուլում սրված Եերքազաքական պայքարի դրզպատճանները, տեղի ունեցած փոփոխությունների սոցիալ-քաղաքաքական արժեքը և դրանց կապը երկրում տեղի ունեցած Հետագա իրադարձությունների հետ:

ՅՕ-ական թվականների զերջերին արաքական առաջադիմական շարժման մեջ ի Հայտ եկան Էզեռածամային երևույթներ: Դրանց ետևում թաքնված էին երեք հիմնական պատճառներ: Առաջինը, արաքական առաջադիմական վարչակարգերի Եերքազաքական անկայունությունն էր:

Որոշ երկրներում դա արտահայտվում էր հանախակի հեղաշրջումներով, իսկ որոշ երկրներում էլ տարբեր հասարակական խավերի տարանջաման ընթացքի արագացումով: Այդ անկայունությունը հետևանքն էր այն հակասական, որոշ դեպքերում արատավոր գաղափարախոսական սկզբունքների, որոնց հետևում էին արարական առաջադիմական շարժման առաջնորդները՝ հասարակական-տնտեսական զարգացման հարցերում: Երկրորդը, միասնականության բացակայությունն էր այդ շարժման մեղմիածամանակ մի քանի կենտրոններ հավակնում էին հեղեմների դիրքի, որը կորոշեր արարական երկրների զարգացման հետագա ուղին: Այդ կենտրոնների միջև ընթացող պայքարը թուլացնում էր իմպերիալիզմի, փոխիզմի և տեղական հետադիմությունից դեմ մղվող պայքարի ընդհանուր ճակատը: Երրորդը, 1867 թ. պատերազմում առաջադիմական երկու երկրների՝ Նոբիսպոսի և Սիրիայի կրած ծանր պարտությունն էր: Օգտագործելով Իսրայելի մշտական ռազմական սպառնալիքները՝ քաղաքական նշումների նպատակով, իմպերիալիստական երկրները արարական հետադիմական վարչակարգերին, և առաջին հերթին Սաուդյան Արաբիային, հատկացրեցին առաջադիմական երկրների ներսում աշուժների հակահեղափոխական գործունեության զրգոզի և հովանավորի դերը: Արարական հետադիմության գործունեությունն այս ապարդիւում հանգում էր ֆինանսատնտեսական օգնությունների քողի տակ առաջադիմական վարչակարգերից հետագեմ խավերի համար զիջումներ կորզելու խնդրին: Միջազգային իմպերիալիզմի և արարական հետադիմության այս գործունեության շնորհիվ էր, որ հետագայում, այլևս հանգամանքների զուգորդությամբ, ժամանակավոր ետընթաց շարժում առաջացավ այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք էին Սուդանը, Սոմալին և Նոբիսպոսը: Ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա թերևս պատմականորեն ստեղծված տարբերվող պայմանները և սիրիական Բաաս կուսակցության կայուն ներքին և արտաքին քաղաքականությունը նրան զերծ պահեցին սոցիալ-քաղաքական կողմնորոշումը կասկածի տակ զենդ նախադրյալների առաջացումից:

Միայն կլիներ նասերական վարչակարգի թուլությունը փնտրել միայն նրա հակառակորդների ուժի մեղ: Պետք է ընդգծել, որ այդ վարչակարգի հեղափոխական միջոցառումները համարյա մշտապես զուգորդվում էին եգիպտական մանր և միջին բուրժուազիային կատարվող զիջումներով, զրանք սողանցքներ էին թողնում իրենց գործադրման իմաստային նենգափոխումների, քաղաքի և դուռի ունևոր գասի տնտեսական և քաղաքական դիրքերի հզորացման համար: Կարճառոտ բնութագրելու:

Համար Եգիպտոսի ներքաղաքական իրավիճակը անմիջապես նախքան պատերազմը և հաստատելու համար վերահիշյալ մտքերը բերենք պրեզիդենտ Նասերի վկայությունները նրա 1966 թ. հուլիսի 1-ին ասելու «... մեզ մոտ մասնավոր հատվածում ազգային բուրժուազիան անել է ավելի մեծ շահույթ, քան մենք ենթադրում էինք 1960 թ....: Ներկայումս մեծածախ առևտրի 60 տոկոսը գտնվում է մասնավորների ձեռքում... նրանք վերահսկում են 120 մլն ֆունտի (եգիպտական ֆունտի—Ս. Ա.) շրջանառություն (շրջանառու միջոցների —Ս. Ա.)»¹: Եկրդե՛ն երևում են նախկին ավատատիրական վարչակարգի ամրապնդման նշանները...: Այսօր, հեղափոխությունից 14 տարի անց, մենք ստեղծեցինք Ավատատիրության վերացման հանձնաժողով: Պարզվեց, որ սրտը կալվածատերերը «թաքցրել» էին հողերը: Հանձնաժողովը բացահայտեց նաև հողային բարեփոխումների արդյունքների վերացման մի շարք փորձեր: Գտնվել են խաբուսիքներ 800-ական ֆեզան² պահպանած կալվածատերեր...: Գյուղում դեռ պահպանվել են ինչպես Հին արտադրական հարաբերությունները, այնպես էլ կալվածատերերի ազդեցությունը: Նույնիսկ այժմ հազվագեղ է, երբ մի կալվածատիրական ընտանիք գյուղում իր ձեռքում է պահում գյուղապետին, պահեստայինը և ողջ տեղական ղեկավարությանը»³: Այս բոլորը ցույց են տալիս, թե ինչու «Եգիպտոսում, մի երկրում, որը հռչակվել էր առավել խոր սոցիալ-տնտեսական վերափոխությունների, հակահեղափոխությունը արտաքին հետադիմության օգնությամբ պատերազմից հետո կարողացավ պայքար մղել իր տնտեսական դիրքերի ուժեղացման, իսկ հետագայում՝ նաև իշխանության համար»:

Չնայած հանրահայտ առաջադիմական վերափոխություններին, եգիպտական հասարակության ընդհանուր հետամնացությունը, հեղափոխության ղեկավարների գաղափարախոսական սկզբունքների հակասականությունը և պրակտիկ գործունեության անհետևողականությունը հեղափոխական ժամանակաշրջանում պայմանավորեցին Հին բացասական գործոնների վարզացումը և նորերի առաջացումը: Նշենք դրանցից մի քանիսը.

1. Եգիպտական հեղափոխությունը չկարողացավ հենվել ժողովրդական լայն զանգվածների վրա: Մինչև 1967 թ. եգիպտական ղեկավարության մեջ այն համոզմունքն էր տիրում, թե բանակն է հեղափոխության միակ հենարանը և պետք է մնա որպես այդպիսին⁴:

2. Եգիպտական հեղափոխությունը շատեղծեց քաղաքական ավանգարդային կազմակերպություն: Նրա ստեղծած կազմակերպությունները

Քույլ կապեր ունենին ժողովրդական զանգվածների հետ, իսկ զնկավարության մեջ արագ Թափանցում էին սպորտունիքատական և հակահեղափոխական տարրեր:

3. Եզիպտական հեղափոխությունն ըստ էության շարքից պետական հին մեքենան: Հին բյուրոկրատական ապարատը արագորեն հարմարվեց նոր ժամանակներին և համարվեց նոր տարրերով՝ պետական մեքենայի խոշորացմանը զուգընթաց:

4. Եզիպտական հեղափոխությունը լիբազորեց արմատական վերափոխություններ երկրի հասարակական և արտադրական հարաբերությունների մեջ: Նրա զնկավարության, այսպես կոչված եղասակարգային հաշտեցման, սիշխանության վերագասակարգային բնույթի, սուլ շահագործողական կապիտալիզմ վերաբերյալ տեսական գրույթները պրակտիկայում ցույց տվեցին իրենց արատավոր էությունը:

Այս և բազմաթիվ այլ գործոններ գումարվելով այն զգվարություններին, որոնք առաջ եկան 1967 թ. պատերազմից հետո, Եզիպտոսում ստեղծեցին ծանր ու բարդ ներքաղաքական իրազրություն:

Դույզն ինչ շարժեքազդեկելով հեղափոխական ժամանակաշրջանի վերջին փուլում նասերի կառավարության ընդունած մի քանի որոշումների հեղափոխական նշանակությունը, ինչպես նաև ռազմական ծանր պարտության հետևանքները, այնուամենայնիվ յուրաքանչյուր ուսումնասիրող, ինչպես և ուրիշ զնայքերում, այս զնայքում էլ պետք է էլնի կոնկրետ աբղյուսնքներից: Վերոհիշյալ փուլը, անկասկած, բնութագրվում է մանրրուրժուական տեսության ու պրակտիկայի ակնհայտ ու արամարանական սնանկացումով: Միաժամանակ այս փուլն այն հիմնական ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում Եզիպտոսի ներքին հետազիմությունը բացահայտ կամ Թաքնված ձևով կուսակում էր իր ուժերը՝ աշխատելով զնայի իրեն ձգել զնկավարության անկայուն տարրերին, խարխուլի իր բացահայտ հակառակորդների զիրքերը կամ ինչ-որ ձևով չնզոքացնել նրանց: Եզիպտական հետազիմության զորժունեության այս նպատակասուղղվածությունը առավելապես բացահայտվում է երկրի սոցիալ-տնտեսական շինարարության այն գլխավոր ուղորաներում, որտեղ հատկապես ակնառու զարձան նասերի կառավարության վրիպումները:

1967 թ. հունիսյան պատերազմից հետո Եզիպտոսում ստեղծված ներքաղաքական իրավիճակը ուսումնասիրելիս առաջնակարգ հարց է զառնում նասերական վարչակարգի գրություն գնահատումը: Եթե արտաքին քաղաքական ասպարեզում այդ վարչակարգի կոզմոսորոշումը միանգամայն զրական բնույթի էր, և զրա մեջ մեծ զերը պատկանում էր անձամբ

Նասերին, ապա ներքաղաքական ասպարեզում տարաբնույթ ուժերի արհեստական համախմբումը ակնհայտ էր զարնեում վարչակարգի ներքին քաղաքականության վայրիվերո բնույթը: Սա այսպես էր, այլապես ինչո՞վ բացատրել այն հակասությունները, որ տեղ էին գտնում և՛ «Մարտի 30-ի ժրագրում», և՛ 1968 թ. հունիսյան բարեփոխումներում, և՛ 1969 թ. հուլիսյան հողային բարեփոխման օրենքներում և կառավարական այլ որոշումներում ու հայտարարություններում: Տարբեր քաղաքական ուժերի՝ աշերի, ձախերի և ռեալիստ համազոյակցումը նգիպատոսի կառավարման և քաղաքական-գաղափարախոսական ապարատում հենվում էր միայն նասերի անվիճարկելի հեղինակության և ազդեցության վրա, որը կարողանում էր սանձահարել բոլոր այլ ուժերին: Այսպիսով կարելի է ասել, որ նասերական վարչակարգը, ղեկավարվելով մանրրուրժուական ելակետներով, ռազմական պարտություն տրագաջմամբ թևակոխել էր զարգացման մի ժամանակահատված, երբ այլևս անհնար էր տարաբնույթ ուժերի տարանջատման ընթացքի դեմն առնելը և վարչակարգի այդ ընթացքն արդեն երկարատև լինել չէր կարող: Այստեղ առանձնահատկությունն այն է, որ վերոհիշյալի հետևանքով ընդդիմադիր խմբավորումները ստեղծվում էին ո՛չ թե վարչակազմից դուրս, այլ վարչակազմի հենց ներսում:

Փաստերը վկայում են, որ եզրպտական ղեկավարության մեջ երկրի արտաքին և ներքին քաղաքական կողմնորոշման հարցերում հակասությունները առաջացել էին դեռ 60-ական թվականների սկզբում⁶: Արաբական սոցիալիստական միության (ԱՍՄ) Բարձրագույն գործադիր կոմիտեի (ԲԳԿ) 1967 թ. օգոստոսի 4-ի նիստում պրեզիդենտ նասերը նկատի ունենալով անցած ժամանակներում եզրպտական ղեկավարության մեջ նկատվող պառակտողական երևույթները, զրանք բնութագրում էր հետևյալ կերպ: «Հեղափոխությունից հետո Հեղափոխության Ղեկավար Խորհուրդը՝ սկզբնական շրջանում գործում էր նորմալ մթնոլորտում: Բայց դրանից հետո առաջ եկան գործոններ և պետությունը պառակտվեց բազմաթիվ չհայտարարված կուսակցությունների՝ Արզել Հաքիմի կուսակցություն, Չաքարիայի կուսակցություն, Սադաթի կուսակցություն, Ալի Սարրիի կուսակցություն...: Արզել Հաքիմը ցանկանում էր ինքն անձամբ ղեկավարել բահակը, Չաքարիան ցանկանում էր ինքն անձամբ ղեկավարել ոստիկանությունը, Սադաթը ցանկանում էր ինքն անձամբ ղեկավարել Ազգային ժողովը, Ալի Սարրին ցանկանում էր ինքն անձամբ ղեկավարել Սոցիալիստական միությունը⁷: Նասերի կողմից կատարված այս տարաբաժանումը, իհարկե, պայմանական է: Հարցն այն է, որ հի-

շատակված շորս անձերից հրեքը, ըստ էության, նույն քաղաքական ուղ-
 զության հետևորդներն էին և նրանց նույն կանգնած խմբակցությունների
 քաղաքական հավակնությունների տարրերությունները չէ որ նրանց
 բաժանում էին, այլ անձնական հավակնությունները: Եթե Ազգային մո-
 ղովի նախագահ Մուհամմեդ Անվար Սազաթը թույլ հեղինակության
 պատճառով մշտապես հակվում էր զինված ուժերի գլխավոր հրամանա-
 տար և փոխպրեզիդենտ Արզիլ Հաքիմ Ամերի կողմը՝ և, հետևաբար,
 սովյալ իրազրության մեջ մեծ ազդեցությունների չէր կարող հավակնել,
 ապա Ամերը և ներքին գործերի մինիստր Հաքարիա Մուհի էդ-Պիկը, որոնց
 մեղքում էր գտնվում պետության անկայրեխիվ ապարատը՝ բանակը, ոս-
 տիկանությունն ու անվտանգության ուժերը, առանձին-առանձին ձեռ-
 քառում էին հաստատել անձնական վերահսկողություն պետության քաղա-
 քական և սոցիալ-տնտեսական համակարգի վրա: Ընդ որում պետք է նշել,
 որ Ամերի հենարանը գլխավորապես բանակն էր և սեփական հեղինա-
 կությունը՝ որպես պետության երկրորդ մարդ: Իսկ Ջ. Մուհի էդ-Պիկի
 հենարանն էին ոստիկանությունը, անվտանգության ուժերն ու պետական
 ապարատի տեխնոկրատական բյուրոկրատիան: Սա այսպես էր: Բայց,
 մեզմ առած, քիչ համոզիչ կլինի, եթե մենք պնդենք, թե վերոհիշյալ տա-
 րաբաժանումը ամբողջապես արտահայտում է եզրպետական զեկավարու-
 թյան մեջ 1967 թ. գոյություն ունեցող պառակտումը և առավել ևս
 եզրպետական քաղաքական ուժերի տեղաբաշխումը: Հարցն այն է, որ այդ
 ժամանակ, հիմք ունենալով ռազմական ծանր պարտության ստեղծած
 բարդ իրազրությունը, եզրպետական հասարակական և պետական համա-
 կարգի ներսում արագ թափ ստացավ տարբեր խավերի քաղաքական
 բնեղացումը: Այս իրազրության մեջ վճռական գերը պատկանում էր պե-
 տական կառավարման ապարատին: Բայց, ինչպես նշում են Բ. Պ. Քել-
 յանն ու Ծ. Մ. Պրիմակովը, այդ ապարատը... հետո էր ամենահուսալի
 մեխանիզմը լինելուց, որն ի վիճակի էր ապահովելու երկրի անկախու-
 թյունը¹⁰:

Եզրպետական վարչակազմի ընդերքում Գ. Ա. Նասերի վարած ներ-
 քին և արտաքին քաղաքականությանը ընդդիմադիր գլխավոր ուժը
 1967 թ. Հունիսին, անկասկած, զինվորական վերնախավն էր՝ մարշալ
 Ա. Հ. Ամերի գլխավորությամբ: Եթե Հունիսի 9-ի և 10-ի իրազարձու-
 թյունները¹¹ օգնեցին Գ. Ա. Նասերին և առաջադիմական ուժերին շախ-
 շախել արգեն հեղինակազրկված զինվորական այդ ընդդիմադրությունը,
 ապա հուպատեբազմական բարոյական հուսալքություն, օրավուր անող
 դժվարությունները աչ ուժերի համար պարարտ հող եղան արագորեն

քաղաքացիական ընդդիմադրությունն ստեղծելու համար: Պետք է շեշտել, որ այդ ընդդիմադրությունը, որի նունում կանգնած էին եզրիպատական բուրժուազիան, կալվածատերերը, գյուղական հարուստները, արարական և միջազգային հետադիմությունը, թեև նպատակի առումով միասնական, կազմված էր հիմնականում տակտիկական երկու ուղղությունների հետևորդներից: Ըստ այդ երկու ուղղությունների գործողությունների մեթոդների, նրանցից մեկին կարելի է անվանել բացահայտ ընդդիմադրություն, մյուսին՝ քողարկված:

Սթե հեղինակագրկված զինվորական ընդդիմադրության պարագլուխն Ա. Լ. Ամերը հունիսյան պարտության պատճառները տեսնում էր Ազիպտոսի՝ ԱՄՆ-ի հետ սենցած վատ հարաբերությունների մեջ և նասերին մեղադրում էր դրա համար, միաժամանակ նրան հորդորելով որևէ ձևով համաձայնության գալ ԱՄՆ-ի հետ,¹² ապա բացահայտ ընդդիմադրությունը, որի գլուխ կանգնեցին փոխպրեզիդենտ Զ. Մոհի էդ-Պինը և օլանավորման մինիստր Արդել Մոնեյմ Կայսունին, շարքելով իր նպատակները սոցիալիստական տերմինաբանությամբ, բացահայտորեն պահանջում էր երկրի քաղաքական և տնտեսական ամբողջ համակարգի ենթադրում: Նրա ներկայացուցիչները մամուլում դաժան քննադատության էին ենթարկում երկրի համարյա բոլոր պետական, տնտեսական և հասարակական հաստատությունները: Այս հանդամանքը առավելապես պարզ երևում է 1967 թ. օգոստոսի 3—4-ի ԱՄՄ-ի ԲԳԿ-ի նիստի արձանագրությունից: Նրանք հրավիրված էր անձամբ նասերի պահանջով և օրակարգում ուներ վարչակարգի գնահատման հարցը: Նիստի ընթացքում նասերը, պատճառարանելով տնտեսության զարգացումն աշխուժացնելու անհրաժեշտությունը, առաջարկեց որոշ արտոնություններ տալ մասնավոր հատվածի առանձին էլիտերին, բայց ընդգծեց, որ նման միջոցառումները չպետք է ազդեն երկրի զարգացման հիմնական՝ սոցիալիստական ուղղության վրա¹³: Ինչպես երևում է, չկարողանալով կամ, ավելի ճիշտ, լցանկանալով ըմբռնել նասերի առաջարկության բուն իմաստը, Զ. Մոհի էդ-Պինը պարզորոշ կերպով հակադրվեց պրեզիդենտին: Նա առաջարկություն մտցրեց երկրում հաստատել սրաց համակարգ: Եժն գտնում եմ, որ մեր համակարգը պիտի լինի բաց համակարգ, որ ընտրությունները լինեն բաց և ոչ ուղղություն արվող¹⁴: Միաժամանակ նա աներկամորեն հասկանալ տվեց, որ սրաց համակարգը ասելով ինքն ի նկատի ունի նաև երկրի դոնորի բացումը օտարերկրյա կապիտալի առև¹⁵: Զ. Մոհի էդ-Պինը վճռականորեն արտահայտվեց եզրիպատական բուրժուազիայի և կալվածատերերի ունեցվածքի բռնա-

զբաժնումների և, մասնավորապես, Ավատատիրություն վերացման հանձնաժողովի միջոցառումների դեմ¹⁵։ Երեսուցաշտաբին իր մտահոգությունն արտահայտելով երկրում դժվարությունների ժաղաչման նկատմամբ, նա ասում էր «...մենք շենք կարողանա պետական հատվածում մարդկանց ապահովել լրիվ զբաղվածությունը։ Դրա համար մենք պետք է թույլատրենք մասնավոր հատվածին ավելի մեծ շահով վարել իր գործունեությունը և մասնակցի մեր հասարակության աշխատանքային զբաղվածության պատասխանատվության մեջ»։ Ետունակելով իր հյույժը ի պաշտպանություն եզրիտական բուրժուազիայի, նա պնդում էր, որ «...ոչ մի խաղ (եզրիտական հասարակության — Ծ. Ա.) չպետք է զգա, որ նա շունի իրավունքների և պարտականությունների հավասարություն, ինչպես մյուս խաղերը։ Ծն ի նկատի ունեմ ազգային կապիտալի խաղը, քանի որ նա շարունակական հարձակումների է ենթարկվում Սոցիալիստական միության (ԱՍՄ—Ծ. Ա.) ղեկավարության կողմից, որը նրան դարձնում է անկայուն որի հետևանքով էլ հասարակությունն է դառնում անկայուն»¹⁷։ Այսպիսով, Չ. Մոհի էդ-Դինը և նրա ետևում կանգնած պետական բյուրոկրատիան, բուրժուազիան և կալվածատերերը պահանջում էին տնտեսության մեջ ազատություն տալ եզրիտական մասնավոր կապիտալին ժաղաչելու իր գործունեությունը առանց որևէ սահմանափակման և վերացնել օտարերկրյա կապիտալի ներթափանցումը խոչընդոտող բոլոր արգելքները։ Իսկ ընդհանրապես բացահայտ ընդդիմադրությունը, ըստ Ա. Միլան, հանդես էր գալիս ընդդեմ Եզրիտասի սոցիալիստական կողմնորոշման և ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների վերանայման օգտին¹⁸։

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ վերոհիշյալ նիստի ժամանակ Նասերի ներքին և արտաքին քաղաքականության պաշտպանություն և եզրիտական հեղափոխության նվաճումների պահպանության օգտին առավել վճռականորեն արտահայտվում էր միայն ԱՄՄ-ի ղեկավար քարտուզար Ալի Մաքրին¹⁹։ ԱՄՄ-ի ԲԴԿ-ի մեացած անդամները՝ Չ. Շաֆիրին, Սիդկի Մուլեյմանը, Ա. Մազաթը և մյուսները հիմնականում խուսափում էին, ի դեպ, Մազաթը, որն այդ ժամանակ արգեն կորցրել էր իր հովանավորին, նիստի ժամանակ շանքեր էր թափում Նասերի նկատմամբ իր հավատարմությունը հավաստելու համար։ Այսպես, նա տարակց Չ. Մոհի էդ-Դինին Ավատատիրության վերացման հանձնաժողովի միջոցառումների գնահատման հարցում, ասելով, որ «բռնազբաղվածները ընդհանուր առմամբ սխալ չէին²⁰։ Միաժամանակ զգալով, քամին որ կողմից է փչում, նա բավականորեն դեմ արտահայտվեց Նասերի այն առա-

շարկին, որը պարունակում էր երկու՝ կառավարող և ընդդիմադիր կուսակցությունների ստեղծման գաղափար: Սաղաթը գտնում էր, որ «գա կնշանակի արձակել շնորհին, որոնք կուզեն իշխանությունը զզել»²¹: Կուսակցությունների նկատմամբ այս կարծիքն ուներ Սաղաթը 1967 թ. «գոստոսին...»: Նա մի ուրիշ «կարծիք» էլ ուներ, որը, նիշտ է, տրամաբանորեն «մի քիչ» անհարթ էր, բայց ենթադրվում էր, որ Հանելի կլիներ նրան, ում որ ուղղված էր: Այն վերաբերում էր վարչակարգի գնահատման հարցին: «Եմ կարծիքով... ամբողջ համակարգը փուլ եկավ հունիսի 9-ին և 10-ին, բայց այն վերականգնեցին մասսաները, պահանջելով միայն Արզելի նասերի վերագարձը որպես պրեզիդենտ»²²:

Վարչակարգի քաղաքական և տնտեսական կողմնորոշման շուրջը նգիպատսի ղեկավարությունն մեջ առաջադիմական ուժերի և բացահայտ ընդդիմադրությունն միջև ընթացող պայքարը շարունակվեց մինչև 1968 թ. մարտը այն պատճառով, որ նասերը երկար ժամանակ տատանվում էր վճռական որոշում կայացնել: Այդ ընդդիմադրությունը հարված հասցնել նա որոշեց միայն բանվորների և ուսանողների փետրվարյան ելույթներին հետո²³: Օգտագործելով նրանց դժգոհությունը հունիսյան պարտությունն որոշ մեղավորների նկատմամբ կայացված մեղմ դատավճիռներից, ցուցարարների մեջ թափանցած աչ տարրերը պահանջում էին պետական սորոշա կարևորագույն հաստատությունների «վերակառուցում»²⁴: Առայժմ՝ սորոշա և առայժմ՝ «վերակառուցում»: Մարտի 20-ին նասերը վերակազմեց կառավարությունը, որից հետագվեցին Ջ. Մոհի էդ-Նինը և Ա. Մ. Կայսունին: Այս վերակազմումը, ցավոք, շահագեցրեց առաջադիմական ուժերի դիրքերի ամրապնդմանը երկրի ղեկավարության մեջ:

Անտարակույս, երեք հիմնական իրողությունների գիտակցման վրա էր հիմնված քողարկված ընդդիմադրությունն գործունեության աշխուժացումը. 1) որ նասերը, հենվելով իր բացօթյակ հեղինակություն և ժողովրդական լայն զանգվածների աշակցությունն վրա, ի վիճակի է շարժախիշ հարված հասցնել իր քաղաքական գծին դեմ կանգնող որևէ խումբակցության (այստեղից՝ բացահայտ առճակատման անհետանկարայնությունը), 2) որ նա ղեկավարության մեջ ինչ-որ ձևով, պիտակցված, թե ինքնաբերաբար, աշխատում էր աշերի և ձայների միջև ազդեցություն հավասարակշռություն պահպանել (այստեղից՝ կարելի է որոշակի նպատակների համար էլափախվոր գործել), 3) որ նա աներեր էր արտաքին քաղաքական կողմնորոշման ու գոյություն ունեցող հասարակական-քաղաքական հաստատությունները պահպանելու հարցերում (այստեղից՝ պետք է գործել այնպիսի ոլորաներում, որոնք բացահայտորեն շարժել-

վին քաղաքական նպատակադրվածությունը): Ելնելով այս իրողություններից եզրակացական բարձրագույն ղեկավարություն և պետական ապարատի այն աչ տարրերը, որոնք համարձակություն չեն ունեցել միանալու բացահայտ ընդդիմադրությունը և գործում էին հեղափոխական բնույթի պետական կարևորագույն որոշումների իմաստը ենեզափոխելու, գրանք անդորժեական դարձնելու և հետադիմությունը հովանավորելու միջոցով, իրենց շանքերը ամբողջապես կենտրոնացրեցին վարչակարգի տևտեսական հիմքերի քայքայման վրա: Բայց, նախքան այս խնդրին անդրադառնալը, մի երկու խոսք այդ ընդդիմադրության մասին:

1967-ին Եզրկատուում առաջացած ընդդիմադրություններից թերևս միայն ղեկավարական ընդդիմությունն էր, որ կրում էր քիչ թե շատ կազմակերպված բնույթ: Ինքնըստիքյան պարզ է, որ եթե այդ ընդդիմադրությունը նպատակ ուներ դավադրության միջոցով հեղաշրջում կատարել, ապա պետք է ունենար նաև կազմակերպական ինչ-որ ձև: Այլ էր քաղաքական բացահայտ և քողարկված ընդդիմադրությունների բնույթը: Եթե նպատակադրվածությունը միացնում էր նրանց, ապա ավելի իրավիճակում գործելիակերպի հարցը բաժանում էր: Եթե Զ. Մոհի էդ-Դինը գերագնահատանց հունիսյան պարտության ստեղծած հնարավորությունները՝ փոխելու երկրի զարգացման ուղղությունները և թերագնահատանց ղեկավարական ընդդիմադրությունը հասցված շախախիչ հարվածի նշանակությունը, ապա այնպիսի ղեկավար գործիչներ, ինչպիսիք էին Ա. Մազաթը, Լ. աչ-Շաֆիին, Մահմուդ Յավզին, Ս. Մարեյը և ուրիշներ, ավելի սզգաստա չին գնահատում ստեղծված իրադրությունը, թե՛ պայմաններ շահանելով առճակատման համար, թե՛, թերևս, գերագասնելով խաղաղ նախապարհով կերպարանափոխել նասերի վարչակարգը: Սրանք սկսեցին ամբապնդվել արդեն 1968 թ. մարտից հետո՝ ի գնմս պետական ապարատում հզոր ուժ դարձած տեխնոկրատական բյուրոկրատիայի ներկայացուցիչների և այլոց մեծ մասի: Դրանք բարձրաստիճան գործիչներ էին, տնտեսական հաստատությունների տնօրեններ, նահանգապետեր և այլն, ինչպես Ա. Ա. Լեզազին, Ա. Լ. Զաքին, Մ. Սալիմը, Մ. Ա. Լասանը, Ա. աչ-Կասարին, Ֆ. աչ-Բակուրին, Ա. Յումուսը, Մ. Իսմալիլը, Մ. Աբու Յաֆիան, Մ. Լ. Մահմուդը, Յու. Մակկազին, Մ. Շազիզը և ուրիշներ: Անհրաժեշտ է նշել, որ նասերին նվիրված որոշ գործիչների գործունեությունը այդ ժամանակներում փաստորեն չուր էր լցնում քողարկված ընդդիմադրության ջրազացին: Այդ գործիչներից էին Ա. Սիդկին, Ս. Սուլեյմանը, Մ. Ա. Մարզիբանը, Մ. Լ. Լեյսալը և ուրիշներ, որոնք ժամանակին ղկարողացան ըմբռնել քողարկված ընդդիմադրութ-

յան նպատակները, ժառանգեցին նրան որպէս գործիքներ, իսկ երբ իշխանութիւնն անցավ այդ ընդդիմադրութիւնը, ոմանք հասկանալով հեռացան նրանից, ոմանք էլ հեռացվեցին ավելի վաղ, քան դիտի կընկնէին, որ իրենց նասերական սկզբունքներն այլևս պիտանի չեն նոր իշխանութիւնը: Բոլոր դեպքերում, նասերական վարչակարգի մեջ սկսնտորներից մի քիչ աչքս մեծ ուժ էր ներկայացնում և եզրկատական հեղափոխութիւնի սեւահիմնէս էր: Միանգամայն սխալ կլինէր ասել, թէ քաղաքական ընդդիմադրութիւնի ներկայացուցիչները միասնական գաղափարաքաղաքական ուղղութիւն կողմնակիցներ էին: Մի կողմ թողած այդ ընդդիմադրութիւնի ատանձին հզոր դեմքերի անձնական համակնութիւնները, նրանք արտահայտում էին եզրկատական բուրժուազիայի և կալվածատերերի տարրեր քաղաքական հոսանքների ձգտումները: Տվյալ իրադրութիւնում, սակայն, նպատակը միասնական էր՝ քայքայել և կերպարանափոխել նասերի վարչակարգը:

Նասերի քաղաքական գործելակերպի մշտական գիծը՝ համասարակչութիւն պահպանել իշխանութիւնի մեջ աչ և ձախ տարրերի միջև, դրսևորվեց նաև այս ժամանակներում: Պետական ապարատի տեխնոկրատական բյուրոկրատիայի հզորացումը զուգորդվեց երկրի հասարակական-քաղաքական հաստատութիւններում նասերի սոցիալ-քաղաքական սկզբունքներին համատարիմ գործիչների դիրքերի ուժեղացումով: Դրանք էին Ա. Սարրին, Դ. Հո-Դին Գաուզը, Ա. Մ. Աբու ան-Նուրը, Լ. Շուկիբը, Ե. Գոման, Ս. Շարաֆը, Յ. ադ-Դիրը, Ա. Լոզեյզան, Մ. Յահիբը, Յ. Ա. Քարիմը, Ս. Զաիզը, Լ. Սաիզը, Ա. Մ. Յարիզը և ուրիշներ: Մրանք հիմնականում հասարակական-քաղաքական աշխատանքի ոլորտի գործիչներ էին՝ ԱՄՄ-ի, Ազգային ժողովի ղեկավարներ, անդեկատվութիւնի, պրոպագանդայի և հասարակական գործերի հաստատութիւնների անօրեններ և այլն: Մրանց մասին չի կարելի ասել թէ համախումբ էին, միասնական նպատակով տողորված: Անկախ այդ բանից, սակայն, սրանց դիրքերը շատ ուժեղացան պետութիւնի քաղաքական մարմիններում 1967 թ. հետո և դարձան միակ իրական ուժը, որ նասերի վարչակարգի ներսում ի վիճակի էր հակադրվել օրենքօր հզորացող բյուրոկրատական բուրժուազիային:

Ռեքնշատինքրյան բնական է, որ պարտութիւնից հետո եզրկատական ղեկավարութիւնն անցավ երկրի պետական հասարակական և տնտեսական հաստատութիւնների վերակառուցմանը, որն Իսրայելի հետ պատերազմական դրութիւնի շարունակման պայմաններում պետք է համապատասխաներ ռազմական ժամանակաշրջանի պահանջներին:

1968 թ. ԵՄարտի 30-ի ժրագիրը: մշակվեց անձամբ Գ. Ա. Նսանբի կողմից հենց այդ նպատակով: Քայց այդ ժրագիրը, դժբախտաբար, կրում էր ընդհանուր բնույթ, այն չէր կոնկրետացնում հատկապես պետության տնտեսական և ֆինանսական քաղաքականությունը: Եվ դարձանալի չէ, որ այդ փաստաթղթի ընդունումից անմիջապես հետո պետական գործունեության հենց այդ ոլորտները իրենց վրա ընդունեցին աչ ուժերի լայն հարձակման առաջին գրոհները: Ըզրագրական մասնույժ հեղեղվեց բարձր տեսական համակարգի հիմունքների վերանայման ու սիրապաշտական տնտեսական քաղաքականության վարման անհրաժեշտությունը: վերաբերյալ հրապարակումներով: Ի՞նչ էին ի նկատի ունենում սիրապաշտական ասելիս: Ե՛կ-Ահրամս քերթի տնտեսական մեկնարան իրրահիմ նաֆիին առաշարկում էր. ԵԱզատել արտաքին առևտուրը նրա վրա զրված սահմանափակումներից...անհրաժեշտ է մասնավոր հատվածին տալ իր լրիվ հնարավորությունը արտահանության մեջ, վերացնելով նրա նանապարհին գտնվող խոչընդոտները և հատկացնելով անհրաժեշտ արտոնությունները: Վերանայել Ետարերկրյա կապիտալ ներգրումների գերն ընդհանրապես և արարականինը՝ մասնավորապես²⁵: Այս պահանջները ավելի մանրամասնորեն շարաղրում էին որոշ բարձրաստիճան պաշտոնյաների ելույթներում: Ֆինանսների մինիստր Արզել Ազիզ Հեզազին պահանջում էր տնտեսական կառավարման ապակենտրոնացում Ե...բաղմաթիվ կենտրոնական ապարատների գերի սահմանափակման..., տեղական վարչության համար աշակցության և հարողության բուր հնարավորությունները ընձնուելուս միշոցով²⁶: Մատակարարման մինիստր Մ. Ա. Մարգիբանը իր ձայնն էր միացնում նրանց, ովքեր պահանջում էին Եմոնոպոլիանների վերացում, այսինքն՝ պետական հատվածի արտաքին առևտրի և ֆինանսավորման ոլորտներում ունեցած մենաշնորհի վերացում: Եվ այդ պետք է արվեր Ե...ներքին առևտրում ազգային կապիտալի գերի թեթևացման ու տնտեսական զարգացման ժրագրի իրագործման մեջ մասնավոր հատվածի մասնակցությունը շահագրգռելու նպատակով²⁷: Այս միտքն ավելի մանրամասն շարաղրում է նույն Հեզազին. Եմ կարծիքով, ամենակարևոր կետը, որի վրա պետք է սենովի մեր ուշագրությունը, սոցիալիստական պրակտիկայի միշոցառումների վերանայումն է, հատկապես պետական և մասնավոր հատվածների վերաբերյալ, վերլինիս արամաղբելով շարժման աղատություն արտադրության, ֆինանսավորման և արտահանության մեջ²⁸: Այսինքն՝ կապիտալիսաններին պետք է հնարավորություն տալ ներգնել իրենց կապիտալները որտեղ նրանց հարմար է, հաշվի շտոնե-

Անասարկույս, 1968 թ. գարնանը և ամռանը Ծղկատեսում տեղի էին ունենում Հական փոփոխություններ: Կառավարության վերակազմմանը և մայիսին «Մարտի 30-ի ծրագրի» հաստատմանը հաջորդեցին, այսպես կոչված, հունիսյան բարեփոխումները և հուլիսին անցկացված ԱՍՄ-ի ընտրությունները, որոնք, ի դեպ, մեծ նշանակություն չունեցան այդ կազմակերպության գործունեության աշխուժացման համար¹²: Անհրաժեշտ է համառոտակի անդրազանալ հունիսյան բարեփոխումներին, որովհետև դրանք, եպատակ ունենալով ամրապնդել օտարերկրյա զավթիչներին դեմ պայքարի նյութական հիմքը բազային եկամտի ավելացումով, բրույր վարչական և տնտեսական նյութերում աշխատանքի համար առողջ մթնոլորտի ստեղծումով արտադրության, սպառման և արտահանման միջև հավասարակշռությունն ձեռնհար, պետական բյուջեում շղթայից փոխադրված և եկամուտների բաշխման մեջ արգարության հաստատումով¹³, այնուամենայնիվ, որոշակի դարձավ նասերի կառավարության Հական եահանը աշ ուժերի մշտումների աղն, որը հետագայում եպաստեց երանց դիրքերի ամրանալուն:

Հունիսյան բարեփոխումները ընդգրկում էին վարչական, տնտեսական և ֆինանսական ասպարեզները:

Վարչական ասպարեզում լուծարքի ենթարկվեցին մի քանի հին և շտեղծվեցին որոշ նոր պետական ու տնտեսական կառավարման մարմիններ, կրճատվեցին կենտրոնական և տեղական պետական ապարատի բավականաչափ հաստիքներ, դիվանագիտական կորպուսը: Տեղական վարչության դերը մեծացվեց, որը, տվյալ դեպքում, նշանակում էր իշխանության ապակենտրոնացման ուժեղացում:

Տնտեսական ասպարեզում սահմանափակվեցին և պարզվեցին տնտեսական միավորների կապերը պետական վերադաս մարմինների հետ պլանավորման, ֆինանսավորման և այլ բնագավառներում: Ամեն մի տնտեսական միավոր պետք է գործեր միայն տնտեսական հիմքի վրա: Բացի կարեւորագույն տնտեսական միավորումներից, որոնք պետության համար ունենին աստրատեգիական նշանակություն, մյուս բոլոր միավորումներից պահանջվում էր գործով ցույց տալ իրենց կենսունակությունը: Վնասով աշխատող ձեռնարկությունները ենթակա էին լուծարքի:

Ֆինանսական ասպարեզում թուլացվեց պետության վերահսկողությունը պետական հատվածի ֆինանսական գործունեության վրա: Դրամատնային վարկերի և ուրիշ ֆինանսական գործառնությունների բնագավառում վերացվեցին պետական հատվածի առավելությունները մասնավոր հատվածի նկատմամբ: Դրամատների վարչական խորհուրդները

ստացան այս կամ այն ձևով անարկուսիան տնտեսական դրուժյունը գնահատելու և նրա ֆինանսավորումը շարունակելու հնարավորության որոշման իրավունքները։ Նախատեսվում էր, որ հետագայում տնտեսական միավորներն աշխատեն կառավարական ֆինանսական հրահանգներից զերծ շրջանակներում։ Մասնավոր հատվածի ձևով անարկուսիանը հնարավորություն ստացան իրագործել արտաճանձան գործարքները օտարերկրյա ընկերությունների հետ, շրջանցելով պետական առևտրական ընկերությունների։ Այն մասնավոր ձևով անարկուսիանները, որոնք ունեին արտաճանձան գործարքներ, իրավունք ձեռք բերեցին գրանց շնորհիվ ստացած կայուն վայրատայով շահույթի որոշակի մասը պահել իրենց համար²⁵։

Հարկավոր է նկատի ունենալ, որ հունիսյան բարեփոխումները հետևեցին արդեն շարժման մեջ դրված վարչական ապարատի վերակազմմանը և սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության վերանայմանը։ Այսպես, հունիսի 4-ին մատակարարման մինիստր Մ. Ա. Մարզիբանը մինիստրական որոշումով լուծարեց ենթարկեց մատակարարման նահանգական կենտրոնները²⁶։ Հասկանալի է, որ այս որոշումը առևտրականներին հնարավորություն տվեց, շրջանցելով պետական հատվածը, ձեռնամուխ լինել գործարքների՝ անմիջականորեն արտադրական ձեռնարկությունների և ընկերությունների հետ։ Այլ խոսքով ասած, եթե մատակարարման նահանգական կենտրոնները նախկինում պլանաչափորեն ստանում և բաշխում էին որոշակի ապրանքների ֆոնդեր, ապա այժմ առևտրականների հայեցողությանն էր թողնվում ձեռք բերել ուղած ապրանքը, ուղած քանակով՝ անմիջականորեն արտադրական ձեռնարկություններից, որը նրանց հնարավորություն էր տալիս որոշել բազմապիսի և եռլ պետքական ապրանքները և նրանց զենքը։

Ներքին գործերի մինիստրությունն, իր հերթին, վարչական գծով հունիսի 10-ին որոշեց վերանայել այն գյուղական և ավանային օմրաների և մաշյախաների²⁷ գործերը, որոնք հեռացվել էին իրենց պաշտոններից Ավատատիրության վերացման հանձնաժողովի կողմից²⁸։ Խոսքը վերաբերում է Թվով 939 օմրաների և մաշյախաների, որոնք բաշխող մեթոդով և բարեկամական կապեր ունեին ավատատիրական ընտանիքների հետ²⁹։

Համառոտակի պետք է անդրադառնալ նաև պրեզիդենտական մի որոշման էությանը, որն ունեյր սոցիալ-քաղաքական կարևոր նշանակություն։ Հունիսի 6-ին տալ-Ահրամբա հրապարակեց բրանվոր և բաշխող պահի տերմինների պրեզիդենտական նոր սահմանումը, բրանվոր, այդ

նա է, ով գրադոմ է ձեռքի կամ շտավոր աշխատանքով արդյունա-
 բերություն, կամ գյուղատնտեսություն, կամ սպասարկման ոլորտում
 և ապրում է այդ աշխատանքից ստացած եկամտի հաշվին: Նա իրա-
 վունք չունի անդամագրվել արհեստավորական արհմիություններին,
 չպետք է լինի համալսարանների, բարձրագույն ուսումնական հաստա-
 տությունների կամ ուսումնական թուղաների շրջանավարտ: Գրանցից բա-
 ցատություն են կազմում նրանք, ովքեր իրենց կյանքն սկսել են որպես
 բանվոր ու ձեռք են բերել համալսարանական դիպլոմ, մեալով իրենց
 բանվորական արհմիությունում: Իհարկե այս սահմանումը որոշակի
 ստույգով բանավոր էր համարում արհմիության անդամ լինողին և
 աշխատավարձ ստացողին⁴⁰, Այնուամենայնիվ, այս սահմանումը չէր
 վերացնում խանհաշվոթությունը աշխատավոր ժողովրդի կոնկրետ դա-
 սակարգի մեկնաբանման մեղ: Եվ ընդհանրապես տարօրինակ է այդ
 սահմանը հեռանկարային իրողությունը: Եթե այդ նա է, ով ընտան-
 յոք հանդերձ, այսինքն՝ իր կնոջ և երեխաների հետ տիրում է ոչ ավելի
 քան տասը ֆեդանի...»: Այս սահմանման վրա հարկավոր է մի փոքր
 ավելի ուշադրություն դարձնել: Այո, եզրույզացիա հայկին հասկացու-
 թյունը իր մեջ ներառում էր մինչև 25 ֆեդան ունեցողներին, որն իսկա-
 պես նկատվում էր դարձնում գյուղացիներին ու բանվորներին ընտրական
 մարմիններում 50 տոկոսի հատկացման սկզբունքը⁴¹: Եվ այս ստույգով,
 իրոք դա նույնպես բանավոր էր իրողություն: Առկա է նաև մեկ տարի
 լեզ, 1969 թ. հուլիսին, հողատիրությունը մեկ անձի համար 50 և ըն-
 տանիքի համար 100 ֆեդանով սահմանափակելու բարեփոխումը: Հենց
 այստեղ է, որ նորից պետք է ընդգծել այն հանգամանքը, որ նասերի
 կառավարության հեղափոխական միջոցառումը անպայման զուգորդ-
 վում էր զիջումներով: 1958 թ. գյուղատնտեսական կոոպերատիվների
 մասին № 317 օրենքը սահմանում էր, որ նրանց վարչական խորհուրդ-
 ների անդամների 4/5 մասը պետք է կազմեն մինչև 5 ֆեդան հողատա-
 րածություն ունեցող գյուղացիները: Այդ օրենքի ավյալ պահանջը գյու-
 ղացիա հասկացության նոր նկատկետներից հետո դարձավ այ ուժերի հար-
 ձակման նպատակակետ: Ի վերջո, այդ նույն հուլիսյան բարեփոխում-
 ների № 51 օրենքով սահմանվեց, որ վարչական խորհուրդների անդամ-
 ների 4/5 մասը կազմում են մինչև 10 ֆեդան ունեցողները⁴²: Հասկա-
 նալի է, որ գյուղական հարուստները այդ խորհուրդներում կազմելու էին
 մեծամասնություն: Գեո ավելին, հետագայում անգրագետ գյուղացիներ-
 րին արգելվեց լինել վարչական խորհուրդների անդամ: Բայց չէ՞ որ նը-

բանք կազմում էին գյուղական բնակչության 36,4 տոկոսը: Անցկացվեց նաև բազմական թվով հողատերերի ունեցվածքի ապարոնագրավում, վերացվեց իրացման կոսպերատիվ համակարգը, որը հնարավորություն տվեց գյուղական կապիտալիստներին տնօրինել աղքատ գյուղացիների բերքի իրացումը սերանց համար կործանարար պայմաններում⁴³:

1968—1969 թթ. որը սրի ետևից ընդունվում էին նոր որոշումներ՝ հօգուտ մասնավոր հատվածի գործունեության ընդլայնման: Մասնավոր հատվածի գլխավոր եզրվարությունները մինչև հունիսյան բարեփոխումները հումքի ձեռքբերումն էր, հարկազրական սոցիալական ապահովագրումները, ներմուծման-արտահանման գործառնությունները և հարկերը: Այժմ, հարաբերականորեն զուսպ հունիսյան բարեփոխումները գերատեսչական ղեկավարության ձեռքերում վերափոխվեցին մասնավոր հատվածի պահանջների բավարարման կոնկրետ հրահանգների: Առաջինը, հումքի ձեռքբերման բարդությունները մեծապես նվազեցին: Երկրորդը, սոցիալական ապահովագրության մեջ իրենց գերն ունենն զգալի տուգանքները, որոնց ենթարկվում էին այն մասնավոր ձեռնարկությունները, որոնք խախտում էին սոցիալական ապահովագրության մասին օրենքը: Այժմ, միևնույն կերպով այդ տուգանքները մեծապես նվազեցվեցին, կամ, կարելի է ասել, վերացվեցին: Այդ որոշումը ստուգող պաշտոնյայի հայեցողությունն էր թողնում. տուգանք՝ 1 այս կամ այն ձեռնարկատիրոջը օրենքի խախտման համար, թե՛ ոչ: Այդ նույն օրենքում առաջ կային որոշ այլ հարկազրական պահանջներ, ինչպես ասենք, 18 տարեկանից ցածր աշխատողների պարտադիր ապահովագրումը: Այժմ այդ ապահովագրումը թողնվում էր ձեռնարկատիրոջ կամեցողությունը՝ ապահովագրել ոչ բոլոր ենթավարպետներին, այլ՝ սրնարոգիս: Երրորդը, արտահանման-ներմուծման գործարքներում պետական մենաշնորհի շրջանակները մեծապես նեղացվեցին: Մասնավոր ընկերությունները իրավունք ստացան ազատորեն կապ ստեղծել օտարերկրյա ընկերությունների հետ: Այս իրավունքը նրանց համար մեծ արժեք չէր ներկայացնի, եթե նրանք արտահանման գործարքներից չկարողանային ստանալ կայուն վալյուտայով որոշակի բաժին, որի համար նրանք իրավունք ձեռք բերեցին: Գորրորդը, մասնավոր ընկերությունները հասան այն բանին, որ շահույթի որոշակի մասը ազատվեց հարկերից⁴⁴:

Արդեն 1969 թ. վերջերին վերացվեցին մասնավոր ընկերությունների ֆինանսավորման հարցերում եղած բոլոր խոչընդոտները: Գրա-

մատենները արտոնյալ պայմաններով նրանց տրամադրում էին երկարա-
ժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ վարկեր⁴³,

Արտաքին տնտեսական կապերի մեջ նույնպես նկատվում էր նասերի
կառավարության գիշողականությունը հանդեպ եգիպտական աչ ուժերի
ճիշտ և օտարերկրյա կապիտալի ներգրավումը եգիպտական տնտեսու-
թյան մեջ սկզբից նեղ ուղորակելու⁴⁴, բայց դրա նույնիսկ խորհրդա-
նշանական արժեքը ի վերջո օգտագործվելու էր աչ ուժերի կողմից 1971—
1974 թթ. տրանզիտի քաղաքականությունը հիմնավորելու համար:

Որպես արդյունք այս բոլորի մասնավոր հատվածի արտադրանքը
1968 թ. համեմատությամբ 1969 թ. աճեց 8 տոկոսով և կազմեց երկրի
ընդհանուր արդյունաբերական արտադրանքի 25 տոկոսը: Այդ արտա-
դրանքի արժեքը 1968 թ. 292,3 մլն. եգիպտական ֆունտից 1969 թ. հա-
սով 313,8 մլն. եգ. ֆ.-ի: Նշվեց վերաբերում է մասնավոր արտահանման
գործարքներին, ապա նրանց արժեքը ավելացավ այդ նույն ժամանակ
4,2 մլն. եգ. ֆ.-ից 11,2 մլն. եգ. ֆ.-ի, այսինքն՝ համարյա 264 տոկոսով⁴⁵:
Բայց չէ՞ որ 1966—1967 թթ. ֆինանսական տարում այդ արտահանու-
թյունը կազմում էր միայն 1,9 մլն. եգ. ֆ.⁴⁶, այսինքն երկու տարվա ըն-
թացքում աչն ավելացել էր մոտավորապես 600 տոկոսով:

Նշու՞ եգիպտական ղեկավարությունը գնաց այդ բանին, մի՞թե
պետական հատվածը չէր կարող ապահովել անհրաժեշտ տնտեսական
ան: Այս հարցին անուղղակիորեն պատասխանում են հոմիոյան բարե-
փոխումների հեղինակները, պատճառարանելով տնտեսության մեջ ներ-
գրման միջոցների սահմանափակությունը և մասնավոր կապիտալի ներ-
գրված անհրաժեշտությունը տնտեսության զարգացման աշխուժաց-
ման համար⁴⁷: Հասկանալի է, որ տանուլ տված պատերազմից հետո
տնտեսական զարգացման մեջ կարող են առաջանալ թափի նվազեցման
և անկման երևույթներ: Բայց այդ դրու՞թյունից դուրս գալու ուղիների
որոնման ժամանակ կարելի էր և անհրաժեշտ էր իջրը տեսնել անմիջա-
կանորեն պետական հատվածի զարգացման պայմանների ընդլայնման
մեջ: Զէ՞ որ սկսած 1956—1957 թթ. առաջին օգոստոսյանցումներից մինչև
1967 թ. Եգիպտոսի տնտեսական աճը միջազգային ֆինանսական շրջան-
ների գնահատականներով կազմել էր տարեկան 5 տոկոս, իսկ 1960—
65 թթ. նույնիսկ 6,6 տոկոս⁴⁸ և դա այն ժամանակ էր, երբ պետական
հատվածում կենտրոնացած էին արդյունաբերական հիմնական արտա-
դրամիջոցների 85 տոկոսը, դրամատեսային համակարգը, ամբողջ հազոր-
դակցական միջոցները: Ի դեպ, վերոհիշյալ թվերը ցույց են տալիս, որ

աշերի պնդումը, թե իբր պետական հատվածը անշահարեր է, միանգամայն զուրկ էր հիմքերից:

Ընդունելով հանդերձ, որ սխալ կլինի պնդել, թե Նասերի կառավարության վերահիշյալ զիջումները եզիպտական աչ ուժերին համազգային մասշտաբով տնտեսական մեծ արժեք էին ներկայացնում և որ այս փուլում պետական հատվածը շարունակում էր մնալ երկրի գլխավոր արևտեսական հիմքի արտահայտիչը, եզիպտական տնտեսության զարգացմանը ուղղութիւն տվող որոշիչ ուժը, դրանց հետ մեկտեղ պետք է միանգամայն պարզորոշ ընդգծել, որ վերահիշյալ զիջումներն ունեին կարևոր սոցիալ-քաղաքական նշանակություն եզիպտական հասարակության համար: Պետական հատվածի ամրապնդման փոխարեն, հատկապես հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այդ հատվածի ստեղծումից անցել էր ընդամենը մի 6—7 տարի և այն կարիք ուներ համակողմանի աշակցության՝ վերընականապես դառնալու որպես տնտեսության բոլոր թիչ թե շատ կարևոր նյութերն ընդգրկող համակարգ, արտազրույթիան կարգարերված համընդհանուր մեխանիզմ, Նասերի կառավարությունը, զժժարին պայմաններում ձգտելով շտապ վերականգնել և ավելի արագացնել տնտեսական աճի թափը, շատավ այդ նպատակով այլ գործուն միջոցներ, քան պետական հատվածի գլխավոր ընդդիմախոսի՝ մասնավոր հատվածի հզորության վերականգնման հնարավորությունների ընդլայնումը:

Եզիպտական միջին խավի տնտեսական հզորության մեծացումով և խոշոր բուրժուազիայի որոշ մասի տնտեսական կարողության վերականգնումով աչ ուժերը, առանց մեծ ազմուկի, սկսեցին ռազմական պարտության համար մեղադրել երկրի սոցիալ-տնտեսական համակարգի հիմունքները: Եվ եթե 1968 թ. փետրվարյան ելույթների ժամանակ նրանք պահանջում էին իշխանության որոշ հաստատությունների վերականուցում, ապա նույն թվի նոյեմբերյան ուսանողական հուզումների ժամանակ, օգտագործելով երիտասարդության որոշ մասի զժժհույունը մերձավորարևելյան կոնֆլիկտի լուծման ձգձգման նկատմամբ, նրանք արդեն պահանջում էին ավերացնել որոշմած լուզումների հասարակությունը:

Այս ժամանակներում ավելի հատակորեն սկսեցին երևալ պետական բյուրոկրատիայի ալլասերման նշանները: Այդ բանն ի նկատի ունենալով է, որ Նասերը միևիատրների խորհրդի նիստերից մեկի ժամանակ հայտարարեց, որ Ե... ներքին էակատում անհրաժեշտ է առավելագույն ջանքեր գործադրել, որպեսզի վերջ տրվի կաշառակերությունը... բա-

նական չէ, երբ մենք գտնվում ենք սոցիալիստական զերափոխումների փուլում, թողնենք որոշ մարզկանց կուսակնչ մեծ հարստություններ՝ 300 կամ 400 հազար ֆունտ (եգ. ֆ—Ն. Ա.), միաժամանակ հնարավորություն տալով նրանց խուսափել հարկներից: Այդ կնշանակեր, որ մենք մեր հասարակությանը հրում ենք դեպի ետ և ինքներս ենք ոչնչացնում այն, ինչին հասել ենք²¹, նասերի այս խոսքերը վկայում են, որ նա գիտակցում էր եզրպատական հասարակության մեջ այդ ժամանակներում զարգացող դասակարգային ընդհանգման պրոցեսի վտանգավոր բնույթը:

Անդրադառնալով քաղաքկամ ընդդիմադրության գործունեությանը ի կարելի մի կողմ թողնել խորհրդանշական արժեք ունեցող այնպիսի մի փաստ, ինչպիսին էր 1969 թ. երկրորդ կեսից Ալի Սարբու ժամանակավոր Հեռացումը քաղաքական գործունեության ասպարեզից: Նրա հույս ամօին արտասահման կատարած պաշտոնական այցելությունից զերադառնալուց հետո աչ ուժերի շանքերով սարքվեց մի տգործ, որով նա մեղադրվում էր մաքսային կանոնների խախտման մեջ: Չնայած այն բանին, որ տգործի» Հետաքննությունը ցույց տվեց այդ մեղադրանքի անհիմնավորվածությունը, այնուամենայնիվ Ա. Սարբին փաստորեն Հեռացվեց ԱՄՄ-ի գլխավոր քարտուղարի պաշտոնից: Իրենց պաշտոններից Հեռացվեցին նաև ԱՄՄ-ի ղեկավարության կարևոր ղեմքերից նրա քաղաքական կուսիտեի գրասենյակի վարիչ Մուստաֆա Նազին, հանրապետության նախագահության գլխավոր քարտուղար Արզնի Մագհոգ Ֆարիզը, ԵԱԽԻՄԻ ալ-Յաուս- շարաթաթիբի վարչական խորհրդի նախագահ, իր նախ հայացքներով հայտնի լրագրող Մահմուդ Ամին ալ-Ալիմը և ուրիշներ²², Ի գեպ, այս տգործը» թիկու մեջ իր Եվաստակն» ուներ թաքնված ընդդիմադրության գլխավոր գործիչներից մեկը՝ ֆինանսների մինիստր Ա. Ա. Հեզազին²³: Այս բոլորը նշանակում է, որ աչ ուժերը աշխատում էին բոլոր միջոցներով հեղինակազրկել կամ լեզոքացնել եզրպատական հեղափոխության նվաճումների պահպանմանը և խորացմանը նվիրված մարտիկներին: Այս հանգամանքը կարևորություն է ներկայացնում հատկապես այն ֆոնի վրա, երբ այդ նույն ժամանակ էական փոփոխություններ էին տեղի ունենում եզրպատական բանակի, մասնավորապես նրա գլխավոր շտաբի հրամանատարական կազմի մեջ, որը համարվեց աչ տարրերով, իսկ շտաբը սկսեց գլխավորել բրիգադային զիներալ Մ. Ահմեդ Սազնկը²⁴, որը հետագայում, 1971 թ. մայիսյան իրադարձությունների ժամանակ կարևոր դեր ունեցավ Սազաթի և Ալի Սարբու խմբակցությունների միջև պայքարում բանակի դիրքորոշման մեջ:

Նասերը հավատարիմ իր սկզբունքին՝ հավասարակշռություն պահպանելու և երկրի քաղաքական ուժերի միջև, որոշ ժամանակ անց նորից հնարավորություն ափեց Ա. Սարրուն շարունակելու իր քաղաքական գործունեությունը որպես ԱՍՄ-ի ԲԳԿ-ի անդամ և պաշտպանություն գործերով պրեզիդենտի սեփական: Բայց երբ Ալի Սարրուն մեղադրելու ժամանակը գար, այս «գործը» մոռացություն չէր արվելու:

Նասերի մի շարք ելույթները ցույց են տալիս, որ նա միանգամայն որոշակի էր ըմբռնում եգիպտական հետադիմություն գործունեության վտանգավոր բնույթը: Բերենք մի առավել որոշակի ձևակերպված մեղքերում այդ միացը հաստատելու համար... Բյուրոկրատական բուրժուազիան շատ դեպքերում շահում է պետությունը կամ պետական հատվածը (եգիպտական տնտեսության—Վ. Ա.) զարմենի գործիք մասնավոր սեփականության ստեղծման համար (հարստությունների կուտակման համար—Ն. Ա.) կամ սարտաժառի ենթարկելով պետական միջոցառումների անցկացումը, կամ համագործակցելով մասնավոր հատվածի որոշ շահագործողական տարրերի հետ⁵⁵: Այս խոսքերը, ինչքան էլ զարմանալի թվա, նասերն արտասանել է 1968 թ. ապրիլին: Դրանից հետո մենք տեսանք, որ ոչ միայն միջոցներ չեն ձեռնարկում այդ գրությունը շտկելու, այլև ընդհանրապես, այս պրոցեսը գնալով շարունակվում էր և, ի դեմս տեխնոկրատական բյուրոկրատիայի հզորացման, ափելի ընդլայնվում հետագայում: Եվ այստեղ պետք է ասել հետևյալը. 1967 թ. հունիսից հետո արտաքին և ներքին քաղաքականության վարման մեջ դրանց համապատասխանեցման և հավասարակշռության սկզբունքը խախտվեց և նասերի կողմից առաջնակարգությունը արվեց Մերձավոր արևելքի կոնֆլիկտի լուծմանը (այս հանգամանքը պարզորոշ է զարմնում թեկուզ այն, որ 1967 թ. հունիսից հետո նրա ելույթները հիմնականում շոշափում էին արտաքին քաղաքական հարցերը), ԱՍՄ-ի և հասարակական-քաղաքական հաստատությունների գործունեությունը բնեռացվեց ժողովրդական զանգվածներին իտալիական ազդեցության հետևանքների վերացման համար մոբիլիզացնելուն, իսկ տնտեսական կառավարման խնդիրները հիմնականում թողնվեցին պետական բյուրոկրատիայի վրա: Այս բանում երկրորդական դեր չունեցավ նաև պրեզիդենտ նասերի վատացող առողջական վիճակը:

Այսպիսով, 1967—1970 թթ. Եգիպտոսի ներքաղաքական իրադրությունը բնութագրվում է աչ ուժերի գործունեության ափելի ու ափելի ընդլայնումով և, հետևաբար, քաղաքական տարրեր հոտանքների տարանջատման պրոցեսի արագացումով: Երկրի բարձրագույն ղեկավար

բության մեջ աչ գործիչները, պետական ապարատում տեխնոկրատական բուրժուականությանը, պարագիտային բուրժուական տարրերի գիրքերի հզորացման, ընդհանրապես եգիպտական բուրժուազիայի տնտեսական կարողության ամբազնիցման և ներքաղաքական իրադրության սրման պայմաններում պրեզիդենտ Նասերի վաղաժամ մահը վնասական նշանակություն ունեցավ եգիպտական հեղափոխության հետագա ընթացքի համար: Մեր խոսքը եզրափակենք Ա. Գ. Բակլանովի նասերական վարչակարգի զարգացման վերաբերյալ մի շատ զիպուկ բնութագրումով. «... Եգիպտոսի տոտեմնահատուկ պայմաններում իր բնույթով մանրբուրժուական եգիպտական վարչակարգի զարգացումը առաջադիմական սոցիալ-տնտեսական վերափոխությունների ուղիով հանգեցրեց վարչակարգի բուրժուականացմանը: Նրա ղեկավարությունը, կամ ավելի ճիշտ այն խմբավորումը, որը Գ. Ա. Նասերի մահից հետո հաղթեց քաղաքական պայքարի ընթացքում, գլխավոր հասարակություն շահագործողական ուժերի գիրքերը»⁵⁶:

Е. А. АБГАРЯН

ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ В ЕГИПТЕ В 1967—1970 гг.

В статье рассматриваются предпосылки усиления позиций правых сил на последнем этапе революционного развития Египта.

Несмотря на общеизвестные прогрессивные преобразования, которые происходили на вышеуказанном этапе, тяжелое военное поражение в ходе арабо-израильской войны в июне 1967 г. и возникшие в результате его сложные политические и экономические проблемы обусловили углубление внутривнутриполитической борьбы в руководстве страны. Исходя из того, что открытые оппозиционные выступления некоторых высших политических группировок не дали желаемых результатов, египетская реакция на этом этапе сконцентрировала свои основные усилия на получении экономических уступок для частного сектора и для подрыва государственного сектора в стране. Наряду с другими действиями, направленными на ослабление основ революционного режима, реакционные силы Египта стремились к трансформации насеровского режима в соответствии с общественно-политической ориентацией эксплуататорских классов страны.

الوضع السياسي الداخلي في مصر ١٩٦٧-١٩٧٠

يعالج المقال قضايا ظيهور المقدمات الأساسية لازدياد نفوذ القوى اليمينية في المرحلة الأخيرة من الثورة المصرية. فعلى الرغم من التحولات النقدية الشهيرة التي جرت في المرحلة المذكورة والهزيمة العسكرية الخطيرة في حزيران ١٩٦٧ التي أفرزت جملة من المشاكل والمصاعب السياسية والاقتصادية، اشتد كذلك الصراع السياسي الداخلي في صفوف قادة البلاد، وبما أن المعارضة السياسية العلنية التي مارسها بعض القيادات السياسية لم تعط نتائجها المتوخاة فقد ركزت الرجعية المصرية قواها وجهودها لانتزاع المزيد من التنازلات الاقتصادية لصالح القطاع الخاص ولتسقيف أسس القطاع العام. فضلا عن أن تلك الهجمات كانت ترمى إلى إضعاف أسس دركائز النظام الثوري، فالقوى الرجعية في مصر هدفت لتحويل النظام الناصري إلى نظام اجتماعي سياسي تسوده علاقات الاستغلال الطبقي في مصر.

Մ Ա Ն Ա Ր Ա Վ Գ Ի Ր Ի Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

1 Насер Г. А., Проблемы египетской революции, М. 1979, էջ 150, 158:

2 1 ֆեզանք = 0,42 Կա:

3 Насер Г. А., Проблемы египетской революции, էջ 156:

4 من معاصر اجتماعات عبد الناصر العربية، ١٩٦٧-١٩٧٠، اعداد: عبد المجيد فريد، بيروت، ١٩٧١، ص 101.

5 Брутенц К. Н., Освободившиеся страны в 70-е годы, М. 1979, էջ 68.

6. Նստերն առում է որ ինչ էսեզեզ Ս. Հ. Ամերիկի դեմոկրատիայի դեմոկրատիկ զինապարտիզանը պարտիզան է ունեցել 1962 թվականին: Այդ զինապարտիզան պահանջում էր Նստերն առիպակ է էջն 1962 թ. ստորագրել № 160 որոնքը, ըստ որի քաղաքացիական պետական ապարատը պարտադրանք ենթակալան է դեմում ունեցի հրամանատարիանը:

7. من معاصر اجتماعات عبد الناصر العربية، و الد وليمة، ١٩٦٧-١٩٧٠، ص ١٠١
 8. صحت سيف الد وليمة، هل كان عبد الناصر ديكتاتوراً؟، بيروت، ١٩٧٧، ص ٢٥.

9. Քաղաքացիական զինապարտիզանը ապարատը պարտադրանք ենթակալան է դեմում ունեցի Քաղաքացիական է Պ. Հ. Մարտիանը:

7. Հնչափախախտման Չնկաճար հարուստ-առաջին ասանց կազմից նաևերի պիտակարած
Մեղատա սպաները զինվորական քաղաքին կազմակերպության քործակցի կամիան
1912 թ. հուլիսի 22-ին հետո:
8. من معاصر اجتماعات عبد الناصر العربية و الدولية 1970-1971. ص 102.
9. محمد حسنين هيكل، خريف الغضب، بيروت، 1983، ص 102.
10. Белая Н. П., Прилаков Е. М. Египет: время президента Насера, М. 1981, էջ 296:
- 11 1967 թ. հունիսի 9-ին և 19-ին նրբագրուում անդի անկցան ժողովրդական զանգ
վանային քայլեր, որենց պահանջում էին հրամարական տված պրնկիզներ նաևերի
վերադարձը և հնչափախտման վարչակարգի պահպանումը:
- 12 من معاصر اجتماعات عبد الناصر العربية و الدولية 1970-1971. ص 102.
- 13 նույն անգում, էջ 299
- 14 նույն անգում, էջ 291:
- 15 նույն անգում, էջ 287:
- 16 նույն անգում, էջ 291:
- 17 նույն անգում, էջ 290:
- 18 Ռազմադաշտ ընդդիմադրության քործունեության մասին մանրամասն տե՛ս Белая
Н. П., Прилаков Е. М. Египет: время президента Насера, с. 299-306
- 19 من معاصر اجتماعات عبد الناصر العربية و اند واية 1970-1971. ص 102.
- 20 նույն անգում, էջ 281:
- 21 նույն անգում, էջ 281:
- 22 նույն անգում, էջ 280:
- 23 նույն անգում, էջ 280:
- 24 „Financial times“, London, 1.3.1968
25. الاهرام، القاهرة، 31، 1978.
- 26 նույն անգում, 2.8.1968.
- 27 նույն անգում, 5.8.1968.
- 28 նույն անգում, 2.8.1968.
- 29 նույն անգում, 1.8.1968.
- 30 նույն անգում, 5.8.1968.
- 31 նույն անգում:
- 32 Боханков А. Г. Рабочий класс современного Египта, М. 1981, էջ 156:
- 33 طشاكير، قضايا التعزز الوطني والثورة الاشتراكية في مصر، بيروت، 1971، ص 01
- 34 الاهرام، 1978/7/21.
- 35 նույն անգում:
- 36 նույն անգում, 3.8.1968.
- 37 Յնքա-զբոսական տանուներ, մարշալուս-ընդիտի, որպես հոգեոր աննի կազմից կամ
պայտանը:
- 38 الاهرام، 1978/7/11.
- 39 كمال المنوفى، ثقافة سياسية للفلاحين المصريين، بيروت، 1980، ص 102.
- 40 Белая Н. П., Прилаков Е. М. Египет: время президента Насера, էջ 327:

- 41 *ḥayr ḥayr*.
- 42 كمال السنوسي، ثقافة سياسية للفلاحين المصريين، ص 173.
- 43 طه شاكر، قضايا التهرز الوطني والثورة الاشتراكية في مصر، ص 28.
- 44 الأهرام، 1973/11/30.
- 45 *ḥayr ḥayr*, 26.12.1969.
- 46 Белая Н. П., Примаков Е. М., Египет: время президента Насера. (2 335: «Два Направления социально-экономического развития в Африке», М., 1980, Гусарова В. Н., Обострение борьбы за социальный прогресс. *ḥayr ḥayr*, (2 87).
- 47 الأهرام، 1974/11/30.
- 48 *ḥayr ḥayr*.
- 49 *ḥayr ḥayr*, 21.6.1968.
- 50 احمد ثابت، مصريين، التنجيم، و، التسوية، بيروت، 1976، ص 7.
- 51 من محاضرات اجتهادات عبد الناصر العربية واند ولية، 1977-1978، ص 17.
- 52 مؤامرات، أين أصبح عبد الناصر في جمهورية السادات، بيروت، 1973، ص 71-72.
- 53 *ḥayr ḥayr*, (2 71).
- 54 *ḥayr ḥayr*, (2 73).
- 55 *Ḥayr ḥayr kam'* Саирова Г. Н., Основные проблемы индустриализации Египта, 1952-1977, М., 1980, (2 135).
- 56 Болотов А. Г., Рабочий, класс современного Египта, (2 190).

ՄԻՐԻԱՅԻ ԶԱՆՐԱԱՍԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒՅՑԱՆ ԳԻՐԳՈՐՈՇՈՒՄԸ
 ՄԵՐԶԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՃԳՆԱՄԱՄԻ ԿԱՏՄԱՄԲ
 (1967—1970 թթ.)

Ծգիպտոսի, Միրիայի և Հորգանանի գեմ Իսրայելի 1967 թ. Հունիսյան ազրեսիայի հետևանքով մերձավորարևելյան կոնֆլիկտը վերանեց միջազգային հզնամամի:

Իսրայելի կառավարող շրջանները ղեկավարվելով սիոնիզմի ժավալապաշտական ծրագրերով, հզտում էին Հասնել Ծգիպտոսի և Միրիայի առաջադիմական, հակաիմպերիալիստական վարչակարգերի ապալամանը: Բայց, առաջնութուն աալով այդ խնդրին, իսրայելական ազամաքաղաքական ղեկավարութունը միաժամանակ հասկանում էր, որ ժավալապաշտական քաղաքականության հետագա հաշոզութունը կախված է ալ միայն Մերձավոր արևելքում իմպերիալիզմի պլանների առավելագույն սիոնիստականացումից: Արարական հակաիմպերիալիստական թևի առաջատար երկրների՝ Ծգիպտոսի և Միրիայի ազամական պարտութունը դիավում էր իրրև իրենց ծրագրերի նախարան ու անհրամենշապաման, իրրև այդ երկրների քաղաքական կուրսի որակական փոխակերպման հիմնական նախադրյալ, որն ի վիճակի կլիներ վճռական ազդեցութուն գործել արարական աշխարհի քաղաքական-ազազափարախոսական պայքարի վրա՝ ի շահ իմպերիալիզմի և սիոնիզմի:

Իսրայելն իր ծրագրերի իրագործումը կապում էր համաիմպերիալիստական խնդիրների հետ, համաշխարհային մակարդակով՝ երկրագնդի աարքեր շրջաններում ազգային-ազաաազրական շարժումների շնշմանն ուղղված ԱՄՆ-ի գործողութուններում հանզես գալով որպես նախաձեռնող դաշնակից¹:

Ծգիպտոսի, Միրիայի և Հորգանանի առչև կանզնած խնդիրների ընդհանրութունը դեռևս չէր նշանակում մերձավորարևելյան հզնամամի լուժման կոնկրետ ուղիների նկատմամբ նրանց դիրքորոշումների նույնա-

կանութիւն: նրանց քաղաքականութեան վրա շնչում էին մի շարք գործոններ՝ կազմած, մի կողմից, իսրայելական ազդեցիկ ռազմաքաղաքական ու տնտեսական հետախնդիրների հետ, իսկ մյուս կողմից՝ ամբողջութեամբ վերջրած արաբ-իսրայելական կոնֆլիկտի նկատմամբ Եգիպտոսի, Սիրիայի և Հորդանանի իշխող վարչակարգերի գաղափարախոսական դրույթների հետ:

Իսրայելի կողմից Գոլանի բարձունքների և Կունեյտարայի շրջանի զավթումը Սիրիայի համար նշանակում էր 1000 ք. կմ. տարածքի կորուստ, որը կազմում էր երկրի ընդհանուր տարածքի մոտավորապես 0,5 տոկոսը: Իսրայելական ազդեցիկ, միաժամանակ, հանգեցրեց տեղական բնակչության զանգվածային տարագրմանը, և փախստականների թիվը հասավ մոտ 100 հազարի²:

Համեմատած այն դրութեանը, որ ստեղծվեց Եգիպտոսում ու Հորդանանում, Իսրայելական ազդեցիկ անմիջական բացասական ազդեցությունը Սիրիայի տնտեսության վրա ավելի նվազ էր³: Սակայն, եթե Սիրիայի տնտեսության վրա ազդեցիկ ազդեցությունը քննարկենք երկրի ռազմական քաղաքականության անհետաձգելի խնդիրների ամբողջական լուծման հետ տնտեսական զարգացման հեռանկարների փոխկապակցության տեսանկյունից, ապա այն, պարզվում է, բավականին զգալի էր: Պաշտպանության, ռազմական տեխնիկայի կորուստների համալրման⁴, զինված ուժերի վերակառուցման համար ծախսերի կարուկ ավելացման անհրաժեշտությունը կանխորոշեց 1966—1970 թթ. երկրի երկրորդ հնգամյա պլանի կատարման ընթացքում տնտեսական մի շարք կարևոր նախագծերի ֆինանսավորման գծավորությունների խորացումը:

Իսրայելական ազդեցիկ բացասական ազդեցությունը երկրի տնտեսական զարգացման հեռանկարների, զինված ուժերի դրութեան ու Կունեյտարայի և Գոլանի բարձունքների ռազմաստրատեգիական կարևոր շրջանի կորուստի վրա մերձավոր-արևելյան հզանժամում Սիրիայի դիրքորոշման օրյնկախիվ պատճառներից են: Գրա հետ մեկտեղ, ստեղծված իրադրության մեջ բացառիկ կարևոր նշանակություն ձեռք բերեցին սուբյեկտիվ գործոնները:

1963 թ. մարտին Սիրիայում ստանձնելով իշխանությունը և առաջին անգամ հնարավորություն ստանալով իրագործելու իր գաղափարական ծրագրերը, Բաաս կուսակցությունը, որպես իր միջարարական քաղաքականության հիմնարար խնդիր, բազմաթիվ ներքին և արտաքին քաղաքական հարցերից առանձնացրեց և առաջ քաշեց պաղեստինյան հարցի լուծումը:

Պաղեստինյան հարցը նախ և առաջ արդյունք էր ուղղափառապա-
կան տեղաշարժերի, որը Մերձավոր Արևելքում սկիզբ առավ այն բանից
հետո, երբ ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1947 թ. նոյեմբերի 29-ի N
181/11 հայտնի որոշման համաձայն ստեղծված Իսրայելի պետական
կառուցվածքը ամբողջովին համապատասխանեցվեց սինիզմի զաղափա-
րախոսական հիմնադրույթներին, իսկ իմպերիալիստական շրջանների
հրահրած 1948—1949 թթ. պաղեստինյան պատերազմում արաբական
բանակների պարտությունը հանգեցրեց արաբական պաղեստինյան պե-
տության ստեղծման համար հատկացված տարածքի բաժանմանը, մի
կողմից Իսրայելի, մյուս կողմից միապետական Հորդանանի և Եգիպ-
տոսի միջև:

Իր համարարական բնույթի մասին հայտարարող և արաբական
ողջ ազգը ներկայացնելու հավակնող Բաաս կուսակցությունը, իհարկե,
չէր կարող մի կողմ կանգնել աշխարհի կարևոր հարցի լուծումից, ինչ-
պիսին պաղեստինյան հարցն էր և չհայտարարել Պաղեստինի արաբ ժո-
ղովրդի օրինական իրավունքների բավարարմանը հասնելու իր վճռակա-
նություն մասին: Ընդ որում, Բաաս կուսակցությունը պաղեստինյան
հարցին մոտենում էր ո՛չ միայն հաշվի առնելով Իսրայելի դերն ու դիր-
քը, այլև նկատի առնելով այն երկակի դրությունը, որի մեջ հայտնվել
էին Եգիպտոսն ու Հորդանանը՝ Իսրայելի հետ փաստորեն պատասխա-
նատվություն կրելով պաղեստինյան արարների ազգային իրավունքնե-
րը թեկուզ և մասնակիորեն իրագործված չլինելու համար: Դրան համա-
պատասխան էլ ձևավորվեց Բաաս կուսակցության դիրքը, որը պաղես-
տինյան հարցի լուծումը աներկմտորեն մեկնաբանում էր որպես ամբողջ
Պաղեստինի ազատագրում:

Այս կապակցությամբ կարևոր է հիշեցնել, որ Սիրիայում Բաաս
կուսակցության իշխանության գլուխ անցնելու պահին Մերձավոր արևել-
քի հակամարտ ուժերի դերում հանդես էին գալիս մի կողմից Իսրայելը
և արաբական հետադեմ զարչակարգերը, իսկ մյուս կողմից՝ առաջադի-
մական, հակաիմպերիալիստական զարչակարգեր ունեցող արաբական
երկրները՝ արաբական աշխարհի առաջնորդ Եգիպտոսի գլխավորու-
թյամբ: Այս կողմերի միջև հակասությունները աստիճանաբար ստանում
էին սուր բնույթ, ընդգրկելով արաբական աշխարհի քաղաքական—զա-
ղափառախոսական ու սոցիալ-տնտեսական զարգացման բոլոր բնա-
զավառները: Մերձավոր արևելքում հեղափոխական ընթացքի զարգա-
ցումն ուղեկցվում էր ուղղմական շարժման պայմանի ընդհանուր առմով, որի
համար որպես կատալիզատոր հանդես էր գալիս Իսրայելի ծավալա-

պաշտական քաղաքականութիւնը: Ըմ պատահական չէ, որ այդ պայմաններում պաղեստինյան Հարցը, ըստ արաբական երկրների տեսակետի, և առաջին հերթին նրանց, որոնք Իսրայելի Հետ ունենալով ընդհանուր սահմաններ, վարում էին անկախ, առաջադիմական քաղաքականութիւն, սկսեց ենթարկվել որակական նոր բեկման՝ որդանապետ շաղկապվելով պետական անվտանգութեան, ազգային ինքնիշխանութեան և տարածքային ամբողջականութեան ապահովման հրատապ խնդիրներին: Այդ նույն ժամանակ Իսրայելի ազրեսիվութիւնը նպաստում էր, որ արաբական քաղաքական որոշ շրջաններում է՛լ ավելի ամբապնդվի պաղեստինյան Հարցի արմատական լուծման անհրաժեշտութիւնը, այսինքն՝ Իսրայելի ոչնչացման վերաբերյալ տեսակետը: Իր քաղաքականութեան մեջ առաջին դիմ մղելով Պաղեստինի ազատագրման խնդիրը, Բասա կուսակցութիւնը, հասկանալի է, որ ձգտում էր ոչ միայն ընդգծել արաբական ազգայնականութեան և արաբական միասնականութեան գազափարենքին իր անկիզք նվիրվածութիւնը, այլև պայքարի էր կոչում ընդդէմ Իսրայելի, քանի որ այն, ըստ բասասականների, սխոնիզմի գործնական մարմնավորումն է, որի գազափարենքի Հետևողականորեն կենսագործումը Իսրայելի ղեկավար շրջանների կողմից, և՛քն ընդհանրապես չէր բացառում, ապա, առնվազն, նշանակալից լափով սահմանափակում էր արաբական աշխարհում և, առաջին հերթին հենց Սիրիայում, բասասականութեան նպատակների իրականացման հնարավորութիւնները:

Պրա հետ մեկտեղ, սխոնիստական Իսրայելի դեմ պայքարը ոչ միայն պիտի ընդգծեր սիրիական բասասականների այն տեսակետը, որ արաբական ժողովուրդների համակողմանի առաջադիմութեանն ու միասնականութեանը կարելի է հասնել միայն ամեն տեսակի ու ձևի օտարերկրյա նշումից ամբողջապես ազատ լինելու պայմանով, այլև պիտի սպառնացեր նրանց կարողութիւնը (որպես միայն Բասա կուսակցութեանը բնորոշ ու յուրահատուկ հատկանիշ) գլխավորելու այդ նպատակների համար սկսված պայքարը՝:

Սիրիայում 1966 թ. գետնավորին Բասա կուսակցութեան ձախ թևի իշխանութեան գլուխ անցնելուց հետո Պաղեստինի ազատագրման խընդիրը, է՛լ ավելի կարևոր տեղ գրավեց սիրիական նոր ղեկավարութեան քաղաքականութեան մեջ: ԵՊաղեստինը մեր ներքին, արաբական և միջազգային քաղաքականութեան առանցքն է... Այժմ պարզ է դարձել, որ սուլտագրական պայքար կարող են մղել միայն արաբական առաջադիմական ուժերը՝ ազատագրական պատերազմի միջոցով... Այն կհանդիսանա արաբական ողջ Հայրենիքի ազատագրման վերջնական ուղին և

նրա գիտակցական միավորումը սոցիալիստական ու ժողովրդական հիմ-
քերի վրա», — նշում էր Միրիայի ձախբաստական նոր զնկավարությու-
նը խնդիր զննելով ժողովրդական ազատագրական պատերազմի ծավալ-
ման ընթացքում (որը ներառում էր պայքար ոչ միայն Իսրայելի, այլև
բոլոր արաբական հետադեմ ու պահպանողական վարչակարգերի դեմ),
բասսականության ստրատեգիական նպատակների պատսխլ հռչակումից
անցնել զրանց ակտիվ իրագործմանը²։ Ըստ որում բասսականների
հիմնական նպատակը առաջվա պես մնում էր արաբական միասնակա-
նությանն հասնելը, միայն թե Բասս կուսակցությունն արգին ձգտում էր
զրան հասնել ոչ թե բանակցությունների սեղանի շուրջը, այլ իր բոլոր
գաղափարախոսական ու քաղաքական հակառակորդների հետ բացա-
հայտ գոտեմարտի ընթացքում։ Դեռ ավելին, արաբական միասնակա-
նության առաջնայնությունը ենթակալիցվեց ավելի բարձր, արաբական
աշխարհում հեղափոխության առաջնայնությունը՝ հեղափոխությունը պի-
տի դառնար միասնականության նախադրյալ³։

1956 թ. հոկտեմբերին Դամասկոսում տեղի ունեցած Բասս կուսակ-
ցության համարաբական համագումարում սահմանվեցին Միրիայի
ձախբաստական զնկավարության արտաքին քաղաքական գործունեու-
թյան հիմնական սկզբունքները և ուղղությունները, որոնց հիմքում ըն-
կած էին համագումարի ընթացքում մշակված ժողովրդաազատագրա-
կան պատերազմի կոնցեպցիայի գրույթները, Կոնցեպցիայի կառույց-
վածքը ձևավորող հիմնական քաղաքականացր Իսրայելի դեմ զինված
պայքարն էր, որն առաջին հերթին, պետք է իրագործվեր Պաղեստինի
զիմադրության շարժման (ՊՂԵ) ուժերով, այդ պայքարի զուգորդումը
բոլոր արաբական հետադիմական վարչակարգերի դեմ պայքարով և
արաբական աշխարհի առաջադիմական ուժերի համախմբումը Բասս
կուսակցության շուրջը⁴։

Ուշպես հայտնի է, Միրիայի ձախբաստական զնկավարության փոր-
ձերը՝ կենսագործել ժողովրդաազատագրական պատերազմի կոնցեպ-
ցիայի գրույթները, առանձնապես հաջողություն չունեցան, բայց հան-
գեցրին մի կողմից արաբական մի շարք երկրների և առաջին հերթին,
Լորդանանի հետ Միրիայի հարաբերությունների կարուկ վատացմանը,
իսկ մյուս կողմից Իսրայելը զրանց օգտագործեց Մերմավոր արևելյան
ոսղմական շարվածության շիկացման և արաբական հարևան երկրների
դեմ ագրեսիայի նախապատրաստման համար։ Այնուամենայնիվ, ագ-
րեսիայից հետո էլ սիրիական զնկավարությունը չհրաժարվեց ժողովր-

դասպատագրական պատերազմի կոնցենպցիայից, որպէս մյուս արարական երկրներում սիրիական բաասական Հեղափոխութիւնն ազգամաքազական փոխակերպման միջոց, այլ, ընդհակառակն, գտնում էր, որ Մերձավոր արևելքում. ստեղծված իրադրութիւնը ոչ միայն հաստատում է այդ կոնցենպցիայի Հիմնական դրույթները և Համարապիտութիւնը, այլև առաջիկ բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում նրա իրականացման համար:

1967 թ. Հունիսի 11-ին Սուզանի պրեզիդենտ Ազհարին Եգիպտոսի պրեզիդենտ Նասերին առաջարկեց նարթումում բարձր մակարդակի համաարարական հանդիպում գումարել Մերձավոր արևելքում առաջացած իրադրութիւնը քննարկելու և իսրայելական ազդեփայի Հետեանքների վերացմանն ուղղված համատեղ որոշումներ մշակելու համար: Պրեզիդենտ Նասերն անմիջապէս արձագանքեց այդ առաջարկին, ընդգծելով, որ նման հանդիպման գումարման առջև չկա ոչ մի արգելք, քանի որ Իսրայելի ղեմ համատեղ պայքար մղելու ստիպողական անհրաժեշտութիւնը վերացրել է արարական երկրների միջև եղած բոլոր տարածանիութիւնները¹⁰: Սիրիական ղեկավարութիւնը, ակայն հակված չէր միջարարական հարաբերութիւններում գործերի իրական վիճակի և համարարական բարձր մակարդակի հանդիպման հնարավոր հաջողութիւն վերարերջալ եգիպտական պրեզիդենտի լավատեսութիւնը և, իր Հերթին, առաջարկեց գումարել այնպիսի խորհրդակցութիւն, որին մասնակցեին միայն առաջադիմական վարակարգեր ունեցող երկրների ղեկավարները: Իր գիրքորոշման պարզարանման և այսպէս կոչված բարձր մակարդակի բփոքր հանդիպման նախապատրաստման նպատակով Սիրիայի պրեզիդենտ Աթանի, Հունիսի երկրորդ կեսի սկզբին պաշտոնական այցելութիւններ կատարեց Ալժիր և Եգիպտոս:

Այնուհանդերձ, Սիրիան մասնակցեց Հունիսի 17—18-ը Փուվեյթում կաշացած արարական երկրների արտաքին գործերի մինիստրների խորհրդակցութիւնն աշխատանքին, որը քննարկեց Սուզանի առաջ քաշած մերձակա ժամանակաշրջանում համարապական գործողութիւնների ծրագիրը: Այդ ծրագիրը նախատեսում էր միջարարական հարաբերութիւններում բմնուղորտի մաքրագործում, Իսրայելին աշակցող ԱՄՆ-ի և Անգլիայի հանդեպ ՄԱԿ-ում արարական երկրների համաձայնեցված դիրքորոշում, պատերազմի ժամանակ ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Հռոմեղիայի նկատմամբ հայտարարված նազթային շրջափակման շարունակում, համարարական զինվորական հրամանատարութիւնն ստեղծում, համատեղ պաշտպանական ծրագրի մշակում և իրականացում և իսրայելա-

կան ազրեօթայի Հեռուստիոնի վերացման ուղղված պայքարի համար արաբական երկրների բոլոր էլուժական ռեսուրսների մոտիվացում, եօրհրդակցության ժամանակ քննարկվեց նաև համաարաբական բարձր մակարդակի հանդիպման զումարման հարցը, բայց խորհրդակցության մասնակիցները կոնկրետ համաձայնության չհասնեցին նրա անցկացման տեղի և ժամանակի վերաբերյալ¹¹։

Քուվեյթի խորհրդակցությունը ընդհատվեց այն կապակցությամբ, որ արտաքին գործերի միեխտորենը Հունիսի 18-ին մեկնեցին Նյու-Յորք՝ մասնակցելու Մերձավոր արևելքին նվիրված ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի արտահերթ նստաշրջանի աշխատանքներին։

Հունիսի 20-ին էլուժ ռեսուրսով ՄԱԿ-ի ամբիոնից, Սիրիայի պրեզիդենտ Աթաթիկ Մերձավոր արևելքում առաջացած ռազմաքաղաքական սուր նգնաժամը բնութագրեց որպես Իսրայելի ծավալապաշտական քաղաքականության ուղղակի Հեռուստիոնի նստորեն քննադատելով ու գատապարտելով ԱՄՆ-ի և Անգլիայի իսրայելամետ դիրքորոշումը, պրեզիդենտ Աթաթիկ, միաժամանակ ընդգծեց այն դրական դերի նշանակությունը, որ խաղացին Սովետական Միությունը, սոցիալիստական երկրներն ու շմիացած երկրները Մերձավոր արևելքում ռազմական գործողությունների ժամանակ արաբներին ռազմաքաղաքական ու բարոյական աջակցություն ցույց տալով։ Սիրիայի պրեզիդենտը բարձր գնահատեց նաև սովետական պատվիրակության առաջարկած բանաձևի նախագիծը, որը, նրա կարծիքով, ցույց էր տալիս Մերձավոր արևելքում արդարացի խաղաղության հասնելու սկզբունքային ուղիներ¹²։

Գրանից մեկ օր առաջ Դամասկոսում էլուժ ռեսուրսով աշխատավորների զանգվածային միտինգում Սիրիայի բանվորական արձմիությունների համընդհանուր ֆեդերացիայի նախագահ Խ. Զունդին հայտնեց Իսրայելի ազրեսիային ու նրա Հեռուստիոնի վերացման ուղիներին սիրիական ղեկավարության տված սկզբունքային գնահատականը։ Նա ընդգծեց, որ ազրեսիան հետապնդում էր ո՛չ այնքան ռազմական ու տնտեսական նպատակներ, որքան քաղաքական, խնդիր զննելով վարկաբեկել, իսկ այնուհետև՝ անպալել առաջադիմական արաբական վարչակարգերը։ Ազրեսիայի ամենավտանգավոր և ամենապլխավոր նպատակն այն էր, նշեց Խ. Զունդին, որպեսզի հարվածը հասցնեք Հենց սոցիալիզմի գաղափարներին, աշխատավոր արաբական զանգվածներին անվատահուստությունները սոցիալիստական ուժերի հանդեպ, կասկած սերմանեք սոցիալիստական երկրների հետ համագործակցության շարունակման նպատակահարմարության մեջ։

Այնուհետև ե. Զունդին իր ելույթում ցույց տվեց, որ պարտութիւն գլխավոր պատճառը Հանդիսացան Հենց իրենց՝ արարների սխալները: Մինևս ժամանակ նա ընդգծեց, որ սիրիական Բաաս կուսակցությունը, որպես Պաղեստինի և արաբական աշխարհի մյուս մասերի ազատագրման պայքարի համար ժողովրդական զանգվածների համախմբման միջոցներ, երբեք չի հրաժարվի ժողովրդաազատագրական պատերազմի գաղափարներից, չի հրաժարվի արաբ ազգի նպատակների իրագործման միակ ուղին հանդիսացող առաջադիմական ու հեղափոխական արաբական ուժերի ամբաստանման արաբական հեղափոխական ստրատեգիայից և ամենից առաջ, Ալժիրի, Եգիպտոսի և Միրիայի այդ նպատակների մարմնավորման օրինակ հանդիսացող հեղափոխական շարժումների ամբաստանմանը¹²:

1967 թ. հունիսի վերջին և հուլիսի սկզբին Միրիայի ղեկավարությունը մի շարք քայլեր ձեռնարկեց արաբական պետությունների ղեկավարների խորհրդատվությամբ պայմանների պարզարանման ուղղությամբ:

Միրիայի ինֆորմացիայի մինիստր Զուբին, ելույթ ունենալով Գամաֆուսի ռազմախոսքի, նշեց Միրիայի և Ալժիրի զինքորոշումների լրիվ համընկնումը, որոնք հանդես էին գալիս միայն առաջադիմական արաբական երկրների (Ալժիրի, Միրիայի, Եգիպտոսի և Իրաքի) ղեկավարների հանդիպում հրավիրելու և այդ երկրների միջև առանձնահատուկ աշխատանքային ու ռազմական կապեր ստեղծելու առաջարկությամբ¹⁴:

Հունիսի 26-ին Միրիայի վարչապետ Զույենը կարճատև այցելություն կատարեց Բաղդադ: Ինչպես հաղորդվեց, Իրաքի ղեկավարների հետ սիրիական կառավարության ղեկավարի բանակցությունների ընթացքում հանդիպում հրավիրելու հարցի շուրջ երկու կողմերը հասան փոխըմբռնման: Միրիական և իրաքյան ղեկավարների կարծիքով, նման համաարաբական հանդիպման համար կարող էր հիմք և պայման դառնալ միայն բոլոր մասնակիցների կողմից վաղօրոք մշակված սկզբունքորեն հակաարևմտյան օրակարգը: Այդ հարցում համանման դիրք էր գրավել նաև Ալժիրի ղեկավարությունը¹⁵:

Հուլիսի 9-ին և 11-ին եգիպտական ղեկավարության ու Ալժիրի և Իրաքի ղեկավարների միջև տեղի ունեցած շփումների, ինչպես նաև Գամաֆուսում հուլիսի 11-ին Ալժիրի և Միրիայի պրեզիդենտների հանդիպումների շնորհիվ կողմերը համաձայնություն կհան հուլիսի 13-ին Կահիրեում Ալժիրի, Իրաքի, Միրիայի և Եգիպտոսի պետությունների ղեկավարների հանդիպում կայանալու շուրջ:

Բարձր մակարդակի բաժնորշ հանդիպումը նշանակված օրը սկսեց

իբ աշխատանքն ու շարունակեց մինչև հուլիսի 16-ը: Հուլիսի 15-ին կահիրեում հավաքված պետությունների ղեկավարներին միացավ Սուդանի պրեզիդենտ Ազհարին:

Սիրիական պատվիրակությունը, որի կազմում, բացի պրեզիդենտ Աթասիից, մտել էին Բաաս կուսակցության երկրամասային ղեկավարության քարտուղար Ս. Զուզիդը և մի քանի մինիստրներ, հուլիսի 13-ին հանդիպման մասնակիցների քննարկմանը ներկայացրեց միացյալ զինվորական հրամանատարության և քաղաքական խորհրդակցական խորհրդի ստեղծման առաջարկ: Բացի այդ, պրեզիդենտ Աթասին հայտարարեց, որ Սիրիան պատրաստ է քննարկել Եգիպտոսի հետ միավորմանը վերաբերող հարցը: Բայց պրեզիդենտ Նասերը մերժեց այս վերջին առաջարկը, նշելով, որ ներկա փուլում երկու երկրների միավորումից ավելի կարևոր է արաբական զբաղված տարածքների խնդիրը¹⁵: Այս նպատակով Եգիպտոսի ղեկավարը առաջարկեց շրջափոխվել խնդրի քաղաքական կարգավորման փորձերից, միաժամանակ պատրաստվելով ուժի զործադրմամբ տարածքի ազատագրմանը¹⁶: Այսպիսի դիրք զբաղելով, պրեզիդենտ Նասերը նմանապես մերժեց ժողովրդապաշտպանական կոնցեսիայի ազդով առգործված սիրիական առաջարկը՝ հայդուկային մեթոդներով անհապաղ պատերազմ սկսել Իսրայելի դեմ¹⁸: Կողմերն ի վերջո համաձայնվեցին Մոսկվա ուղարկել Ալժիրի և Իրաքի պատվիրակությունները իսրայելական ազդեցության հետևանքով տուժած արաբական երկրներին Սովետական Միության կողմից բազմակողմանի ոգնություն ցույց տալու հարցերի քննարկման համար և, երկրորդը, 1967 թ. սոստոսին խարթումում հրավիրել արաբական երկրների արտաքին գործերի մինիստրների հանդիպում, բարձր մակարդակի համաարաբական հանդիպման որակաբար մշակելու համար¹⁹:

Կահիրեի սփռքը հանդիպումը ցույց տվեց, որ իսրայելական ազդեցության հետևանքների վերացման համար պայքարի արաբական նահատակազմակերպելու սկզբունքների վերաբերյալ Եգիպտոսի և Սիրիայի դիրքերի տարբերությունը, որն ընդհանուր առմամբ հանգում էր արաբական հետադեմ ու պահպանողական վարչակարգերի հետ փոխդիտամային համագործակցության հնարավորությունը, համալրվեց նոր, կարևոր հանգամանքով: Եթե Սիրիայի ղեկավարությունը Իսրայելի դեմ անհապաղ հայդուկային պատերազմ սկսելու կոչ անելով փորձում էր ազդեցության հետևանքով Մերձավոր արևելքում առաջացած նոր պայմաններին համապատասխան մեափոխել ժողովրդապաշտպանական պատերազմի կոնցեսիայի հիմնական դրույթները, ապա Եգիպտոսի պրե-

գիղկնտը նախընտրում էր տարածքների ազատագրման խնդրին մտե-
նալ ավելի նկուս գիրքերից: Նասերը, մերժելով նաև հայդուկային պա-
տերազմի մեծ վանձապազ սազմական գործողությունների նոր հերթա-
փուլ սկսելու գաղափարը, բայց, միաժամանակ, չկասկածելով ուժի գիր-
քից խնդրի լուծման անխուսափելիությունը, ջանում էր համակողմա-
նի քաղաքական-դիվանագիտական մանրամասն ոգնությունը ամբողջնե-
ղել իր վարչակարգի գիրքերը, պայմաններ ստեղծել վերականգնելու ու
զարգացնելու երկրի ռազմական ու տնտեսական հզորությունը, նախա-
պատրաստել նրան Իսրայելի դեմ այնպիսի մակարդակով լայնամաս-
շտար պատերազմ վարելուն, որն համապատասխաներ ժամանակակից
պահանջներին և ի վիճակի լիներ հաշտություն ապահովել²⁰:

Միրիան Կահիրեում համաձայնելով համաարարական հանդիպման
պայմանները քննարկել արտաքին գործերի մինիստրների մակարդակով,
այդուհանդերձ, ուժեղացրեց զեն հունիսի երկրորդ կեսից ժամալած պրո-
պագանդիստական արշավը հետադիմական արարական վարչակարգերի
դեմ, խուսափելով սակայն, կոնկրետ երկրների հիշատակումից²¹:

Արտաքին գործերի մինիստրների հանդիպումը կայացավ Խարթու-
մում 1967 թ. սեպտեմբերի 1—5-ը: Հանդիպման ժամանակ հիմնական
վիճարանությունը ժամալվեց արևմտյան երկրների նավթային շրջա-
փակման հարցի շուրջ: Այն ժամանակ, երբ Սաուդյան Արաբիան, Լի-
բանոնն ու մի շարք այլ երկրներ հանդես էին գալիս դրա գաղափարից
օգտին, Միրիան, որին աշակցում էր Իրաքը, վճռականորեն պահանջում էր
շարունակել շրջափակումը: Ի վերջո, հաշվի առնելով, որ նավթային
շրջափակման հարցում տարակարծություններ կան, որոշում կայացվեց
Բաղդադում սեպտեմբերի 15-ին հրավիրել նավթային անդունաբերույթյան,
ֆինանսների ու տնտեսության մինիստրների հանդիպում: Բաղդադի
հանդիպման հանձնարարականները պետք է քննարկվեին սեպտեմբերի
26-ին՝ Խարթումում արտաքին գործերի մինիստրների հանդիպման շա-
րունակման ժամանակ²²: Ինչպես հազորդվում էր, Միրիան հանդես էր
գալիս Խարթումում հերթական խորհրդակցություն անցկացնելու որոշակի
ամսաթվի հաստատման դեմ: Միրիայի արտաքին գործերի մինիստր
Մախուսը, որը նավթային շրջափակման հարցում սուր վեճ էր ունեցել
Սաուդյան Արաբիայի մինիստրի հետ, հանդիպման առաջին հերթափու-
լի ավարտից հետո հայտարարեց, որ այն ժամանակի անօգուտ կորուստ
էր միայն²³:

Խարթումի խորհրդակցություն ընդմիջման ժամանակ տեղի ունեցան
աշխույժ դիվանագիտական շփումներ առանձին արարական երկրների

Ներկայացուցիչների միջև համաարարական հանրաժողովի օրակարգի հիմնական հարցերի վերաբերյալ երանց դիրքերի մերձեցման նպատակով: Դրանում առավել շահագրգռվածություն ցուցաբերեցին Իրաքի պրեզիդենտ Արեֆը, Հորդանանի թագավոր Հուսեյնը և Սուդանի վարչապետ ՄաՀուբը: Այսպես, պրեզիդենտ Արեֆը օգոստոսի 10-ին այցելեց Գամաակոս, որտեղ երկօրյա բանակցությունների ընթացքում սիրիական ղեկավարության հետ քննարկեց Մերձավոր արևելքի հետպատերազմական իրադրության քաղաքական ու տնտեսական ուղեշերտերը: Ըստ Լիբանանի լրատվական շրջանների հաղորդումների, պրեզիդենտ Արեֆը փորձեց սիրիական ղեկավարությանը համոզել ավելի նկուն դիրք գրավել արևմտյան երկրների հետ քաղաքական ու տնտեսական շփումների հարցերի հանդեպ²⁴: Հանդիպման ավարտին՝ օգոստոսի 12-ին Գամաակոսում սիրիա—իրաքյան համատեղ հայտարարություն արվեց, որում, մասնավորապես, նշվեց, որ իսրայելական ազդեցիկի հետևանքների վերացման հարցի քննարկման ժամանակ կողմերը հասան լիակատար համաձայնություն²⁵:

Արաբական երկրների նավթային արդյունաբերության, ֆինանսների և տնտեսության մինիստրների կոնֆերանսը Թաղազում իր աշխատանքն սկսեց 1967 թ. օգոստոսի 15-ին: Կոնֆերանսի ժամանակ Սիրիան, որին աչակցում էին Իրաքը և Ալժիրը, նորից պահանջեց արևմտյան երկրների անվերապահ նավթային շրջափակում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի և Անգլիայի նկատմամբ այլ պատժամիջոցների կիրառում: Նման դիրքորոշման զեմ հանդես էին գալիս Սաուդյան Արաբիայի, Մարոկկոյի, Քուվեյթի, Լիբիայի, Հորդանանի և Քուվեյթի ներկայացուցիչները: Ծգիպտոսի ներկայացուցիչը, ընդհանուր առմամբ հարելով նավթային շրջափակման անհրաժեշտության գաղափարին, աչխուսեց նախնիվ, այդ հարցում լզրավեց պարզորոշ, միանշանակ դիրք²⁶: Դրա հետևանքով այս հարցի քննարկումը որոշվեց փոխադրել Խարթումի կոնֆերանս:

Արաբական երկրների արտաքին գործերի մինիստրների երկրորդ հանդիպումը կայացավ Խարթումում 1967 թ. օգոստոսի 26—27-ը և ընդհանուր առմամբ հավանություն տվեց այն դրույթներին, որ առաջադրում էր Սաուդյան Արաբիայի գլխավորած խմբավորումը, որը մասնավորապես գտնում էր, որ արևմտյան երկրների նավթային շրջափակման դադարեցումը արաբական նավթարդյունահանող երկրներին թույլ կտա ավելի արդյունավետ ներդրում կատարել արաբական գրավված տարածքների վերադարձման համար Իսրայելի զեմ պայթարի կազմակերպման գործում²⁷:

Կոնֆերանսի ավարտից հետո Սիրիայի արտաքին գործերի մինիստր Մախուսը մինչև պոստոսի 31-ը մնաց Խարթումում՝ հրահանգների սպասելով Դամասկոսից համարարական բարձր մակարդակի հանդիպմանը Սիրիայի հետագա մասնակցության վերաբերյալ: Չնայած այն բանին, որ, Ազիպտոսի պրեզիդենտ Նասերը և Ալժիրի արտաքին գործերի մինիստր Բուաեֆլիկան փորձեցին նրան նա կանգնեցնել նման քայլից²⁸, Մախուսը պոստոսի 31-ին թողեց Խարթումը: Խարթումից հեռանալիս Մախուսը Ազիպտոսի, Իրաքի և հանրապետական Նմենի պրեզիդենտներին տեղյակ պահեց բարձր մակարդակի հանդիպման ժամանակ ընդունվելիք որևէ տղրական բանաձևի՝ վերաբերյալ Սիրիայի կառավարության պատրաստակամության մասին, ավելացնելով, որ Սիրիան ամբողջովին վստահում է պրեզիդենտ Նասերի վարած քաղաքական կուրսին²⁹:

Դամասկոս վերադառնալուց հետո քննարկելով Խարթումի կոնֆերանսում Սիրիայի գրաված դիրքը, Մախուսը մասնավորապես նշեց. «Չնայած Փուվիլթում, Նյու-Ցորքում, Բաղդադում ու Խարթումում թափած մեր բոլոր ջանքերին, մենք չկարողացանք հասնել այն հանձնարարականների հավանություն տալուն, որոնք պիտի ներկայացվեին բարձր մակարդակի հանդիպման թնարկմանը: Սիրիական տեսակետն այն էր, որ հանձնարարականները և հատկապես Բաղդադի բանաձևը (նավթային շրջափակման վերաբերյալ—Ն. Գ.) պետք է հավանության արժանացած լինեն նախքան բարձր մակարդակի հանդիպումն սկսելը³⁰:

Խարթումում արարական պետությունների ղեկավարների հանդիպումն ավարտվեց 1967 թ. սեպտեմբերի 1-ին: Հանդիպման ժամանակ ընդունված բանաձևում արարական պետությունների ղեկավարները, վերահաստատելով իրենց նվիրվածությունը Արաբական համագործակցության խարտիային³¹ սկզբունքներին և իրենց վրա վերցնելով իսրայելական ազդեցության հետևանքների լրիվ վերացման պատասխանատվությունը, պարտավորվեցին 1967 թ. Հունիսին Իսրայելի գրաված արարական բոլոր տարածքներից իսրայելական զորքերի դուրսբերումն ապահովելու նպատակով միավորել իրենց քաղաքական ջանքերը միջազգային ու դիվանագիտական ոլորտներում: Բանաձևն ընդգծում էր, որ այդ նպատակը պետք է իրագործվի հետևյալ սկզբունքների հիման վրա. Իսրայելի հետ հաշտվելուն՝ եռչ, Իսրայելի ճանաչելուն՝ եռչ, Իսրայելի հետ բանակցելուն՝ եռչ: Բանաձևը նմանապես վերահաստատում էր Պաղեստինի ժողովրդի սեփական տարածքի վրա անկախ պետություն ստեղծելու իրավունքը:

Բանաձևում այնուհետև նշվում էր, որ նավթային շրջափակման

հարցը մանրազնին քննարկելուց հետո, հանդիպման մասնակիցները եզրակացութիւն եկան, որ շրջափակումից հրաժարվելը կարող է օգտազործվել որպէս դրական զենք, քանի որ Եւզմթը արաբների այն հիմնական ռեսուրսն է, որը կարող է ուղղվել ագրեսիայից տուժած արաբական պետութիւնների տնտեսական զարգացման խթանմանը, ինչը, իր հերթին, նրանց թույլ կտա ամրապնդել իրենց դիրքերը Խորասանի դեմ պայքարում:

Արաբական պետութիւնների ղեկավարները հաճանութիւն ավելցին եմանական Քուվեյթի առաջարկած՝ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման միջարարական ֆունդ ստեղծելու ծրագրին: Ագրեսիայից տուժած երկրներին ֆինանսական օգնութիւն ցույց տալու համար Սաուդյան Արաբիան, իրանեան ու Քուվեյթը յուրաքանչյուր երկը ամսօր համար համապատասխանաբար հատկացրեցին 50, 30, 55 մլն. ֆունտ ստեռլինգ²²:

Նախատեսվում էր ֆինանսական օգնութիւն տրամադրել միայն Եզրպտոսին ու Հորդանանին: Միրիան զրկվեց եման օգնութիւնից, քանի որ նա հրաժարվել էր մասնակցելու արաբական պետութիւնների ղեկավարների հանդիպմանը: Բայց, ինչպես հետագայում խոստովանեց այդ ժամանակվա Եզրպտոսի արտաքին գործերի մինիստր Մ. Ռիպզը, Միրիային ֆինանսական օգնութիւն տրամադրելու հարցը ժխտականորեն էր վճռվել փաստորեն զենես հարթումի խորհրդակցութիւն անցնելու արտաքին սկսելուց առաջ: Ինչպես Մ. Ռիպզին հաղորդել էր Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գործերի մինիստր Օ. աւ-Սակկաֆին, Յեյտալ թագավորը սկզբունքորեն ու կտրականապես զեմ էր Միրիային օգնութիւն ցույց տալուն, քանի որ վերջինս հարձակումներ էր թույլ տալիս սաուդյան վարչակարգի նկատմամբ և շէր փորձում հարթել երկու երկրների միջև եղած տարակարծութիւնները²³:

Ըթն հաշվի առնենք, որ Եւզմթային շրջափակում հայտարարելուց հետո Միրիան միայն առաջին երեք-չորս ամիսների ընթացքում կորցնում էր մօտ 12 մլն. դոլլար²⁴, ապա պիտի խոստովանել, որ, պնդելով շրջափակումը շարունակելու վրա, սիրիական ղեկավարութիւնը ցուցաբերեց հատուկ սկզբունքայնութիւն ու հետևողականութիւն: Արժանին մատուցելով Միրիայի դիրքի հաստատականութիւնը, այնուհանգերձ նշենք, որ այն, առաջին հերթին, նախորոշվում էր հենց Միրիայում առաջացած իրադրութիւն պայմաններով, մի կողմ թողնելով իսրայէլական ագրեսիայի հետևանքով առաջացած այն առանձնահատուկ իրադրութիւնը, որ ստեղծվել էր արաբական այդ երկրներում և, հատկապես,

Եզրիպտոսում: Կասկածի ենթակա չէ այն, որ Սիրիայի ղեկավարությունը զիտակցաբար էր դիմում որոշակի ֆինանսական զրկանքների, որոնց անխուսափելիորեն հանգեցնում էր նավթային շրջափակումը, բայց դրանք, այնուամենայնիվ, չէին կարող համեմատվել այն դրուժյան հետ, որ այդ ղեկպրոմ կարող էր առաջանալ Եզրիպտոսում: Բացի այդ, սիրիական բաասականները լավ էին ըմբռնում հման քայլի քաղաքական հետևանքները: Նավթարդյունահանող արարական երկրների շրջափակումը շարունակելուց հրաժարվելը կարող էր միայն ընդգծել Սիրիայի սկզբունքային դիրքը, միևնույն ժամանակ զործնականորեն նրան զուրս լիզելով արարական նավթի արդյունահանման և տարանցիկ փոխադրման պրոցեսից²⁵:

Ենդիրքը, ոչ այնքան շրջափակման հարցն էր, որքան այն, թե արարական նավթարդյունահանող երկրները, որոնց մեծամասնությունը ներկայացնում էին Հետադիմական ու պահպանողական վարչակարգերը, ինչպես էին կապում Արևմուտքին նավթի վաճառքի վերսկսումը ազդեցիկ ասուած երկրներին՝ առաջին հերթին Եզրիպտոսին ու Սիրիային ֆինանսական օգնություն տրամադրելու հետ:

Քողարկվելով արարական համագործակցության լողունգով, արարական Հետադիմությունը նավթի շրջափակման զազարեցման անհրաժեշտությունը փաստարկում էր նրանով, որ առանց դրա, իբր, անհնար է լիարժեք ֆինանսական օգնություն տրամադրելը: Միևնույն ժամանակ այդ օգնությունը վերապահվում էր Եզրիպտոսի և Սիրիայի կողմից մի շարք պայմանների կատարումով, որոնք կրում էին բացառապես քաղաքական բնույթ և նպատակաուղղված էին էական փոփոխություններ մտցնել այդ երկրների միջարարական քաղաքականության բովանդակության մեջ:

1967 թ. սեպտեմբերին Գամաակոսում գումարվեց Բասս կուսակցության համազգային 3-րդ համագումարի արտահերթ նստաշրջանը:

Նստաշրջանի ավարտին Գամաակոսի սադիտով հայտարարությամբ հանդես եկավ Բասս կուսակցության գլխավոր քարտուզար, Սիրիայի պրեզիդենտ Աթաթին: Իսրայիլական ազդեցիկ բնորոշելով որպես սիրիական և այլ արարական առաջադիմական վարչակարգերի վերացմանն ուղղված իմպերիալիզմի և սիոնիզմի զավազրություն, պրեզիդենտ Աթաթին ընդգծեց, որ արարական երկրների ռազմական պարտությունը հիմնականում բացատրվում է նրանց պառակտվածությունը ու ժողովրդական զանգվածների կազմակերպված պայքարի վրա հիմնված ընդհանուր հեղափոխական օտարտեղիայի բացակայությամբ: Ստեղծված դրուժյու-

նը հաղթահարելու և Մերձավոր արևելքում իմպերիալիզմի և սիոնիզմի ընդհանուր հարձակումը ետ մղելու նպատակով Բաաա կուսակցությունը մշակել է կոնկրետ գործողությունների ծրագիր, որոնց հիմքում ընկած է, ինչպես նշեց Աթափին, «հեղափոխական գծի շարունակումը... որը համապատասխանում է ժողովրդական զանգվածների պայքարի ձգտումներին, այդ պայքարը ագրեսիայի և իմպերիալիստական-սիոնիստական դավադրությունների նկատմամբ արար ազգի հաղթանակի և շահագործման հետամնացության ու պատակովածությունների վերացման հաստատուն հիմք ու միջոց է»²⁶։ «Այսպիսի գործելակերպը,— ընդգծեց Աթափին,— պայմանավորված է նրանով, որ ժողովրդի կյանքում վճռական պատմական իրադարձություններին շնչ կարող հակադրվել, սպասողականություն, գործարքների, կատարված փաստերին ենթարկվելու ստրկական հնազանդության վրա հիմնված փոխդիտումներն ու մեթոդները... և կամ էլ իմպերիալիզմի բռնատիրական ուժերի պարտադրածին լռին համաձայնվելու։ Հեղափոխությունը կամ կա, կամ էլ՝ չկա...»²⁷։

Այնուհետև, պրեզիդենտ Աթափին կանգ առավ իսրայելական ագրեսիայի հետևանքների վերացման քաղաքական ու ղինված պայքարի միջև հարաբերակցության հարցի վրա։ «Քաղաքական պայքարը,— նշեց Աթափին,— չի կարող փոխարինել ղինված պայքարին, որը պետք է վարեն ողջ արարական աշխարհի ժողովրդական զանգվածները՝ գրավված տարածքների ազատագրման և իմպերիալիստական ներկայությունների վերացման նպատակով։

Քաղաքական պայքարը ՄԱԿ-ում որոշ արգելումներ տվեց, հրապարակախոսեց քացահայտելով իմպերիալիզմի և սիոնիզմի մտադրությունները։ Պա լավ սկիզբ էր մեր պայքարում հասարակական կարծիքը ներգրավելու համար։ Եվ դա անպայման կոզնի մեր ղինված պայքարին, երբ ՄԱԿ-ը ի զորու չի կարող անգործիս պատժել ու վերացնել ագրեսիայի հետևանքները... Համազումարն առաջին գիծ մղեց ղինված պայքարը որպես ագրեսիայի հետևանքների վերացման և ազատության հասնելու հիմք։ Համազումարը որոշեց, որ մյուս՝ տեսնական, քաղաքական ու պրոպագանդիստական միջոցների ոգտագործումը այդ հիմնարար մեթոդի միայն լրացումը կլինի»²⁸։

Իսրայելի դեմ ղինված պայքարը հաշոզ վարելու նպատակով, որը, բաասականների կարծիքով, պիտի կրեր նրկարատեև, հյուսիս պատերազմի բնույթ ու ղխավորապես հենվեք ռազմական գործողությունների վարման հայդուկային մեթոդների վրա, Բաաս կուսակցության Ծ-րդ համազումարի արտահերթ նստաշրջանը մշակեց մի շարք հիմնարար սկզբ-

բունքներ, որոնք մասնավորապես նախատեսում էին բոլոր հեղափոխական ուժերի միասնությունը մարմնավորող միացյալ քաղաքական ղեկավարության ստեղծում⁵⁷։

Բաաս կուսակցություն ղեկավարությունը այս սկզբունքներին համապատասխան հանդես եկավ Սիրիայի, Եգիպտոսի, Ալժիրի և Իրաքի կազմով այս կամ այն ձևով միավորված արաբական պետություն ստեղծելու առաջարկով, որն Իսրայելի դեմ պայքարում ի վիճակի կլիներ ամբողջապես մորիլիզացնել ու միավորել նրանց տարանջատ շահերը։ Առաջադիմական արաբական երկրները միավորելու անհրաժեշտությունը Բաաս կուսակցությունը պայմանավորում էր նաև այն դրույթով, որ արաբական աշխարհում նախկինի պես պայքար է ընթանում մի կողմից առաջադիմական, հեղափոխական ուժերի և մյուս կողմից, իմպերիալիզմի, սիոնիզմի և արաբական հետադիմություն միջև⁵⁸։

Ինչպես և Կահիրեում 1967 թ. հուլիսին բեռլինյան ժամանակ, սիրիական բասսակալների առաջարկությունն արձագանք չունեցավ եգիպտական ղեկավարության մեջ։ Երաբական տարածքի պաշտպանությունը,— գրում էր այդ օրերին պրեզիդենտ Նասերի ժրագրերին լավատեսողյակ, եգիպտական հայտնի լրագրող Մ. Հեյքալը,— բոլոր արաբների պարտավորությունն է, անկախ նրանց սոցիալական ու քաղաքական տարբերություններից... ճշմարիտ հեղափոխական դիրքորոշումը երևում է ոչ թե լոզունգների կրկնողությունից... այլ պայքարը վարելու համար բոլոր միջոցները միավորելուց⁵⁹։

Իրաքը, որ գտնվում էր արաբախորհրդային առևակատման երկրորդ սեղանում, միավորման հարցում զբաղեց ավելի շատ սիրիական դիրքը։ Հոկտեմբերի 11—13-ը պաշտոնական այցով Բաղդադում էր գտնվում սիրիական կուսակցական-կառավարական պատվիրակությունը պրեզիդենտ Աթաֆի և արտաքին գործերի մինիստր Մախուսի զլխավորությամբ։ Բանակցությունների ավարտին Մախուսը հայտարարեց, որ կողմնորոշված քննարկեցին արաբական առաջադիմական երկրների միջև քաղաքական, կամ առնվազն, ազգային միություն ստեղծելու խնդիրները։ Իր հերթին Բաղդադի ռազմական հանդիպումը որակեց որպես Իրաքի և Սիրիայի միջև բազմակողմանի համագործակցության հասնելու հաջողված շանք, որպես արաբական հեղափոխական ուժերի միասնությունն ուղղված մի քայլ⁶⁰։

Հոկտեմբերի 25—27-ը Սիրիայի վարչապետ Զուեյնը և արտաքին գործերի մինիստր Մախուսը գտնվում էին Ալժիրում, ուր համանման խնդիրներ էին քննարկում պրեզիդենտ Բումեդյենի հետ։ Բանակցություն-

ների ընթացքում ի հայտ եկան որոշակի անհամապատասխանություններ
ավյալ փուլում Իսրայելի դեմ զինված պայքար վարելու հարցերում Մի-
րիայի և Ալժիրի զինքորոշումների միջև: Ի տարբերություն իր նախնա-
կան վերաբերմունքի, որն ավելի շուտ զրգոված էր զգացմունքային հա-
կազդեցությունից, քան քաղաքական սթափ հաշվարկից, օրրիսկան ղե-
կավարների հետ զրույցում պրեզիդենտ Բուսնդյինն արահայտվեց հո-
գուտ քաղաքական միջոցների պնդմամբ գրավված տարածությունները
վերագրվելու փորձ կատարելուն, քանի որ ավյալ փուլում Իսրայելի
դեմ հաշտակ պատերազմ վարելու համար արարենքը շնն տեսրինում
իրական հնարավորություններ¹²:

Արարական առաջադիմական վարչակարգեր ունեցող երկրների միա-
վորման հարցերը քննարկելու վերաբերյալ Միրիայի առաջարկության
նկատմամբ Եգիպտոսի ավելի քան չուսու պրնազանքը, ինչպես նաև
Բաղդադի և Ալժիրի բանակցությունները ցույց տվեցին, որ Միրիան
հույս չի կարող զենչ այն ուժերի կողմից իր արտաքին քաղաքական
կուրսի հիմնական ուղղությունների շատ թե քիչ գործուն աշակցության
վրա, որոնց սիրիական ղեկավարությունը համարում էր եզակի հնարա-
վոր դաշնակիցներ արարական աշխարհում:

Միրիայի ձախրաստական ղեկավարությունը ստեղծված կացություն-
նը շահելու և առաջադիմական վարչակարգեր ունեցող երկրներին իր
շուրջը համախմբելու վերստին փորձ նախաձեռնեց 1967 թ. նոյեմբերին
իր Մերձավոր արևելքում խաղաղության հասնելու ընդհանուր ուղիներն
ուրվագծող ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հատուկ բանաձևի ըն-
դունման կապակցությամբ ծառացավ Իսրայելի գրաված տարածքների
ազատագրման ուղիների և միջոցների և պաղեստինյան խնդրի լուծման
վերաբերյալ համաարարական զինքորոշում մշակելու հարցը:

Ռչչպես հայտնի է, ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1967 թ. նո-
յեմբերի 22-ի N 242 բանաձևը նախատեսում էր իսրայելական զորքե-
րի հեռացում 1967 թ. հունիսին արարական բոլոր գրավված տարածք-
ներից, Մերձավոր արևելքում պատերազմի ամեն տեսակ կոչերի, և Հնեց
պատերազմական դրույան դադարեցում, այդ շրջանի բոլոր պետություն-
ների ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության ու քա-
ղաքական անկախության, որնէ սպառնալիքից կամ սաղմական սուրն-
նրգություններից զերժ, անվտանգ ու նսնալված սահմաններում ապրելու
իրավունքի հաստատում և հարգում:

Բանաձևն ընդգծում էր երկրաշրջանի միջազգային շրային ուղիներ-
ում ազատ նավագնացության երաշխավորման պաղեստինյան փախրա-

տականների խնդրի արգարացի լուծման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև այդ շրջանի բոլոր պետությունների տարածքային ամբողջականություն ու քաղաքական անկախության նրաշխատքաման նպատակներով նախատեսում էր Բարայելի ու նրա արարական հարևանների սահմանային շրջաններում հաստատել պատասխանականացված գոտիներ:

Այդ դրույթների իրականացման համար բանաձևը նախատեսում էր շահագրգռված բոլոր կողմերի միջև կապերի հաստատում՝ ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցչի միջնորդությամբ¹⁴, Այդ առաքելությունը հանձնարարվեց շվեդ դիվանագետ Գ. Յարինգին:

№ 242 բանաձևը, ինչպես հայտնի է, կրում էր փոխդիւմային բնույթ, ինչի հետևանքով նրա մեջ դրական դրույթների հետ մեկտեղ տակա էր մի էական թերություն՝ կապված գլխավորապես այն բանի հետ, որ մերձավորարևելյան ճգնաժամի հիմնական բովանդակությունը կազմող պաղեստինյան հարցը, հանգեցվելով միայն պաղեստինյան փախստականների խնդրին, բանաձևում պատշաճ լուծում չէր ստացել: Երկրաշրջանի բոլոր պետություններին կոչ անելով փոխադարձաբար ճանաչել փաստորեն 1948—1949թթ. պաղեստինյան պատերազմի հետևանքով ձևավորված սահմանները, № 242 բանաձևը առաջ չէր քաշում անկախ արարական պաղեստինյան պետության ստեղծման հարցը: Այսպիսով № 242 բանաձևը որոշակիորեն հակասում էր ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1947 թ. նոյեմբերի 29-ի հայտնի բանաձևին, որն ուղղված էր Պաղեստինը զբաղեցնող բոլոր ժողովուրդների ազգային իրավունքների ապահովմանը և այդ կապակցությամբ նախատեսում էր հրեական պետության կազմավորման հետ մեկտեղ նաև արաբական պաղեստինյան պետության պարտադիր կազմավորում:

Ուշագուհի հետազոտությունները ցույց տվեցին, № 242 բանաձևը առաջին հերթին անընդունելի եղավ Բարայելի սիոնիստական ղեկավարության համար, քանի որ հաստատելով նրան 1949 թ. սահմաններում, այդ բանաձևը ազդեցորդներին զրկում էր 1967 թ. հունիսին գրաված տարածքներում ամրապնդվելու հնարավորությունից:

Ի տարբերություն Եգիպտոսի և Շոքանանի, № 242 բանաձևի նկատմամբ Արբիայի հակազդեցությունը որոշվում էր ոչ միայն ռազմաքաղաքական ու տարածքային նկատառումներով, այլև ոչ պակաս շահով պայմանավորվում էր զանափառարանական կարգի պահանջներով: Նույնիսկ միայն տակտիկական նկատառումներով Բարայելին ճանաչելը և պաղեստինյան հարցի մասնակի կարգավորմանը համաձայնելը հարվածի տակ էին դնում սիրիական Բաաս կուսակցության ողջ միջաբարա-

կան քաղաքականութիւնը: Եռյամբերի 23-ին Գամաակոսի ուղղիտով հաղորդված Սիրիայի կառավարության հայտարարութեան մէջ կտրականապես մերժվում էր ՄԱԿ-ի Անվտանգութեան խորհրդի N 242 քանակնը, քանի որ, Բաաա կուսակցութեան տեսակետով, այն ոչ այլ ինչ էր, քան ռազմական ուժի սցենարով հարցի լուծման սկզբունքի միջազգային լուրջ վավերացում, և յուրատեսակ մի գործարք պազնետիւնյան հարցի նկատմամբ ի պատասխան Իսրայիլի մշուշապատ խոստմանը՝ զուրս բերել զորքերը⁶⁵, Գնո ավելին, Եռյամբերի 24-ին էլույթ օւնենալով Հայկական, Սիրիայի պրեզիդենտ Աթաֆին արարական աշխարհի բոլոր առաջադիմական ուժերին և բոլոր արարական կառավարութիւններին կոչ արեց լընդունել և պայքարել Մերձավոր արևելքի վերաբերյալ Անվտանգութեան խորհրդի քանակնի գրույթներին կենսագործման դեմ, քանի որ, նրա կարծիքով, այդ բնականագործ քանակնի ընդունումը հավասարազոր է Իսրայիլի հետ համախմբվելուն⁶⁶:

Եռյամբերի 23-ին Մարտկկոյի Հասան թագավորը առաջարկեց 1967 թ. ղեկտեմբերի սկզբին Ռաբատում հերթական բարձր մակարդակի համաարարական հանդիպում գումարել Եսրթումում ընդունված որոշումներին լույսի ներքո Անվտանգութեան խորհրդի քանակնը քննարկելու, գրավված տարածքներից իսրայիլական զորքերի անհապաղ հնոսցման հարցի նկատմամբ համաարարական դիրքորոշում մշակելու, Արարական պետութիւնների լիգայի (ԱՊԼ) վերականուցման համար, արարական երկրների միջև համագործակցութեան զարգացմանը ավելի արդիւնավետ օմանդակելու և նրանց արտաքին քաղաքական գործողութիւնները կոորդինացնելու նպատակով⁶⁷:

Եգիպտական ղեկավարութիւնը Եռյամբերի 25-ին դիմեց ԱՊԼ-ի քարտուղարութեանը՝ խնդրելով կապեր հաստատել լիգայի բոլոր անդամների հետ՝ շուտափույթ համաարարական կոնֆերանս հրավիրելու նպատակով⁶⁸: Մինչև Եռյամբերի 25-ը ԱՊԼ-ի անգամները, բացառութեամբ Սիրիայի ու Սաուդյան Արաբիայի, տվեցին իրենց համամայնութիւնը՝ մասնակցել հանդիպմանը: Ընդ որում, եթէ Սիրիան, առոնց որնէ վերապահման, կտրականապես հրամարվեց հանդիպումից, ապա սաուդյան ղեկավարութիւնը կարծիք հայտնեց, որ նման հանդիպում կազմակերպելու հարցը նպատակահարմար կլինի քննարկել միայն այն քանից հետո, երբ հայտնի կլինեն, ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցիչ, գեսպան Գ. Յարիկի գառաքելութեան առաջին արդիւնքները⁶⁹:

Երբ հայտնի դարձավ, որ արարական պետութիւնների ղեկավար-

ների Հանդիպումը չի կարող կայանալ նշված ժամկետում, ԱԳԼ-ի քարտուղարությունը առաջարկություն մտցրեց նախ հրավիրել արտաքին գործերի մինիստրների կոնֆերանս, որը և տեղի ունեցավ Կահիրեում, ղեկավարների սկզբին: Միրիային, որը Հանդես էր գալիս Համաարարական բարձր մակարդակի Հանդիպում հրավիրելու ղեմ, այնուամենայնիվ, արտաքին գործերի մինիստրների կոնֆերանսներում ներկայացնում էր Մախուսը, որը մասնակցեց ղեկավարների 7-ի և 8-ի նիստերին⁵⁰:

Արարական պետությունների արտաքին գործերի մինիստրների Կահիրեի Հանդիպման ժամանակ փորձ արվեց մշակել ապագա Համաարարական բարձր մակարդակի Հանդիպման օրակարգը: Հիմնական գլխաբանությունները ժափալվեցին այնպիսի հարցերի շուրջ, որոնք ընդհանրապես վերաբերում էին մերձավորարևելյան նգնածամի լուծման քաղաքական ու ռազմական միջոցների Հարաբերակցությունը, և մասնավորապես, զեպան Գ. Յարինգի առաջելությունը: Այսպես, այն ժամանակ էր Հորդանանը Համաորին պնդում էր, որ Գ. Յարինգի առաջելության Հարցը անպայման ներառվեր առաջիկա Հանդիպման օրակարգում, այդ նույն ժամանակ Սաուդյան Արաբիան գտնում էր, որ այդպիսի քայլը վաղաժամ է: Իր Հերթին Եգիպտոսի արտաքին գործերի մինիստրը Ռիազը գտնում էր, որ Հանդիպման օրակարգում քաղաքական միջոցառումների քննարկման հետ մեկտեղ պետք է մտցնել նաև ռազմական որոշումների ընդունման հետ կապված հարցերի քննարկումը, որի կապակցությամբ Հանդիպմանը պետք է մասնակցեին ոչ միայն պետությունների ղեկավարները, այլև պաշտպանության մինիստրները, և արարական բանակների սպայակույտների պետերը: Իրաքի ներկայացուցիչն առաջարկում էր Հանդիպման օրակարգում ներառել իարթումում ընդունված որոշումների հիման վրա մշակված հարցերը: Ի վերջո, ղեկավարների 11-ին որոշում կայացվեց բարձր մակարդակի Հանդիպումը հրավիրել 1968 թ. հունվարի 17-ին և քննարկել Հնարավոր քաղաքական, տնտեսական և ռազմական միջոցառումների ողջ Համալիրը⁵¹: Միաժամանակ, հարվի անելով Սաուդյան Արաբիայի և Միրիայի բռնած դիրքերը, Մարոկկոյի արտաքին գործերի մինիստրի վրա առաջելություն զրվեց սաուդյան ղեկավարների հետ Համաձայնեցնել բարձր մակարդակի Հանդիպման անցկացման ժամկետը, ինչպես նաև Համաարարական վեհաժողովում Միրիայի մասնակցությունն ապահովելու նպատակով կապեր հաստատել սիրիական ղեկավարության հետ⁵²:

Կոնֆերանսի աշխատանքին մասնակցած ՊԱԿ-ի Գործկոմի նախագահ Շուկնյրին ընդունված որոշումների նկատմամբ իր անհամաձայնու-

Յյունն արտահայտեց, համառորեն պնդելով, որ առաջիկա բարձր մակարդակի հանդիպման ժամանակ քննարկվեցին նգնամամի լուծման բացառապես ռազմական միջոցները⁵³։ ՊԱԿ-ի Գործկոմի նախագահը հանդիպման ժամանակ հավանորեն միակ մարզն էր, որի գիրքերոշումը բազաթական միջոցառումներին և դեսպան Գ. Յարինգի առաջնությունյան հանդեպ ամբողջապես նույնական էր սիրիական ձախրաստական զնկավարության գիրքերոշմանը։ Եվ որոշ մարզկանց սակարկելու պատրաստակամությունը... մեզ չի կարող խաբել ցանի որ նրանք իրավունք չունեն որոշելու մեր ժողովրդի նակատագիրը,—գրում էր այդ օրերին բաասական Եաս-Սուուրաա թերթը,—Անվտանգության խորհրդի սկզբունքների պահպանումը կնշանակի պաղեստինյան արաբների իրավունքներից լրիվ հրաժարում⁵⁴։

Դեկտեմբերի 27-ին տեղի ունեցավ Սիրիայի պրեզիդենտի և Մարոկկոյի արաբերեն գործերի մինիստրի հանդիպումը։ Պրեզիդենտ Աթաֆին վերահաստատեց Սիրիայի նախկին գիրքը, հայտարարելով, որ Սիրիան չի մասնակցի բարձր մակարդակի նոր հանդիպմանը և վերստին հանդես եկավ արաբական աշխարհի միայն առաջադիմական ուժերի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կոնֆերանս հրավիրելու առաջարկությամբ⁵⁵։

Կարականապես մերժելով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի Մերձավոր արևելքին վերաբերող բանաձևը, Սիրիան հրաժարվեց նաև նրա դրույթների իրականացմանը նվիրված, զեսպան Յարինգի միջնորդությամբ սկսված բանակցություններին մասնակցելուց։ Պարզաբանելով Սիրիայի գիրքը Յարինգի առաջնությունյան նկատմամբ Սիրիայի վարչապետ Զուեյնը զեկտեմբերի 28-ին հայտարարեց, ԵՓանի որ մենք լրիվ մերժեցինք բրիտանական բանաձևը (խոսքը ՄԱԿ-ի N 242 բանաձևի մասին է—Ն. Գ.), ապա պատճառ չկա ընդունելու Անվտանգության խորհրդի բանազեանց Յարինգին... մենք բավարար հիմքեր չենք տեսնում անօգուտ բանավեճի անցկացման համար⁵⁶։

Ի տարբերություն Սիրիայի, Եզիպտոսն ու Հորդանանն իրենց պաշտոնական համաձայնությունը տվեցին Գ. Յարինգի հետ կապեր հաստատելու համար։ Սիրիական զնկավարությունը զա զեհաստեց որպես արտակարգ բացասական, Պաղեստինի ժողովրդի հետ արաբական համերաշխության հիմքը խարխուղ և ողջ արաբ ազգի շահերը հարվածի տակ զեող ցալլ։ Սիրիայի հանրային տեղեկատվական միջոցները ուժեղացրեցին պրոպագանդիստական արշավը, սուր քննադատությունյան ենթարկելով ու զատապարտելով բուրբ այն վարչակարգերին, որոնք հակվել էին

մերձավորարևելյան հզնածամի քաղաքական լուծմանը: Միբրիայի ինֆորմացիայի մինիստր Հազդադը, հանրագումարի բերելով ու գնահատելով մերձավորարևելյան հզնածամի հաղթահարման արդյունավետ ուղիների որոնման կապակցությունը արարական պետությունների քաղաքական ու դիվանագիտական գործունեության արդյունքները, հետևյալ կերպ բնութագրեց Միբրիայի դիրքը. «Մենք պարզաբանեցինք մեր դիրքը արարական համատեղ գործողությունների նկատմամբ և կոչ արեցինք խզել դիվանագիտական, տնտեսական ու մշակութային կապերը այն պետությունների հետ, որոնք Իսրայելին օգնություն էին ցույց տվել, ինչպես որինակ՝ ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, ԳՅՀ-ի հետ: Արարները պահանջում էին նավթի մզումի զաղարեցում, այդ երկրներից արարական ավանդների գուրսերում և ազնեսիայի դիմագրավման հետ կապված կարիքների համար այդ միջոցների օգտագործում: Մենք լմանակեցեցինք արարական բարձր մակարդակի հանդիպմանը նրա համար, որ արարական երկրների արտաքին գործերի մինիստրների նախապատրաստական խորհրդակցությունները չհանդեցրեցին միանական կարծիքի: Արարական հետադիմությունը խարթումյան հանդիպումը օգտագործեց առաջադիմական վարչակարգերի վրա հարձակումներ գործելու համար: Այդ մասին են վկայում հանրապետական վարչակարգը տապալելու նպատակով Սաուդյան Արարիայի միշամաությունը Ծմենի ներքին գործերին և Պարսից թոցի շրջանում նոր իմպերիալիստական դաշինք ստեղծելու շուրջ ներկա իրարանցումը... Այս բոլոր փաստերը հաստատում են բարձր մակարդակի խորհրդակցությունների հանդեպ Միբրիայի կառավարության ընտրած ուղու ճշմարտությունը: Ծվ մենք հայտարարեցինք, որ երբևէ չենք մասնակցի բարձր մակարդակի հանդիպումների և մեր գիծը համարում ենք ճիշտ»⁵⁷:

Այնուհետև, խոսելով Ձ 242 բանաձևի և իսրայելական ազրեսիայի հետևանքների վերաջման համար պայքարի քաղաքական ու սազմական միջոցների միջև հարաբերակցության մասին, Հազդադն ընդգծեց, շերք մենք մերժեցինք բանաձևի անգլիական նախագիծը, ապա դա չէր նշանակում, որ մենք գնմ էինք արարական հարցի խաղաղ լուծմանը և կոզմ էինք միայն լուծման սազմական ուղուն: Անգլիական բանաձևին մենք եզել ու կլինենք գնմ, որովհետև այն քաչալերում է ազրեսներին: Այն, որ Իսրայելը մինչև այժմ հրաժարվում է իր գորքերը դուրս բերել և պահանջում է ուղղակի բանակցություններ արարների հետ, նշանակում է, որ ԱՄՆ-ը և Իսրայելը անտեսում են համաշխարհային հասարակական կարծիքը: Մենք հավատում ենք քաղաքական պայքարին և չենք անտե-

սում այն: Թայց զավթիչներին անհնար է հաղթել քաղաքական միջոցներով: Երա համար էլ մենք մեր երկրում պատրաստվում ենք կռվի, մտրիլիզացնում ենք մեր ժողովրդին, ստեղծում ենք ժողովրդական բանակ, ամրապնդում ենք սոցիալիստական երկրների հետ բարեկամությունն ու համերաշխությունը²⁸:

Չնայած Մարտկկոյի արտաքին գործերի մինիստրության և Արարական պետությունների լիգայի թափած ջանքերին, 1968 թ. հունվարի երկրորդ կեսին ետխատեալած համաարարական բարձր մակարդակի հերթական հանդիպումը այդպես էլ չկայացավ: Իսրայելական ազրեսիայից հետո քաղմակողմանիորին աշխուժացած միջարարական հարարերություններում վրա հասավ որոշակի անզորություն: Արարական աշխարհը, սպասողական դիրք գրավելով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հովանու ներքո ձեռնարկված մերձավորարևելյան հզնաժամի կարգավորմանն ուղղված քաղաքական ջանքերի հանդեպ, ամփոփում էր իսրայելական ազրեսիայի արդյունքները՝ հաշվի առնելով այն անզաշարժները՝ որոնք նկատվել էին նրա մեջ: Հասել էր ժամանակը, երբ ռազմական պարտության հարուցած զգացմունքային պոռթկումը աստիճանաբար պիտի փոխարինվեր Մերձավոր արևելքում առաջացած իրադրության սթափ ու համակողմանի վերլուծությանը, իսկ հայտարարությունների հռչակումն ու պրոպագանդիստական կոչերը՝ իսրայելական ազրեսիայի հետևանքների վերացման համար առաջ քաշված սկզբունքների և ուղիների իրագործմանը հետամուտ, տքնալան ու լարված աշխատանքով:

Միրիական Բասա կուսակցությունը, ինչպես և պատերազմից առաջ ժողովրդաազատագրական պատերազմի կոնցենոցիայի իրականացման օգնությամբ փորձում էր արարական աշխարհում աշխուժացնել հեղափոխական պրոցեսը, թայց, այժմ, արդեն այն տարրերությամբ, որ նոր պայմաններում Իսրայելի հետ ռազմական առնակատումն ու նրա ընդլայնումը պայմանավորվում էին ո՛չ միայն Պաղեստինի ազատագրման խնդրին ռազմաքաղաքական պլատֆորմի բնույթ հազորդելու պահանջներով, որպեսզի Միրիայում Բասա կուսակցության հեղափոխությունը վերաճի մասշտաբներով համաարարական ու բովանդակությամբ բուսական հեղափոխության, այլև արարական զավթած տարածքների ազատագրման անհրաժեշտությամբ:

«Պատմությունը ցույց է տվել, — պնդում էր Միրիայի արտաքին գործերի մինիստր Մախուաը, — որ զեռ ոչ մի ժողովուրդ չի ազատագրվել քաղաքական միջոցների օգնությամբ և որ զաղութատիրության բռնության պատասխանը կարող է լինել միայն հեղափոխական բռնությունը:

Պրա համար էլ քաղաքական լուծումը (մերձավորարևելյան կոնֆլիկտի—
 2, Գ.) անհնար է, եթե միայն այն ձևը չի բերվում արաբական զանգ-
 վածների շահերի և պաղեստինյան հարցի վերացման հաշվին: Մենք
 գործ ունենք ոչ թե մեր տարածքների զավթման հետևանքների հետ, այլ՝
 այդ քաղաքականության անմիջական պատճառի՝ Իսրայելի գոյության
 հետա՞ն: Մենք համոզված ենք,—այնուհետև նշեց Մախուաը, ընդգծելով
 մերձավոր արևելքի նոր պայմաններում ժողովրդաազատագրական պա-
 տերազմի կոնցեպցիայի տեղը,— արաբական աշխարհի բոլոր հեղափո-
 խական և ուրիշ առաջադիմական ուժերի համար պաշտպանական պա-
 տերազմ սկսելու ժայռահեղ անհրաժեշտություն մեզ մի կողմից, և ազա-
 տագրական պատերազմի անցնելու համար նախնական պայմաններ,
 հիմք ստեղծելու անհրաժեշտության մեջ՝ մյուս կողմից: Մենք համոզ-
 ված ենք, որ այդ պայքարը պիտի ընդգրկի ողջ արաբական աշխարհը,
 իրագործվի ամենուրեք՝ ուր կան զաղութատիրական շահեր, քանի որ
 դրանք ներթափանցել են արաբական աշխարհի ամեն մի անկյուն և շնն
 սահմանափակվում միայն Իսրայելով:՝

Ինչպես վերևում հիշատակվեց, ժողովրդաազատագրական պատե-
 րազմի կոնցեպցիայի կարևորագույն բաղադրամասը հանդիսանում էր
 Պաղեստինի դիմադրության շարժման (ՊՂԵ) շոկատների զինված պայ-
 քարը: Նոր պայմաններում Բաաս կուսակցությունը, որի ազդեցությունը
 ՊՂԵ-ի վրա նշանակալիորեն աճեց այն կապակցությունը, որ Բաասական-
 ների դիրքը մերձավորարևելյան հզեամամի կարգավորման քաղաքական
 մեթոդների հանդեպ ամբողջապես նույնական էր պաղեստինյան դիմա-
 դրության, առանց բացառության, բոլոր շոկատների դիրքորոշման հետ,
 կատարեց որակական նոր քայլ ժողովրդաազատագրական պատերազմի
 կոնցեպցիայի գրույթների իրագործման ուղղությամբ, ՊՂԵ-ին աչակ-
 ցելուց անցնելով պաղեստինյան նոր զորային կազմավորում ստեղծե-
 լուն, որն իր գործունեության մեջ ամբողջովին հենվում էր բաասական
 քաղաքական-զաղափարախոսական գրվածքների վրա:

Իսրայելական ազրեսիայի սկսվելուց ոչ շատ առաջ Բաաս կուսակ-
 ցության որոշմամբ ստեղծվեց ժողովրդաազատագրական պատերազմի
 առաջապահ (ԺԱՊԱ) կազմակերպությունը, որի մեջ մտան Սիրիայի տա-
 րածքում ապրող պաղեստինցիները: Կազմակերպության, ինչպես նաև
 այնուհետև ստեղծված ու Էաս-Սաիկառ անվանումը ստացած նրա զին-
 ված կազմավորումների ղեկավարությունը ղլխավորեցին պաղեստինցի-
 ները, որոնք Բաաս կուսակցության անդամներ էին ու սերտորեն կապ-
 ված նրա ղեկավարության հետ: Բաաս կուսակցության ղեկավար ապա-

բառին անմիջականորեն կցված «աս-Սահկան» ևախրասական ղեկավարութան կարծիքով պիտի զանաւոր Սիրիայի երկրաշրջանային քաղաքականութան բանուկ գործիքը, ժողովրդապաշտպանական պատերազմի կոնցենպցիայի դրույթները կենսագործելիս նրան թույլ էր տրվում համակողմանիորեն ապահովել պաղեստինյան գործունը: Միևնույն ժամանակ, աշխուժացնելով «աս-Սահկային» և նրան առաջ մղելով որպես այլընտրանք ՖԱՔՆ-ի՝ պաղեստինյան առաջատար կազմակերպութան հանգեպ, սիրիական ղեկավարութունը փորձում էր նրա շուրջն համախմբել պաղեստինյան դիմադրութան մյուս շոկատներին, այդ նպատակով հենվելով և աշխուժորեն ոգտագործելով այն պարագան, որ միայն Սիրիան էր առաջին կտրականապես հանդես գալիս քաղաքական գիշումների հիմքի վրա մերժավորարենելյան հզումամի կարգավորման ու պաղեստինյան հարցի մասնակի լուծման դիմ: Պաղեստինյան դիմադրութան ընձեռած բարոյաքաղաքական աշակցութունը համալրվում էր նաև ակտիվ ազմական աշակցութամբ, որը, մասնավորապես, արտահայտվում էր նրանով, որ Սիրիան ի տարբերութուն Ազիպասի և Հորդանանի, նպատակաուղղվածորեն ձգտում էր ընդլայնել պաղեստինցիների հայտուկային պայքարը, որը 1968 թ. սկզբին սկսեց ընդունել ավելի լայն թափ: Սիրիան, շնայած Իսրայելի ղեկավարութան կողմից նրա հասցեին ուղղված հաճախակիացող ապտոնալիքներին, առանց որևէ վերապահման պաղեստինցիներին հնարավորութուն էր տալիս մարտարշավներ կազմակերպել դեպի Իսրայելի տարածքները: Այսպես, 1968 թ. հունվարի 11-ին Իսրայելը պաշտոնապես հայտարարեց, որ իր ուժերը չեն հապաղի Սիրիային ու Հորդանանին հարված հասցնել, ի՞նչ այդ երկրների կառավարութունները չփակեն իրենց սահմանները պաղեստինյան մարտիկների գործողութունների առջև¹:

Այսպես բազմիցս ընդգծում էր «աս-Սահկային» ղեկավարութունը, այդ կազմակերպութան անդամները բնիշա հավատացած էին, որ պաղեստինյան տարածքի ազատագրումը օրգանապես ու դիալեկտիկորեն կապված է արաբական աշխարհի համընդհանուր ազատագրութան հետ, և որ պաղեստինյան ժողովուրդը, լինելով բնագրաված տարածքներում մղվող պայքարի առաջապահում, գտնվում է նաև ճնշվող ու շահագործվող այլ ժողովուրդների ազատագրական պայքարի առաջավոր գծում²: Չնայած նրան, որ այդպիսի վերաբերմունքը ընդհանուր առմամբ համապատասխանում էր պաղեստինյան այլ կազմակերպութունների դիրքորոշումներին և, մասնավորապես, համապատասխանում էր Պաղեստինյան ազգային խարտիայի դրույթներին, «աս-Սահկան» ա-

ուանձնանում էր պաղեստինյան դիմադրության ընդհանուր հասանքից ո՛չ միայն նրանով, որ գաղափարապես կազմած էր սիրիական Բաաս կուսակցությանը, այլև իր կազմով չէր կարող համարվել իրրև զուտ պաղեստինյան կազմակերպություն, քանի որ նրա մեջ սկսել էին մտնել սիրիացիներ, հորդանանցիներ և արաբական այլ երկրներից նկատ Բաաս կուսակցության կողմնակիցներ: Այս գրությունը հանդիսանում էր մասնավորապես, այն բանին, որ սիրիական ղեկավարությունը Եաս-Սաիկայից թվական կազմը ազատորեն կարող էր փոփոխել, նայած թե այս կամ այն իրադրությունում կազմակերպությունը ինչպիսի կոնկրետ ազգաբաղաբուն գեր կարող էր խաղալ: Ակնհայտ է, որ Եաս-Սաիկայից և ՊԱԿ-ի ղեկավարների միջև տարբեր կարգի տարակարծությունները ինքնաբերաբար տարածվում էին սիրիական Բաաս կուսակցության և ՊԱԿ-ի ղեկավարությունների հարաբերությունների վրա⁶¹:

Մի կողմից սիրիական Բաաս կուսակցությունը ձգտում էր պաղեստինյան դիմադրության զարգացումը տանել բաասականության գաղափարախոսական հունով, իսկ մյուս կողմից, պաղեստինցիները և նրանց առաջնորդները ավելի ու ավելի համոզվում էին պաղեստինյան ազգային ազատագրական շարժման ինքնուրույնության անհրաժեշտության մեջ⁶²: Չնայած սիրիա-պաղեստինյան հարաբերություններում նշմարվող հակասություններին, որոնք, առավել ևս հեթանոսները էին այնպիսի գործոնի ուժեղ ազդեցությունը, ինչպիսին միջարաբական տարածայնություններն էին, զմվար չէ նկատել, որ բաասականության համարարական ընդլայնումը, նրա հակահիմնարկային ստանդարտների և ուղղվածությունը և նրա ձգտումը իր գրությունների իրականացումը կապել Պաղեստինի ազատագրման պայքարի հետ, ամբողջության մեջ, կազմում էին այն ռզակը, որն ի շարս այլ առանձնահատուկ գործոնների, պաղեստինյան դիմադրությանը դիպչելով որևէ միակողմում էր սիրիական Բաաս կուսակցության հետ: Արաբական միասնականության գաղափարը և Պաղեստինի ազատագրման պայքարը միաձուլվեցին կոնցեպցիաների, սկզբունքների և գրությունների մի անբահատելի ամբողջության մեջ: Միաժամանակ այս անբահատելիությունը սիրիական Բաաս կուսակցության ու Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպության կողմից ստացավ տարբեր մեկնարանություն: Այսպես, դեռ 1964 թ. ընդունված Պաղեստինյան ազգային խորհրդում այս կապակցությամբ սավում էր. «Արաբական միասնականությունն ու Պաղեստինի ազատագրումը երկու իրար համալրող կապակցություն են և նրանցից մեկին հասնելը հնչաացնում է մյուսին հասնելը: Այսպիսով, արաբական միասնականությունը տանում է դեպի

Պաղեստինի ազատագրումը, իսկ Պաղեստինի ազատագրումը տանում է գեպի արարական միասնականության և մեկ նպատակի իրականացմանն ուղղված աշխատանքը ընթանում է մյուսի իրադրոժման աշխատանքին զուգահեռ⁶⁵։ «Արարական ազգի նականազիրը և արարների հենց գոյությունը,— այնուհետև պնդվում էր խարտիայում,— կախված են պաղեստինյան գործի նականազրից։ Այս փոխկապակցությունից են ելնում արար ազգի մզտումն ու պայքարը՝ հանուն Պաղեստինի ազատագրության։ Պաղեստինի ժողովուրդը առաջապահի դեր է խաղում այդ սուրբ նպատակի իրագործման մեջ»⁶⁶։ Վերևում խարտիայից մեղրերված 13 և 14-րդ հոդվածներին, սակայն, նախորդում էր 12-րդ հոդվածը, որի մեջ աներկմտորեն սահմանված էր արարական միասնականության ու պաղեստինցիների ազգային խնդիրներին ու նպատակների միջև հարաբերակցությունը։ «Պաղեստինյան ժողովուրդը հավատում է արարական միասնականությանը։ Սակայն որպեսզի իր ներդրումը կատարի այդ նպատակին հասնելու մեջ, պայքարի ներկա փուլում այն պետք է պահպանի պաղեստինյան իր նույնատարությունը, զարգացնի այդ նույնատարության գիտակցությունը և խոչընդոտի նրա տարրալուծմանը կամ թուլացմանն ուղղված ամեն մի ծրագրի»⁶⁸։ Այսպիսով, պաղեստինյան ազգային-ազատագրական շարժումը իրեն համարելով որպես ողջ արարական ազգային-ազատագրական շարժման օրգանական, բայց միևնույն ժամանակ ինքնուրույն մասը, առաջնություն էր տալիս իր ազգային պայքարի խնդիրներին՝ դրանց կոնստիտուցիոնալ հաշվի առնելով համարարական կարգի խնդիրները, և ոչ թե հակառակը, և առաջ մղելով պաղեստինյան ազգայնականությունը որպես ամբողջությամբ վերջրած արարական ազգայնականության առաջադիմական անեղենցների հեղափոխական միջուկ ու համախմբող ուժ։

«Պաղեստինյան ազգայնականությունը,— նշում է սովետական արևելագետ Ծ. Դմիտրիևը,— առաջին հերթին քաղաքական երևույթ է...»⁶⁹։ Քաղաքական երևույթ, որը որոշվում էր ոչ միայն խնդիրներով, այլև իրենց ազգային իրավունքների կենսագործման համար պաղեստինցիների պայքարի պայմաններով։ Եվ այդ իմաստով պաղեստինյան գիժադրություն և սիրիական Բասս կուսակցության համար ընդհանուր Պաղեստինի ազատագրության խնդիրը միաժամանակ չբրածան էր դասնում պաղեստինյան ազգայնականության առավելագույն նպատակների և բոսատական համարարական ազգայնականության նվազագույն նպատակների միջև։ Այլ կերպ ասած, պաղեստինյան ազգային-ազատագրական շարժման համար Պաղեստինի ազատագրումը հիմնական,

ստրատեգիական նպատակ էր, այն զեպքում, երբ Միրիայի ձախերասան-
կան ղեկավարութիւնն համար այդ խնդիրը հանդես էր գալիս առաջին
հերթին որպէս միջոց, իսկ այնուհետև՝ որպէս իր գաղափարախոսական
հիմնական գրույթների լուծման ընթացքում մի փուլ: Վերահիշյալ տար-
բերութիւններն ու հակասութիւնները, այնուամենայնիվ չէին կարող
զերազանցել Պաղեստինի ազատագրման խնդրին պաղեստինցիների և
սիրիական բասասականների վերաբերմունքի քաղաքական ընդհանրու-
թյանը:

Սկզբունքորեն հրաժարվելով համաարարական բարձր մակարդակի
հանդիպումներին մասնակցելուց, Միրիան, փաստորեն, արարական աշ-
խարհում մեկուսացվեց: Ավելին, հրաժարվելով կապեր հաստատել
ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցիչ զեսպան Գ. Յա-
րինգի հետ, որի շանքերն ուղղված էին ՄԱԿ-ի Անվտանգութիւնն խոր-
հրդի N 242 բանաձևի գրույթների կենսագործմանը, Միրիան գործնա-
կանորեն իրեն զուրա թողեց նաև միջազգային այդ հեղինակավոր կազ-
մակերպութիւնն մակարդակով մերձավորարևելյան ճգնաժամի կարգա-
վորման ընթացքից:

Նշենք, որ Միրիայի այս դիրքը որոշվում էր ոչ միայն Բասա կու-
սակցութիւնն քաղաքական-գաղափարախոսական գրույթներով ու արա-
բական հետադեմ վարչակարգերի և Իսրայելի հետ որևէ փոխգիշման
զնալու նրա շկամութիւնը, այլև, զրա հետ մեկտեղ, իր մեջ արտացոլ-
վում էր մերձավորարևելյան ճգնաժամի քաղաքական կարգավորման
իրական անհնարինութիւնն վերաբերյալ Միրիայի ձախերասանական ղեկա-
վարութիւնն համոզմունքը:

Միևնույն ժամանակ, եթե հետադեմ վարչակարգերի հետ հարաբե-
րութիւնների սրումը ոչ միայն չէր հակասում, այլև առավելագույնս
համուպատասխանում էր միջարարական քաղաքականութիւնն ասպարե-
զում ձախ բասասականների հռչակած կուրսին, ապա մերձավորարևել-
յան ճգնաժամի լուծման և առաջադիմական, հակաիմպերիալիստական
արարական վարչակարգերի հետ համակողմանի համագործակցութիւնն
զարգացման իրական և արդյունազնաւ ուղիների որոնման խնդիրը շա-
րունակում էր մնալ առաջիկ հանապազորյա պահանջ: Այդ խնդիրը մեծ
հրատապութիւն էր ձեռք բերել նրանով, որ մերձավորարևելյան ճգնա-
ժամի լուծման նկատմամբ Միրիայի վերաբերմունքի փաստական ան-
հիմնավորվածութիւնը հանգեցնում էր նրկրի կուսակցական-կառավա-
րական ղեկավարութիւնն հենց ներսում զեռ ազրեսիայի նախօրյակին
նշմարվող տարաձայնութիւնների զարգացմանն ու խորացմանը:

Վարդոզ կուրսի նկատմամբ զժգոհութիւնը առաջին հերթին արեւել էր բանակային շրջաններին, որոնք սկսեցին ավելի ու ավելի համառորեն պահանջել Սիրիայի գործուն մասնակցութիւնն ապահովել իսրայելական ազդեցութեան հետեւեցողներին վերացման համաարարական խնդրի լուծման մեջ և ավելի սերտ ռազմաքաղաքական համագործակցութիւն արարական երկրներին, մասնավորապէս Եգիպտոսի և Իրաքի հետ⁷⁰։ Եվ դու հասկանայի էր, քանի որ ամբողջութեամբ իրենց վրա զգալով իսրայելական ազդեցութեան նախորդին և ընթացքում կուսակցական ղեկավարութեան արտաքին քաղաքական սխալներն ու վրիպումները, հենց բանակային շրջաններն էին որ կարող էին արդեն ավելի սթափ և ավելի մեծ պատասխանատւութեամբ զնահատել Սիրիային սպառնացող այն վտանգը, որը թաքնված էր ժողովրդապաշտպանական պատերազմի կոնցնպցիաների պահանջներին համապատասխան Իսրայելի դեմ զինված պայքարի կուրսի շարունակման փորձերում ու միջարարական ասպարեզում երկրի աճող մեկուսացման պայմաններում։

Երաւ հետ մեկտեղ, Իսրայելի դեմ սովորական միջոցներով հաշու պայքարի հնարավորութեան նկատմամբ թերահավատ վերաբերմունքը և, որպէս զրա հետեւեցող, բանակի ռազմատեխնիկական բազայի զարգացման և ամրապնդման նկատմամբ պատշաճ հոգատարութեան բացակայութիւնը, ինչպէս նաև քաղաքական-կուսակցական որոշ առաջնորդներին ձեռնարկած փորձերը՝ զինված ուժերի հրամանատարութեանը հետու պահել Սիրիայի արտաքին ու ներքին քաղաքական հարցերը լուծելու գործում ակտիվ մասնակցութիւնից, հանգեցրեցին բանակում ազդեցիկ ընդդիմադրութեան առաջնայուն, որը գլխավորեց Սիրիայի պաշտպանութեան մինիստր և ռազմաօդային ուժերի գլխավոր հրամանատար զենեքաւ Հաֆեզ Ասադը։

Իրեն վերապահելով մերձավորարեւելյան ւզնամտի ռազմական բնույթի հարցերի լուծման առաջնայնութիւնը, միևնույն ժամանակ բանակային ընդդիմադրութիւնը Բաաս կուսակցութեան մէջ իր ֆրակցիայի միջոցով պահանջում էր ավելի սթափ ու ռազիոնալ վերաբերմունք ցուցաբերել երկրի միջարարական քաղաքականութեան խնդիրներին նկատմամբ, բարելավել հարաբերութիւնները Իսրայելին անմիջակեանորեն դիմազրավող և արարական աշխարհում Սիրիային ռազմավարական թիկունք ապահովելու ընդունակ երկրներին՝ Եգիպտոսի, Հորդանանի և Իրաքի հետ, բանակի վերահսկողութեան տակ ղեկ բռնող սերբիական և ոչ սերբիական անկանոն զինվորական կազմավորումները, զրանց թվում նաև Սիրիայի տարածքից գործող պաղեստինյան հայդուկներին, մեծ ուշա-

դրույթուն գարննել սիրիական զինված ուժերի զարգացմանն ու ամրապնդմանը, զարգացնել Բասս կուսակցության գործուն և աշխույժ համագործակցությունը երկրի հարևանափրական ու առաջադիմական հասարակական քաղաքական կազմակերպությունների հետ, զրանց թվում նաև Սիրիայի կոմունիստական կուսակցության հետ⁷¹։

Զինվորական թիւը այս և մի շարք ուրիշ կոնստրուկտիվ պահանջներ զրեց 1968 թ. սեպտեմբերին Բասս կուսակցության երկրամասային 4-րդ համագումարի պատվիրակների քննարկմանը։ Մակայն համագումարը ընդհանուր առմամբ իր աշակցությունն առաջարկեց այն գծին, որ վարում էին Սիրիայի կուսակցական-կառավարական ղեկավարության առաջնորդները՝ Բասս կուսակցության գլխավոր քարտուղար, հանրապետության պրեզիդենտ ԱՖասին, կուսակցական գծով նրա տեղակալ Ս. Զադիզը, կուսակցական ղեկավարության անդամներ վարչապետ Զունյը և արտաքին գործերի մինիստր Մախուաը⁷²։

Բանակային շրջանների ղեկավարության հետագա անի պատճառ եղավ այն դիրքը, որ զրավել էր ձախբասական ղեկավարությունը Եսրենիյան հրամանատարությունն ստեղծելու վերաբերյալ համաձայնագրի կենսագործման հարցում։ 1969 թ. Հունվարին ձևակերպված այդ համաձայնագիրը նախատեսում էր Սիրիայի, Իրաքի և Հորդանանի բանակների սպայակույտերի պետերի եռակողմ խորհրդի ստեղծում և մասնավորապես ժրագրում էր Սիրիայի տարածք մտցնել իրաքյան մի զորակազմավորում։ Հարավային Սիրիայի աս-Սուվեյդա քաղաքում ստեղծվեց արենիյան ռազմաճակատի սպերատիվ հրամանատարություն՝ իրաքյան սպայի գլխավորությամբ։ Նրա նշանակումը առաջացրեց Բասս կուսակցության քաղաքացիական թևի խիստ առարկությունը, որը երկյուղում էր Սիրիայում իրաքյան բասսական ընդդիմախոսների ազդեցության ուժեղացումից⁷³։ Այս բոլորի պատճառով իրաքյան զորքերին առժամանակ թույլ չտրվեց մտնել Սիրիա⁷⁴։

Հասունացած հզնաժամն իր մասնակի լուծումն ստացավ 1969 թ. մարտին կայացած Բասս կուսակցության արտահերթ կոնֆերանսում։ Զինվորական թևի ուղղակի ճնշման տակ կոնֆերանսում ընդունվեցին մի շարք որոշումներ, որոնք ակնհայտորեն ցուցադրում էին ուժերի ներքին հաշվեկշռի և սիրիական բասսականների կուսակցական դրույթների մեղեղած փոփոխությունները։ Այսպես, նրանց պաշտոնական փաստաթղթ-թերում առաջին անգամ խոստովանվում էր երկրում այլ առաջադիմական կազմակերպությունների առկայությունը, ընդգծվում էր նրանց վերահսկողության և քննադատելու իրավունք տրամադրելու, ինչպես նաև

պատասխանատուության բաժինը կրելու և ազգային քաղաքականության հարցերում իրենց կարժիքն արտահայտելու անհրաժեշտությունը: Արտաշումներ ընդունվեցին նաև արարական այլ նրկրների նկատմամբ ավելի մկուն կուրս իրականացնելու, մշտական սահմանադրության նախագիծ նախապատրաստելու, Ազգային ժողովի (պառլամենտ) ընտրություններ անցկացնելու, ինչպես նաև իսրայելական ազրնաբայի հետևանքները վերացնելու համար նրկրի բոլոր ուժերն ու ռեսուրսները մոբիլիզացնելու վերաբերյալ⁷⁵: Կոնֆերանսի որոշումները բարձր գնահատական ստացան նրկրի բոլոր առաջադիմական ու հայրենասիրական ուժերի, զրանց թվում նաև կոմունիստական կուսակցության կողմից⁷⁶:

Բայց, շնայած ընդունված որոշումների զրական բնույթին, կոնֆերանսը չկարողացավ հասնել ներկուսակցական տարածայնությունների կարգավորմանը: Զնականորեն կուսակցական ղեկավարության մեջ տիրապետում էր քաղաքացիական ֆրակցիան, թեև նրա զիրքերն էլ նշանակալից թուլացել էին, որն ակնհայտորեն արտահայտվեց Սիրիայի պետական իշխանության ապարատում որոշակի փոփոխությունների մեջ: Զինվորականների պնդմամբ 1969 թ. մայիսին կազմված սիրիական կառավարության կազմում լրեղգրկվեցին ձախ բաասականների այնպիսի հայտնի ներկայացուցիչներ, ինչպիսիք էին Յու. Զուհյը և Ի. Մախուսը: Իսկ զինվորական ֆրակցիայի զիրքերը, ընդհակառակն, նկատելիորեն ամրապնդվեցին, որին նպաստեց ո՛չ միայն նրա հենկելը զինված ուժերի վրա, այլև նրկրի արտաքին ու ներքին քաղաքականության վերաբերյալ նրա առաջ քաշած պահանջների կոնստրուկտիվ բնույթը: Ժամանակավորապես բավարարվելով ձեռք բերած փոխզիշումով, զինվորականները զիտակցորեն ձեռնպահ էին մնում որն է ծայրահեղ միջոցառումից, որը զուրս էր գալիս իրականորեն առաջացած իրադրության շրջանակներից, լցանկանալով ավելորդ առիթ առաջ իրենց հետապնդած նպատակների խարուսիկ մեկնարանման համար: Զգտելով խուսափել կուսակցության մեջ ուղղակի պառակտումից, որը որոշակի պարագտներում կարող էր հանգեցնել հենց բաասական վարչակարգի հիմքերի խարխումանը, զինվորական ֆրակցիայի առաջնորդ գններայ Ասադը, միաժամանակ որոշ միջոցառումներ ձեռնարկեց պետական ապարատում իր կողմնակիցների զիրքերի ամրապնդման ուղղությամբ և անհրաժեշտ փոփոխություններ իրագործեց բանակային ղեկավարության մեջ՝ ուղղակի իր վերահսկողության տակ զնելով բոլոր զորամասերը⁷⁷:

Այնուամենայնիվ, փոփոխությունները Սիրիայի կառավարության

կազմում իր ետևից առանձին փոփոխություններ չբերեց նրա արտաքին քաղաքական կուրսի մեջ⁷⁰։

Արարական երկրների հետ ուղղաթաղաքական համագործակցության հասնելու հարցում Սիրիայի պաշտոնական ղեկավարությունը գերընդունաբերական կոնֆերանսի որոշումներին, նախկինի պես կրում էր անհետևողական բնույթ։ Մի կողմից զինվորականների ազդեցության տակ սկսեց նկատվել մի շարք արարական երկրների, և մասնավորապես, Իրաքի հետ Սիրիայի հարաբերությունների որոշակի բարելավում⁷¹։ Մյուս կողմից, իրաքյան բաասականների հետ գաղափարախոսական տարակարծությունների գերիշխումը, ինչպես նաև հորդանանյան վարչակարգի հետ հարաբերություններում փոխադարձ կասկածամտությունը ի յիջ էին զարթնում Բուրայելի դեմ պայքարի արևելյան նախափուլի ստեղծման գործում Սիրիայի գործուն մասնակցությունն ապահովելու նպատակով զանքերը⁷²։ Այդպիսի դրությունը անզլիական շեղումից հանգնեցին հիմք ափեց պնդելու, որ արարական բանակների միջև ուղղաթաղաքական փոխհամաձայնության մասին խոսակցությունները միայն հասարակական կարծիքի հանդատացման միջոց են և ինքնըստինքյան շատ վատնագավոր, քանի որ, ստեղծում են խարտախիկ անվտանգության պատրանքներ⁷³։

Արարական երկրների ուղղաթաղաքականության և, մասնավորապես, արևելյան ճակատ ստեղծելու հետ կապված խնդիրների լուծման անհրաժեշտությունը ավելի մեծ սրություն ստացավ 1969 թ. առաջինը, երբ վերջնականապես պարզ դարձավ, որ Բուրայելի քաղաքականությունը փակուղի է մտցրել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հովանու տակ մերձավորարևելյան ճգնաժամի կարգավորման հասնելուն ուղղված բոլոր ջանքերը։ Միևնույն ժամանակ արարական բանակների և առաջին հերթին Նեբիին Նեբիայանի բանակի մարտունակության բարձրացումը սպասելի էր միայն թույլ էր տալիս արարական քաղաքական ու պետական գործիչներին ավելի հիմնավորված վերաբերմունք ցուցաբերել ճգնաժամի քաղաքական լուծման ալլընտրանքի նկատմամբ, այլև, իրապետական ուղղաթաղաքական շրջաններում առաջ բերելով մտահոգություն, կարող էր դառնալ Մերձավոր արևելքում ուղղաթաղաքական գործողությունների նոր բնկման իրական նախադրյալ։ 1969 թ. մարտի 30-ին Արարական սոցիալիստական միության անդամների առջև արտասանած իր ճառում պնդվեց նաև, որ ոչ միայն մատնացույց արեց այդ վերջինը, այլև ընդգծեց, որ այդ կապակցությամբ մերձավորարևելյան ճգնաժամը մտնում է նոր, շատ կարևոր ու լուրջ փուլ⁷⁴։

Արարական գրավված տարածքների վերագրման խնդիրների հանդեպ Եզիպտոսի քաղաքական ու ռազմական մակարդակներով ցուցաբերած վճռական վերաբերմունքը նպաստեց այն բանին, որ 1967 թ. սոցստոսի խորտուսյան համաարարական հանդիպումից հետո ընկած ժամանակամիջոցում միջարարական հարաբերություններում նկատվող որոշակի լնացումը փոխարինվեց քաղաքական զիվանագիտական աշխուժության աստիճանական աճով:

1969 թ. սեպտեմբերին Կահիրեում կայացած ճակատամերձ պետությունների Եզիպտոսի, Սիրիայի և Հորդանանի ղեկավարների խորհրդակցության ավարտին, որին ներկա էին նաև Իրաքի և Սուդանի ներկայացուցիչները, վերջապես ձեռք բերվեց պայմանավորվածություն ղեկածմբերին Մարոկկոյի մայրաքաղաք Ռաբաթում անցկացնել բարձր մակարդակի համաարարական հերթական հանդիպում:

Չնայած նրան, որ համաարարական հանդիպման գումարումն ինքնըստինքյան արգեն եզիպտական ղեկավարության լուրջ հաջողություն էր, այնուամենայնիվ, Ռաբաթում պրեզիդենտ Նասերին շահողվեց հաղթահարել արարական աշխարհի քաղաքական-գաղափարախոսական պառակտվածության հարուցած արգելքները և համել հետապնդած երպատակներին և, ամենից առաջ, մերձավորարևելյան ձգնաժամի կարգավորման հարցում միասնական քաղաքականության մշակմանը: Մի կողմից հետազմական ու պահպանողական արարական երկրները շատում էին հանդիպումն ուղղել լափավոր, Արևմուտքի հետ իրենց սերգրունքային հարաբերությունները ընդամենի որոշումների ընդունմանը և այդ կապակցությամբ ակնհայտ դեկամություն էին ցուցաբերում գրավված տարածքների ազատագրման համար պայքարի նյութական ապահովման գործում իրենց իրական ներդրումը կատարելու հանդեպ: Մյուս կողմից, համաարարական դիրքորոշման մշակումը բարվում էր Սիրիայի և Իրաքի համառ պահանջներին՝ ավելի արմատական դիրք գրավել ԱՄՆ-ի և Իսրայելի հանդեպ: Ուշագրավ է, որ սիրիական և իրաքյան ներկայացուցիչները հրաժարվեցին մասնակցել ուրախության հանդիպման եզրափակիչ նիստին, քանի որ նրանց կարծիքով բանաձևի առաջ քաշված նախագիծը ոչ բավարար լափով հակաիմպերիալիստական բնույթ ուներ⁸³:

Անվճռականությանն ու պարտվողական արամագրություններին, որոնք սիրիական ղեկավարության կարծիքով, ընդհանուր առմամբ բնութագրական էին ուրախության հանդիպմանը, սիրիական Բասա կուսակցու-

Յյանը հակադրեց «առնակատման, կայունության և երկարաան պատե-
րազմի ստրատեգիան...»⁸¹։

1970 թ. հունվարի 8-ին Դամասկոսում Բասս կուսակցության ազ-
գային ղեկավարութայան հրապարակած հայտարարության մեջ այդ կա-
ուակցությանը ասվում էր. «Բարդ պայմանները, որոնց մեջ ընթանում է
արար ազգի պայքարը և արաբների գոյությունը գնա ու արաբական ա-
զատագրական շարժման քայքայմանն ուղղված իմպերիալիստական ու
սիոնիստական ծրարների կույտները թողնում են միայն մեկ ուղի՝ առ-
նակատում... Այդ առնակատման առանցքը հափշտակված հողերի ազա-
տագրման համար ղեկավար պայքարն է, ազատագրության ուղիով առաջ
շարժվելը և այդ նպատակներով բոլոր այլ՝ տնտեսական քաղաքական
և տեղեկատվական միջոցների սզատագրումը»⁸²։

Ընդ որում, Բասս կուսակցությունը շեշտը դնում էր հայդուկային
պայքարի զարգացման, առաջին հերթին պաղեստինյան դիմադրության
պայքարի, ինչպես նաև սեփական ուժերին հենվելու սկզբունքի շիրա-
կանացման վրա, որը նշում է անսահմանափակ ռեսուրսների, աննկուն
հավատի և անսասան վճռականության տիրապետող արաբական զանգ-
վածների հնարավորությունների նկատմամբ վստահությունից, որոնք
երանց թույլ կտան արդյունավետ և որոշիչ գեր խաղալ հանուն նակա-
տագրի մեր պայքարում»⁸³։

Միջինական դիրքորոշումը որոշակի ազդեցություն գործեց արաբա-
կան նակատամերձ պետությունների երկրորդ խորհրդակցության ըն-
թացի վրա, որը կայացավ Կահիրեում 1970 թ. փետրվարին։ Խորհրդակ-
ցությունը նշանավորվեց հայացքների ավելի սերտ միասնականությունը,
քան դա եղել էր ուրաբյան հանդիպման ժամանակ և նրա բանաձևերը,
հասկանալի պատճառներով, կրում էին ավելի վճռական ու բացահայտ
հակափմպերիալիստական բնույթ։ Հայանելով իրենց վճռականությունը
գրավված տարածքների ազատագրման հարցում և ընդգծելով, որ խոր-
հրդակցությունները տեղի են ունենում այն ժամանակ, երբ նկատվում է
խորաշխական ազդեհիայի ընդլայնում, իսկ ԱՄՆ-ը, թեպետև չանում է
քողարկել իր կապերը սիոնիզմի հետ և Իսրայելի ծրագրերին իր մաս-
նակցությունը, գրավում էր բացահայտ հակաարաբական դիրք, խորհր-
դակցության մասնակիցները արաբական պետություններին և ժողո-
վուրդներին կոչ արեցին մտքիլիզացնել իրենց բոլոր ուժերն ու հնարա-
վորությունները ընդհանուր թշնամու՝ սիոնիզմի և իմպերիալիզմի դեմ
ղեկված պայքար մղելու համար»⁸⁴։

Նակատամերձ արաբական պետությունների քաղաքական աշխու-

ժացումը ուղեկցվում էր կրակի դազարի գծերում ռազմական լարվածու-
թյան աճով: Եթե եզրագծերը և Նորգանանակների համեմատությամբ
սիրիական նահատամասում նախկինում զրույթյունը հարաբերականորեն
հանգարտ էր, ապա 1970 թ. սկզբից ինչպես սիրիական կանոնավոր
զորքերի, այնպես էլ պաղեստինյան հայրենիների ռազմական գործողու-
թյունները կարուկորեն սաստկացան: Իսրայելական տվյալների համա-
ձայն այդ շրջանում 1970 թ. առաջին երեք ամիսներին զինված ընդհա-
րումների թիվը անց Վեց անգամ⁹⁰: Հուլիսի վերջին և փետրվարի
սկզբին Հեռեակի, հրետանու, տանկերի և ժարտական ինքնաթիռների
մասնակցությամբ Գոլանի բարձունքներում տեղի էին ունենում գաժան
կոիվներ⁹¹: Մարտի 15-ին իսրայելական զորքերը Սիրիայի տարածքում
անցկացրին լայն մասշտաբի գործողություն՝ հարձակվելով սիրիական
զորքերի վարժական ձամբարի և Դամասկոսից ոչ հեռու գտնվող էլեկ-
տրակայանի վրա⁹²: Ապրիլի 2-ին սիրիական նահատամասում տեղի ու-
նեցավ 1967 թ. հունիսից հետո եղած ամենախոշոր ձակաոսմարտը,
որն ըստ «Քրիսչեն սայնես մոնիթոր» թերթի, հանդիսացավ իսրայելա-
կան զինված ուժերի ակտիվ զորարշավի Հեռեակից, որի նպատակն էր
թույլ շտապ արարական արևելյան ռազմաճակատի վերածնությունը⁹³:

Ռազմական գործողությունների ընդլայնումը զուգահեռ էր ընթա-
նում ԱՄՆ-ի այն ջանքերի ուժեղացման հետ, որոնք նպատակ ունեին
քաղաքական-զինվանագիտական խուսանավման և միջարարական հա-
կասություններից և տարածայնություններից սպաղելու միջոցով պատակ-
տում մտցնել արաբների շարքերում:

1970 թ. սկզբին Հորդանանում ստեղծվեց բարդ իրադրություն. երբ
պետական պաշտոնական ապարտաի հետ զուգահեռ ՊՂԵ-ն փաստորեն
սկսեց ներկայացնել իրական իշխանություն⁹⁴: Սակայն Հորդանանի
քաղաքական ու հասարակական կյանքում բարձր դիրքի և ազդեցության
տեր ՊՂԵ-ի մեջ իշխանություն հարցի նկատմամբ չկար միասնական
կարծիք: ՊՂԵ-ի կազմակերպությունների մի մասը հանդես էր գալիս
Հուսեյն թագավորի վարչակարգի տապալման փորձ անելու ոգտին, մինչ-
դեռ ՊԱԿ-ի պաշտոնական ղեկավարությունը Ցա. Արաֆաթի գլխավոր-
ությամբ երբեք էլ չէր գնում սահադիմական վարչակարգը հայրենասի-
րական ուժերի իշխանությամբ փոխարինելու մասին հարցը⁹⁵:

1970 թ. ամռանը Հորդանանը կանգնած էր քաղաքացիական պատե-
րազմի եզրին: Պաղեստինցիների շահերի հաշվին Իսրայելի հետ անդա-
տողական հաշտություն կնքելու Հուսեյն թագավորի մտադրության կա-
պակցությամբ ՊՂԵ-ի առաջատար կազմակերպությունների ղեկավար-
ները հաճախ էին հանդես գալիս նրա քննադատությամբ: Իրենց հերթին

պաղեստինյան որոշ խմբավորումներ առաջ էին քաշում «Նորդանանյան վարչակարգի դեմ ժողովրդապաշտպանական պայքարի» անհայտորեն ծայրահեղական և ոչ իրադաշտական լոզունգը, ընդ որում այդ պատերազմը հայտարարում էր «Պաղեստինի համար արարական նակատամարտի» անկապտելի մասը: Այսպիսով, «... բախումը դառնում էր անխուսափելի...»⁹⁶:

Սիրիական ղեկավարությունը մեծ ուշադրությունը հետևում էր Հորդանանում իրադարձությունների զարգացմանը, քայքայ, ցուցարներիով անհանգստություն, նա այնուամենայնիվ, ձեռնպահ մնաց հակահորդանանյան որևէ քայքայից⁹⁷: Լուսիսի 10-ին սիրիական ղեկավարությունը հանգես նկով պաղեստինահորդանանյան կոնֆլիկտի կարգավորման նախաձեռնություններ: Կոչ անելով հորդանանյան բանակի բոլոր հայրենասիրական ուժերին զազարեցնել հարձակումները զենքի իրենց կրքայինների վրա, իսկ արար ազգի գործին համերաշխ Հորդանանի բոլոր բազարացիներին՝ ամեն հնարավորը ձեռնարկել բախումը կանխելու համար, սիրիական ղեկավարությունը արարական պետությունների ղեկավարների ուշադրությունը հրավիրեց կրքայրասպան կոնֆլիկտին վերջ դրնելու և Հորդանանում դրությունը նորմալացնելու անհրաժեշտության վերաբերյալ: որպեսզի պաղեստինյան դիմադրությունը համապատասխան հնարավորություններ ու անհրաժեշտ պետություններ ստանա թշնամուն հարված հասցնելու և ազատագրության նակատամարտում իր կարևոր դերը կատարելու համար...»⁹⁸:

Ուղղակի կապ տեսնելով Մերձավոր արևելքում ԱՄՆ-ի քաղաքական խուսանավումների, մասնավորապես, Ռոջերսի պլանի և հորդանանապաղեստինյան բախման խորացման միջև, Բասա կուսակցությունն իր ազգային ու երկրաշրջանի ղեկավարության նստաշրջանում վճռականորեն հանգես էր գալիս մերձավորարևելյան հզնամամի մասնակի կարգավորման և հորդանանյան հետադիմության ուժերով Պաղեստինի դիմադրության շարժումը վերացնելու փորձերի դեմ: Այդ կապակցությամբ Բասա կուսակցության ղեկավարության հայտարարության մեջ ասվում էր «Համատեղ նստաշրջանը... շատ ուշադիր... հետևելով պաղեստինյան հարցում վերջին իրադարձություններին ու նրա հետ կապված պլաններին, հավատում է, որ Սիրիայի Արարական Հանրապետության կուսակցությունն ու հեղափոխությունը մերժում են ՄԱԿ-ի Անվտանգության կորհրդի 1967 թ. նոյեմբերի 22-ի բանակը և համապատասխանորեն այն բոլորը, ինչը հենվում է նրա վրա: Այն (Բասա կուսակցությունը— Լ. Գ.) մասնավորապես, կտրականապես մերժում է ԱՄՆ-ի պետական քարտու-

զար Ուիլյամ Ռոջերսի պլանը, որի սզնությունը փորձում են արար ազգին պարտադրել անձնատուր լինել...»⁹⁷:

Այնուհետև Հայաստանի վերջին մեջ նշվում էր չկուսակցությունն ու հեղափոխությունը պարզորոշ է հաստատակամ Հայաստանում են, որ պաղեստինյան դիմադրության առաջապահային դերը հանդիսանում է արարական ազատագրական ու հեղափոխական շարժման անքակտելի մասը: Կուսակցությունն ու հեղափոխությունը... առանց վարանելու վճռական միջոցներ կենտրոնան ընդդեմ որևէ կողմի կամ շրջանակների, որոնք կփորձեն պաղեստինյան հեղափոխությունը թույլ շտալ կատարել սիոնիստական-իմպերիալիստական ագրեսիայից ու գաղութատիրությունից պաղեստինյան հողերի ազատագրման համար պայքարի իր խնդիրները»⁹⁸:

Պաղեստինա-Հորդանանյան կոնֆլիկտի կազմավորման բուրբ փորձերը մասնավորապես անհաջողությունն է կոնֆլիկտը վերանց քաղաքացիական պատերազմի: Սվ արդեն նրա հենց սկզբում՝ սեպտեմբերի 3-ին, Դամասկոսի ռազմիկները հաղորդվեց Բաաս կուսակցության ղեկավարության պաշտոնական հայտարարությունը, որի մեջ, մասնավորապես, նշվում էր. «Միրիայի ողջ կարողությունը արամազրված է Ամմանում հայտնիների անօրինությունը: Միրիան չի կարող անտարբեր մնալ պաղեստինյան հեղափոխության վերացման փորձերի նկատմամբ»⁹⁹:

Սեպտեմբերի 17-ին սկսվեց թագավորական վարչակարգին առավել նվիրված բեդվինական զորամասերի լայն մասշտաբի հարձակումը պաղեստինյան դիմադրության շոկատների դիրքերի վրա, որն առաջ բերեց Միրիայի կորույն և անհապաղ արձագանքը: Թեպետ հաղորդվում էր, սեպտեմբերի 18-ին Դամասկոսում Բաաս կուսակցության ղեկավարության մակարդակով որոշում կայացվեց համընդհանուր մարտական պատրաստականության բերել սիրիական ցամաքային ու սաղմաօղային, օւժերը: Դամասկոսի ռազմիկները հաղորդում էր, որ նրանք պատրաստություն է գնում ժողովրդական միլիցիայի մարտիկների զորահավաքի անցկացման համար¹⁰⁰: Այդ նույն օրը սկսեցին լուրեր ստացվել սիրիական զորքերի սիրիա-Հորդանանյան սահմանի շրջանում կենտրոնանալու և Միրիայի վերահսկողությունը ենթակա Պաղեստինի ազատագրական բանակի (ՊԱԲ) զորամասերի Հորդանանի տարածքը ներխուժելու մասին:

Միրիայի գործունեությունը մասնագրությունն առաջ բերեց ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջաններում: Թեպետ նշում է ամերիկյան հետազոտող Վ. Քվանզալը, ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ Նիքսոնի տեսակետով Հորդանանում

ՊԳԵ-ի շարժախումբը ավելի բան ցանկալի էր: Ընդ որում, սակայն, ԱՄՆ-ը նպատակ էր այն բանին, որ պաղատանքները սպանող զուրս չգար Հորդանանի շրջանակներին¹⁰¹: Միրիայի գործադրությունները ոչ միայն բարդացնում էին այդ ծրագրի կատարումը, այլև, իրագործությունների որոշակի դարգացման զնայում, կարող էին հանգեցնել Հորդանանում արևմտամեծ վարչակարգի անկմանը: Միրիայի վրա մնում բանեցնելու նպատակով ԱՄՆ-ի վարչակազմը որոշում ընդունեց իր սպանական ուժի ցուցադրման մասին: Պրեզիդենտ Նիքսոնի ուղղակի ցուցումով սեպտեմբերի 19-ին համարելուներ մարտական պատրաստականությունների կրկնման Արևմտյան Գերմանիայում տեղակայված ԱՄՆ-ի զորքերի ստորաբաժանումները, իսկ ամերիկյան Շ-րդ նավատորմը սկսեց շարժվել դեպի Միջերկրական ծովի արևելյան ափերը¹⁰²: Միաժամանակ ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Ռոչերը հրապարակայնորեն դատապարտակց Միրիայի գործադրությունները, մեղադրելով նրան Հորդանան ներխուժելու համար¹⁰³:

Ամժանում գրությունը վերահսկում էին կառավարական գործերը, բայց կրկին էլ յուսիսում ծավալված իրագործությունները առաջ բերեցին Լուսնյկ թագավորի խիստ անունգատությունը, որը կապվելով Ամժանում ամերիկյան զենայան Գ. Բրատնի հետ ԱՄՆ-ին կոչ արեց սիրիացիների զեմ պատասխան միջոցառումներ ձեռնարկել¹⁰⁴:

Սեպտեմբերի 20-ին սիրիական տանկերը վերստին անցան Հորդանանի սահմանը¹⁰⁵: Ընդ որում նշվում էր, որ բոլոր տանկերի վրա առկա էին ՊԱԲ-ի տարբերանշանները¹⁰⁶: Նույն օրը Միրիայի պրեզիդենտ Աթաին էլույթ ունենալով կրկին բանվորական արձմիրությունների համընդհանուր խորհրդի համադրմարի պատվիրակների առջև, կանգ առավ Հորդանանի իրագործությունների վրա և ընդգծեց, որ Հորդանանյան հետադիմության զեմ Միրիայի պայքարը ամենույն ժամանակ պայքար է նրա իմպերիալիստական ու սխեմատական տերերի զեմ: ¹⁰⁷ ԵՄԳ պատճառով զուր պիտի համոզված լինեք...: որ այդ էակատամարտը մեր էակատամարտն է-և որ մենք, առանց որևէ վերապահման, պաղատանյան հեղափոխության անօրինությունն ենք հանձնում այս շրջանի (այսինքն՝ Միրիայի—Շ. Գ.) բոլոր ռեսուրսները¹⁰⁸:— շարունակեց պրեզիդենտ Աթաին:

Միաժամանակ պրեզիդենտ Աթաին Լուսնյկ թագավորին մեղադրեց այն բանում, որ նա տանկային ընդհարում սհարեց նպատակ ունենալով ԱՄՆ-ին առիթ ընձեռել Հորդանանին սպանա-քաղաքական օգնություն կազմակերպելու համար¹⁰⁹: Ինչ վերաբերում է ամերիկյան

վարչակազմի կողմից Միրիայի հասցեին ուղղված մեղադրանքներին, ապա Միրիայի արտաքին գործերի մինիստրության հատուկ ներկայացուցիչը սեպտեմբերի 21-ին հանգիստ եկավ մի հայտարարությանը, որի մեջ մատնանշվում էր հետևյալը. «Միրիայի Արարական Հանրապետությունը մերժում է այդ պնդումները (այսինքն՝ ներխուժման մեղադրանքը—Ն. Գ.), որոնք դիտում է իրեն երկրաշրջանում ամերիկյան սազմական ներխուժման համար ուղի հարթելու փորձ, հատկապես, եթե հաշվի առնել որ... Միացյալ Նահանգները շարժման մեջ են գրել իրենց 6-րդ նավատորմը, ծովային զորամիավորումներ են ուղարկում Միչերկըրական ծովի արևելյան ափերը և իրենց Հորդանան ներխուժելու նախազորության մասին հայտարարություն են անում»¹⁰:

Սեպտեմբերի 20-ին Հորդանանի թագավոր Հուսեյնը ուղերձ հեղջ արարական բուր պետություններին ղեկավարներին, որի մեջ Միրիայի գործողությունները գնահատում էր իրեն անուղղակի հրավեր Իսրայելին իր ներխուժումներին և հավակնություններին մեջ էլ ավելիին հասնելու...¹¹: Իսկ հաջորդ օրը, սեպտեմբերի 21-ին նա դարձյալ ԱՄՆ-ին կոչ արեց Հորդանանին սազմական օգնություն ցույց տալ:

Սեպտեմբերի 22-ին Հորդանանի սազմաօդային ուժերը գրունցին Իրբիդի շրջանում կենտրոնացված սիրիական տանկային ստորաբաժանումների վրա: Հարձակումն ունեցավ նշանակալից հաջողություն: Օդից շատանալով աչակցություն ու պաշտպանություն սիրիական ստորաբաժանումները ստիպված էին նահանջել:

Սեպտեմբերի 24-ին սիրիական ստորաբաժանումները ամրոցումին դուրս բերվեցին Հորդանանից¹², իսկ նա շոք օր անց, սեպտեմբերի 28-ին արարական երկրների ձեռնարկած շտաբերի շնորհիվ Կահիրեում ուժի մեջ մտավ կառավարական զորքերի և պաղեստինյան դիմադրության ղեկավարների միջև կրակը դադարեցնելու վերաբերյալ համաձայնագիրը:

Միրիայի 1970 թ. սեպտեմբերի գործողությունները ստացան ոչ միանշանակ գնահատական ինչպես արարական աշխարհում, այնպես էլ երկրի կուսակցական-կառավարական ղեկավարության մեջ: Մի կողմից Միրիան հանդիսացավ Հորդանանում պաղեստինյան դիմադրության ղեկավարներին իրական աչակցություն ցույց տալ փորձող միակ արարական երկիրը: Մյուս կողմից Հորդանան զորքեր ուղարկելու լախրապահական ղեկավարության որոշումը գնահատվում էր որպես Հորդանանում միապետական վարչակարգի տապալման անքրոջ փորձ, որով իրական-

նայում էր ժողովրդաազատագրական պատերազմի կենտրոնական նպատակներից մեկը:

Այսպես թև աչքս, սիրիական միջամտությունը, ինչպես և նրա անհաջողությունը հարկ է բացատրել Բաաս կուսակցության ձախ թևի առաջնորդների քաղաքական-գաղափարախոսական գրայիներով և կուսակցության մեջ քաղաքացիական ու զինվորական ֆրակցիաների միջև գրանց առաջացրած տարաձայնություններով: Հորդանան զորք ուղարկելու քաղաքական որոշումն ընդունել էին քաղաքացիական ֆրակցիացի առաջնորդները: Իսկ նզեաժամային պահին տանկային ստորաբաժանումներին օգից աշակցություն ապահովելու զինվորական ֆրակցիայի առաջնորդի՝ պաշտպանության մինիստր և ռազմաօդային ուժերի գլխավոր հրամանատար գեներալ Ասադի հրաժարումը, փաստորեն, խաչ քաշեց այդ որոշման վրա: Իր բռնած գիրքը գեներալ Ասադը բացատրեց նրանով, որ Սիրիայի և Հորդանանի զործուղությունները ո՛չ միայն բարոյալքում էին սիրիական բանակը այլև սպառնալիքի տակ էին զնում ողջ շրջանի անվտանգությունը, քանի որ քիչ էր մնում հանգեցնելին Հաշիմյան թագավորին աշակցելուն ուղղված խրախույս-ամերիկյան միջամտությանը¹¹³: Ինչպես վերևում ցույց տրվեց, գեներալ Ասադի երկյուղներն անհիմն չէին:

Սիրիական զնկավարության մեջ տարաձայնությունների կտրուկ սյման ֆունի վրա 1970 թ. հոկտեմբերին Դամասկոսում սկսվեցին Բաաս կուսակցության արտահերթ կոնֆերանսի աշխատանքները: Այն փաստը, որ կոնֆերանսը շարունակվեց Համարյա մի լրիվ ամիս ինքնըստինքյան արդեն խոսում է ներքաղաքական նզեաժամի խորություն ու սրության մասին:

Հոկտեմբերի 21-ին ելույթ ունենալով կոնֆերանսում գեներալ Ասադը հայտարարեց, որ գոյություն ունեցող պայմաններում Սիրիան չի կարող իրեն թույլ տալ Հորդանանի հասցեին հանդես գալ դատարկ սպառնալիքներով: Գեներալ Ասադն ընդգծեց, թևազայում լավ կլինեիր մեղքը պահ մնալ ոչնչով լամբապնդված հրահրիչ արարքներից, որոնք թըշնամին կարող է օգտագործել որպես առիթ սիրիական բանակին մարտահրավեր նետելու համար, նրան պարտադրելով կռիվ, որն այն այսօր ի վիճակի չէ ընդունել, և առավել ևս՝ հաղթել¹¹⁴: Այս հայտարարությունն առաջ բերեց կոնֆերանսում թվական մեծամասնություն ունեցող քաղաքացիական թևի բուն բողոքները, որը գեներալ Ասադին մեղադրեց էպարտոզոպակասության մեջ¹¹⁵:

Կոնֆերանսն իր աշխատանքն ավարտեց նոյեմբերի 12-ին: Նրա

ընդունած բանաձևերը ընդհանուր առմամբ ներարկված էին Քաաա կուսակցության նախկին որոշումների ոգով, բայց այս անգամ երանց մեջ նշանակալից կերպով շեշտը դրվում էր պաղեստինյան հարցում կուսակցության հեղափոխական գերքը այս կամ այն հանձնվողական լուսունցներով նենգափոխելու քոչոր արտահայտությունների և փորձերի հաղթահարման անհրաժեշտության վրա¹¹⁶:

Կոնֆերանսում որոշում ընդունվեց նաև գեներալ Ասադին կուսակցության շարքերից վտարելու և Սիրիայի պաշտպանության մինիստրի պաշտոնից հեռացնելու մասին: Այս վերջին որոշումը ուղղակի մարտահրավեր էր գրեթե արական ֆրակցիային և հանգեցրեց այն բանին, որ նոյեմբերի 13-ին բանակն իր վերահսկողությունը հաստատեց իրադրության վրա: Նոյեմբերի 16-ին հրատարակվեց Հաֆեզ Ասադի գլխավորած Սիրիայի նոր ժամանակավոր կուսակցական-կառավարական ղեկավարության քաղաքական ծրագիրը¹¹⁷: Այդուհետև Սիրիայի արտաքին և ներքին քաղաքականությունը սկսեց կառուցվել ըստ «նոյեմբերի 16-ի ուղղիչ շարժման» սկզբունքների:

Г. М. ГРИГОРЯН

ПОЗИЦИЯ ЛЕВОБААСИСТСКОГО РУКОВОДСТВА СИРИИ В БЛИЖНЕВОСТОЧНОМ КРИЗИСЕ (1967—1970 гг.)

Сирия, в отличие от Египта и Иордании, выступала как против создания общеарабского фронта борьбы за ликвидацию последствий израильской агрессии в июне 1967 г. на основе какого-либо компромисса с арабскими консервативными режимами, так и против политического урегулирования ближневосточного конфликта в целом. Отказавшись поддержать линию, разработанную на общеарабском совещании в верхах в Хартуме в августе 1967 г., левобаасистское руководство Сирии категорически отвергло и резолюцию Совета Безопасности № 242.

Руководствуясь положениями концепции народно-освободительной войны, разработанной на IX национальном съезде партии Баас в 1966 г., Сирия призывала к сплочению усилий прогрессивных режимов арабского мира и к расширению вооруженной борьбы с Израилем, в первую очередь силами палестинского сопротивления.

Такой курс привел к фактической изоляции Сирии на межарабской арене и к появлению внутривластной оппозиции, ко-

тору возглавил министр обороны Х. Асад и которая требовала расширения военно-политического сотрудничества страны с Египтом и Ираком, повышения эффективности восточного фронта, принятия мер по укреплению боеспособности сирийских вооруженных сил, а также расширения сотрудничества со всеми прогрессивными силами внутри страны. Дальнейшее обострение внутрипартийных разногласий привело к тому, что в ноябре 1970 г. Х. Асад установил контроль над положением в стране.

هنرى كريكورىان

موقف إلقاءة البعثية في سورية تجاه
الارمة الشرق اوسطية (١٩٦٧ - ١٩٧٠)

انتقلت سورية، خلافا لمصر والاردن، موقفاً مناهضاً لانشاء جبهة قومية للمنتضال في سبيل ازالة اثار العدوان الاسرائيلى في حزيران ١٩٦٧ على اسس اى حل دستي مع الانظمة العربية المحافظة، ضد الحل السيلسي للمنزاع الشرق اوسطي عامة. كما ان عدم التزام القيادة البعثية اليسارية في سورية بالنهج الذي اقره مؤتمر القمة العربي في الخرطوم في شباط (اغسطس) ١٩٦٧، جعلها ترفض بحزم القرار ٢٤٢ الصادر عن مجلس الامن التابع لهيئة الامم المتحدة.

داسترساداً بالافكار والتوجهات التي رسمها الجناح اليساري لحزب البعث العربي الاشتراكي في مؤتمره القومي التاسع ١٩٦٦ حول حرب التحرير الشعبية، دعت سورية الى رصفوف الانظمة العربية التقدمية والى شن الكفاح المسلح ضد اسرائيل، وبالدرجة الاولى من قبل المقاومة الفاسطيدية.

ادى النهج العدواني كوراعلاء الى عزلة سورية عربياً والى ظهور معارضة حزبية داخلية ترأسها وزير الدفاع حافظ الاسد، طالبت بتوسيع النعلان العسكري والسيلسي لسورية مع البلد ان العربية، وزيادة فعالية الجبهة الشرقية. وانماذا الاجراءات اللازمة لرفع القدرة القتالية للقوات المسلحة

السورية فضلا عن توسيع التعاون والتحاليف مع جميع القوى التقدمية في البلاد.

هذا وادت الخلافات الحزبية الداخلية الحادة الى استلام حافظ الاسد لزعامة السلطة في 16 تشرين الثاني (نوفمبر) 1970.

UNIVERSITY OF SYDNEY

- 1 84* Who is Menahem Begin? A Documentary Sketch. The Institute for Palestine Studies, Beirut, 1977.
- 2 Сопределение Сирия (Сиривотинна). М., 1974. էջ 9 և 19:
- 3 E. Kanovsky, The Economic Aftermath of the Six Day War: UAR, Jordan and Syria. Part II.—The Middle East Journal, vol. 22, Summer 1963, № 3.
- 4 Միջին պատերազմը սիրիական բանակի կազմում հաջկում էր մտն 20 հազ. մարդ, 300 տանկ և 120 մարտական ինքնաթիռ: 1967 թ. Հանրային Միության կողմից իր ամբողջ հազմական անխնայարի կենթը ավերվեց (84* Armies of the Middle East. Cambridge, 1979. էջ 32):
- 5 The Arab Baath Socialist Party, National Leadership. The Party Program, 15.7.1965. Ministry of Information, Damascus.
- 6 E. Димитриев, Палестинский узел. М., 1976, էջ 135:
- 7 G. Lenzenowaki, Socialism in Syria.—Socialism in the Third World. Praeger Publishers, New York, 1975. էջ 66.
- 8 Statement of the National Command about the Achievements of the 9th National Congress, Damascus, 31/10/1966. The National Leadership of the Ba'ath Arab Socialist Party.
- 9 Harsh ascent to an Arab Summit.—The Economist, August 5, 1967, no 6467.
- 10 Middle East Record, vol. three, 1967, Israel University Press, Jerusalem, 1971. էջ 135.
- 11 Նախն անգլում:
- 12 Նախն անգլում, էջ 79:
- 13 «شورة» ، دمشق ، ١-٢-١٩٧٧.
- 14 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 136
- 15 «الأهرام» ، قنا هرة ، ١-٧-١٩٧٧.
- 16 Mahmoud Riad. The Struggle for Peace in the Middle East. Quartet Books, Ltd., London, 1961. էջ 48.
- 17 Նախն անգլում:
- 18 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 270
- 19 Mahmoud Riad. The Struggle for Peace... էջ 49-50.
- 20 Նախն անգլում, էջ 54:
- 21 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 136.

- 22 ۱۹۷۷-۸-۷۰* "الاهرام".
- 23 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 138.
- 24 նույն տեղում:
- 25 նույն տեղում:
- 26 նույն տեղում:
- 27 նույն տեղում, էջ 137.
- 28 նույն տեղում, էջ 138.
- 29 ۱۹۷۷-۸-۳۱* "الاهرام".
- 30 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 139.
- 31 Ի Նիւսոսի է տեղում Յրարական Հանձնախումբի շարքը, որն շեղանկի էր 1965 թ. Փաստաթղթերում կայացած Համաարարական բարձր մակարդակի Հանգիստի ժամանակ:
- 32 Resolutions of the Arab Summit Conference held in Khartoum from 20 August-1 September 1976.—Islamic Review and Arab Affaira, September 1967, London, էջ 15 և 17.
- 33 Mahmoud Riad. The Struggle for Peace..., էջ 53.
- 34 E. Kanovsky, The Economic Aftermath of the Six Day War...
- 35 Փաստաթղթի լե. որ ապրիլ 1967 թ. Հնդկի Սիբիան ՄԱԿ-ի միջոցով մեծաքանակությամբ կազմից զբաղված Գոյանի բարեփոխմանը տեղեղ ՏԱԳԱՆԻ համթամուրի տեղումտեղի կարգման Տեա կազմված Շարքերի կարգավորումը (Տե՛ս E. Kanovsky, The Economic Aftermath of the Six Day War...)
- 36 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 491.
- 37 նույն տեղում:
- 38 նույն տեղում:
- 39 նույն տեղում, էջ 482.
- 40 նույն տեղում, էջ 126:
- 41 ۱۹۷۷-۹-۱۵* "الاهرام".
- 42 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 148.
- 43 ۱۹۷۷-۱۱-۵* "الحياة", "بيروت".
- 44 The Arab-Israeli Conflict. Readings and Documents. Princeton University Press, New Jersey, 1977, էջ 1084.
- 45 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 272.
- 46 նույն տեղում:
- 47 նույն տեղում, էջ 142.
- 48 նույն տեղում:
- 49 նույն տեղում:
- 50 նույն տեղում:
- 51 նույն տեղում:
- 52 նույն տեղում:
- 53 նույն տեղում:
- 54 ۱۹۷۷-۱۲-۱۶* "الشورى".
- 55 Middle East Record, vol. three, 1967..., էջ 143.

- 56 Նույն տեղում, էջ 272:
- 57 1971—1972 «*شبكة*» «*شبكة*»
- 58 Նույն տեղում:
- 59 „Tricontinental“. Havana. № 12, 1969. էջ 95—96.
- 60 Նույն տեղում, էջ 26:
- 61 A Select Chronology and Background Documents, p. 33.
- 62 Palestine: Crisis and Liberation. Tricontinental. Havana, 1970, p. 198.
- 63 Տրե 1973 թ. սառ-Մարկուս-ի մեջ պաշտանապես նաշվում էր շեղումներ 4 նազ. մարտին, ապա 1975—1978 թթ. լիբանոսյան շաղաքացիական պատերազմի 227-րանում այդ կողմակիցությունն օտեր մաս 18 նազ. մարտիններ (Sis D. A. Schmidt, Armageddon in the Middle East. New York, 1974. էջ 192. „L'Humanité“, 10.05.1975):
- 64 «Այս կազակցությանը Գիմարինը նշում է «Յիրիան երազում էր առավելագույն շահով առաջ մղել նրան (սառ-Մարկուսին—Ն. Գ.) ոչ զազակցության շարժման ստաբիլիզացիայի համար: Այս կազակցությանը սիրիացիները մաս խզնչին շարժություններ մյուս պաղեստինյան կազակցությունների հետ և ամենից առաջ ՅԱԲԷ-ի և ՊԱԵ-ի նախագահ Յու. Արաբաթի հետ (Sis E. Дмитриев, Палестинский узел, էջ 112):
- 65 E. Дмитриев Палестинский узел, էջ 53:
- 66 The Arab-Israeli Conflict. Readings and Documents..., էջ 1089.
- 67 Նույն տեղում:
- 68 Նույն տեղում:
- 69 E. Дмитриев Палестинский узел, էջ 135:
- 70 Behind the coloured slogans.—The Economist, March 8, 1969, vol. 230 № 6550.
- 71 Malcolm H. Kerr. Hafiz Asad and the changing patterns of Syrian politics.—International Journal, 1973, № 4.
- 72 Նույն տեղում:
- 73 „The New York Times“. 18.05.1969.
- 74 Նույն տեղում:
- 75 B. B. Вавилов, A. A. Сазонов, Сирийская Арабская Республика. М., 1981, էջ 26:
- 76 Նույն տեղում, էջ 26—27:
- 77 Б. Александров, События в Сирии.—«За рубежом», 1970, № 47:
- 78 Gordon H. Torrey, The Ba'ath—Ideology and Practice.—The Middle East Journal, vol. 23, Autumn 1969, № 4.
- 79 Back in touch.—The Economist, March 22, 1969, vol. 230, № 6552.
- 80 Mahmoud Riad. The Struggle for Peace..., էջ 117—121.
- 81 The unloved ones.—The Economist, May 18, 1968, vol. 227, № 6508.
- 82 Leading Documents of Political Developments in the Middle East June 1967 to March 1971 էջ 19:
- 83 Robert O. Freedman. Inter-Arab Politics and the Arab-Israeli Conflict—World Politics and the Arab-Israeli Conflict, Pergamon Press Inc., New York, 1969, էջ 96.

**ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱԿԱՅԻ ԳԻՐՔՐՈՇՈՒՄԸ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ
ԹԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՄՔԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ ՍՏԵՂԵԼՈՒ
ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՄՐԱԳՐԵՐԻ ԿԱՏՄԱՄ**

1940—50-ական թվականներին արևմտյան երկրների մերձավորարևելյան քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկը իրենց գլխավորությամբ քաղաքաշաքական ագրեսիվ խմբավորումներ ստեղծելն էր, որոնք ուղղված էին անգիտնում օրըստօրե ավելի լայն թափով ժամավոր ազգային-ազատագրական շարժման և ՍՍՀՄ-ի ու սոցիալիստական մյուս երկրների դեմ: Այդ թվականներին առաջ քաշվեցին այդպիսի խմբավորումներ ստեղծելու մի քանի ծրագրեր: Այդ ծրագրերի առաջացմանը, դրանց դեմ արարական ժողովուրդների մղած պայքարին անդրազարձել են սովետական մի շարք հետազոտողներ¹, նրանցից ոմանք, այս կամ այն լսափով, շոշափել են նաև այդ խմբավորումների ստեղծման խնդրում Արարական լիգայի ունեցած դիրքորոշման հարցը: Սակայն արարական անկախ երկրները միավորող անգիտնալ այդ կազմակերպության դիրքորոշումը խնդրո առարկա հարցում առայժմ չի ստացել ամբողջական լուսարանում թե՛ մեզանում, թե՛ արտասահմանում: Ասվածը առավելապես ճիշտ է 1940-ական թվականներին առաջ քաշված ծրագրերի կապակցությամբ, քանի որ այս ասպարեզում լիգայի 50-ական թվականների գործունեությունն անհամեմատ ավելի լավ է լուսարանված:

Գեո 1942—1945 թթ., երբ արարական երկրների միջև բանակցություններ էին վարվում արարական երկրների մի միավորում ստեղծելու հարցի շուրջ, անգլիական ղեկավար շրջաններում մասնում էին ստեղծվելիք կազմակերպությունը իրենց ձեռքին հլու գործիք դարձնելու և այն իրենց նպատակների իրականացմանը ծառայեցնելու մասին: Սակայն Արարական լիգայի ծրագրային առաջին փաստաթղթերը՝ Ալեքսանդրիայի Արձանագրությունը (1944թ. հոկտեմբեր) և Արարական երկրների լի-

գայի պակտը (1945 թ. մարտ), ցույց տվեցին, որ Անգլիայի անկեղծիք-ներն իրական չեն: Լոնդոնում, մանավանդ, շատ դժգոհ էին այդ փաստաթղթերում պաղեստինյան և գաղութային լժի տակ գտնվող մյուս արաբական երկրների հարցերի արժարժումից: Արաբական լիգայի գործունեությունում նշմարվող այս անկախական միտումները վերացնելու համար Անգլիան դիմեց ակտիվ քայլերի: Նախ լիգայի վրա ուժեղ ճնշում քանեցվեց, ձգտելով առժամանակ նրա գործունեությունը սահմանափակել երկրորդական նշանակություն ունեցող հարցերով: Միաժամանակ Անգլոհորդանանի ղեկավար գործիչները 1945 թ. աշնանից սկսեցին հարձակումներ գործել լիգայի վրա, խոսել նրա գործուն ուժ շունհնալու մասին², նորից առաջ քաշելով արաբական ավելի սերտ միություն իրականացման գաղափարը, որի ստեղծման գործում առաջին քայլը կլիներ անգլոհորդանանյան լժիք Արգայաչի գլխավորությամբ ՎՄԵՍ Միրիայիս պետության ստեղծումը, որում ընդգրկվելու էին Միրիան, Լիբանանը, Անգլոհորդանանը և Պաղեստինը (կամ նրա մի մասը³): Սկսեց պրոպագանդիչ եսև Արաբական լիգան ի հաշիվ Պարսից ծոցի անգլիական լժի տակ գտնվող արաբական իշխանապետությունների ընդարձակելու ծրագիրը⁴: Իսկ անգլիամետ իրաքյան գործիչները 1945 թ. սեպտեմբերից սկսեցին հանդես գալ Քուրդիան Արաբական լիգայի կազմում ընդգրկելու առաջարկով, ինչը, ըստ Վերնիս, «Կը համապատասխանե գիտավորությամբ քրիտանական դաշնակցիե»⁵: Տարարույթ, բայց այս կամ այն լավով անպայմանորեն լիգային առնչվող այս ծրագրերի իրականացումը զգալիորեն կդյուրացներ Մերձավոր արևելքում Վերնիսյան բյուռ անունով ռազմաքաղաքական խմբավորման ստեղծումը, որում նախատեսվում էր անդամագրել Արաբական լիգայի և Սաադարադի պակտի անդամ երկրներին (Իրան, Աֆղանստան, Քուրդիա): Այդ ծրագրերը միաժամանակ կոչված էին թուլացնել լիգայի հակաիմպերիալիստական պոտենցիալը, մի զեպքում լիգայի անդամ երկրների շարքում վերախմբավորում կատարելու (ՎՄԵՍ Միրիայիս ծրագիր), մյուսում՝ լիգան արևմտամետ երկրների հաշվին ընդարձակելու միջոցով: Իսկ Վերնիսյան բյուռիս ստեղծումը հետագայում կարող էր հանգեցնել Արաբական լիգայի՝ որպես անկախ կազմակերպության տարրալուծմանը այդ խմբավորման շրջանակներում:

² Լավանարաբ անգլիական քաղաքականները, ոչ առանց հիմքի, կարծում էին որ Միրիայի և Լիբանանի հանրապետությունները հայիյան ՎՄԵՍ Միրիայիս միացյալ պետությունում ընդգրկելուց հետո Լիգայի հակաիմպերիալիստական պոտենցիալին վնասակար չարված կհասցվի:

Արարական լիզային, սակայն, միայն «Արևելյան բլուկ» գումարն-
 լիներից մեկը լինելու դերը չէ, որ հատկացված էր Այդ խմբավորման
 փորձերին անդրադարձած հեղինակների կողմից չի արձանագրված, որ
 անգլիական գործիչները արարական երկրներում այդ ժրագրի ընդունու-
 մը հեշտացնելու նպատակով ձգտում էին անպայման ապահովել զրա
 նկատմամբ Արարական լիզայի խորհրդի գրական վերաբերմունքը: Հաս-
 երևույթին լուծոնում կարծում էին, որ այս դեպքում գործին կօժանդա-
 կի նաև լիզայի անդամներ Իրաքի և Անդրհորդանանի դիրքորոշումը:
 1945 թ. աշնանը, Արարական լիզայի խորհրդի աշնանային նստաշրջ-
 շանում Խրաքյան պատվիրակության անդամ, Իրաքի նախկին վարչա-
 պետ Նուրի Սաիդն առաջարկեց քննարկել «Արևելյան բլուկ» ստեղծման
 հարցը: Արարական լիզայի խորհրդի նստաշրջանի աշխատանքը լուսա-
 բանող ոչ մի պաշտոնական հաղորդագրությունում այս մասին ոչ մի
 բան չեղվեց: Արարական լիզան հանդես չեկավ «Արևելյան բլուկ» նա-
 խագծի գոտապարամամբ: Սակայն անկասկած է, որ խորհրդի անդամ-
 ների մեծամասնությունը խուսափողական կեցվածք որդեգրեցին զրա
 նկատմամբ: Լիզայի այսպիսի դիրքորոշումն էլ, սակայն, պետք է հա-
 մարել մեկը այն կարևոր գործոններից, որոնք վերջիվերջո հանգեցրեցին
 ռեզիդենտի ազգային-ազատագրական շարժման և Սովետական Միության
 ղեմ ուղղված այդ ազդեցիվ խմբավորումն ստեղծելու ժրագրի ձախող-
 մանը: Նույնիսկ այդ մասնակցի պահպանողական վարչակարգեր ունե-
 ցող արարական երկրների մեծամասնությունը գիտակցում էր Սովետա-
 կան Միության ղեմ ուղղված որևէ խմբավորումում մասնակցելու ան-
 հրաժեշտություն մասին արևմտյան երկրների կողմից բերվող փաս-
 տարկների սնանկությունը: Այս կապակցությամբ հատկանշական է
 Արարական լիզայի գլխավոր քարտուղար Ազգամի 1945 թ. դեկտեմբե-
 րին կատարած հայտարարությունը, որում նշվում էր. «Լիզան, որպես
 արարական երկրների ժողովրդական լայն զանգվածների շահերն ար-
 տաճախող օրգան, տարածայնություններ լուծի Ռուսաստանի հետ, և
 զրա համար էլ ոչ մի հիմք չկա, որ նա շահագրգռված լինի մասնակցե-
 լու որևէ հակասովետական խմբավորումում: Ընդհակառակը՝ Ռուսաս-
 տանի ազգային քաղաքականության հիմնադրույթները և նրա ընդհա-
 տուր ղեմնկրատական ուղղվածությունը անշափ դեմադրում են լիզա-
 յի և արարական աշխարհի ղեմնկրատական տարրերի կողմից»:

«Արևելյան բլուկ» ստեղծման հարցում շահախնդիր էր նաև Քուր-
 շիան: Դեռ Արարական լիզայի ստեղծման շրջանում Անկարայում բա-
 յուսաբար էին վերաբերում այդ կազմակերպությանը, քանի որ այն

«կարող էր ուժեղ արգելք հանդիսանալ Արարական արևելքի պետությաննհերթ նկատմամբ Թուրքական նախագծերի իրականացման համար»⁷։ Իսկ նոր խմբավորումում հնարավոր կլիներ տարրալուծել Արարական լիգան և դրանով իսկ հեշտացնել Անկարայի ժամապաշտպանական ժրագրերի իրականացումը, որոնց մեջ մտնում էր նաև Կիրևնախիկայի բռնակցումը Թուրքիային և որին ի սկզբանե հակադրվում էր Արարական լիգան⁸։

«Արևելյան բլոկ» ռազմաքաղաքական խմբավորում ստեղծելու գաղափարը Արարական լիգայի հորհրդի կողմից մերժվելուց հետո կարժնք թե մոտացության մատնվեց։ 1945 թ. վերջին և 1946 թ. առաջին կեսին եզրպատասում նոր թափով պայքար ժամալվեց երկրից անգլիական զորքերը գուրս բերելու համար։ Այս իրավիճակում Անգլիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության ուշադրությունը կենտրոնացվեց եզրպատական հարցի վրա։ Արգեն 1946 թ. սկզբին Լոնդոնն առաջարկեց անգլո-եզրպատական հակամարտությունը լուծել «համառոտ պաշտպանության» պայմանագիր կնքելու միջոցով, որը բեհշանակեր անգլիական օկուպացիայի պահպանում...»⁹։ Մակայն 1946 թ. հոկտեմբերին այդ որով կնքված Միդիլ-Քեյն պայմանագիրը¹⁰ եզրպատական պատլամենտի կողմից շաստաաովեց և մերժվեց։ Այս պայմաններում, ինչպես նշվում է Լիբանանի կոմկուտի երկրորդ համագումարին տրված կենտկոմի հաշվետվությունում, անգլիական քաղաքականությունը «նորից ուղղվեց «Արևելյան բլոկ» և «Մեծ Միբիա» ժրագրերին»¹⁰, 1947 թ. հունվարին և ապրիլին, ի լրումն 1946 թ. մարտին ստորագրված Թուրք-իրաքյան բարեկամության և միության պայմանագրի, կնքվեցին Թուրք-անգլո-հորդանանյան և իրաք-անգլո-հորդանանյան համանման պայմանագրեր։ Այս պայմանագրերով, ինչպես նշում է Ա. Ֆ. Ֆեդչենկոն, ստեղծվեց Բաղդադ-Անկարա-Ամման եռանկյունին, որը կոչված էր լինելու «Արևելյան բլոկի» հիմքը¹¹։ Միաժամանակ իրաք-անգլո-հորդանանյան պայմանագրերը բարբորինակ փորձ էր... Հետին մուտքից իրագործել «Մեծ Միբիայի» և «Բարբեր մահիկի» երկրների ֆեդերացիայի»¹² ստեղծման նախագծերը, ուժեղացնել այդ պայմանագրերը կնքած երկրների գերբերն Արարական լիգայում, «խորացնել դեռ 1945 թ. նկատվող լիգայի պատակաուսը և դրանով իսկ թուլացնել այդ սեզիոնալ

⁷ Պայմանագրին տյղոն էր կոչվում այն կնքած Սեզպատի վարչապետ Միդիլ և Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր Քեյնի անուններով։

⁸ «Մեծ Միբիայի» և Իրաքի միավորումը ֆեդերալ պետության մեղ։

կազմակերպության հակաիմպերիալիստական գործունեությունը»¹²։ Անգլիան և նրա կամակառարները տեսնելով, որ իրաքա-անգլոհրդահանյան ստեղծվելիք միությանը միանալու մյուս արաբական երկրներին ուղղված կոչերը մնում են անպատասխան, սկսեցին առաջնահերթ ուշադրություն դարձնել «Մեծ Սիրիայի» ծրագրին, գտնելով, որ առավել իրական հիմքեր կան Հենց դրա իրականացման համար և որ դրա իրադրոժումը թույլ կտա նաև ամենակարճ ժամանակահատվածում ստեղծել Եկրեկլյան բյուռ խմբավորումը։ 1946 թ. նոյեմբերի երկրորդ կեսից անգլոհրդահանյան գործիչները լայն պրոպագանդիստական արշավանք սկսեցին ծավալել «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի օգտին, որը շատ վատ ընկալվեց Դամասկոսում և Բեյրութում¹³։ Հարցն այն աստիճան սրվեց, որ քննարկման առարկա դարձավ Արաբական լիգայում։ Այդ առթիվ հրապարակված հայտարարություններում նշվում էր, որ արաբական երկրները նպատակադրված չեն սխախտել Արաբական լիգայի անդամ որևէ երկրի անկախությունն ու սուվերենությունը, կամ միջամտել նրա կառավարման ձևի հարցին։ Միաժամանակ մի անգամ ևս հավաստվում էր արաբական պետությունների հավատարիմ լինելը Լիգայի պակտին¹⁴։ Այսպիսով, ճիշտ է շատ գիվանագիտորեն, Արաբական լիգան հանդես եկավ «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի դատապարտմամբ։ 1946 թ. նոյեմբեր 28 թվակիր այս հայտարարությունը ստորագրել էր նաև Անգլոհրդահանյի արտաքին գործերի մինիստր Մուհամեդ աշ-Շուրայքին։ Մի քանի օր անց, սակայն, նույն աշ-Շուրայքին իր կառավարության անունից մի հուշագիր ներկայացրեց Արաբական լիգայի խորհրդի նախագահին, որում հայտնվում էր Անգլոհրդահանյի մտադրությունը «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի իրականացման փորձերը շարունակելու մասին¹⁵։ Փաստորեն ամբողջ 1947 թ. ընթացքում Ամմանի արաբական քաղաքականության հիմքում շարունակվում էր դրված մնալ «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը։ 1947 թ. փետրվարին Արաբական լիգայի քարտուղարությունը, ելնելով ընդհանուր շահերից, պահանջեց զղաղարեցնել այդ հարցի բարձրացումը¹⁶։ Ավելի ուշ այդ ծրագրի դատապարտմամբ հանդես եկան սաուդական և եգիպտական կառավարությունները¹⁷։ Քննարկվում էր նույնիսկ Անգլոհրդահանյի՝ Լիգայից զուտելու հարցը¹⁸։ Այս պայմաններում Անգլոհրդահանյի էմիր Աբդալլահը հայտարարեց, որ նա ժամանակավորապես հրաժարվում է «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման առաջարկից, Պաղեստինի խնդրում արաբական միասնական դիրքորոշում որդեգրելու անըրաժեշտությունից ելնելով ինչպես նշում է Լ. Ն. Կուալովը, «այսպիսով

ձելու լոնդոնի քաղաքականությունից առաջին փուլը: Երկրորդ փուլում ենթադրվում էր կա՛մ համանման պայմանագրեր կնքել լիգայի անդամ մեացած երկրների հետ²³, կա՛մ Արաբական լիգայի ու Անգլոսյի միջև ստորագրել մի պայմանագիր, որ եկփոխարինելու Անգլոսյի ու Արաբական լիգայի անդամ երկրներ՝ Իրաքի, Եգիպտոսի և Անգրհորգանանի միջև գոյություն ունեցող, ինչպես նաև լիգայի անդամ Սաուդյան Արաբիայի և Եմենի հետ ազագայում կնքվելիք պայմանագրերին²⁴: Անգլոսական գործիչները կարծում էին, որ այս անգամ գործի հաջողությունը կնպաստի նաև այն բարգձմեակը, որ իրենց և աներիկյան իմպերիալիստների վարած քաղաքականության պատճառով ստեղծվել էր Արաբական արևելքում պողեստինյան հարցի թալրահեղ սրման կապակցությամբ: Լոնդոնի դիտարկումներով, արաբական երկրները, գիտակցելով իրենց վատ դիմված լինելը և Պողեստինում սիոնիստական կազմակերպությունների ծավալապաշտական նկրտումները, ուղղակի ստիպված կլինեին նման պայմանագրեր ստորագրել: Եվ բուրոքովին էլ պատահական չէ, որ հենց 1948 թ. ապրիլին՝ արաբ-իսրայելական պատերազմի նախօրյակին, իրանների վարչապետ Թիազ Սուհր Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեում բարձրացրեց Արաբական լիգայի անդամ երկրների և Անգլոսյի միջև ռազմական պայմանագրեր կնքելու հարցը²⁵, Սակայն այս անգամ ևս լոնդոնի հաշիվները սխալ դուրս եկան: Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեն ընդառաջ չգնաց անգլիական առաջարկին և այն անարձագանք թողեց: Այսպիսով, այս անգամ ևս անգլիական քաղաքականությունը անհաջողություն կրեց:

Պետք է նշել, որ 40-ական թվականներին առաջ քաշված վերահիշյալ ոչ բուրոք ծրագրերն էին համաձայնության արժանանում արևմտյան բուրոք երկրների կողմից: Երկնակ ՎՄԻՍ Սիրիայի ծրագրի նկատմամբ բացասական դիրքորոշում ունեին ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան²⁶, Փարիզը դեմ էր նաև որևէ արաբական երկրի, բացի Իրաքից, և Սաադաբադի պակտի անդամ տերությունների միջև ռազմական պայմանագրի կնքմանը²⁷, Սակայն 50-ական թվականներից արևմտյան երկրների մերձավորարևելյան քաղաքականությունը դառնում է ավելի կոորդինացված: Դրա վկայությունն է նաև 1950 թ. մայիսի 25-ի անգլո-ֆրանս-ամերիկյան հայտարարությունը Մերձավոր արևելքի վերաբերյալ: Այդ փաստաթղթով երեք տերությունները հայտնում էին իրենց պատրաստակամություն մասին՝ զենք և զինամթերք մատակարարել արաբական երկրներին և Իսրայելին, պայմանով, որ այդ երկրները զրանք չեն օգտագործի միմյանց դեմ: Արևմտյան երկրները իրենց իրավունք էին վերապահում

միջամտելու ռեզիստի գործերին, ընդ որում, ինչպես շեշտվում է հայտարարությունում, նույնիսկ «Միավորված Ազգերի շրջանակներից դուրս»²⁷։ Սովետական կառավարության կարծիքով այդ հայտարարությունը ցույց էր տալիս, որ իմպերիալիստները «մերձավորարևելյան երկրները դիտում են նախևառաջ որպես իրենց ռազմական ծրագրերի իրականացման գործիք»²⁸։

1948 թ. արաբա-իսրայելական պատերազմում պարտություն կրելուց հետո արաբական երկրներն իրոք զգում էին զենքի և զինամթերքի պակաս՝ դիմագրավելու համար իր ստեղծման օրվանից ծավալապաշտական քաղաքականություն վարող Իսրայելին։ Սակայն, ինչպես երևում է վերահիշյալ հայտարարությունից, արևմտյան երկրները բացառում էին արաբական երկրների կողմից իրենց մատակարարած զենքի օգտագործումը Իսրայելի դեմ։ Նրանք մտահոգված էին ոչ թե արաբական երկրների պաշտպանունակության հարցով, այլ նպատակ ունեին զենքի մատակարարման միջոցով ուժեղացնել մերձավորարևելյան երկրների կախյալ վիճակը իրենցից, ինչպես նաև, լիբանանյան կոմունիստների որակումով, ռեզիստը դարձնել «Սովետական Միության դեմ հարձակվելու խարխուխ...» և զինել արաբական հետադիմական վարչակարգերը՝ կանգնեցնելու համար արաբական ժողովրդական շարժումները²⁹։

1950 թ. հունիսին անգլո-ֆրանս-ամերիկյան հայտարարությունը քննարկվեց Արաբական լիգայի խորհրդում։ Հունիսի 21-ին երեք երկրների կառավարություններին ուղարկվեց Արաբական լիգայի պատասխանը։ Ծ կետից բաղկացած այդ փաստաթղթից դժվար է միանշանակ պատկերացում կազմել «եռյակ հայտարարության» նկատմամբ լիգայի ունեցած դիրքորոշման մասին։ Պատահական չէ, որ այդ փաստաթղթին տրվել են իրարամերժ գնահատականներ։ Իրոք, Արաբական լիգայի պատասխանում չի մերկացվում անգլո-ֆրանս-ամերիկյան հայտարարության բուն էությունը, բացահայտորեն չի դատապարտվում արևմտյան երկրների դիպլոմատությունը միջամտելու ռեզիստի անցուղարձեցին, կարծեք լուելյան ընդունվում է իմպերիալիստների պայմանը՝ քստացվելիք զենքն ու զինամթերքը շօտագործելու Իսրայելի դեմ³⁰։ Հենց այսպիսի հաշտվողական կեցվածքի համար էլ լիգայի պատասխանը լիբանանյան կոմունիստների կողմից գնահատվել է որպես «կապիտուլյանտական»³¹։ Սովետական հետազոտողներ Բ. Գ. Սեյրանյանը, Օ. է. Տուզանովան, ինչպես նաև արաբ պատմաբան Ա. Սաիդը (ըստ Բ. Գ. Սեյրանյանի հղման) գտնում են, որ Արաբական լիգան «եռյակ հայտարարության» նկատմամբ բացասական դիրքորոշում ընդունեց։

Նրանք իրենց կարծիքը հիմնավորում են հենվելով իրացի պատասխանի 9-րդ կետի վրա, որում նշվում է, որ արաբական երկրները ... հավանություն չեն տա որևէ զործողություն, որ կվնասի իրենց անկախությունն ու սուվերենությունը²²: Մեր կարծիքով այս հարցում Արաբական լիգայի դիրքորոշումը զնահատանիս, եթե նկատի առնվի իրացի պատասխանը միայն, ավելի ճիշտ կլինի համակարծիք լինել արաբ կոմունիստներին: Սակայն հարցի այդպիսի զբաղմբը թերի կլինի, քանի որ Արաբական լիգայի պատասխանը միակ քայլը չէր, որ ձեռնարկվեց միջարաբական այդ կազմակերպության կողմից՝ Արաբական արևելքում իմպերիալիստական ոտնձգությունների դեմ պայքարելու համար ընդհանրապես, և տեղյակ հայտարարությունն զեմ՝ Ճաստավորապես: Այս առումով միանգամայն իրավացի են Ցու. Վ. Մարունովն ու Ցու. Վ. Պոսյոնկինը, Բ. Մ. Փոցիվերիան և վերևում արգեն հիշված Օ. է. Տուզանովան, որոնք Արաբական լիգայի անդամների միջև կնքված սեղանակա պաշտպանության և տնտեսական համագործակցության պայմանագրերը դիտում են որպես ռեզիտում ռազմաքաղաքական խմբավորումներ ստեղծելու իմպերիալիստական ծրագրերի դեմ ուղղված քայլ²³: Արևմտյան հեղինակ Ռ. Մակդոնալդը Արաբական լիգային նվիրված իր մենագրությունում անդրադառնալով այդ պայմանագրին, նշում է, որ այն ստորագրվեց մի այնպիսի ժամանակ, երբ պայմանները դրա համար բոլորովին էլ բարենպաստ չէին, նրա կարծիքով այդ անբարենպաստ պայմաններից մեկն էլ արևմտյան երկրներին էլ ավելի ուժեղացած ճնշումն էր արաբական որոշ երկրներին վրա այսպես կոչված ստվծոական վտանգին դեմ ուղղված պաշտպանական խմբավորումում նրանց ընդգրկելու համար²⁴:

«Շամասեղ պաշտպանությունն» պայմանագրի ստորագրման հանգամանքները, որոնք ցարդ այնքան էլ լուսաբանված չեն, ձեզ կօգնեն է՛լ ավելի հիմնավորելու վերևում ասվածը: 1948 թ. արաբա-իսրայիլական պատերազմում արաբական երկրների կրած պարտությունը բավականին վատ անդրադարձավ Արաբական լիգայի զործունեության վրա: Կարելի է ասել, որ 1948 թ. վերջին և 1949 թ. առաջին կեսին այդ կազմակերպությունը համարյա անզորության էր մատնված: Սակայն այդ նույն շրջանում արաբական երկրներում առաջ էին քաշվում նախազգծեր, որոնք կոչված էին դուրս բերել իրզան ճգնաժամից, նրա անգամների միասնությունն է՛լ ավելի ամրապնդելու և ստարերկրյա ազդեցության ուժեղացումը վերացնելու հանապարհով: Այսպես որինակ, 1949 թ. փետրվա-

րին Միրիան և Լիբանանն առաջարկեցին արգելիլ Լիզայի անդամներին
օտար երկրի հետ որևէ պայմանագիր կնքել առանց Լիզայի համաձայ-
նության²⁵, Սրան հակառակ, անգլիամետ արաբական վարչակարգերը
ներկայացրեցին Լիզայի բարեփոխման իրենց ծրագրերը: Իրաքի վարչա-
պետ Նուրի Սաիդի ներկայացրած նախագծում նախատեսվում էր ավելի
շատ ազատություն տալ անդամ երկրներին, այդ թվում այլ երկրների
հետ, Լիզայից անկախ ուղղմական և առևտրական պայմանագրեր կըն-
քելու ասպարեզում²⁶, Իսկ 1949 թ. օգոստոսին Հորդանանի թագավոր
Աբդալլահը հանդես եկավ սթանդեղական լիզառ ստեղծելու առաջար-
կով, որին կանոնակցեին Իրանն ու Պակիստանը, և որը սկաշակցեր
Արաբական երկրների լիգային²⁷: 1949 թ. հոկտեմբերին գումարված
Արաբական լիգայի խորհրդի նստաշրջանը ըննարկելով Լիզայի բարե-
փոխման բազմաթիվ առաջարկները վերջիվերջո նախապատմությունը
ավելց Եգիպտոսի ներկայացրած արաբական կոնկետիվ անվտանգության
պայմանագիր կնքելու գազափարին: Որոշվեց մի հանձնախումբ կազմել,
որը կձշակեր պայմանագրի տեքստը²⁸, 1950 թ. ապրիլին Արաբական
լիգայի խորհուրդը հաստատեց այդ պայմանագիրը, որում լիբանանյան
կառավարության առաջարկով տեղ հատկացվեց նաև միջարաբական
տնտեսական համագործակցությունը: Պայմանագիրը կոչված էր ուժե-
ղացնելու արաբական երկրների համագործակցությունը ուղղմական և
տնտեսական հարցերում: Նախատեսվում էր Լիզայի շրջանակում ստեղ-
ծել մի շարք նոր մարմիններ, որոնք լայն իրավասություններ էին ունե-
նալու պաշտպանական և տնտեսական ասպարեզներում: Պայմանագիրը
կրում էր զուտ արաբական բնույթ, այն կոչված էր ժառայելու միայն
արաբական երկրների պաշտպանությանը: Անգլիան բացասական վերա-
բերմունք ունեցավ այդ պայմանագրի նկատմամբ, իսկ ԱՄՆ-ը ակտի-
վորեն սկզբից եեթ աշակցում էր այդ պայմանագիրը ստորագրելու գա-
զափարին, նրանում տեսնելով իր գլխավորությունը ապագայում ստեղծ-
վելիք ուղղմական խմբավորման սաղմը²⁹: Անգլիայի դրոմամբ Իրաքն
ու Անգլոհորդանանը հրաժարվեցին պայմանագիրն ստորագրելուց, պա-
հանելով որոշ փոփոխություններ մտցնել դրանում: Լիզայի անդամ յոթ
երկրներից երկուսի շեխանալը պայմանագրին զգալիորեն կթուլացնեի
դրա արդյունավետությունը և սկզբում Արաբական լիգայի անդամները
կարծեք հանված չէին առանց Իրաքի և Անգլոհորդանանի, մի տեսակ
անշատ, ստորագրել այն: Մական 1950 թ. հունիսի 17-ին, այն նույն
օրը, երբ Լիզայի խորհուրդը հաստատեց շեխակ հայտարարությունը

պատասխանը*, Եզիպտոսը, Միքիան, Լիբանանը, Սաուդյան Արաբիան և Նմենը ստորագրեցին «Համառոտ պաշտպանություն»-ի և տնտեսական համագործակցությունների Փաստորեն այդ թայլը կարելի է համարել տեղյակ հայտարարություններն արված Արաբական լիգայի պատասխանի 10-րդ կետը, որը, սակայն, միաձայնորեն չէր հաստատվել Լիգայի անդամների կողմից: ԵՆՈյակ հայտարարությունը ավելց հակառակ արդյունքը: Սակայն հարց է առաջանում, թե ինչու՞ էր Արաբական լիգայի պատասխանը այնուամենայնիվ հաշվողական: Մեր կարծիքով այդ բանի հիմնական պատճառներից մեկն այն էր, որ տեղյակ հայտարարությունը համահեղինակներից մեկը ԱՄՆ-ն էր: Այդ ժամանակաշրջանում ամերիկյան դիվանագիտությունը հաճախ զաղտնի աշակցում էր արաբական այս կամ այն երկրին անգլո-ֆրանսիական իմպերիալիստների դեմ մղվող պայքարում՝ նպատակ ունենալով Լոնդոնի և Փարիզի ազդեցությունն Արաբական արևելքում փոխարինել ամերիկյանով: Այսպես օրինակ՝ Վաշինգտոնը զաղտնի խրախուսում էր եզիպտական կառավարության պահանջը Եզիպտոսից անգլիական զորքերի դուրս բերման վերաբերյալ⁴⁰: Այս բալտը թյուր պատկերացումներ էին առաջացրել արաբական երկրներում ԱՄՆ-ի քաղաքական դժի վերաբերյալ: Եթե Արաբական լիգայի փաստաթղթերում շատ հաճախ անգլիական և ֆրանսիական իմպերիալիստները ամենատուր ձևով քրեկազմաբանում էին, ապա ԱՄՆ-ի հանդեպ նման բաներ չէին արվում: Վաշինգտոնի հետ լավ հարաբերությունները լիգայի անհեռանկարային և սխալ միտումով էլ մասամբ պայմանավորված էր Լիգայի պատասխանի նման բնույթը: Բացի այդ, հավանաբար, նշանակություն ունենում էր ամեն զեղով միասնական ձևով հանգես գալու Լիգայի ձգտումը: Ավելի խիստ պատասխանի ընդունումը անպայմանորեն կհանգիստեր Իրաքի և Լորդանանի ընդդիմադրությունը, որը կզմվարացներ միասնական դիրքորոշման որդեգրումը: Սակայն կրկնվելով պետք է նշել, որ Արաբական լիգայի պատասխանով չէ միայն որ պետք է գտնել Լիգայի վերաբերմունքի մասին: Վերջին հաշվով «Համառոտ պաշտպանություն» պայմանագրի կնքումով Արաբական լիգան ցույց տվեց իր ընդդիմությունը արաբական երկրներն իմպերիալիստական ռազմաքաղաքական խմբավորումներում ընդգրկելուն:

Ինչպես 1940-ական, այնպես էլ 1950-ական թվականներին Մերձավոր արևելքում ռազմաքաղաքական խմբավորումների ստեղծման

* Արաբական լիգայի պատասխանը, ինչպես նշվեց վերևում, արևմտյան երկրներին ուղարկվեց Հունիսի 21-ին, թայլը Լիգայի խորհրդում հաստատվել էր Հունիսի 17-ին:

հարցում անշափ շահագրգիռ դիրքորոշում էր գրսևորում Քուրքիան: Իմպերիալիստական ծրագրերի իրականացման գործում Անկարան հաճախ կատարում էր մի տեսակ միջնորդի դերը 1950 թ. մարտին երբ ստորագրվեց իտալա-թուրքական պայմանագիրը, թուրքական զեկավար շրջանները սկսեցին պրոպագանդել այդ պայմանագրին արաբական երկրների միանալու գաղափարը⁴¹: Իսկ 1951 թ. հոկտեմբերի 13-ին թուրքական կառավարությունը ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ միասին պաշտոնապես դիմեց Արաբական լիգայի անդամ երկրներին և Իսրայելին՝ «Միջինարևելյան հրամանատարություն» անվանումով ռազմաքաղաքական խմբավորում ստեղծելու առաջարկով: Նախատեսվում էր, որ մերձավորարևելյան երկրների հետ մեկտեղ այդ խմբավորման անդամներ կդառնան Ավստրալիան, Նոր Զելանդիան և Հարավ-Աֆրիկյան Միությունը: Ենթադրվում էր նաև սերտ կապ հաստատել «միջինարևելյան հրամանատարություն» և ՆԱՏՕ-ի միջև: Բացի այդ «միջինարևելյան հրամանատարություն» զորքերի անվան տակ ամերիկյան, անգլիական, ֆրանսիական և թուրքական զորամիավորումներ էին տեղադրվելու Արաբական արևելքի կարևոր շրջաններում: Իմպերիալիստական այս գործարքի իրականացումը, ինչպես նշվում էր Եզիպտոսի, Սիրիայի, Լիբանանի, Իրաքի, Սաուդյան Արաբիայի, Եմենի և Իսրայելի կառավարություններին հղված սովետական կառավարության հուշագրում, «սկզանգեցնելը Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրների ռազմական օկուպացմանը Ասլանոյան բուկի կազմակերպիչ երկրների զորքերի կողմից...»⁴²: Արևմտյան երկրները «այդ հրամանատարության ստեղծման անհրաժեշտությունը... փորձում էին հիմնավորել նրանով, որ իբր Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներին սպառնում էր Սովետական Միությունը»⁴³: Սակայն իրականում ռազմաքաղաքական այդ խմբավորումը կոչված էր «նշել ռեզիոնի ազգային-ազատագրական շարժումը և ռազմական կարևոր խարխալ դառնալ՝ ուղղված ՍՄԶ-ի դեմ»⁴⁴: Եթուդակ հայտարարությունը երևան կկամ մի այնպիսի ժամանակ, երբ ծայրահեղորեն սրվել էին անգլո-եգիպտական հարաբերությունները: Եգիպտական կառավարությունն արդեն հրապարակախորհն հայտարարել էր 1936 թ. անգլո-եգիպտական անիրավահավասար պայմանագիրը չեղյալ հայտարարելու իր մտադրություն մասին:

«Միջինարևելյան հրամանատարություն» վերաբերյալ իրենց առաջարկով իմպերիալիստական երկրները նպատակ ունեին նաև վիժեցնել եգիպտական կառավարության այդ միջոցառումը: Դրա համար էլ այս ռազմական խմբավորման ստեղծելու հարցը, ինչպես նաև դրանից առաջ

և հետո եղած մի շարք այլ առաջարկներ, Արարական լիգայի կողմից դիտվում էր արարական երկրներին հուզող այլ հարցերի՝ մասնավորապես Եգիպտոսից անգլիական զորքերի դուրս բերման խնդրի հետ կապակցված: Այս երկու խնդիրները իրարից չէին բաժանում նաև արևմուտյան երկրները: Պատահական չէ, որ անգլիական կառավարությունը խոստանում էր Եգիպտոսից դուրս բերել իր զորքերը (բացի այն զորամասերից, որոնք պիտի անցնեին միջինարևելյան հրամանատարությունների), եթե Կահիրեն ընդուներ շուրս երկրների առաջարկը⁶⁵, 1951 թ. հոկտեմբերի 14-ին Եգիպտական կառավարությունը մերժեց իմպերիալիստական ծրագիրը, իսկ պառլամենտի երկու պալատները միաձայնորեն որոշեցին չեղյալ հայտարարել անգլո-եգիպտական պայմանագիրը: Մինչև այդ, հոկտեմբերի 9-ին, Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեն հանդես էր եկել Եգիպտոսի մտազրույթյան պաշտպանությունը⁶⁶, Միաժամանակ լիգայի խորհուրդը որոշել էր արևմտյան երկրների հետ համատեղ շմասնակցել որևէ սազմական խմբավորման, քանի դեռ չեն քավարարվում արարական երկրների իրավացի պահանջները: Իսկ հոկտեմբերի 14-ից հետո լիգայի անդամ երկրները հանդես եկան Եգիպտոսի պաշտպանությունը: Այս պայմաններում Լիգան քառյակ հայտարարությունն Կապակցությունը հատուկ հայտարարությամբ հանդես չեկավ, քանի որ Եգիպտական կառավարությունը գտնում էր, որ դրա կարիքը չկա⁶⁷, Արարական լիգայի գլխավոր քարտուղար Ազգամբ հայտարարեց, որ արարական երկրների հանդեպ սովետական սպառնալիքի մասին խոսակցությունները ոչ մի հիմք չունեն: Նա ավելացրեց, որ սեփականը երբեք մեզ չեն սպառնացել և չեն ստորացրել: Իսկ Եգիպտոսի նկատմամբ սխևական ազդեցությունները անգլիացիներն են⁶⁸,

Տեսնելով, որ միջինարևելյան հրամանատարությունն ստեղծելու փորձերը հաջողություն չեն ունենում, արևմտյան երկրները նորից առաջ քաշեցին Քուրդիային Արարական լիգայի հովանու ներքո կնքված սահմանող պաշտպանության պայմանագրի անդամ դարձնելու գաղափարը: Այսպիսի առաջարկով մտազրույթուն ուներ հանդես գալ իրաքյան կառավարությունը: Հատկանշական է նաև, որ ենթադրվում էր սահմանող պաշտպանության պայմանագրի անդամությունից միաժամանակ զրկել նմենին, Սաուդյան Արաբիային, Միրիային ու Լիբանանին, քանի որ նրանք իբր սազմական տեսանկյունից չեն կարող արդյունավետ օգնություն ցուցաբերել⁶⁹, Իրականում այս ծրագիրը նպատակամղված էր Եգիպտոսին զրկել լիգայի շրջանակներում իր մշտական դաշնակիցներից, մեկուսացնել նրան, և համատեղ պաշտպանության պայմանագիրը

դարձնել արևմտամետ սոցիալադեմոկրատական մի խմբավորման հիմք, որում գլխավորող դեր կկատարեին Քուրթյան, Իրաքը և Անդրհորդանանը: Այս ծրագիրը, սակայն, այն աստիճան էր հակասում լիզայի սկզբունքներին, որ վերջիվերջո Իրաքը չհամարձակվեց նույնիսկ այն պաշտոնական զեկե քննարկման: 1952—1953 թթ. Արաբական լիգան մի քանի անգամ նորից անդրադարձավ սոցիալադեմոկրատական խմբավորումներ ստեղծելու հարցին: ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Գալլեսի Մերձավոր արևելք կատարած այցելության նախօրեին՝ 1953 թ. ապրիլին, լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրությունը Արաբական լիգայի անդամների անունից մի հուշագիր հղեց նրան: Գրանում նշվում էր, որ Սուեզի շրանցքից անգլիական զորքերի դուրս բերումից և պաղեստինյան խնդրի լուծումից առաջ արաբական երկրները ավելորդ են համարում որևէ բանակցություն վարել արևմտյան երկրների հետ Մերձավոր արևելքի պաշտպանության վերաբերյալ: Հուշագրում ասված էր նաև, որ արաբական երկրները Միջին Արևելքի պաշտպանության համար չեն զգում արևմտյան երկրների կարիքը⁵⁰: Այդ շրջանում, մասնավորապես 1953 թ., Արաբական լիգայի կողմից մի շարք միջոցառումներ ձեռնարկվեցին համատեղ պաշտպանության պայմանագրի դրույթների արագ և արդյունավետ կենսագործման ուղղությամբ: Սակայն իմպերիալիստական երկրները շարունակում էին ջանք ու եռանդ շինյալի իրենց նպատակին հասնելու համար: Մերձավոր և Միջին արևելքում արևմտամետ սոցիալադեմոկրատական խմբավորման ստեղծումն արագացնելու նպատակով 1954 թ. ապրիլին կնքվեց Քուրթ-պակիստանյան համաձայնագիրը սեյթիկամության և համագործակցության՝ վերաբերյալ: Արաբական երկրներում Քուրթ-պակիստանյան համաձայնագիրը և դրան արաբական որոշ երկրների միանալու լուրջ քաջասական արձագանքներ առաջացրեց: Նույն օրերին տեղի ունեցող Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեի նստաշրջանում լիգայի անդամ երկրները հավաստիացրեցին, որ իրենք հրավեր չեն ստացել միանալու այդ պայմանագրին և ժիրենք չեն էլ մտածում դրան միանալու մասին: Քաղաքական կոմիտեն նշեց, որ արաբական երկրները ցանկանում են ամբաստանել իրենց պաշտպանությունը: Դրա համար նրանք կարիք ունեն համապատասխան զենքի: Բայց ընդգծվեց նաև, որ արաբական երկրները չեն համաձայնի զենքն ստանալ ի վնաս իրենց երկրների անկախության և սուվերենության, ինչպես նաև համատեղ պաշտպանության պայմանագրի դրույթների խախտման միջոցով...⁵¹: Սակայն, 1954 թ. երկրորդ կեսին

պարզ դարձավ, որ Իրաքը պատրաստ է անդամագրվել իմպերիալիստական ռազմա-քաղաքական խմբավորումում: 1955 թ. փետրվարին Քաղզպատում ստորագրվեց իրաքա-թուրքական ռազմական պայմանագրերը, որը և դարձավ Քաղզպաի պակտ անունն ստացած ռազմական ազդեցիկ խմբավորման հիմքը: 1954 թ. երկրորդ կեսի, 1955 թ. սկզբի իրադարձությունները, այդ թվում նաև լիզալի գերբորոշումը դրանց նկատմամբ, բազմական մանրամասն լուսաբանված են սովետական Հետազոտողների աշխատություններում⁵², Ուստի միայն նշենք, որ Արաբական լիգայի կողմից ձեռնարկված քայլերը իմպերիալիստական խմբավորումում Իրաքի մասնակցությունը ի լիք դարձնելու ուղղությամբ եզան անարդյունավետ: Գեռ ավելին, որոշ արաբական երկրների տատանվող կեցվածքը պատճառ դարձավ, որ Արաբական լիգան նույնիսկ չկարողացավ սկզբնական շրջանում պաշտոնապես դատապարտել Իրաքի քայլը: Մակայն վերջիվերջո Արաբական լիգայի մնացած բոլոր անդամները Արաբական արևելքում որքա՞տորե հզորացող Հակաիմպերիալիստական արամազորությունների ազդեցության ներքո Հստակորեն արտահայտեցին իրենց դեմ լինելը Քաղզպաի պակտին: Բացի Իրաքից որևէ այլ արաբական երկիր այդ խմբավորումում ընդգրկելու արևմտյան երկրների փորձերը ձախողվեցին:

Սակայն ինչն էր պատճառը, որ 10 տարի որևէ խմբավորման մեջ չմտնելուց Հետո, Արաբական լիգայի անդամ երկիրը անդամակցեց այդ պակտին: Բանն այն է, որ եթե 1940-ական թվականների երկրորդ կեսին և 50-ական թթ. սկզբում Մերձավոր արևելքում ռազմա-քաղաքական խմբավորումներ ստեղծելու արևմտյան ծրագրերով նախատեսվում էր դրանցում ընդգրկել Արաբական լիգայի անդամ բոլոր երկրները, ապա 1950-ական թթ. կեսերին, զգալով, որ այդ ծրագրերը անիրագործելի են, իմպերիալիստները որոշեցին սկզբում բավարարվել ծրագրվող խմբավորումում արաբական գլխավոր երկրների մասնակցությամբ: Ընդ որում առաջնային նշանակություն էր տրվում Իրաքին և Սօվետսին: 1954 թ. Հոկտեմբերին կնքվեց անգլո-եգիպտական պայմանագրերը Սօվետսից անգլիական զորքերի դուրս բերման մասին, ըստ որի նախատեսվում էր անգլիական զորքերը 20 ամսվա ընթացքում դուրս բերել Սուեզի չրանցքի գոտուց, սակայն 7 տարվա ընթացքում նրանք իրավունք էին սկսելում նորից օգտագործել իրենց խորհրդանշանները, եթե Սօվետսոսի կամ Արաբական լիգայի հովանու ներքո կնքված Համատեղ պաշտպանության պայմանագրի անդամ որևէ երկրի, ինչպես

նակ Քուրդիայի դեմ հարձակում կատարվե՞ր՝ Իմպերիալիստական երկրները այս պայմանագիրը համարում էին բավարար միջոց՝ նեղոսի հովտում իրենց դիրքերն առժամանակ պահպանելու համար: Անգլո-եգիպտական պայմանագրի ստորագրումից հետո Բազզադի պակտի հաջորտապ ստեղծումով իմպերիալիստները ենթադրում էին ամրապնդել ձեռք բերված հաշտությունը և միաժամանակ բարենպաստ պայմաններ ստեղծել այլ արաբական երկրներ դրանում ներգրավելու համար: Սակայն այս անգամ ևս արևմտյան երկրների հաշտարկները սխալ դուրս եկան: Իմպերիալիստներն ստիպված էին բավարարվել արաբական երկրներից միայն Իրաքին այդ պահանջով խմբավորումում ընդգրկելով: Իսկ 1956 թ. սուեզյան արկածախնդրությունն ու 1958 թ. իրաքյան հեղափոխությունը այդ երկրներում իմպերիալիստական երկրների դիրքերին խորանկիչ հարվածներ հասցրեցին: Զեղյալ հայտարարվեց անգլո-եգիպտական 1934 թ. պայմանագիրը և Իրաքը դուրս եկավ Բազզադի պակտից:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ 1940—50-ական թթ. Արաբական լիգան որոշակի գրական դեր կատարեց իմպերիալիստական ռազմաքաղաքական խմբավորումներն ստեղծելու ծրագրերի խափանման գործում: Իսկ այդ ծրագրերի ձախողումը արաբական ազգային-ազատագրական շարժման կարևոր նվաճումներից է:

Ս. Л. КАРАМАНУКЯН

ПОЗИЦИЯ АРАБСКОЙ ЛИГИ В ОТНОШЕНИИ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКИХ ПЛАНОВ СОЗДАНИЯ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ БЛОКОВ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ

Одной из основных целей политики западных держав в 1940—50-ые годы было создание под их эгидой агрессивных военно-политических блоков на Ближнем и Среднем Востоке, направленных против национально-освободительных сил и стран социализма. Выдвигая в 40-е годы планы подобных блоков, западные державы стремились обеспечить в этом вопросе под-

* Պայմանագրում վերապահվում էր սրված, բայց որի անկլիտական զորքերը իրավունք չէին ունենում վերադառնալ, եթե կանխիկա թագնք արաբական երկրների կամ նրանց և Իսրայելի միջև:

держку Арабской лиги. Так было в 1945—1946 годах, когда был выдвинут проект «Восточного блока», и в 1948 году, когда Англия выступила с предложением заключить военно-политический союз со странами—членами Арабской лиги в рамках пакта о совместной обороне. Совет Арабской лиги не поддержал эти империалистические инициативы, чем способствовал их провалу.

В 1950-ые годы западные государства стали чаще и более согласованно выступать с предложениями по созданию различного рода блоков. Арабская лига продолжала противодействовать этим планам, в частности, страны—члены лиги в 1951 году отвергли предложение правительства США, Англии, Франции и Турции о создании военно-политического блока под названием «средневосточное командование».

Фактически заключенный еще в 1950 году в рамках Арабской лиги и носивший сугубо арабский характер Договор о совместной обороне был направлен и против этих империалистических программ. Такая последовательность подавляющего большинства членов Арабской лиги вынудила империалистические державы довольствоваться участием только одной арабской страны—Ирака—в созданном в 1955 году «Багдадском пакте».

Можно считать, что в 1940—50 годы Лига внесла определенный вклад в борьбу, направленную против осуществления империалистических программ на Ближнем Востоке.

شاهين قره مانوكين

موقف جامعة الدول العربية من المشاريع الاستعمارية

الرأسمالية لإقامة الاحلاف العسكرية والسياسية في الشرق الادنى

من الاهداف الرئيسية لسياسة الدول الغربية في الشرق بين الادنى والاسطفي الاربعينات والخمسينات اقامة ورعاية الاحلاف السياسية والعسكرية العدوالة الموجبة ضد قوى التحرر الوطني والبلدان الاشتراكية. كان اقترح الدول الغربية لمثل تلك المشاريع في الاربعينات يرمي الى تامين دعم جامعة الدول العربية. هذا ما حدث مثلا سنة ١٩٤٦/٤٥ عندما بدأ الترويج لمشروع «الكتلة الشرقية». وفي سنة ١٩٤٧ عندما اقترحت انكلترا عقد الحادعسكري وسياسي مع البلدان الاعضاء في جامعة الدول العربية

حول الدفاع المشترك في إطار الحلف المذكور. الا ان رفض مجلس جامعة الدول العربية لتلك المبادرة الاستعمارية ادى الى الفشل الترييع للمشاريع.

وفي الخمسينات باثت الدول الغربية اكثر تعطشا للمزيد من المشاريع الداعية لانشاء مختلف الاحلاف. لكن جامعة الدول العربية استمرت في رفضها وتصدت لها لتلك المشاريع وبالاخص ذلك الذي اقترحت حكومات الولايات المتحدة الاميركية وانكلترا وفرنسا وتركييا لاقامة الحلف المعروف باسم «منظمة قيادة الشرق الاوسط» (١٩٥٠). وفي الواقع، كان توقيع اتفاقية الدفاع المشترك بين الدول الاعضاء في الجامعة العربية عام ١٩٥٠، والتي حملت طابعاً عربياً خالصاً، موجبة بدورها ضمانات تلك المشاريع الاستعمارية. كما ان ثبات اغلبيية الدول الاعضاء في الجامعة العربية على مواقفها الضاغطة قد اجبر الدول الاميركالية على القبول في مشاركة ولو دول عربية واحدة (العراق) في الحلف السياسي العسكري الذي تم تاسيسه عام ١٩٥٥ والمعروف ب«حلف بغداد».

قصارى القول لقد ساهمت جامعة الدول العربية لسيدام محدودا في الاربعينات والخمسينات في الكفاح الموجه ضد تحقيق المشاريع الاستعمارية في الشرق الادنى.

UCLPUCRPTBPTBLLP

1. *Оганесян Н. О.*, Национально-освободительное движение в Ираке, Ереван, 1976; *Пир-Буллагов Э. П.*, Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости, М., 1978; *Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке*, М., 1966; *Трунов О. Э.*, Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 19—60; *Федченко А. Ф.*, Ирак в борьбе за независимость, М., 1970; *Հովհաննիսյան Կ. Է.*, Ազգային-ազատագրական պայքարը Իրանում, Երևան, 1957 և այլն.

2. *Cahiers de l'Orient contemporain*, 111, Paris, 1945, էջ 478.

3. *Милорадов П. В.*, Арабский Восток и международных отношениях, М., 1946, էջ 10.

4. *Մթնո, Չափրն, 21—9—1945.*

5. ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 5441, л. 24—25.

- 6 Луцкий В. В., Лига арабских государств, М., 1946, էջ 23;
- 7 Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., Арабо-турецкие отношения на современном этапе, М., 1967, էջ 21;
- 8 Նույն տեղում;
- 9 Себранян Б. Г., Египет в борьбе за независимость, М., 1970, էջ 87;
- 10 نضال الحزب الشيوعي اللبناني من خلال وثائقه الجزء الأول، بيروت، 1971
ص 134
- 11 Феченко А. Ф., էջ 126, էջ 126;
- 12 Նույն տեղում, էջ 116—117;
- 13 Այս առիթով տեղեկացնում ենք, որ Կալիլ Մ. Khalil M., The Arab States and the Arab League, Beirut, 1962, vol. II, էջ 24—25;
- 14 Նույն տեղում, էջ 22—24;
- 15 Նույն տեղում, էջ 24—25;
- 16 Cahiers de l'orient contemporain, IX—X, Paris, 1947, էջ 52.
- 17 Նույն տեղում, էջ 23;
- 18 Котлов Л. Н., Иордания в новейшее время, М., 1967, էջ 60; Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, էջ 22;
- 19 Котлов Л. Н., էջ 81, էջ 81;
- 20 Նույն տեղում, էջ 76;
- 21 Նույն տեղում, էջ 71. Озанасян Н. О., էջ 322, էջ 322. Лебедев Е. А., Иордания в борьбе за независимость, М., 1956, էջ 23—24.
- 22 ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 8090, л. 97
- 23 Նույն տեղում, ք. 23—24;
- 24 Նույն տեղում, ք. 27;
- 25 Озанасян Н. О., էջ 321, էջ 321;
- 26 Политика Франции в Азии и Африке, М., 1965, էջ 97;
- 27 Harewitz J. C., Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record, vol. II, Princeton, 1956, էջ 309.
- 28 СССР и арабские страны, 1917—1960, М., 1961, էջ 112;
- 29 نضال الحزب الشيوعي اللبناني... ص 177
- 30 Արարիկի լիարժեք պատմության տեղում Harewitz J. C., էջ 310—311, էջ 310—311.
- 31 نضال الحزب الشيوعي اللبناني... ص 177
- 32 Себранян Б. Г., էջ 168, էջ 168. Тухачева О. Э., էջ 25, էջ 25;
- 33 Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., էջ 25, էջ 25. Поцхверия Б. М., Внешняя политика Турции после второй мировой войны, М., 1976, էջ 143; Тухачева О. Э., էջ 21, էջ 21;
- 34 Macdonald R., The League of Arab States, Princeton, 1955, էջ 227.
- 35 ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 9720, л. 70.
- 36 Նույն տեղում, ք. 297;
- 37 Նույն տեղում, ք. 80, 107;
- 38 Նույն տեղում, ք. 224;
- 39 Тухачева О. Э., էջ 21, էջ 21.

- 40 Եւրօ Կիւրիւն:
- 41 *Марунов Ю. В., Пятелкин Ю. В.*, Երգ. աշխ., էջ 24:
- 42 СССР = арабские страны, էջ 105:
- 43 Հովհաննիսյան Կ. Լ., Երգ. աշխ., էջ 204:
- 44 Եւրօ Կիւրիւն, էջ 205—206:
- 45 *Турганова О. Э.*, Երգ. աշխ., էջ 41; *Сейранли Б. Г.*, Երգ. աշխ., էջ 176:
- 46 1921—...—? Վրաստան
- 47 ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 12493, л. 97
- 48 Եւրօ Կիւրիւն, գ. 12422, ք. 11:
- 49 Եւրօ Կիւրիւն, ք. 124:
- 50 Եւրօ Կիւրիւն, ք. 221
- 51 Le journal d'Égypte, 2—4—1954.
- 52 *Федченко А. Ф.*, Երգ. աշխ., էջ 178—180; *Оганесян Н. О.*, Երգ. աշխ., էջ 243—280; *Политика Англии* էջ 208—213; *Пир-Будавова Э. П.*, Երգ. աշխ., էջ 75—84.
- 53 *Политика Англии...*, էջ 80—81.

ԻՐԱՔԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՏԱՆ ՊՐՈՔԼԵՄԻ ԿԱՏՄԱՄԲ

Պաղեստինյան պրոքլեման իր ներկա տեսքով գոյություն ունի 1948 թվականից: Հետագա տարիներին նա ավելի է ճյուղավորվել և սրվել:

Հայտնի է, որ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 1947 թ. նոյեմբերի 29-ի որոշմամբ անգլիական ենթամանդատային տերիտորիա Պաղեստինը բաժանվեց երկու մասի: Մի մասը՝ 14,1 հազ. քվմ հատկացվեց հրեաներին իրենց պետությունը ստեղծելու համար, իսկ մյուս մասը՝ 11,1 հազ. քվմ հատկացվեց արաբներին Պաղեստինի անկախ պետություն ստեղծելու համար: Սակայն ՄԱԿ-ի այդ որոշումը իրականացվեց միայն այն մասով, որքանով այն վերաբերում էր հրեական պետություն ստեղծելուն: 1948 թ. մայիսի 15-ին Հռչակվեց Իսրայելի պետությունը: Այդ նույն օրը պատերազմական գործողություններ սկսվեցին մի կողմից Իսրայելի, իսկ մյուս կողմից Սիրիայի, Եգիպտոսի, Անդհերդանանի, Իրաքի և Լիբանանի միջև: Իսրայելին պատերազմ հայտարարեցին նաև Սաուդյան Արաբիան և Ծմենը:

Արաբա-իսրայելական առաջին պատերազմի ընթացքում Իսրայելը զբաղեց լրացուցիչ 6,6 հազ. քվմ տարածություն այն տերիտորիայից, որ ՄԱԿ-ի որոշմամբ հատկացվել էր Պաղեստինի արաբական պետություն ստեղծելու համար: Մնացած մասը Իսրայելն օկուպացրեց 1967 թ. Նուհսյան ագրեսիայի ժամանակ:

Այսպիսով, Իսրայելի սիոնիստական ղեկավարները, իրագործելով իրենց ժազլապաշտական քաղաքականությունը, լրիվ զավթեցին Պաղեստինի արաբական պետության ստեղծման համար հատկացված տարածքը, իսկ պաղեստինցի արաբների մեծամասնությունը տեղորի, սպառնալիքների և բռնությունների ուղիով արտաքսեցին իրենց տներից, բնակավայրերից ու քաղաքներից և վերաժեցին գաղթականների:

Պաղեստինյան ժողովրդի ողբերգության մեջ Իսրայելի սիոնիստական ղեկավարության հետ համահավասար պատասխանատու են ԱՄՆ-ի

կառավարող շրջանները, որոնք ամենալայն քաղաքական, տնտեսական ու ռազմական պնդություն են ցույց տալիս Եւրասիային, հովանավորում ու խրախուսում նրա ազդեցիկ քաղաքականությունը հարևան արաբական երկրներին նկատմամբ: Եւրասիայը դարձել է ԱՄՆ-ի հենակետը Մերձավոր արևելքում, որի պնդությամբ ամերիկյան իմպերիալիստները ձգտում են ամրապնդել իրենց ազդեցությունը ստրատեգիական տեսակետից այդ կարևոր շրջանում, հարվածել արաբական ազգային-ազատագրական շարժումներին, վերացնել արաբական առաջադիմական վարչակարգերը և կանխել արաբական երկրների զարգացումը առաջադիմական վերափոխումների ուղիով:

Ահա այսպես ծագեց պաղեստինյան պրոբլեմը:

Ներկա հոգվածում քննության է ենթարկվում Իրաքի դիրքորոշումը պաղեստինյան հարցում 1968 թ. հետո, երբ Իրաքում կրկին իշխանության գլուխ եկավ արաբական սոցիալիստական վերածնություն՝ Քասս կուսակցությունը: Այս հարցը արևելագիտական պատմական զրահանության մեջ ցարդ մնում է լուսարանված կետերից մեկը:

1968 թ. հուլիսի 17-ին Իրաքում հաստատված նոր վարչակարգը հարկադրված էր անմիջապես նշտորոշել իր դիրքը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ որպես արաբական բուրք երկրների առջև ծառայած ամենատար համազգային խնդիր: Իրաքի ամենակարևոր քաղաքական փաստաթղթի՝ 1971 թ. ընդունված «Ազգային գործողությունների խարտիայի» մեջ հստակորեն սահմանված է, որ «սիոնիզմի օկուպացիայից Պաղեստինի ազատագրման պրոբլեմը հանդիսանում է արաբական պայքարի կենտրոնական հարցը»: Իսկ Իրաքի պրեզիդենտ, Հեզաֆոխական ղեկավարության խորհրդի նախագահ Ահմադ Հասան ալ-Բաքրի՝ բնութագրմամբ «պաղեստինյան հարցը հանդիսանում է Իրաքի արաբական և միջազգային քաղաքականության առանցքը»:

Իրաքի ղեկավարները պաղեստինյան հարցին այդքան մեծ տեղ էին հատկացնում ելնելով ոչ միայն պաղեստինյան ժողովրդի նկատմամբ թույլ տրված անարդարությունը վերականգնելու միտումից, այլև ուղղակի կապ տեսնելով դրա և արաբական աշխարհում ազատության ու առաջադիմության համար մղվող պայքարի միջև «Փանի որ,— ինչպես նշված է իրաքյան պաշտոնական փաստաթղթերից մեկում,— պաղեստինյան հարցը ամբողջովին կապված է արաբական հայրենիքի ազա-

Ահմադ Հասան Բաքրը Իրաքի պրեզիդենտ էր 1968—1979 թթ., դրանից հետո այդ պաշտոնում նրան փոխարինեց Սադդամ Հուսեյնը:

տագրման, միասնության և առօրյա կյանքի անապահովման հետ, ապա հեղափոխության (Իրաքյան—Ն. Ն.) ամբողջ քաղաքականությունը կենտրոնացված է պաղեստինյան հարցի վրա²։

Մակայն Իրաքի դերբորոշումը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ ավելի խորը ըմբռնելու համար, մեր կարծիքով անհրաժեշտ է համառոտակի լուսարանել երեք կարևոր հարցեր։ Առաջին, սպաղեստինյան պրոբլեմն է հասկացողության շրջանակները, ավելի միշտ, ինչ տերիտորիաներ պետք է ազատագրել իսրայելական օկուպացումից, երկրորդ, Իսրայելի, որպես պետության գոյության հարցը, երրորդ, ինչպիսի ուղիներով պետք է լուծվի պաղեստինյան հարցը։

Այս հարցերի շուրջը արաբական երկրների միջև լիակատար միասնական տեսակետ, մասնավորապես տարրեր է Իրաքի մտակցումը։

Նախ, քննարկենք առաջին հարցը, տերիտորիալ, որն ամենակարևորն է։ Այս հարցի վերաբերյալ կա ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1967 թ. նոյեմբերի 22-ի N 242 քանակներ, որը նախատեսում է իսրայելական զորքերը դուրս բերել 1967 թ. հունիսյան ագրեսիայի ժամանակ գրաված տերիտորիաներից⁴, այն է՝ Եգիպտոսին պատկանող Սինայի թերակղզուց, Սիրիայից խլված Գոլանի բարձունքներից, Հորդանան գետի արևմտյան ափից, որ մտնում էր Հորդանանի կազմի մեջ, և Լևադայի շրջանից։

Այս քանակներ այդ և այլ սկզբունքների հետ համաձայնվեց արաբական երկրների ճշուգ մեծամասնությունը՝ որոշ երկրներ անմիջապես, իսկ մի քանի երկրներ ուշացումով և որոշ տատանումներից հետո։ Այդուհանդերձ, Անվտանգության խորհրդի քանակներն իրենց համաձայնությունը հայտնեցին Եգիպտոսը, Հորդանանը, Սիրիան, Լիբանանը, Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը, Քուվեյթը, Մարոկկոն, Սուդանը և այլն։ Գանը շանակում է, որ նրանք համաձայն են վերականգնել այն սահմանները, որ գոյություն ունեին Իսրայելի և արաբական երկրների միջև մինչև 1967 թ. հունիսի 5-ի ագրեսիան։

Ի տարբերություն վերոհիշյալ արաբական երկրների, Իրաքը միասնական դիրք գրավեց N 242 քանակների նկատմամբ⁵, Իրաքի ղեկավարներն իրենց այդ դիրքը հիմնավորում էին նրանով, որ Անվտանգության խորհրդի քանակները զենում էր միայն 1967 թ. ագրեսիայի ժամանակ Իսրայելի կողմից գրաված արաբական տերիտորիաների ազատագրման հարցը։ Իրաքը հանդես էր գալիս ոչ միայն 1967 թ., այլև 1948 թ. գրաված տարածքների վերագործման պահանջով։

Գրեզիգենտ Բաբրը 1968 թ. հուլիսի 27-ին ունեցած իր ելույթում

ուղղակի մատնանշեց, որ «մենք Պաղեստինի արարների հարցին մտնելու մենք արմատականորեն, հասնելով մինչև 48 թ., երբ իսրայելական գաղութարարները սուր մխրճեցին արարական հայրենիքի սրբոսի մեջ»⁶։ Իրաքի ղեկավարներն իրենց ելույթներում մշտապես շեշտում էին այդ գաղափարը։ Այնչեղ դրանից, նրանք մերժում էին Անվտանգության խորհրդի ինչպես 1967 թ. N 242, այնպես էլ 1973 թ. N 338 բանաձևերը։ Այդ տեսակետը կրկին հաստատեց Իրաքի պրեզիդենտ Բաքրը 1975 թ. հուլիսի 17-ի ելույթում, շեշտելով, որ Իրաքը մերժում է երկու բանաձևերն էլ, քանի որ նրանք նանայում են սիոնիստական պետության գոյությունը և նրան են թողնում բոլոր այն տերիտորիաները, որ նա գրավել է մինչև 1967 թ.⁷։

Այս հարցում ցայտուն կերպով դրսևորվում է Իրաքի դիրքորոշման տարբերությունը արարական մի շարք երկրների, մասնավորապես Սօդիա-տոսի և Հարգանանի դիրքորոշումից։

Այս վերաբերվում է երկրորդ հարցին, Իսրայելի գոյությունը որպես պետություն, ապա Իրաքի հանրապետության ղեկավարները Իսրայելի գոյությունը չեն համարում օրինական։ ԵՍՊԻՅԻ ոչ մի նախադեպ— հայտարարեց Իրաքի արտաքին գործերի մինիստր Շեյխին 1968 թ. օգոստոսի 8-ին, այսինքն՝ Բասս կուսակցության իշխանության գլուխ անցնելուց մի փոքր անց։ Այս միտքը բազմաթիվ անգամ ընդգծված է իրաքյան պետական գործիչների հայտարարություններում և պաշտոնական փաստաթղթերում։ Իր գրույցներից մեկի ժամանակ պրեզիդենտ Ահմադ Հասան ալ-Բաքրը ընդգծելով, որ Իսրայելը ստեղծվել է իմպերիալիզմի կողմից, որպեսզի այն վերածի իր ազդեցիկ բազայի ուղղված արարների դեմ, և շեշտելով, որ ԵՍՊԻՅԻ նպատակն է էքսպանսիան Սօդիա-տոսից մինչև Նեղոս⁸, մատնանշեց. «մենք չենք կարող ճանաչել իսրայելական պետության գոյությունը արարական հայրենիքի սրբոսի մեջ»⁹։ Այս հարցի մասին ավելի որոշակի և հստակ է սահմանված մի այնպիսի հեղինակավոր պաշտոնական փաստաթղթի մեջ, ինչպիսին Իրաքի ԵԱՀԳԿԻՆ գործողությունների խարտիան է։ Այնտեղ ասված է, որ «Համազգային մակարդակով արարական պայքարի զլխավոր նպատակը ռասայական ազդեցիկ սիոնիստական պետության վերացումն է»¹⁰։

Իրաքի դիրքն այս հարցում նաև տարբերվում է արարական այն երկրների դիրքորոշումից, որոնք ընդունել էին Անվտանգության խորհրդի N 242 բանաձևը, որով ճանաչվում էր մերժավորաբնիշյան բոլոր պետությունների, այդ թվում և Իսրայելի անկախությունը, գերիշխա-

նությունը և պետական սահմանների ապահովութիւնը: Այդ բանաձևին իրենց համաձայնութիւնը հայտնած արարական երկրները ուղղակի կամ անուղղակի, փաստորեն ընդունում են Իսրայելի գոյութիւնը:

Իրաքի դիրքն այս հարցում ռազմատական չէր, նա անտեսում էր ստեղծված իրադրութիւնը և հրեա ժողովրդի ազգային շահերը, թեև պետք է նշել, որ դեռևս իսրայելական պետութիւն վերացման հարցը, իրաքյան ղեկավարները երբեք հանդես չեն եկել հրեաներին ոչնչացնելու կամ ժողը քափելու կոչերով: Այս հարցում իրաքյան տեսակետը շատ թե քիչ ամբողջականորեն ուրվագծեց պրիզիդենտ Բաքրը անգլիական ժուռնալիստ Գուրլիշին աված հարցազրույցի ժամանակ: Բաքրը նշում է, որ բարաքների հաղթանակից հետո, այն տերիտորիաները, որ պատկանում էին պաղեստինցիներին, պետք է վերազարձվեն նրանց: Այնուհետև իսրայելցիները և պաղեստինցիները կարող են ապրել կողք կողքի, օգտվելով հավասար իրավունքներից՝ նոր պետութիւն մեղ¹¹:

Իրաքի ղեկավարները գտնում էին, որ միայն արարական բոլոր տերիտորիաների, այդ թվում և 1948 թ. զբաղված տարածքների ազատագրումը հնարավորութիւն կստեղծի բոլոր պաղեստինցիների համար վերադառնալու իրենց հայրենիքը¹²:

Այսպիսով, Իրաքը պաղեստինյան հարցը դիտեց ոչ թե որպես գաղթականների հարց, որոնք արժանի են կարեկցանքի և օգնութիւն, այլ իրենց երկիրը վերադառնալու և իրենց սեփական պետութիւնը ստեղծելու իրավունքի հարց:

Իրաքյան ղեկավարների կարծիքով, պաղեստինցիները իրենց հայրենիքը վերադառնալուց հետո, պետք է օգտվեն ինքնորոշման իրավունքից, իրենք պետք է որոշեն իրենց ճակատագիրը¹³: Այդ հարցում նրանց վրա լպետք է ճնշում գործադրեն ինչպես օտարերկրյա, այնպես էլ արարական երկրները: Իրաքը կարծի կերպով դեմ էր պաղեստինյան տարածքի մի մասի վրա ձևական մարիոնետային պետութիւն ստեղծմանը¹⁴: Ղեկավարվելով այդ սկզբունքներով, Իրաքի ղեկավարները մերժեցին 1972 թ. մարտի 15-ին Հորդանանի թագավոր Լուանյի կողմից առաջ քաղված սԽիացյալ արարական թագավորութիւնն ստեղծման ծրագիրը: Ըստ այդ ծրագրի Հորդանանը և Հորդանան գետի արևմտյան ափը, այսինքն՝ Պաղեստինի մի հատվածը, պետք է միավորվէին մեկ թագավորութիւն մեղ՝ Լուանյե թագավորի մականի ներքո:

Հորդանանյան ծրագիրը խորը վրդովմունք առաջացրեց ամբողջ արարական աշխարհում, այդ թվում և Իրաքում: Արարներն այն համարեցին հարված պաղեստինյան հարցին, զեռ ավելին, դավադրութիւն,

ուղղված պաղեստինյան դատի դեմ¹⁵։ Իրաքի Բաաս կուսակցության որ-
դան ժառ-Սաուրան և Հորդանանյան առաջարկը որակեց «պետական
դավաճանություն»¹⁶։

Հանդիպելով այդպիսի միահամուռ ընդդիմության, Հորդանանը
հարկադրված էր հրաժարվել իր առաջ քաշած պլանից։

Այժմ կանգ առնե՞ք երբորդ հարցի վրա՝ ինչպիսի ուղիներով և մի-
ջոցներով Իրաքը հույս ունի հասնել պաղեստինյան պրոբլեմի լուծմանը։

Իրաքի ներկա ղեկավարությունը մերժում է հարցի խաղաղ կարգա-
վորման հնարավորությունը։ Նրա կարծիքով խաղաղ կարգավորումը
նշանակում է ձանաչել Իսրայելը և զրկել պաղեստինցիներին իրենց բնա-
կավայրերը վերադառնալուց։ Իրաքի կառավարության այդ դիրքորո-
շումը պաշտոնապես հաստատվեց ԵԱՀԿ-ի գործողությունների խոր-
տիայում և Բաաս կուսակցության 3-րդ մարզային համագումարի որո-
շումներում¹⁷։

Իրաքը հանդես է գալիս լայն և համընդհանուր զինված պայքարի
պահանջով։ Եզինված պայքարը — նշված է ԵԱՀԿ-ի գործողությու-
նների խորտիայում, — պետք է ձանաչել որպես պայքարի գլխավոր մե-
թոդ իմպերիալիստական-սիոնիստական թշնամու դեմ և դա պահան-
ջում է ազնիվ և ակտիվ դաշինք Պաղեստինի դիմադրության շարժման
հետև¹⁸։ Ելնելով դրանից, Իրաքը առաջ քաշեց ԵԱՀԿ ինչ պայքարի հա-
մարա լուզուկը¹⁹։

Իրաքն իր նման դիրքորոշումը բացատրում է նրանով, որ Իսրայելը
չի ցանկանում արաբներին վերադարձնել իր զավթած արաբական բուր-
տարածքները, իսկ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի № 242 բանաձևը
նախատեսում է վերադարձնել միայն 1967 թ. ազդեխայի ժամանակ
օկուպացրած տերիտորիաները։ Եթե հնարավոր լիներ բուրտ պահանջնե-
րը բավարարել խաղաղ, այսինքն՝ քաղաքական ձանապարհով, ապա
Իրաքը, իհարկե, կհամաձայնե՞ր այդ բանի հետ։ Դրա մասին է վկայում
Իրաքի հեղափոխական ղեկավարության խորհրդի նախագահի տեղակալ,
1979 թ. երկրի պրեզիդենտի պաշտոնը ստանձնած Սադզամ Հուսեյնի
1972 թ. ապրիլի 13-ի մի կարևոր հայտարարությունը, որտեղ նա շեշտեց,
որ Իրաքը մերժում է միայն ժանադարացի քաղաքական լուծումները²⁰։
Նա միաժամանակ ավելացնում է, «եթե մեզ առաջարկվի արգարացի քա-
ղաքական կարգավորում, անկախ այն բանից, թե այն վերաբերում է
արաբ-իսրայելական կամ այլ կոնֆլիկտի կարգավորմանը, ապա մենք
երբեք զրա դեմ հանդես չենք գալ»²¹։ Եվ քանի որ, ըստ Իրաքի ղեկավա-
րության, նման առաջարկ չի արվել, ապա նա գտնում է որ «Իրաքի

Հանրապետությունը չի տեսնում այլընտրանք պայքարին և պաղեստինի ժողովրդի՝ իր երկրում ապրելու իրավունքին աշակցություն ցույց տալուն²³,

Կանգնած լինելով այս տեսակետի վրա, Իրաքի ղեկավարները դատապարտում էին արաբական որոշ երկրների (Հորդանան, Հետագայում նաև Ազիպատս և այլն) միտումները պաղեստինյան Հարցի քաղաքական կարգավորման վերաբերյալ, որակելով դրանք կապիտալիստական և պարսիկական: Այդ պատճառով էլ Իրաքի պատվիրակությունը Հեռացավ 1969 թ. ղեկավարներին Ռաբաթում (Մարոկկո) գումարված արաբական երկրների ղեկավարների 5-րդ կոնֆերանսից: Այդ կապակցությամբ Իրաքի պատվիրակության հրատարակած Հայտարարության մեջ ընդգծված էր, որ արաբական որոշ երկրներ ձգտում են պաղեստինյան Հարցի խաղաղ կարգավորման և բոլոր շահերը լին գործադրում ուժերի մոբիլիզացման և բոլոր Հնարավորությունների օգտագործման համար թշնամու դեմ մղվող պայքարում²⁴,

Նույն եկատասուններով Իրաքը ժխտական դիրք գրավեց այսպես կոչված «Մոշերսի պլանի» եկատամբը, որն առաջ քաշվեց 1970 թ. ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Ռոշերսի կողմից և այլն:

Մերժելով նման ծրագրերը, Իրաքը, ինչպես արդեն նշել ենք, Հանդես էր գալիս հանուն ժողովրդական պայքարի ծավալման արաբական գրավված տարածքներում և պահանջում պաղեստինյան կազմակերպություններին ցույց տալ ամենալայն քաղաքական, նյութական և ազմական օգնություն: Գեռնա 1970 թ. գումարված Բաաս կուսակցության 10-րդ համագլխին համագումարը խնդիր դրեց Իրաքի առջև, Հասնեյ այն բանին, որպեսզի ժողովրդական ղեկված պայքարի գաղափարը մտնի Իրաքի յուրաքանչյուր տուն, գործարան և դպրոց և վերակառուցի յուրաքանչյուր մարզու, ընտանիքի, գյուղի և քաղաքի կյանքը՝ թշնամուն դիմակայելու խնդիրներին համապատասխան²⁵, Եվ 1968 թ. սկսած Իրաքը նշանակալի շահեր է գործադրել Պաղեստինի դիմադրության շարժմանը (ՊԳՇ) ազմական և նյութական օգնություն և բարոյաքաղաքական աշակցություն ցույց տալու ուղղությամբ: Բաասի իշխանության գլուխ անցնելուց անմիջապես Հետո, նրա ղեկավար Բաքրը Հայտարարեց, որ «Իրաքը օգնություն ցույց կտա դիմադրության բոլոր կազմակերպություններին»²⁶, Իրաքը մեծ օգնություն ցույց տվեց ԵԱԿա-ազրության արաբական ճակատ» պաղեստինյան կազմակերպությանը, որը ստեղծվեց 1970 թ. Իրաքի օգնությամբ և որը գործում է Բաաս կուսակցության ղեկավարության ներքո:

Իրաքը նշանակալի, այդ թվում և ֆինանսական օգնություն է ցույց տվել Պաղեստինի ազատագրության ժողովրդական ճակատին²⁶, ինչպես նաև «Ֆաթհին»:

Իրաքի կողմից պաղեստինցիներին ցույց տրվող օգնության մեկը Իրաքի տերիտորիայում պաղեստինյան ֆիզայիներին՝ պարտիզանների վարժեցումն ու պատրաստումն էր: Նրանք այստեղ ուսումնասիրում էին ռազմական գործը, նրանց տրվում էր համապատասխան զենք, որից հետո նրանք որպես պարտիզաններ մեկնում էին պայքարի ընդդեմ սիստեմատական օկուպանտներին²⁷:

Իրաքի կառավարությունը 1973 թ. ՊՆՄ-ին տրամադրեց 3 մլն. զույար նրա ռազմական կարիքների համար²⁸: Նույն թվականին Իրաքի հեղափոխական ղեկավարության խորհրդի որոշմամբ 1 մլն զույար մուծվեց Աբաբական ֆոնդը՝ զուգված պաղեստինցիներին ընտանիքներին օգնություն ցույց տալու համար: Բացի այդ Իրաքի կառավարության և Բաաս կուսակցության ղեկավարության որոշմամբ լիբանանի տարածքում գտնվող Նահր ալ-Բարիզ և ալ-Բադալի նամբարներում գտնվող պաղեստինյան գաղթականներին տրամադրվեց 50 հազ. լիբանանյան լիրա, խորալիական հարձակումներից առաջացած վեճերը բուժելու համար: Բաց թողնվեց ևս 50 հազար իրաքյան դինար որպես օգնություն այն պաղեստինցիներին, որոնք տուժել էին պաղեստինցիների և լիբանանյան զինված ուժերի միջև 1973 թ. տեղի ունեցած բախումների ժամանակ²⁹:

Եվ որպես տրամաբանական շարունակություն այս քաղաքականություն, Իրաքը 1974 թ. Մարտիկոյում տեղի ունեցած արաբական պետությունների ղեկավարների կոնֆերանսում, արաբական մյուս երկրների հետ միասին նաևայեց Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությունը (ՊԱԿ) որպես պաղեստինի արաբ ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ: Եվ այս հարցում Իրաքի դիրքորոշումը ցարդ մնացել է անփոփոխ:

Սակայն միաժամանակ հարկ է նշել, որ պաղեստինյան հարցում Իրաքը թույլ է տվել որոշ վրիպումներ և անգամ սխալներ, որի մասին ներջվեց Բաաս կուսակցության մարզային 8-րդ համագումարում, որը կայացավ 1974 թ. հունվարին: Բաաս կուսակցության ղեկավարությունը ընդունեց, որ պաղեստինյան հարցում Իրաքի տված խոստումները և վերջրած պարտավորությունները ավելի մեծ էին, քան դրանց կատարման հնարավորությունները³⁰: Գրա հետևանքով առաջացավ խզում հրուշակված սկզբունքների, ղեկավարացիաների և լուսուսանների և նրանց պրակ-

տիկ իրականացման միջև: Նշելով այդ հանգամանքը, մենք ի նկատի ունենք պաղեստինցիներին լայն նյութական և ռազմական օգնություն ցույց տալու, ժողովրդական զինված պայքար ծավալելու, Իրաքի քաղաքի և գյուղի կյանքի հարմարեցումը Իսրայելի դեմ մղվող պայքարին և այլ հարցեր: Այս հարցերում Իրաքը թերացավ: Ինչպես նշվեց Ծ-րդ Համազումարում, Իրաքը զենուս չուժեցրեց ներքին քաղաքականության բնագավառում երկրի առև ճառացած հրատապ քաղաքական, տնտեսական և ազգային բազմաթիվ հարցեր սլայն խոստումներ էր տալիս (պաղեստինյան հարցում—և Ն.), որոնք ի նկատի ունենին ժամանակավոր հոգեբանական հաղթանակը, հաշվի լառնելով, որ զիպորի զարգացումը կարող է հարկադրել նրան կատարելու իր խոստումները²¹:

Նման պահ վրա հասավ 1970 թ. սեպտեմբերին Նորդանանում ծավալված արյունալի իրադարձությունների ժամանակ, երբ զինված մարտեր տեղի ունեցած հորդանանյան քանակի և պաղեստինյան շարժման զինված ուժերի միջև: Այդ մարտերի հետևանքով սպանվեց մոտ 20 հազար պաղեստինցի, իսկ շատ պաղեստինցիներ էլ հարկադրված էին հեռանալ Նորդանանից: Այդ զիպորից հետո պաղեստինյան գիմադրության շարժումը Նորդանանում զազարեց գոյություն ունենալուց և զրկվեց հորդանանյան տերիտորիան իսրայելական օկուպանտների դեմ պայքարելու համար օգտագործելու հնարավորությունից:

Իսկ ինչպիսին էր Իրաքի դիրքը սեպտեմբերյան իրադարձությունների ժամանակ:

Այդ պահին Նորդանանում էր գտնվում իրաքյան 12 հազարանոց բանակը, որը օգնության էր եկել Նորդանանին 1967 թ. հունիսյան ագրեսիայի հետևանքները վերացնելու և հորդանանյան ճակատը կայունացնելու համար: Սակայն իրաքյան բանակը, շնայած իրաքյան կառավարության բազմաթիվ հայտարարություններին, որ նա պատրաստ է իր բոլոր հնարավորությունները, այդ թվում ռազմական ուժերը զենի ՊԴԾ-ի տրամադրության տակ, լմիշամտեց զիպորին և գրավեց գիտորդի դիրքը: Բառսի Ծ-րդ Համազումարը հարկադրված էր արձանագրել, որ 1970 թ. սեպտեմբերյան իրադարձությունների ժամանակ սկուսակցությունը և հեղափոխությունը ի վիճակի չեղան գործել այնպես, որը Համապատասխաներ զավադրության շափերին ու թափին և վերոհիշյալ խոստումներին²²:

Այս բոլորը չէր կարող բացասաբար շանդազանալ Իրաքի հեղինակության վրա, առաջացնելով հարաբերությունների որոշ լարվածություն արաբական որոշ երկրների և պաղեստինյան կազմակերպությունների

Հետո Դա չի հերքում Քաաս կուսակցության ղեկավարությունը: Ծրոջ համապատասխանի բանաձևում չնշտված է, որ 1970 թ. սեպտեմբերից Հետո էկուսակցության համընթաց արարական ժողովրդական մասսաների և արարական ու ստարերկրյա կառավարող շրջաններում խիստ առումեց: Ինչ որ ժամանակ կուսակցությունը ընկալ մեկուսացման մեջ: Նրա հարարներությունները դիմադրություն (պաղեստինյան—Ն. 2.) որոշ շրջանակների հետ վատացանք²³:

Սակայն հետագայում Իրաքը ձեռնարկում է որոշ քայլեր ստեղծված իրավիճակը շտկելու համար: Նա սկսեց ավելի սթափ, իր լեռալ հնարավորություններից ելնելով, գնահատել իրադրությունը: Ավելի իրական դարձավ նրա զգնությունը պաղեստինցիներին, որի մասին խոսվեց վերևում:

Բացի այդ, որպես զրական երևույթ պետք է նշել այն հանգամանքը, որ Իրաքի ղեկավարությունը հիշտ դիրքերից գնահատեց Քեմալ Դեհդում 1978 թ. ԱՄՆ-ի հովանավորության ներքո Եգիպտոսի և Իսրայիլի միջև կայացած գործարքը: Նա ամբողջությամբ մերժեց Քեմալ Դեհդի համաձայնագիրը որպես սեպարատիստական գործարք, ուղղված արարների կենսական շահերի դեմ, իսկ Եգիպտոսի պրեզիդենտ Սադատի քայլը որակեց որպես ղավանություն արարների համընդհանուր գործին, և, մասնավորապես, պաղեստինցիների գործին: Ինչպես արարական երկրների Տնչող մեծամասություն, այնպես էլ Իրաքի համար անընդունելի էր այսպես կոչված «Պաղեստինյան վարչական ինքնավարությունը», որ առաջ քաշվեց Քեմալ Դեհդում: Նա խզեց իր կապերը Եգիպտոսի հետ և սկսեց ակտիվորեն մասնակցել համարարական այն միջոցառումներին, որոնց նպատակն էր շեղարացնել Քեմալ Դեհդի գործարքի վտանգավոր հետևանքները և ապահովել Պաղեստինի արար ժողովրդի որինական իրավունքները:

Н. О. ОГАНЕСЯН

ПОЗИЦИЯ ИРАКА В ОТНОШЕНИИ ПАЛЕСТИНСКОЙ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассматривается позиция Ирака в отношении палестинской проблемы после 1968 г, когда в Ираке к власти вновь пришла партия Баас. Освещается позиция Ирака в связи с тремя ключевыми вопросами: 1. Территориальный вопрос, т. е.

какие территории следует освободить от израильской оккупации. В отличие от многих арабских государств Ирак считает, что следует освободить не только те территории, которые были захвачены Израилем в период агрессии 1967 г., но и во время арабо-израильской войны 1948 г.;

2. Вопрос существования государства Израиль. Иракские руководители считают его существование незаконным, указывая на то, что целью Израиля является экспансия от Евфрата до Нила. Исходя из этого, как зафиксировано в таком авторитетном официальном документе, как «Хартия национального действия», «главной целью арабской борьбы является ликвидация расистского агрессивного сионистского государства»;

3. Пути и методы решения палестинской проблемы. Иракское руководство исходит из того, что решение палестинской проблемы мирными или политическими средствами невозможно. Поэтому оно выступает за широкую и всеобщую вооруженную борьбу.

В статье показывается, что Ирак оказывал значительную военную и материальную помощь, а также морально-политическую поддержку Палестинскому движению сопротивления. Одновременно указывается на те ошибки и промахи, которые были допущены руководством Ирака в палестинском вопросе. В частности, отмечается несоответствие между обещаниями, данными Ираком палестинцам, и реальными возможностями их выполнения, разрыв между провозглашенными принципами и декларациями и их практическим осуществлением и т. д. Все это отрицательно повлияло на престиж Ирака и партии Баас.

Как положительный момент в позиции Ирака в палестинском вопросе следует отметить признание Ираком ООН в качестве единственного законного представителя палестинского народа, поддержка идеи создания независимого палестинского государства и правильная критика Кэмп-Дэвидских соглашений как сепаратистского сговора, направленного против жизненных интересов арабских народов.

لبكولای هوفهائوسیان

موقف العراق من القضية الفلسطينية

يحتاج المقال الحالي موقف العراق من القضية الفلسطينية بعد ١٩٦٨، حين عاد حزب البعث العربي الاشتراكي الى استلام زمام السلطة في العراق، ملقيا الاضواء على ثلاث قضايا هامة في موقف العراق.

ԳՅԷԼ-Ի ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒՓՅՈՒՆԸ 60—ԱԿԱՆ ՔՔ.

Իմպերիալիստական առաջատար պետություններից մեկը՝ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունը կարևոր դեր է խաղում ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում և այդ պատճառով էլ չի կարելի անտեսել նրա մերձավորարևելյան քաղաքականությունը: Վերջինիս ուսումնասիրումը կօգնի համակողմանի բացահայտել մերձավորարևելյան կոնֆլիկտի միջազգային ասպեկտը, ինչն իր հերթին կնպաստի ամբողջությամբ վերցրած ժամանակակից փուլում մերձավորարևելյան պրոբլեմի խորը հետազոտմանը: Հենց այդ պատճառով էլ արտակարգորեն այժմեական և արևմտագերմանական իմպերիալիզմի մերձավորարևելյան քաղաքականության, 60-ական թթ. նրա աշխուժացման՝ նեոգաղութարարական բնույթի ուսումնասիրումը:

Գերմանական իմպերիալիզմը դեռ կայզերական ժամանակներից Մերձավոր արևելքում վարում էր նվաճողական քաղաքականություն, XX դարասկզբին իր թալանարարական նպատակներում հասնելով անվիճելի հաշտությունների: Մերձավոր արևելքը կարևոր տեղ էր գրավում նաև նացիստական Գերմանիայի զավթողական ծրագրերում, ըստ որում արտաքին—քաղաքական մարմինների հանձնարարվեց արարների ներշնչել Անգլիայի շախշախման գործում գերմանական և արաբական շահերի ընդհանրությունը և նրանց վստահեցնել արաբական ժողովուրդների ազատագրական պայքարի նկատմամբ գերմանական անվերապահ համակրանքի հարցում: Ֆաշիստական Գերմանիան հանգես էր գալիս արաբական երկրների անկախության պաշտպանիչ գերում²:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմից հետո վերածնված արևմտագերմանական իմպերիալիզմը տարեցտարի աշխուժացրեց իր դրուհը գնդի արաբական երկրներ: Արդեն 50-ական թթ. սկզբին, թաքնվելով սեփականագաղութարարականության, եզոթականության, էզոթիզմանը նպաստելու, արաբների հեռավանդական քարկամությունն ստույգա-

տիր լուղունգների նստում, ԳՅԸ-ի կառավարող շրջանները մերձավորա-
րենյան երկրաշրջանում ծավալեցին տնտեսական, քաղաքական և գա-
ղափարական լայն ներթափանցում, որը նրանք բացատրում էին ռոշ
միայն արևմտազերմանական մոնոպոլիաների տնտեսական պահանջ-
մունքներից, այլև սոցիալիստական համաշխարհային սիստեմի գեմ
պայքարից» բխող Արևմտյան Գերմանիայի բանմիջական շահերով»:

ԳՅԸ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականությունում հատուկ տեղ էին
գրավում և ներկայումս էլ գրավում են Իսրայելի հետ փոխհարաբերու-
թյունները, որոնց հիմքը 50-ական թթ. դրեցին ԳՅԸ-ի կանցլեր Կ. Ադե-
նաուերը և Իսրայելի վարչապետ Դ. Քեն-Գուրիոնը: Համաշխարհային
երկրորդ պատերազմում պարտություն կրած գերմանական իմպերիա-
լիզմը, Գերմանիայի ֆեդերատիվ հանրապետության ստեղծումից հետո՝
ի գեմս ԱՄՆ-ի ռազմաարդյունաբերական կոմպլեքսի. հովանավոր մեծ
բերելով, սկսեց վերածնել իր տնտեսական հզորությունը: Եվ որպեսզի
մեղմացնի համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ապավորությունը,
որը որոշ շափով խանգարում էր ԳՅԸ-ի միջազգային վարկի բարձրաց-
մանը, ադենաուերյան Գերմանիան հայտարարեց, որ մտադիր է՝ ի հա-
տուցումն հրեաների նկատմամբ նացիստական հանցազորությունների,
գրամական վերստ կատարել Իսրայելին: Զանալով բոլոր միջոցներով
թեկուզ գոթք ինչ մեղմել հոլոկաստի՝ հրեական կոտորածների ծանր
հուշը և նացիստական անցյալի հանգեպ իրեն թեկուզ մի քիչ գունա-
զարդել համաշխարհային հասարակական կարծիքի առջև, ԳՅԸ-ն Իսրա-
յելի տնտեսությունն ամրապնդելու և ռազմական հզորությունն ուժե-
ղացնելու համար նրա ֆինանսական խոշոր օգնություն ցույց տալու
հիմնական նպատակն էր հետապնդում:

1952 թ. սեպտեմբերի 10-ին Լյուքսեմբուրգում ԳՅԸ-ի և Իսրայելի
միջև ստորագրված պայմանագրով զտնված 6 միլիոն հրեաների համար
եզին նշանակվեց 3, 45 միլիարդ արևմտազերմանական մարկ, և, բացի
գրանից, սահմանվեց մասնավոր անձանց (միայն Իսրայելում բնակվող-
ների) համաշխարհային երկրորդ պատերազմի տարիներին գերմանացի-
ներից կրած վնասների հատուցման գրամաշափը: ԱՄՆ-ի կառավարող
շրջանները շահագրգռված էին, որ ԳՅԸ-ն ֆինանսական օգնություն ըն-
ձնող Իսրայելին, քանի որ Միացյալ Նահանգներն այդ տարիներին չա-
նում էին ձևացնել, որ անմասնակից են Իսրայելի ազրեսիվ քաղաքա-
կանությանը և ցանկանում էին խուսափել Իսրայելին ռազմատնտեսա-
կան օգնություն արամազրելուց: Եվ թեկուզ Իսրայելին որպես ռազմա-
տուգանք հատուցվող ֆինանսական այգբան խոշոր օժանդակության հե-

տեանցը լինելու էր ԳՖՁ-ի քյուշեի գրութիւն վատացումն ու արարական աշխարհի հետ հարաբերութիւնները սրումը, Բոննի կառավարող շրջանները պատրաստականութիւնը վազեցրեցին Լյուքսեմբուրգի պայմանագիրը, քանի որ հազմատացած էին, որ գրանով իրենց ղանշխտական արտաքին քաղաքականութիւն հարցում ձեռք կրենն միջազգային սիոնիզմի աշակցութիւնը:

Լյուքսեմբուրգի պայմանագրով Իսրայիլը արեւմտագերմանական մոնոպոլիաների առաջ բացեց իսրայելական շուկայի դռները: Վերջապէս արեւելքի ոչ մի այլ երկրում հնարավոր չէ այնքան խնայողաբար և հաշտութիւն աշխարհի հազմականութիւնը կապիտալի ներգրում կատարել, որքան՝ Իսրայելում⁴, հետագայում գրում էր ԵՖի Վելաը: Եվ արդեն 1957 թ., այլ խոսքով՝ պայմանագրի կնքումից հինգ տարի անց, ԵՖրանկֆուրտեր ալգեմայնե ցայտունգը հաղթականորեն հաստատում էր. «Ինքնատուգանքների վերաբերյալ համաձայնագիրը Իսրայելի տնտեսութիւնը երկար ժամանակով կախյալ է դարձնում գերմանական արդյունաբերութիւնից»:

Իսրայելի կոմկուսի XIV համագումարում ԳՖՁ-ի քաղաքականութիւնը բնութագրվեց հետևյալ կերպ. «Տնտեսական տեսակետից նրանք կարողացան Իսրայիլը վերածել արեւմտագերմանական ապրանքների կարեւոր շուկայի և արեւմտագերմանական մոնոպոլիաների կապիտալների ներգրումների կարեւոր ոլորտի, նաև Միջին արեւելքում գերմանական իմպերիալիզմի հետագա ժաւալապաշտութիւն համար ցատկահարթակի, ինչ վերաբերում է հարցի քաղաքական կողմին, ապա նրանք կարողացան Բեն-Գուրիոնի կառավարութիւն միջոցով ապահովել իրենց նեոնացիստական վարչակարգի բարոյական արգարացումը»:

1956 թ. ապրիլին Ստամբուլում կայացավ Մերձավոր արեւելքի երկրներում ԳՖՁ-ի դիվանագիտական ներկայացուցչութիւնների ղեկավարների կոնֆերանսը: Հնդուսված ծրագրում, որը ենթադրում էր իրականացնել Արեւմտքի մերձավորարեւելյան քաղաքականութիւն շրջանակներում, նախատեսված էր. 1) օգտագործել այդ շրջանում արեւմտագերմանական տնտեսութիւն ընձեռած հնարավորութիւնները, 2) մշակույթի քննադատում վարել ԵՖրմանիայի նկատմամբ արաբ ժողովուրդների համակրանքը հաշվի առնող քաղաքականութիւն, 3) պաշտպանել Արեւմտյան Գերմանիայի ռազմական շահերը Մերձավոր արեւելքում, 4) հակազդել արաբական երկրների կողմից ԳՖՁ-ի նախաձեռնը:

Մերձավոր արեւելքում ԳՖՁ-ի քաղաքականութիւն երկակի բնույթը, քաղաքականութիւն, որը մի կողմից նախատեսում էր ՆԱՏՕ-ի երկրների

Համառոտ գործողություններ՝ Արևմուտքի մերձավորարևելյան շեղում-
նույր քաղաքականության շրջանակներում ու մյուս կողմից հետազննում
էր վերջին հաշվով մերձավորարևելյան շուկայից իր գաշնակիցներին
դուրս մղելու նպատակամղված քաղաքական-տնտեսական սեփական
նպատակներ, առանձնապես հստակորեն ի հայտ եկավ 1956 թ. Սուեզի
հարցում: Ճ.Յ.Ս. էսինգերը գրել է. «Սուեզի հարցում Բոննի քաղաքա-
կանությունը հստակորեն ցուցադրեց Արաբական արևելքում արևմտա-
գերմանական քաղաքականության մեջ երկու միասունների ներքին պայ-
քաբը. մի կողմից՝ գաղութային տերությունների թուլացումը արևմտա-
գերմանական մոնոպոլիստների շահերին ծառայեցնելու ձգտումը, իսկ
մյուս կողմից՝ այդ նույն տերությունների հետ համագործակցելու հար-
ցում ԳՖՀ-ի նԱՏՕ-ին անզամակցությունից բխող անհրաժեշտությունը:
Սոցիալիստական Համարի հանգեպ սարսափը և ազգային-ազատա-
գրական շարժման հեռագա զարգացումից երկյուղը նույնպես նպաս-
տեցին այն բանին, որ հակառակ բնատույն նկատառումների», Սուեզի
հարցում վերջին հաշվով հազմանակից իմպերիալիստական մյուս եր-
կրյունների հետ գործողությունների միասնության տենդենցը»:

Սուեզի տագնապից հետո, երբ արաբական երկրներում անզու-
հրանսիական ազդեցությունը խիստ թուլացավ, զգալիորեն աշխուժա-
ցավ ԳՖՀ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը, որը վարվում էր
արևմտյան աշխարհի գերեզրը փրկելու և ՄԱԸՄ-ի հետ արաբական եր-
կրյունների կապերի ամրապնդմանը հակազդելու դրոշի ներքո: Եվ, սակայն,
եթե 50-ական թթ. վերջին ու 60-ական թթ. սկզբին արաբական երկրնե-
րի հետ ԳՖՀ-ի հարաբերությունները հաշտության մեջ զարգանում և
տարփողվում էին, ապա այդ նույն ժամանակաշրջանում Իսրայելի հետ
փոխհարաբերությունների մասին պատմաբաններն ու հասարակությունը
իմացան ավելի ուշ, քանի որ արևմտագերմանական-իսրայելական բո-
լոր բանակցությունները հիմնականում գաղանի բնույթ էին կրում: Տա-
լավին 1957 թ. ղեկավարներին Իսրայելի մի խումբ ներկայացուցիչներ
(Շ. Պերես, Ա. Բեն-Նաֆան, (ասկով) հանդիպում ունեցան Յ-Ց.
Շարաուսի հետ և հայտնեցին, որ Իսրայելը կարիք ունի ոչ թե փողի,
այլ գործնական օգնության. այլ խոսքով ղեկրի «Շարաուսն ինձ անմի-
շապես հանկացով և պատասխանեց համալսելուս համար», — ավելի ուշ
իշխելու էր Շ. Պերեսը», Իսրայելական լրագրողուհի Բնգա Դոյլըրոնի
լեալությունը, ԳՖՀ-ի այդ ժամանակվա պաշտպանության մինիստր
Շարաուսի համար Իսրայելը արևմտյան աշխարհի մի մասն էր, որի տն-
լտանգություն պաշտպանության համար հարկ է անել ամեն ինչ, սրանի

որ դա ԳՅԸ-ի շահերից է բխում¹⁰։ Արդեն 1959 թ. Շարաուսի նախա-
նկենությունները սկսվեցին Բուրայիին զենքի գազտնի առաջումները, որոնք
Հավանության արժանացան 1960 թ. մարտի 14-ին Նյու-Յորքի Էվիլ-
դորֆ Աստորիա Հյուրանոցում ԳՅԸ-ի կանցլեր Կ. Ազենատերի և Բուրա-
յիի վարչապետ Գ. Բեն-Գուրդոնի Հանդիպման ժամանակ։ Այդ Հանդիպ-
ման ընթացքում որոշվեց, որ ԳՅԸ-ն Բուրայիին կառաքի 240 միլիոն
արևմտագերմանական մարկ արժողությամբ զենք ու միաժամանակ
կստանենի Խորայնական սպաների ուսուցումը։ Համաշխարհային Հա-
սարակական կարծիքը լրջողվելու և Արևմտյան Գերմանիայի նկատ-
մամբ արարական երկրների դիրքորոշումը լիստացնելու նպատակով
զենքի առաջումները գազտնի պետք է պահվեն։ ԳՅԸ-ի արագորժմի-
նիստություն Հրապարակած փաստաթղթերի ժողովածուի առաջաբա-
նում այդ քայլը բացատրվում է Համաշխարհային Հասարակայնության
կողմից Բոննի վրա իբր ի գործ դրված ուժեղ ճնշմամբ, իբր սոցիալիս-
տական երկրների կողմից ԱՄՆ-ին զենքի մատակարարումների հետևան-
քով Մերձավոր արևելքում ուժերի Հավասարակշռությունը խախտված
լինելով՝ ԳՅԸ-ի վրա տպարտականությունն էր ընկնում շեպատակ այն
մարզիկանց անվտանգությունը, ովքեր երկար տարիների հետապնդումնե-
րից և մահվան վտանգներից հետո Բուրայիում Հայրենիք գտան¹¹։ Զեն-
քի մատակարարումները շարունակվեցին ընդհուպ 1965 թ.։ Զենքը ար-
տահանվում էր այլ երկրներից, որոնցից գնում էր ԳՅԸ-ն և ուրիշ դրո-
շի ներքո առաքվում էր Բուրայի, կամ էլ Հասցնագրվում էր մի երրորդ
երկրի և այնանդից վերառաքվում Բուրայի։ Վերջինիս երկու սուղանակե-
րով ապահովելու հարցն ավելի հեշտ լուծվեց. դրանք Բուրայիին մատա-
կարարնց Անգլիան՝ ԳՅԸ-ի Նյուֆական միջոցների հաշվին։ ԱՄՆ-ի զին-
վորական գերատեսչությունն ու պետական ղեպարտամենտը, իմանալով
այն մասին, որ ՆԱՏՕ-ի գծով ԱՄՆ-ից Արևմտյան Գերմանիայի ստա-
ցած նորագույն զենքը Հայանվում է Բուրայիում, հազանդ Հեշեցրիցին,
քանի որ վախեցան վատթարացնել իրենց հարաբերությունները արա-
բական երկրների հետ և կորցնել իրենց վարկը արաբական աշխարհում¹²։
1964 թ. Հունիսին ԱՄՆ-ի պրեսիդենտ Ջոնսոնի և ԳՅԸ-ի կանցլեր էր-
հարդի Հանդիպման ժամանակ այս հարցը քննարկման առարկա դար-
ձավ։ Կանցլերը Հայտարարեց, որ ԳՅԸ-ն ցանկանում է շարունակել և
պիտի շարունակի օժանդակել Բուրայիին։

Մինչև 1962 թ. ԳՅԸ-ն Բուրայիին արդեն առաքել էր 150 Մ—48
տանկ։ Արաբական աշխարհում իր դիրքերն ամրապնդելու նպատակով
ԱՄՆ-ը նույնատիպ տանկեր վաճառեց Հորդանանին, սակայն ավելի

ուշ, 1964 թ. իր նվթույս այցելության ընթացքում պաշտպանության մինիստր Մակնամարան ԳՖՆ-ի կառավարության հետ պայմանավորվեց, որ այնուհետև ԱՄՆ-ը ԳՖՆ-ի միջոցով Իսրայելին առաջվող տանկերի փոխարժեքի զննարանն ինքն է ստանձնելու: ԳՖՆ-ից Իսրայելին զենքի ընդհանուր մատակարարմանը զերպանցեցին կանխորոշ պլանավորված 320 միլիոն արևմտագերմանական մարկի գումարը: Վերջին հաշվով Իսրայելին առաջվեցին 200 ամերիկյան Մ—48 տանկ, ԵԿորթա տիպի հակատանկային ռեակտիվ հրթիռներ, ԵԽՈՂԻՍ SPJ23 տիպի պահակային տանկեր, երկու սուզանավեր յուրաքանչյուրը 1280 տոննա ջրատարու շուրջամբ, ընթրատուսս փոխադրական ինքնաթիռներ, ԵՄագուար—552 զասի արևմտագերմանական 5 արագընթաց մակույկանավեր, ԵՏիատ—F 312 տիպի զրահային ինքնաթիռներ¹²: Բացի դրանից ԳՖՆ-ում զինավարժություն ստացան շուրջ հինգ հազար իսրայելական զինվորներ և սպաներ:

1964 թ. վերջին դեպի Իսրայել զենքի գաղտնի առաքումները հայտնի դարձան համաշխարհային հասարակայնությանը: Արևմտագերմանական մերձավորարևելյան քաղաքականությունը թևակոխեց օազնապայի մի շրջան: Արաբական երկրները զժգոհությունը ընդունեցին հազորգումներն այն մասին, որ Իսրայելին գաղտնորեն զենք է առաքում մի երկիր, որի կառավարությունը մշտապես հիշեցնում էր իրենց իր Եավանջական բարեկամությունը:

1965 թ. հունվարին ԱՄՆ-ի նախագահ Նասերը ԳԴՆ-ի Գետական խորհրդի նախագահ Վ. Ուլբրիխտին հրավիրեց այցելել Եգիպտոս¹⁴: Քոնենում իրարանցում առաջացավ: Կահիրեում ԳՖՆ-ի դեսպան Ֆեդերիին ցուցմունք արվեց փորձել Ուլբրիխտի այցելությունը խափանել և կամ թեկուզ ձգձգել: Հաս որում ԳՄԴԿ-ի Աֆրիկյան և արաբական երկրների գծով փորձագետ Գ. Յու. Վիշնևսկին խորհուրդ ավեց արաբական երկրներին և մասնավորապես ԱՄՆ-ին սպառնալ, որ Բուեզնասագը կզաղարեցնի այդ երկրների շղարգացման նպատառը: Քոնենում ենթադրում էին, որ ԵՆՈՂԻՍ-ի վարդապետությունը¹⁵ այս անգամ ևս արդյունավետ կլինի և Նասերը կվախենա զրկվել ֆինանսական այն հրակայական օժանդակությունից, որ ցուցաբերում էր ԳՖՆ-ն՝ 50 միլիոն արևմտագերմանական մարկ որպես տեխնիկական օգնություն, 230 միլիոն մարկի ֆինանսական նպաստ, 1, 1 միլիարդ մարկի տասնամյա ժամկետով ապրանքային վարկ: ԳՖՆ-ի կառավարության մամուլի հարցերի պետական քարտուղար Ֆոն Հազեն հայտարարեց, որ Ուլբրիխտի Կահիրե այցը Եգիպտում է որպես Եգիպտոսի թշնամական քայլը զեր-

մանական ժողովրդի նկատմամբ և որ եթե այցելությունը տեղի ունե-
 նա, ապա ԳՅԸ-ն զազարեցնելու է տնտեսական ամեն մի նպաստ Եզիպ-
 տասին¹⁵, Եվ սակայն նասերը շփոխեց իր որոշումը, ավելին՝ պահան-
 ջեց, որ ԳՅԸ-ն զազարեցնի ռազմական օժանդակությունն Բարայելին:
 Արևմտյան Գերմանիայի զեսպանություններն շտապեցին շոշափնչ արա-
 բական մյուս երկրների տրամադրությունները և պարզվեց, որ մեծա-
 մասնությունը հաստատապես համաձայն է նասերի վարքագծի հետ:
 Հունվարի 9—12 Կահիրեում գումարված Արաբական երկրների լիգայի
 խորհրդում ընդունվեց որոշում, որում, առանց անվանապես հիշատա-
 կելու ԳՅԸ-ն մասնավորաբար ասված էր, «Արաբական երկրները լի են
 վճռականությամբ միասնական քաղաքականություն վարելու ցանկա-
 ցած երկրի նկատմամբ, որը նոր հարաբերություններ կհաստատի Բար-
 այելի հետ կամ կպաշտպանի Բարայելի ռազմական ազդեցիվ շահերը»¹⁷:
 «Գեր Մպիգել» ազդեցիկ հանգիսի բնութագրմամբ, «զերմանական ար-
 տաքին քաղաքականության տասնամյա հիմնամիտքը՝ «Հոլլանդի» վար-
 դապետությունը» արաբական միասնականությունից խորտակվելու
 սպառնալիքի առաջ կանգնեցաւ¹⁸ Բուն իսկ կառավարության կազմում
 վեճեր սկսվեցին վճռական քայլերի կողմնակիցների (Մորաուս, Բարցել
 և այլք) և ԳՅԸ-ի արտաքին գործերի մինիստր, արաբական երկրների
 հետ հարաբերությունների խիստ սրումից ձեռնպահ մնալու խորհուրդ
 ավոզ Նրյոգերի միջև Արևմտագերմանական կառավարությունը, նախա-
 տեսելով, որ անխուսափելի է լինելու ընդունել մի որոշում, որից կախ-
 ված է լինելու իր մերձավորարևելյան ամբողջ քաղաքականությունը,
 խորհրդի համար դիմեց զաշնակիցներին: Եվ սակայն ո՛չ Ֆրանսիան,
 ո՛չ Անգլիան, ոչ էլ ԱՄՆ-ը ոչինչ չձեռնարկեցին՝ արաբական աշխարհում
 ԳՅԸ-ի վարկին աջակցելու նպատակով: Գաշնակիցների կրավորական
 դիրքը քննադատվեց ԳՅԸ-ի կառավարության անդամների մի շարք
 ելույթներում: Ի պատասխան՝ Բոննում ԱՄՆ-ի և Անգլիայի զեսպանները
 կանցլեր էրնարդին հայտնեցին, որ լին կարող դիմել Կահիրեի հետ հա-
 րաբերությունների խզման, քանի որ դրանով Արևմուտքը կզրկեն Մեր-
 ձավոր արևելքում ներկայությունից և ազդեցությունից: Ֆրանսիական
 կառավարությունը հարեց այդ դիրքորոշմանը, մասնավանդ որ նա ար-
 դեն իսկ այժի առաջ ունեի տնտեսական այն նախագծերը, որոնք իրեն
 էին փոխանցվելու՝ արաբական երկրների հետ ԳՅԸ-ի հարաբերությու-
 նների խզման զեպրում: Այդ նպատակով Կահիրե թուով ֆրանսիական
 ներկայացուցչական մի պատվիրակություն, որի կազմում կային 15
 արգյունարներողներ: Ավելին. ԳՅԸ-ի կառավարության վրա սկսեց ճնշում

բանեցնել զյխազոր դաշնակից Միացյալ նահանգներու Քրիստոնեագն-
 մոկրատական միության կուսակցության ՔԴՄ ֆրակցիայի նյու ծոր-
 բում գանձող նախագահ Բարցելը հետախօսող Հաղորդեց, որ Ֆեզերա-
 տիվ Հանրապետությունը ենթակա է Ամերիկայում իր նկատմամբ առկա
 վստահությունը լրջորեն կորցնելու վտանգին. Իսրայելին զենքի մատա-
 կարարությունների գաղարեցման հետևանքով սթոնիստական շրջանների
 արդեն այժմ կոնգրեսը մտքիլիզացնում են Բոննի դեմ, մեծազդեցիկ
 հրեա արդյունաբերողները ԳՖՀ-ի ֆիրմաներին շնչում են իրենց գործ-
 բեկերների ցուցակից, Բնայ Բրիտ և Պատերազմի վետերանների կազմա-
 կերպությունները սկսում են կազմակերպել արևմտագերմանական բոլոր
 ապրանքների շրջափակումը, արդեն իսկ ծրագրվում են հակազերմանա-
 կան ցույցեր¹⁹, 1965 թ. մարտի 5-ին Ռայնհերս Բարցելը ԱՄՆ-ից վերա-
 դարձավ և կանցլիբ էրհարդին Հայտարարելով, որ Եֆեզերատիվ Հան-
 րապետությունը կորցնում է իր վարկն ու պատիվը²⁰, պահանջեց, որ
 ԳՖՀ-ն անպայմանորեն Իսրայելին առաջարկի զիվանագիտական հարա-
 բերություններ հաստատել: Եթե կանցլիբը դրական որոշում չընդունի,
 ապա Բարցելը հրավիրելու է ՔԴՄ-ի նախագահությունն նիստ²⁰, ՔԴՄ-
 ՔՍՄ ֆրակցիաների ղեկավարներ Ադենաուերը, Քրոնեն, Բարցելը և
 Շարաուսը զրույց ունեցան կանցլիբի հետ, համազօրվ նրան, որ Իսրա-
 յելին զենքի մատակարարությունների գաղարեցումը անհրաժեշտ է փոխհ-
 սուցել ոչ միայն նյութական օգնությամբ, այլև զիվանագիտական բնա-
 կանոն հարաբերությունների հաստատմամբ, ինչ հակազդեցություն էլ որ
 դա առաջացնելու լինի արարական երկրներում: Ավելին, Բարցելը և
 Շարաուսը պահանջեցին խզել զիվանագիտական հարաբերությունները
 ԱՄՆ-ի հետ: ՔԴՄ—ՔՍՄ-ի այս վերջնագիրը որոշ շափով կապված էր
 այն պահանջների հետ, որը ԳՖՀ-ի կառավարության հատուկ պատվի-
 րակ, Բուզեստագի զեպուստա (ՔԴՄ) և խոշոր արդյունաբերող Ք. Բիր-
 բենբախի առաջ Քեյ-Ավիվի հանդիպման ժամանակ զրեցին Լ. էշրուլը,
 Գ. Մեիրը և Ե. Պերեսը: Նրանց պահանջներից մեկը ձևակերպված էր
 այսպես. Եֆեզմանական ապագա զեսպանը պետք է իրեն նստավայր
 ընտրի ոչ թե Քեյ-Ավիվը, ինչպես մյուս մեծ պետությունների ներկա-
 յացուցչությունների ղեկավարները, այլ՝ Երուսաղեմը²¹:

Դրա հետ մեկտեղ ԳՖՀ-ի արտգործմինիստրությունը, վերլուծելով
 Մերձավոր արևելքի դրությունը, փորձեց կանխատեսել, թե ի՞նչ ընթացք
 կստանան իրագարծությունները Իսրայելի հետ զիվանագիտական հարա-
 բերությունների հաստատման զեպում: Ընթացողվեց, որ արարական 13

երկրները ամենայն հավանականությամբ կրածանձնն հետևյալ երեք էամբարներին.

1. Եգիպտոսը, Իրաքը և Եմենը կիսգնն զիվանագիտական հարաբերությունները Բոենի հետ և կճանաչեն ԳՖՆ-ին:

2. Հորդանանը, Սիրիան և Ալժիրը կիսգնն Բոենի հետ հարաբերությունները, սակայն չեն դադարեցնի ԳՖՆ-ի հետ տնտեսական կապերը և չեն էանայի ԳՖՆ-ին:

3. Քուեյտը, Լիբանանը, Մարոկկոն և Սաուդյան Արաբիան կրավարարվեն ձևական բողոքներով²²:

Ֆեդերալ կառավարության 1965 թ. մարտի 7-ի սՄերևազոր արևելքի դրություն շուրջ հայտարարության մեջ հատկապես ասված էր, որ Իսրայելի հետ զիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը լուրջ մի քայլ է երկու երկրների միջև հարաբերությունների բնականոնացման էանապարհին: Արաբական երկրները պետք չէ այն դիտեն որպես իրենց դեմ ուղղված գործողություն: Բացի դրանից, արաբական պահպանողական վարչակարգերի աշակացությունն ստանալու նպատակով ֆեդերալ կառավարությունը հայտարարեց, որ այդ բոլորն առաջացավ սարաբական աշխարհում կոմունիստական հարանուն ազդեցության առաջ ավատ էանապարհ բացող նախագահ Նասերի քաղաքականության հետևանքով²³:

Մարտի 9-ին Իրաքի պահանջով Կահիրեում գումարված Արաբական պետությունների Լիգայի խորհրդի արտակարգ նիստը հետևյալ որոշումն ընդունեց. 1) իսկզի զիվանագիտական հարաբերությունները ԳՖՆ-ի հետ, եթե նա գործնականապես էանայի Իսրայելը, 2) խզել տնտեսական հարաբերությունները, եթե Ֆեդերատիվ Հանրապետությունը շարունակի մնալ ԱՄՆ-ի նկատմամբ թշնամական իր դիրքերում, 3) գերմանական արևմտեցների շրջափակում և արաբական նավթարդյունահանող երկրներից դեպի ԳՖՆ նավթի առաքման արգելի²⁴: Արաբական պետությունների Լիգայի անդամների արտաքին գործերի մինիստրների նիստում արաբների միջև լուրջ տարաձայնություններ ի հայտ եկան: Նիստի մասնակիցների մեծամասնության շրջանում միասնությունը առկա էր լուրջ երկու հարցերում. դեսպաններին հոս կանչել և ԳՖՆ-ի հետ զիվանագիտական հարաբերությունները խզել այն դեպքում, եթե նա էանայի Իսրայելը: Քուեյտը, Մարոկկոն և Լիբիան համաձայն չէին Լիգայի և ա՛յս որոշման հետ: Արևմտյան Գերմանիայի հետ տնտեսական հարաբերությունները խզելու Եգիպտոսի պահանջին հարեցին միայն Իրաքն ու Եմենը: Այնուամենայնիվ, այդ որոշումները ծայր աստիճանի օրեցին իրադրու-

թյունը, որի հետևանքով ԳՖՃ-ն զրկվեց արարական երկրներում իր ունեցած քաղաքական բուրք մեքերերումներից²⁵։

Ֆեզերայ կառավարությունը վերստին հանդես եկավ «Բարայնի և արարական երկրների նկատմամբ ԳՖՃ-ի հարաբերությունների շուրջ» հայտարարությամբ, որում փորձեց կանխել արարական պետությունների այդ քայլը։ ԳՖՃ-ի կառավարությունը փորձեց համոզել, որ «խիստ շահագրգռված է արարական բուրք երկրների հետ բարձր հարաբերություններով» և որ «խիստ լրջորեն է ընկալում Մերձավոր արևելքի դրության հարցում արարների մասհոգությունը»։ Հայտարարության մեջ այնուհետև ասված է, որ Արևմտյան Գերմանիան, Իսրայելին զենքի առաքումները դադարեցնելու իր որոշմամբ, «իր ներդրումը կատարեց Մերձավոր արևելքում իրադրության լիցքաթափման, ինչը համապատասխանում էր արարական երկրների շահերին²⁶։

Իր հայտարարությանը զուգընթաց Ֆեզերայ կառավարությունը դիմեց նաև մի շարք գործնական քայլերի։ Այսպես, կարճ ժամանակի ընթացքում Եգիպտոս այցելեց խոշոր արդյունարերող, Բունդեստագի զեպուտատ (ՔՂՄ) Լ. Վերները, որի առաջ կահիրեում զրկեցին հետևյալ պահանջները. դադարեցնել զենքի մատակարարումները Իսրայելին, հրամարվել կանցիեր էրհարզի վարչապետ էշբուլի հետ ծրագրված հանդիպումից, Իսրայելին առաքված զենքերը փոխհատուցել Եգիպտոսին նույնաքանակ առաքումներով, Եգիպտոսին երկրորդ հնգամյակի համար ընձեռել 750 միլիոն մարկի վարկ։

Եվ թեև ուղ ԳՖՃ-ի կառավարության ներսում լավեցին ձայներ, որ հարկ է այդ պահանջներն ընդունել, ավելին՝ «զարգացման ռզնություն» մագարգակը (ըստ որում առանց խտրականության) բարձրացնել, Եգիպտոսի պահանջները մերժվեցին²⁷։

ԳՖՃ-ի դիրքորոշումը պարզաբանելու նպատակով Լիբանանի և Սիրիայի կառավարություններին այցելեց պետական քարտուղար Լարը։ Արտգործմինիստրության պետական քարտուղար Քարսթենզը հանդիպում ունեցավ Ֆեյսալ թագավորի հետ, որը կարող էր հանդես գալ ԳՖՃ-ի նկատմամբ նասերի քաղաքականության դեմ՝ նմենում Սաուդյան Արաբիայի և Եգիպտոսի շահերի բախման թելադրանքով։ Գեպուտատ Ետուտեներզե այցելեց Սուլան։ Մարոկկոյի, Քունիսի և Լիբիայի մայրաքաղաքներ արտակարգ դեսպաններ շուղարկվեցին, քանի որ այդ կառավարությունները հասկացնել տվեցին, որ Բունի դեմ խիստ քայլերի չեն դիմելու։ Արարական մայրաքաղաքներում բողոքի ցույցեր տեղի ունեցան Արևմտյան Գերմանիայի դեսպանատների առաջ։ Իսրայելի

Քննեսթը (պատվամեծար) շորսամյա նիստից հետո որոշում ընդունեց ԳՖՆ-ի հետ հաստատել զիմանագիտական կատարյալ հարաբերություններ, այն էլ՝ հակառակ համաշխարհային՝ երկրորդ պատերազմի ամբողջ դամանությունն ու սարսափը ազրած իսրայիլական քաղաքացիների բողոքի բազմաթիվ ցույցերի: ԳՖՆ-ի հետ զիմանագիտական կատարյալ հարաբերություններ հաստատելու Իսրայելի անսպասելիորեն արագ որոշումը Ռոնենի գրեց երկրձորանքի առաջ ԶԸ՝ որ հարաբերությունների հաստատման ղեկավարում Արևմտյան Գերմանիան կորցնում էր արարական ընդարձակ և տարողունակ շուկան՝ արևմտագերմանական արտաքին առևտրի 5%-ը: 1964 թ. ղեկի արարական երկրներ ԳՖՆ-ի արտածումները կազմեցին 1,5 միլիարդ մարկ, իսկ ներմուծումները (հիմնականում նավթ)՝ 2,9 միլիարդ մարկ: Իսրայիլական կառավարությունը ԳՖՆ-ի հետ զիմանագիտական հարաբերությունների հաստատմամբ ձգտում էր այդ ինչու որ լավով քացառիկ պատահությունից սզովել արևմտագերմանական-արարական հարաբերությունները խզման հանգեցնելու և դրանով իսկ նվթուպայում արարական երկրների ազդեցությունը թուլացնելու նպատակով: Իսրայելի կառավարությունը ոչ մի ղեկավարում չէր կարող ձեռքից քաց թողնել իր վարկը բարձրացնելու: Հնարավորությունը՝ աշխարհին ցույց տալով, որ արարական երկրները խուլընդոտ չեն Իսրայելի արտաքին քաղաքական առաջադրանքների լուծման գործում: 1965 թ. մարտի 16-ին հանգես գալով Քննեսթում, Իսրայելի վարչապետ Լ. Էշրոլը հայտարարեց, որ մի կողմից ԳՖՆ-ի հետ զիմանագիտական հարաբերությունների հաստատումը բխիստ նշանակալից հակահարված է մեր հարևանների շանտաժող շնչումներին, որոնք ցանկանում են ուրիշ երկրներին վարակել Իսրայելի նկատմամբ բժշնամական զգացումով, մյուս կողմից ԳՖՆ-ը, — ընդգծեց Էշրոլը, — մեծ ուժ և ազդեցություն ունի նվթուպայում և նվթուպական տնտեսական միավորման մեջ²⁴: ԳՖՆ-ի հետ հարաբերությունների հաստատման սզտին քվեարկեցին Քննեսթի 66 ղեկուսատուներ, 29-ը ղեմ արտահայտվեց, իսկ 10-ը՝ ձեռնպահ մնաց²⁵:

Բնութագրական են իսրայիլական պետական հասարակական մի շարք գործիչների հայտարարությունները ԳՖՆ-ի հետ զիմանագիտական հարաբերությունների հաստատման վերաբերյալ: Այսպես, ԵՇպիգելը հանգեսի հետ հարցազրույցի ժամանակ միխտար Մ. Պերեսը հայտարարեց, որ արևմտագերմանական սահմանադրության մեջ պետք է լինի Իսրայելի վերաբերող մի հատուկ հոդված, որով ԳՖՆ-ը պետք է պարտավորվի պաշտպանել Իսրայելին. «Ես անվտանգությունը ավելի կարևոր եմ համարում, քան՝ զիմանագիտական հարաբերությունները...

Սահմանները պաշտպանվում են ոչ թե դեսպաններով, այլ զենքով,—
շարունակեց նա:— Ես չի ցանկանա տեսնել որ գերմանա-խորաշխա-
կան հարաբերությունները հիմնված են քաջառապես ֆինանսական հա-
մաձայնագրերի վրա³⁰, Իսրայելցիները ձգտում էին ձեռք բերել հնա-
բավորին լավ մեծ քանակությամբ զենք, այլ ոչ թե դիվանագիտական
հարաբերությունների հաստատմամբ սրուժել գերմանացիների բարոյա-
կան տառապանքները անցած պատերազմի հիշատակներից: Այն հար-
ցին, թե նա ի՞նչն է Իսրայելի համար ավելի կարևոր համարում, զենքը,
թե՞ դիվանագիտական հարաբերությունները, նախկին վարչապետ Գա-
վիթ Բեն-Գուրիոնը անվարան պատասխանում էր. «Անկասկած՝ զենքը»: **ԳՅԸ**-ը
սպետք է այսուհետև էլ մեզ զենք ուղարկի: Ամբոխավարորեն
հայտարարելով, որ գերմանացիներն ունեն բարոյական պարտք, որը
և նրանց պետք է պարտավորեցնի զենք ուղարկել այն մարդկանց զա-
վակներին, ում նացիստները հալածեցին և ովքեր ստեղծեցին իրենց
օշախը՝ Իսրայելը: Եվ թեկուզ **ԳՅԸ**-ի կառավարության մաքով իսկ չէր
անցնում զենք ուղարկել Եգիպտոսին, Բեն-Գուրիոնն զգուշացնում էր.
«Մակայն զուր բարոյական որևէ հիմք չունեց զենք ուղարկելու նասե-
րին»³¹, Բրյուսելում հանդես գալով լրագրողների առջև, Հրեական հա-
մաշխարհային կոնգրեսի գործկոմի նախագահ Նսում Գուլմանը **ԳՅԸ**-ին
քննադատում էր Իսրայելին զենքի մատակարարումները զուգարեցնելու
հարցում, **ԳՅԸ**-ի դիրքորոշումը բնութագրելով որպես մերձավորարևել-
յան կոնֆլիկտի նկատմամբ արևմտագերմանական քաղաքականության
մեջ էլրջագույն սխալ: Ես ցանկություն էր հայտնում, որ սապագայում
Բոննը ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում հավանաբար զենք կուղարկի Իսրայել-
ին³²,

Յեզերայ կառավարությունը վեոականորեն դեմ էր այն բանին, որ
աշխարհին հայտարարի լոկ դիվանագիտական հարաբերությունների
հաստատման մասին՝ առանց տեսեսական և ֆինանսական հարակից
որևէ համաձայնագրի: **ԳԸ**՝ որ այդ զեպցում արարական բուր երկրների
այքի առաջ կհաստատվեր Իսրայելին զենքի առաքման վերաբերյալ
զաղտնի պայմանագրի ոլնշացումը, քանի որ Բոննը մեծ նշանակություն
էր տալիս այն բանին, որ արարների մեջ այն սպավորությունը շտեղծ-
վի, թե **ԳՅԸ**-ի և Իսրայելի միջև առկա է մի նոր գաղտնի պայմանագիր:
Քյոլնում Իսրայելի առևտրական առաքելության ղեկավար Մինարի
հետ հանդիպման ժամանակ կանցչիք էրհարզը հայտարարում էր, որ
Իսրայելի հետ նոր հարաբերությունները կառուցվելու են հետևյալ ըս-
կըզբունքների վրա. առանց գաղտնի պայմանագրերի, առանց զենքի մա-
120

առկարարությունների, առանց զարգացման նպատեխ գծով մյուս երկրների նկատմամբ Իսրայելի որևէ առանձնաշնորհման²⁵, Գա ԳՅԸ-ի վերջին գործն էր արարական պետությունների առաջ շքմեղանալու:

Գիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման կապակցությամբ ԳՅԸ-ի կանցչիք էրհարզը և Իսրայելի վարչապետ էշքուլը նամակներ գոխանակեցին: Էրհարզը գրում էր, որ ռԳերմանիայի Ֆեդերատիվ հանրապետության որդեգրած գիրքը վկայում է, որ նա հասկանում է ամբողջ աշխարհի, այդ թվում Իսրայելի հրեաների նկատմամբ գերմանացիների առանձնահատուկ վիճակը: Նա համոզմունք էր հայտնում, որ բնիք երկու ժողովուրդների միջև երշանիկ ազագայի հարաբերությունների ուղին հարթվելու է²⁶:

Լ. էշքուլը իր պատասխան նամակում կիսում էր կանցչիքի հույսը, որ իրենց համատեղ որոշումը նշանակալիք քայլ է դեպի լավագույն ապագան²⁷:

1965 թ. մայիսի 12-ին ԳՅԸ-ը և Իսրայելը գեապանների մակարդակով գիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեցին: Հաշորդ որը Ֆեդերալ կառավարությունը հանգես կկավ հայտարարությամբ, որում արդեն քանիերորդ անգամ արարներին վատահեցրեց, որ Իսրայելի հետ գիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումն ուղղված չէ արարական երկրների դեմ, ռՀատկապես արարական այն երկրների ժողովուրդների դեմ, որոնց հետ գերմանական ժողովուրդը բարեկամ է: և որ ԳՅԸ-ի և Իսրայելի միջև որևէ գաղտնի պայմանավորվածություն գոյություն չունի²⁸:

1965 թ. մայիսի 12-ի երկնոյան Արևմտյան Գերմանիայի հետ գիվանագիտական հարաբերությունները առաշինը խզեց Իրազը: Երկու օրվա ընթացքում ԳՅԸ-ի հետ գիվանագիտական հարաբերությունները խզեցին ԱՄԸ-ը, Ալժիրը, Սիրիան, Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը, Եմենը, Հորգանանը, Լիբանանը և Սուդանը: Այսպիսով, արևմտագերմանական մերմադորարեկյան քաղաքականությունը լուրջ պարտություն կրեց: Մերմադոր արևելքում Բոննի գիրքերը խարխուլեցին իմպերիալիստական դավադրական քաղաքականության և Իսրայելին զենքի գաղտնի մատակարարումների հետևանքով:

60—ական թթ. Իսրայելին աշակցելու Բոննի քաղաքականությունը հատկապես վտանգավոր էր այն պատճառով, որ քաղկացուցիչ մասն էր սոցիալիստական համարի և արարական երկրներում ազգային—ազատագրական, հակաիմպերիալիստական շարժման դեմ իմպերիալիստական ուժերի սառը պատերազմի: Բոննը աշակցում էր Իսրայելի սինիստա-

կան կառավարության ազդեցիկ ներուժներին, զինելով և ֆինանսավորելով նրան ու դրանով իսկ մշտական սպառնալիք ստեղծելով Մերձավոր արևելքում խաղաղության համար։ Ստրատեգիական ապրանքների առաքումները զգալիորեն ամրապնդեցին Իսրայելի տնտեսությունը։ ավելին՝ դրանք նպաստեցին այն բանին, որ զենք արտադրող իսրայելական ձեռնարկությունների ավելի քան 80 % -ը կառուցվեցին ԳՖՆ-ի օժանդակությամբ³⁷։ Իսրայել ուղարկվող ապրանքներն ու հումքը մշտնում էին այն ապրանքների ցուցակում, որոնց սոցիալիստական երկրներն առաքման գլխա էմբարգո էր դրված, քանի որ դրանք կտրականապես բնութագրվում էին որպես պատերազմի համար լափազանց կարևոր նյութեր։

Արևմտյան Գերմանիայում Իսրայելին օգնություն ցույց տալու հարցում հսկայական դեր խաղացին սոնիստական ամիլիտնատերերի ինտերնացիոնալիստ հեռ կապված մոնոպոլիաներն ու բանկերը³⁸։ Իսրայելի գանձարկղին կամավոր մուծումներ կատարողների թվում էին «Դոլը» բանկը, «Բերլինը» բանկը, «Ճրանքֆուրտեր» բանկը, «Բայերիշ-իպոտեկեն ունդ վերսել» բանկը, Փլունից Էլեպուլզ Ջելիգմանն բանկային հին տունը, «Ջոլմոն Սպլենհեյմ յունգերն ունդ կոմպանին», «Ջ. Խ. Շտեյնը», «Ներթի» կոնցերնը, «Մանենհամեր», «Ֆ. Կրուպպը» և ուրիշներ³⁹։

ԳՖՆ-ը առումային էներգիայի բնագավառի հետազոտական աշխատանքներում համագործակցեց Իսրայելի հետ⁴⁰։ Միայն 1960—1966 թթ. «Ֆուլքովադեն» ֆիրման այդ նպատակով Իսրայելին տրամադրեց 25,4 միլիոն մարկ⁴¹, իսկ Ֆեդերալ կառավարությունը՝ 81,5 միլիոն մարկ։ Ինհուսում (Իսրայել) Վայցմանի անվան գիտահետազոտական ինստիտուտում աշխատեցին ԳՖՆ-ից 52 առումազեա գիտնականներ և ավելի քան 400 մասնագետներ։ Ըմ սակայն դրա հետ մեկտեղ Բոննից պաշտոնական անձնավորությունները ստապատիր կերպով հայտարարեցին, որ իրենք ընդհանուր ոչինչ չունեն առումային ուսմբի ստեղծման իսրայելական նախագծերի հետ⁴²։ Իսրայելի հետ իր «Մարեկամություն» կամուրջը կառուցեց նաև Ծվրոպայում շատոր պատերազմի առաքյալներից մեկը՝ մամուլի արևմտագերմանական արքա Ակսել Շպրինգերը, որ 1966-ին Իսրայելին նվիրեց 3,6 միլիոն մարկ⁴³։

1966 թ. մայիսի 11-ին ստորագրվեց Իսրայելին 160 միլիոն մարկի վարկային օժանդակություն ընձեռելու վերաբերյալ համաձայնագիրը, օգնություն, որ տարեցտարի պետք է վերանորոգվեր⁴⁴։ Միայն 1965 թ. արևմտագերմանական կապիտալ ներդրումները 1964 թ. հետ համեմա-

տած քառապատկզեցին և նրանց հետագա աճի միտում էր առկա⁴⁸։ 1965 թ. դեպի Իսրայել արևմտագերմանական արտածումները կազմեցին 276,4 միլիոն մարկ⁴⁷։ Իսրայելի վարչապետ Լ. էշքոլը, մամուլին արած հայտարարություններից մեկում, զոհունակությամբ հայտնելով Արևմտյան Գերմանիայի հետ հարաբերությունների վիճակից, ընդգծեց, որ ԳՖՀ-ը պետք է Իսրայելին օգնի Եվրոպական տնտեսական համագործակցության (ՕՏՀ)-ի անդամ դառնալու և զբաղովիտիկ պետք է նպաստի Իսրայելի տնտեսական զարգացմանը⁴⁸։ ԳՖՀ-ի նախկին վարչապետ Կ. Ադենաուերին 1966 թ. մայիսին Թեյ-Ավիվ հրավիրելը Իսրայելին ու նրա քաղաքականությանն աշակցելու ուղղությամբ ի գործ դրված նրա բազմամյա ճիգերի համար Իսրայելական կառավարության երախտագիտության գրանցումը հանդիսացավ⁴⁹։

ԳՖՀ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը բնութագրելով որպես տշյուրազգաց գործընկերներից մեկին կամ երկուսին (այն է՝ արաբներին և հրեաներին—Ա. Մ.) շխրտենցենելու նպատակով բարդ լարախաղացության արվեստ, արևմտագերմանական հետազոտող Կրայսելերը բացե ի բաց հայտարարեց, որ արաբին քաղաքական սրև է նպատակի հասնելու համար ԳՖՀ-ը պետք է դուրս գա արաբա—իսրայելական կոնֆլիկտից, որպեսզի հակառակ դեպքում արաբներին հիմք չտա ճանաչելու ԳՖՀ-ին⁵⁰։ Իսկ եթե պատահի, որ բգերմանական մերձավորարևելյան քաղաքականության Ստալինգրադը տեղի ունենա, ապա պետք է շահամոտրեն որոնել հնարավորություններ՝ որպեսզի ոչ միայն Իսրայելը, այլև արաբական պետությունները մեան ԳՖՀ-ի դիվանագիտական գործակիցները⁵¹։

Արաբական երկրների հետ դիվանագիտական հարաբերությունների խզումից հետո ԳՖՀ-ի մամուլում ի հայտ եկան զգաճություն նշաններ այն իրողությունից, որ արևմտագերմանական արդյունաբերությունը, թնկուզև ձեռք էր բերել Իսրայելի նման բարեկամ, այնուամենայնիվ կորցրել էր այդքան ընդարձակ շուկա։ Առևտրա-արդյունաբերական բուրժուազիայի ներկայացուցիչները գտնում էին, որ դիվանագիտական ու կառավարությունը սխալ են թույլ տվել խզելով դիվանագիտական հարաբերությունները արաբական երկրների հետ, մի բան, որի հետևանքով դադարեցվեց դեպի զարգացող երկրներ արևմտագերմանական ապրանքերի արտահանման կարևոր խթան հանդիսացող և շարտադրանքային տնտեսական հարկազրանքի և զաղութների թալանման մեթոդներից զարգացող երկրներին ենթարկելու տնտեսական, քաղաքական և զաղա-

վարական Հարաբերությունների սխտեմին անցում կատարած ժամանակակից նեոգաղութարարության հիմնական բաղկացուցիչ մասը կազմող բարձրագույն կառավարչական գծով նախկինում ստանձնած պարտավորությունների կատարումը⁵³։ Արարական երկրների հետ Արևմտյան Գերմանիայի դիվանագիտական Հարաբերությունների խզման հետևանքով ԳՖՀ-ի մոնոպոլիաները շատ բան կորցրեցին։ Խնչոն իրավամբ նշել է Մ. Ս. Օչկովը, տեխնոստանտ անստ հենց զբաղվել է բացատրվում են ԳՖՀ-ի կառավարության երանց կուլերը՝ այս երկրաշրջանի երկրների նկատմամբ սկսել ավելի ողջամիտ քաղաքականություն⁵⁴։

Արդեն 1965 թ. նոյեմբերի 10-ին, կուլթ ունենալով Բունդեստագում, կանցլերը Հայտարարեց արարական երկրների հետ կապերը վերականգնելու իր պատրաստակամությունը մասին, եթե նրանք Հասկացություն ցուցաբերեն այն փաստի նկատմամբ, որ Բունդ և Քել-Ավիլի միջև գոյություն ունեն բնականոն Հարաբերություններ⁵⁵։ 1966 թ. փետրվարի 25-ին մամուլի ասուլիսի ժամանակ նա նորից պատրաստակամություն հայտնեց բարարական երկրների հետ Հաստատել ավանդական Հարաբերություններ, նշելով, որ՝ տգիվանագիտական Հարաբերությունների բացակայության այժմյան վիճակը գահացուցիչ չէ⁵⁶։ 1966 թ. հունիսի 10-ին ԳՖՀ-ի կանցլերը, պատրաստակամություն հայտնելով վերականգնել դիվանագիտական Հարաբերությունները արարական պետությունների հետ, նշեց նաև, թքանի որ այդ Հարաբերությունները խզվել են արարական երկրների կողմից, ապա՝ պետք է հենց նրանք էլ նախաձեռնություն հանգես բերեն⁵⁷։

Ֆինանսական օգնություն ցույց տալու վերաբերյալ արևմտագերմանական-խորալիական Համաձայնագրի ստորագրումից հետո կառավարության ներկայացուցիչ ֆոն Հազեն արարական երկրներին կուլ արեց բորքան կարելի է շուտ կարգավորել խզված Հարաբերությունները, վատահնչելով նրանց, որ Իսրայելին վարկային օգնություն ցույց տալը ուղղված չէ արարական երկրների դեմ, այլ լուկ մի մասն է կազմում զարգացող երկրներին օժանդակություն բնձնուելու ԳՖՀ-ի՝ ամբողջ աշխարհն ընդգրկող քաղաքականության։ Արարական երկրներին ուղղված Հայտարարության մեջ հույս էր հայտնվում բարարական երկրների ողջամտության նկատմամբ⁵⁸։

Նվ սակայն ֆեդերալ կառավարությունը լուկ խոսքով էր դիվանագիտական Հարաբերությունների վերահաստատման Հարցում սպասում արարական երկրների սխախաձեռնությունը։ զործնականում նա վարում էր արարական պետությունների հետ ոչ պաշտոնական շփումների սկ-

տիվ թաղաքականութիւնն ԳՅԸ-ի արագորժմինիսարութիւնը սրտազընդ-
ված էր այն իրողութիւնք, որ արարական երկրները չէին իրագործել
իրենց մտադրութիւնն ու չէին նաեաշել ԳՅԸ-ը⁵⁰։ Բուն իսկ ԳՅԸ-ի հետ
հարաբերութիւնները խզած արարական երկրներում առկա էին Բոննի
հետ զիմանագիտական հարաբերութիւնները վերականգնելու օգտին
սուր միտումներ, որոնք քաշուելովում էին ԳՅԸ-ի գաշնակիցների՝ զերմա-
նական մերձավորարեւելյան քաղաքականութիւնի մեջ երկրա-
շրջանում իմպերիալիզմի ընդհանուր զիրքերի թուլացումը տեսնող
ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի կողմից։ Այս տեսակետից նրանց հա-
մար նախազգուշացում կզավ պրեզիդենտ Նասերի 1965 թ. նոյեմբերի
18-ի նշույթը Նելուանում. «Մեր բարեկամը նա է, ով հաշվի է նստում
մեր շահերի հետ։ Իսկ նա, ով հակվում է Եսրայելի կողմը և ցանկանում
է մեր վզին գաթաթել նեղագաղութարարութիւնը և կամ պահպանել
մեր նկատմամբ նախկին՝ իմպերիալիստական քաղաքականութիւնը, ով
տառապայում է ներկաշրջանում սոցիալիստական կարգերի ամրապըն-
դումից, մենք բռնի ուժով նրա վզին շնք գաթաթելու մեր բարեկամու-
թիւնը»⁵¹։

Արարական երկրների լիգայի Կահիրեի 46-րդ նստաշրջանի եզրա-
փակիչ հաղորդագրութիւնի մեջ հաճատվում էր, որ Արեւմուտքի երկրնե-
րը, Եսրայելին զենք հայթաթելով, քաշուելում են նրա ազրեսիան⁵²։ Իսկ
Իրաքի պաշտպանութիւնն մինիստր Շաքիր Շուքրին հայտարարեց, որ
«Եսրայելը միակ ազրեսորը չէ, քանի որ մենք թշնամի ենք համարում
նրան աշակցող իմպերիալիստական բոլոր պետութիւններին»⁵³։

Դրա հետ մեկտեղ արարական մի շարք պահպանողական երկրնե-
րում ձայներ էին լսվում ԳՅԸ-ի հետ զիմանագիտական հարաբերու-
թիւնների վերահաստատման անհրաժեշտութիւնի վերաբերյալ։ Այսպի-
սով Բոննը հույս ուներ, որ ֆինանսական մեծագանակ օժտնդակութիւն
ընձնուելու առաջարկի օգնութիւնք շուտով կվերականգնի փոխհարաբե-
րութիւնները առնվազն Հորդանանի, Լիբանանի, Սաուդյան Արաբիա-
յի և Սուդանի հետ, այն բանից հետո, երբ 1966 թ. վերջին կկազմվի ֆե-
զերալ նոր կառավարութիւնը։

1966 թ. նոյեմբերի վերջին — զեկտեմբերի սկզբին Բոննում ստեղծ-
վեց ՔԴՄ—ՔՍՄ և ԳՍԴԿ-ի բլոկը, այսպես կոչված «մեծ կալիցիան»։
որը շարունակելով արդեն իսկ ազանդական գարձած տառանտյան հա-
մերաշխութիւնը աշակցելը և ԱՄՆ-ի հետ սերտ զաշինքը պահպանե-
լը⁵⁴։ զրա հետ մեկտեղ հույսկեց նոր քաղաքականութիւն՝ առաջ քաշե-
լով ցուցադրական բնույթ կրող մի շարք փոխզիշումային ձեւկերպում-

ներս ԳՅԸ-ի կառավարությունը ըստ էության շարունակեց սեանշխատական կուրսը և մերժեց նաևաչել հուպատերազմյան Եվրոպայում սահմանների անխախտելիությունը, քանի որ տիշխանության լծակների մաս կանգնած էին մեռած Ազննատների արտաքին-քաղաքական ժառանգության հետ սերտորեն կապված ՔՊՄ-ՔՍՄ ներկայացուցիչները⁶⁵:

Իր առաջին իսկ կառավարական հայտարարության մեջ ԳՅԸ-ի նորընտիր կանցլեր Կուրա-Գեորգ Կիզիկզըրը դիմեց ԳՅԸ-ի մերձավոր արևելյան քաղաքականության հարցին, հիմնականում հետևելով էրհարդի նախորդ կառավարության սկզբունքներին: Կանցլերը հայտարարեց, որ արաբական առաջնությունների հետ բացառապես ներկայումս դիվանագիտական հարաբերություններ չունենք: Սակայն ես հավատացած է, որ սի շահ երկու կողմերի ավանդական լավ հարաբերությունները շուտով պիտի վերականգնվեն ու զարգանան: Կանցլերն այնուհետև ընդգծելով, որ Իսրայելի և հրեա ժողովրդի հետ հարաբերությունները բարելավվեցին դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման շնորհիվ, վստահեցրեց, որ ԳՅԸ-ը բայց նաևապահում է ընթանալու նաև այնուհետև⁶⁶: Արտաքին քաղաքականության շուրջ վիճարանությունների ընթացքում նոր կառավարության գոթականցիներ և արտաքին գործերի մինիստր Վիլլի Բրանսը (ԳՄԳԿ) ընդգծեց, որ ֆեդերալ կառավարությունը սիր կարևոր առաջադրանքներից մեկն է համարում հնարավորին լավ շուտով լավ հարաբերություններ հաստատել արաբական բոլոր պետությունների հետ: Ըստ որում, նշեց նա, ֆեդերալ կառավարության համար ինքնըստիներքյան հասկանալի է համարվում, որ նա չի միջամտելու առանձին երկրների ներքին գործերին: Այն, սակայն, աշակցելու է Մերձավոր արևելքում դժվարությունները կարգավորելու հարցում ՄԱԿ-ի ջանքերին⁶⁶:

ԳՅԸ-ի նոր կառավարությունը չէր թաքցնում, որ հետամտում է Մերձավոր արևելքում իր դիրքերի վերականգնմանը: Արևմտագերմանական հայտնի լրագրող Պետեր Մեյեր-Ռանքեն խորհուրդ էր տալիս հրաժարվել արաբական աշխարհում Ամերիկայի ակոսով ընթանալուց: Դա, ինչպես և ԳՅԸ-ի արտաքին-քաղաքական սուլ նկուն գործիքը շուրջ տեյնի վարդապետության և կիրառման պրակտիկական հանգեցրին այն բանին, որ արաբական երկրները երես թեքեցին Բոննից: Նրա կարծիքով արևմտագերմանական մերձավորարևելյան նոր քաղաքականությունը պետք է հաշվի նստի նախագահ Նասերի մոտ հեղինակության ու Մերձավոր արևելքում սոցիալիստական երկրների հարաճուն ազդեցության հետ և այլևս արաբներին չպետք է դնի ՎԳՅԸ կամ ԳԳԸ ներկայարանքի

տառչ: Մեյեր-Ռանցեն գտնում էր, որ Բոննը Մերձավոր արևելք կվերա-
դառնա այն դեպքում, եթե ուշագիշ լինի արարական իրողությունների
նկատմամբ և չմիջամտի ներարարական կոնֆլիկտներին⁶⁷:

1967 թ. գնառվարի 27-ին ԳՖՆ-ի արտգործմինիստրությունը Հա-
դորդեց, որ Հորդանանյան թագավորական կառավարությունն ու գեր-
մանական կառավարությունը հայտարարում են դիվանագիտական հա-
րաբերությունների վերականգնման մասին, եզանկելով, որ դրանով մի
քայլ են կատարում ավանդական բարեկամական հարաբերությունների
ամրապնդման ուղղությամբ⁶⁸:

Այսպիսով Հորդանանը, այդ հարցում նախաձեռնությունն իր վրա
վերցնելով, առաջինը դուրս եկավ արարական տատանվող երկրների
նահատից: Բոննի համար Հուսեյն թագավորի այդ քայլը ինչ-որ ձևով
անակնկալ էր⁶⁹: Թեև ուղ և պարզ էր, որ այդ քայլն արվել էր ցույց
տալու համար, որ Հորդանանը չի գտնվում նասերի նամբարում և կա-
րող է անկախորեն կիրառել իր արտաքին քաղաքականությունը: Փըլշ-
րելով ԳՖՆ-ի նկատմամբ արարական միասնականություն շղթան, Հոր-
դանանը հետապնդում էր ԳՖՆ-ից վարկեր ստանալու միջոցով իր տըն-
տեսական հարցերը բարելավելու նպատակ, հակառակ այն բանին, որ
ԳՖՆ-ի կառավարության ներկայացուցիչը, անդրադառնալով Հորդանանի
հետ տնտեսական ապագա կապերին, լրագրողներին հայտարարում էր,
որ Հորդանանի հետ հարաբերությունների վերահաստատումը քաղաքա-
կան միակտ է և կապված չէ այդ երկրին տնտեսական որևէ ոժանգա-
կություն ընձեռնելու հետ: Եվ սակայն Հորդանանի, ինչպես և արարա-
կան այլ երկրների հետ ԳՖՆ-ի տնտեսական հարաբերությունները տգու-
սավորելու են քաղաքական հարաբերությունների վիճակին համապա-
տասխան⁷⁰, այլ խոսքով արարական երկրներին հասկանալ էր ապլիս,
որ միայն հարաբերությունների վերականգնման դեպքում կարող են
հույս դնել արևմտագերմանական տնտեսական օգնությունն զբաղ
վելու ուշ արտգործմինիստրության պետական քարտուղար Փ. Մուտցը բաց
ի բաց արարական երկրներին հայտարարեց, «Միայն հարաբերու-
թյունների վերականգնումից հետո է ԳՖՆ-ն անպայման պատրաստ բա-
նակցություններ սկսել օգնության վերաբերյալ»⁷¹:

Բոննի փորձերը, հարկադրելու արարական մյուս երկրներին ևս հե-
տևելու Հորդանանի օրինակին, հաշտություն լուծեցան: Այսպես, Ֆեյսալ
թագավորը Մեքքայում պատասխանելով լրագրողների այն հարցին, թե
Բոննի հետ հարաբերությունները վերականգնելու՞ է արդյոք, ասաց, որ
եթե արարական երկրների մեծամասնությունը ցանկանա վերականգ-

նել զրանք, ապա Մասուգյան Արարիան կենթարկվի մեծամասնության որոշմանը⁷², նախագահ նաանքը մերժեց ԱՄԷ-ի և ԳՅԸ-ի միջև հարաբերությունների վերականգնման հարազատությունը, հայտարարելով, որ բեթն նույնիսկ արարական մյուս պետությունները Արևմտյան Գերմանիայի հետ վերանորոգեն հարաբերությունները, ապա ԱՄԷ-ն չի վերականգնի զրանքը⁷³, Իր արտաքին-քաղաքական տեսություններից մեկում Կահիրեի ռազիոկայանը միանգամայն արգարացիորեն արարներին համոզում էր, որ արևմտագերմանական արտաքին քաղաքականությունը, որի հիմնական սկզբունքները թելադրված են սթոնիզմի և իմպերիալիզմի կողմից, իր բնույթը չի փոխել ԳՅԸ-ում տեղի ունեցած վերջին փոփոխություններից հետո, այլ լուկ իր արտաքինն է փոխել, ԵԱՅՆ, ինչ ներկայումս ձեռնարկում է Կիզիկները, նույնն է ինչ որ էր-հարդի և Ազենաուների կառավարությունների գործողությունները: Բանն այն է, ասված էր ռազիոյի մեկնարանություն մեջ, որ լին փոխվել հիմնական սկզբունքներն ու քաղաքականության հիմքերը, այլ փոխվել են ձևն ու հարզարանքները⁷⁴, ԳՅԸ-ի հետ Հորդանանի ղեկավանագիտական հարաբերություններ հաստատելը Եզիպտոսում բնութագրվեց որպես բժոննի կոնցեսիաների հետևանքով Արարական լիզայի զավանտություն⁷⁵, Իրաքի և Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրների հայտարարության մեջ ասված էր, որ Բոննի հետ բարաբերությունների վերահաստատման որոշումը կարող է տրվել միայն Արարական լիզայի կողմից⁷⁶:

Արարական երկրների լիզայի մարտի 14—18-ը զումարված 47-րդ նստաշրջանում Հորդանանի գիրքորոշումը դատապարտվեց: Լիզայի զըլ-խավոր քարտուղար Հասունայի հուշագրին ի պատասխան Հորդանանը հայտարարեց, որ Բոննի հետ խզումը տեղի ունեցավ արարական պետությունների հետ միասնության թելադրանքով: Եզ քանի որ տայսօր միասնություն գոյություն լուսի, Հորդանանը որևէ պատճառ չի տեսնում ԳՅԸ-ի հետ խզումը պահպանելու⁷⁷:

Բոննի և արարական մի քանի մայրաքաղաքներում նրա միջնորդների մի շարք շփումներից հետո, Լիզայի զլխավոր քարտուղար Արզել Խալեկ Հասունան 1967 թ. ապրիլի 18—21-ը այցելություն կատարեց Բոնն, որտեղ զրույցներ ունեցավ Վ. Բրանզտի հետ և ընդունվեց կանցլերի կողմից: Նրան հայտարարվեց, որ ԳՅԸ-ը քցանկանում է ինչքան հնարավոր է շուտ լավ հարաբերություններ վերահաստատել: արարական երկրների հետ⁷⁸, Հասունայի Բոնն այցելությունը հանդիսացավ արարական պահպանողական երկրների՝ ԳՅԸ-ի հետ հարաբերությունները

բարեկամելու նպատակն գրսեորումը կիրանանի արտաքին գործերի մի-
նիստը Փ. Հաքիմը Հասունայի այցելության կապակցությամբ Հայտա-
բարեց, որ այդ մասին իմանալով՝ ներքին գոհունակություն է զգացել,
իսկ ինչ վերաբերում է կիրանանի գիրքորոշմանը, ապա մինիստրը նշեց,
որ Բոննի Հեռ Հարաբերությունների հարցում ես շատ լավատես եմ⁷⁹,
Կահիրեի Եալ-Ահրամա թերթը գրեց, որ այցելությունը անհաջողությամբ
ավարտվեց, քանի որ ԷՎ. Բրանզաբ արևել հրաշխիք չտվեց, ևույնիսկ
արարական երկրների և Իսրայիլի միջև կոնֆլիկտում Արևմտյան Գեր-
մանիայի շեղորությունը նրաշխիքը⁸⁰,

Սակայն արարական երկրներում իր գիրքերը վերականգնելու Բոննի
շանքերն ընդհատվեցին Մերձավոր արևելքում տազնապալի իրավիճակի
հանգեցրած անցուղաբների հետևանքով, իրավիճակ, որն առաջացավ
Իսրայիլի ագրեսիվ քաղաքականության հետևանքով։ Ակովեց Աբարայի
տազնապալը⁸¹,

1967 թ. մայիսի վերջերի այդ տազնապալ օրերին ԳՖՂ-ը, ժնդուց-
ների ազատության պահանջով⁸² ամբողջովին կանգնեց Իսրայիլի
պաշտպանության գիրքերում։ Քեկուզ և Հայտարարելով տազնապալում
իր շեղորություն պահպանելու վերաբերյալ, Եգիպտոսին անուղղակիոր-
քնև մեղադրելով Եգիպտոսիության մեջ, ֆեդերալ կառավարությունը
որոշեց առաջացած տազնապալի նկատմամբ իր վերաբերմունքը գրսեորել՝
ընդառաջելով իրր խաղաղ ազգաբնակչության պաշտպանության համար
անհրաժեշտ և 1,4 միլիոն մարկ արժողությամբ 20 հազար հակազազեր
ուղարկելու Իսրայիլի խնդրանքին⁸³։ Սակայն ֆեդերալ կառավարությու-
նը, արարների մոտ իր կողմից Հայտարարված շեղորության վերաբերյալ
կասկածներ չհարուցելու մտահոգությամբ, ցանկաց հակազազերի հարցը
գաղանթորեն լուծելու ԵՎ քանի որ դա չհաջողվեց, ապա գտնվեց մի այլ
ելք. հակազազերի առաքումը Հայտարարվեց քաղաքացիական ազգա-
բնակչությանը մարզասիրական օժանդակություն⁸⁴։

Արևմտազերմանական մամուլում բարձրացվեց հակաարարական
կրքոտ վայնասուն Այնպես, ԳՄԳԿ-ի պաշտոնաթերթ ԵՅորվերտա-ը
մայիսի 25-ին գրեց, որ ԷՄասերը կրակի հեռ է խաղում⁸⁵։ Գերմանա-
խորայիական ընկերությունը ԳՖՂ-ի հասարակությանը կոչ արեց
ժնդրկա տազնապալում Իսրայիլի և քնաշնչման սպառնալիքի ներքո գրո-
նըվող իսրայիլական ժողովրդի նկատմամբ միասնականություն գրսեո-
րելու⁸⁶։

1967 թ. Հունիսին անակնկալ հարձակում գործելով հարևան երկր-
ների՝ Եգիպտոսի, Սիրիայի և Լորդանանի վրա, Իսրայիլը վեց օրվա ըն-

Յացքում գրավեց արարական երկրներից զգալի հողատարածք: Իսրայելի ագրեսիան հանդիսացավ ոչ միայն բուն իսկ Քել Ավիվի ծավալապաշտ քաղաքականության շարունակությունը, այլև՝ ինչպես իրավամբ գիտել է Կել Լ. Ի. Մեդվեդկոն, արարական երկրների նկատմամբ Արևմուտքի իմպերիալիստական քաղաքականության արամարանական շարունակությունն ու իրականացման միջոցը⁸⁷:

Արևմտյան Գերմանիայում արդարացրեցին Իսրայելի սկանդալոզիլի հարվածի տակտիկան և ստան, որ Իսրայելը միայն այդ ձևով կարող էր գոյատևել թշնամական շրջապատման մեջ⁸⁸: Արևմտագերմանական մամուլում, սոցիոլոգ և հեռուստատեսությունում պրոպագանդիստները Իսրայելի սաղմական հաղթությունները: Քերթները լույս տեսան այսպիսի վերաանունություններով. «Իսրայելի մահը ազատ աշխարհի մահն է», «Իսրայելը՝ ժողովուրդների Դավիթը պետք է ապրի», «Արարները պատերազմ հրահրեցին», «Կայծակնային պատերազմ ու կայծակնային հաղթանակ», «Իսրայելի հաղթանակը մեր հաղթանակն է» ևն: Թգովելով ԳՅԸ-ի հասարակական կարծիքի վրա իր ներգործությունից, արևմտագերմանական մամուլը իսրայելական նվաճումները ներկայացրեց որպես պայքար՝ հանուն արդար գործի⁸⁹:

Պատերազմի սկսման օրն իսկ Արարական երկրների Լիգայի Բոննի գրասենյակի վարիչ Կարբանին ԳՅԸ-ի արտգործմինիստությունում հայտարարվեց, որ ԳՅԸ-ը, ամենայն կողմերից որևէ մեկին ընձեռվելիք մարգասիրական օգնության չափից, խիստ չնդորություն պիտի պահպանի: Կարբանին ֆեդերալ կառավարությունը կոչ արեց պահպանել իր չնդորությունը և խնդրեց Եստրատեգիական կարևորություն ունեցող նյութեր շտապել Իսրայել⁹⁰: Մակայն, հակառակ այդ խնդրանքին, ֆեդերալ կառավարությունը Իսրայել ուղարկեց 800 բռնատար ավտոմեքենա, որը Իսրայելը շտապ պահանջել էր սաղմական գործողությունների ընթացքում զորք և բռններ տեղափոխելու համար: Մակայն ԳՅԸ-ի կառավարող շրջանների ծրագրերում արարական երկրների համար մարգասիրական որևէ օգնություն չկար: Ընդհակառակը, նրանք փութացին հայտարարել, որ արարների սաղմական գործողությունների հետևանքով բոլոր տեսակի օժանդակությունը դադարեցվում է: Ինչ խոսք, որ այդ հայտարարությունը չէր վերաբերում Իսրայելին, որին օգնելու նպատակով ԳՅԸ-ում ծավալվեց նվիրատվությունների հանգանակման արշավ:

1967 թ. հունիսի 7-ին հանդես գալով Բունդեստագում և արտահայտելով խորհրդարանում ներկայացված բոլոր կուսակցությունների

կարծիքը, կանցլեր Կիզիկցիքը Հայտարարեց արարա-խորայնական պատերազմի Հարցում իր կառավարութեան բնական շահաքակա-նութեան մասին⁹²: Եվ սակայն այդ Հայտարարութեան ձևական բնույթը ընդգծվեց ԳՅԸ-ի արտաքին գործերի մինիստր Վ. Բրանդտի կողմից, որը Խորայնին վստահեցրեց, որ լմիշամտելը չի նշանակում բարոյական անտարբերություն և սրտերի ստոնութուն բարայնի ճակատագրի նկատմամբ⁹³: Վիճարանությունների ընթացքում էլույթ ունեցող զեպուտատ Լ. Եմիգաը (ԳՄԳ), Հայտնելով իր ֆրակցիայի Համաձայնությունը կանցլերի էլույթին և ողջունելով նրա Հայտարարությունը՝ զեմագոգիկ կերպով Հաստատեց, որ պատերազմը իր արարների կողմից անխապատրաստված էր սխտեմատիկ կերպով: Եւ ընդգծեց. «Զմիշամտելը չի նշանակում, որ մենք բարոյապես կամ քաղաքականորեն անտարբեր ենք»⁹⁴:

ԱԳԿ-ի ներկայացուցիչները, որոնք մինչ այդ գտնում էին, որ Հակազգներն ու բռնատարները պատկանում են ռազմական գույքերի թվին և ուրեմն ԳՅԸ-ը զրանց Խորայնի առարումից պետք է լարվածութեան մամանակաշրջանում ձեռնպահ մնա⁹⁵, Բունդեստագի նիստում իրենց դիրքորոշումը փոխեցին: ԱԳԿ-ի ֆրակցիայի ներկայացուցիչ Քյուլման-Ետումը սկզբում Հայտարարեց, որ ռազմագույքի առարումը Հանդիսանում է ԳՅԸ-ի միակողմանի մամանկցությունը մերձավորարևելյան կոնֆլիկտին⁹⁶, սակայն Հետագայում, վիճարանությունների ընթացքում, այդ տեսակետը շերկեց: Ընդհակառակը Վ. Եեկը (ԱԳԿ) Հանդես եկավ այն բանի դեմ, որ Հակազգների ու բռնատարների Խորայնի առարման իր ֆրակցիայի ընդգիմադրությունը կպիտ կերպով խեղաթյուրվում է⁹⁷: Վիճարանությունների ավարտին Միշիքը (ԱԳԿ) ֆրակցիայի անունից ողջունեց Բունդեստագի Հետևյալ միամայն որոշումը.

1. Բունդեստագը Հավանություն է տալիս Մերձավոր արևելքում շմիշամատելու քաղաքականություն վարելու ֆեդերալ կառավարութեան Հայտարարութեանը, որը հիմնվում է շեղութեան վրա:

2. ՄԱԿ-ի Անվտանգութեան խորհրդին և մեծ տերություններին, Հատկապես ԱՄՆ-ին և ՍՍՀՄ-ին կոչ է անում ամեն ինչ անել, որպեսզի Մերձավոր արևելքում կայուն խաղաղություն Հաստատվի⁹⁸:

«Կոնֆլիկտին շմիշամտելու ձևակերպումը Հետևանքն էր Խորայնի նկատմամբ ԳՅԸ-ի կառավարող շրջանների քաղաքականութեան: ԳՅԸ-ում չէին ցանկանում որդեգրել շեղք դիրք, ինչը ԳՅԸ-ին Հնարավորություն չէր տա թեկուզ խոսքով պաշտպանել Խորայնի ազրեսիան:

Բունդնստագում Վ. Բրանդտի ելույթից կարելի է հետևյալ եզրակացու-
թյանը հանգել. «Կոնֆլիկտին շմիչամտելը պետք է ընկալվի սոսկ ուղղա-
կան իմաստով, իսկ ինչ վերաբերվում է քաղաքականին, ապա ԳՖՆ-ը
անտարբեր չէ Իսրայելի հակասազրի հանդեպ»⁹⁸. Արևմտագերմանական
պատմաբան Ֆոն Իմհոֆը գրեց, որ ֆեդերալ հանրապետությունը «բա-
ցարձակ ու հենց այդ պատճառով էլ անարդյունավոր շեղորոթյան փո-
խարեն որդեգրեց շմիչամտելու քաղաքականությունը, որը հնարավորու-
թյուն տվեց լիարքնել մեր համակրանքը սպառնալիքի ներքո գտնվո-
ղին»⁹⁹, այն է՝ Իսրայելին:

Զրպարույաբար հաստատելով, որ «պատերազմը արարների կողմից
սխտեմատիկ կերպով նախապատրաստվեց» ու պայթեց «ՍՍՀՄ-ի
աշխկցությամբ ու ցանկությամբ»¹⁰⁰, ԳՖՆ-ի իմպերիալիստական շրջան-
ները «մանդակեցին երկրում հակաարաբական և հակասովետական լայն
քառազուսթյուն մղելու»: Արաբա-իսրայելական կոնֆլիկտի նկատմամբ
ԳՖՆ-ի այդ դիրքորոշումը պայմանավորված էր այն բանով, որ Իսրա-
յելը, լինելով Մերձավոր արևելքում իմպերիալիզմի հենարանն ու զր-
խավոր ամրակետը, նախահարձակ լինելով հարևան երկրների վրա,
ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1967 թ. հունիսյան պլենումում տրված արգարացի
ցնահատականով՝ հետապնդում էր արաբական ազգային-ազատագրա-
կան և հակաիմպերիալիստական շարժման զարգացումը խանգարելու,
«ի շահ աշխատավորների սոցիալիստական առաջադիմական վերափո-
խությունների ուղու վրա կանգնած» Սիրիայի և Սգիպտոսի կառավա-
րությունները առաջադիմելու նպատակը¹⁰¹:

Բունդնստագում բոլոր կուսակցությունների միասնական պոսիտրա-
յելական դիրքորոշումը և ի նպաստ Իսրայելի հասարակական կարծիք
ստեղծելու ուղղությամբ ինֆորմացիայի մասսայական միջոցների քաղ-
մամյա ջանքերը ապշեցուցիչ արդյունք տվեցին: ԳՖՆ-ի ազգաբնակչու-
թյան լայն շրջանները, որոնք հրեաների նկատմամբ գերմանացիների
երարոյական պարտքին մասին ճամարտակող բուրժուական մամուլից
թմրեցված էին, կանգնեցին ագրեսորի կողմում. Իսրայելի «գնություն
ֆեդերն նվիրատվությունները հակայական շափերի հասան: ԳՖՆ-ի ամե-
նամասսայական հասարակական կազմակերպություններից մեկը՝ Ար-
միությունների գերմանական միավորումը գնեց իսրայելական պետա-
կան փոխառության 3 միլիոն մարկի արժողությամբ պարտատոմսեր և
կուսակցությունների, երիտասարդական միությունների և նկեղեցական
կազմակերպությունների հետ համասեղ միախնդնելու իր բոլոր ան-

դամներին կոչ արեց ժամանակցութիւն բերել ժԻւրայելի գոյութիւնը փրկելու գործին¹⁰²,

Կանցելրի այն հայտարարութիւնը, որ Ֆեդերայ կառավարութիւնը ղենք չի մատակարարելու պատերազմող կողմերին, սակայն և բնազդութիւն լուծի խանգարել գերմանական քաղաքացիներին, որոնք ցանկանում են մարդասիրական ընդլիքի պարտականութիւն կատարել ստանկալի մատնված շրջանում¹⁰³, բացատրում է քվեցորչու պատերազմի ընթացքում Իւրայելի զորքերի շարքում կոզոզ ԳՅԸ-ի մեծ թվով քաղաքացիների առկայութիւն պատճառները: Մելչեւ 1967 թ. հունիսին ՄԱԿ-ի ընդհանուր ժողովում հայտարարեց Ա. Ն. Կոսիգինը, քլմիշամակու գիրքորոշումը լիանգարեց բազմաթիւ բանակիչ համար ԳՅԸ-ի ամբողջ տարածքում բացելիաց քկամավորների: հավաքագրմանը¹⁰⁴:

1967 թ. հունիսիւն պատերազմի ժամանակ մերձավորարեկւյան կոնֆլիկտի նկատմամբ ԳՅԸ-ի կառավարութիւն որդեգրած գիրքը բարձրը գնահատականի արժանացավ ինչպես Իւրայելում, այնպես էլ սիւնիստական միջազգային կազմակերպութիւնների կողմից: Լրագրողների հետ իր հարցազրույցներից մեկի ընթացքում վարչապետ Լ. Էշքուր Բիսրը երախտագիտութիւն հայտնեց Բոննին՝ Իւրայելին ընձեռված օժանդակութիւն, նաև շՀամակրանքի ու համերաշխութիւն բազմաթիւ վկայութիւններին համար: նա հույս հայտնեց, որ ԳՅԸ-ն հետագայում նա կաշակցի Իւրայելին¹⁰⁵,

ԳՅԸ-ի կառավարող շրջանները շարունակեցին բացահայտ պրոփարայելական քաղաքականութիւնը: Այսպես, Ֆինլանտավորելով Երուաղեմի բնագրավված մասի կառուցապատումը, Բոննի իշխանութիւնները ուղղակի ձեռնոց նետեցին համաշխարհային հասարակական կարծիքին և ՄԱԿ-ին, որը հանդես էր գալիս Երուաղեմի արարական մասի բնակցման դեմ¹⁰⁶, Իսկ նախկին կանցելր Լ. Էրհարդի՝ Հորդանանի գրավյալ շրջանների այցելութիւնը, ինչպես նշել է Ա. Ռաշկովը, իրավամբ ամբողջ աշխարհում գնահատվեց թորպես Բոննի բացահայտ աշակցութիւնը իւրայելական ազրեհորներին¹⁰⁷: Հակառակ այն բանին, որ ԳՅԸ-ի արագործմիներարութիւնը թեպետ ցուցադրարար փորձեց համոզել նրան՝ հետաձգելու իր այցելութիւնը¹⁰⁸, այնուամենայնիւ ԳՅԸ-ը լիարողացավ այդքան արագորեն թոթափել Իւրայելին աշակցելու գիրքորոշումից, մանավանդ որ Բոնն այցելած Ե. Պերեսը հայտարարեց, որ Իւրայելն թալմ մամեից ավելի կարիք ունի քաղաքական, տնտեսական և բարոյական աշակցութիւն¹⁰⁹,

Արարական կրկրների դեմ իւրայելական ազրեհորն ոգնշելեց ԳՅԸ-ի

ռեանշիստական և միլիտարիստական շրջաններին: Եմբարայելական փոր-
ձըս նրանց մտա հատուկ հետաքրքրություն առաջ բերեց: Տեղում իսրա-
յելական բանակի մարտական փորձն ուսումնասիրելու նպատակով մե-
կը մյուսի նույնից Իսրայել ուղևորվեցին ԳՅԷ-ի ռազմա-քաղաքական
շրջանների ներկայացուցիչների պատվիրակությունները¹¹⁰:

1967 թ. Հունիսի արաբա-իսրայելական պատերազմի ժամանակ
ԳՅԷ-ի կառավարության որդեգրած դիրքը արաբական երկրներում զըմ-
զոհություն առաջ բերեց: Ինչպես գրել է ակադեմիկոս Ը. Մ. Պրիմակո-
վը. Ե՛հահիրուժ, անշուշտ նաև արաբական մյուս մայրաքաղաքներում,
ոչ ոք չիարվեց արևմտագերմանական զինվարների փարիսեցիություն-
ներից, որոնք ճամարտակում էին արաբա-իսրայելական կոնֆլիկտում
իրենց լեզոքություն մասին¹¹¹: Սիրիան, Հավատարիմ իր Հակաիմպե-
րիալիստական կուրսին, Հայտարարեց Գեմաակոսի արևմտագերմանա-
կան մշակութային կենտրոնի փակման մասին: ԳՅԷ-ի Հետ մշակու-
թային կապերը խզեց նաև Իրաքը: Բազդազում 1967 թ. օգոստոսին
տեևեսություն, Ֆինանսների և նավթարդյունաբերություն մինիստրների
խորհրդակցությունում որոշվեց նավթ շմատակարարել Իսրայելին ազ-
րեոսիայի մղող ու նրան աշակցող երկրներին՝ ԱՄՆ-ին, Անգլիային և
ԳՅԷ-ին: Եվ սակայն իարթումի վեհաժողովը իր բանաձևում որոշեց,
որ բուն իսկ նավթի արտահանումը կարող է օգտագործվել ազրեոսիայի
ենթարկված արաբական պետությունների տեսեսությունը ամբաղնդե-
լու և նրանց պայքարը շարունակելու հնարավորություն տալու նպա-
տակին¹¹²:

Իարթումի հանգիպումից առաջ արևմտագերմանական թերթերը
եշեցին, որ Եզերմանա-արաբական հարաբերությունների հետագա
վարթարացման վտանգն այլևս զոյություն չունի¹¹³, Երոնեք զուրս
եկավ արաբական կրակոցների տակից¹¹⁴, Եարաբներն ազլիյի բարեկա-
մական են դառնում¹¹⁵: Իրականում էլ արաբական երկրների մեծա-
մասնությունը շցանկացավ սրել հարաբերությունները Արևմտյան Գեր-
մանիայի Հետ, սակայն ո՛չ Սիրիան, ոչ էլ Եգիպտոսն ու Իրաքը այդպես
շվարվեցին: Բասս կուսակցության IX արտահերթ Համագումարի
(1967 թ. օգոստոսի 27- սեպտեմբերի 4) որոշումներում ասված էր.
Եմպպերիալիստական և սրոնիստական զրոհի պատճառը հարկ է որոնել
իմպերիալիստական պետությունների, Հասկապես ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտա-
նիայի և ԳՅԷ-ի՝ միջազգային սրոնիզմի հետ օրգանական միասնության
մեղք և ԵԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիան և Արևմտյան Գերմանիան պատաս-
խանատվություն են կրում ինչպես զենքի առաքման, այնպես էլ նրան

(Իսրայելիքն—Ա. Մ.) ազրեսիայի գրգռելու և տնտեսական աշակցութիւն
համարս¹¹⁶։

Իրացի կառավարութիւնը, որը նույնպէս բողոքեց իսրայելական
ազրեսիային աշակցող արեւմտյան երկրներին մատակարարվող նավթի
էմբարգոյի վերացման դեմ¹¹⁷, ԳՅԷ-ի դիքթորոշման կապակցութեամբ
հայտարարեց, որ Բոննի կառավարութիւնը, հակառակ արարական եր-
կրքներին հետ իր լայն կապերի, նպաստեց Իսրայելի զինմանը, շնորհիւ
որ Բոննը միայն քաղաքական հողի վրա բոյկոտի նկատմամբ, իսկ դա
նշանակում է, որ իմպերիալիստական շրջանների հետ իրենց հարաբե-
րութիւններով արաբները այժմյան իրագրութիւն մեջ վտանգ չեն ներ-
կայացնումս¹¹⁸։

ԳՅԷ-ի նկատմամբ արաբական երկրների նմանօրինակ հակազդե-
ցութիւնը չէր կարող մտահոգութիւն չլստաճանել ֆեդերալ կառավարու-
թիւնը, քննուղև, ինչպէս վերևում նշվեց, եւրոպայի վեհաժողովը ԳՅԷ-ի
դեմ որևէ որոշում չընդունեց։ 1967 թ. հունիսյան պատերազմից հետո էլ
ավելի արեւմտեան գրգռեց արաբական երկրներին հետ զիջանագիտական
հարաբերութիւնների վերահաստատման հարցը, քանի որ ԳՅԷ-ը,
1967 թ. արաբա-իսրայելական պատերազմի ընթացքում Իսրայելի ազ-
րեսիան դատապարտել է արաբական երկրներին աշակցութիւն ցույց
աճող դիրք որդեգրելով¹¹⁹ զգալիորեն բարձրացրել էր իր վարկը արաբա-
կան աշխարհում։ Բացի դրանից, Բոննը ամեն կերպ շնտում էր գեթ
խոսքով սահմանազատվել Իսրայելի ազրեսիան պաշտպանելու քաղա-
կականութիւնից, քանի որ Քնի Ավիվի հաշտութիւնները չէին հանգնե-
րել նախահարձակի արեւմտյան հովանավորների ակնկալած արդյունքին՝
արաբական առաջադիմական վարչակարգերի տապալմանը և ընդհակա-
ռակը սեղանում իմպերիալիստական երկրներին, այդ թվում և ԳՅԷ-ի
ազդեցութիւնը թուլացել էր։

Ազրեսիային հաշտողով ժամանակաշրջանում, հատկապէս տարե-
վերջին, ԳՅԷ-ի պաշտոնական անձնավորութիւնների հայտարա-
րութիւնները արդեն սկսեցին կրել տարաբնորոշ նկատմամբ բարեկամա-
բար տրամադրված պետութիւնը հայտարարութիւնների բնույթի Լորդա-
նանին պատերազմից ավերված իր տնտեսութիւնը վերականգնելու հա-
մար ֆինանսական և պարենային զգալի օժանդակութիւն ընձեռնելով¹²⁰,
ԳՅԷ-ը շանաց իր վրա հրավիրել օգնութիւն կարիք ունեցող արաբական
մշուս երկրներին ուղարկութիւնը։ ԳՅԷ-ի կառավարութիւն կողմից Միա-
վորված ազգերին ներկայացված հուշագրում կեղծավորաբար վստահեց-

վում էր, որ արևմտագերմանական արտաքին քաղաքականությունն ամիսակ նպատակն է Մերձավոր արևելքի ժողովուրդների հետ համագործակցել վտառակության, փոխադարձ հարգանքի և արժանապատվության հիմքի վրա¹²¹։

1967—1969 թթ. ԳՖՆ-ի կառավարությունը Իսրայելին տրամադրած վարկերով բանալզակիրորեն, եթե ոչ ուղղակիորեն հոգաց Իսրայելի օկուպացիոն ծախսերը¹²²։ Դրա հետ մեկտեղ ԳՖՆ-ը վարեց արաբական ակտիվ քաղաքականություն։ ԳՖՆ-ում հասարակական կարծիքի փոփոխության տեսակետից հատկանշական էր 1967 թ. դեկտեմբերին բուրժուական ազդեցիկ «Դեյ Եյդիք» շաբաթաթերթի թղթակցի զրույցը իսրայելական վարչապետ Լ. Էշրոլի հետ. «Այն ապավորությունը կար, որ Իսրայելը արդարացի պատերազմ է մղում։ Սակայն ի հայտ եկավ քննադատություն, կարծիք, որ Իսրայելն իրոք կարողացավ շահել պատերազմը, սակայն խաղաղություն չհաստատեց»¹²³։ Այդ ժամանակվա ԳՖՆ-ի արտաքին գործերի մինիստր Վիլլի Բրանդտը իր հուշերում նշում է, որ այն բանից հետո, երբ «Իսրայելն այնքան արագ նվաճեց ռազմական հաջողություն, ի հայտ եկան նոր հոգսեր»։ Եթ՛շտ է որ ամեն ինչ հնարավոր է գիշելի ռեզիոնում նախապահենքը հարթելու համար, «Եթ՛թե շատ լին հաշվի նստում այն բանի հետ, որ ժամանակն աշխատելու է հոգուտ Իսրայելին¹²⁴։ Սակայն ոչ ոքի մտա տարակուսանք շառաչացավ այն բանի նկատմամբ, թե ԳՖՆ-ի կառավարությունը «Եթ՛շտ վարվեց արդյոք՝ Իսրայելին թիկունք կանգնելով։ Եվ սակայն տեսնելով, որ Իսրայելին աշակցող երկրների նկատմամբ արաբների թշնամանքն աճում է, ԳՖՆ-ը սկսեց ակտիվ քայլեր ձեռնարկել՝ դիվանագիտական հարաբերությունները վերականգնելու նպատակով։ Այդ ուղղությամբ առաջին միջոցառումը եղավ 1967 թ. հոկտեմբեր ամսին Բոնն այցելած Հորդանանի Լուսին թագավորին «Մերձավոր արևելքում գաղթականների աղետալի վիճակը թեթևացնելու համար» 50 միլիոն մարկի տրամադրումը¹²⁵։ 1967 թ. դեկտեմբերի 5-ին ԳՖՆ-ը ճանաչեց Հարավային Եմենը և դեկտեմբերի 19-ին նրկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատվեցին։ 1968 թ. ԳՖՆ-ը էլ ավելի ամրապնդեց կապերը արաբական այն երկրների հետ, որոնց հետ դիվանագիտական հարաբերություններ ուներ Այսպես Վ. Բրանդտը այցելեց Մարոկկո և Թունիս, ԳՖՆ-ի պրեզիդենտ Գ. Լյուբկեն՝ Թունիս, Ֆեդերալ մինիստր Ք. Եմյուկերը՝ Լիբիա։ Արաբական մի շարք երկրների մինիստրներ այցելեցին Բոնն։

1968 թ. փետրվարի 15-ին ԴԳԱ-ի թղթակցի հետ Վ. Բրանդտի

ԳՖԸ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականության շուրջ ունեցած հարցազրույցը ծրագրային էր: ԳՖԸ-ի արտաքին գործերի մինիստրը հայտարարեց, որ Ֆիզերալ կառավարությունը սշատ է ձգտում լավ ու բարեկամական հարաբերություններ վերահաստատել արաբական բոլոր պետությունների հետ: Նրա կարծիքով արաբական երկրները նորից են մեծ հետաքրքրություն ցուցաբերում ԳՖԸ-ի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները վերականգնելու նկատմամբ: «Դիվանագիտական հարաբերությունների հարցը ներկայումս ակներևաբար արաբական երկրների կողմից ևս դիտվում է իրապաշտորեն և զգաստորեն: Ճիշտ է,— նշեց մինիստրը,— Մերձավոր արևելքում անցյալ տարվա պատերազմի ժամանակ այդ հարաբերությունները ժամանակավորապես վնաս կրեցին, սակայն ևս մտածում եմ, որ արդեն մի քանի ամիս է, ինչ հնաանկարները նորից բարելավվել են: Բազմաթիվ հանդիպումներից մինիստրը այն տպավորությունն է ստացել, որ արաբական երկրները լուրջ պատրաստակամություն են հանդես բերում ԳՖԸ-ի հետ հարաբերությունները բնականոն դարձնելու գծով: Բրանզար զստահեցրեց, որ Ֆեզերալ կառավարությունը չի պատրաստվում իր անտեսական Հզորությունն օգտագործել որպես ճնշման միջոց կամ խայժ: Եվ սակայն եթե դիվանագիտական հարաբերությունները խզված են, ապա հաջիվ թե հնարավոր լինի միմյանց հետ պայմանավորվել տնտեսական օգնության շուրջ: «Մեր օգնությունը կազմած չէ որևէ պայմանի հետ, սակայն այն ենթազրում է բնականոն հարաբերությունների առկայությունը,— ասաց Վ. Բրանզար: Պաշտպանելով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 1967 թ. նոյեմբերի 22-ի բանաձևը, որը սահմանափակում էր կոնֆլիկտի խաղաղ կարգավորման հետագա շանքերի համար հիմք է տալիս», ԳՖԸ-ի արտաքին գործերի մինիստրը հայտարարեց. «Պատերազմի արդյունքները մեր օրերում իրավունք չեն տալիս սահմանների միակողմանի փոփոխման համար»¹²⁵: Այդ սկզբունքը հետագայում կանցլիս Վ. Բրանզարի 70-ական թթ. արտաքին-քաղաքականության լիտմոտիվը հանդիսացավ: Ֆեզերալ կառավարությունը պաշտպանեց Գ. Յարինգի մերձավորարևելյան կոնֆլիկտը կարգավորելու միջնորդ առաքելությունը: ԱՄՆ-ի հետ անտեսական հարաբերությունները բնականոն դարձնելու նպատակով կահիրե հրավիրվեց տնտեսական համագործակցության-հարցերի մինիստր Վիշնևսկին:

Արաբական երկրների հետ առևտրում բացասական հաշվեկշիռ ունեցող ԳՖԸ-ն շտանց ավելացնել իր արտածումները դեպի շրջանի երկրները, հասկապես դեպի նավթահանողները: Եվ եթե 1967-ին դեպի

արարական երկրներ արտածումները կազմեցին 423,5 միլիոն գոլլար, ապա 1969-ին՝ 573 միլիոն գոլլար: Արտածումների ավելացումը տեղի ունեցավ Մարոկկոյի, Լիբիայի և Քուվեյտի հաշվին: Իսրայելին թիկունք տալու քաղաքականությունը հանգեցրեց այն բանին, որ ԳՖՂ-ը կորցրեց մի շարք ձեռնառու պայմանագրեր արարական այն երկրներում¹²⁸, որոնք, ինչպես Սաուդյան Արաբիան, Փուվեյթը, Սիրիան են, տնտեսական հողի վրա ԳՖՂ-ին բոյկոտի շեղի ենթարկում:

1968 թ. սկզբին արևմտագերմանական կառավարությունը ավելի իրապաշտորեն գնահատեց միջազգային դրությունը և հրաժարվեց «Նոլ-շտեյնի» գոկտրինանա կիրառելու եղանական ձևերից¹²⁹, 1968 թ. հունվարին «Ֆրանկֆուրտեր ռունդշաուն» գրեց. «Նոլշտեյնի գոկտրինան անպետքական է դարձել: Գրանուժ ոչ մի կասկած չկա»¹³⁰, ԳՖՂ-ը դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց Ռումինիայի և Հարավսլավիայի հետ, որոնք ԳՂՂ-ի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ ունեին:

1969 թ. ապրիլ—հուլիսին Իրաքը, Սուդանը, Սիրիան, Հարավային Ծմենի ժողովրդական հանրապետությունը և ԱՄՆ-ը հայտարարեցին ԳՂՂ-ի լրիվ ճանաչման մասին և նրա հետ զեսպանության մակարդակով դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեցին: Ֆեդերալ կառավարությունը արարական պետությունների այդ քայլը հայտարարեց «ոչ-բարեկամական ակտ»: Ծգտվելով արարական աշխարհում բեռնացումից, ԳՖՂ-ը արարական պահպանողական երկրներին վստահեցրեց, որ դա չի խանգարում իրեն բարեկամական հարաբերություններ հաստատել իրենց հետ¹³¹: Արարական երկրների կողմից ԳՂՂ-ին «հանաչելու» ալիքը բացահայտեց «Նոլշտեյնի» վարդապետության փլուզումը: Գրանուժ վճուխան դեր խաղաց ԳՖՂ-ի դիրքորոշումը արաբ-իսրայելական կոնֆլիկտի նկատմամբ: Բոննը ԳՂՂ-ին «հանաչելու» ալիքում կարողացավ հաջողության հասնել միայն Ծմենի արարական հանրապետությունում¹³²: Արարական առաջադիմական շրջանակները ԾՄՂ-ի այդ քայլը բնութագրեցին որպես դավաճանություն Իսրայելի ազրեսիայի հետևանքների վերացման համար արարների պայքարի դործին, Իսրայելի, որին Արևմտյան Գերմանիան մեծ օգնություն է ցույց տվել ու ցույց է տալիս: Լիբանանյան «աշ—Շաար» թերթի հոդվածում հստակ ասված էր, որ «ԾՄՂ-ին Բոննին ընձեռնող օժանդակությունը պիտի ցույց տրվի միայն այն պայմանով, որ ԾՄՂ-ի կառավարությունն իր վրա պարտավորություն վերցնի պայքար մղելու ՆեօՂ-ի դեմ և ուժեղացնի իր արշավն ընդդեմ ԾՄՂ-ի առաջադիմական տարրերի»¹³³: Գրանուժ

գրահորվում է տղարգացման նպատակով ընծայելու միջոցով զարգացող երկրների վրա նեոզազուսթարաբական էնշում բանեցնելու մեկը:

1969 թ. աշնանը ԳՖՀ-ում տեղի ունեցան Բուևդեստազի Հերթական քննարկությունները: ՔԳՄ-ը պարտություն կրեց և Հնարավորություն ըստանդովեց կառավարություն կազմել առանց ՔԳՄ—ՔՍՄ ներկայացուցիչների մասնակցության: ԳՄԿ-ն և ԱԳԿ-ն կազմեցին կոալիցիոն կառավարություն (ՌՓճը կոալիցիոն) և 1969 թ. հոկտեմբերի 28-ին Բուևդեստազում հանդես եկան Հայտարարությամբ, որում հաղորդեցին ԳՖՀ-ի արտաքին քաղաքականությունում փոփոխություններ մտցնելու մասին¹³⁴:

ԳՖՀ-ի 60-ական թթ. մերձավորարևելյան քաղաքականությունը բնութագրելիս անհրաժեշտ է նշել, որ այն զործիք հանդիսացավ ԳՖՀ-ի մտնուլդիստական տիրույթառող շրջանների մեծքին և օգտագործվեց ակտիվի երկրների ընդարձակ շուկան ավելի խորը թափանցելու նպատակով: Հայտարարելով «Իմպերիալիստական շահերի» գոյություն մասին և ցույց տալով տղարգացման համար տնտեսական օգնություն, նաև վարելիք արամազրելով արաբական երկրներին, Բուևդ փորձեց էնշում բանեցնել արաբական երկրների արտաքին և ներքին քաղաքականություն վրա: Արևմտագերմանական իմպերիալիստական շրջանների այդ տարիների մերձավորարևելյան քաղաքականությունը կարող է նեթարածանվել հետևյալ հանգրվաններին:

1960—1965 թթ.— ԳՖՀ-ը տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններ ունի արաբական համարյա բոլոր երկրների հետ և զրա հետ մեկտեղ զգալիորեն մեծ քանակի զենք է ուղարկում Իսրայելին:

1965—1967 թթ.— Իմանուլով Իսրայելին զենքի ուղարկման մասին, արաբական երկրները վճռական բողոք են հայտնում: Գաղաբնեցնելով զենքի առաքումները, ԳՖՀ-ը ԱՄՆ-ի սիսիստական շրջանների էնշման ներքո զիվանագիտական հարաբերություններ է հաստատում Իսրայելի հետ: Գրան ի պատասխան արաբական 10 պետություններ խզում են Բուևդի հետ զիվանագիտական հարաբերությունները: 1967 թ. հունիսին արաբա-իսրայելական պատերազմի օրերին ԳՖՀ-ը աներկմտորեն հանդես եկավ Իսրայելի կողմում՝ քաղաքականապես և բարոյապես աջակցելով ազրեսիային, թեպետ և խոսքով հայտարարվում էր կոնֆլիկտին շլմիշամտելու քաղաքականության մասին:

1967—1969 թթ. — ԳՖՀ-ը աշխուժացրեց արաբական քաղաքականությունը՝ ակտիվում իր կորցրած զիբերը վերականգնելու և արաբական երկրներին թույլ շտալու, որ զիվանագիտական հարաբերություն-

ներ հաստատեն ԳԳԸ-ի հետ: Եվ սակայն մի շարք արարական նրկրներ (Իրաք, Սուդան, Սիրիա, ԼեժՆ և ԱՄՆ) ճանաչեցին ԳԳԸ-ին, որանով ժանր հարգած հասցեելով «Հոլլանդի վարդապետությանը»:

Այսպիսով, Մերձավոր արևելքում ԳԳԸ-ի նեոգաղութարարական քաղաքականությունը 60-ական թթ. կրեց լուրջ պարտություն, որը հետևանքը նրան «Մեծ կոալիցիայի» ֆեզերալ կառավարության պրոխրայելական կուրսի և որը կապված էր ամբողջ աշխարհում իմպերիալիզմի դիրքերի ընդհանուր թուլացման հետ: Իշխանության դուրս գալով, «Փոքր կոալիցիայի» նոր կառավարությունը հայտարարեց մերձավոր արևելյան կոնֆլիկտի նկատմամբ իր «հավասարակշռայլ» քաղաքականության մասին:

А. Л. МАНУЧАРЯН

БЛИЖНЕВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА ФРГ В 60-е гг.

ФРГ, заявляя об отсутствии «имперских интересов», оказывая определенную «помощь развитию» и предоставляя кредиты арабским странам, пыталась оказывать давление на внешнюю и внутреннюю политику правительств арабских стран. Вместе с тем, действуя в фарватере американской ближневосточной политики, правящие круги ФРГ оказывали помощь Израилю, тайно поставляя большое количество вооружения.

Установление в мае 1965 г. дипломатических отношений ФРГ с Израилем повлекло за собой разрыв десятию арабскими странами дипломатических отношений с Бонном. В дни арабо-израильской войны в июне 1967 г. ФРГ недвусмысленно выступила на стороне Израиля, оказывая политическую и моральную поддержку агрессии Израиля, хотя формально и было заявлено о политике «невмешательства» в конфликт.

В 1967—1969 гг. ФРГ активизирует арабскую политику с целью восстановить потерянные позиции в регионе. В результате явного ослабления позиций империализма во всем мире неоколониалистическая политика ФРГ в указанный период потерпела серьезное поражение.

سياسة جمهورية ألمانيا الاتحادية الشرقية الفسطية في الستينات

حاولت جمهورية ألمانيا الاتحادية بعد اعلانها عن الغاء «المصالح الامبراطورية» وتقديم بعض «مساعدات التنمية» والقرض المالية للدول العربية، حاولت هذا قصارى جهدها للمضغط على السياسة الخارجية الداخلية التي تمارسها حكومات البلدان العربية. وفي نفس الوقت، فإن ولاسلط الحاكمة في ألمانيا الغربية والدائرة في فلك سياسة الولايات المتحدة الاميركية الشرقية الفسطية، قدمت المزيد والمزيد من المساعدات الى اسرائيل بارسالها اسلحة الدم المر اللازمة.

ان اقامة العلاقات الدبلوماسية بين جمهورية ألمانيا الاتحادية واسرائيل في ايار (مايو) 1965 ادت الى قطع العلاقات الدبلوماسية بين بون وعشر من الدول العربية. وفي ايام العدوان الاسرائيلي سنة 1967، وقفت ألمانيا الاتحادية بثبات الى جانب اسرائيل، داعمة اياها سياسياً ومعنوياً، رغم اعلا نغاطها ريباً سياسة «عدم التدخل» في الصراع.

هذا ونشطت سياسة ألمانيا الاتحادية خلال الاعوام 1967-1969 بغية استرجاع مواقفها المفقودة في المنطقة. ومع ذلك فشلت سياسة ألمانيا الاتحادية النيوكولونياً لبغشلاً خريعا لتجمللتنهج الموالي لاسرائيل في الستينات ولا تهيبار مواقع الامبرالية عالمياً.

•••••

- 1 А. С. Славин, Экспозиция германского империализма на Ближнем Востоке накануне первой мировой войны (1908—1914), М., 1976.
- 2 Н. О. Оганесян, Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны (1939—1945 гг.), Ереван, 1980, § 28.
- 3 Я. Я. Этингер, Экспозиция ФРГ в арабских странах и Африке, М., 1962, § 11.
- 4 „Die Welt“, 17.08. 1995.
- 5 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 14.10.1967.
- 6 «XIV съезд Коммунистической партии Израиля», М., 1962, § 35.

- 7 Я. Я. Эмануел, ԵԶԳ. աշխ., էջ 20.
8 Նախ անգամ, էջ 58.
- 9 Inge Deutschkron. Israel und die Deutschen. Zwischen Ressentiment und Ration. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1970, էջ 277.
- 10 „Der Spiegel“, 24.02.1965, № 9, էջ 26.
- 11 Die Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland. Hrsg. von Auswärtigen Amt. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1972, էջ 84—85.
- 12 U. Albrecht, B. A. Sommer. Deutsche Waffe für die Dritte Welt. Militärhilfe und Entwicklungspolitik, Köln-Hamburg, 1972, էջ 117.
- 13 „Der Spiegel“, 3 Februar 1965, № 6, էջ 17.
- 14 1970/1/19 «Երևան» «Վրաստան».
- 15 ԳՅԼ-ի արտարժեքի հարստության գնահատման շարունակար. Շտաբային ԳՅԼ-ի Հանձնաժողովի նախագահ Վառդեր Լալայանի անունը կրող «Լալայանի վարդապետության հիմամբ ԳՅԼ-ն հանդես էր գալիս որպես դիմադրական ժողովրդի միակ ներկայացուցիչ և կարտազերծում էր հարստերությունները խզել ԳՅԼ-ին հանազազ ամեն մի երկրի հետ:
- 16 Bulletin des Presse—und Informationsamtes der Bundesregierung, 17.02.1965, № 29, էջ 225.
- 17 Inge Deutschkron, ԵԶԳ. աշխ., էջ 297.
- 18 „Der Spiegel“, 17 Februar 1965, № 8, էջ 21.
- 19 Waldemar Bossow. Die Außenpolitik der Bundesrepublik. Erfahrungen und Maßstäbe. München, 1970, էջ 352.
- 20 Handbuch der deutschen Außenpolitik. München-Zürich, 1975, էջ 322; „Der Spiegel“, 17. März 1965, № 12, 28; Inge Deutschkron, ԵԶԳ. աշխ., էջ 315. Քույր Բրիտն Երևանի թարգմանա-ազգայնական Շտաբային կազմակերպության, որ հիմնադրվել է ԳՅԼ-ում, 1943 թ. Գործում է ազնիվ ջանքեր 40 երկրներում և իր շարքերում ունի 500 հազար անդամ, որից 400 հազարը՝ ԳՅԼ-ում: ՏՆ՝ Ս. Մ. Բոկոմով. Слонизм—орудие агрессивных империалистических кругов. М., 1963, էջ 54.
- 21 Inge Deutschkron, ԵԶԳ. աշխ., էջ 315.
- 22 „Der Spiegel“, 17. März 1965, № 12, էջ 28—29.
- 23 „Die Welt“, 8.03.1965.
- 24 „Archiv der Gegenwart“; 1965, էջ 11801.
- 25 1970/7/19 «Վրաստան».
- 26 Bulletin, 17.03.1965, № 47, էջ 373.
- 27 „Der Spiegel“, 24. März 1965, № 13, էջ 26; „Der Spiegel“, 3 März 1965, № 10, էջ 23.
- 28 Inge Deutschkron, ԵԶԳ. աշխ., էջ 327.
- 29 I. Kreysler und K. Jungfer. Deutsche Israel—Politik. Entwicklung oder politische Masche. Göttingen, 1965, էջ 125.
- 30 „Der Spiegel“, 24. Februar 1965, № 9, էջ 38.
- 31 „Der Spiegel“, 31. März 1965, № 14, էջ 34.
- 32 „Die Welt“, 11.03.1965.

- 33 „Der Spiegel“, 12. März 1965, № 20, S. 25.
- 34 Die Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, S. 546.
- 35 Christoph von Imhoff: Duell im Mittelmeer. Verlag Rombach Freiburg, 1968, Teil 2, Dokumentation, S. 343.
- 36 Die Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, S. 546—547.
- 37 М. С. Очков. Государственно-монополистический механизм неополитализма (на примере ФРГ), М., 1971, S. 16.
- 38 I. Glasneek. Das sogenannte Wiedergutmachungsabkommen mit Israel—ein Instrument des Bonser Neokolonialismus.—Konferenz „Probleme des Neokolonialismus“, Bd. 1, Leipzig, 1961, S. 722.
- 39 Владимир Боломазов. Сионизм на службе антикоммунизма, М., 1972, S. 69.
- 40 Е. Евсеев. Ресни под голубой звездой. Саратов, 1981, S. 97.
- 41 Курт Штайнберг. Возрождение великой державы? (пер. с нем.). М., 1981, S. 97—98.
- 42 С. Николаев. Израиль и империалистические монополии.—Международная жизнь, 1968, № 8, S. 149.
- 43 Ю. Устенко. Атомные связи ФРГ.— «Мировая экономика и международные отношения», 1968, № 12, S. 119.
- 44 „Der Spiegel“, 30. November 1966, № 41, S. 146; Л. Ф. Стрелкожаевский. Стреляет пресса Шпрингера. М., 1978, S. 7—8.
- 45 „Der Spiegel“, 28. April 1966, № 16, S. 28.
- 46 Меир Вальнер. Нынешнее положение в Израиле.—«Проблемы мира и социализма», 1967, № 4, S. 49.
- 47 Jehette Duldigisch. Die Einstellung der Bundesrepublik Deutschland zum Staate Israel. Eine Zusammenfassung der Entwicklung seit 1949. Bonn-Bad Godesberg, 1974, Dok. XI, S. 177.
- 48 „Der Spiegel“, 28. Juli 1965, № 31, S. 62.
- 49 „Der Spiegel“, 9. Mai 1965, № 20, S. 39.
- 50 J. Kreysler, S. 103—104.
- 51 „Der Spiegel“, 24. Februar 1965, № 9, S. 33.
- 52 „Die Welt“, 17.08.1965.
- 53 Ю. М. Краснов. ФРГ на мировых рынках. М., 1973, S. 151.
- 54 М. С. Очков. S. 78.
- 55 „Süddeutsche Zeitung“, 10.10.1965.
- 56 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 26.02.1966.
- 57 „Die Welt“, 11.06.1966.
- 58 „Die Welt“, 13.05.1966.
- 59 „The New York Times“, 27.08.1965.
- 60 Г. А. Насер. Проблемы египетской резолюции. Избр. речи и выступления (1962—1970). М., 1979, S. 228.
- 61 ١٩٦٦/١/١٤ "الأهرام".
- 62 ١٩٦٥/٨/٨ "الجمهورية" بغداد.

- 63 Н. С. Крамер, ФРГ: интриполическая борьба и внешняя ориентация. М., 1977, էջ 228—229.
- 64 Федеративная Республика Германия. М., 1973, էջ 432.
- 65 Verhandlungen des Deutschen Bundestages. Bd. 63. Bonn, 1966, էջ 3664—3665.
- 66 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 17.12.1966.
- 67 Peter Meier-Ranké. Deutschen Nahost-Politik am Neubeginn. — „Außenpolitik“, Heft 4, April 1967, էջ 233—240.
- 68 Bulletin, 28.02.1967, № 21, էջ 172.
- 69 „Aussenpolitik“, Heft 4, April 1967, էջ 239.
- 70 „Die Welt“, 28.02.1967.
- 71 Bulletin, 4.04.1967, № 33, էջ 275.
- 72 „Stern“, 10. April 1967, № 16, էջ 34.
- 73 ԳՄԽԻՄ. «شعب».
- 74 Thomas W. Kramer. Deutsch-ägyptische Beziehungen in Vergangenheit und Gegenwart. Tübingen-Basel, 1974, էջ 265.
- 75 „Orient“, April 1967, № 2, էջ 60.
- 76 Նույն տեղում.
- 77 Նույն տեղում, էջ 86.
- 78 Bulletin, 27.04.1967, էջ 375.
- 79 „Orient“, April 1967, № 2, էջ 79.
- 80 ԳՄԽԻՄ. «الشرق».
- 81 Ազգայնական կոալիցիայի անդամ, որ իրարիցիական է սուր կարծիք իրական հեղափոխության և Եգիպտոսի նորոգումը էլիտի (Բարադի) կառավարության արտաներգական (տեղ-խաղաղ) բնույթի թեմերը և նախկին, իր սպանության կարծիքով փակից հեղափոխության և ինքնուրույն ժամանակ Բարադի. այս բանը որպես տղամարդի գործունեություն, արհեստի գործողությունների մեծագույնը Տե՛ր Ե. Դյուտրայ, В. Лиде́йкин, Путь к миру на Ближнем Востоке, М., 1974, էջ 123.
- 82 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 1.06.1967.
- 83 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 5.06.1967.
- 84 „Der Spiegel“, 5. Juni 1967, № 24, էջ 35.
- 85 „Vorwärts“, 25.05.1967.
- 86 „Die Welt“, 2.06.1967.
- 87 Л. Н. Медведко. К востоку и западу от Суэца, М., 1980, էջ 84.
- 88 „Wehrkunde“, München, Heft 7/1967, էջ 338.
- 89 Kennet Lewan. Der Nahostkrieg in der westdeutschen Presse. Pahl-Rugenstein Verlag, 1970, էջ 174.
- 90 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 5.06.1967.
- 91 Verhandlungen des Deutschen Bundestages, Bd. 64, Bonn, 1967, էջ 5268.
- 92 Նույն տեղում, էջ 5304.
- 93 Նույն տեղում, էջ 5270.
- 94 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 7.06.1967.
- 95 Verhandlungen des Deutschen Bundestages, Bd. 64, էջ 5270.

- 95 Խաչի տեղում, էջ 2280.
- 97 Խաչի տեղում, էջ 2320.
- 98 Խաչի տեղում, էջ 2204.
- 99 Christoph von Imhoff, Նշմ. աշխ., էջ 221.
- 100 Verhandlungen des Deutschen Bundestages, Bd. 64. էջ 5270.
- 101 «Правда», 22.10.1967.
- 102 „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 7.06.1967.
- 103 Verhandlungen des Deutschen Bundestages, Bd. 64, էջ 5268.
- 104 «Правда», 20.06.1967.
- 105 „Die Welt“, 5.07.1967.
- 106 С. Астахов. Ось Бонн—Тель Авни.—«Международная жизнь», 1968, № 11, էջ 63:
- 107 А. Рамков. Ось «Бонн—Тель Авни».—«Азия и Африка сегодня», 1968 № 5, էջ 13:
- 108 ԳՆՎ/1./Մ. * «الاهرام».
- 109 „Der Spiegel“, 26 Juni 1967, № 27, էջ 64.
- 110 Н. Булаев, Е. Примков. Израильские агрессия и арабский мир.—«Международная жизнь», 1968, № 3, էջ 57; «Проблемы мира и социализма», 1968, № 4, էջ 76:
- 111 Е. Примков. Поживают бурю.—«Правда», 18.06.1967.
- 112 ԳՆՎ/Գ/Վ * «الاهرام».
- 113 „Die Welt“, 1.09.1967.
- 114 „General-Anzeiger“, 1.09.1967.
- 115 „Frankfurter Rundschau“, 31.08.1967.
- 116 ԳՆՎ/1./ՎԱ * «المبعوث» «مشق».
- 117 Արթնի իսկ Եսրեմի 5-ին արարական երկրները համաձայնության եկան գաղափարների կամքի արտահայտելու ՄԾՆ, Անգլիան է ԳՅԸ, քանի որ այդ երկրներն աշխարհում (ին Բարսելիս ազդեցիկ գործազույգաններին) Տեւ «Международный ежегодник», 1967, „Политика и экономика“. М., 1968, էջ 206.
- 118 ԳՆՎ/Վ/ՎՍ * «الثورة».
- 119 „Neues Deutschland“, 7.06.1967.
- 120 Bulletin, 23.06.1967, № 66, էջ 565—567; 7.07.1967, № 72, էջ 624; 1.08.1967, էջ 694.
- 121 UNO Dok. 8/6737—30.06.1967; Bulletin, 5.07.1967, № 71, էջ 609.
- 122 «Международная жизнь», 1968, № 2, էջ 119:
- 123 „Der Spiegel“, 25. Dezember 1967, № 53, էջ 70.
- 124 Willy Brandt. Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960—1975. Hoffman und Campe Verlag, Hamburg, 1976, էջ 589.
- 125 Bulletin, 3.11.1967; № 124, էջ 1055. Այդ գումարից բացի 1968—1969 թթ. ԳՅԸ-Ն. ՄԿԳ-ի շրջանակներում ՎՄԵրեմի որ Արեւելի գաղափարներին ազդեցիկ 30,9 միլիոն մարդի Տեւ՝ Die Bundesrepublik Deutschland—Mitglied der Vereinten Nationen. Eine Dokumentation. Bonn, 1977, էջ 254.

- 126 Bulletin, 21.02.1968, № 186.
- 127 „Middle East Economic Digest“, 1970, № 2, № 29.
- 128 „The New York Times“, 17.07.1968.
- 129 „Neues Deutschland“, 1.02.1968.
- 130 „Frankfurter Rundschau“, 31.01.1968.
- 131 Bulletin, 1.07.1967, № 72, № 623.
- 132 „Außenpolitik“, 11/ November 1969, № 649.
- 133 ١٩٦٩/١/١١ «شعب».
- 134 Verhandlungen des Deutschen Bundestages. Bd. 71, Bonn, 1969/1970, № 30-32.
- 135 *Willy Brandt*. Der Wille zum Frieden. Perspektiven der Politik. Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg, 1971, № 369.

Գ. Վ. ՆՈՎՈՎՈՒՄ

ՆԿԻՊՏՈՍԻ ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 50-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍԻՆ ԵՎ ԱԶԳԱՏԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՏԵՂՍՈՒՄԸ

Սույն հոդվածում գործ է աքվում լուսարանի Եգիպտոսի ներքազարական իրադրությունը 50-ական թվականների երկրորդ կեսին, մի ժամանակամիջոց, որը բնութագրվում է երկրում օտարերկրյա կապիտալի ազդեցությունը թուլացնելու կառավարության ձգտումներով, ինչը հանգեցրեց եգիպտական բուրժուազիայի լիակատար տիրապետությանը: Այդ կապակցությամբ կշռչափվի 1956—1961 թթ. երկրում գոյություն ունեցող քաղաքական կազմակերպության՝ Ազգային միության ստեղծման հարցը:

Սովետական պատմագրության մեջ 50—ական թվականների երկրորդ կեսի Եգիպտոսի ներքազարական իրադրությունը հատկացվել է բավականին ուշադրություն: Իսկ 1952 թ. հետո երկրում քաղաքական կազմակերպությունների ստեղծման հարցը տուգվել մանրամասնորեն շարադրվել է Ի. Պ. Բելլայանի և Ծ. Մ. Պրիմակովի «Եգիպտոսը պրեզիդենտ նասերի օրոք»՝ գրքում, ընդ որում հիմնական շեշտը դրվել է Ազգային միությունից հետո ստեղծված Արաբական սոցիալիստական միության (1961—1975 թթ.) վրա: Օտարերկրյա պատմաբանները ավելի մեծ ուշադրություն են հատկացրել տվյալ հարցին, բայց նրա լուսարանումը կրում է բավականաչափ միատմենավոր բնույթ: Այդ եղանակով են շարադրված Ռ. Բեյքերի², Պ. Վաթիկիտտիսի³, Լ. Գեքմեշյանի⁴, Մահմուդ Հուսեյնի⁵, Սեյֆ ուլ-Գուլայի⁶, Բինդերի⁷ և ուրիշների աշխատությունները:

Ուսումնասիրվող ժամանակամիջոցում Եգիպտոսում քաղաքական կազմակերպություն ստեղծելու հարցը որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում:

1955 թ. մարտի 29-ին երկրի պրեզիդենտ Փամալ Աբդել Նասերը

ելույթ ունենալով ռազմական քույրի ունկնդիրներին առջև, առաջին անգամ պարզորոշ նկատելի էր Երևանի կանգնած հետևյալ խընդիրները.

— Վերացնել զազուրկատիրության կամակատարներին.

— Վերացնել ավատատիրությունը.

— Վերացնել իշխանություն վրա մոնոպոլիայի և կապիտալի տիրապետությունը.

— Ստեղծել ազգային ուժեղ բանակ.

— Հաստատել սոցիալական արդարություն.

— Հաստատել առողջ զինակրատական կյանք⁹.

Այս վեց սկզբունքները 1955—1961 թթ. ընկան երկրի ներքազաքական կուրսի հիմքում և, բացի այդ, ստիպեցին վերանայել Հերթական քաղաքական կազմակերպության ստեղծման հետ կապված որոշ տեսակական կոնցեպցիաներ:

Անկախ Երկրպետին ժառանգություն հասած տնտեսության զարգացման մակարդակը ծայրահեղ ցածր էր և հեղափոխության առաջին տարիներին երկրի նոր կառավարությունը, շնայած օտարերկրյա կապիտալի նկատմամբ նրա ժխտական վերաբերմունքին, ստիպված էր հաշտվել ոչ միայն նրա ներկայության հետ, այլև երկրի տնտեսության կառուցվածքի արդիականացման նպատակով արևմտյան կապիտալի ներգրավման համար որոշ արտոնություններ տրամադրել¹⁰: Մասնավորապես, 1952 թ. վերջին հզուտ օտարերկրյա ընկերությունների վերանայվեց 1946 թ. № 136 օրենքի 6-րդ կետը՝ խառն ընկերությունների մասին, որը սահմանում էր, որ դրանց մեջ օտարերկրյա կապիտալի բաժինը չպետք է գերազանցի 49 տոկոսը¹⁰, Մակայն 50-ական թվականների կեսին պարզ դարձավ, որ նման միջոցառումները չեն արդարացնում իրենց, և երկրի զեկավարությունը վերցրեց ազգային տնտեսության ստեղծման ուղղություն:

1956 թ. Երկրպետական սահմանադրության համաձայն ազգային տնտեսությունը պետք է կազմակերպվեր այն պլաններին համապատասխան, որոնք պաշտպանում էին սոցիալական արդարության սկզբունքները և արտադրության զարգացման ու կենսամակարդակի բարձրացման նպատակ էին հետապնդում: Ընդ որում, ենթադրվում էր այդ կապիտալն օգտագործել ազգային տնտեսության շահերի օգտին, բայց ոչ ի վնաս հասարակական բարօրություն¹¹: Այդ ուղղությամբ առաջին քայլերից մեկը եղավ 1956 թ. հուլիսի 26-ին Մուսկոյի շրանցքի ընկերության ազգայնացումը: Երկրպետի այդ կարևոր շրային ուղու անցումը պետու-

թյան ևնորը սկիզբ դրեց օտարերկրյա ժողովուրդների սեփականութ-
յան վրա հետագա հզոր հարձակումին, ինչը միաժամանակ երևան հա-
նեց վարչակարգի հնարավորությունները, երկրի իրական անկախության
հասնելու նրա անհրաժեշտ զննականությունը: Գրա հաստատումը հան-
դիսացավ 1956 թ. անգլո-ֆրանս-իսրայելական ազդեխայի ժամանակ
Սգիպտոսի ցուցարհած տեղումությունը:

Զրանցքի ազդայնացմանը հետևած հաջորդ քայլը եղավ օտարերկ-
րյա սեփականության բռնագրավումն ու եզրագտականացումը¹², ընդ որ-
ում, այն օտարվում էր հզուա եզրագտական բուրժուազիաի ներկայա-
ցուցիչների և ոչ թե պետություն, ինչը պիտի ցույց տար ազգային կա-
պիտալի ներկայացուցիչներին, որ ընթացիկ իրադրությունում երկրի
անտեսական կառուցվածքի մեջ արժատական փոփոխությունները ան-
ընդունելի են: Գրանով պետությունը որոշակի քայլեր էր ձեռնարկում
անդադան մասնավոր կապիտալի գործունեության աշխուժացման հա-
մար, նպատակ ունենալով Սգիպտոսի տնտեսական մակարդակը բարձ-
րացնել: Ընդ որում փորձեր էին արվում մասնավոր ներդրումներն ուղ-
ղել երկրի զարգացման գլխավոր պլանի պահանջների հունը: Ուսումնա-
սիրվող փուլում կառավարության տնտեսական միջոցառումներից օգ-
տրվեցին եզրագտական հասարակության բուրժուազիաի և, առաջին հեր-
թին, խոշոր ու միջին բուրժուազիան:

Սգիպտական բուրժուազիային ձեռնառու էր նաև օտարերկրյա կա-
պիտալի շարունակվող ներգրավումը երկրում, ընդ որում այս անգամ
(նայակ ազդեխայից հետո) համագործակցությունը ենթադրվում էր ա-
վելի տեղագրամետա հիմքի վրա¹³:

Սակայն, հակառակ սպասումների, ազգային բուրժուազիան սկսեց
կապիտալ ներդնել տնտեսության առավել շահութաբեր էլուզերի մեջ,
որտեղ նվազագույն ծախսումներով կարելի է ստանալ առավելագույն
շահույթներ: Ստեղծված դրությունը պահանջում էր կառավարության
ակտիվ միջամտությունը և երկարաժամկետ կապիտալ ներդրումների
կարիք ունեցող տնտեսական մի շարք էլուզերի իր վերահսկողության
տակ վերցնելը: Ըստ էության, այդ փուլում կառավարության կողմից
իրականացվող պետական կապիտալիզմի քաղաքականությունը պետք
է նպաստեր հավասարակշռելու մասնավոր ու սաղմնային դրության
մեջ գտնվող պետական հատվածները¹⁴:

Բուն եզրագտական բուրժուազիայի դիրքերի ամրապնդման և ուժե-
ղացման համար հույժ նպաստավոր պայմաններ ստեղծեց նաև սոցիա-
լիստական, դեմոկրատական, կոոպերատիվ հասարակարգի կառուցման

կուրսի հռչակման հետ մեկտեղ մասնավոր սեփականության անձեռն-
մխելիությունն ճանաչումը¹⁵։

Եվ վերջապես, եզրագծական բուրժուազիային աշակեցին ստացավ կր-
կու երկրները՝ Եզրագծուսի ու Միրիայի մերձեցման ուղղություն, քանի որ
տնտեսական առումով ավելի հետամնաց Միրիան կարող էր դառնալ
եզրագծական կապիտալի ներգրման նոր ուղիսը և եզրագծական ապրանք-
ները իրացման նոր շուկա։

Այսպիսով, տնտեսական անկախության հասնելու պետության փորձե-
րի և այդ կապակցությամբ եզրագծական կապիտալի դիրքերի ուժե-
ղացմանն ուղղված միջոցառումների շնորհիվ երկրում առաջացած իրա-
դրությունը ապահովեց իշխող վարչակարգի հանդեպ եզրագծական բուր-
ժուազիայի ոչ միայն հավատարմությունը, այլև տնտեսության քնազա-
վառում կառավարության իրագործած բուրժ միջոցառումների նկատ-
մամբ նրա համարյա կատարյալ աշակեցությունը։ Իսկ մյուս կողմից,
եզրագծական ղեկավարության մանրբուրժուական բնույթը պատրանք-
ներ էր սնում նրա մեջ եզրագծական հասարակության բուրժ խավերի
միասնության վերաբերյալ։ Այսպես, հեղափոխության 2-րդ տարեգար-
կի տնտեսագիտության ժամանակ, 1954 թ. հուլիսի 23-ին, պրեզիդենտ
Նասերը հայտարարեց հետևյալը. «Ըստ էության, մեր պետությունը ողջ
ժողովրդի պետություն է և արտահայտում է երկրի բուրժ դասակարգե-
րի շահերը։ Այն քանվորների ու գյուղացիների, ժառանգների և ուսա-
նողների, կապիտալի տերերի և մտավորականության պետություն է, աղ-
քատների և տկարների, հարուստների և ուժեղների պետություն։ Մեր
պետությունը ժառանգում է ողջ ազգին¹⁶, «Դասակարգերի ներդաշնա-
կության» այս պետությունը երկրի իշխող վերնախավը շահասիրարար
քարոզում էր ընդհուպ մինչև 60-ական թվականների սկիզբը և 1955—
1960 թթ. ժամանակաշրջանը կարելի է քննադատել իբրև «մեղրամիս»՝
Եզրագծուսի բուրժուազիայի բուրժ խավերի հետ պետության փոխհարա-
բերությունների մեջ։ Քաղաքական ուղիսում այդ համագործակցությու-
նը արտահայտվեց պրեզիդենտ Նասերի օրոք երկրորդ քաղաքական կազ-
մակերպության՝ Ազգային միության ստեղծման մեջ։

Քաղաքական առաջին կազմակերպությունը՝ «Ազատագրության
կազմակերպությունը» (1953—1956 թթ.), որը ստեղծվել էր երկրում
գոյություն ունեցող բուրժ քաղաքական կուսակցությունների լուծարքից
հետո, 1953 թ. հունվարին, իր հիմնադիրների մտահղացմամբ և ղեկա-
վարության ձգտմանը համապատասխան ենթակիև հասանքներից ան-
կախ կազմակերպված քաղաքական գործունեության միջոցով պետք է

լրացնել քաղաքական վակուումը և ազդեցություն նվաճել զանգվածների մեջ¹⁷։ Սակայն, սՄԻասնություն, կարգապահություն և աշխատանք լուրջությամբ տակ միավորելով իր շարքերում եզրիպտական Հասարակության բուրք խաղերին և ընդ որում նրանց մեջ շտեմելով ոչ մի գասակարգային ու սոցիալիստական տարրերություն, «եկզատագրություն կազմակերպությունը» դրանով իսկ իրեն գատապարտեց անհաղորդության։

Այստեղ տեղին է նշել Հեռակայը. նասերն ու իր կողմնակիցները, զանգվածների մեջ իրենց Համար Հնարավորին լսի լայն Հենարան և ընդդիմադրություն Հեռ Համագործակցություն քիչ թե շատ ընդունելի ձև ստեղծելու նպատակով, ձեռնարկեցին ոչ թե կուսակցություն, այլ Հենց Համագային կազմակերպություն ստեղծմանը։ Բացի այդ, կուսակցություն ստեղծելու Համար լկային ոչ քաղաքական պլատֆորմ, ոչ պատրաստված ղեկավար կազմեր։ Փիչ կարևոր նշանակություն լուներ նաև այնպիսի սուրյակերով գործունը, ինչպիսին էր նասերի անձնական վերաբերմունքը կուսակցականությունը ընդհանրապես, և կուսակցություններին՝ մասնավորապես։ Այդ Հարցում իր կարուկ ժխտական գիրքի քաջատրությունը նասերը բազմիցս ավել է իր էություններում՝ նշելով, որ «կուսակցականությունը միակ ճանապարհն է, որով գաղութատիրությունը կարողանում էր ներթափանցել երկիր»¹⁸ և Եզրիպտում քաղաքական կուսակցությունների հրևան գալու Հեռ «...մարդիկ մոռացան իրենց Հիմնական նպատակներն ու բուրք լանքերը ուղղեցին միջկուսակցական գծություններին»¹⁹։ Ըստ էություն, պետության ղեկավարի այդպիսի վերաբերմունքը կուսակցական Հզոր ապարատ ստեղծելու ճանապարհին դեռում էր ամեն տեսակ խոչընդոտներ։

«Եկզատագրություն կազմակերպությունը» փոխարինելու եկած «եկզգային միությունը» (1958—1961 թթ.), անտարակույս, լինելով դեպի առաջ մի քայլ, այնուամենայնիվ, շատ բաներով կրկնում էր իր նախորդի սխալները։

Պետք է նշել, որ քաղաքական կազմակերպության ստեղծմանը Եզրիպտոսի ղեկավարությունը վերաբերվում էր որպես Հերթական փորձարկման։ Մասնավորապես նասերը նշում էր. «եկզգային միությունը միշտ է, որով լցվում է (քաղաքական—Վ. Ն.) վակուումը»²⁰, «զա ժողովրդի կողմից առաջարկված և ժողովրդին միավորող նոր փորձարկում է։ Այն կմտնի սխալ և երշտ որոշումների թվի մեջ»²¹։

Եզրիպտոսի 1956 թ. սահմանադրության 192-րդ հոդվածը Հուշակում էր. «Եզրիպտոսի քաղաքացիները Հիմնում են Ազգային միություն՝ Հեղափոխության առաջ քաշած նպատակների իրագործման և քաղաքական,

սոցիալական ու տնտեսական քննազտաներում ազգի առողջ գոյությանը ուղղված շանքերի կենտրոնացման համար Ազգային միությանը առաջադրում է Ազգային ժողովի քննաժողովները²²։

Որոշ ժամանակ անց, 1956 թ. մայիսին, «ալ-Շումհուրիա» թերթի խմբագրապետ Քամալ աշ-Շահավիի հետ հարցազրույցի ընթացքում նասերը որոշ պարզարանումներ ավելց Ազգային միություն ստեղծելու վերաբերյալ նշելով, որ «Ազգային միության գաղափարը նոր հասարակարգ ստեղծելու գործում առաջին ծրագրերներից մեկն է, ըս վստահ եմ, որ Ազգային միությունը միշտց է ժողովրդի շանքերը միավորելու այն ուղիով, որը տանում է հեղափոխության նպատակների իրագործմանը և այն հակասություններից հրաժարվելուն, որոնցից մեկը առաջադի ենք (մինչև հեղափոխությունը— Գ. Ն.)»²³։

Փաստորեն, հենց իր ստեղծման պահից Ազգային միությունը դիտվում էր որպես լայն ազգային ճակատ, որը միավորում էր «հայրենիքի որդիներին»։ Ինչպես նշում էր երկրի պրեզիդենտը 1959 թ. հուլիսի 22-ի իր ճառում «Ազգային միությունը մի միշտց է, որի օգնությամբ մենք կարող ենք իրագործել մեր զարգացումը առանց քաղաքացիական պատերազմի, առանց արյունի, սիրո և եղբայրության օգնությամբ»²⁴։ Ապա, «Ազգային միության մեջ լպետք է լինեն այ կամ ձախ թեքումներ, Ումանց համար խարականություն, ումանց համար էլ արտոնություններ»²⁵։ Մինչդեռ, ընայած այսպիսի հաշտարարական դիրքին, հիմնվելով նախորդ փորձի վրա հայտարարվում էր Ազգային միությունում հետադիմության ներկայացուցիչների անդամության անհնարինությունը, «Ազգային միությունը չի ծառայելու շահագործմանը, օպորտունիզմին, հետադիմության հզորացմանը»²⁶։ Սակայն, փորձ անելով մեկուսացնել առավել հետադիմ տարրերին, նասերի վարչակարգը այդ եսյն քաղաքականությունը վարում էր նաև ձախ խմբավորումների ներկայացուցիչների հանդեպ, հետադիմական ուժերի հետ նրանց դնելով կշեռքի եսյն նժարին և 1954—1960 թթ. ժամանակամիջոցը, որոշ անկումներով, նշանավորվում էր որպես հակադիմակրատական, հակահիմունիստական տրամադրությունների առավել շիկացման ժամանակամիջոց²⁷։

Ազգային միությունը արմատավորվում էր վերևից, վարչարարական կարգով Այսպես, 1957 թ. մայիսի 28-ի դեկրետով ստեղծվեց «լրացուցիչ հաստատություն» Ազգային միություն, որի խնդիրը պետք է լինի հեղափոխության նպատակների իրագործմանը աջակցելը, որը պետք է ազատ լինի քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական կյանքի տարրերություններից։ Հանրապետության պրեզիդենտը Ազգային միու-

Յլան նախագահն է, գործադիր կոմիտեի պարտականություն մեջ մըտնում է Ազգային ժողովի ընտրությունների համար առաջադրված թեկնածությունների բնարկումը սահմանադրության և 1956 թ. N 146^ա օրենքի դրույթներին համապատասխան, գործադիր կոմիտեի որոշումը պետք է 24 ժամվա ընթացքում վավերացվի միության նախագահի կողմից²⁰:

1957 թ. նոյեմբերի 2-ին հրապարակվեց Ազգային միության 64 կետ պարունակող կանոնադրությունը:

Համաձայն կանոնադրության առաջին կետի, Ազգային միության ծրագիրը «1952 թ. Հուլիսի 23-ի Հեղափոխության առաջադրած խնդիրների կենսագործումն էր և շահերի ուղղումը դեպի քաղաքական, սոցիալական ու տնտեսական շահագործումից ազատ, սոցիալիստական, դեմոկրատական, կոոպերատիվ հասարակարգի ստեղծման միջոցով առողջ ազգի կառուցումը»²⁰:

Ըստ կանոնադրության Ազգային միության անդամ կարող էր լինել, 16 տարին լրացած, Ազգային միության նպատակներին քաջածանոթ ու նվիրված նպաստաբեր յուրաքանչյուր քաղաքացի: Ընդ որում նա կարող էր ակտիվ անդամի կարգ ստանալ այն դեպքում, եթե միության տեղական բաժանմունքում աշխատել էր որոշակի ժամանակ և, հատկապես, եթե կատարել էր որևէ հանձնարարություն: Կազմակերպության ակտիվ անդամի թեկնածուն պետք է իրեն ազահովեր տվյալ բաժանմունքի երկու ակտիվ անդամների աջակցությունը, ստանալ տեղական գործադիր կոմիտեի ժողովի հաստատումը, որը, իր հերթին, նրա գործը ուղարկում էր վերև ընդհուպ մինչև Ազգային միության նախագահի հաստատմանը: Այս համակարգը պետք է երևան հաներ վարչակարգին համակրող ուժերը, ինչը գործնականորեն տեղի չունեցավ²¹:

Ազգային միության համակարգը աշխարհագրական հատվանիչի վրա հիմնված բուրգ էր, որի գագաթին գտնվում էր Միության նախագահը, որը, համաձայն կանոնադրության, ընտրվում էր ձայների չընչող մեծամասնությամբ: Բայց, ըստ էության, նախագահի ընտրության ընթացակարգը կրում էր մեծ մասամբ ձևական բնույթ, քանի որ 1957 թ. մայիսի 28-ի դեկրետին համապատասխան այդ պաշտոնը կարող էր զբաղեցնել միայն երկրի պրեզիդենտը: Նախագահի պարտականությունների մեջ մտնում էին 24 ժամվա ընթացքում Բարձրագույն գործադիր կոմիտեի որոշումների վավերացումը, որոնք միայն այդ դեպքում օրենքի ու կոստանային, առանց նրա թույլատրության Ազգային միության գլխավոր համաժողովի օրակարգի մեջ չէին մտցվում համաժողովի

պատվիրակների կողմից առաջադրված հանձնարարականներն ու առաջարկությունները և, վերջապես, նա էր հաստատում երկրի Ազգային ժողովի ղեկավարությունից բեկնածուներին²²:

Բացի նախագահից, Ազգային միության կազմակերպությունը ազգային մակարդակով ներկայացնում էին Գլխավոր համաժողովը, Կենտրոնական կոմիտեն և Բարձրագույն գործադիր կոմիտեն:

Գլխավոր համաժողովը զուամբում էր ամենամյա նիստը, որին մասնակցում էին Ազգային միության նախագահը, Կենտրոնական կոմիտեի բոլոր անդամները և նահանգների կենտրոնական կոմիտեիների բոլոր անդամները: Այդ նիստի նախապատրաստական կոմիտեի պարտականությունն էր վրա էր վերցրել Կենտրոնական կոմիտեն, որը մշակում էր Ազգային միության խնդիրները, քաղաքականությունն ու ծրագրերը:

Միության Կենտրոնական կոմիտեն ընդգրկում էր կազմակերպության նախագահին, նահանգական կենտրոնական կոմիտեիների անդամների մեկ ութերորդին, որոնց առաջադրում էին այդ կոմիտեիները, նահանգական կենտրոնական կոմիտեիների նախագահներին, ակտիվ անդամի զինակակարգ ունեցող Ազգային միության նախկին նախագահներին, և ոչ բավարար չափով ներկայացված ատարձր խմբավորումների ու կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին, որոնք ընտրվում էին ԲԳԿ-ի հատուկ հրահանգներին համապատասխան:

Կենտրոնական կոմիտեի նիստերը, որոնք, որպես կանոն, հրավիրվում էին ամեն շաբաթ ամիսը մեկ, սրինական էին համարվում եթե ներանց մասնակցել էր անդամների 70 տոկոսը: ԿԿ-ի պարտականությունների մեջ էին մտնում գլխավոր համաժողովի ծրագրեր մշակելիս հանձնարարականներ և Սահմանադրության ճշգրտման կարիք ունեցող հոգվածների վերաբերյալ ցուցումներ տալը: Կենտրոնական կոմիտեի որոշումները պարտադիր էին Ազգային միության բոլոր կոմիտեիների համար²³:

Բարձրագույն գործադիր կոմիտեն, որը կազմված էր պրեզիդենտի կողմից նշանակվող 20 անդամներից, ընտրում էր մեկ կամ մի քանի քարտուղարներ, ինչպես նաև գանձապահին: Ընդ որում Ազգային միության գլխավոր քարտուղարը կարող էր լինել միայն նախկին Հեղափոխության Ղեկավար ետրոդի անդամներից մեկը: Բնութագրական է, որ նա պաշտոն էր զբաղվում նաև Իսլամական կոնգրեսում, որը նրան թույլ էր տալիս համակցել իսլամական տրամադրությունները հեղափոխության նոր գաղափարախոսության լզոյուցիայի հետ²⁴:

Բարձրագույն գործադիր կոմիտեն, որպես Ազգային միության ղե-

կազմար օգակներից մեկը, պատասխանատուություն էր կրում զխազար համաժողովի և կենտրոնական կոմիտեի կողմից մշակված միության ծրագրերի և քաղաքականության իրականացման համար, նախապատ-
րաստում էր այն բոլոր որոշումները, որոնք վերաբերում էին Միության աշխատանքի կազմակերպմանը, վերահսկում էր նահանգների կոմիտե-
ներին, բաշխում էր դրամական միջոցները, կարող էր կարգապահական տույժի ենթարկել առանձին կոմիտեներին ու նրանց անդամներին, ի
շարս այլոց, հատկապես այս մարմինն էր որոշում, թե ով կարող է լի-
նել Ազգային միության անդամության թեկնածուն և առաջադրում էր
նահանգական գործադիր կոմիտեների անդամության թեկնածուներին⁵⁵:

Ազգային միության նահանգական կազմակերպությունները լինելով
բուրգի հաշորդ աստիճանը, նույնպես կազմված էին երեք օգակներից՝
նահանգական համաժողովից, կենտրոնական ու գործադիր կոմիտեներ-
ից: Նահանգական հանձնաժողովը ներկայացված էր շրջանային կենտ-
րոնական կոմիտեների բոլոր անդամներով և հրավիրվում էր տարին առ-
նվազն մեկ անգամ ավելի նահանգում Ազգային միության կոնկրետ քա-
ղաքականության և ծրագրի վերաբերյալ որոշումներ ընդունելու և այդ
որոշումները կենսագործելու վերաբերյալ ղեկավար ցուցումներ մշակելու
համար:

Համաժողովը ընտրում էր նահանգի կենտրոնական կոմիտեն, որը
նիստ էր գումարում ամեն շորս ամիսը մեկ և, Բարձրագույն գործադիր
կոմիտեին լինելով հաշվետու, մշակում էր վերջինիս հանձնարարու-
թյունների ու առաջադրանքների կատարման ծրագիրը: Միաժամանակ,
այդ մակարդակի կենտրոնական կոմիտեն ենթակայված էր միության
նահանգական կազմակերպության գործադիր կոմիտեին: Կենտրոնական
կոմիտեի անդամները ընտրվում էին ըստ տարածքային և մասնագիտա-
կան հատկանիշի: Ամեն մի շրջանային կենտրոնական կոմիտե առաջա-
դրում էր իր երկու ընտրական ներկայացուցիչներին, որոնք, իրենց հեր-
թին, ընտրում էին Ազգային միության նահանգի նախագահին, մեկ կամ
երկու քարտուղարներին և գանձապահին: Իսկ կենտրոնական կոմիտեն
արգին իր անդամներից ընտրում էր գործադիր կոմիտե, որը Բարձրա-
գույն գործադիր կոմիտեին ներկայացնում էր և նրա հետ համաձայնեց-
նում պառլամենտական ընտրություններում ազգային միության թեկնա-
ծությունները, հանձնարարականներ էր մշակում նահանգում միասնա-
կան ընտրական արշավի անցկացման համար, ինչպես նաև առաջա-
դրում էր թեկնածուներ այլ պաշտոնների համար⁵⁶:

Ազգային միության կառուցվածքում շրջանային մակարդակը ներ-

կայացնում էին կենտրոնական և գործադիր կոմիտեները, որոնց նիստերը անցկացվում էին ամիսը մեկ անգամ: Կենտրոնական կոմիտեի կազմի մեջ մտնում էին յուրաքանչյուր անդալան կոմիտեից միշինը երկուսական ընտրական ներկայացուցիչ, տեղական գործադիր կոմիտեների նախկին և գործող քարտուղարները, ինչպես նաև Ազգային միության Բարձրագույն գործադիր կոմիտեի ատրքեր Նրահանգների Համաձայն ընտրված անձները:

Կենտրոնական կոմիտեի անդամներից ընտրվում էր գործադիր կոմիտեն, որը կազմված էր նվազագույնը 10, առավելագույնը՝ 30 մարդուց: Ուշագրավ է Հետևյալ հանգամանքը. հենց այս մակարդակում էր փորձ արվում կանոնավորել գործադիր կոմիտեի անդամների սոցիալական կազմը, քանի որ գործադիր կոմիտեների 10 անդամներ ընտրվում էին կենտրոնական կոմիտեների կողմից, իսկ մնացածը, միության ՔԳԿ-ի որոշումներին համապատասխան, ստանում էին տարբեր կազմակերպությունների, միությունների, հաստատությունների ձայները: Փաստորեն միայն այդ ուղիով էին բանվորներն ու գյուղացիները հնարավորություն ստանում ներկայացվել այդ կազմակերպության տարբեր աստիճանների ղեկավարության մեջ²⁷: Հետագայում այդ գրույթը արտահայտվեց նաև Խարտիայի մեջ 1962 թ., որի հիմնական կանխադրույթը հռչակում էր, որ երկրի բոլոր ընտրական մարմիններում բանվորներն ու գյուղացիները պետք է ունենան 50 տոկոսի ներկայացուցչություն²⁸:

Նմ դերը պահեց, բուրգի հիմքում ընկած էին այսպես կոչված տեղական կոմիտեները, որոնք, մեծ մասամբ, կազմված էին 10 ակտիվ անդամներից: Ամսվա մեջ մեկ անգամ նիստ գումարող այս կոմիտեների պարտականությունների մեջ էին մտնում վերագա մարմինների ցուցումների կատարումը, Ազգային միության ծրագրի և քաղաքականության պարզաբանումը, ինչպես նաև նրանց հետ աշխույժ աշխատանքի անցկացում, որոնք ցանկանում էին այդ կազմակերպության ակտիվ անդամի կարգ ստանալ: Կոմիտեներն ընտրում էին նաև գործադիր կոմիտեներ²⁹:

* * *

1956 թ. Հուլիսին լուծարքի ենթարկված Հեղափոխության ղեկավար խորհրդի անդամները ճնշող մեծամասնությամբ մտան Ազգային միության բարձրագույն մարմինների կազմում: Դրանց կազմի մեջ մտան

նաև Աուեղի պատերազմի հերոսները⁶², այսինքն՝ զինվորական վերնախաւք, որը ավելորդ ապացույց է այն բանի, որ ուսումնասիրվող ժամանակամիջոցում եգիպտական բանակը երկրում զբաղեցնում էր գերիշխող դրուժյուն: Ընդ որում զինվորական կաստայի ներկայացուցիչները մեծ ազդեցություն ունեին Ազգային միութիւն հասկապես քաղաքային կոմիտեներում⁶³:

Ազգային միութիւնը երկրի կառավարման ապարատի օգակներից մեկն էր, քանի որ նրա կոմիտեների խնդիրների մեջ մտնում էին երկրի այս կամ այն շրջանների առջև կանգնած կոնկրետ տնտեսական հարցերի ուսումնասիրումն ու մշակումը, նա պետք է տշանքեր թափի հանուն նոր գլուղատնտեսութիւնն և նոր արդյունաբերութիւնն, ինչպես նաև սոցիալական ժառանգութիւնների ուրտանների ստեղծմանը: Ազգային Միութիւնը պետք է միավորվի կառավարութիւն հետ խնդիրների ուսումնասիրման գործում...⁶⁴, «Ազգային միութիւն անդամների առջև կանգնած է նաև մի այլ հարց՝ ժողովրդին կոտպերատիվների մեջ կազմակերպելու հարցը, ինչպես նաև հակասութիւնների և կուսակցականութիւնն ոգու փոխարեն սիրո ոգու տարածումը»⁶⁵:

Այսպիսով, Ազգային միութիւնը պետք է երկրում քաղաքական, տնտեսական և գաղափարախոսական վերահսկողութիւնն իրագործեր:

Բնականորեն հարց է ծագում՝ վերջին հաշիվով Ազգային միութիւնը ի՞նչ է, կուսակցութեան, թե՛ կազմակերպութիւն: Եգիպտական ուսումնասիրողների մեծամասնութիւն կարծիքը միաձայն է՝ դա ազգային հակաս է: Մասնավորապես ինքը՝ Նասերը թալ-Գումհուրիա թերթին ավագ հարցազրույցի մեջ այդ հարցին պատասխանել է հետևյալ կերպ. «Ազգային միութիւնը ազգային հակաս է, որն իրագործում է հեղափոխութիւնն նպատակները և խոչընդոտում իմպերիալիզմի կողմնակիցների տարրեր կարգի կազմակերպութիւնների ստեղծմանը»⁶⁶, Պրեզիդենտ Նասերի վարած կուրսի կողմնակիցներից մեկը, Մուհամմեդ Ն. Նեյրալլե նմանատիպ հարցին պատասխանում է՝ «Ազգային միութիւնը, իհարկէ, կուսակցութիւն չէ: Կուսակցութիւն կապիտալիստական հասկացողութիւնը արտացոլում է տարրեր շահեր ունեցող անհատների միջև պայքարը... Ազգային միութիւնը տրամաբանական ապացույց է այն շրջանակների գոյութիւնն, որոնց մեջ կարգավորվում և ներդաշնակորեն համընկնում են թուրքի շահերը և որտեղ զստակարգների միջև պայքարը փոխակերպվում է փոխհակացողութիւն: Այն չի գործում ինչպես կուսակցութիւն, քանի որ Ազգային միութիւնը շահերի

և դասակարգերի պայքարի վայր չէ, այն շրջանակ է, որի մեջ միավորվում են բոլոր դասակարգերն ու նրանց շահերը⁴⁵։ Անվար Սաղաթը հետևյալ կերպ էր բնութագրում Ազգային միությունը. «Ազգային միությունը կուսակցություն չէ և ոչ էլ վերացական գաղափար, այն ողու պաշտպանության ուղի է և այստեղ այլ ուղի չկա։ Գա ազատ ընտրված ուղի չէ Միայն անհրաժեշտությունն է մեզ ստիպել թելադրել մեր նոր պայմաններն ու պարտականությունները»⁴⁶։

Հիշարժան է այն գնահատականը, որ Ազգային միությանը տվել են եզրիպատական կոմունիստները. «Ենթե մեզ այսօր ասում են, որ Ազգային միությունը կուսակցություն չէ և ոչ էլ Ազգային ճակատ, որ այն քաղաքացիների միություն է և ոչ թե ուղղությունների (քաղաքական— Գ. Ն.), կթե այնուհետև մեզ ասում են, որ այն միավորում է ոչ թե առանձին դասակարգեր, այլ բոլոր դասակարգերի ներկայացուցիչներին, ապա ելնելով այդ բոլորից մենք պետք է պարզորոշ հավաստենք հետևյալը. առաջինը՝ Ազգային միությունը կուսակցություն է և, երկրորդը, կոմունիստական կուսակցությունը պահանջում է նրա ինքնավերացումը»⁴⁷։

Այսպիսով, Ազգային միությունում տեսականորեն պետք է միավորվեն բոլոր դասակարգերի ներկայացուցիչները, այսինքն, այն հասկացվում էր իբրև Ազգային լայն ճակատ, իսկ գործնականում նրա անդամների ճնշող մեծամասնությունը բուրժուական շրջաններից ելած մարզիկ էին և արտահայտում էին ոչ միայն մանր, այլև հավասարապես միջին և խոշոր բուրժուազիայի դասակարգային շահերը։ Ազգային միության անդամների մեջ ոչ քիչ տեղում էին կազմում բյուրոկրատական ապարատի, ինչպես նաև զինվորական կաստայի ներկայացուցիչները։ Սակայն Ազգային միությունը բացարձակապես որպես կուսակցություն ընդունելը սխալ կլիներ. ավելի շուտ այն հենց քաղաքական կազմակերպություն էր, որն իր մեջ կրում էր կուսակցությանը հատկանշական տարրերի օազմերը, ինչի օգտին խոսում էին այդ կազմակերպության առևճ կանգնած խնդիրները, նրա կառուցվածքը, նրա վրա զբված պարտականությունները։

* * *

1957 թ. հոյեմբերի 25-ին սկսվեց Ազգային միության մեջ մտնելու դիմումների ընդունումը, իսկ 1958 թ. հունվարի 3-ին ընտրություններ անցկացվեցին նրա մարմիններում։ Սակայն, ինչպես նշեց հույն 1958 թ. ամսանը միության գլխավոր քարտուղար Անվար Սաղաթը, այդ ընթաց-

բում ընդունվել էին միայն Ազգային ժողովի պատգամավորները. ընդ որում նրա 250 պատգամավորներից 8-ին թույլ շարվեց Ազգային միությունում գործունեություն վարել⁵⁰:

Նշենք, որ Ազգային միության պրակտիկ գործունեությունը սկսվեց կանոնադրության ընդունումից մի քանի ամիս առաջ՝ Ազգային ժողովի ընտրություններում նրա թեկնածուների առաջադրմամբ⁵¹ և այլ կազմակերպությունների կողմից առաջադրված թեկնածուությունների քննարկմամբ: Եզիպտոսի Ազգային ժողովը, Համաձայն 1957 թ. մարտին ընդունած օրենքի, ուներ 350 պատգամավորական տեղ: Երկրի իշխանության բարեբազույն մարմնում պատգամավորների ընտրության կարգը պետք է անցկացվեր Հեռուլույ կերպ. սերկրի յուրաքանչյուր քաղաքացի, որի տարիքը հասել է 20-ի, կարող է ընտրական տեղամասում իր թեկնածուությունն առաջադրել: Թեկնածուների առաջադրումն ընթանում է սովորական հունով մինչև ներքին գործերի մինիստրը: Ներքին գործերի մինիստրությունը, իր հերթին, այդ թեկնածուությունը ներկայացնում է Ազգային միությանը: Ազգային միությունը, օրինակի համար, քննարկում է Հին քաղաքի* 6 թեկնածուություններ և զգուշացնում է, որ նրանցից մեկը օպորտունիստ է: Մենք մերժում ենք նրա թեկնածուությունը, իսկ մյուսներին որոշում ենք ներկայացնել⁵²: Նման մաքրագործումից Հեռու 2500 (որոշ ավյակներով՝ 2508)⁵³ թեկնածուներից, որոնք առաջադրվել էին Ազգային ժողովի պատգամավոր, թույլ արվեց ընտրություններին մասնակցել 1320 մարդու: Ըստ որում ընտրությունների օրը՝ 1957 թ. հուլիսի 2-ին, 73 թեկնածուներ իրենց թեկնածուությունը հանեցին, իսկ 76-ը՝ հեռացվեցին: Մնացած 1171 թեկնածուներից ըստ առաջին ընտրական թերթիկի ընտրվեց միայն մեկ երրորդը: Իսկ ընտրական հինգ տեղամասերում Ազգային միությունը ընդհանրապես չէր ներկայացրել իր թեկնածուներին⁵⁴: Անկախ Եզիպտոսի առաջին Ազգային ժողովի հետազայում Հրապարակված կազմը հույժ ուշադրավ էր, 33 տոկոսը բիզնեսմեններ և իրավաբաններ էին, 30 տոկոսը՝ ունեոր ժառանգներ, նախկին մինիստրներ, սպաներ, 12 տոկոսը՝ խոշոր հողատերեր, 10 տոկոսը՝ քաղաքագույններ ու տանուտերեր, 3 տոկոսը՝ բանվորներ և ոչ մի գյուղացի⁵⁵:

Այսպիսով, Ազգային ժողովի, ինչպես և Ազգային միության հերթակարգության սանգուղքի ստորին աստիճանների սոցիալական կազմը

* Կակիրի էլն թագավորը:

վկայում էր, որ, ինչպես և նրա նախորդողը՝ Ազատագրության կազմակերպությունը, Ազգային միությունը չէր կարող գիմազրավել երկրում գործող հետադիմական ուժերին: Դա էլ դարձավ վարչակարգի համար զանգվածների մեջ քաղաքական հենարան ստեղծելու երկրի զեկավարության հերթական փորձի տապալման հիմնական պատճառներից մեկը: ԵՄԵՐ սխալն այն էր, որ մենք Ազգային միության ղոննորը բացեցինք հետադիմության ուժերի առջև: Այդ սխալը հանգեցրեց նրան, որ Ազգային միության մեջ ներթափանցած հետադիմությունը կարողացավ անդամայուծել նրա հեղափոխական արդյունավետությունը և նրան վերածել պարզապես ցուցանակի, որն այլևս չի համապատասխանում ժողովրդական զանգվածների շահերին», — հետագայում նշում էր նաեւրը⁵¹, Միաժամանակ, հենց Ազգային միության զեկավարությունը սոցիալական կազմով ու քաղաքական համոզմունքներով խիստ խայտաբղետ էր:

* * *

50-ական թվականների ավարտը երկրաշրջանի պատմության մեջ նշանավորվեց կարևոր իրադարձություններով, հենց այդ ժամանակափուլում փորձ արվեց մարմնավորել արարական միասնականության գաղափարը: Միրիայի նախաձեռնությամբ սկսված մերձեցման պրոցեսը 1958 թ. ավարտվեց Միրիայի և Եգիպտոսի կազմով Արաբական Միացյալ Հանրապետության ստեղծումով: 1958 թ. մարտի 5-ին ընդունված ԱՄՆ-ի սահմանադրությունը, ըստ էության, 1956 թ. եգիպտական սահմանադրության խտացված տարատեսակն էր⁵²: Մեր խնդրի մեջ չի մըանում ԱՄՆ-ի ստեղծման հետ կապված իրադարձությունների և փաստերի շարադրումը, նշենք միայն, որ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային զարգացման տարբեր մակարդակներում գտնվող այդ երկու երկրների լրիվ մերձեցումը իրական հիմք լուներ և իր հետևից պիտի բերեր բացասական հետևանքների մի ամբողջ շարք, ինչը և ապացուցեցին հետագա իրադարձությունները⁵³, Իսկ ԱՄՆ-ի գոյությունը շրջանում (1958—1961 թթ.) երկու կողմն էլ հասան իրենց հետապնդած նպատակներին. Եգիպտոսը, զլխավորող գիրք գրավելով, իր վերահսկողության տակ գրեց Միրիայի ամբողջ տնտեսությունը, ինչը առաջ բերեց սիրիական բուրժուազիայի մեծ դժգոհությունը, իրենց հերթին, Միրիայի աչ շրջանների ներկայացուցիչներին հաշտվեց մամանակավորապես կանգնեցնել իրենց երկրի բնախայտան ընթացքը, քանի որ 1958թ. մարտի 14-ի պրեզիդենտական զեկրետով⁵⁴ լուծարել են թարևկվեցին սիրիական երկրամասի բոլոր քաղաքական կուսակցություն-

ներն ու կազմակերպությունները, երանց անգամներին արգելվեց զբաղվել որևէ կարգի քաղաքական գործունեությամբ⁵⁰։

Ըստ ԱՄՆ-ի 1958 թ. ժամանակավոր սահմանադրության 72-րդ հոդվածի, Սիրիայում նախկինում գոյություն ունեցող քաղաքական կուսակցությունների փոխարեն իր գործունեությունը սկսեց ծավալել Ազգային միությունը⁵¹։ Սակայն եթե այսպես կոչված բազմալիկ ճակատի ստեղծման ընթացքը նզդատուում ոչ հիվանդագին եղավ, ապա էլյուզավորված ու հզոր կուսակցական համակարգ ունեցող Սիրիայում առաջացան մի շարք դժգոհություններ, որոնք կապված էին եզդատական քաղաքական կազմակերպության որինակը Սիրիայում արմատավորելու հետ նասերը, մասնավորապես նշում էր, որ Սիրիայում Ազգային միության ստեղծման նպատակը բանցլայի ժառանգության ոչնչացումն ու նոր քաղաքական ղեկավարների դաստիարակումն է, որոնք չեն տառապում նախկին կուսակցությունների արատներով։ Կուսակցական նոր կարգեր պատրաստելու համար Ազգային միությունը կազմակերպվելու է ամենամանրակրկիտ կերպով, և դրա համար այն անխուսափելիորեն պիտի դառնա գաղափարների, ուղղությունների և խմբավորումների պայքարի ասպարեզ, որոնք կարճ ժամանակամիջոցում կարող են վերանել անկախ քաղաքական կուսակցությունների, Քաղաքական վարչակարգը ԱՄՆ-ում ժամանակավոր է, բնական քաղաքական կյանքի անցմանը նախապատրաստող⁵²։ Եզդատուի առաջնորդի նման վերաբերմունքը Սիրիայում քաղաքական կուսակցությունների ստեղծման խնդրի նկատմամբ բացատրվում է սիրիական ընդդիմադրության հետ բախման մեջ մտնելու ԱՄՆ-ի ղեկավարության խուսափումով։ Այդ նույն նպատակով, ի տարբերություն եզդատական երկրամասի, Ազգային միության աշխատանքի մեջ էին ընդգրկվում նաև Սիրիայի կոմունիստական կուսակցության անդամները։

ԱՄՆ-ի Ազգային միության կառուցվածքն իր մեջ ընդգրկում էր երկու բաժանմունքներ՝ եզդատական և սիրիական։ Ըստ երկրամասերի նրանց ղեկավար օղակների թվական կազմը այսպիսին էր.

	Եզդատու	Սիրիա
Գլխավոր համաժողով	4000	1400
Կենտրոնական կոմիտե	450	220
Բարձրագույն գործադիր կոմիտե	16	9

Բացի երկրամասային բաժանմունքներից, գոյություն ունեւր նաև Ազգային Միության միասնական ղեկավարություն, որը կազմված էր

Հետևյալ օղակներին: Միության նախագահը, որն ինքը՝ ԱՄՆ-ի պրեզիդենտն էր, ԱՄՆ-ի Ազգային միության գլխավոր համաժողովը, Կենտրոնական կոմիտեն, Բարձրագույն գործադիր կոմիտեն, գլխավոր համաժողովի նախապատրաստական կոմիտեն⁷¹:

Ի տարբերություն նախկինում նշվածում գոյություն ունեցող Ազգային միության, ԱՄՆ-ի Ազգային միության ղեկավարության մեջ ավելացել էր նոր օղակ՝ Բարձրագույն գործադիր կոմիտենին կից ստեղծված քարտուղարությունը, որի գործունեության կարևորագույն ուղեշերտը արհեստակցական միություններում և ընկերություններում Ազգային միության օղակներին ստեղծումն էր և սոցիալական ու տնտեսական թեմատիկայով տարբեր կարգի նյութերի հավաքումն ու հրատարակության նախապատրաստումը: Քարտուղարության կազմի մեջ մտնում էին երեք կոմիտեններ. քաղաքական (ներքին և արտաքին գործերի ենթակոմիտեններով), կազմակերպությունների (վարում էր հրիտասարդական, կանանց և արհմիութենական կազմակերպությունների գործերը), ֆինանսական և մամուլի⁷²:

Երկու երկրամասերում Ազգային միության ստեղծումը հանձնարարվեց այնպիսի գործիչների, որոնք պետության մեջ վերադեցնում էին կարևոր պաշտոններ: Այսպես, 1959-ին լուսավորության մինիստր Փամալ էդ-Գին Հուսեյնը պրեզիդենտի կողմից նշանակվեց նշվածում Ազգային միության ստեղծման եզրափակիչ փուլի նախապատրաստական կոմիտեի ղեկավար: Ներքին գործերի մինիստր, գեղապետ Զաքարիա Մոհի էդ-Գինը վերահսկողություն էր իրականացնում Միության ստորին աստիճանի կոմիտենների անդամության թեկնածուների ցուցակների նկատմամբ, իսկ երկրի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար և միաժամանակ սիրիական երկրամասի նահանգապետ Ճարշալ Արզել Հաջիմ Ամերը անսահմանափակ լիազորություններ ստացավ Միրիայում Ազգային միության ստեղծման և նրա կոմիտեններում ընտրությունների անցկացման ժամանակ, կորրոկցիաներով իր գործունեությունը կահիրեում Փամալ էդ-Գին Հուսեյնի և Դամասկոսում զննապետ Արզել Համիդ Սարրաշի հետ⁷³:

Այդ նույն ժամանակ ընդհատակ անցած Միրիայի կոմունիստական կուսակցությունը, հաշվի առնելով սիրիական երկրամասում առաջացած պարազաները, ԱՄՆ-ի գոյության ժամանակամիջոցում երկու անգամ հանդես եկավ հայտարարություններով, որոնք պարունակում էին տեղի ունեցող իրադարձությունների սթափ գնահատականներ և երկրամասում գրություն բարեկամանն ուղղված որոշակի առաջարկություններ: Մաս-

նավթրապես, 1958 թ. դեկտեմբերի 14-ին, առաջին Հայտարարության մեջ կոմունիստական կուսակցությունը, ի շարք ալլ Հարցերի, առաջ բաշխեց դեմոկրատական ազատություններ տրամադրելու պահանջը՝ ապահովել մամուլի, ժողովների, ցույցերի, գործադուլների, արձմիր-թևակալան գործունեության ազատությունը, Հարգել ազատորեն քաղաքական կազմակերպություն ստեղծելու ժողովրդական զանգվածների և Հայրենասիրական ուժերի իրավունքը²⁴։ Առաջ քաշված ծրագիրը միայն ավելի ուժեղացրեց կոմունիստների նկատմամբ շնչումները, բայց 1961 թ. մայիսին կամկուսը կրկին առաջարկեց երկրին վերադարձնել բուրժուազեմոկրատական ազատությունները, սիրիական տնտեսությունը դերձ պահել եգիպտական և ստարերկրյա կապիտալի շնչումներին, բարեխաղի բանվորների տնտեսական դրությունը և ալլը²⁵։ Բայց ինչպես և նախորդ ծրագիրը, աա էլ ցանկալի արդյունքներ չբերեց։

Ի վերջո, մի շարք օրհնկտիվ ու սուրյնկտիվ պատճառներ, դրանց մեջ նաև Սիրիայում քաղաքական կուսակցությունները Ազգային միությունում փոխարինելը, ինչը Հանգեցրեց երկրի վրա եգիպտական բանակի Համարյա լրիվ վերահսկողությունը, իրենց նուրից բերեցին Սիրիայի դուրս գալը (1961 թ. սեպտեմբերին) Արաբական Միացյալ Հանրապետության կազմից, որից Հետո Ազգային միությունը դադարեց գոյություն ունենալ։

Ամֆոֆելուվ վերը շարադրվածը, կարելի է անել Հետևյալ եզրակացությունները.

1. 1955—1961 թթ. ժամանակամիջոցը Ագիպտոսի միջին ու խոշոր բուրժուազիայի՝ երկրի վրա լիակատար տիրապետության և, Համապատասխանաբար, երկրի տնտեսական բնագավառում եգիպտական ղեկավարության Հերթական փորձարկման ձախողման փուլ է, մի փորձարկում, որը կապված էր Հույսերի Հետ՝ եգիպտական մասնավոր կապիտալ ներգրումներն ուղղել դեպի այնպիսի էլյուզեր, որոնց զարգացումը կարող էր Հակահորեն փոխել երկրի տնտեսական կառուցվածքը։

2. Ուսումնասիրվող ժամանակամիջոցում ստեղծված քաղաքական կազմակերպությունը՝ Ազգային միությունը լիարողացալ խաղալ իրեն Հատկացված ակտիվ դերը երկրի քաղաքական կյանքում, որին նպաստեցին նրա ստեղծման ժամանակ թույլ տրված մի շարք սխալներն ու վրիպումները և, մասնավորապես Հետևյալը.

ա) ԳՄասակարգերի ներդաշնակության տեսությունը, որն իր դինամոսն էր վերցրել կառավարող վերնախավը, թույլ տվեց Ազգային

միության մեջ ներթափանցել հետադեմ դասակարգերի ներկայացուցիչներին և դրանով իսկ կազմալուծել նրա գործունեությունը:

բ) Ձախ ուժերի մեկուսացումը:

գ) Այս կամ այն ուղղիների միջև պարտականությունների հստակ բաշխման բացակայությունը նպաստում էր սարսուղիին տեղերում:

դ) Միության ղեկավարության մեջ տարաձայնությունները:

3. Արաբական Միացյալ Հանրապետության գոյության ժամանակամիջոցում Միբիայում բուրք թաղաքական կուսակցությունների ջրումը և նրանց փոխարինումը Ազգային միությունով հանդիսացան երկու արաբական պետությունների համադաշնակցության ստեղծման փորձերի ձախողման արյնկախիզ պատճառներից մեկը:

4. Տնտեսական ու քաղաքական անկախության հասնելու եզրագրական ղեկավարության փորձերը հանգեցրեցին հետագայում երկրի աշխատավոր զանգվածների դերի ուժեղացմանը և, որպես դրա հետևանք, Արաբական Մոցիալիստական Միության ստեղծմանը:

Г. В. НОВИКОВА

ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЕГИПТА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 50-х гг. И СОЗДАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЮЗА.

1. Период 1955—1961 гг. явился этапом полного господства средней и крупной буржуазии Египта над страной и, соответственно, провалом очередного эксперимента египетского руководства на экономической арене страны, связанного с надеждами направить египетские частные капиталовложения в отрасли, развитие которых могло бы существенно изменить экономическую структуру страны.

2. Созданная в рассматриваемый период политическая организация—Национальный союз—не смогла сыграть отведенной ей активной роли в политической жизни страны, чему способствовал целый ряд ошибок и просчетов, допущенных при ее создании, в частности, следующие:

а) теория «гармонии классов», взятая на вооружение правящей верхушкой, дала возможность проникнуть в Национальный союз представителям реакционных классов и парализовать тем самым его деятельность;

б) изоляция левых сил;

в) отсутствие четкого распределения обязанностей тех или иных звеньев способствовало саботажу на местах;

г) разногласия в самом руководстве Союза;

3. Роспуск всех политических партий в Сирии в период существования Объединенной Арабской Республики и замена их Национальным союзом явились одной из объективных причин провала попытки создания всестороннего альянса двух арабских государств.

كلياته توفيكوفا

الوضع السياسي الداخلي في مصر في النصف الثاني من الخمسينات
والشأن الاتحاد القومي

1- تعتبر الفترة الممتدة من سنة 1955 إلى 1961 مرحلة سيطرة كاملة للبرجوازية الكبرى والعتوطة في مصر، وهي تتوافق مع الغشل المتتالي لتجربة القيادة المصرية في ميدان التطور الاقتصادي المتعلق بأمل توجيه الراسمال الخاص المصري للمشاركة في تحقيق تغييرات في بني اقتصاد البلاد.

2- إن قيام المنظمات السياسية في الفترة المذكورة كالانحد القومي، الذي لم يتمكن من لعب دور فعال في حياة البلاد السياسية، لارتكابه العديد من الأخطاء والهفوات حتى عند تأسيسه نخس منها ما يلي.
أ- النظرية، تحالف الطبقات، التي رفعت رايثها الا فساط الحاكمة قد اعطت الفرص لانضمام العناصر الرجعية الى الاتحاد القومي، مما أدى الى شل نشاطه.

ب- عزل القوى اليسارية.

ج- إن غياب التنسيق الدقيق للمواجبات في هذه الدائرة اوتلك، مهد السبيل لاجهاض القرارات في المراكز.

د- الخلاق في قيادة الانحد

3- يعتبر حل جميع الاحزاب السياسية في سورية خلال الوحدة السورية المصرية و استبدالها بالانحد القومي، أحد الاسباب الموضوعية لفشل تجربة الوحدة بين دولتين عربيتين.

- 1 *Белая И. П., Примаков Е. М.* Ермен: արքա քրեմլենտա Նասեր, Մ, 1983.
- 2 *Baker R. W.* Egypt's uncertain revolution under Nasser and Sadat, London, 1978.
- 3 *Vatkiotis P. J.* The Egyptian Army in Politics, Bloomington, 1961; Nasser and his generation, London, 1978; The Modern History of Egypt, N.Y., 1969.
- 4 *Dekmejian R. Hrair,* Egypt under Nasir. A study in Political dynamics, Bloomington, 1971.
- 5 *Hussain Mahmoud,* Class conflict in Egypt 1945—1970, London—N.Y., 1973.
- 6 1977 «صمت سيف الدولة، هل كان عبدنا صر د يكتاتوران بيروت»
- 7 *Blader Leonard,* In a moment of enthusiasm: political power and the second stratum in Egypt, Chicago-London, 1978.
- 8 «مجموعة خطاب وتصر يعات وبيانات الرئيس جمال عبد ناصر» القسم الأول القاهرة، ص ٢٧٢
- 9 *Раховский Н. С.* Иностранный капитал в экономике Египта, М, 1983, էջ 9—10:
- 10 197٢-197٢. «صمت سيف الدولة»
- 11 Նոյեմբերի 1956 թ. «ամենապարբերական» «The Middle East Journal» Washington, 1956, Summer, էջ 26.
- 12 Այդ ժրջանակներն ուղղված էին հիմնականում սեղիական և ֆրանսիական հետախույզներին դեմ, իսկ 1952-ի, իսպախի և ԽՍՀ-ի նա ստանալիս հարկը շարունակում էին զարգանալ:
- 13 *Белая, Примаков,* 1972-1972, էջ 23:
- 14 Մտերմանակ տեղ *Белая, Примаков,* նախև աղում, էջ 101—111:
- 15 19٧٣—19٧٣ «مجموعة خطاب و تصر يعات...» القسم الثاني، ص ٤٣٣
- 16 19٧٨ «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ١٧٨
- 17 *X. Мохн эд-Дух,* Египетская революция. Ее развитие и перспективы. «Проблемы мира и социализма», Прага, № 8, 1966, էջ 39:
- 18 19٧١ «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ٣١١
- 19 նախև աղում, էջ 214:
- 20 նախև աղում, էջ 500:
- 21 1970 «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ٦٥
- 22 Նոյեմբերի 1955 թվականի «ամենապարբերական», էջ 204:
- 23 19٧٠ «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ٢٧٠
- 24 19٧٤ «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ٥١٤
- 25 նախև աղում, էջ 518:
- 26 1970 «مجموعة خطيبو...» القسم الاول، ص ٢٠٠
- 27 197٢ «مجموعة خطيبو...» القسم الثاني، ص ٦٥ «١٠٨» էջ 100; *Wheelock K.,* Nasser's new Egypt, N-Y, 1978, էջ 20—21; *Vatkiotis P. J.,* The Modern History of Egypt, N-Y, 1969, էջ 288.

- 28 1958 թ. հուլիսի 22-ի N 148 հրկեքը Ազգային ժողովի անդամների թեկնածուները շարքից դուրս հանելու արև թույր անձանց, որոնց գանձում էին «վարչական կարգաբանում, արև է՝ Յ. անկից, որոնց անփականությունը բանդարվել էր 27և-ի կողմից, Յ. որոնք զբղվել էին շաղաքական կամ շաղաքացիական իրավունքներից, Յ. որոնք գոտապարտվել էին շաղաքացիական և զինվորական գոտաբանների կողմից՝ պետական անվտանգությունը վնաս հասցնելու համար:
- 29 *Vigneau Jean*, The Ideology of the Egyptian Revolution, „The Middle East in transition“ գրքում, London, 1968, էջ 143.
- 30 الاتحاد القومي نظامه و تشكيلاته و اهدافه القاهرة 1969, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 15:
- 31 նույն անվանում, էջ 11:
- 32 նույն անվանում, էջ 19:
- 34 *Vatikiotis P. J.*, Նշվ. աշխ., էջ 110 - 111:
- 35 الاتحاد القومي... 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 20:
- 36 նույն անվանում, էջ 21:
- 38 التمشاق القاهرة 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 21-22:
- 39 الاتحاد القومي... 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 24:
- 40 Մուսկի պատմագրություն—Ազգային, Ֆրանսիայի և Իսրայելի երկրի արքեպիսկոպոսի 1958 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 22-23:
- 41 *Binder Leonard*, Նշվ. աշխ., էջ 22-23:
- 42 مجموعة خطب... القسم الثاني, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 24:
- 43 مجموعة خطب... القسم الاول, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 24:
- 44 *Bärer Reinert*, Die Arabische Sozialistische Union, Opladen, 1970, էջ 63:
- 45 *Perlmutter Amos*, Egypt, the practortan State. New-Jersey, 1974, էջ 144:
- 46 الحزب الشيوعي المصري حول الاتحاد القومي: رد على أنور السادات بغداد 1968 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 70:
- 47 Ազգային միությունը թեկնածուների ընդհանուր ցանակի 55 անդամ էին էր կարգաբանությունը Նշվ. աշխ., էջ 273:
- 48 مجموعة خطب... القسم الاول, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 28:
- 49 *Wheelock H.*, Նշվ. աշխ., էջ 63:
- 50 *Vatikiotis P. J.*, Նշվ. աշխ., էջ 100-109:
- 51 مجموعة خطب... القسم الثالث, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 28:
- 52 *Wheelock H.*, Նշվ. աշխ., էջ 63:
- 53 *Vatikiotis P. J.*, Նշվ. աշխ., էջ 100-109:
- 54 مجموعة خطب... القسم الثالث, 1969 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 28:
- 55 Ֆրանսիայի 1958 թ. հունիսի 22-ի հրկեքում, էջ 273:
- 56 *Нур-Будвакова Э. П.* Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости, М. 1978, էջ 120-146; *Белаян, Пранкоян*, Նշվ. աշխ., էջ 84-85:

57 1970/3/14 «التحرير» دمشق.

58 1968 թ. փետրվարի 28-ին սիրիական Ռուս կուսակցությանը նախադարձի իր ինքնալուծարքի մասին Մի քանի քրիչ նույն քաղաքի զինվորի ժողովրդական և ձգձգուն կուսակցությունները, «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպությունը, Մի-րիայի կոմկուսը ընդհանուր առեցա՛մ:

59 Wilber Donald, United Arab Republic; Its People, Its Society, Its Culture. New-Hawen, 1963, էջ 149.

60 مجموعة خطب... تقسيم اثاني، ص 134

61 أمين سعيد من ثورة 23 يوليو 1952 إلى 29 أكتوبر 1956: القاهرة

62 Vatikian P. J. 30 1956, էջ 107-108.

63 Եռույն ազգա՛մ, էջ 110.

64 1961/12/4 «الاخبار» بيروت.

65 Bulletin d'information du Comité Centrale du parti communiste Syrien, fin Mai 1961, Damas, 1961, էջ 1-3.

Ե. Ա. ԱՐԿԱՐՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՓՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՀՆԱՎՓՈՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՓՈՒՂՈՒՄ

ՆԵՐԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

1952 թ. Հուլիսյան Հեղափոխությունը եգիպտական ժողովրդի կյանքում նշանավորեց հասարակական-տնտեսական ու քաղաքական նոր հարաբերությունների սկիզբը:

Եգիպտոսի նորագույն պատմության ուսումնասիրվող ժամանակահատվածը (1952—1956 թթ.) շրջադարձային մի փուլ է եգիպտական ժողովրդի ազգային-ազատագրական, հակազաղութատիրական ու սոցիալական պայքարում: Այդ փուլի կարևորությունն այն է, որ հենց այդ ժամանակամիջոցում եգիպտական ժողովրդին հաջողվեց թոթափել դարավոր գաղութային լուծը, միջազգային ասպարեզում կանգնել հակամակերիախտական ու դրական շեղումների գիրքերում, սկիզբ դնել սոցիալ-տնտեսական վերափոխումներին:

* * *

Համաշխարհային առաջին և երկրորդ պատերազմներում իմպերիալիզմի առավել հետադեմ և հանցագործ տարատեսակն հանդիսացող գերմանական ժափայապաշտության շախշախումբը և աշխարհի առաջագիմական ուժերի հաղթանակի շնորհիվ սոցիալիստական համազործակցության երկրների խժրակցության կազմավորումը նոր լիցք հաղորդեցին գաղութային երկրների ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարին: Անկարող լինելով դուպնի իրենց երկրների անկախության համար պայքարի ելած գաղութային ժողովուրդների հուժկու նյութները, իմպերիալիզմն ստիպված էր ժամանակ առ ժամանակ փոխել իր գործունեության տակախկան և մեթոդները: Նա ձգտում էր երկարաձգել իր տիրապետությունն ամեն մի երկրում և, երբ նրա ջանքերը հաջողություն

չէին ունենում, աշխատում էր այդ երկրներում պահպանել իր ազդեցու-
յունը՝ իշխանությունը հանձնելով իմպերիալիստական խավիրին, կաշ-
կանգնելով այդ երկրներին զանազան համաձայնագրերով ու պայմանա-
գրերով: Իմպերիալիզմն իր գործունեություն հիմնական սլաքն ուղղելով
առաջադիմության և ազատության հենարան հանդիսացող սոցիալիստա-
կան երկրներին և առաջին հերթին Սովետական Միության դեմ, ամեն
գնով աշխատում էր արդեն անկախություն ձեռք բերած երկրներին ներ-
քաշել հակասովետական ռազմական տարրեր խմբակցությունների մեջ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո բրիտանական գա-
ղութարարները, ձգտելով օրինականացնել իրենց ներկայությունը Եզիպ-
տոսում, ամեն կերպ ջանում էին նրան պարտադրել մի այնպիսի պայ-
մանագիր, որը նրանց թույլ կտար ստրատեգիական դիրք ունեցող այդ
երկրում պահպանել իրենց դիրքերը, ուժեղացնել իրենց ազդեցությունը:
Եզիպտոսի բուրժուական վաճառական ավազանին անհանգստացած
30-ական թվականների սկզբներին նոր թափ ստացած սոցիալական հու-
զումներից և հույս լուսնենալով, թե իշխանությունը իր ձեռքում կարող է
պահել առանց անգլիացիների օգնության, 1936 թ. օգոստոսի 26-ին
Բրիտանիայի հետ կնքեց մի պայմանագիր, ըստ որի, փաստորեն շա-
րունակվելու էր բրիտանական օկուպացիան և, ի հավելումն դրա, Եզիպ-
տոսն իր վրա վերցնում էր զանազան պարտավորություններ, որոնք
սահմանափակում էին երկրի անկախությունն ու ինքնուրույնությունը¹:

Հիտլերյան Գերմանիայի չախշախումբը, միշտազային ասպարեզում
պատերազմից հետո ստեղծված նոր իրադրությունը պայմանավորեցին
ինչպես ամբողջ աշխարհում, այնպես էլ Մերձավոր արևելքում ազգա-
յին-ազատագրական պայքարի թափի հզորացումը: 1945—1946 թթ.
եզիպտական ժողովրդի բուռն էլույթներն ընդգնեց 1936 թ. պայմանագրի
և Սուեզի ջրանցքի գոտուց բրիտանական զորքերի դուրս բերման հա-
մար, հանգեցրին նրան, որ եզիպտական կառավարությունն ընդունեց,
որ երկկողմ ձգձգվող բանակցությունները վերահիշյալ պայմանագիրը
վերանայելու համար այլևս անօգուտ են և 1947 թ. հարցը փոխադրեց
ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդ: Չնայած սովետական պատվիրա-
կության շանքերին՝ Եզիպտոսի օրինական պահանջները բավարարելու
ուղղությամբ, Անվտանգության խորհուրդն ի վիճակի չեղավ որևէ լու-
ծում գտնել այդ հարցին:

Գետք է նշել, որ այդ ժամանակներում իմպերիալիստական հակա-
մարտությունները Մերձավոր արևելքում ավելի արվեցին, երբ այդ շեր-
ջանում սկսեցին ակտիվորեն ներթափանցել ամերիկյան մոնոպոլիա-

ները: Ներթափանցման արտաքին շղարչներն էին ամերիկյան դաճազան ժվարդապետություններն՝ ու բազմաթիվան ժրագրերը: Նպատակը, սակայն պարզ էր. ԱՄՆ-ը ցանկանում էր նազթով Հարուստ և ստրատեգիական դիրք ունեցող շրջանում հաստատել իր ռազմաքաղաքական և տնտեսական գերակայությունը և իր հակակաշռի տակ առնել այդ շրջանի երկրներին: Նրան նպաստում էր բրիտանական գաղութատիրության դիրքերի աստիճանական թուլացումը, որն արդյունք էր այդ շրջանի ժողովուրդների օրավուր աճող հակաբրիտանական ելույթների:

Ազգային և սոցիալական ազատագրական պայքարի ելած եգիպտական ժողովրդի ուշագրությունը շեղելու համար Եգիպտոսի պալատական ազգանու համար հարմար առիթ հանդիսացավ 1948 թ. մայիսին ըսկըսված պաղեստինյան պատերազմը: Սակայն, ինչպես մյուս արաբաբան երկրների, այնպես էլ եգիպտական բանակի մարտունակության թուլությունը և պալատական սպեկուլյանտների կողմից զորքերի հին և անպետք զենքերով զինումը կանխորոշեցին պատերազմի ելքը: Պաղեստինում մասնավորապես Եգիպտոսի պարտությունը, սակայն, չի կարելի բացատրել միայն եգիպտական ներքին գործոնների ազդեցությամբ: Երբեք էլ երկրորդական դեր չունեցավ այն հանգամանքը, որ միջազգային իմպերիալիզմը, Իսրայելին ռազմական խոշոր օգնություն տրամադրելով և, ընդհակառակը, աշխատելով որքան հնարավոր է արաբական երկրներին հնարավորություն չտալ միասնականորեն գործելու, ստեղծեց այնպիսի պայմաններ, որ ի վերջո Իսրայելը կարողացավ առանձին-առանձին ջախջախել արաբական բանակները: Իսկապես, դա բազալյին ազետոս² էր արաբական երկրների համար, իսկ ավելի հիշո՞ ազետի ըսկիցը:

Անկասկած Եգիպտոսի ազգային-ազատագրական և սոցիալական պայքարի մեկ 1949—1952 թվականները գրավում են առանձնահատուկ տեղ: Եգիպտական ժողովրդի ետպատերազմյան պայքարը ընթանում էր 1936 թ. անհավասար պայմանագրի վերացման, երկրի լիակատար անկախության հաստատման, ներքին բարենորոգումներ ձեռնարկելու շուրջը: 1950 թ. մարտից սկսած բանակցությունները, սակայն, շարունակվում էին ձգձգվել բրիտանական կողմի բռնած դիրքի պատճառով:

Ի վերջո, 1951 թ. հոկտեմբերի 8-ին, Եգիպտոսի վաֆլական³ կառավարությունը, ժողովրդական զանգվածների ճնշման ներքո, պառլամենտի քննարկմանը ներկայացրեց 1936 թ. պայմանագիրը և Սուլանի համաձայն կառավարման վերաբերյալ 1899 թ. համաձայնագիրը շեղյալ հայտարարելու օրինագիծը: Հաշորդ օրը, հոկտեմբերի 15-ին, եգիպտա-

կան պառլամենտը շեղյալ հայտարարեց վերահիշյալ պայմանագիրն ու համաձայնագիրը: Հետ այժմ էլ փոփոխման ենթարկվեցին երկրի 1923 թ. Սահմանադրության 159 և 160-րդ հոդվածները: 159-րդ հոդվածը փոփոխված էր հետևյալ մեով. «...Չնայած Եգիպտոսը և Սուդանը մեկ ազգ են, Սուդանի կառավարման վարչակարգը պետք է որոշվի հասուկ օրենքով: 160-րդ հոդվածը Եգիպտոսի թագավոր Յարուկ առաջինին տրոհուսովորում էր ռժաբավոր Եգիպտոսի և Սուդանի»:

Անգլիան հրաժարվեց ընդունել եգիպտական պառլամենտի ընդունած որոշումների օրինակակառուցումը:

Եգիպտա-անգլիական հակասությունների սրումն իր արտահայտությունը գտավ Սուեզի ջրանցքի գոտում 1951 թ. և 1952 թ. սկզբներում տեղի ունեցող ընդհարումների բորբոքման և ձգձգվող անարդյունք բանակցությունների մեջ, որոնց անհանգստությունք էին հետևում ԱՄՆ-ում: Հասկանչական է, որ Կահիրեի հրդեհից՝ հետո, երբ իշխանությունն անցավ պալատական ավագանուն, ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչներն ավելի հաճախակի սկսեցին այցելել Եգիպտոս: 1952 թ. փետրվարին Եգիպտոսում էր գտնվում պետական զեպարտամենտի ներկայացուցիչ Փ. Ռուզվելտը, որը ձգտում էր եգիպտական կառավարությանը հակել զեպի Միջինարևելյան հրամանատարության գաշխեքը: Այնուհետև Եգիպտոս են այցելում ամերիկյան բարձրաստիճան ուրիշ գործիչներ, կոնգրեսականներ: Սակայն, մինչև 1952 թ. հուլիս տեղած անգլո-եգիպտական և ամերիկա-եգիպտական բանակցությունները մնում են անարդյունք:

Այսպիսով, բրիտանական զազութարարների՝ իրենց գիրքերը Մերձավոր արևելքում ամեն կերպ պահպանելու ձգտման, Եգիպտոսի բուրժուականավածատիրական վերնախավի երկակի բնույթ կրող արտաքին քաղաքականության և եգիպտական ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի ուժեղացման պատճառով երկրի դրությունը 1952 թ. հեղափոխության նախօրյակին էլ ավելի անկայուն էր դարձել:

Եգիպտոսի արտաքին անկայուն վիճակը միաժամանակ արդյունք էր եգիպտական հասարակության ներքին պառակտվածության, հետադիմական վարչակարգի սոցիալ-տնտեսական հետամնաց հարաբերությունների և բուրժուական վարչական համակարգի: Բուրժուականավածատիրական վերնախավի վարած ներքին հակաժողովրդական քաղաքականության պատճառով երկրում զեալով խորանում էր սոցիալ-դասակարգային անջրպետը հասարակության տարբեր խավերի միջև:

Եգիպտոսը գլուղացիական երկիր էր: Այս առումով էլ հողային հարաբերությունների հարցը առաջնակարգ նշանակություն ուներ երկրի

Հասարակական և տնտեսական զարգացման համար: Բայց իշխող վեր-
նախաժը, որի մեծ մասը կալվածատեր էր և միաժամանակ քաղաքում
ներկայացնում էր ազգային բուրժուազիայի կորիզը, ու մի քանի չէր
դիմում եզիպտական գլուղում սոցիալական ծայրահեղ բնեռացման ըն-
թացքը կանգնեցնելու համար: Բնակչության բուռն աճը և նոր հողերի
յուրացման շահազանց զանգազ ընթացքը ավելի ու ավելի էին սրում
առանց այն էլ ծայրաստիճան լարված եզիպտական գլուղի սոցիալա-
կան հակասությունները:

Վ. Ի. Լենինը դեռ առաջին աշխարհամարտից առաջ գրում էր.
«...Անգլիան Եգիպտոսը ավելի ու Հզարձնում է մի երկիր, որն արտա-
գրում է միայն բամբակ... և զժվարացնում է արդյունաբերական զար-
գացումը...»⁵: Այո, բրիտանական զազու.թարարները Եգիպտոսին ցան-
կանում էին տեսնել իբրև իրենց երկրի հումքային կցորդի: Բամբակի
պահանջարկի մեծացումը միջազգային շուկաներում պայմանավորում
էր եգիպտական կապիտալիստների վերաբերմունքն իրենց կապիտալի
ներդրման նկատմամբ: Նրանք իրենց կապիտալը նախընտրում էին
ներգնել հողային գործարքներին մեղ և կամ էլ տնտեսության այնպիսի
էլուղներում, որոնք արագ և մեծ շահույթ էին բերում: Ազգային արդյու-
նաբերության զարգացումը բնավ նրանց չէր մտահոգում:

Հետպատերազմյան տարիներին երկրի սոցիալ-տնտեսական անբա-
րենպաստ վիճակի վրա ավելի էր տեղադրառնում նրա արտաքին տըն-
տեսական կապերի անհավասարակշռությունը: Արտահանության ասպա-
րեզում բամբակի մեծ բաժինը միակողմանի բնույթ էր տալիս դրան:
Արտաքին առևտրական հարվեկչի ուղ մշտական գեֆիցիտով էր արտա-
հայտվում:

Տեղի տալով արտաքին ճնշումներին և սեփական շահերից ելնելով,
եգիպտական վերնախավը պատերազմից հետո ավելի մեծ հնարավո-
րություններ ընձեռեց օտարերկրյա կապիտալին: Առաջվա պես լայն
գործողության ասպարեզ ունեին անգլիական ընկերությունները: Մեծ
չափով աճեց նաև ԱՄՆ-ի տնտեսական գործունեության ծավալը: 1929—
1951 թթ. ամերիկյան մասնավոր ներդրումներն աճեցին ավելի քան
չինգ անգամ⁶: Եգիպտոսի շուկան և տնտեսության զանազան ոլորտները
ներխուժող ամերիկյան մոնոպոլիաները հաջողությամբ պայքարում էին
բրիտանական կապիտալի դեմ: Եգիպտոսում տնտեսական ակտիվ գոր-
ծունեություն էին ծավալում նաև Ֆրանսիան և ԳՅՀ-ը: Օտարերկրյա
կապիտալն ստանում էր մեծ արտոնություններ և փաստորեն իր ձեռքն
էր առնում երկրի տնտեսական կյանքի որոշիչ լծակները: Արտաքին

ուղղաքաղաքական և տնտեսական ազդեցությունը հետզհետե ուժեղանում էր:

Երկրի տնտեսական կյանքի բնույթումը, որը հետևանք էր օտար-երկրյա և եզիպտական մոնոպոլիաների գործունեության, հանգեցրեց նրան, որ 1947—1951 թթ. եզիպտական բազմաթիվ մանր ընկերություններ սնանկացան: Հատկապես հիշարժան է 1947 թ., երբ սնանկ հայտարարվեցին 377 առևտրական ընկերություններ²: Եզիպտոսի կենսամակարդակն ամենացածրներից մեկն էր աշխարհում: Մինչև 1952 թ. մեկ անձին ընկնող եկամուտը Եզիպտոսում ամսական հասնում էր մոտ 10 դիննյի³: Մի կողմ թողնելով այդ գումարի բաշխումը, քանի որ զա վերջին հաշվով միջին գումար է, նկատենք, որ եթե ընակություն տարեկան աճը կազմում էր 200—300 հազ. մարդ, ապա փաստորեն մեկ շնչին ընկնող եկամուտը նվազեցման մշտական հակում պետք է ունենար, և հետևաբար ժողովրդի ցածր խավը և՛ աղքատ էր, և՛ շարունակում էր ավելի աղքատանալ: Մինչև 1952 թ. երկրում անզբաղեաները կազմում էին ընակության 75 տոկոսը: Սա ուներ երկակի բացասական ազդեցություն՝ մասնավորապես բանվոր դասակարգի վրա: Առաջին զեպտում որակյալ կազմերը նրանց մեջ բնականաբար թիչ էին և երկրորդը՝ անզբաղեատությունն ազդում էր նրանց քաղաքական հասունության վրա: Դործազրկության բարձր մակարդակն ավելի դաժան էր դարձնում նրանց շահագործումը և անարկատերերի կողմից: Փաստորեն զեո իր կազմավորման ընթացքում գտնվող բանվոր դասակարգը, որի կորիզը գյուղի հավելյալ աշխատուժի քաղաք տեղափոխված մասն էր, պահպանում էր ֆալլահի դարավոր հոգեբանության գծերը: Չնայած որոշակի տեղաշարժերին, այն զեո հեռու էր քաղաքական ազդեցիկ ուժ հերկայացնելուց թե թվաքանակով, և թե իր քաղաքական հասունությամբ: Այնուամենայնիվ, եզիպտական հրիտասարդ բանվոր դասակարգն իր արձմիրությունների միջոցով հետպատերազմյան տարիներին որոշակի պայքար էր մղում իր սոցիալական դրության բարելավման և երկրի անկախության համար:

Թագավորական հետադիմական վարչակարգի վարած բացահայտ հակահոմոնիստական քաղաքականությունը երկար տարիների ընթացքում ի վիճակի չեղավ արգելիլու կոմունիստական գաղափարների մուտքը Եզիպտոս: Եզիպտոսում կոմունիստական գաղտնի խմբեր սկսել էին կազմավորվել զեոնս 20-ական թվականներին, բայց առավել կազմակերպվածը և առավել եզիպտական բնույթ ունեցողը ՀաՆեթՈՒ-ն էր (Եզիպտոսի ազգային-ազատագրական ղեմնկրատական շարժում), ո-

ըր կազմավորվել էր 1942 թ.: Մյուս խմբերն ավելի սակավաթիվ էին և դատան հայտնաբերի պայմաններում՝ ավելի թիչ կենսունակ, նույնիսկ ՀաճիթՈՒ-ն, որը գործում էր խոր ընդհատակում, մեծ ազդեցություն չունեիր բանվորական շրջաններում: Ընդհանրապես պետք է ասել որ եգիպտական կոմունիստական խմբերը, հիմնականում կազմված լինելով առաջադեմ մտավորականներից, թույլ կապեր ունեին պրոլետարիատի հետ: Բայց բանվոր դասակարգի թուլությունը նույնպես խանգարում էր արմատական հեղափոխական ուժերի ասպարեզ ելնելուն և պրոլետարական ազդեցիկ կուսակցության առաջ գալուն:

Եգիպտոսի հեռադեմ վերնախավի կուսակցությունները, որոնք տեղ էին տալիս երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականությունը, հեղափոխության նախորդակին գաղափարական նգնաժամ էին ապրում: Ժողովրդական զանգվածների ճշման տակ առերևույթ դեմ կանգնելով քրիտանական օկուպացիային, նրանք, իրենց դասակարգային շահերից ելնելով, իրականում համազորակցում էին արտաքին ուժերի հետ՝ շանալով պահպանել երկրում հաստատված թագավորական բնապետությունը: Նրանք հակաժողովրդական բնույթը հատկապես ցայտունորեն էր երեւում ներքին քաղաքականության ասպարեզում, ուր նրանք մշտապես դեմ էին որևէ վերափոխության: Այդ ժամանակ մեկը մյուսին փոխարինող կուսակցական և անկուսակցական կառավարություններից ոչ մեկը ի վիճակի չէր երկրում տիրող անկայունության դեմն առնել, դրանով ապացուցելով, որ Եգիպտոսի բուրժուականվածատիրական վերնախավն այլևս գոյատևելու ամուր հենարաններ չունի:

Եգիպտական միջին և մանր բուրժուազիան, զեմ լինելով օտարերկրյա տիրապետությանը, ազդեցությունը և տնտեսական ճշմանը, որոշակիորեն ձգտելով թուլացնել տեղական խոշոր կապիտալի գիրքերը, որը խոչընդոտում էր միջին խավի տնտեսական և քաղաքական հզորացմանը, պատերազմից հետո հիմնավորապես անցավ ազգայնականության գիրքերը: Իհարկե, դժվար է պնդել, թե այն եգիպտական հասարակության մեջ մի համախումբ տարր էր ներկայացնում, սակայն պատերազմի տարիներին մանր արդյունաբերողների, առևտրականների, մտավորականների, սոցիալական կազմի և միջին խավի այլ ներկայացուցիչների թվաքանակի մեծացումը որակական նոր փոփոխություն էր մտցնում եգիպտական հասարակության շարժիչ ուժերի հարաբերակցության մեջ: Եգիպտական մանր ու միջին բուրժուազիայի զգաճությունն ընդգրկեմ օտարերկրյա տնտեսական ճշման, կոմպրոպորական բուրժուազիայի և հետևաբար՝ ավատակալվածատիրական վերնախավի, օրյնկ-

ախվորեն համընկնում էր ժողովրդական լայն զանգվածների որոճա-
դրություններին: Չնայած սրան, զսժան հետապնդումների, հայաժանց-
ների, ճեշման և ներքին պառակտվածության պայմաններում եզրպատ-
կան առաջադիմական ուժերն ի վիճակի չէին զլիսավորելու ազգային-
ազատագրական և սոցիալական շարժումը: Ինչպես նշում է Խ. Մոսի էդ-
Դինը, միակ ազգային ուժը, որին հարված չէր հասցվել իշխանություն-
ների կողմից քանակն էր¹⁰, Բայց քանակն էլ միատարր չէր: Խոսքը մի-
ջին և ստորին խավերից ելած հայրենասեր երիտասարդ սպաների մա-
սին է, որոնք հատկապես պաղեստինյան պատերազմից հետո սկսեցին
ակտիվորեն համախմբվել Գ. Ա. Նասերի ստեղծած Ազատ սպաներ
գաղտնի բանակային կազմակերպության մեջ:

Որոշ ուսումնասիրողներ կարծում են, որ Ազատ սպաներ կազմա-
կերպության հիմնադրումը տեղի է ունեցել 1928 թ., իսկ ուսումնասի-
րողների մեծամասնությունը այն համարում է 1942-ի ծնունդ: Սակայն
մի բան պարզ է, որ այդ կազմակերպությունը հաստատուն կերպով
ոտքի է կանգնել միայն պաղեստինյան պատերազմից հետո: Կազմա-
կերպության անդամները հիմնականում երիտասարդներ էին, որոնք,
ավելի ցավալիս ընդունելով պաղեստինյան աղետը, ամբողջապես ըմ-
բռնեցին, որ իշխող վերնախավը, թաղված լինելով կաշառակերության
մեջ և խարդախ հանապարհներով հարստություն դիզելու մուլուցքով
տարված, չի խորշում նույնիսկ ազգային շահերը դրանց ծառայեցնելուց:
1949 թ. Ազատ սպաները կազմակերպւորեն ամբաղնդեցին իրենց շար-
քերը՝ ստեղծելով ղեկավար մարմին՝ գործադիր կոմիտե՝ որը սկսեց
բացատրական աշխատանքներ տանել բանակի սպայական կազմի մեջ՝
հակաբրիտանական և հակաարքուսական թուլցիկներ տարածելով:
1949 թ. տարբեր քաղաքներում տարածվեցին նրանց առային թուլցիկի
օրինակները: Նրանք պահանջում էին հայրենի հողի ազատագրում, բա-
նակի վերակազմավորում, ազգային հարստությունների օգտագործում՝
ի շահ ընչազուրկ զանգվածների¹¹:

1950 թ. հունվարին տեղի ունեցան գործադիր կոմիտեի նախագա-
հության ընտրությունները: Փոխվեցապես Գ. Ա. Նասերն ընտրվեց նա-
խագահ, անդամներ՝ մայր Արզել Հաջիմ Ամերը, փոխվեցապես Արզել
Լատիֆ Բազզադին, մայր Քամալ էդ-Դին Լուսեյնը, Մայր Հասան
Իբրահիմը, մայր Խալեդ Մոհի էդ-Դինը, փոխվեցապես Անվար ա-
Սադաթը, փոխվեցապես Գամալ Սալիմը և մայր Սալահ Սալիմը:
Նույն 1950 թ., ինչպես նշում է առ-Ռաֆիին, բրիգադային գեներալ
Մուհամմեդ Նազիրին, առանց իրեն տեղյակ պահելու մինչև 1951 թ. դեկ-
176

տեմբերը, երբ տեղի ունեցան սպայական ակումբի ընտրությունները, Ազատ սպաները ընտրում են շարժման ղեկավար²²։ Ուսումնասիրողները համարյա միահամուռ կերպով եչում են, որ Ազատ սպաների այդ քայլը նպատակաուղղված էր օգտագործել հայտնի զինների անունը և նախապես քաղաքկել հեղաշրջումն իրագործողներին և նրանց նպատակները։ Հարկ է նշել, որ այդ սպաները, եթե սոցիալական կազմով համարյա միատարր էին, ապա նրանց քաղաքական համոզմունքները զեռնա վերջնականապես լծկավորված պատվում էին զանազան կուսակցությունների և քաղաքական այլ կազմակերպությունների շուրջն այնքան ժամանակ, քանի զեռ հիմնավորապես չէր ձևավորվել իրենց կազմակերպությունը։ Նրանց մեջ կային Վաֆդի, Միսր ալ-Ցաթաթի, մուսուլման եղբայրների և այլ կուսակցությունների կողմնակիցներ։

1950—1951 թթ. և 1952 թվականի առաջին կեսում Ազատ սպաներ կազմակերպությունը ընդլայնում էր իր ազդեցությունը եգիպտական բանակի տարբեր զորատեսակներում։ Կառավարական հիմնամուկը, որը 1952 թ. սկզբից առաջացել էր Եգիպտոսում, անհաղթահարելի մնաց մինչև հուլիսի 22-ը։ Օգտվելով այդ հանգամանքից, Ազատ սպաներ կազմակերպության գործադիր կոմիտեն, որը նախապես նպատակ էր դրել երկրում իշխանությունը իր ձեռքը վերցնել, բայց ավելի ուշ ժամկետներ նշելով զրա համար, հուլիսի 22-ին նիստ գումարելով որոշում ընդունեց լույս 23-ի գիշերը իշխանությունն իր ձեռքը վերցնել։ Այդ նույն նիստում որոշվեց Ազատ սպաների գործադիր կոմիտեն վերանվանել Հեղափոխության ղեկավար խորհուրդ (ՀԴԽ)։

Գ Լ Ո Ւ Կ Ա Օ Ա Ջ Ի Կ

ԳԱՅՔԱՐ ԵՌՐ ՎԱՐՉԱԿԱՐԳԻ ՍՏԵՂՄԱՆ ՀԱՄԱՐ: ՇԵՂԱՓՈՆԱԿԱՆ ՈՒՅՆՐԻ ՀԱՂԹԱՆԱԿ

1. ՔԱՅԱՎՈՐԻ ԳԱՀԱՋՐԿՈՒՄԸ ՈՒ ՀԵՌԱՑՈՒՄԸ ԵՐԿՐԵՑ

1952 թ. հուլիսի 23-ի առավոտյան ժամը յոթին Կահիրեի ազդեցող զիննրալ Մուհամմեդ Նագիբի անունից ձայնասփռեց հետևյալ հայտարարությունը։

Ենդիպտական ժողովրդին.

Ենդիպտոսը վերջերս ապրեց փտածություն, կաշառակերություն և իշխա-

նության անկայունության ծանր ժամանակաշրջան: Այս բոլոր գործոնները մեծ ազդեցութիւն ունեցան բանակի վրա: Շահամու կաշառակերները պաղատելիյան պատերազմում մեր պարտության պատճառը դարձան: Ինչ վերաբերում է այն ժամանակամիջոցին, որը հետեւեց այս պատերազմին, ապա փրատության գործոնները այդ ժամանակ միահնչուովեցին և դավաճանական խումբը դավադրութիւն սարքեց՝ բանակի վրա կարգելով իշխանության ներկայացուցիչներ՝ կամ տղետի, կամ դավաճանի, կամ կաշառակերի, մինչև որ Եգիպտոսը զրկվից բանակից, որը պաշտպանելու էր նրան: Այս պատճառով մենք զտում կատարեցինք փրատ իշխանության մեջ և մեր ներկայացուցիչ մարդկանց նշանակեցինք բանակում, որոնց կարողությանը, տրամազորվածությանը և հայրենասիրությանը հավատում ենք:

Անկասկած, ողջ Եգիպտոսն այս լուրը կընդունի ուրախությամբ և շղջունելով: Ինչ վերաբերում է բանակի նախկին ղեկավարների ձերբակալմանը, ապա նրանց ոչ մի վտանգ չի սպառնում և նրանք կազատվեն համապատասխան ժամանակին: Ես հավատացնում եմ եգիպտական ժողովրդին, որ բանակն այսօր ամբողջապես սկսել է աշխատել հայրենիքի շահերի համար՝ սահմանադրության ներքո և զերծ որևէ այլ նպատակից:

Ծղովում եմ առիթից պահանջելու ժողովրդից, որ թույլ չտա ոչ մի դավաճանի դիմել քայքայիչ և ահաբեկչական գործունեության, որովհետև դա Եգիպտոսի օգտին չէ: Այդ կարգի որևէ գործունեութիւնը կըստանա ծանր հակահարված և նրա կատարողը անմիջապես կստանա դավաճանության փոխհատուցումը: Բանակը կատարելու է իր պարտքը ստիկանների համագործակցությամբ և ես վստահեցնում եմ օտարերկրացի եզրայրներին, որ նրանց շահերի, անձնական և ֆինանսական ապահովության պատասխանատվութիւնը բանակն իր վրա է վերցնում:

Հեղաշրջումից հետո ՀՂԽ-ի այս առաջին հայտարարութիւնը հանրությանը իրազեկ էր պահում այն պատճառների մասին, որոնք դրդել էին զինվորականներին իշխանութիւնը իրենց մեծքը վերցնել: Միաժամանակ նրանք իրենց աներկբա հավատարմութիւնն էին հավաստում սահմանադրության նկատմամբ: Ակնատու է, որ այս հայտարարութիւնն իր ողով ուղղված լինելով նախորդ իշխանութիւնների դեմ, առաջնապես նպատակ ուներ շարժման նկատմամբ հնարավոր ընդդիմութիւնները կանխել, ինչպես ժողովրդին ուղղված հանգրտութիւն պահպանելու և սղավաճաններին հակահարված տալու հորդորներով, այնպես էլ բացարձակ լուսթիւն պահպանելով հեղաշրջման նպատակների և իրա-

գործողների մասին: Ինչպես վկայում են եզրագրացի ականատես հեղինակները, առաջին ժամերին ժողովուրդը հեղաշրջման մասին լուրն ընդունեց տարակուսանքով և շփոթվածությամբ: Եսա հարցերին պատասխան չէր տրվում առաջին հայտարարությունում: Ովքե՞ր են նրանք, ինչի՞ են մտաում, ինչքանո՞վ է անկեղծ կաշառակերների և դավաճանների դեմ գործելու նրանց հայտարարությունը: Բ. ալ-Թարավին ասում է, որ մարդիկ իրար հարց էին տալիս, թե ո՞ր է այդ Մուհամմեդ Նազիրը, որ մտադրվել է երկիրը մացրել փոստությունից, կաշառակերությունից, դավաճանությունից ու տգիտությունից: Այնուամենայնիվ, հուլիսի 23-ի առավոտյան, երբ Կահիրեի փողոցներում բաց մեքենաներով երևացին հեղաշրջման ղեկավարները, ժողովուրդը նրանց դիմավորեց ցնծությամբ և ոգևորությամբ:

Հեղաշրջման նախորդին զինվորական ստորաբաժանումների տեղաշարժերը չէին կարող ուշադրություն չգրավել և այդ մասին Ֆարուկ Քազավորին տեղյակ էր պահվել: Վերջինս լրջորեն լվերարեբվեց դրանց, բայց երբ հուլիսի 23-ի վաղ առավոտյան հեռախոսով իր անվտանգություն ծառայությունից տեղեկացավ և ապա ռազմայով լսեց Կահիրեից տրվող հայտարարությունը, նրան տիրեց շփոթմունքը, քանի որ ոչէր իմանում ի՞նչ է հեղափոխության նպատակը:

Այդ եռչն ժամանակ, նախորդ օրը կազմված կառավարությունը նազիր ալ-Հիլալիի ղլխավորությամբ Ալեքսանդրիայում նիսա էր զուսմարում: Այն որոշում կայացրեց ներքին գործերի մինիստր Մուրթազա ալ-Մարադիին որպես պատվիրակ ուղարկել Կահիրե՝ ԸՂԽ-ի հետ բանակցություններ վարելու համար: ԸՂԽ-ն ալ-Հիլալիի կառավարությունից պահանջեց վերականգնել սահմանադրությունը, վերացնել արտակարգ դրությունը, բանակի մեջ զսումներ անցկացնել և պաղեստինյան պատերազմի մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկել: Կառավարությունը, զգալով, որ այդ քուրը փաստորեն ուղղված է արքունիքի դեմ, որի շահերն ինքը կռված է պաշտպանելու, անմիջապես հրամարական ավեց:

Ֆարուկը նույնպես, իր հերթին, հուլիսի 23-ի առավոտյան Քազուհի նարիմանի հորեղորն ուղարկել էր Կահիրե Մ. Նազիրին առաջարկելու՝ ռազմական մինիստրի պաշտոնը: ԸՂԽ-ն մերժեց այս առաջարկը և Քազավորի բանազնացին տեղեկացրեց, որ Քազավորը պետք է համաձայնություն սա նախկինում արգեն վարչապետի պաշտոն գրաված անկուսակցական գործիչ Ալի Մահերին անմիջապես վարչապետ նշանակելու համար: Բանազնացը շուտով նորից վերազարձավ Կահիրե և հայտարարեց:

ևնց Յարուկի ցանկութիւնը, որ շարժման ղեկավարներն իրենք կազմեն կառավարութիւն: Այս հանգամանքը ցույց է տալիս, որ Յարուկը լավ չզատկերացնելով իրազրութիւնը խուսանալու էր: Անհայտ սպաներին առաջարկելով կառավարութիւն կազմել, նա զրանով ՀՂԽ-ի անգամներին զնում էր բարդ իրազրութեան մեջ: ՀՂԽ-ն ժամանակին կռուից այդ և բանագնացին ժխտական պատասխան տվեց: Պետք է պատշաճը հասուցել երիտասարդ սպաներին և հատկապէս նրանց ղեկավար Գ. Ա. Նասերին, որ այդ դժգոհին կացութեան մեջ կողմնորոշման հիանալի հասկումներն ցուցաբերեցին, իրենց կամքը թելադրելով իրազարժութիւնների ծավալմանը:

Յարուկն զգալով, որ գրութիւնը բարդանում է, դժեց քրիտանական և ամերիկյան ղեկավարներին՝ փրկելու համար իր զահր: Բայց այդ բանը նրան չհաջողվեց:

Կեօրին մոտ Մ. Նագիբը մի խումբ սպաների ուղեկցութեամբ այցելեց Ալի Մահերի Գիզայում՝ գտնվող բնակարանը և նրան առաջարկեց կառավարութիւն կազմել: Վերջինս համաձայնեց, պահանջելով սակայն, որ դա կատարվի սորինական ճանապարհով՝ այն է՝ թագավորի նշանակումով: Սպաները նրան առաջարկեցին նաև ՀՂԽ-ի պայմանները ներկայացնել Յարուկին, որոնք հանգում էին հետևյալին. Հայդար փաշան՝ Եգիպտոսի ղեկավար ուժերի գլխավոր հրամանատարը, հեռացվում է իր պաշտոնից, Մ. Նագիբը նշանակվում է նրա փոխարեն, ըստ երևույթին, Նույնպէս սորինական ճանապարհով:

Հուլիսի 24-ի առավոտյան Յարուկը թագավորական հրամանագրով Մ. Նագիբին շնորհեց ղեկերալ-լեյտենանտի աստիճան և նրան նշանակեց երկրի ղեկավար ուժերի գլխավոր հրամանատար: Վերջինս երկնայան մամուլի ասուլիսում հայտարարեց, որ ղեկավարական շարժման նպատակն է պահպանել սահմանադրական միապետական վարչակարգը և սահմանադրութեան էջը կիրառումը երկրում, նրա շրջանակներում լավագույն մի վարչակարգ ստեղծելով: Նա ասաց նաև, որ երկրի բոլոր գործատեղանները ՀՂԽ-ի հսկողութեան տակ են, միաժամանակ նորից հանգրստացնելով օտարերկրացիներին նրանց անձի և ինչի արհեստագործական համար՞:

Կատարելով ղեկավարականների պահանջի հայտը կետը, թագավորը վարչապետ հաստատեց Ալի Մահերին: Նույն օրը կազմվեց նոր կառավարութիւն, որի մեջ Ա. Մահերը զբաղեցնում էր ոչ միայն վարչապետի այլև արտաքին գործերի, ներքին գործերի և ազգական մինիստրի պաշտոնները: Փաշաներից և բեյերից կազմված այս կառավարութիւնը

ու մի տարրերուիջույն շունքը նախորդ կառավարութիւններէից թե՛ իր սոցիալական կազմով, և թե՛ իր քաղաքական համատարածով, մի բան, որն իր արտացոլումը գտած հետագա իրադարձութիւններէ մեջ:

Այդ ժամանակ Ազատ սպաները նախապատրաստվում էին Ֆարուկին գահազրկել և հեռացնել երկրից: Լուիսի 25-ին զորքեր ուղարկվեցին Ալեքսանդրիա, որոնք Զաքարիա Մահի էդ-Գինի հրամանատարութիւմբ շրջապատեցին Ռաս աթ-Թին (որտեղ գտնվում էր թագավորը) և Մոնթազա պալատները: 26-ի առավոտյան ժամը 9-ին գերազույն հրամանատար Մ. Նազիրը Ալեքսանդրիայի կառավարական տանը Այի Մահերին հանձնեց Ֆարուկ թագավորին ուղղված վերջնագիրը, ուր ասվում էր.

«Ե նկատի առնելով, որ վերջին ժամանակներս համընդհանուր անիրշխանականութիւնը ընդգրկել է ողջ երկիրը, որն արդյունք է Զեյր կամայականութիւնների, սահմանազրութիւն սահմանաբան և ժողովրդի կամքն արհամարհելու, որը հասցրեց այն բանին, որ ոչ մի քաղաքացի վստահ չէ իր կյանքի, գույքի և արժանապատվութիւնն ապահովութեանը.

Ի նկատի ունենալով, որ Եգիպտոսը Զեյր համատութիւնն հետևանքով վարկարկվել է աշխարհի ժողովուրդների աչքում, քանի որ դավաճանները և կաշառակերները Զեյր հովանու ներքո գտնում են ապաստան, ապահովութեան, անսահման հարստութեան և անզուսպ ցոփութիւնների հնարավորութիւն և այս բոլորը խեղճ ու քաղցած ժողովրդի հաշվին.

Ի նկատի ունենալով, որ այդ բոլորն ի հայտ եկան պաշտօնակազմի պատերազմի ընթացքում և նրան հետևած անպետք վեների սկանդալների ժամանակ, որոնք հանգեցրին զատավարութիւնների և որոնց Դուք բացահայտորեն միջամտեցիք, որը և մթազնեց ճշմարտութիւնն ու սասանեց վստահութիւնը արդարադատութեան նկատմամբ՝ ոգևորելով զավաճաններին շարունակել Զեյր գիծը՝ անշափ ու անսահման հարստութիւններ դիզել և վարել ցոփ ու շտալլ կյանք.

Ի նկատի ունենալով այս բոլորը, բանակը, որ ներկայացնում է ժողովրդի ուժը, ինձ լիազորել է որպէսզի պահանջեմ Զեյր Մեծութիւնից հրաժարվել գահից հօգուտ Զեյր որդի գահաժառանգ իշխան Ահմեդ Յուսուֆի հենց այսօր մինչև ժամը 12-ը (շաբաթ, հուլիսի 26, 1952...) և հեռանաք երկրից մինչև երեկոյան ժամը 6-ը:

Բանակը Զեյր Մեծութեան վրա կղևի պատասխանատվութիւնն այն բոլոր հետևանքների համար, եթե Դուք ժողովրդի կամքին հակառակ չհրաժարվեք գահից»¹⁰.

Արգեն ժամը 10-ին վերջնագիրը հանձնված էր Ֆարուկին: Վերջինս փորձեց առաջ քաշել որոշ պայմաններ, որոնք վերաբերում էին պալատների հարստությունները և որոշ կամակատարներին իր հետ տանելուն, սակայն ՀՂԽ-ն զրանք մերժեց: Կեսօրին նա ստիպված էր ստորագրելու հրամարականը:

ԵՄենք, Ֆարուկ առաջին, Քազավոր նզդպտոսի և Սուդանի, ցանկանալով մշտապես մեր երկրին բարիք, երջանկություն և առաջադիմություն, ցանկանալով ձերբազատել երկիրն այն դժվարություններից, որոնց նա զիմազորավում է այս կրիտիկական պայմաններում և անսալով ժողովրդի կամքին:

Որոշեցինք հրամարվել զահից հոգուտ մեր Քազածառանգ իշխան Ահմեդ Ֆուադի...»¹¹:

1952 թ. 65-րդ համարը կրող այս հրամանագիրը փաստորեն հանդիսացավ վերջինն այն հրամանագրերից, որոնց տակ դրվել էր Մուհամմեդ Ալիի հարստությանը պատկանող Քազավորի ստորագրությունը: Լույիսի 26-ի երեկոյան ժամը 6-ին ԵՄահուուազ զրոսանավը, եզդպտական վերջին Քազավորին կրելով իր տախտակամածին, հեռացավ Ալեքսանդրիայի նավահանգստից՝ ուղղություն վերցնելով դեպի Եննովա: Մա եզդպտական հեղափոխության առաջին քայլն էր իշխանությունը զրավելուց հետո և առաջին հարվածը ավատատիրական ավազանուն: Հեղաշրջումը և Քազավորի հեռացումն ընթացան համարյա անարյուն: ՀՂԽ-ի անդամների վախը հետզհետե փոխարինվում էր մտահոգությամբ: Վախը, թե շարժումը չի հաշտվի, մնացել էր ետևում: Իհարկե երկրում արգեն տիրում էր սգևորություն, զանազան կազմակերպություններ իրենց համերաշխությունն էին հայտնում զինվորական շարժմանը: Վերջինիս ղեկավարությունն էլ ժամանակ առ ժամանակ ռազիոյով այնպիսի հայտարարություններ էր անում, որոնք րուրը հանգում էին մի բանի՝ պահպանել հանգստություն, կարգ ու կանոն: Բայց այժմ զինվորականներին հուզում և մտահոգում էր հեռագայի հարցը: Այդ օրերը հիշելիս Գ. Ա. Նասերը խոստովանում է. ԵՄենք պատրաստ չէինք¹², նա պատժում է, որ ՀՂԽ-ի անդամներն այդ դրությունից զուրա գալու ուղիներ գտնելու համար հանդիպումներ էին ունենում զանազան երևելի անձանց ու կազմակերպությունների ղեկավարների, գիտնականների հետ: Սակայն, այդ հանդիպումները, ինչպես ինքն է նշում, ավարդյուն և անօգուտ էին¹³:

Այս իրադրութիւն մեղ, Հուլիսի 27-ին, Կահիրեում տեղի ունեցած Հեղաշրջումից հետո ԸՂԽ-ի առաջին նիստը նախագահող Գ. Ա. Նասիրը, խորհրդի անդամների համար անսպասելիորեն, հրաժարական ներկայացրեց ԸՂԽ-ի նախագահի պաշտոնից: Չնայած Հեղաշրջման առաջին օրերն էին, սակայն ԸՂԽ-ի անդամների միջև արդեն տարածայնութիւններ էին ծագել: Իրանը, սակայն, ավելի ցայտուն դարձան, երբ Ազատ սպաների առջև ծառայած կերբի Հետագա զարգացման ուղին որոշելու հարցը: Չնայած ամեն ադիթով նրանք իրենց հաջատարութիւնն էին արտահայտում Սահմանադրութիւնը, այնուամենայնիվ, նրանց մեղ քաղաքական թիվ էին կազմում նրանք, ովքեր գտնում էին, որ պառլամենտական հին համակարգով շարունակելու զեպրում հին քաղաքական կուսակցութիւնները նորից կզան իշխանութիւն գլուխ և կշարունակվի հինը: Իրա առաջն առնելու համար վերջիններս պահանջում էին ցրել թուր կուսակցութիւնները: Գ. Ա. Նասիրը պատճառաբանելով, որ այդ բանը մարդիկ կարող են հասկանալ իբրև զինվորական զիտատուրայի հաստատում, զեմ զուրս եկավ կուսակցութիւնների ցրման գաղափարին¹⁴: Սակայն ԸՂԽ-ի անդամների մեծամասնութիւնը պնդում էր իր պահանջը: Եվ ահա այդ պատճառով առաջին նիստում Գ. Ա. Նասիրը հրաժարական ներկայացրեց: Երկար վիճարանութիւնից հետո նիստի մասնակիցներն ընդունեցին փոխզիջումային որոշում՝ առաջարկել կուսակցութիւններին ինքնազտում կատարել: Այդպիսի որոշման առաջարկն արեց Գ. Ա. Նասիրը, որը և նույն նիստում վերընարվեց ԸՂԽ-ի նախագահ¹⁵: Ժամանակը ցույց տվեց, որ այդ որոշումը փաստորեն նպատակ ուներ կուսակցութիւններին վարկաբեկել ժողովրդի աչքում, քանի որ սպաները հաստատ համոզված էին, որ այդ ինքնազտումը որևէ արդյունք չի տա:

Այն ժամանակ, երբ Ազատ սպաները քննում էին կուսակցութիւնների լինել-չլինելու հարցը, մինչև այդ լուսթիւն պահպանած կուսակցութիւնների զեկազարները կարծես խոսքերը մեկ արած Ալեքսանդրիայում հավաքվում էին գեներալ Մ. Նագիբի մոտ, բարեկեցութիւն շարժման հաշտութիւն համար շնորհավորելու բազմի պահապանին, ՎՍահմանադրութիւն ազատարարին և բժողովրդի մարդուն, ինչպես այդ օրերին հորջորում էին Մ. Նագիբին: Այդ նպատակով իրենց հանդիսորը ընդհատեցին Վաֆդի առաջնորդներ Մ. Նահհասը և Ֆ. Սիրազ կո-Իրնը, որոնք ամառն անց էին կացնում Եվեյցարիայում:

Մինչ կուսակցութիւնների մաքրագործումներին անցնելը, երկրում

իրագործվում էին առաջին հայացքից աննշան, բայց կարևոր միջոցառումներ: Հուլիսի 26-ին, Ծարուկի հրամարումից հետո, Եգիպտոսի և Սուդանի թագավոր հռչակվեց Ծարուկի անշահաբան սրգի Ահմեդ Յուսուֆը: Այս կապակցությամբ կառավարությունը հայտարարեց, որ թագավորի սահմանադրական իրավունքները վերցնում է իր վրա, մինչև խնամակալական մի խորհրդի ստեղծումը¹⁶: Հաշորդ սրբ վարչապետ Ալի Մահերի հրամանով, սահմանադրական երդման մեր փոխում է՝ «Թագավորը բառին փոխարինում է Հայրենիք» բառը: Պետական հիմնարկություններում այլևս արգելվում էր թագավորի նկարը կախել: Օտար ղեկավարներն ու հավատարմատարներն իրենց նոր հավատարմագիրը ներկայացնելու էին Ահմեդ Յուսուֆ 2-րդին, «Թագավոր Եգիպտոսի և Սուդանի» տիազոսի նշումով¹⁷: Հուլիսի 28-ին, Միևիսարների խորհրդի որոշմամբ, վերացվեցին սփառյալ և սրբյալ քաղաքացիական տիազոսները¹⁸, Օգոստոսի 1-ին վերացվեցին գաղանի սահականությունն ու նրա հատուկ ծառայությունը¹⁹, Օգոստոսի 2-ին հայտարարվեց, որ կազմվել է խնամակալական խորհուրդ՝ բաղկացած երեք անձից, որոնք էին իշխան Արզնի Մոնեյմը՝ Արաս Հայիմ երկրորդ խեղճի անդրանիկ սրգին, Մուհամմեդ Բահա էդ-Գիեր՝ առողջապահության նախկին միևիսարը, պաուլամենտի նախկին նախագահը և վիճակագրական խորհրդի նախկին նախագահը (սա, միամամանակ խոշոր կալվածատեր էր և Վաֆդի ղեկավարներից մեկը), փոխգնդապետ Մուհամմեդ Ռաշադ Մահանեսան, որը հուլիսի 29-ին նշանակվել էր ռազմական ակադեմիայի պետ, 30-ին՝ տրանսպորտի միևիսար (առաջին ղեկավարականը կառավարության մեջ) և խնամակալական խորհրդում ներկայացնելու էր ՀՂԵ-ին²⁰: Եարունակվում էին զտումները բանակում և կառավարական ապարատում: Զբաղեցրած պաշտոններից հեռացվում էին նախկին վարչակարգի առավել նվիրված բարձրաստիճան սպաներն ու պաշտոնյաները:

Մինչ հին կուսակցությունների ղեկավարներն ու նրանց մամուլն իրենց ուշացած հրճմանքն էին արտահայտում զինվորական շարժման հաշտության առթիվ, եգիպտական մի շարք հասարակական կազմակերպություններ՝ եգիպտական բժշկների միությունը, Թագավորական առևտրական ակումբը, Կահիրեի Իբրահիմի համալսարանի դասախոսները, Կասր Ալ-Այնի բժշկական քոլեջի դասախոսները, Հողագետների միությունը և ուրիշներ հանդես եկան մի հայտարարությամբ, որով պահանջում էին զտումներ կատարել ոչ միայն բանակում և կառավարական ապարատում, այլև քաղաքական կուսակցություններում: Նրանք պահանջում էին, որ նախկին վարչակարգի մեղսակիցները հեռացվեն այդ կուսակցությունների շարքերից²¹: Հարց է առաջանում, ի՞նչն էր պատճառը,

որ եզրագտական ողջ հասարակությունը զինվորական հեղաշրջման ըսկրզրից նեթ առաջին պլանի վրա էր մղում պետական և հասարակական ամբողջ համակարգում զտումներ անցկացնելու հարցը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ զինվորական հեղաշրջումը սոցիալական հեղափոխության միայն սկիզբն էր հանդիսանում, և զեռ հայտնի չէր, թե ի՞նչ ուղղություն էր շարժվելու այն (այստեղ հիշենք Գ. Ա. Նասերի խոսքերը. «Ինչի՞» ենք ձգտում մենք և ո՞րն է զրան հասնելու ուղին: Առաջին հարցի պատասխանը թիչ թե շատ գիտեի...: Բայց երկրորդ հարցի պատասխանը... խոստովանում եմ, իմ գիտակցություն մեջ ոչ մի բան այնպես չէր փոխվում, ինչպես դա»²² երբ բացակայում էր գործունեության որևէ կոնկրետ ծրագիր, ապա կաշառակերություն, շարաշահումների և անօրինականությունների այդ նրկում պարզ է, որ իշխանությունը փոխվելուց հետո առաջնակարգ միջոցառում էր լինելու պայքարը զրանց դեմ: Հարված հասցնելով քանակային հետագծմ վերնախավին, կառավարական հետոն ապարատին, կուսակցությունների ղեկավարությունը, զինվորականները, առանց այդ ամբողջապես գիտակցելու, հարված էին հասցնում ավագանուն, բուրժուակալվածատիրական վերնախավին և, ընդհանուր առմամբ, եզրագտական հետադիմությունը: Անկախ ամեն ինչից, այդ միջոցառումները հեղափոխական բնույթ էին կրում:

Վերջապես, հուլիսի 31-ին, Եգիպտոսի ռազմական ուժերի գլխավոր հրամանատարի անունից Կահիրեի ռազմին ձայնագրոնց հայտարարություն, որով կուսակցություններին և քաղաքական այլ կազմակերպություններին առաջարկվում էր զտել իրենց շարքերը և կառավարությունը ներկայացնել իրենց կոնկրետ ծրագրերը²³, Ինչպես տեսնում ենք, ՀՂԿ-ն, գործելով կուլիսների հտեից և շուննալով որևէ սեփական կոնկրետ ծրագիր, հաստատակամորեն, օրը օրի հտեից ձեռնարկում էր այնպիսի քայլեր, որոնք, նորը զեռ շատեղծելով, որոշակիորեն խաթխում էին նախկին հասարակական կյանքի հիմքերը: Նախնական անորոշ խանգավառություն և զուսպ նպաստականություն պայմաններում այդ բանը զծվար էր նկատելու: Նույնիսկ թագավորի գահազրկումն ու հեռացումը երկրից շօգնեցին որևէ բան հասկանալու: Ծարուկը լավից զուրա հեղինակազուրկ էր: Բայց օգոստոսի սկզբներին արդեն սկսեցին երևալ անհանգստություն առաջին նշանները: Նախ այն լուրերը, որ կուսակցությունների գոյությունը սպառնալիք էր սպառվում, որն ավելի հաստատվեց, երբ վահզական Եալ-Միսրիե թերթը, որպես զգայացուց նորություն, օգոստոսի 3-ին հրապարակեց մի հողորդագրություն այն մասին, որ եթե կուսակցություններն ինքնազուտում չկատարեն, ապա նրանք լու-

ծարքի կենթարկվեն, և արգեն օգոստոսի 6-ին Հայտնի դարձած իշխանութունների այն մտադրությունը, որով հողատիրության շափը իջեցվելու էր²¹, սկանցին Եգիպտոսի նախկին անբերին անհանգստացնելու Եթն առաջ թերթերի առաջին լեռերից չէր իշխում հեղափոխության առաջին լողունը՝ «Միասնություն, կարգապահություն, աշխատանք», ապա այժմ ավելի ու ավելի շատ երևում էր «Կեցցե Սահմանադրությունը» արտահայտությունը:

Հայտնի է, որ Ազատ սպաները ցանկանում էին անսել տաղատազրված և ուժեղ նգիպտոսա²², ազատագրված օտարերկրյա ռազմական ներկայությունից և ազդեցությունից, ավտատիրական ավազանուց, ներքին հետադիմությունից՝ հանձնա բուրժուականվածատիրական կուսակցությունների պարագույնների: Սակայն երկրի քաղաքական համակարգի փոփոխումը, կարելի է ասել, նրանց մտքով չէր էլ անցնում: Հայրենասեր սպաները լրջորեն գիտակցում էին, որ օտար զորքերի դուրսբերումը և երկրի անկախության ապահովումն անհնար է առանց նախապես երկրի ներսում կայունության հաստատման: Ի՞նչ էր խանգարում այդ կայունության հաստատմանը: Կապիտալի իշխանությունը երկրի կառավարման վրա և սոցիալական ծայրահեղ տարբերությունը քաղաքում ու գյուղում: Գնայած ակնառու էր, որ գործող 1922 թ. սահմանադրության շրջանակներում դրանք անհնար էր վերացնել, սակայն Ազատ սպաների մտքով չէր անցնում մեծ քարձրացնել հենց այդ Սահմանադրության վրա: Նրանք դեմ չէին երկրում վերականգնել պառլամենտի գործունեությունը, հույս ունենալով, որ այդ պառլամենտը կգործի նոր պայմաններին և նոր պահանջներին համապատասխան: Այս նպատակով, Ազատ սպաները, հիմնականում լինելով Վաֆդի համակիրները, դիմեցին վերջինիս ղեկավարությանը: Ընդլիսի 27-ին Գ. Ա. Նասերը, Գ. Սալիմի և Ա. Հ. Ամերի հետ Ազատ սպաներից մեկի տանը հանդիպում է Վաֆդի գլխավոր քարտուղար Ֆուադ Սիրազ էդ-Դինին և առաջարկում է պայմաններ, որոնք ընդունելու դեպքում Վաֆդը կանցներ իշխանության գլուխ: Այդ պայմաններն էին.

1. Հողատիրության սահմանափակումը հողային քարեփոխումների միջոցով:

2. Երկրի կառավարման վրա կապիտալի իշխանության վերացումը, մի հանգամանք, որ վնաս է հասցնում հասարակ ժողովրդին, քանի որ բանվորը կամ գյուղացին չեն կարողանում օգտվել իրենց իրավունքներից, երբ գործատերը ինքը իշխողն է²³:

Ըսելով նրանց Ֆուադ Սիրազ էդ-Դինն ասում է. «... հողատիրու-

Քյան սահմանափակումը երկիրը կկործանի: Այդ դեպքում մենք շնք կարող զսպել ֆալլաշներին»²⁷. Երկրորդ պայմանին եւ համաձայնում է, բայց ինչպես պարզվում է՝ տակտիկական նկատառումներով, այն է՝ մենք կվերադառնանք՝ հետո կտեսնենք: Ահա թե ինչպիսին էր հին կուսակցութուններից առավել հեղինակավոր բուրժուական վաճառորդական կուսակցության ղեկավարների դիրքը: Եվ դա հասկանալի է, քանի որ հենց այդ ղեկավարները և մասնավորապես Մուստաֆա Նահապետ և Յուսուֆ Սիրուզ էդ-Դինը հանդիսանում էին խոշոր հողատերեր: Ընկերաց, Գ. Ա. Նասերը պնդում էր իր պայմանները: Եվ ահա կուսակցութունները զգալով, որ բանակը չի պատրաստվում մտա ապագայում էթե իշխանութունը, կարծես խոսքները մեկ արած, սկսում են խոսել ռառոզ ղեմնկրատիայից և առ Մահմանադրութունը անհրաժեշտ հարգանքից: Ի դեպ, սկզբնական շրջանում Ազատ սպաների մեջ միասնութունը այնքան էլ կուռ չէր սահմանադրական պառլամենտարիզմի վերաբերյալ: Դրա արտահայտութունը հանդիսացավ այն հայտարարութունը, որը արվեց հուլիսի 31-ին Մ. Նազիրի կողմից: Հայտարարության մեջ ասվում էր, որ բանակն իր պարտականութունները կատարել է և շատ շուտով եւ քաշվելով դրազվելու է իր գործերով, և որ բուլոս այն գործերը, որոնք կապ ունեն երկրի կառավարման հետ, հանձնվելու են Մինիստրների խորհրդին, որպեսզի ամեն ինչ վերադառնա իր տրնականոն վիճակին»²⁸.

Օգոստոսի սկզբին ներքին գործերի մինիստրութունում գրանցվեցին 16 կուսակցութուններ: Դրանք էին Վաֆդը, Լիբերալ-սահմանադրական, Վաֆդական բուկ, Սաադական, Ազգային, Սոցիալիստական, Աշխատանքի, Ֆալլաշների, Կանանց ազգային, Նեզուսի դուստրերի, Ֆալլաշական սոցիալիստական, Նոր ղեմնկրատական, Նոր սոցիալիստական, Նեզուսի ղեմնկրատական, Նոր ազգային կուսակցութունները և Մուսուլման եզրայրների կազմակերպութունը: Եզիպտացի պատմաբան Ս. Մ. Տամավին այս կապակցությամբ գրում է, որ, ընայած կուսակցութունների այս մեծ բանակին, նրանց ծրագրերը համարյա նույնն էին, իսկ նրանց գոյութունը հիմնված էր մարդկանց վրա և ոչ թե ըսկզբունքների²⁹: Որ կուսակցութունների ծրագրերը շատ քիչ նորութուն էին բերելու երկրին մենք կհամոզվենք, սակայն նախքան այդ ծրագրերի հիմնական գրույթներին անցնելը, կուզեինք անդրադառնալ անդլիական համալսարաններում սովորող եզիպտացի 500 ուսանողների պահանջադրին, որ հուլիսի 31-ին նրանք հետագրել էին Մ. Նազիրին, Ա. Մահերին և երկրի կուսակցութուններին: Ներկայացվում էին հետևյալ պահանջ-

ները՝ արտակարգ դրութեան վերացում, վերապարձ պառլամենտական կշանքին, Սահմանադրութեան բարեփոխում՝ ապահովելու համար երկրին մի իսկական ժողովրդական կառավարութիւնով, թագավորին զրկել պառլամենտը ցրելու, կառավարութիւն նշանակելու և հրամարեցնելու, արտակարգ դրութիւն մտցնելու, պատերազմ հայտարարելու, բանակի հրամանատարներ, պառլամենտի նախագահներ և զեապաններ նշանակելու իրավունքից և զրանք ենթարկել պառլամենտի իրավասութեանը: Ուսանողները պահանջում էին նաև թագավորական գրասենյակի, սենատորներ նշանակելու իրավունքի, ղեկուտատական թեկնածութեան կրաշխափորագրի վերացում: Գեպուտատութեան թեկնածուի առաջադրումը պետք է պայմանավորվի տարիքային սահմանափակումով, անկախ նրա սոցիալական ծագումից: Պետք է նանաչել ֆալլահի, բանվոր դասակարգի և սոցիալական այլ խավերի իրավունքներն ու նրանց արձմիութիւնները: Պահանջվում էր նաև բոլոր քաղաքնտարկշաւներին ընդհանուր կերպով շնորհել, քաղաքական ուստիկանութեան և նրա սհատուկ գրասենյակի՝ վերացում, ժողովների և մամուլի ազատութիւն, նախկին թագավորի հանցակիցների պատժում, հողային հարկերի նվազեցում, գյուղատնտեսական և արդունարերութեան մեշ աշխատող բանվորների օրավարձի բարձրացում, հարկերի արդար բաշխում: Անհրամենչտ էր համարվում ժողովրդական լաշն խավերից միացյալ մի ճակատի ստեղծումը՝ ետ մղելու համար իմպերիալիստական ռազմական, տնտեսական կամ քաղաքական որևէ հարձակում, կազմակերպել եզիպտացի և սուզանցի ժողովուրդների պայքարը, ճանաչելով սուզանցիների ինքնորոշման իրավունքը և, վերջապես, խուսափել այնպիսի ռազմական դաշինքների մասնակցելուց, որոնք կատիպինն Եգիպտոսին մխրնվել իմպերիալիստական հակասութիւնների մեշ՝ հակառակ իր շահերի²⁰, Ուսանողների այս պահանջները կարծես որոշ հիմք հանդիսացան կուսակցութիւնների հետագայում առաջադրած ծրագրին, որում կհամոզվինք ստորև: Բոլոր զեպքերում, զրանք ավելի համընդհանուր բնույթ ունենին, քան որևէ կուսակցութեան ծրագիր և զրանց մի մասը ՀՂԽ-ն՝ ապագայում կիրառեց իր գործունեութեան մեշ:

Օգոստոսի սկզբներին եզիպտական թերթերը հայտարարեցին երկրի տարբեր կուսակցութիւնների ծրագրերը: Գրանք շատ էին նման իրար: Այդ պատճառով էլ մենք կտանք այն հիմնական դրութեանը, որոնք առաջադրում էին երկրի հիմնական կուսակցութիւնները՝ Վաֆդը, Վաֆդական բուկը, Սաադականը, Ազգայինը, կրեթալ-սահմանադրականը և Մուսուլման եղբայրները²¹ իրենց ծրագրերում:

Արտաքին քաղաքական ասպարեզում.

1. Նեղոսի հովտի միութիւն, Եգիպտոսի և Սուլթանի միավորում:

2. Սուեզի ջրանցքի շինարարութիւնն ապահովում:

3. Արարական երկրների լիգայի ամրապնդում:

Ներքին քաղաքական ասպարեզում.

1. 1923 թ. Սահմանադրութիւնն պահպանում:

2. Նոր ընտրութիւնների անցկացում:

3. Բազմազան իշխանութիւնն սահմանափակում, պառլամենտի օրենսդրական իրավունքների ընդլայնում, հեթակայելով նրան գործադիր մարմինները:

4. Սահմանադրական ոգու և արդարութիւնների ամրապնդում:

5. Արտակարգ դրութիւնն վերացում:

6. Քաղաքական ուստիկանութիւն, նրա հատուկ գրասենյակի և գաղտնի գործակալութիւնների վերացում:

7. Հատմաների անցկացում բանակում և հասարակական ու պետական կազմակերպութիւններում:

8. Բանակի հզորացում:

Սոցիալական ասպարեզում.

1. Պայքար աղքատութիւն դեմ:

2. Պայքար անգրագիտութիւնն դեմ:

3. Եգիպտական կապիտալին ավելի մեծ արտոնութիւնների ընձեռում՝ վերացնելով նրա ծավալումը սահմանափակող գործոնները: Հատկապես ընդլայնել նրա գործունեութիւնն սպասարկման ոլորտում: Եգիպտական ձեռնարկումների բաժնետերերի շահերի պաշտպանում:

4. Պրոպրետիվ հարկի կիրառում⁵²:

Եգիպտական կուսակցութիւնների պահանջներն արտաքին քաղաքական հարցերում, ինչպես տեսնում ենք, ոչ մի նորութիւն չէին բերում: Նրանք կրկնում էին Թագավորական վարչակարգի արտաքին քաղաքական սկզբունքները, այն է՝ շնանալի Սուլթանի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքը, ուժեղացնել Արարական երկրների լիգայի դերն այն ետին մտքով, որ ապահովվեւ Եգիպտոսի հեգեմոնիան արաբական աշխարհում և, միայն ակնարկելով Սուեզի ջրանցքի գոտուց բրիտանական զորքերի դուրսբերման անհրաժեշտութիւնն մասին, լռութիւն մատնել ջրանցքի շահագործման, դրա նկատմամբ եգիպտական ժողովրդի օրինական իրավունքների հարցը: Ներքին քաղաքական հարցերում ակներև են բոլոր կուսակցութիւնների շանքերը՝ պահպանել 1923 թ. Սահմանադրութիւնը և, հետեապես, միապետական կարգերը Եգիպտոսում: Ամեն

ինչ ուղղված էր պառլամենտի դերի մեծացմանը, պառլամենտ, որտեղ, անառարակույս, տեր ու տնօրինություն էին անելու այդ կուսակցությունները: Սոցիալական հարցերում եզրիպտական կուսակցություններն ընդհանուր արտահայտություններով խոսելով ազգատության և անզրազրատության դեմ պայքարի մասին, և ոչ էլ ուղիներ նշելով դրանց վերացման համար, միանգամայն որոշակիորեն իրենց պաշտպանությունն առկ էին անում եզրիպտական բուրժուականացման արտահայտական վերնախավի շահերը: Նրանք լուծում էին հողային հարաբերությունների մասին, երկրի քերես ամենացավոտ հարցի մասին: Եվ ինչու՞ չպետք է լսեին, եթե այդ կուսակցությունների ղեկավարների մեծամասնությունը խոշոր հողատերեր էին և նրանց համար հողային գործող հարաբերությունները միանգամայն բնականոն էին: Առաջ լքաշելով սոցիալ-քաղաքական և տնտեսական ոչ մի լիարժեք և նոր պահանջ, եզրիպտական բուրժուականացման արտահայտական կուսակցությունները հաստատեցին իրենց գաղափարական սեանկությունը: Գրա համար էլ, ինչպես Շ. Ն. Կուրդղիչևազիլիին է նշում, «Կոնֆիդեր... ԼՂԽ-ի... և բուրժուականացման արտահայտական կուսակցությունների միջև որակական տարբերություն էր»²²: Ատեղծված իրադրությունն այդ կուսակցություններից ոչ մեկը չկարողացավ բուռ ամենայնի գնահատել: Հենց դա էր պատճառը, որ նրանք լրջորեն չվերաբերվեցին ինքնագաման վերաբերյալ ԼՂԽ-ի պահանջին: Ռեքուզիտումը ենթադրում էր, առաջին հերթին, կուսակցությունների այն անդամների հեռացումը, որոնք նախկինում թագավորական վարչակարգի մեղսակիցներն են եղել, նրանում զբաղեցնելով զանազան բարձր պաշտոններ: Եվ այս առումով առավել այքի էին ընկնում Վաֆո կուսակցության ղեկավարները, հատկապես Մ. Նահհասը, Ֆ. Սիրազ էդ-Գինը և Մ. Սալահ էդ-Գինը: Այս կուսակցությունը, որը եզրիպտական այլևայլ կուսակցությունների ժողով էր հանդիսանում, իր շարքերը գտելու, իր ղեկավարներից ձերբազատվելու պահանջը դիտում էր իբրև հորձակում եզրիպտական ազգային սրբազան հիմունքների վրա: Այնուամենայնիվ, ձգտելով թող փշել հասարակության այքերին, օգոստոսի 4-ին և 5-ին Վաֆոի գործադիր մարմնից հեռացվեցին 15 քիլ թե շատ ազդեցիկ անդամներ, որոնցից երեքը նախկին միխատրներ էին: Բայց շուտով պարզվեց, որ հեռացվածները արդեն փաստորեն հեռու էին քաղաքական գործունեությունից, քանի որ նրանք տեղ և անկարող է մարդիկ էին²⁴: Օգոստոսի 6-ին Մ. Նազիրը հայտարարում է, որ զուտմն այդ կուսակցության մեջ կատարյալ չէ և որ պլապոն դեմքերը փաստորեն գործի գլուխ են կանգնած²⁵: Սա արդեն ուղղակիորեն ցույց էր տալիս, թե ի՞նչ է պահանջում

բանակը: Այդ օրերին եզրպատական քույր թերթերը, բացառությամբ «Ալ-Միսրիի», պահանջում էին Մ. Նահապի, Ֆ. Միրազ Էդ-Դինի և Մ. Սալահ Էդ-Դինի հրատարակաները: «Ալ-Միսրիի» էր, որ իր նախարը մշտապես զարդարում էր «Զկա Վաֆա առանց Նահապի» արտահայտությամբ:

Մյուս կուսակցությունները նույնպես փաստորեն հրատարակեցին լուրջ մաքրագործումներից, Մաադականները հեռացրեցին իրենց նախագահ Իբրահիմ Արզնի Հադիին և կուսակցության զլխավոր կոմիտեի անգամ Համիդ Գոզդային: Լիբերալ-սահմանադրականները լուրջեցին նույնիսկ այդպիսի մի խորհրդանշական քայլ կատարելու նրանք հայտարարեցին, որ կարիք չունեն ինքնազտման²⁶: Այդ նույն ժամանակ երկրում կուսակցությունների հրահանգով տեղի էին ունենում ցույցեր ի պաշտպանություն այդ կուսակցությունների և դրանց ղեկավարներին: Տուցարարները պահանջում էին պահպանել սահմանադրական կարգը: Այս ժանրը իրադրության մեջ ՀՂԽ-ն ցուցարարնց մեծ տոկոսություն և պնդեց իր պահանջը՝ ինքնազտման և հողային բարեփոխումների անհրաժեշտության վերաբերյալ: Իրադրությունն ազելի սրվեց, երբ սգոստոսի 10-ին էլույթ ունեցավ Ա. Մահերը, հաստատելով նախորդ օրվա «Ալ-Միսրիի» զտուշացնող հաղորդագրությունն այն մասին, որ կուսակցությունները որոշակի պայմաններում կարող են լուծարքի ենթարկվել: Ա. Մահերն իր էլույթում ասաց, որ նզրպատսի ներկայիս կուսակցությունները օտար միջամտության կենտրոնացման ուժ են հանդիսանում: Մենք, շարունակեց նա, բացառեցինք կուսակցություններին այն առողջ հիմունքները, որոնց վրա պետք է նրանք կառուցեն իրենց ժրագրերը, բայց նրանք այդ բանը չարեցին: Ներկայումս կուսակցական հակամարտությունները հասել են հանցավոր չափերի: Այժմ կուսակցությունները կամ պետք է վերակազմավորվեն, կամ վերանան²⁷, նույն օրը Մ. Նազիրը, էլույթ ունեալուով, հայտարարեց, որ ինքը վարչապետի հետ համաձայնություն է կկել, որ ա) 1953 թ. փետրվարին տեղի կունենան պառլամենտական ընտրություններ, բ) անցկացվելու են հողային բարեփոխումներ: Մ. Նազիրը ազելացրեց, որ ինքը երբեք միտք չի ունեցել ցրել կուսակցությունները²⁸:

Մնչպես տեսնում ենք, արդեն այստեղից սկսվում է եզրպատական շարժմանը: շարժմանը հրկու հակադիր հասանքների տարանջատումը: Վարչապետի և զլխավոր հրամանատարի նույն օրն արած հայտարարություններն իրար հակասում էին: Տարօրինակն այստեղ այն է, որ այդ երկուսն էլ ինչ որ ձևով նույն համարի ներկայացուցիչներն էին: Պետք

է ենթադրել, որ Ա. Մահերի վրա առավել շահով զգացվում էր ՀՂԽ-ի
ճնշումը և, ընդհակառակն, Մ. Նազիրը, որ մի գիշերվա մեջ բազմաթիվ
հերոսա և բազմի առաջնորդը էր գարձել, հարթած իր փառքով, այլևս
իրեն ազատ էր զգում առաջադրելու իր իսկական մարտերը: Երկրորդա-
կան զին լուծեր այս հարցում նաև այն, որ բուրժուական կուսակցու-
թյունները, և մասնավորապես նրանցից ավելի ազդեցիկն ու գլխավորը
Վաֆըր, անդրկուլիտյան գործունեություն էին ծավալում Մ. Նազիրին
ՀՂԽ-ի դեմ պայքարի կենտրոնական դեմք գարձելու համար:

Օգոստոսի 17-ին տեղի ունեցավ ՀՂԽ-ի այն նիստը, որը շինվորա-
կաններին փաստորեն տանելու էր կառավարության անմիջական մաս-
նակցություն: Նիստին ներկայացվեց մի որոշման նախագիծ, որով բոլոր
կուսակցությունները լուծարքի էին ենթարկվում, և քաղաքական բոլոր
հին գործիչները, որոնք համագործակցել էին պալատի և գաղութա-
բարձրի հետ հեռացվում էին քաղաքական գործունեությունից: Այս
որոշմանը դեմ դուրս եկավ Գ. Ա. Նասերը: Նա ասաց. «...ես վախե-
նում եմ, որ այս որոշումը ոմանք կհասկանան այնպես, թե մենք գնում
ենք զեպի զեկատուութա... Մեր հեղափոխությունը... զեմոկրատական
հեղափոխություն է և մենք չենք կարող հաստատել զիկատուութա: Ավելի
լավ է կուսակցություններին և կազմակերպություններին հնարավորու-
թյուն տանք իրենք իրենց մարտի և որոշել իրենց ծրագրերը և նպա-
տակները համապատասխան այս նոր իրազրության»³⁰: Հակառակ զեպ-
քում Գ. Ա. Նասերը սպառնում էր հրաժարական տալ: ՀՂԽ-ն ստիպված
էր տեղի տալ նրա պահանջին, համաձայնվելով, որ ընտրությունները
պետք է տեղի ունենան 1953 թ. արպես ծայրագույն ժամկետ, բայց այն
րանից հետո, երբ կուսակցությունները կզտեն իրենց շարքերը⁴⁰: Գ. Ա.
Նասերի առաջարկությամբ ՀՂԽ-ն ընդլայնվեց՝ 4 մարդ ընդգրկելով իր
մեջ: Գրանք էին Ջաքարիա Մոհի էդ-Գիեր, Արզել Մոնեյմ Ամիր, Յու-
սուֆ Մազիկը և գեներալ Մ. Նազիրը, որը Նասերի պնդմամբ գործավ
ՀՂԽ-ի նախագահ: Նրա տեղակալ ընտրվեց ինքը՝ Գ. Ա. Նասերը: Բնում
է, որ իսկապես Մ. Նազիրի այդ օրերի ժանր փառքը կարող էր ազդեցու-
թյուն ունենալ նաև Գ. Ա. Նասերի վրա: Հավանական է նաև, որ դա
տակախիական քայլ էր, որով Նասերը Մ. Նազիրին գարձելով ՀՂԽ-ի
անդամ, դրանով նրան դնում էր ՀՂԽ-ի սահմանների մեջ, որը նրան
հնարավորություն չէր տա ինքնակամ քայլեր կատարելու:

Կուսակցությունների դեմ օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին ՀՂԽ-ի
մղած պայքարը, որը վերջնականապես կազմալուծեց այդ կուսակցու-
թյունների գործունեությունը և հանգեցրեց հեղափոխության սահմանա-

փակման վերաբերյալ օրենքի ընդունմանը, որը և Ա. Մահերի կառավարության անկման պատճառ դարձավ, Ս. և Փ. Լակուայուրները ներկայացնում են իրրե ռեաիս չհաղաչրում⁶¹։ Դեռ օգոստոսի սկզբից ՀՂԽ-ի և գործադիր իշխանության միջև մի կողմից և ՀՂԽ-ի ու Նագիրի միջև մյուս կողմից, սկսեցին ի հայտ գալ տարածայնություններ։ Մ. Նագիրը դառնալով ՀՂԽ-ի նախագահ մի առ ժամանակ կարծես լույս զիրք էր գրավում ՀՂԽ-ի միջոցառումների նկատմամբ։ Ընդհակառակն, Ա. Մահերը, նթն առաջին օրերին լույս էր, ապա հոգատիրության սահմանափակման վերաբերյալ ՀՂԽ-ի մտադրությունների առարկայավորմանը զուգընթաց սկսեց ավելի ու ավելի հակադիր դիրք գրավել նրա նկատմամբ։ Խոշոր հոգատեր Ա. Մահերին հաջատարակշռությունից հանեց հզիպտական տնտեսագետներ Թ. ալ-Քարազիի և Ահմեդ Ֆուայի կազմած հոգային քարեփոխումների օրենքի նախագծի հատկապես այն հոգվածք, որով առավելագույն հոգատիրությունը սահմանվում էր 50 քնդան⁶²։ Բուրժուակալվածատիրական հին կուսակցությունները, նշեցով իրենց դասակարգային րնույթից, իրենց հերթին պնդանակատ և ձևական մտանցում էին ցուցաբերում երկրի քաղաքական-տնտեսական համակարգում որոշակի փոփոխություններ կատարելու։ ՀՂԽ-ի պահանջների նկատմամբ, ՀՂԽ-ն չէր կարող թույլ տալ վերագարն գնալի հինը, որովհետև րանակային շարժումը միանգամայն կկորցներ իր իմաստը։ Նա վնասականորեն դեմ էր իշխանության հին համակարգին, սակայն նորը ստեղծելու ուզին հայտնի չէր նրան։ Բյուրոկրատիայի և կաշառակերության մեջ թաղված հին պետական մեքենան նրան դուր չէր գալիս, րայց նա վախենում էր փշրել այն։ Նա հարգանքներ էր հասցնում աչ և ձախ, րայց դրանից նրա կողմնակիցների թիվը չէր ավելանում։ Լեռնաքար, այսանդ սխալ է խոսել ինչ-որ բհաղաչրման ձասին, ոչ րանակային շարժումը, սկզբնական շրջանում լինելով վերանորոգիչ մի շարժում, իր առևից գնն էր նետում այն ամենը, ինչը իր հասկացողությամբ խանգարում էր իրեն։ Իսկ կուսակցությունները, որոնց մեզասկցությունը հին վարչակարգի անօրինակություններին կաակած չէր հարուցում, իսկապես դարձել էին հզիպտական հետադիմությամբ նոր իշխանությունների դեմ պողզված ոչաքարի հիմնական գործիքները։ Լեռնաքար, ՀՂԽ-ի նպատակների իրագործման ձանապարհին նրանք ոչ միայն խանգարիչ գեր ունեին, այլև հենց օգոստոսի երկրորդ կեսից, արդեն, կոնկրետ հակառակորդներ էին։ Ծվ այդ ժամանակվանից մինչև 1954 թ. գարնանային ճգնաժամը թերևս գլխավոր հակառակորդներ, որովհետև

եզիպտական Հետադիմութիւնը ձգտում էր հենց կուսակցութիւնների միջոցով հիմնական հարվածը հասցնել նոր իշխանութիւններին:

Ա. Մահերն ընդհանրապէս դժմ լինելով հողատիրութիւն սահմանափակմանը և այնուամենայնիվ զգալով, որ այն անխուսափելի է, ձգտում էր հնարավորին լափ բարձր սահմաններ հաստատել այդ բնագավառում: Երբ պարզ դարձավ, որ դա անհնարին է, նա սեպտեմբերի 7-ին ներկայացրեց իր հրաժարականը: Այս հրաժարականը խորհրդանշական էր: Չնայած Ա. Մահերը պնդում էր, որ ձկն է ժամանակը իշխանութիւնը կենտրոնացնելու մեկ ձեռքով⁴³, բայց արդեն պարզորոշ կերպով հայտնի դարձավ, որ կառավարական հին մեքենան սկսել է խափանումներով գործել: Նախկին գաշաններից և բնիկներից կազմված այդ կառավարութիւնը հրաժարականը եզիպտական Հետադիմութիւնի պարտութիւնն էր: 45-օրյա պայքարի ընթացքում նա շկարդացավ վերացնել կուսակցութիւններին, Մահմանադրութիւնը, պառլամենտական կյանքին, պետական հնաոճ բյուրոկրատական մեքենային սպառնացող վտանգը: Նա անկարող եղավ նաև հողատիրութիւն սահմանափակման դժմ առնել: Սա, Զարուհի գահազրկումից հետո, եզիպտական Հետադիմութիւնի առաջին խոշոր պարտութիւնն էր: Վերջացնելով այս մասին խոսելը, շնորհաբար լնչել Ա. Մահերի վերջին հայտարարութիւնը հուլայական բնութիւնը: Եզիպտական հասարակութիւնը, որ արդեն տանաժայկներ շարունակ օգտվում էր քուրճուական կիսաուպառ ազատութիւններից, ամբողջապէս սարսափում էր սոցիալատուրաւ բառից: Ա. Մահերի շիշխանութիւնը մեկ ձեռքով կենտրոնացնելու արտահայտութիւնը, այս առումով, բավականին պերճախոս էր:

Սեպտեմբերի 7-ին Մ. Նազիրը կազմեց նոր կառավարութիւն, որի մեջ ինքը գլխավորում էր նաև պաշտպանութիւն և ռազմածովային մինիստրութիւնները: Գ. Ա. Նասերը առաջին անգամ մտնելով կառավարութիւն մեջ զբաղեցրեց վարչապետի տեղակալի պաշտոնը: Այս կառավարութիւնը հիմնականում քաղաքացիական էր: Չնայած դրան, այժմ արդեն կարելի էր վստահութիւն ասել, որ շրջանի իր վերահսկողութիւնը վերջնականապէս հաստատեց կառավարութիւնը գործունեութիւն վրա: Գ. Ի. Միրսկին միանգամայն իրավացիորեն գտնում էր, որ հենց այս ժամանակից է, որ զինվորականները որոշեցին մեզ իշխանութիւն գլուխ⁴⁴:

Սեպտեմբերի 9-ին ընդունվեց հողատիրութիւն սահմանափակման վերաբերյալ օրենքը և ապա № 179 օրենքը, որը վերաբերում էր կուսակցութիւններին: Վեց կէտից կազմված այս օրենքը կուսակցութիւն-

ների գոյութունը փաստորեն զնում էր ներքին գործերի միևնույնի Հայնցողութիւնն ապա: Այն արգելում էր կուսակցութեան ղեկավարներին և վարչութեան անդամներին պաշտօններ գրառեցնել ընկերութիւններին մեղ և կամ տիրել Հողային կալվածքներին: Կուսակցութեան ղեկավարը և վարչութեանն ընտրվում էին 3 տարի ժամանակով: Կուսակցութեանն իր ծրագրի, կանոնադրութեան, հիմնադիր անդամների թվի և ֆինանսական միջոցների մասին տեղեկութիւնները ներկայացնելու էր ներքին գործերի միևնույնի ղեկավարը: Արգելվում էր կուսակցական գործունեութիւնը բանակում⁴⁵: Այս օրենքը կարելի է համարել կուսակցութիւնների մահաճիւղի մի պատահական չէ, որ հենց սրանից հետո է, որ բոլոր կուսակցութիւնները (թերևս բացառութեամբ Մուսուլման եղբայրների կազմակերպութեան) արգեն բացահայտորեն անցան ընդդէմադրութեան նոր իշխանութիւնների հանդէպ:

Ներկայական Հետադիմութիւնը, ինչպես ասվեց, զիմում էր զանազան միջոցների շնորհիւ մտադրութիւնները խափանելու համար հատկապես Հողատիրութեան սահմանափակման վերաբերյալ: Նրա զորմամբ այս անգամ Հողային բարեփոխումների դեմ դուրս եկան խնամակալական խորհրդի նախագահ Բահա էդ-Պին Բարաքաթը և խորհրդի անգամ զնգապետ Ռաշադ Մահաննան: Շնորհիւ Հոկտեմբերի 14-ին նրանց փաստորեն հետադիմաց քաղաքական գործունեութիւնից՝ ցրելով խնամակալական խորհուրդը և խնամակալ թողնելով միայն իշխան Արզի Մոնեյ-մին:

Սեպտեմբերի 9-ի կուսակցութիւններին վերաբերող օրենքին համապատասխան ամսի 2-րդ կեսին կուսակցութիւնները ներկայացրեցին իրենց ծրագիրը: Մի ամիսը անգամ էլ պարզվեց, որ գրանք համարյա փոփոխութիւններ չէին կրել: Այդ ժամանակ արգեն զլիսավոր կուսակցութեան՝ Վաֆգի ղեկավարութիւնը մասամբ փոխվել էր: Սեպտեմբերի 15-ին Վաֆգի կոմիտեից և անգամութիւնից հրաժարական ներկայացրեց զլիսավոր քարտուղար Զ. Միրազ էդ-Պինը: 21-ին Մ. Նահհասը նույնպես դուրս է գալիս Վաֆգի քաղաքական գործունեութեան շրջանակից, դառնալով նրա սպասուկավոր նախագահ: Կուսակցութեան նոր առաջնորդ է ընտրվում Արզի Մալամ Յահմի Գուման: Չնայած այս նորութիւններին, ներքին գործերի միևնույնի Մուսուլման Հաֆիզն իր դժգոհութիւնն արտահայտեց Վաֆգում կատարված զտումների կիսատ-պատրուկից: Պետք է ասել, որ այդ օրերին Վաֆգը կրակի տակ էր անվտանգ բոլոր կողմերից: Այս գրութեան մեղ, սեպտեմբերի 27-ին տեղի ունեցած Վաֆգի կոմիտեի նիսան ընդունեց որոշում, ըստ որի, քանի որ ձգտում

կա վերացնելու Վաֆղը, ապա նպատակ չունի ներկայացնել վերակազմակերպման մի նոր ծրագիր ներքին գործերի մինիստրին: Այս քայլը իշխանությունների կողմից գնահատվեց իբրև մանկը Վաֆղի կողմից, որով վերջինս ցանկանում էր իր ղեկավարներին զերծ պահել վերակազմակերպման արևելքից: Կառավարության ներկայացուցիչը նույն օրը հայտարարեց, որ սեզիպոստը այսօր չի նանաչում բացառություններ և ապագայում էլ չի նանաչի⁴⁵: Փաստորեն այս արժեքից սկսած Վաֆղը, որպես քաղաքական ազդեցիկ ուժ կազմալուծ եղավ: Նախքան դրա օրինական մեակերպումը: Հոգևորք ասորոզ մյուս կուսակցությունները նույնպես հարատևելու ղեկամիտոց լցտան: Մուսուլման եղբայրները, որոնք որոշակի ազդեցություն ունենին ՀՂԵ-ի մեջ, շնորհիվ վերջինիս որոշ անդամների համակրանքի, գտնվում էին ավելի գերազաս զինակում: Երանք, սեպտեմբերի վերջին իրենց գործադիր կոմիտեի նիստ գումարելով, որոշ մեական փոփոխություններ կատարեցին իրենց կանոնադրության մեջ⁴⁶: Սակայն հետագայում զգալով որ դա չի գահացնի իշխանություններին, Նույնբրի 7-ին մի հուլիսի ներկայացրին ներքին գործերի մինիստրության, որով հայտնում էին, թե քանի որ իրենց կազմակերպությունը սհամաշխարհային խլամական կազմակերպությունն է, ապա ներկայումս իշխանությունը չի համարում իր նպատակը և չի մասնակցի ընտրություններին, եթե դրանք տեղի ունենան: Սակայն իրեն վերապահում է ազգային քաղաքական գործերում քարոզելու և քննադատելու իրավունք⁴⁷: Սա տակտիկական քայլ էր և մուսուլման եղբայրներին առժամանակ հնարավորություն տվեց ուժեղացնելու իրենց դիրքերը երկրի զանազան քաղաքներում ու շրջաններում՝ ընդլայնելով կամ հիմնելով կազմակերպության մասնաճյուղերը: Այս գործում ներքանց հոգանավորում էր մասնավորապես Մ. Նագիրը:

Հին կուսակցությունների դեմ մղված պայքարը ՀՂԵ-ի անդամների համար պարզ դարձրեց, որ վերադարձը պառլամենտական կյանքին իր հեռեկեց բերելու է վերադարձ դեպի հինը, քանի որ կուսակցությունների ներկայացրած ծրագրերը հիմնականում ոչ մի փոփոխություն չէին նախատեսում երկրի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական կյանքում: Պարզ դարձավ նաև, որ կուսակցությունների համառորեն հին սկզբունքներից կառլիլը օրգանապես կապված է այդ կուսակցությունների ղեկավարության երկրի բուրժուակալվածատիրական վերնախավի շահերի արտահայտիչը լինելու հանգամանքի հետ: Անհնար էր հարվածել վերնախավին առանց հարվածելու կուսակցությունների ղեկավարությանը, անհնար էր հին վարչակարգին հարվածել առանց հարվածելու նրա մեղ-

սակիցներին: Գնայած արդեն սեպտեմբերի երկրորդ կեսին ձերբակալ-
 զած էին հին վարչակարգի առավել աչքի ընկնող գործիչներ, այդ թվում
 նաև Վաֆդի կոմիտեի գլխավոր քարտուղար Սիրազ Էդ-Գինը, Սա-
 դական կուսակցության նախագահ Իբրահիմ Աբդել Հադին, նախկին
 վարչապետ Ահմեդ Նազիր ալ-Հիլալին, խարխիված էին բուրժուականվա-
 ժաախրական ազգայնու գիրքերը հողային բարեփոխումների օրենքի
 ընդունումով, սակայն եգիպտական հետադիմությունը դեռ հզոր միջոց-
 ներ ուներ իր գիրքերը պաշտպանելու՝ ի դեմս 1922 թ. սահմանադրու-
 թյան, որին նույնիսկ Ազատ սպաներն իրենց աներկրա հավատարմու-
 թյունն էին արտահայտում: Սահմանադրության վրա ձեռք բարձրացնե-
 լը եգիպտական իրականություն մեջ հասկացվում էր տասնամյակներ
 շարունակ բուրժուական ազատությունների հասարակարգի հիմքը
 խաբխիլել, և այն ժամանակ կհասներ տղիկատառուս օարսափելի բառը:
 Այդ էր պատճառը, որ թեև արդեն օգոստոսի 2-ին հարկ համարվեց փո-
 փոխել Սահմանադրության որոշ դրույթներ, այնուամենայնիվ այդ նպա-
 տակով ստեղծված Սահմանադիր խորհուրդը, որը հիմնականում բազ-
 կացած էր կառավարական բարձրաստիճան անձերից՝ Ալի Մահերի գլու-
 խավորությունը, գլխավորապես այդ փոփոխություններն ուղում էր հան-
 գնեցնել իշխանությունների և տեսնությունների ղեկավարման ապակենտրո-
 նացմանը⁴³,

Ալի Մահերի հրամարումից հետո ՀՂԱ-ն փաստորեն իր ձեռք
 վերցրեց Սահմանադիր խորհուրդը, գիտակցելով, որ գործող օրենքի
 շրջանակներում կուսակցությունների և դրանով իսկ հետադիմության
 դեմ պայքարելը որոշակի դժվարությունների հետ է կապված: Բայց քա-
 նի որ եգիպտական հետադիմությունը դրա մեջ տեսնում էր Սահմանա-
 դրության նկատմամբ սպառնալիք և աշնան ամիսներին երկրում հրա-
 հրում էր անկարգություններ՝ զրգելով մասնավորապես ուսանողներին
 ցույցերի, այդ պատճառով էլ Գ. Ա. Նասերը Նոյեմբերի 15-ին ելույթ ու-
 նենալով Կահիրեի համալսարանի ուսանողների առջև, բանակի շահա-
 տարմունքում արտահայտեց Սահմանադրության նկատմամբ, ասելով,
 «... որ բանակային շարժումը կատարվել է միայն հայրենիքի ազատա-
 պրման, նորմալ սահմանադրական կյանքը երկրին վերադարձնելու հա-
 մար, և որ մեր ամբողջ եզատակն է ժողովրդին ապահովել կատարյալ
 և անկապտելի ազատություն»⁴⁴: Այս հայտարարությունը, հատկապես
 նրա շեղումը սահմանադրական կյանքի վերադարձին վերաբերող ար-
 տահայտությունը, իհարկե, տասացիորեն լպետք է հասկանալ նասերն
 արդեն գիտակցում էր, որ սահմանադրական ազատությունները միայն

ունենոր և ազգեցիկ խափի համար էին և հեղափոխության գլխավոր նպատակը համարելով ժողովրդին ապահովել և պատարալառա պաշտույթումը, եւ ի նկատի շուներ անպայման հին սահմանադրական ազատութիւնները: Այդ է վկայում հոկտեմբերի 21-ից երկրում մտցված գրաքննութիւնը, որը որոշակիորեն սահմանափակեց հետադիմութիւն սահմանադրութիւնը փրկելու քողի տակ ժազւած հակահեղափոխական պրոպագանդան: Այդ է վկայում եւս ընդամենը 25 օր անց՝ դեկտեմբերի 10-ին հին Սահմանադրութիւն վերացումը: Հին Սահմանադրութիւն վերացումը Զարուկի հեռացումից և հողալին բարեփոխումների օրենքի ընդունումից հետո, զինվորականների կրորդ խոշոր միջոցառումն էր 1952 թ.: Պայքարը ներքին հետադիմութիւն զեմ ինքնըստինքյան զինվորականներին հանգեցրեց այդ քայլին: Հին Սահմանադրութիւնը հետադիմութիւն կողմից օգտագործվում էր որպէս իրավական զենք՝ պաշտպանելու համար վերնախափի շահերը: Այն կաշկանդում էր երկրում հասարակական նոր հարաբերութիւնների ստեղծման համար անհրաժեշտ միջոցառումների ձեռնարկումն ու ծավալումը: Այդ երևացմանազորպէս հողալին բարեփոխումների օրենքի ընդունումից հետո, երբ խոշոր հողատերերը կառավարութիւնն ուղարկած իրենց հուշագրում, հենվելով հին Սահմանադրութիւն գրույթների վրա, գրա ընդունումը համարում էին հակասահմանադրական և անօրինական⁵¹: Սակայն սխալ կլինեք պնդել, որ Գ. Ա. Նասերը և ՀՂԽ-ի մյուս անդամները, էլ շենք ասում Մ. Նագիրը, այդ քայլով տվյալ ժամանակամիջոցում նպատակ ունեին երկրում վերացնել պառլամենտը և հաստատել զինվորական-խումբայական վարչակարգ: Գեկտեմբերի 10-ին Սահմանադրութիւն վերացման առթիվ կուլյթ ունենալով Մ. Նագիրը հայտարարեց, որ որոշված է շուտով ստեղծել սահմանադրական մի հանձնաժողով՝ մշակելու համար նոր Սահմանադրութիւն նախագիծը, որը զերթ կլինի նախորդ Սահմանադրութիւն թերի կողմերից և գրանով սկիրականացնի ազգի հույսերը պառլամենտական մարտը և նորմալ իշխանութիւն վերաբերյալ⁵²: ՀՂԽ-ի կողմից հին Սահմանադրութիւն վերացումը ուղի հարթեց երկրի սոցիալ-տնտեսական ասպարեզներում վերափոխումների ծավալման համար: Այս հեղափոխական միջոցառումը խարխիւց հզօրապէս հետադիմութիւն օրենսդրական պատվարը, երա արգեն հոգեւոր ազրոզ կուսակցութիւնների վերջին հենարանը: Այն հող եւ խապատարաստեց եւս երկրում միապետական կարգերի վերացման համար:

Այսպիսով, ՀՂԽ-ն իշխանութիւնն իր ձեռքը վերցնելուց հետո

միանգամայն դիտակցված մեզ՝ աստիճանաբար վարկաբեկեց հին կուսակցություններին, որպես վերափոխիչ շարժման դեմ եզրպատական հետադիմության գլխավոր գործիչի և, պարբերաբար հարվածներ հասցնելով, արդեն 1952 թ.՝ վերջին փաստորեն կազմալուծեց նրանց գործուկեսությունը: Այս առումով բացարձակապես սխալ է Ս. Օքաշայի այն պնդումը, իբր Ազատ սպաները հավատում էին, որ կուսակցությունների ղեկավարները շահագրգռված են վերափոխություններով և այդ պատճառով ուժի կողմ քաշվեցին և սկսեցին դիտել նրանց գործունեությունը⁵³: Նասերն ու իր կողմնակիցները հենց սկզբից էլ համոզվեցին, որ կուսակցությունների գրաված դիրքը, երկիրը վերակառուցելու ձգտման հանդեպ, ժյուսական էր, բայց բուրժուական ազատությունների սովոր երկրում միանգամից կուսակցությունները ցրելը կդիտվեր իբրև ռազմական դիկտատուրայի հաստատում, որը հղի կլիներ ամեն տեսակ անակրեկալներով: Աստիճանաբար հարվածներ հասցնելով, արդեն 1952 թ. աշնանը կուսակցությունները փաստորեն և՛ կազմակերպչորեն, և՛ գաղափարապես շախտախմբված էին: Այս բանն իր օրինական մեակերգումն ստացավ 1953 թ. հունվարի 18-ին ընդունած օրենքով, որով բոլոր կուսակցությունները լուծարքի էին ենթարկվում, բացի Մուսուլման եղբայրների կազմակերպությունից: Կուսակցություններին պատկանող բոլոր ֆինանսական միջոցները բռնագրավվում էին պետության օգտին⁵⁴, նախքան այդ, հունվարի 16-ին վարչապետ Մ. Նազիրը հայտարարեց. «Քանի որ կուսակցություններն իրենց հին ուղու վրա են և հետագեմ հայացքներով մեծ վտանգ են ներկայացնում երկրի գոյության և ապագայի համար, դրանից ելնելով, ես հայտարարում եմ, որ այսօրվանից լուծարքի են ենթարկվում բոլոր քաղաքական կուսակցությունները»⁵⁵: Հին կուսակցությունների ցրումը եզրափակեց 6 ամիս տևած զաժան պայքարը եզրպատական հետադիմության առավել խոշոր ուժերի դեմ: Եզրպատական հեղափոխությունն իր ծավալման համար վերացրեց բուրժուակալվածատիրական վերնախավի ստեղծած բոլոր հիմնական խոչընդոտները:

3. ԱՆՆՈՒՄԱՅԻՆ ՓԵՄԵԱԿԱԿԵՐՉԱՆԷ ՀԱՍՏԵՏՈՒՄԸ
ՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈՉԱԿՈՑԸ

Երկրի հասարակական հիմունքները և կազմակերպությունները վերացված էին, միևն այժմ ժխտվում էր հինը, իսկ ո՞րն էր այլուդին: ՀՂԽ-ն, պարզ է, չէր կարող անվերջ փոխարինել պառլամենտին: Բացի

այդ, զինվորականները նախապես արգեն Հայտարարել էին, որ փետր-
վարին տեղի կունենան պառլամենտական ընտրութիւններ: Իսկ այժմ
կուսակցութիւնների ցրումով այդ բանն արգեն անհար կը դառնում,
քանի որ երկրում չկար զոնն մեկ Հասարակական-քաղաքական կազ-
մակերպութիւն, որի առաջադրած կոնկրետ նպատակների և լուրեւզների
վրա հենված՝ երկիրը զարգանար որոշակի ուղղութիւմբ: Գ. Ա. Նասերը
և իր ընկերները պարզորոշ գիտակցում էին ստեղծված դրութիւնը:

1953 թ. հունվարի 13-ին կազմվեց նոր Սահմանադրութիւն նախա-
գիծը մշակող Հանձնաժողով: Այն կազմված էր 50 մարդուց, որոնք կու-
սակցական և անկուսակցական Հայտնի հին գործիչներ էին: 4 հոգի
վաթիպականներ էին, 2-ը՝ լիբերալ-սահմանադրականներ, 2-ը՝ սաա-
դականներ, 3-ը՝ Ազգային կուսակցութիւն անդամներ, 3-ը՝ մուսուլման
եղբայրներից, 2-ը՝ նոր ազգային կուսակցութիւն անդամներ, ինչպես
եւս և եղիպտական Հասարակութիւն տարբեր խավերը ներկայացնող
իրավաբաններ, նախկին միսիստրներ, բժիշկներ, դասախոսներ և այլն:
Հանձնաժողովի կազմում կային եւս 3 զինվորականներ⁵⁰: Հանձնաժո-
ղովի այս խայտարարեա կազմն իր կնիքը դրեց նրա հետագա գործու-
նեութիւն վրա, շնայած նրա կազմման ղեկընտում կոնկրետ նշված էր,
որ ընտր Սահմանադրութիւնը պետք է համապատասխանի հեղափոխու-
թիւն նպատակներին⁵¹: Այս Հանձնաժողովն իր աշխատանքներն սկսեց
հունվարի 15-ին և առաջին նիստում նախագահ ընտրեց նախկին վար-
չապետ Ալի Մահերին: Արգել Ռահման առ-Ռաֆիին ասում է, որ հան-
նաժողովի կազմից հաշտային մի հանձնախմբի, որը կազմված էր հինգ
հոգուց, որոնցից մեկն էլ ինքն էր, հանձնարարված էր ուսումնասիրել՝
պետական ո՞ր կարգն է հարմար Եգիպտոսին՝ միապետութիւնը, թե՞
հանրապետութիւնը⁵²: Անկասկած այս հարցը հաղիվ թն բիւր սահմա-
նադիր հանձնաժողովից: Պետք է ննթադրել, որ ԸՂԽ-ն այդ ժամանակ
արգեն ներքին համաձայնութիւն էր եկել վերացնելու միապետութիւ-
նը, որպես երկրի զարգացմանը խոչընդոտող գործոն:

Հունվարի 16-ի վերը նշված իր ելույթում ԸՂԽ-ի նախագահ և վար-
չապետ Մ. Նազիրը Հայտարարեց, թե երկրի կայունութիւնն ապահո-
վելու համար հաստատովում է եռամյա անցումային մի ժամանակաշրջ-
ան, մինչև որ հնարավոր լինի քղեմոկրատական, սահմանադրական
նորմալ մի իշխանութիւն ստեղծումը: Երկրի ամբողջ պրծադիր և
օրենսդիր իշխանութիւնը մինչև այդ ժամանակաշրջանի վերը իրակա-
նացնելու էին ԸՂԽ-ն և կառավարութիւնը: Ի զեպ, արգեն փետրվարի
10-ին ընդունվեց 11 հոգվածներից բաղկացած ժամանակավոր սահմա-

Նազդությունը, որով իշխանությունը կենտրոնացվում էր այդ երկու մարմինների ձեռքերում⁵⁰։

Այսպիսով, զինվորականները, որոնք նախապես խոստացել էին վեց ամսից հետո իշխանությունը հանձնել պառլամենտին, ստանելով, որ այդ բանը նախան ոչ մի նոր բան չի տա երկրին, ստիպված էին իրենց իշխանությունը երկարաժամել ևս երեք տարով։

Հայտնի է, որ ԶՂԵ-ի բոլոր միջոցառումները հրապարակվում էին Մ. Նազիրի անունից և նա էր ամեն առիթով ելույթներ ունեցողն ու լուսանկարիչների առջև դիրք զբաղողը։ Բայց Հայտնի է նաև, որ հասկացան 1952-ի սեպտեմբեր ամսից սկսած ԶՂԵ-ի անդամներն ավելի ու ավելի ակտիվորեն էին ելույթներ ունենում, հանգամանք, որ ի վերջո նույնիսկ-գեկանները ամիսներին հայտնի գործերից բանակային շարժման իրական ղեկավարներին։ Այս գրութայն մեջ Մ. Նազիրն սկսեց իր բավականին բարդ խաղը։ Նա չէր կարող ԶՂԵ-ին անտեսել իր գործունեության մեջ, բայց և չէր կարող անտեսել, որ իր դիրքերը գնալով թուլանում են։ Մի գիշերվա մեջ հերոս գտնալով և Ազատ սպաների շանքերով մեծ հեղինակութուն ձեռք բերելով ժողովրդի մեջ, նա այնուամենայնիվ հետո էր բանակային շարժման բուն իմաստն ըմբռնելուց։ Նա կարծում էր թե այդ շարժման լավագույն ժառանգությունը կլինեին պառլամենտական կարգի վերականգնումը և բուրժուական ազատությունների վերահաստատումը⁵¹։ Անցած ժամանակամիջոցում նրա հակասությունները Նասերի և ԶՂԵ-ի հետ հանգնում էին հիմնականում որոշ զինվորական և քաղաքական գործիչների ձեռքակալությունների լեգիտիմանալում⁵²։ Ըմբ ահա, երկրի գործադիր և օրենսդիր իշխանությունը նա սկսեց անվանապես գլխավորել։ Արևմտյան մամուլն այս բանը գնահատեց իրեն Նազիրի հաղթանակը անկայուն գրությունից Եգիպտոսի գուրս գալու ուղղությամբ։ Լոնդոնի «Քայմսթը» գրում էր. «Միջոցառումը, որը ձեռնարկեց Մ. Նազիրը, իր մեջ կրում է առավել ամուր հիմքերով և կայունությամբ մի անկողմնակալ իշխանության կանխատեսություն»⁵³։ Արարական ձախ ուժերը սահմանադրության և կուսակցությունների վերացումը Եգիպտոսում այդ նույն ժամանակ գնահատում էին իրեն ռազմական ղեկառատության հաստատում⁵⁴։ Եթե անկողմնակալորեն ժողովների հարցին, արագորեն կողմով դա այդպես էր. եգիպտական բանակային շարժման ընթացքի անհայտությունն անհնարին էր գործնում միշտ գնահատել, կամ կանխատեսել այդ շարժման իրական ուղղվածությունը։ Եգիպտական հեղափոխությունն սկսվեց յուրօրինակ մեղով։ Նախ հեղաշրջում, թագավորի վտարում, բայց ոչ միապետա-

կան կարգերի տապալում, կալվածատիրական կարգերի խարխում, բայց ոչ կալվածատիրության վերացում, ազգային արդյունաբերության խթանում, բայց հովանավորություն ազգային բուրժուազիային և ստարերկրյա կապիտալին: Եվ ահա սրանց կողքին, երբ վերացան բուրժուական ազատությունները և դրանց հիմունքներն ու կազմակերպությունները, երբ զինվորականներն ամբողջ իշխանությունն իրենց հետքը կենտրոնացրին, երբ փաստորեն բացակայում էր երկրի զարգացման այլուղին, ապա դժգոյս էր Եզդիպոտոսում տեղի ունեցածը այլ կերպ զեաշատել: Դրա համար ժամանակ էր հարկավոր: Բայց եզդիպոտական հեղափոխության այս յուրօրինակ ընթացքը պատահականություն չէր: Այն պայմանավորված էր երկրի իրականության ներքին գործոններով: Այդ իրականությունն ամբողջ ժողովրդի մեջ դարեր շարունակ ներծծված լինելով, անհնար էր դարձնում մի հարվածով վերացնել այն բուրժ հիմունքները, որոնց վրա հասնում էր եզդիպոտական հասարակական և սոցիալ-առևտեսական կյանքը: Ավելորդ է սասել, որ զինվորականներն իրենք էլ լինելով այդ իրականության ծնունդը, իրենց ազնիվ և արգարամիտ մտադրություններով հանգերձ, միջոցառումների լին զիմում միայն այն զեպքում, երբ կենսափորձով համոզվում էին տվյալ միջոցառման անհրաժեշտությունը և անհետակզելիությունը:

Այս իրողությունն էլ զինվորականներին կուսակցությունների վերացումից հետո տարած քաղաքական մի կազմակերպություն ստեղծելուն, որն հանդիսանալու էր, ըստ նրա կազմակերպիչների մտադրությունների, նոր վարչակարգի քաղաքական հենարանը: 1953 թ. հունվարի 23-ին հիւլյթ ունենալով հեղափոխության վեցամսյակի առթիվ Կահիրեի աթ-Քահրիր հրապարակում տեղի ունեցած հանդիսությունների ժամանակ, Մ. Նազիրը հայտարարեց, որ այլևս հանցագործություն է թույլ տալ կուսակցական հակամարտությունների շարունակումը, և որ ամենք որոշեցինք սկսել սկզբից և ստեղծել մի կազմակերպություն, որը կարտահայտի ժողովրդի միասնությունը, կոորդինացնի տարբեր ասպարեզների աշխատավորների շանքերը⁶⁴: Այդ կազմակերպությունը կոչվեց Ազատագրության կազմակերպություն: Փետրվարի 6-ին կազմակերպության նախագահ դարձավ Գ. Ա. Նասերը: Նախքան այդ, հունվարի 16-ին, հրապարակվել էր նոր ստեղծվող այդ կազմակերպության ծրագիրը: Այն հանգում էր հետևյալին:

1. Օտար զորքերի լրիվ և անվերապահ դուրսբերում նեղոսի հովտից:

2. Ինքնորոշում Սուդանին:

3. Մի նոր սահմանադրութիւն ընդունում, որն արտահայտի եզրագտական ժողովրդի ձգտումները:

4. Մի սոցիալական համակարգի ստեղծում, որով բոլոր քաղաքացիները իրավունք կունենան պաշտպանվելու գործազրկութունից, հիվանդութուններից և ժերութունից:

5. Մի անտեսական համակարգի ստեղծում, որը կապահովի հարբատութիւն հավասար բաշխումը, մարդկային և բնական ռեսուրսների ամբողջական օգտագործումը և այդպիսով նոր կապիտալիստների առավելագույն ներդրումը:

6. Մի քաղաքական համակարգի ստեղծում, որով բոլոր քաղաքացիները հավասար կլինեն օրենքի առջև և որով խոսքի, հավաքութիւնների, մամուլի և կրօնական համոզմունքների ազատութիւնը կերաշխաւորվի օրենքի սահմաններում:

7. Մի կրթական համակարգի ստեղծում՝ զարգացնելու համար հասարակական պատասխանատւութիւն ղգացումը, որպէսզի երիտասարդութիւնը, գիտակցելով ինչպէս իր իրավունքները, այնպէս էլ իր պարտականութիւնները, հասկանա, որ երկրի համար արտադրութիւն անը կենսամակարդակի բարձրացման նախապայմանն է:

8. Բարեկամական հարաբերութիւնների հաստատում բոլոր արարական պետութիւնների հետ:

9. Մի ռեզիտնալ ուժի ստեղծում՝ Արաբական լիգայի ազդեցութիւնը ուժեղացնելու համար:

10. Բարեկամական հարաբերութիւնների հաստատում բոլոր բարեկամ երկրների հետ:

11. Անփոփոխ հավասարութիւն ՄԱԿ-ի սկզբունքներին և հասկապիս կախիլ ժողովուրդների շահերի նկատմամբ:

Ազատագրութիւն կազմակերպութիւն լուսնգն էր՝ ժՄիութիւն, կարգապահութիւն, աշխատանք:

Ինչպէս տեսնում ենք, Ծ-րդ և Ծ-րդ կենտրում նոր կազմակերպութիւն իր նպատակն է համարել նոր սահմանադրութիւն և նոր քաղաքական համակարգի ստեղծումը: Բայց այս 2 կենտրոն էլ փաստորեն ուշինչ չեն առում, թե ի՞նչ հիմունքների վրա է կազմվում նոր սահմանադրութիւնը, կամ ի՞նչն է որոշելու քաղաքական այդ նոր համակարգի բովանդակութիւնն ու ձևը: Եթե արտաքին քաղաքական հարցերը հիմնականում կոնկրետ են դրված, ապա սոցիալ-տնտեսական ու ներքաղաքական համակարգին վերաբերող դրույթները փաստորեն պարզորոշ չեն: Անզբաղաւանդով Ազատագրութիւն կազմակերպութիւնը Ի. Պ. Բել-

յանն իր մի հոգովածում եղում է, որ այն Ե...ամենամանգույնն էր այն բույր
քաղաքական կազմակերպություններից, որոնք իրան եկան բանակա-
լին սպաների 1952 թ. հուլիսի 23-ի գիշերվա հաշտությունից հետո⁵⁶։
Անշուշտ, այս կազմակերպության ծրագրի անարտահայտիչ դրույթներն
արդյունք էին Ազատ սպաների և, մասնավորապես, նրանց առաջնորդ
Գ. Ա. Նասերի քաղաքական և գաղափարական ոչ լիարժեք սկզբունքնե-
րի մշակվածության, որը գալիս էր նրանց երիտասարդությունից և
փորձի պակասից։ Բույր ղեկավարում, այս կազմակերպությունը, լինելով
եզիպտական ազգային-դեմոկրատական հեղափոխության առաջին հաս-
տատությունը, իր ստեղծումով խորհրդանշեց հին քաղաքական-գաղափա-
րախոսական ուղղությունների ժխտումը և նոր ուղղության սկիզբը։ Նու-
սով երկրի տարբեր քաղաքներում ու նահանգներում սկսեցին հիմնա-
դրվել կազմակերպության կենտրոնները։ 1953 թ. գարնանը ելույթներ
ունենալով նոր բացվող այդ կենտրոններում, Գ. Ա. Նասերն ամեն առի-
թով բացատրում էր, որ Ազատության կազմակերպությունը քաղաքա-
կան կուսակցություն չէ, այլ գործիք՝ կազմակերպելու համար ժողովրդի
ուժը վերակառուցելու իր հասարակարգը նոր և առողջ հիմքերի վրա։
Նա ուղղություն տալով ժողովրդական պայքարին ասում էր. «Մեր թշնա-
միներից առավել թշնամականը երեքն են. հասարակական մեղումը, քա-
ղաքական սարսկությունը և բրիտանական տիրապետությունը»⁵⁷։

Բանակալին շարժման մի առանձնահատուկ կողմն էր անհանգուր-
ժողական վերաբերմունքն իր իրական և երբեմն կարծեցյալ թշնամիներ
դեմ։ Ծթն եզիպտական հետադիմություն հրահրումով Ռաֆաթ Շալտ-
րին⁵⁸ (սեպտեմբերին) և Դամանհուրի եղբայրները (հունվարին) բանա-
կում խոսվություն դրդելու համար իրենց արժանի հակահարվածն ստա-
ցան, եթե Ռ. Մահանան, ղեմ կանգնելով ՀՂԽ-ի հեղափոխական գծին,
անցավ նրա հակառակորդների շարքը և բանակում խառնակչությունների
ու ղեկավարությունը զավթելու մեղադրանքով իր խմբի անդամների
հետ արժանիորեն դատապարտվեց բանտարկության⁵⁹, ապա ոչնչով
արդարացված չէր այն դատան վերաբերմունքը, որ նա ունեցավ Քաֆր
ալ-Դավվարի մանածագործարանների բանվորների նկատմամբ⁶⁰։
ՀՂԽ-ն փաստորեն այդ ժամանակ շարունակում էր վարել նախորդ վար-
չակարգի հետապնդումների և հալածանքների քաղաքականությունը կո-
մունիստների հանդեպ, երկրի առաջադիմական ուժերի հանդեպ։ 1953 թ.
մայիս-հունիս ամիսներին մերթափառվեցին և բանտ նետվեցին մզիպ-
տոսի խաղաղության կողմնակիցներից շատերը, այդ թվում եազաղու-
թյան կողմնակիցների ազգային կոմիտեի նախագահ Իբրահիմ Ռաշադը

և զլիավոր քարտուղար Յուսուֆ Հուլմին: Փակվեց նրանց թերթը, որը կոչվում էր «ալ-Քաթիր»⁷¹, ՀՂԽ-ի այս համահավասար անհանդուրժողական վերաբերմունքը երկրի աշ և ձախ ուժերի նկատմամբ անտարակալու թիւում էր այն բանից, որ ամեն տեսակ ելույթների մեջ նրանք զինվորական ուղղամտությամբ տեսնում էին սպառնալիք իրենց շարժման ապագայի նկատմամբ:

1953 թ. Հունիսի սկզբին սահմանադրական հանձնաժողովի «Հինգի հանձնախումբը» ՀՂԽ-ին ներկայացրեց Եգիպտոսի պետական կարգի վերաբերյալ իր զննուցագիրը: Զննուցագրի հեղինակները, վկայակոչելով աշխարհի շատ երկրներում միապետական կարգերի աստիճանական փլուզումը և վերլուծելով Մուհամեդ Ալիի հարստության թագավորների իշխանության շարաշահումները Եգիպտոսի վերջին 150 տարվա պատմական ժամանակահատվածում, այլևս նպատակահարմար չէին գտնում երկրում միապետական կարգերի գոյատևումը և առաջարկում էին հանրաքվե անցկացնել երկրում հանրապետական կարգ հաստատելու համար⁷², ՀՂԽ-ն, որը ժամանակավոր սահմանադրությունն ընդունելուց հետո իշխանությունն ամբողջապես իր ձեռքն էր վերցրել, ինչպես երևում է, անհրաժեշտ չգտավ այդ հարցի առթիվ լայն հանրաքվե անցկացնել երկրում, քանի որ այն թիւում էր երկրի զարգացման շահերից: Որպես ՀՂԽ-ի իշխանության ամրապնդման արդյունք, Հունիսի 18-ին նրա մի շարք անդամներ կառավարության և բանակի մեջ գրավեցին որոշիչ պաշտոններ: Գ. Ա. Նասերը վարչապետի տեղակալի պարտականությունների հետ ստանձնեց նաև ներքին գործերի մինիստրի պարտականությունները, փոխզնդապետ Ա. Լ. Թաղզադին դարձավ ռազմական մինիստր, մայր Սալահ Սալիմը, որը 1952 թ. նոյեմբերից զլիավորում էր նոր ստեղծված ազգային կողմնորոշման մինիստրությունը, դրան ավելացրեց նաև սուղանական զործերի պետական մինիստրի պաշտոնը, մայր Աբդել Հաքիմ Ամերն ստացավ բրիգադային գնդերայի աստիճան և դարձավ Եգիպտոսի զինված ուժերի զլիավոր հրամանատար⁷³: Այժմ արդեն կարելի է ասել, որ ՀՂԽ-ն ամբողջապես իր վերահսկողությունն հաստատեց կառավարության վրա: Նույն օրը ՀՂԽ-ն որոշում կայացրեց վերացնել թագավորական վարչակարգը, Եգիպտոսը հռչակել հանրապետություն և գնևերալ Մ. Նագիբին նշանակել երկրի պրեզիդենտ՝ «Ժամանակավոր սահմանադրության հովանու ներքո», մինչև որ կընդունվի նոր սահմանադրություն և կընտրվի նոր պրեզիդենտ⁷⁴: Որոշումը, որը հրապարակվեց նույն օրը, ստորագրել էին Մ. Նագիբը, Գ. Ա. Նասերը և ՀՂԽ-ի տաս անդամներ: Անկասկած, հանրապետու-

Թյան հռչակումը ապավորել և խորհրդանշական փաստ էր եզրագտա-
 նան ժողովրդի կյանքում, միաժամանակ այն անպասելի չէր և իրակա-
 նում հասունանում էր հեռագիմություն հեծ մղվող անցած ամիսների
 պայքարի ընթացքում: Երբ հունիսի 17-ին «ալ-Ահրամի» թղթակիցը
 Գ. Ա. Նասերին հարցրեց, թե ճի՞շտ են արդյոք այն լուրերը, որ Եզրագ-
 տոսը հանրապետություն է հռչակվելու, նա պատասխանեց. «... հանրա-
 պետությունն ինքն անկասկած գալիս է...»⁷⁵: Հանրապետության շըռ-
 շակումը խորհրդանշականորեն իր ավարտին հասցրեց եզրագտական ազ-
 գային զենոկրատական հեղափոխական ուժերի՝ հանուն իրենց իշխանու-
 թյան ամրապնդման մղած պայքարի առաջին խոշոր գոտեմարտը
 1952 թ. հուլիսի 26-ից հետո: Եզրագտական հանրապետության առաջին
 պրեզիդենտ դարձավ Մ. Նազիրը, պահպանելով միևնույն ժամանակ
 վարչապետի և ՀՂԽ-ի նախագահի իր պաշտոնները:

4. ՎՃՌԱԿԱՆ ԳՈՅԵՄԵՐՏԻ ԼԱՍՏՐԵՆԵ

Եզրագտական հասարակության համար արդեն հստակ կերպով
 հայտնի դարձավ, որ հին կարգերն անվերադարձ անցան պատմության
 գիրկը: Սակայն հեռագիմությունը, շնորհիվ Վաֆդի մեծ հեղինակու-
 թյան և մուսուլման եղբայրների ընդլայնվող ազդեցության և իշխանու-
 թյան նկատմամբ ունեցած հավակնությունների, սկսեց իր զեմագոզիկ
 արշավը ընդդեմ զինվորականների եզրկտատության, հանուն «Մահմա-
 նադրության» և «զենոկրատության» վերականգման, այսինքն՝ հանուն
 պառլամենտական հին կարգերի: Եթե հաշվի առնենք, որ ՀՂԽ-ն անցած
 ժամանակամիջոցում վարում էր համեմատաբար որոշակի սկզբունքնե-
 րից զուրկ և բավականին ինտրա արտաքին քաղաքականություն, որ սո-
 ցիալ-տնտեսական ասպարեզում նրա գործունեությունը գյուղական
 շրջաններում սահմանել էր քառասյին իրադրություն (ոչ առանց խոշոր հո-
 ղատերերի շանքերի) իսկ արդյունաբերության մեջ օրավուր ընդ-
 լայնվում էին ազգային բուրժուազիային տրվող արտոնությունները, որ
 նա բանվորական շարժման և զենոկրատական այլ ուժերի նկատմամբ,
 մեղմ սասած, անբարյացակամ վերաբերմունք ուներ, ապա զարմանալի
 չէ, որ զինվորականների վարչակարգի հաստատմանը ընդդիմացողնե-
 րի թվում էին նաև եզրագտական ձախ ուժերը, որոնք այդ վարչակարգի
 հաստատման մեջ տեսնում էին ազգային բուրժուազիայի հաղթանակը:
 Տվյալ դեպքում շարժառիթներն, իհարկե, միանգամայն տարբեր էին և

այսպէս ասած բմբասնական ընդդիմադրութիւնն ձեռնառն չէր ստեղծվել մի կողմից Վաֆդի, մյուս կողմից մուսուլման եղբայրների և երբորդ կողմից ձախ ուժերի միջև, ինչպես ձգտում են ներկայացնել որոշ բուրժուական պատմաբաններ⁷⁶։ Վերևում մենք խոսեցինք այն հանգամանքների մասին, որոնք կանխորոշեցին եգիպտական ձախ ուժերի դիրքը նոր վարչակարգի նկատմամբ։ Պարզ էր նաև Վաֆդի դիրքը։ Ինչ վերաբերում է մուսուլման եղբայրներին, ապա հանգամանքներն ու շարժառիթները որոշակիորեն այլ բնույթ ունեին։ Բանակային հեղաշրջումից անմիջապես հետո մուսուլման եղբայրները, որոնք հին վարչակարգի օրոք հալածվում էին իբրև ծայրահեղականներ և քաղաքական ահաբեկչութիւն կողմնակիցներ⁷⁷, գործելու ազատութիւն ստացան։ Այնուամենայնիվ մուսուլման եղբայրների առաջնորդ Հասան ալ-Ղոզելլիի և Գ. Ա. Նասերի միջև որոշակի տարակարծութիւններ առաջացել էին զեռ հողային բարեփոխումների օրենքի ընդունումից առաջ և շարունակվում էին դրանից հետո, երբ Հ. ալ-Ղոզելլիին ձգտում էր վերահսկողութիւն հաստատել ՀՂԽ-ի և կառավարութիւն վրա⁷⁸։ Բայց զինվորական իշխանութիւնն ամբաստանաբար զուգահեռ ոչ միայն անիրականալի էր դառնում բանակային շարժումը թեոկրատական մի պետութիւն ստեղծելու գործին ծառայեցնելը, այլև ՀՂԽ-ն, իր հերթին, որոշակի քայլերի էր դիմում այդ կազմակերպութիւնը աստիճանաբար իր հակակշռի տակ առնելու ուղղութիւնով։ 1953 թ. օգոստոսին Մուսուլման եղբայրների կազմակերպութիւնն անդամ ալ-Բահի ալ-Խուլին ՀՂԽ-ի կողմից նշանակվեց այդ կազմակերպութիւնն և Ազատագրութիւն կազմակերպութիւն կապի ծառայութիւնն պետ և վերջինիս կրօնական կողմնորոշման տնօրէն⁷⁹։ Եվ սա կատարվեց շրջանցելով Հ. Ղոզելլիին։ Չնայած վերոհիշյալ հանգամանքներին, մուսուլման եղբայրների հարաբերութիւնները ՀՂԽ-ի հետ 1953 թ. աշնան սկզբին արտաքննապես զեռ մնում էին բազմականաշաղի սերտ։

Մյուս կողմից, Մ. Նագիբը, որը երկրում գրավում էր բոլոր բարձրագույն պաշտոնները, և չնայած դրան, զգում էր իր դիրքերի խախտում լինելը, ձգտում էր Գ. Ա. Նասերի հետզհետե անող հեղինակութիւն հանդիպ զինվորականների մեջ ստեղծել իր հենարանը։ Անկապած, հատկապես հունիսի 18-ից հետո, երբ ՀՂԽ-ի որոշ անգամներ կառավարութիւնն և բանակի մեջ գրավեցին կարևոր պաշտոններ, երբ Նագիբը փաստորեն հեռացվեց բանակային գործերից, նա որոշակիորեն զգաց, որ ինքն այլևս դառնալու է Գ. Ա. Նասերի և ՀՂԽ-ի կամքը կատարողը։ Միջազգային հասարակական կարծիքն այդ լիբերալիստական հայացք-

ներքի տեղի զինվորականին անվանում էր քզիկատատոր, իսկ իրականում փառամուլ զենեկալը հուսահատ շանքեր էր թափում իր երևակայական իշխանությունը հենարաններ գտնելու համար: Գ. Ա. Նասերը, որն այդ ժամանակ քաղաքական գործունեություն թափանցեց փորձ էր մեղք բերել, բառացիորեն կաշկանդել էր զենեկալին: Ծրփեակ, երբ ոգոստոսին Մ. Նազիրը փորձեց մարզաբեմի գերեզմանին ուխտի գնալ Կահիրեի կայազորի պետ, Նասերի հակառակորդ գեղապետ Ահմեդ Շավկիրի հետ, Նասերը դրա մեջ տեսավ պոտենցիալ սպառնալիք և պրեզիդենտի հետ ուխտի ուղարկեց իր զինակիցներ Սալահ և Գամալ Սալիմներին ու Հուսեյին Շաֆիին⁸⁰:

Չնայած խոշոր հողատերերին հասցված հարվածներին, ընայած որոշ հին գործիչների մերթափառություններին, եգիպտական հեռադիմությունը զեռ շատ խոշոր ուժ էր ներկայացնում երկրում: Էին վարչակարգի զենկավար գործիչների մեծ մասը օգտագործելով պետական բյուրոկրատական հին, բայց գործող ապարատի և երկրի հասարակական գործունեության վրա իր ազդեցությունը, ամեն կերպ շանում էր ՀՂԽ-ին հեռացնել իշխանությունից: Գեմազոգիկ պահանջներով նրանք երկրում արհեստականորեն շիկացնում էին դրությունը՝ տարփոզելով Սահմանագրությունը, զեմոկրատիան և ազատությունները: Բացի այդ, 1953 թ. ամռանն արգեն նախանշաններ կային, որ Վաֆդի զենկավար գործիչները և մուսուլման եղբայրները, մի կողմ թողնելով իրենց հակամարտությունները, սկսում են միավորվել ընդդիմադիր մի նակաթի մեջ: Մուսուլման եղբայրների դժգոհությունը ՀՂԽ-ի հանդեպ գնալով անում էր: Նրանք ոչ մի կերպ չէր հաջողվում իշխանությունն իրենց մեղքն առնել, մի բան, որ նրանք ժամանակի խնդիր էին համարում մինչև հանրապետության հռչակումը: Ահմեդ Աբուլ Ֆաթիլ միանգամայն որոշակիորեն ասում է, որ Մ. Նազիրը զեմ էր միապետության վերացման գաղափարին: Իշխանատենչ գայթակղությունը համաձայնելով դառնալ պրեզիդենտ, նա ընդդիմանում էր զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարի պաշտոնը թողնելուն⁸¹: ՀՂԽ-ի և Նազիրի այս առաջին խոշոր տարածայնությունը վերջինիս դարձրին այն առանցքը, որի շուրջը սկսեց հյուսվել հեռադիմության դավադրությունների ցանցը: Ահա Նազիրի՝ ՀՂԽ-ի հետ օւնեցած այս ընդհարման ելքը կանխորոշեց մուսուլման եղբայրների իշխանության հավակնությունների անիրականացումը, ինչն էլ եգիպտական այդ միակ հին լիզալ քաղաքական կազմակերպությանը աստիճանաբար տարավ համայնելու նոր վարչակարգի ընդդիմադիրների շարքերը: Սեպտեմբերի սկզբներին ՀՂԽ-ին հայտնի դարձավ, որ հին

վարչակարգի որոշ ղեկավար գործիչներ կապեր են հաստատել քրիտանական ղեկավարության հետ²⁵։ Դրան ի պատասխան, կարծես Ֆրանսիական մեծ հեղափոխության օրինակով, սեպտեմբերի 13-ին ՀՂԽ-ն որոշում կայացրեց ստեղծել Հեղափոխության տրիբունալ, որի նախագահ սեպտեմբերի 16-ին նշանակվեց Ա. Լ. Բաղդադին, անդամներ՝ Լասան Իրբահիմը և Մ. Ա. Սազաթը։ Տրիբունալը առաջին նիստը գումարելով սեպտեմբերի 26-ին շարունակեց իր գործունեությունը մինչև 1954 թ. հունիսի 30-ը։ Հեղափոխության տրիբունալի կողմից այդ ընթացքում դատապարտվեցին հին վարչակարգի մի շարք այլ ընկնող գործիչներ, այդ թվում՝ նախկին վարչապետ Իրբահիմ Արզևի Հազին, նախկին մինիստրներ Յ. Սիրազ էդ-Դինը, Մահմուդ Սուլեյման Ղանամը, Իրբահիմ Յարազը, Յարուկի մերձավորներից իշխան Արաս Հայիմը, Ահմեդ Նակիրը, Մահմուդ Հիլմի Հուսեյնը, Յարուկի մամուլի գծով խորհրդական Քարիմ Քարեթը, Կահիրեի նախկին նահանգապետ Մուհամեդ Փամիլ Կավիշը, այլ ընկնող լրագրողներ՝ Մահմուդ և Հուսեյն Աբուլ Յաթի եղբայրները, Աբուլ Խեյր Նագիրը, Մահմուդ Շուքրին և ուրիշներ։ Սրանց դեմ հարուցված մեղադրանքները հանգում էին հիմնականում կուսակցությունների դամանը, հողային բարեփոխումների օրենքին ընդդիմանալուն, նախկին իշխանության մեջ սեփական դիրքերի և ազդեցության շարաշահմանը, ոչ պիտանի ղեկի գեման գործում ունեցած մասնակցությունը։

Վերահիշյալ գործիչների մի խոշոր մասը վաճաղականներ էին, սակայն Վաֆդի հեղինակությունը սասանեց նաև նրա առաջնորդ Մ. Նահասի տիկնոջ, Զուլուֆ՝ Զեյնաբ ալ-Վաթիյի սկանդալային գործը։ Զուլուս, լինելով ձեռններից կին, կարողացել էր իր և իր ընտանիքի շահերին ծառայեցնել ամուսնու պաշտոնն ու դիրքը, ոչ օրինական նանապարտով կուտակել մեծ հարստություն։ Հեղափոխության տրիբունալը այս գործը վարելով բացահայտ աղմուկով, պատռեց հին կուսակցություններից առավել գորեղի ռպատվաժոր նախագահի՝ անձի շուրջը հյուսված լուսապսակը։

ՀՂԽ-ն 1953 թ. աշնանը շարունակում էր իր դիրքերն ամրապնդել իշխող բարձունքներում։ Հոկտեմբերի սկզբին ներքին գործերի մինիստր նշանակվեց Զ. Մոհի էդ-Դինը, կոմունիկացիաների մինիստր՝ Գամալ Մալիմը։ Ազդային գվարդիայի հրամանատար նշանակվեց Փամալ էդ-Դին Հուսեյնը։ Միաժամանակ ձգտելով թուլացնել Մ. Նագիրի դիրքերը։ ՀՂԽ-ն նրա կողմնակից, Կահիրեի կայազորի պետ Ահմեդ Շավկիին ազատեց իր պարտականություններից, քանի որ սա, ելույթներ ունենալով, պըն-

դում էր, որ որանակը պետք է վերագառնա զորանոցները՝ և տեղը զիջի պառլամենտին: Բայցի այդ, նա աչ ու ձաթի բացահայտորեն քննադատում էր ՀՂԽ-ին և Նասերին²⁵, Այդ եույն ժամանակ, ՀՂԽ-ի անդամների և մասնավորապես Գ. Ա. Նասերիի էլույթներում, աստիճանաբար վերանում են պառլամենտի վերականգնման անհրաժեշտություն մասին խոսքերը: Այժմ Գ. Ա. Նասերն ազնի շատ խոսում է հոգևոր մաքրագործման մասին՝ կոչ անելով եգիպտացիներին իրենց սրտերից հանել քնեը, նախանձը, ատելությունն ու անհանդուրժողականությունը: Նրան ամեն տեղ ընդունում են ծափերով: Բայց նա ամենքին շարունակ բացատրում է, որ ծափահարություններով ոչինչ չի իրականացվում: Ամեն մի եգիպտացու խնդիրն է պատասխանատվության իր բաժինը վերցնել երկրի ազագայի նկատմամբ: Երկիրը զեմոկրատական ուղիով կարող է զարգանալ միայն, եթե նրա ժողովուրդն ազատագրվի շահագործումից, անասական հետամնացությունից²⁶: Միաժամանակ զգացվում է, որ Գ. Ա. Նասերը մեծ շանքեր է ֆափում Ազատագրության կազմակերպությանը զանգվածային ընույթ, նրա անդամների նախաձեռնությունը լայն հնարավորություն տալու համար:

1953 թ. աշնան ամիսներին Նասերի և իր զինակիցների էլույթները քավականաշափ պարզորոշ ընդգծում էին, որ հեղափոխությունը իրականացնողները փառքի և իշխանության համար չեն գործել, որ նրանց հասարակ ժողովրդի ծոցից ելած մարդիկ են: Գա կարծես ինչ-որ շափով Մ. Նազիրին ղեկում էր անհարմար գրություն մեղ, քանի որ նա, փաստորեն հին վերնախավին պատկանող մեծահարուստ էր և ամենորյա փառարանման տուարկաւ: Բայց, եթե դա զուտարվում էր հանրապետության հուշկումից հետո ՀՂԽ-ի անդամների հետ մշտապես սրվող հարաբերություններին, երբ Նասերն այլևս չվատահելով նրան պետական քուր գործերի վարումն իր ձեռքն էր վերցրել, դրանով նրան վերապահելով միայն որոշումների տակ ստորագրողի դերը²⁵, ապա նա այլևս չէր կարող չզգալ, որ իշխանության զուրկ գտնվելու իր օրերը հաշվված են: Բայց այս հանգամանքները գործի միայն երկրորդական կողմն էին: Գլխավորն այն էր, որ Նազիրը քուր միջոցներով ձգտում էր սահմանափակել ՀՂԽ-ի իշխանությունը՝ շտորչելով իր աշակցությունը ցույց տալ վերջինիս հակառակորդներին: Գնկտեմբերի 3-ին Կահիրեի համալսարանում էլույթներով հանդես եկան նա և Նասերը: Իր էլույթում Մ. Նազիրը, ուսանողների փոթորկալի ծափահարությունների տակ, հայտարարեց, որ շուտով կընդունվի նոր Սահմանադրությունը և կվերականգնվեն պառլամենտն ու ազատությունները²⁶: Գ. Ա. Նասերը, ոչինչ չխո-

սելով այդ մասին, պարզորոշ կերպով ուսանողներին բացատրեց, որ իշխանություն և ժողովրդի ուժը պետք է հավասարակշիռ լինի, եթե ժողովուրդը թույլ է, իշխանությունն արդար լինել չի կարող: Այժմ հետադիմությունը, ավատատերերը, ստրկացնողները, կապիտալի ազդեցությունը բանկցնողները փորձում են վերադարձնել այն, ինչ ունեին: Նրանք ուզում են մոլորեցնել ժողովրդին և օգտագործել նրան սեփական նպատակներին հասնելու համար: Ազատությունն իրականալի դարձնելու համար պետք է ետխապես ազատագրվել բռնապետության և ստրկության հոգեբանությունից⁹⁷: Փաստորեն նասերը բացահայտորեն հակադրվեց նազիրին, ցույց տալով, որ ազատության հին հասկացողությունն այլևս պիտանի չէ նգիպտական նոր իրականության մեջ:

Բայց եզիպտական հետադիմությունը հանձինս Վաֆդի գործիչների և հատկապես մուսուլման եղբայրների, նազիրի լոնլյայն համաձայնությունը չիկացնում էր գրությունը և երկրի հասարակության տարբեր խավերի մեջ դժգոհություն սերմանում ՀՂԽ-ի նկատմամբ: Դրա արտահայտությունը Հանդիսացան 1954 թ. Հունվարի 12-ի զեպեիբը: Այդ օրը Կահիրեի համալսարանում ուսանողները նշում էին Մուեզի ջրանցքի գոտու ուսանող-նահատակների օրը: Մուսուլման եղբայրները և նրանց հետևորդ ուսանողները կարծես խորհրդանշելու համար որ իրենք անցնում են պայքարի իրենց հին ձևին, իրենց ուսերի վրա պահած բեղում են նազար Մաֆափին, որն իրականական հայտնի ահարեկիչ էր⁹⁸: Մուսուլման եղբայրների ու նրանց հետևորդների գրգռիչ գործունեությունը պատճառ դարձավ, որ Ազատագրության կազմակերպության տեղական կոմիտեի անդամներն ու կողմնակիցները ընդհարվեն նրանց հետ: Մուսուլման եղբայրները, օգտագործելով մահակներ ու հրազեն, ժեծեցին և վիրավորեցին մեծ թվով ուսանողներին⁹⁹: ՀՂԽ-ն, որն այդ ժամանակ արգեն, անկասկած, առիթ էր փնտրում վերջ տալու Մուսուլման եղբայրների կազմակերպությանը, չհապաղեց օգտագործել ընձեռված հարավորությունը: Հունվարի 14-ին հրապարակվեց Մուսուլման եղբայրների կազմակերպությունը ցրելու մասին որոշումը: Նազիրը, ինչպես և պետք էր սպասել, դեմ էր այդ կազմակերպության վերացմանը: Նա դեմ դուրս եկավ նաև Հունվարի վերջերին Յ. Սիրազ էդ-Դինի նկատմամբ՝ Հեղափոխության արիբունալի զեռին, որով վերջինս ազատագրվում էր 15 տարով¹⁰⁰:

Բայց այս հանգամանքները նշանակալից բան չէին ներկայացնում նազիրի արգեն փետրվարի վերջերին ձեռնարկած քայլերի հանդեպ: Հարցն այն էր, որ 1953 թ. փետրվարից սկսած ես ջանում էր ՀՂԽ-ի

նկատմամբ սահմանել սեփական վերահսկողություն: ԼՂԽ-ն բազմիցս կտրականորեն մերժել էր այդ⁹¹ և որոշումներ էր ընդունում ըստ մեծամասնության դիրքի: 1954 թ. հունվարի գեպտեմբեր նկատմամբ ավելորդ անգամ հավաստելու, որ նագիրի կարծիքը որոշիչ լինել չի կարող ԼՂԽ-ի համար, շնայած նրա դրաված բարձր դիրքերին:

3. ԳԱՆՆԱԿՆԵՐԻ ԸՆԿՆՈՒՄԸ ԵՎ ԼՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՈՒՅԺԵՐԻ ՎՃՌԱԿԱՆ ԼԱՂՔԱՆԱԿԸ

Նագիրի ազդեցությունը ԼՂԽ-ի անգամները թերևս թերագնահատեցին: Իսկ նագիրը զգալով, որ այլևս այդ դրույթունը երկար շարունակվել չի կարող, հույսը դրել էր հենց դրա վրա, երբ փետրվարի 23-ին ներկայացրեց իր հրաժարականը զբաղեցրած բոլոր պաշտոններին: ԼՂԽ-ն գիտակցելով ստեղծված իրավիճակի լրջությունը, փորձեց համոզել նրան ետ կանգնել այդ ժայռահեղ քայլից: Այդ բանին հաջորդեց նրա պահանջը՝ իրեն վերապահել ԼՂԽ-ի բոլոր որոշումների նրկատմամբ վետոյի իրավունքը, մինիստրներ նշանակելու և ազատելու, սպաներին առաջ քաշելու, պաշտոնանկ անելու և ծառայության վայրը փոխելու իրավունքներ⁹²: ԼՂԽ-ն, փետրվարի 24-ի երեկոյան սկսելով քննել իրադրությունը, հապաղում էր որոշում ընդունել: Առավոտյան հանդիպելով իրեն սպասող քաղաքի բանակային սպաների հետ, որոնք ըստ նրանց թինքին անհանգստացած էին նագիրի ստեղծած ճգնաժամային իրադրությունից, նասերը խորամանկորեն հայտնեց, որ ինքը և ԼՂԽ-ի անգամները որոշել են հրաժարվել իշխանությունից, քանի որ այլևս չեն կարող համադրեցնել Մ. Նագիրի հետ: Այս քայլը նպատակ ուներ պարզել սպաների դիրքը ԼՂԽ-ի և նրա իրական առաջնորդի նրկատմամբ: Նասերի հայտարարությունը բուռն վրդովմունք առաջացրեց սպաների մեջ և նրանք սկսեցին գուշել ժանկցի նագիրը, անկցի նագիրը: Մի սպա դիմելով նասերին ասաց. «Գամալ, մենք քեզ կուպանենք և թի գու հրաժարական տաս: Մենք կուպանենք Լեզգափոխության ետերդի այն բոլոր անգամներին, որոնք կհետևեն քեզ և հրաժարական կտան»⁹³, Մասնաւորով սպաների աշակցությունը, ԼՂԽ-ն շարունակեց իր նխադր: Մայր և Մայր 26-ի վաղ առավոտյան (ժամը 3 անց 30 րոպեին) նույն ժամանակով թղթակիցների առջև ասաց, որ ԼՂԽ-ն որոշել է ընդունել նագիրի հրաժարականը բոլոր պաշտոններին: ԼՂԽ-ն Գ. Ա. նասերի զնկավարությունը շարունակելու է իշխանությունն իր ներքում պահել մինչև որ իրականացվի Լեզգափոխության գլխավոր նպատակը՝ զազուժատիրա-

կան զորքերի գույքերումը երկրից⁵⁴։ Հայտարարվեց նաև, որ Գ. Ա. Նասերը նշանակվել է վարչապետ և երկրում մտցված է արտակարգ դրուժյուն։ Սակայն իրադարձությունները շուտով ծափավեցին ՀՂԽ-ին և Նասերին աննպաստ ուղղությամբ։ Սա պատահական չէր։ Առանց զգուշորեն և աստիճանաբար հստակատրաստելու երկրի հասարակական կարծիքը, ՀՂԽ-ն հանկարծակի բերեց եզրույթական ժողովրդին, երկրի ղեկավարությունից հեռացնելով «հեղափոխության առաջնորդ» համարվող Մ. Նազիրին։

Նույն օրը ՀՂԽ-ի որոշման դեմ զուրս եկան հեծելազորի սպաները։ Երկնայան 40 սպաներ և Մոհի էդ-Գինի զլխավորությամբ հավաքվեցին հեծելազորայինների զորանոցում և պահանջեցին Նազիրի վերադարձը։ 27-ի վաղ առավոտյան նրանց պատվիրակությունը հանդիպեց Նազիրի հետ և խնդրեց նորից կանգնել իշխանություն գլուխ որպես հանրապետության պրեզիդենտ⁵⁵։ ՀՂԽ-ի և բանակի մեջ առաջացած տարակարծություններից ոգտվեցին Վաֆդի կողմնակիցները և մուսուլման եզրայրները, որոնք 27-ին ազմկոտ ցույցեր կազմակերպեցին՝ պահանջելով Նազիրի վերադարձը։ Երկրին սպառնում էր քաղաքացիական պատերազմը։ ՀՂԽ-ն, երկյուղ կրելով դրանից, որոշում ընդունեց Նազիրի վերադարձի մասին. «Ազգի միասնությունը պահպանելու համար Հեղափոխության Ղեկավար կոմիտեին հայտարարում է գններալ Մուհամմեդ Նազիրի վերադարձը հանրապետության պրեզիդենտի պաշտոնին, որին համաձայն է նաև ինքը»⁵⁶։ Այսպիսի որոշում ընդունելու անհրաժեշտության մեջ որոշ գեր խաղաց նաև սուլանցիների ղեկավարությունը Մ. Նազիրի հեռանալու կապակցությամբ։ Սուլանցիների համար թերևս նշանակություն ունի ծնունդով սուլանցու ղեկավար դերը Եգիպտոսում։ Բացի այդ, նրանք նրա վաստակին էին վերադրում 1953 թ. Սուլանի ինքնորոշման վերաբերյալ եգիպտոս-անգլիական համաձայնագրի կնքումը։ Բուրբո դեպքերում, ինչպես իրավաքիտրեն նկատում է Ե. Ն. Կուրդզիլաշվիլին, «ՀՂԽ-ի մեծամասնության և գններալ Նազիրի միջև սրվող պայքարը, ըստ էության, հանդիսանում էր Եգիպտոսում խորացող դասակարգային պայքարի պրոցեսի օբյեկտիվ արտացոլումը, որի ընթացքում երկրի թուրքուսկալիզմատիրական վերնախավը ձգտում էր իշխանությունից հեռացնել ՀՂԽ-ին, Ազատ սպաներին...»⁵⁷։

Չնայած Նազիրի վերադարձին, ՀՂԽ-ն վարչապետի պաշտոնը թողեց Գ. Ա. Նասերին։ Սակայն ՀՂԽ-ի դեմ ուղղված ցույցերը շարունակվեցին նաև փետրվարի 28-ին։ Հատկապես ակտիվորեն էին գործում մուսուլման եզրայրները, որոնք դրդում էին սուանոզությունը գինված ընդ-

հարումներին: նրանց նպատակը պարզ էր. անկարգութիւններ հրահրելով իրար հակադրել բանակին և ժողովրդին, զինված ընդհարումներ առաջացնել, պառակտել բանակը, հարավորին շափ անկաշուն զարմենել դրութիւնը և խարխիւլելով ՀՂԽ-ի զինքները բանակում ու ժողովրդին մեղ, զավթել իշխանութիւնը: Վաֆղը նույն տակադիպով և միանաբար գործելով մուսուլման եզրայրների հետ հետապնդում էր իր հին նպատակները:

Այս դրութիւն մեղ ՀՂԽ-ն ճկուն և վճռական քաղաքականութիւն վարեց: Ճկուն՝ նազիրի ժողովրդականութիւն հետ հաշվի կտանելիս, վճռական՝ բացահայտ ընդդիմադիր ուժերի դեմ: Զերբակալվեցին 119 մարդ, 46 մուսուլման եզրայրներ, 21 սոցիալիստներ, 5 վաֆղականներ և 47 ուրիշներ²⁵: ՀՂԽ-ին հաշտովեց վերջը զենել հակահաստավարական ցույցերին՝ ուժ գործադրելով և առժամանակ փակելով Կահիրէի, Ալեքսանդրիայի և Ալե Շամսի համալսարանները: Օգտվելով այն բանից, որ նազիրը մարտի 1-ի առավոտյան մեկնեց Խարտում՝ մասնակցելու սուղանական պառլամենտի բացմանը, ՀՂԽ-ն ձերբակալեց նաև Խ. Մոհի էդ-Դինին և նրա կողմնակից ութ սպաների: Բանակում և ոստիկանութիւն մեղ զտումներ կատարվեցին և պաշտոններից հեռացվեցին կամ տեղափոխվեցին անհուսալի սպաները: Մարտի 5-ին պատասխանելով փարիզյան ռՄոնդ թերթի թղթակցի հարցին թե նազիրը մասնակցո՞ւմ է ՀՂԽ-ի աշխատանքներին, նասերն ասաց, որ զենեքայը այլևս ոչ ՀՂԽ-ի, և ոչ էլ կառավարութիւն անդամ է, և ընայած զրան մասնակցում է մեր աշխատանքներին խորհրդակցական ձայնի իրավունքով, որը նորմալ հանգամանք է պետութիւն զեկազարի համար²⁶: Այսպիսով նազիրի վերադարձը իշխանութիւն զուրիս ճգնաժամի առաջին փուլում, կարելի է համարել պառլամենտական հաղթանակ, նազիրը կորցրեց ՀՂԽ-ի նախագահի և վարչապետի պաշտոնները, որոնք անցան նասերին:

Մակայն հետազոտութիւնն ազելի ու ազելի էր աշխատում հեղինակազրկել ՀՂԽ-ին ժողովրդի աշքում: Ամենուրեք խոսում էին, թե վերջին քան ամտում երկիրն ականատես է միայն հեռացումների: Հեռացվեցին Զարուկը, Վաֆղը, մուսուլման եզրայրները, մյուս կուսակցութիւններն ու քաղաքական գործիչները: Եվ ահա նոր հեռացում: Եվ ո՞վ էր հեռացվում՝ տեղափոխութիւն առաջնորդը: Զինվորականները երկիրը տանում են զեպի անարխիա, անիշխանութիւն, իսկ ազելի ճիշտ՝ ռազմական զիկատուրա: Առաջին տեղազորն, իհարկե, նասերն է, որը վերջերս ցուցարբրում է անհազուրդ իշխանատենելութիւն: Մահմանազիր հանձնաժողովի նախագահ Ալի Մահերը հայտարարում է, որ օեթն

Նասերը հեռանա այսօր, կլինի մի հայրենասեր, իսկ եթե հեռանա երեք ամիս անց՝ կլինի մի հանցագործ»¹⁰⁰։

Բանակը ՀՂԽ-ի վերահսկողության տակ էր, քայքայ երկրի անկայուն գրությունը շարունակվում էր։ Անհրաժեշտ էր քորքորված կրթերը, գոնև առժամանակ, հանդատացնել։ Հարկավոր էր հուսալի հենարան գտնել ժողովրդի մեջ։

Մարտի 5-ին ելույթ ունենալով, Գ. Ա. Նասերը հրապարակեց ՀՂԽ-ի որոշումը՝ անհապաղ անցկացնել Հիմնադիր ժողովի ընտրություններ, որպեսզի այն կարողանա իր նիստը գումարել ոչ ուշ, քան հուլիսի 23-ը։ Այն կունենա երկու խնդիր՝ նոր Սահմանադրության քննարկումը և հաստատումը և պառլամենտին փոխարինելը մինչև նոր Սահմանադրության գրույթներին համապատասխան պառլամենտի գումարումը։ Հիմնադիր ժողովի ընտրությունները պետք է լինեն ուղղակի քվեարկմամբ և ազատ միջուրտում։ Արտակարգ գրությունը վերացվում է Հիմնադիր ժողովի ընտրություններից մեկ ամիս առաջ։ Գրաքննությունը վերջ է տրվում և ՀՂԽ-ն շարունակելու է իր պարտականությունները կատարել մինչև նոր պառլամենտի գումարումը¹⁰¹։

Մարտի 9-ին վարչապետի պաշտոնից հրաժարական է տալիս Գ. Ա. Նասերը։ ՀՂԽ-ի և կառավարության համատեղ նիստում որոշվում է Նազիրին վերադարձնել ոչ միայն վարչապետի, այլև ՀՂԽ-ի նախագահի պաշտոնը։ Նասերը նորից զաննում է վարչապետի և ՀՂԽ-ի նախագահի տեղակալ։ Ե. Ն. Կուրղելչաշվիլին ՀՂԽ-ի և Նասերի այս քայլերը համարում է տակադիական մի նահանջ, որի նպատակն էր երկրի լայն հասարակության առաջ մերկացնել տղամեկրատիայի և բազում մեծարքիվի կարծեցյալ շատագույների իրական հակահեղափոխական գեմքը և ժողովրդին համախմբել հեղափոխական բանակի շուրջը¹⁰²։

Կառավարությունը ընդհանուր ներում է շնորհում բոլոր քաղաքանտարկյալներին, այդ թվում վերջին ամիսներին Հեղափոխության արիքունայի կողմից տաժանակրության դատապարտված քաղաքական հին գործիչներին։ Ազատ են արձակվում Եան Խ. Մոհի էդ-Գինը¹⁰³ և մյուս սպաները, ինչպես Եան Հ. Հոդեյրին և ձերբակալված մյուս մուսուլման եզրայրները։

Մարտի 8-ին Մ. Նազիրը, որպես հաղթող, դիմում է եզիպտական ժողովրդին. «Եմ մեծ ցանկությունն է վերջապես իրականացնել պառլամենտական դեմոկրատիայի վերականգնումը Եգիպտոսում։ Ծա կրում եմ ձեր ազատության և ձեր քրազան իրավունքների նրաշխիքը»¹⁰⁴։

Սալահ Սալիմը մարտի 12-ին ելույթ է ունենում հեծելազորայինների առջև և հայտարարում, որ նրբ երկիրը քաղաքացիական իշխանության անցնի, ՀՂԽ-ի սպաները կազմելու են նոր կուսակցություն: ԵՄԽՆՑ իսկական սոցիալիստներ ենք, ասում է նա¹⁰⁵, Վաֆլզականները, մուսուլման եղբայրները և հետադիմական մյուս կազմակերպությունները աշխույժ գործունեություն են ծավալում: Նրանք կազմակերպում են պրոպագանդիստական լայն արշավ ընդդեմ ՀՂԽ-ի և Նասերի, ուսանողներին զրզում են ցույցերի: Լևո պայմաններում տեղի է ունենում ՀՂԽ-ի նիստը¹⁰⁶, որը որոշում է կայացնում:

ա) իշխանությունը մինչև 1954 թ. հուլիսի 24-ը հանձնել Հիմնադիր ժողովին և հեղափոխությունը հայտարարել ավարտված, բ) քաղաքական կուսակցություններին թուլլատրվում է վերսկսել իրենց գործունեությունը, գ) ՀՂԽ-ն չի կազմելու նոր կուսակցություն, դ) բոլոր քաղաքացիներն ոգտվում են քաղաքական իրավունքներից, ե) Հիմնադիր ժողովի ընտրությունները լինելու են ազատ և ուզակի, զ) անհապաղ, Հիմնադիր ժողովի առաջին իսկ նիստում, որը տեղի է ունենալու 1954 թ. հուլիսի 23-ին, ընտրել Հանրապետության պրեզիդենտ¹⁰⁷:

Ահա. քսան ամսվա դաժան պայքարը կարծես ավարտվում էր հետադիմության հաղթանակով: Գա սիսյունն մաներ՝ էր Նասերի կողմից, թե՛ հետադիմության արշավի ժայռակեաը, ուր բարդությունները հանկարծ պարզվեցին և հստակորեն երևաց հին, կտարած տաշտակի ուրվագիծը: դժվար է ասել: Մի բան պարզ է, որ Գ. Ա. Նասերը համառ ջանքեր թափելով, այդ պայքարում ցուցաբերելով անկոտրում կամք, կարողացավ իրադարձությունների զարգացումը տանել ՀՂԽ-ի համար նպաստավոր ուղիով:

Մինչ այդ տեղի էին ունենում բուռն ցույցեր տարբեր գրոշների տակ: Մինչ գնեերալ Նազիրը ուղեկցում էր Նախորդ օրը Կահիրե ժամանած Սաուդյան Արաբիայի թագավոր Սաուդին, մարտի 25-ին Նասերը հանգիպում է. Հոգեյրիի հետ, որի արդյունքը լինում է այն, որ մուսուլման եղբայրները որոշում են աշակցել գինջորականներին¹⁰⁸, Հաջորդ օրը ՀՂԽ-ն սկսում է մայրաքաղաք տեղափոխել Ազգային զվարդիայի զորամասերը: Նույն օրը Ազատագրության կազմակերպության 150 անդամներ և նրանց համակիրները ցույցի են ելնում ընդդեմ հին կուսակցությունների գործունեության վերսկսման և հանուն ՀՂԽ-ի գործունեության շարունակման: Նասերը նույն կազմակերպության միջոցով կազմելով փոխադրամիջոցների աշխատողների արհմիության գեկավար Սավի Ահմեդ Սավիի հետ, ապահովում է նրանց աշակցությունը ՀՂԽ-ին¹⁰⁹,

Մարտի 27-ին սկսվում է փոխադրամիջոցների աշխատողների ընդհանուր գործազույլը, որին միանում են այլ արհմիություններ իրենց բանվորներով, գյուղատնտեսական բանվորներ, մանր առևտրականներ և ժառանգներ: Գործազույլվորների թիվը հասնում է 1 մլն-ի: Երկրում կանգ է առնում Հաղորդակցությունը¹¹⁰: Նույն օրը երկկույան տեղի է ունենում Ազատ սպաների ընդհանուր ժողովը, որը դեմ է կանգնում մարտի 5-ի և 25-ի որոշումներին և իր աշակցությունն է արտահայտում Գ. Ա. Նասերին¹¹¹: Հաշորդ օրերը համընդհանուր գործազույլը կազմալուծում է ամբողջ երկրի տնտեսական և հասարակական գործունեությունը: Անընդհատ նիստ գումարելով, ի վերջո ՀՂԽ-ն 29-ի երկկույան ընդունում է հետևյալ որոշումները.

1. Հետաձգել մարտի 5-ի և 25-ի որոշումներին իրագործումը մինչև անցումային ժամանակաշրջանի ավարտը:

2. Անհապաղ կազմակերպել Ազգային խորհրդակցական խորհուրդ, որն իր մեջ կներառի ժողովրդի տարբեր խավերի, կազմակերպությունների և շրջանների ներկայացուցիչներին: Նրա կառուցվածքը և գործունեության ոլորտը կսահմանվի օրենքով¹¹²:

Անտարակույս, ժողովրդական զանգվածների դերը ՀՂԽ-ի այս հաղթանակի մեջ վճռական նշանակություն ունեցավ: Բանվորները, գյուղացիությունը, մյուս ղեմնկրատական ուժերը միահամուռ ոտքի կանգնելով տապալեցին հետադիմության մտադրությունները՝ երկիրը վերագործնելի դեպի հինը, արդեն մերժվածը: Նրանք վճռական պահին պարզորոշ դիտակցեցին, որ երկիրը վերափոխումների ուղիով կարող է տանել միայն ՀՂԽ-ն, որն անցյալ ժամանակամիջոցում հաստատել էր դա իր անողորմ պայքարով ընդդեմ հին վարչակարգի:

Մարտի 29-ի որոշումը եզրույտական ղեմնկրատական ուժերի վրձնական հաղթանակն էր հետադիմության դեմ մղված պայքարում: Այն իր քննությունով հնդափոխական էր, որովհետև երկրում հաստատում էր կայուն ներքաղաքական վիճակ, որն իր հերթին հնարավորություն տվեց լուծելու ազգային-ազատագրական շարժման գլխավոր հարցը՝ երկրից դուրս բերել օտարերկրյա զորքերը և ապահովել անկախությունը: Այն եզրույտական հնդափոխական, ղեմնկրատական ուժերի իշխանությունը ամրապնդելով, միաժամանակ հնարավորություն ընձեռեց՝ երկրի առջև ժառանգած արտաքին քաղաքական հարցերին ավելի շատ ուղադրություն փոխելու, քանի որ տվյալ դեպքում արտաքին քաղաքական շատ հարցեր օրգանապես կապված էին երկրի ներքին կյանքի և տնտեսական զարգացման խնդիրների հետ:

Սգիպտական հետադիմութիւնը զարնանային նգնաժամում պարտութիւնը կրեց բաց մարտադաշտում: Սա առաջն էր քան կարեոր էր քանի որ Վաֆօը, մուսուլման եղբայրները, մյուս հին կուսակցութիւնները ու հետադիմութիւն կողմնակիցները մի ավելորդ անգամ ցույց տվեցին իրենց սնանկութիւնը, լիարտգանալով ժողովրդական զանգվածների համար ձգողականութիւն ունեցող ոչ մի նոր զաղափարական և սոցիալական այլ ուղի առաջ քաշել և բացահայտ պայքարում բարոյապես և քաղաքականապես շախմատվեցին երիտասարդ ու անփորձ սպաների կողմից: Հետադիմութիւն տարարնույթ ունեւրը քայքայվելով ներքին հակասութիւններից և ՀՂԿ-ի հասցրած հարվածներից, լնայած հուսահատ ջանքերին, ի վիճակի չեղան մարտադաշտ իշնել միասնական ճակատով: Նրանց քաղաքական պայքարի բազմամյա փորձը ստեղծված նոր պայմաններում ամուլ և ոչ պիտանի դուրս եկավ:

ՀՂԿ-ն ապրիլ ամսին մի շարք միջոցառումների դիմեց, որոնք ավելի կայունացրին երկրի ներքին դրութիւնը: Ապրիլի 5-ին որոշվեց զտումներ անցկացնել մամուլի մարմիններում, համալսարաններում ապահովել կարգապահութիւնը¹¹³, հին վարչակարգի մեղսակիցներին մեկուսացնել իշխանութիւնից և զրկել քաղաքական իրավունքներից, միջոցառումներ կենտրոնել ապահովելու համար ժողովրդի տարբեր խավերի շահերը, հեղափոխական իշխանութիւն ապահովութիւն համար ընդունել որոշողական համապատասխան դրութիւններ և զավառական խորհուրդներում ընտրել նրան նվիրված անձերի¹¹⁴, Ապրիլի 15-ին, ի կատարումն այս որոշման, վերացվեց եգիպտական լրագրողների արհմիութիւնը: Հաստատվեց, որ 24 լրագրողներ և 14 ամսագրեր ժամանակին օգտվել են Ծարուկի կոտորածի գաղտնի դրամական ֆոնդերից և այդ արհմիութիւն ղեկավարութիւն 7 անդամներ, այդ թվում նախագահը և քարտուղարը անմասն չէին մնացել դրանցից: Շուտով սկսվեց վաֆլական Եւ-Միսրիա թերթի հրատարակիչներ Մ. Աբուլ Յաթհի և Հ. Աբուլ Յաթհի դատաւարութիւնը, որոնք մեղադրվում էին գոյութիւն ունեցող վարչակարգի դեմ զավաղութիւններ զրգելու մեջ: Հեղափոխութիւն տրիբունալը սրանց դատաւարտեց համապատասխանաբար 10 և 15 տարվա ազատազրկման, որն ինքնաբերաբար հանգեցրեց Եւ-Միսրիա զաղաքեցմանը, որի վերջին համարը լույս տեսավ 1954 թ. մայիսի 4-ին: Նախքան այդ երկրում վերահաստատվել էր գրաքննութիւնը: Ապրիլի 15-ին հրապարակվեց նաև հին գործիչներին քաղաքական իրավունքներից զրկելու որոշումը: Ըստ այս որոշման, քանակալին շարժմանը նախորդած տասը տարիներին միևնույնական պաշ-

տոններ զբաղեցնելու համար քաղաքական իրավունքներից զրկվեցին Մ. Նահապետ, Յ. Միրնազ և Գ. Գիներ, Սալահ և Գ. Գիներ, Նազիր ալ-Հիւային, Իրահիմ Յարազը, Արզնի Սալամ Յահմի Գուման, Մուհամեդ Հուսեյն Հեյրալը, Իրահիմ Արզնի Հազին, Արզուլ Ռազզակ աս-Սանուրին և ուրիշներ, թվով 25 մարդ, որոնք Վաֆդի, Լիբերալ-սահմանադրական և Ստաղական կուսակցությունների ղեկավար գործիչներ էին¹¹⁵, Ապրիլի 27-ին ձերբակալվեցին հեծելազորի 16 սպաներ և հանձնվեցին Հեղափոխության արիստակրատի մեղադրվելով բանակում խռովություն հրահրելու և գոյություն ունեցող վարչակարգը ուժի միջոցով տապալելու դիտավորության մեջ։ Նրանց ղեկավարն էր կապիտան Ահմեդ Ալի Հասան ալ-Մաարին, որը նախկինում եղել էր Ազատ սպաների կազմակերպության անդամ և մասնակցել սազմական հեղաշրջմանը։ Այնուհետև ձերբակալվեցին նաև 25 քաղաքացիական անձեր, որոնց գլխավորում էր նույնպես Ազատ սպաների կազմակերպության նախկին անդամ կապիտան Մուստաֆա Փամալ Միզկին¹¹⁶, Մրանց դեմ հարուցված մեղադրանքները նույնն էին, ինչ որ սպաների դեմ։ Հնդհանրապետ պետք է ասել, որ այդ ժամանակ երկրում սանձազերծված էր հակակոմունիստական արշավ և ձերբակալվածներից շատերին հիմնականում մեղադրում էին սկոմունիստական գործունեությունը ծավալելու մեջ։ Ի վերջո ալ-Մաարին դատապարտվեց 15 տարվա բանտարկության, 12 սպաներ՝ տարբեր ժամկետների բանտարկության, պայմանական ազատազրկման, իսկ երեքը անմեղ ճանաչվեցին¹¹⁷, Մ. Ք. Միզկին ազատազրկվեց հինգ տարով, 21 հոգի՝ 1—10 տարով և երեքն էլ արդարացվեցին¹¹⁸։

Մ. Նազիրը նշում է, որ սպաները հիմնականում ե. Մահի և Գ. Գիների կողմնակիցներն էին¹¹⁹, Ինքը՝ ե. Մահի և Գ. Գիներ, ապրիլի 6-ին արդեն հեռացել էր Եգիպտոսից, իսկ մայիսի 1-ին հանվեց ՀՂԽ-ի կազմից, երբ Ա. Սազաթը հաղորդեց մամուլին, թե իբր նա խոստովանել է ՀՂԽ-ին, որ կոմունիստ է¹²⁰, Բանակից հեռացվեց նաև իբ ձախ հայացքներով հայտնի, Ազատ սպաների կազմակերպության անդամ Յուսուֆ Սադիկը։ Բավականին մտթ հանգամանքներում հեռացվեց ՀՂԽ-ի անդամ Արզնի Մոնեյալ Ամինը, որը Ք. Ուլուքի կարծիքով նասերի վարչակարգի ձախ ընդդիմության կողմնակից էր¹²¹, Ի տեղի պետք է ասել, որ եգիպտական կոմունիստական խմբերի, այդ թվում ՀաՄԵԹՈՒ-ի գաղնանային ճյուղ-նաժամի ընթացքում զբաղված գիրքի և գործունեության մասին աննշան նյութեր կան և մեծ մասամբ կողմնակալ հեղինակների մոտ։ Սակայն մի բան պարզ է, որ եգիպտական կոմունիստները դրականորեն չէին վերաբերվում զինվորականների իշխանության հաստատմանը, քանի որ

վերջիններս նրանց նկատմամբ շարունակում էին նախորդ վարչակարգի բնություններն ու հալածանքները: Ինչևէ, վերջ նշված և նման կարգի այլ միջոցառումները, որոնք ձեռնարկվեցին ՀՂԽ-ի կողմից 1954 թ. հետագա ամիսներին, նպաստեցին նրկրում իշխանության ամրապնդմանն ու կայունացմանը:

Կորցնելով «հեղափոխության առաջնորդի» լուսապսակը և շունենալով կայուն հենարան ժողովրդի մեջ ու բանակում, գնեերալ Մ. Նազիրը ստիպված էր ապրիլի 17-ին հրամարվել վարչապետի և ՀՂԽ-ի նախագահի պաշտոններից: Նույն օրը Սալահ Սալիմը հայտարարեց, որ ՀՂԽ-ի նախագահ է նշանակվել Գ. Ա. Նասերը: Հաջորդ օրը Նասերը կազմեց կառավարություն, որի մեջ ներառվեցին ՀՂԽ-ի անդամների մեծ մասը: Զ. Մոհի էդ-Գինը, Լուսեյն Եաֆիին, Սալահ Սալիմը, Հասան Իբրահիմը, Գամալ Սալիմը, Փամալ էդ-Գին Լուսեյնը, Ա. Լ. Բաղդադին համապատասխանաբար գլխավորեցին ներքին գործերի, ռազմական, ազգային կողմնորոշման ու սուլանական գործերի, պրեզիդենտական գործերի, կոմունիկացիաների, սոցիալական գործերի և աշխատանքի, մուսիցիայալային գործերի մինիստրությունները: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ կառավարությունն ու ՀՂԽ-ն օրգանապես միավորվեցին:

Ասպարեզում մնացած Մուսուլման եզրայրների կազմակերպությունը, հավատարիմ իր անկազրույն գիրքորոշումներին, շուտով նորից հակադրվեց ՀՂԽ-ին: Բայց աշնանը, երբ նրա գործակալները փորձեցին սպանել Նասերին, ՀՂԽ-ն ջախջախիչ հարված հասցրեց կազմակերպության ամբողջ մեխանիզմին, զբաճով վերջ տալով հետադիմությունից վերջին ջոկատի հավակնություններին: Նազիրը, որը 1954 թ. ամռանն ու աշնանը մշտապես հակադրվում էր ՀՂԽ-ի քաղաքական գծին, նույնիսկ 14-ին ՀՂԽ-ի որոշմամբ հեռացվեց իր պաշտոնից: Որոշվեց պրեզիդենտի պաշտոնը թափուր թողնել, առժամանակ նրա գործերը հանձնելով ՀՂԽ-ի տնօրինությանը:

6. ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԳԵՄԵԿՐԱՅԿԱՆ ՀԱՄԱՆՔԳԻ ՀԵՍՏԵՑՈՒՄԷ

Անցումային ժամանակաշրջանը թնակոխում էր իր ավարտը և անցած տարիների ներքին ու արտաքին հետադիմությունից դեմ մղած պայքարի փորձը հնարավորություն էր տալիս ամփոփումներ կատարել՝ նախանշելու համար հեղափոխության զարգացման հետագա ուղղությունները: Այդ բանը կատարեց Գ. Ա. Նասերը: Իր 1955 թ. մարտի 28-ի ելույթում նա հռչակեց եզրկատական հեղափոխության վեց սկզբունքները:

Մենք դեռ կանգրազատեանք այս սկզբունքներին: Այժմ միայն եշենք, որ այդ սկզբունքներից Յ-րդը նախատեսում էր երկրում բնաստատել նոր-մալ գեմոկրատական կյանք: Այս արտահայտությունը, ներառելով իր մեջ անցումային ժամանակաշրջանի մոտայում ավարտը, միաժամանակ հանդիսանում էր հին պառլամենտական ռեվոլյուցիոնար ժխտումը: Մեղ բերենք Գ. Ա. Նասերի նույնիմաստ քաղաքաքննիչ քաղաքաբար-թյուններից մեկը: 1955 թ. Հուլիսի 22-ի ելույթում նա ասում էր. «...Մենք չենք վերադառնա պառլամենտական հին կյանքին, որը կուսակցությունների բորսա էր...», «1956 թ. Հունվարին Եգիպտոսը կտեսնի պառլամենտ, որը չի լինի բառերի վաճառատուն... կուսակցությունների համար, այլ պառլամենտ, որ կանգնած կլինի այն հիմքերի վրա, հանուն որոնց կատարվեց Հեղափոխությունը»¹²⁰: Այս ուղղությամբ աշխատանքն արդեն տարվում էր վաղուց: 1953 թ. Հունվարի 13-ին ստեղծված սահմանադրական հանձնաժողովը, որի մեջ, ինչպես գիտենք, Շեյխ մեծամասնությունը հին կուսակցությունների պարագլուխներն ու հայտնի գործիչներն էին և, ի դեպ, որոնցից շատերը տարբեր մեղադրանքներով հեռացված էին հանձնաժողովից կամ նույնիսկ բանտարկված հին ու նոր մեղքերի համար, առաջադրանք ունենալով մշակել նոր Սահմանադրության նախագիծը, միայն 1954 թ. օգոստոսին ներկայացրեց այն, որը, սակայն, իրենից ներկայացնում էր 1923 թ. Սահմանադրության փոփոխված տարբերակը¹²¹: 2 Ղև-ն այն ընդունելի շահմարեց և նոր հանձնաժողով ստեղծեց Գ. Ա. Նասերի գլխավորությամբ:

2 Ղև-ն 1956 թ. Հունվարի սկզբին հաստատեց նոր հանձնաժողովի մշակած նախագիծը և նույն ամսի 16-ին այն դրեց համաժողովրդական քննարկման: Հունիսի 23-ը հայտարարվեց երկրի պրեզիդենտի ընտրության ու Սահմանադրության հանրաքվեի օր: Այդ օրը Սահմանադրության օգտին քվեարկեց հանրաքվեի ժամակիցների 99,8 տոկոսը և պրեզիդենտության միակ թեկնածուի, Նասերի օգտին՝ ընտրողների 99,9 տոկոսը¹²²: Նոր Սահմանադրությունը կազմված էր ներածականից և 196 հոդված պարունակող վեց զբոյններից: Եգիպտոսը հռչակվում էր արաբական անկախ և ինքնիշխան ռեվոլյուցիոնար հանրապետություն, որի ժողովուրդը մասն է կազմում արաբական ազգի (հոդ. 1): Իսլամը հայտարարվում էր պետական կրոն (հոդ. 3): Սոցիալական համերաշխությունը համարվում էր եգիպտական հասարակության հիմքը (հոդ. 4): Եգիպտացիներին երաշխավորվում էին ազատություններ (հոդ. 6), ինչպես նաև մասնավոր նախաձեռնությունից ազատություն, եթե այն չէր վնաս-

սում հասարակութիւնի շահերին (հոգ. 8): Տարբեր հոգովածներով փակվում էին ավատատիրական հողատիրութիւնի վերադարձի հնարավորութիւնները: Սահմանադրութիւնը եզրագագնիներին ապիւս էր սցիւալական ազահոգութիւն (հոգ. 21), աշխատանքի (հոգ. 52), բուժօգնութիւն (հոգ. 56) և արհմիութիւններ կազմելու (հոգ. 55) իրավունքներ: Ծրնագիր իշխանութիւնը պետութիւն մէջ իրականացնելու էր Ազգային ժողովը, որի պատգամավորի տարիքը 30-ից ցածր չպետք է լինէր: Ընտրութիւններին մասնակցելու իրավունք էր տրվում 18 տարին լրացած բոլոր եզրագագնիներին: Սա նշանակում էր, որ առաջին անգամ լինելով, ընտրելու և ընտրվելու իրավունք էին ստանում նաև եզրագագնիները: Պետութիւն ղեկավարը, որին տրվում էին լայն լիազորութիւններ, հանդիսանում էր նաև կառավարութիւն ղեկավարը: Հատկանշական է, որ նոր Սահմանադրութիւն 192-րդ հոգովածով նախատեսվում էր Ազատագրութիւն կազմակերպութիւն փոխարին ստեղծել Ազգային միութիւն կազմակերպութիւնը: Դեռ մայիսի 30-ին, Նասերը, Եալ-Գումհուրիաս թերթի խմբագրապետի հարցերին պատասխանելիս, Ազգային միութիւնը դիտում էր իբրև մի ազգային նական, որը իրագործելու է հեղափոխութիւն նպատակները, արդեւք է հանդիսանալու զաղութատիրութիւն կամակատարների կիսատրինական կազմակերպութիւնների ստեղծմանը, աշխատելու է ամրապնդել երկրի անկախութիւնը, զարգացնել անտեսութիւնը և ստեղծել բարեկեցիկ մի հասարակարգ¹²²:

Հունիսի 29-ին Նասերը կազմեց նոր կառավարութիւն, որը որոշեց Ազգային ժողովի ընտրութիւններն անցկացնել Հուլիսի 3-ին: Սահմանադրութիւն ընդունումով և այդ օրը ընտրված Ազգային ժողովի գործունեութիւնով երկիրը զուրս էր գալիս անցումային ժամանակաշրջանից ու թնակոխում զարգացման մի նոր փուլ:

Գ Լ ՈՒ Ն Ե Ր Կ Ը ՈՒ Ղ

ԳԱՏՔԱՐ ՀԱՆՈՒՆ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱԳԵԴՄԱՆ ԵՎ ԴԵՊԱՆ
ՉԵՋՈՔՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐԴԵԳՐՈՒՄԸ

1. ՀԱՐԱԹՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆԳՎԱՏԻ ԵՎ ԱՄԵՒ ԵՑ ՀՆԱԳՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԿՁՐԱԿԱՆ ԵՐԶԱՆՈՄ

Հեղափոխութիւնից անմիջապէս հետո, նրա վերջնական հաշտութիւն համար կարևոր հարց էր արտաքին հնարավոր միջամտութիւն կանխումը: Ամբողջ բանակի և կառավարութիւն վրա վերահսկողու-

Թյան Հաստատումից հետո, բանակային շարժման համար հիմնական վաճառք, որն առավել լրջորեն կարող էր ազդել Հեղաշրջման հաջող վախճանի վրա, ստարերկրյա զորքերի առկայությունն էր Սուեզի ջրանցքի գոտում: Արդյոք՝ Բրիտանիան ի՞նչ դիրք կգրավի Հեղաշրջման հանդեպ՝ կապահովանի՞ չեղարություն, թե՞ «երկրի կայունություն», «գահի պահպանություն» կամ էլ «ստարերկրացիների անվտանգություն» ապահովման պատրվակով կմիջամտի երկրում ծավալվող իրադարձություններին: Վերջին միտքը միանգամայն հնարավոր էր, քանի որ դրա նախազեկները եղել էին ինչպես 1882-ին, 1919-ին, 1942-ին, այնպես էլ մի քանի ամիս առաջ 1952 թ. հունվարին: Այս հնարավորության դեմն առնելու համար շՂԽ-ն պետք է անմիջապես դիվանագիտական և ռազմական որոշակի միջոցների դիմեր: Այդ ժամանակ բրիտանական զենայան Թալֆ Ստիվենսոնը բացակայում էր Եգիպտոսից, իսկ նրան փոխարինող Մայրլ Փրեսվելը ԱՄՆ-ի զենայան Զեֆեբուս Քեֆերիի հետ զտնվում էր Ալեքսանդրիայում, ուր իր ամանն էր անցկացնում թագավորը և ուր ժամանել էր Հեղաշրջման նախորդ օրը կազմված կառավարությունը ն. ալ-Լիլայիի գլխավորությամբ: Այս պատճառով էլ շՂԽ-ի կողմից հուլիսի 23-ի վաղ առավոտյան ԱՄՆ-ի զենայանատուն ուղարկված Եգիպտոսի ռազմաօդային ուժերի հետախուզությունն պետ, Ազատ սպաների կազմակերպության անգամ փոխզնդապետ Ալի Մարրին հանդիպեց իրենց կառավարության հետ ոչ անմիջապես կապվելու հնարավորություն ունեցող դիվանագետների հետ: Դեսպանության նրան միակ ծանոթ անձնավորությունը՝ ռազմաօդային ուժերի կցորդի օգնական Դեյվիդ Հիվանը խոստացավ անմիջապես Զ. Փեֆերիին հաղորդել, որպեսզի վերջինս էլ իր հերթին հաղորդի բրիտանական զենայանորդին, որ անցած գիշեր Եգիպտոսում տեղի ունեցածը ներքին գործ է, վերաբերում է միայն Եգիպտական ժողովրդին, ստարերկրացիների կյանքին և ունեցվածքին վտանգ չի սպառնում և որ բրիտանացիները, եթե ձեռնպահ մնան միջամտությունից, կդիտվեն ինչպես մյուս «ստարերկրացիները»: Ա. Մարրին խնդրեց նաև հայտնել բրիտանական զենայանորդին, որ եթե Անգլիան միջամտի երկրի գործերին, ապա դրա պատասխանատվությունը կընկնի իր՝ Անգլիայի վրա: Թագավորին հեռացնելու Ազատ սպաների մտադրության մասին, իհարկե, ոչ մի խոսքով չհիշատակեց: Գ. Հիվանը անմիջապես կատարում է իր խոստումը: Այդ նույն ժամանակ շՂԽ-ի այլ պատվիրակները մի առ մի այցելում էին օտար այլ զենայանատները և բացատրում, որ կատարվածը պետական Հեղաշրջում չէ, այլ ներքին մաքրագործմանն ուղղված քայլ: Զրավարարվելով դրա-

նով, ՀՂԵ-ն բրիտանական ուժերի հավանական շարժումը կանխելու նը-
պատանով ռազմական բնույթի որոշակի քայլերի դիմաց Մուեզից Կահիր-
բն ձգվող մայրուղին փակելու համար²:

Այդ նույն առաջնության Ֆարուկը բազմիցս դիմում է ամերիկյան
գեոպական Քեֆերին, որպեսզի վերջինս բրիտանացիներից պահանջի ոգ-
նել իրեն: Քեֆերին, առարկելով բրիտանացիների միջամտությանը, իր
պաշտպանությունն է խստատեսում Ֆարուկի և նրա ընտանիքի անդամ-
ների պահանջության գործում: Բայց, ինչպես երևում է, սկզբում Ֆարու-
կին դա չէր բավարարում և նա Մոնթազա պալատից ռազմային կապ-
վում է չրանցքի գոտում գտնվող բրիտանական ուժերի պիսավոր հրա-
մանատարի հետ և պահանջում գրավել Կահիրեն, իսկ անհրաժեշտու-
թյան դեպքում հրաման տալ բրիտանական ռազմական զորքին՝ ուժեր կոծել
Ալեքսանդրիան: Այս առաջարկությունն անմիջապես հաղորդվում է
Լոնդոն: Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր Անտոնի Իդենը Ֆարուկի
այս առաջարկության վերաբերյալ կապվում է ԱՄՆ-ի պետքարտուղար
Դին Ալեսոնի հետ: Վերջինս էլ պրեզիդենտ Լ. Քրումսկիի հետ խորհրդակ-
ցելուց հետո Իդենին հայտնում է, որ ամերիկյան կառավարությունը
կտրականապես դեմ է արտաքին միջամտությանը՝ սվյալ իրադրությու-
նում: Դրանից հետո միայն Անգլիան որոշում է չկատարել Ֆարուկի
պահանջը³, ԱՄՆ-ի և Անգլիայի կառավարությունները Նագիբից պահան-
ջում են միայն Ֆարուկի անկի անձեռնմխելիությունը: Բացի այդ էլ
արդեն Կահիրեի փողոցները ողողվել էին բանակային շարժմանը իրենց
աշակցությունը արտահայտող ցուցարարներով և այդ դրության մեջ
արտաքին միջամտությունը անպատեհ կլիներ: Բրիտանիայի համար պա-
հը կորսված էր: Կեսօրից հետո բրիտանական զեոպախառանը կայացած
ժամույի ասուլիսում հայտարարվում է, որ բանակային շարժումը ձգիպ-
տոսում ներքին բնույթ ունի և արտաքին միջամտության կարիք չի զգաց-
վում⁴: Բայց օտարերկրյա միջամտության գնալով թուլացող հետազոտ-
ությունն արդյունք էր նաև այն բանի, որ այդ ժամանակ Քեֆերին, ԱՄՆ-ում,
և Քեֆերին Անգլիայում կոնկրետ ոչինչ հայտնի չէր հեղաշրջման ձեռնարկող-
ների նպատակների մասին: Ավելի նպատակահարմար էր համբերել և
սպասել իրադարձությունների ծավալմանը: ՀՂԵ-ի կողմից ամերիկամետ
հայացքներով հայտնի Ալի Մահերի նշանակումը վարչապետի պաշտո-
նում ինքնըստինքյան հանգստացուցիչ հանգամանք հանդիսացավ հատ-
կապես ամերիկյան դիվանագիտության համար: Օտարերկրյա միջա-
մտության համար առիթ չէին տալիս նաև Նագիբի ստորագրությամբ
ՀՂԵ-ի հրապարակած հայտարարությունները, որոնց մեջ հեղաշրջման

նպատակներն արտահայտվում էին բացառապես ներքին ասպարեզներում:

Արեւմտյան դիվանագիտութիւնը Ֆարսիի Հեռացումը երկրից ընդուննց վառ թաքցրած գտնուակութեամբ: Թագավորի Հեռացումը, անկրնկալ լինելով հանդերձ, ոչ մի վնաս չէր հասցնում նրա շահերին: Եգիպտոսում և արտասահմանում նրա նահատակների նկատմամբ եղած անտարբերութիւնը բացատրվում է ինչպես նրա արտառոց վարքագծով, իշխանութեան շարաշահումներով, մեքենայութիւններով, որոնք նրան Հեղինակազրկել էին երկրի ներսում, այնպես էլ նրա երկդիմի արտաքին քաղաքականութեամբ, որ նրան, հատկապես բրիտանացիների այցում, դարձրել էր անբարեհույս գործընկեր: Լույխի 26-ի երկնայան բրիտանական արտգործմինիստրութիւնը հայտարարեց, որ Բրիտանիան մեծ ուշադրութեամբ հետևում է ստեղծված իրադրութեանը, բայց չի միջամբակելու դրան, քանի որ այն համարում է Եգիպտոսի ներքին գործը: Միաժամանակ նա չի հապաղի ձեռք առնել անհրաժեշտ միջոցներ, եթե բրիտանահպատակներին կտճ նրանց շահերին վտանգ սպառնա: Եւրոպայի հայտարարութիւն արվեց նաև 2 օր անց համայնքների պալատում Ա. Եղևնի կողմից⁷, և Լույխի 31-ին արտգործմինիստրութեան բանախոսի կողմից⁸: Լույխի 29-ին Եգիպտոսում Ֆրանսիայի գեսպան Կուլ դը Մյուրվիլը հայտարարեց, թե Եգիպտոսում պատահած դեպքերը Ֆրանսիան համարում է բացարձակապես ներքին հարց: Միաժամանակ լսնդոնը հրաժարվեց իր դիվանագետների հավատարմագրերը՝ ուղղված Ահմեդ Ֆուադ երկրորդ թագավորին, ներկայացնել թագավոր Եգիպտոսի և Սուլթանի ահազոսի նշումով¹⁰: Անգլիան, հավատարիմ իր ավանդական քաղաքականութեանը, զգալով, որ մտտ ասպագայում գծվար կլինի պահանջ իր դիրքերը և՛ Եգիպտոսում, և՛ Սուլթանում, ձգտում էր արհեստական գծավորութիւններ թողնել նրանց միջև, ձեանալով Սուլթանի ինքնորոշման իրավունքի շատագոյր:

ԱՄՆ-ը նախորդ երեք տարիներին շարունակաբար Եգիպտոսի նկատմամբ, մեղմ առած, ոչ քարեկամական դիրք էր գրավում, քանի որ վերջինս հրաժարվում էր միանալ մերձավորարևելյան ռազմական մի խմբակցութիւն ստեղծելու: ԱՄՆ-ի ջանքերին: Սակայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո նա, ձգտելով նավթով հարուստ և ստրատեգիական դիրք ունեցող Մերձավոր արևելքում ուժեղացնել իր ազդեցութիւնը, չէր խորշում ընդհարվել այդ շրջանի հին, արդեն թուլացած և Հեղինակազուրկ գաղութատեր պետութեան՝ իր դաշնակից Անգլիայի հետ և շնորհ հիմունքների վրա գրավել նրա տեղն այդ շրջանում: Ռազ-

մացադարական միասնությամբ կազմած, բայց անտեսական հակադիր շահերով գործող իմպերիալիստական այս տերությունների մրցակցության թե՛ պահին էր ահա, որ Եգիպտոսում տեղի էր ունենում իշխանության փոփոխությունը: ԱՄՆ-ն իր հովանավորության տակ անհեղձ բանակային շարժումը, կասկածից վեր է, որ գիտակցում էր նրա հակաբրիտանական ուղղվածությունը: Գեապան Քեֆերիին հեղաշրջումից անմիջապես հետո հավաստվեց, որ նոր իշխանություններն ԱՄՆ-ի հետ ցանկանում են ունենալ բարեկամական: Հարաբերություններ¹¹: Անշուշտ, ինչպես ցույց ավելցին հետագա իրադարձությունները, ՀՂԽ-ի կողմից տակտիկական քայլ էր դա, որն ապակողմնորոշեց ամերիկյան դիվանագիտությունը՝ եգիպտական հեղափոխության նախնական ժամանակահատվածում: Բայց, եթե ընդհանրապես խոսենք իմպերիալիստական երկրների միջամտությունից ձեռնպահ մնալու մասին, ապա վճռական ազդեցություն ունեցան նաև մի շարք այլ գործոններ: Նախ, հայտնի է, որ այդ ժամանակ միջազգային լարվածության թե՛ օջախներ էին առաջացել Հնդկասիանում և Կորեայում, իմպերիալիստական երկրների հիմնական ուշադրությունը սևեռելով իրենց վրա: Ազգային-ազատագրական զարթոնքի պայմաններում, Մերձավոր արևելքում ստեղծելով լարվածության մի նոր օջախ, դժվար կլինեք զրա հնարավոր հետևանքների կանխատեսումը: Անհնարին էր հաշվի լնասել բանակային հեղաշրջման հանգեղ արտաքին մյուս երկրների դիրքի հետ: Հեղաշրջման յուրը բխորը տալավորությունն թողեց Իրաքում և Լիբիայում¹²: Հատկապես Բազդադում այն գոհունակությունը ընդունվեց, Նույսեր առաջացան, թե Եգիպտոսի նոր կառավարությունն ի վերջո կմիանա մերձավորարևելյան ծրագրված ռազմական խմբակցությանը, որի համար նուրի Սաիդի հետադիմական կառավարությունն առավել շահագրգռվածություն էր ցուցաբերում: Միջինական կառավարությունը նույնպես արտահայտեց իր գոհունակությունը բանակային շարժման հանդեպ¹³: Գրա առթիվ սուլթանների առաջնորդները ևս իրենց շնորհավորանքներն ուղարկեցին նազիրին¹⁴: Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրության բանախոսը հայտարարեց, որ դա բացարձակապես ներքին հարց է: Նույն ոգով արտահայտվեց նաև Հորդանանի կառավարությունը¹⁵: Եթե արաբական երկրների կառավարությունների այսպիսի դիրքը օտարերկրյա միջամտության հնարավորությունների հաշվի մեջ կարևոր տեղ ուներ, ապա առավել ևս կարևոր էր Մերձավոր արևելքում առաջադիմական ուժերի ազդեցության արտաժաման և համախմբման ավելի սերտացման հնարավորությունը բացահայտ միջամտության հանդեպ, մի բան, որի

զեմ իմպերիալիստական երկրները մեծ շանքեր էին թափում: Օտարերկրյա միջամտությունը կանխելու հաշիվների մեջ երկրորդական զեբ յունեին համաշխարհային հասարակական կարծիքը, սոցիալիստական երկրների պարզորոշ դիրքավորումը նման իրազրույթյունների նկատմամբ: Վերջապես այդ հաշիվների մեջ ավելի իրական էր համարվում այն հնարավորությունը, որ կհաշտվի Եգիպտոսի նոր վարչակարգը ներքաշել ազգական մի խմբակցության մեջ և օգտագործել կոմունիզմի զեմ իմպերիալիստական տերությունների խաչակրաց արշավանքում:

Այս իրազրույթյունում ԱՄՆ-ը և Անգլիան հենարաններ էին փռնաբում նոր իշխանությունների մեջ: Բանակային շարժման կողմից առաջին պլան մղված Մ. Նազիրը թերևս սկզբում առնչված էր քուրդի համար, ի տարբերություն իր նախապատվություններով հայտնի Ալի Մահերի: Արդեն օգոստոսի 10-ին լոնդոնի ԵՄանդի դիպլոմատիչա յուրօրինակ ակերանս է կատարում Նազիրի հանդեպ, կանխատեսելով նրան նոր առաջարկված Վերակցի ազգական ուժերի համագործակցությանն կազմակերպության զինված ուժերի հրամանատարի պաշտոնը¹⁶: Բայց սա ոչ միայն ակերանս էր փառասեր գեներալին, այլև ուղղակի հենվում էր վերջինին օգոստոսի 8-ի այն հայտարարության վրա, որով նա մեծ նշանակություն էր տալիս Մերձավոր և Միջին արևելքում ազգական դաշինքի ստեղծմանը¹⁷: Սակայն Անգլիայի հետ իր հարաբերություններում, արդեն օգոստոսի սկզբին, երևան եկավ ՀՂԵ-ի պարզորոշ դիրքը: Այն շարագրեց Ալի Մահերը՝ դրա նախօրյակին անգլիական ԵԴԵՅԻ ՄԵՅԻԽ թղթակցի հետ ունեցած հարցազրույցում: Դա հանգում էր հետևյալին: Եգիպտոսի և Մեծ Բրիտանիայի ապագա համաձայնագիրը պետք է հենվի ՄԱԿ-ի սկզբունքների վրա և հաշվի առնի եգիպտացիների ազգային բազմանքը նեզոսի հովտի միավորման վերաբերյալ¹⁸: Այսինքն՝ Անգլիան պետք է իր զորքերը դուրս բերի Եգիպտոսից և թույլ տա Սուլայնի միավորումը Եգիպտոսի հետ, մի բան, որի մեկն ու քովանդակությունը բազմիցս զեմ էր արտահայտվել անգլիական կառավարությունը: Այս հայտարարությունները, ինչպես ցույց էին տալիս այդ ժամանակվա մամուլի արձագանքները, փաստորեն համարվեցին ամերիկյան զինվածագիտության հաղթանակը Եգիպտոսում:

Սվ իսկապես, նախնական շրջանում կարծես գործը այդ ձևով էլ զեմ էր: Օգոստոսի կեսերին Ա. Մահերը հանգիպելով Զ. Քեֆերիի հետ ամերիկյան ազգական օգնության պահանջ է ներկայացնում: Խոսքը վերաբերում էր զեմ Վահիրիի հրգեհից հետո Զարուկի ԱՄՆ-ի կառավարության հետ կնքած զազանի պայմանագրին, որով վերջինս պարտա-

վորվել էր Եգիպտոսին մատակարարել 5 մլն զոլլարի զենք²⁰։ Իհարկե, Զարուկին անհրաժեշտ էին այնպիսի զենքեր, որոնցով կարողանար չընշել ժողովրդական ելույթները և զինացուցակի մեջ մտցվել էին հիմնականում զրահամեքենաներ, զեղացիներ և այլ թեթև զենքեր։ Այնինչ բանակային շարժման ղեկավարները բանակի հիմնական պարտակա-նությունը համարելով երկրի անվտանգությունը և պահպանումը, նպատակ էին ստանալ այնպիսի զենքեր, որոնցով կարողանային հակահարված տալ արտաքին ամեն մի հարձակման։ Թղթատոսի 27-ին պետականարտա-մենտի ներկայացուցիչը հայտարարեց, որ զենքի Եգիպտոս առաքման հնարավորությունը կախված է այդ երկրի «Մերձավորարևելյան պաշտպանության կազմակերպությունը» միանալուց²¹։ Կարծես արդեն սկսում էր զծագրվել ԱՄՆ-ի դիրքը նոր Եգիպտոսի հանդեպ։ Թղթատոսի 28-ին եգիպտական կառավարությունը նորից է դիմում ամերիկյան կառավարությանը օգնություն խնդրելով բանակի վերակառուցման համար։ Սեպտեմբերի 2-ին Գ. Աչեսոնը հայտարարեց, որ հարաբերությունները ԱՄՆ-ի և Եգիպտոսի միջև ավելի բարեկամական և համերաշխ են դառնում. «Մենք ակնկալում ենք համագործակցություն և համատեղ շահերի իրականացման նոր հորիզոններով մի դարաշրջան»²²։ Սեպտեմբերի կեսերին Եգիպտոսը մեծացրեց իր ռազմական առաքելությունը ԱՄՆ-ում, ակնկալելով ռազմական օգնություն այնտեղից։

Այի Մաշհերի հրաժարականը և հողային բարեփոխումների օրենքի ընդունումը փոփոխական զգացումների տեղի ավելց ԱՄՆ-ում։ Մի կողմից մատչելիություն էր պատճառում ամերիկամետ գործչի հնուցումը ասպարեզից, մյուս կողմից ավատատիրական ավագանու դիրքերի թուլացումը համարվում էր հարված անդիսական շահերին։ Ընդհանրապես ԱՄՆ-ին որոշակիորեն անհանգստացնում էր եգիպտական ղեկավարու-թյան աշնան ամիսներին արտաքին քաղաքական ասպարեզում վարած ոչ այնքան կոնկրետ գործունեությունը, որը պատասխան չէր տալիս մի շարք հարցերի։ Չնայած դրան, ամերիկյան զանազան աստիճանի դիվանագետները շարունակում էին լավատեսություն հայտնել ամերիկանդիպտական հարաբերությունների վերաբերյալ 1952 թ. ամբողջ աշնան ընթացքում։

Նոյեմբերին ամերիկյան կառավարությունը Եգիպտոսից պահանջեց ներկայացնել նոր զինացուցակ, որը փոխարինելու էր Զարուկի կազմածին։ ԸՂե-և ներկայացրեց մեկ զրահատակային դիվիզիայի և կործանիչ ռեակտիվ ինքնաթիռների երեք էսկադրիլիաների զինացուցակ։ Նոյեմբերի 5-ին Կահիրե է այցելում ԱՄՆ-ի պաշտպանության մինիստրի

ագնական Ուիլյամ Զոստերը, որը նասերի հետ քննարկում է գինացուցակը: Որոշվում է ազգամական մի առաքելություն ուղարկել ԱՄՆ, տեղում դրա հետ կապված հարցերի լուծման համար: Այն գլխավորեց Ալի Սարրին: Մեյլսն նշում է Մ. Հեյքալը, նասերը վստահ էր, որ գործը տեղից շարժվելու է և քանակի սպաների հետ հանդիպելով ասում է, թե ինքը շուտով սպասում է նոր զենքերի առաջին խմբաքանակի ժամանմանը: Մի սպա դիմելով նասերին ասում է. «...ես վախենում եմ, որ Ալի Սարրին ինքը լինի առաջին գինաքանակը»²²: Եվ իսկապես, ամերիկյան կողմը պատեհառ բռնելով պրեզիդենտի փոփոխությունը, ամեն կերպ ձգձգում էր այդ հարցը: Ալի Սարրին ի վերջո ձեռնարկեց վերադարձով Կահիրեի Այսպիսով, լնայած արտաքննապես խանդավառ հայտարարություններին, եգիպտական հեղափոխության նախնական ժամանակամիջոցում եգիպտաամերիկյան հարաբերությունները հետո էին գոհացուցիչ լինելուց: ԱՄՆ-ի դիրքը Եգիպտոսի հանդես համառվաբար հանդուս էր հետևյալին. թուլացնել Անգլիայի դիրքերը և ի հաշիվ նրա ուժեղացնել իր ազգամաքաղաքական և տնտեսական ազդեցությունը, Եգիպտոսին ներքաշել մի ազգամական դաշինքի մեջ՝ նրա գինված ուժերը ի սպաս զենելով Արևմուտքի շահերին: Փանի որ եգիպտական նոր զենվածները կոնկրետ խոստումներից խուսափում էին, սպա ԱՄՆ-ն աշխատում էր ձգձգել զենքի առաքումը, դա դարձնելով ճնշում քանեցնելու միջոց: Ամերիկացիները լավ էին ըմբռնում Եգիպտոսի որևէ դաշինքին հարելու նշանակությունը: Մի կողմ թողնելով նրա ազգաստրատեգիական դիրքը, պետք է ասել, որ ազգամական դաշինքին նրա միանալը որպես առավել ազդեցիկ արաբական երկրի, իր նտեից կտաներ եսև այլ արաբական երկրների: Իսկ սա իր հերթին սերտ շաղկապված տեսք կտար այսպես կոչված սլլուտիսային յարուսինս, որի ստեղծման համար արևմտյան երկրները ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ ոչ մի ջանք չէին խնայում: Գրանով ոչ միայն Սովետական Միության հարավային սահմանները կշրջապատվեին ագրեսիվ ազգամական պատենելով, այլև հարված կհասցվեր շրջանի առաջադիմական ուժերին, կզսպվեին ազգային-ազատագրական շարժումները և հնարավորություններ կստեղծվեին օգտագործելու Մերձավոր արևելքի մարդկային ու բնական ռեսուրսները ի շահ Արևմուտքի:

Բայց Եգիպտական ժողովրդի ազգային շահերը պահանջում էին վերջ տալ երկրի կախյալ դրությունը և, առաջին հերթին, դուրս վտարել օտարերկրյա զորքերը, որոնց ներկայությունը բուրբ յարիքներից գլխավորն էր: Այդ լավ էին գիտակցում երիտասարդ սպաները և դրա

Համար էլ օտար միջամտության հնարավորությունը կանխելուց անմիջապես հետո իրենց ուշադրությունը կենտրոնացրին Անգլիայի հետ ունեցած երկարատև վեճերի լուծման վրա: Գրանք հիմնականում Սուեզի չրանցքի գոտուց անգլիական զորքերի դուրսբերման և Սուզանի ալազայի հարցերն էին Քաղաքական վարչակարգի և Անգլիայի կողմից այդ երկու հարցերը արհեստականորեն կապկապելի էին միմյանց²², որն անհնար էր դարձնում այդ տարաբնույթ հարցերի առանձին-առանձին լուծումը:

Համառոտակի ասենք, որ 27ն-ին հաջողվեց արագորեն սահմանագիծ մտցնել այդ երկու հարցերի միջև և առաջին հերթին լուծել սուլա-նական հարցը: 1953 թ. փետրվարի 12-ին Կահիրեում բրիտանական զեսպան Ռ. Մորիզիսոնը և Մ. Նազիրը ստորագրեցին Սուզանի ինքնավարության և ինքնորոշման Համաձայնագիրը, որը պայմաններ ալա-հադից ինչպես Սուզանի անկախություն ստանալու, այնպես էլ Եգիպտոսից ատարհերկրյա զորքերի դուրսբերման հարցի լուծման համար: Սուզանի հարցի լուծումը եգիպտական հեղափոխության առաջին խոշոր արտաքին քաղաքական հաջթանակն էր:

2. ԱՆԿՑ-ԿԳԻՎՅԱԿԱՆ ՔԱՆԱԿՆՈՒԹՅՈՆՆԵՐԸ ԵՎ 1954 Ք.
ՀԱՄԱՋԱՆԱԿՈՒ ԿԵՐՈՒՄԸ

Սուզանի հարցի շուտափույթ լուծումը, 27ն-ի կարծիքով, լինելու էր նախահիմք անգլիական զորքերի դուրսբերման համար: Նախորդ վարչակարգի և անգլիական կողմի երկարատև, ձգձգվող բանակցու-թյունները Արևմուտքում այն պատրանքն էին ասեղծել, թե հնարավոր կլինի գոյություն ունեցող իրավիճակը պահպանել մինչև որն էլ ձեռք Եգիպտոսին համոզելը՝ ռազմական մի դաշինքի անդամագրվել, որը կապահովեր նաև Սուեզի չրանցքի նկատմամբ Արևմուտքի վերահսկողու-թյունը: Բանակային շարժման հենց սկզբից, սակայն, նոր իշխանու-թյունները, ելնելով ներքին լարված իրադրությունից, խուսափում էին որոշակի արտահայտվել այդ մասին: Գրա փոխարեն, Սուեզի չրանցքի գոտու անգլիական զորքերի նկատմամբ նրանց դիրքը կոնկրետ էր և պարզորոշ: Դա այն էր, որ թզավթին իր մահակը պետք է դնի ուսին և հեռանա²⁴, ներքին կայունացմանը զուգընթաց, ավելի հստակորեն էր գծագրվում եգիպտական արտաքին քաղաքականությունը: Ազատագրու-թյան կազմակերպության ծրագրում արաբական միասնականության ձգտումն առավել շոշափելի էր արտահայտվում ի դեմս օտար զորքերի նեղոսի հոգտից դուրսբերման, բուր արաբական երկրների հետ ավելի

սերտ բարեկամական հարաբերությունների հաստատման, Արարական լիզայի ազդեցությունն ուժեղացնելու համար սեզիոնայ մի ուժի ստեղծման պահանջների Միաժամանակ Եզրպատուը կախյալ երկրների շահերին իր պաշտպանությունն էր արտահայտում: Սա ցույց է տալիս, որ Եզրպատուի ղեկավարներն իրենց և այլ արարական կախյալ երկրների ազգային պայքարին միջազգային ընդլս կին տալիս, դեմ կանգնելով զարուժարարությունը ընդհանրապես: Սա արդեն էական փոփոխություն էր Եզրպատուի արտաքին քաղաքականության մեջ: Զիշտ է, այս փոփոխությունը դեռ բավականին ժամանակ պասսիվորեն էր արտահայտվելու՝ կապված ներքին իրազրություն հետ, բայց և այնպես որոշակիորեն ցույց էր տալիս երիտասարդ սպաների, նրանց առաջնորդ Գ. Ա. Նասերի քաղաքական կողմնորոշման կոնկրետ ուղղվածությունը: Սակայն այս փոփոխությունը, ինչպես երևում է, արևմտյան տերություններն այնքան էլ լուրջ չընդունեցին: Երեք տարով անցումային ժամանակաշրջանի հաստատումը և Նագիրի իշխանության ընդլայնումը գնահատելով իբրև եուժեղ մարդու գիրքերի ամրապնդում, նրանք ակտիվ քայլերի սկսեցին դիմել իրականացնելու համար իրենց ծրագրերը: Համատեղ պաշտպանության Միջինարևելյան հրամանատարության և Միջինարևելյան պաշտպանական կազմակերպության ծրագրերի մերժումից հետո նրանք ձգտում էին Մերձավոր և Միջին արևելքում սաղմական դաշինք ստեղծել առանց իրենց անմիջական մասնակցություն: Այդպիսին էր Մուսուլմանական դաշինքի ծրագրերը, որի վերաբերյալ 1953 թ. փետրվարին Կահիրեում անպատու բանակցություններ էր վարում Պակիստանի արտաքին գործերի մինիստր Զաֆրուլլա խանը²⁶:

Մարտի սկզբին Իզենի այցը Վաշինգտոն հանգեցրեց նրան, որ էյզենհաուսերը մի նամակով դիմեց Մ. Նագիրին, հորդորելով անմիջապես բանակցություններ սկսել Բրիտանիայի հետ, քանի որ վերջինս «... անկեղծ ձգտում ունի բավարարել Եզրպատուի հիմնական պահանջները...»: էյզենհաուսերը չէր թաքցնում, որ Միացյալ Նահանգները համամիտ են Բրիտանիայի այն ցանկությունը, որ Սուեզի չրանցքի վերաբերյալ տարվելիք բանակցություններն ավելի լայնորեն արժարենքին ամբողջ Մերձավոր արևելքի պաշտպանության հարցը: Դրա փոխարեն ԱՄՆ-ը խոստանում էր նյութական օժանդակություն ցույց տալ Եզրպատուին²⁶: Այս նամակը ցույց է տալիս, որ իմպերիալիստական երկրները, անկախ իրենց հետապնդած կոնկրետ նպատակներից, Եզրպատուին Արևմուտքի գլխավոր շահերին ծառայեցնելու հարցում գործում էին միասնականորեն:

Շուտով սկսված նախնական խորհրդակցություններն անգլիացիներին հետ փոխհասկացողության բացակայության պատճառով մարտի 14-ին զազարեցվեցին: Անգլիական կողմն այդ խորհրդակցություններում շարունակում էր պնդել, որ զբաղվող զորքերն անհրաժեշտ է մեան Եգիպտոսում, հնարավոր դարձնելու այդ երկրի և Մերձավոր արևելքի պաշտպանությունը օտար հարձակումից: Պատասխանելով դրան Գ. Ա. Նասերը մարտի 17-ին մամուլի ասուլիսում հայտարարեց, որ շեքք մենք զառուժափրությունն արժատախիչ անենք մեր երկրից, Արևմուտքը վստահ կարող է լինել, որ մենք նրանից հարյուրապատիկ և հազարապատիկ ավելի կպաշտպանենք մեր ազատությունն ու անկախությունը...»²⁷: Ապրիլի սկզբին տեղի ունեցած Արաբական լիգայի 18-րդ նըստաշրջանի մասնակիցներն իրենց աշակցությունը հայտնեցին Եգիպտոսի կառավարության դիրքին²⁸, Ապրիլի ընթացքում Նասերի մի շարք ելույթները ցույց են տալիս, որ Եգիպտոսը վեհականորեն մերժում էր փոխզիջումային որևէ համաձայնության գալ Անգլիայի հետ: Նա դեմ էր տեխնիկական օգնության և մասնագետների միջոցով անգլիական ներկայությանը, դեմ էր, որ դուրսերումը կապվի որևէ պայմանի հետ, դեմ էր որևէ ռազմական խմբակցությանը, հարցի խաղաղ լուծումը ցանկալի համարելով, դեմ չէր սակայն անհրաժեշտության դեպքում օժի գործադրման անցնելուն:

Ապրիլի 27-ին սկսվեցին պաշտոնական բանակցությունները Սուեզի ջրանցքի գոտու անգլիական զորքերի դուրսերման հարցի շուրջը: Նախնական քննարկումները ոչինչ չտալով, անգլիական պահպանողականների կառավարությանը հակեցին այն մտքին, որ տպապա բանակցություններում Անգլիայի դիրքերը ավելի ամրապինդ կլինեն, եթե նա խոսի ամբողջ Արևմուտքի անունից: Ի տեղի պետք է ասել, որ դրան էր ծառայում Իզմենի մարտի 5-ի այցը Վաշինգտոն: Ամերիկյան կառավարությունը զգուշորեն խուսափեց դրանից, առաջարկելով, որ անգլիացիներն իրենք անմիջականորեն բանակցեն եգիպտացիների հետ²⁹: Պարզ է, ԱՄՆ-ի ղեկավարները չէին ցանկանում Մերձավոր արևելքի ժողովուրդների աչքում վարկաբեկված գաղութատեր պետության հետ ուղղակիորեն միավորվածի դերում հանդես գալ: Բացի դրանից եգիպտական կառավարությունը մարտի 15-ին քրիտանացիներին հաղորդել էր, որ դեմ է բանակցություններին ԱՄՆ-ի մասնակցությանը: Այս իրադրության մեջ սկսված բանակցություններում, ինչպես նախորդ հանդիպումներում, անգլիացիները ձգտում էին ինչ-որ ձևով անպայմանորեն իրենց վերահսկողության տակ թողնել մասնավորապես Սուեզի ռազմա-

կայանք, Եզիպտական կողմը, որը պահանջում էր բրիտանական ուժերի լրիվ դուրսբերում և ամբողջական վերահսկողություն չբանցքի վրա, պարզ է, կարականապես հրաժարվում էր բրիտանական առաջարկությունների նույնիսկ աստի ատրերականներն ընդունել: Մայիսի 6-ին բանակցություններն ընդհատվեցին փոխըմբռնման եզրեր չգտնելով: Երկու որ անց հայտարարվեց, որ ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Զ. Յ. Դալլեսը Մայիսի 11-ին այցելելու է Եզիպտոս: ԱՄՆ-ը, անհանգստացած խորացող գծաբույություններից, ձգտում էր փոխզիջումային մի ելք գտնել: Մայիսի 10-ին Նազիբը, ըստ երևույթին ի նկատի ունենալով արևմտյան մամուլում իր նկատմամբ քղիկատառու բառի ավելի հանախակիացող հույզվելը և անզլիացիների կամակոր դիրքը բանակցությունների ժամանակ, հայտարարեց, որ սերը մենք ազգարարում ենք լրիվ և անվերապահ դուրսբերման Եզիպտոսի անվիճելի իրավունքը, մենք ներկայացնում ենք հեղափոխությունը և մեր թիկունքին ունենք ազգը: Ըստ չիմ պատկերացնում, թե ինչպե՞ս այդպիսի մի պարզ և արգարամիտ պահանջը կարիք կունենա քննարկման²⁰: Ինչպես երևում է Նազիբի այս հայտարարությունը հավասարակշռությունից հանել էր Բրիտանիայի վարչապետ Ու. Զերիլին, որը Դալլեսի ժամանման որը ելույթ ունենալով Համալսարանների պալատում բանակցությունների ընդհատման մեղքը ամբողջովին բարդեց քղիկատառու Նազիբի և սկստավարող խոնտային վրա: Նրա ասածը ավելորդ անգամ ապացուցում էր, որ անզլիական կառավարությունը երբեք էլ չէր ձգտել Սուեզի չբանցքի հարցը բանակցությունների առարկա դարձնել և որ եզիպտացիների պահանջով էր, որ դրանք ըսկըսվեցին և այժմ էլ, իբր, նրանք են, որ բանցքերը լվանում են դրանից²¹: Զերիլը, իհարկե, կապտորեն արտահայտվելով, նենգափոխում էր Նազիբի հայտարարության վերևում մեղքերված երկրորդ նախագաստության խմաստը:

Այդ ժամանակ թերթերում լուրեր էին պտտվում, թե ԱՄՆ-ը պատրաստվում է անտեսական օգնություն ցույց տալ Եզիպտոսին: Ամերիկացիներին էր վերագրվում նաև իբր շուտով նախատեսվող հաշտության կնքումը Իսրայելի հետ: Դալլեսի ժամանման որը տալ-Միսրինք ութ սյունականոց իր խմբագրականը, գրված Մահմուդ Աբուլ Յաթհի կողմից, վերտանել էր «Մենք ձեզ ասում ենք պարտե Դալլեսը արտահայտություն: Մի քիչ ներքև տսվում էր. «Պուք կարծում եք, թե մեզ կզեն՞ք ձեր 4-րդ կետով²². այդ գո՞ւք եք, որ կարիք ունեք հոգևոր մի 4-րդ կետի²³: Դալլեսը Կահիրեում մնաց երեք օր: Բանակցությունների ժամանակ նա առաջին հերթին ամեն կերպ փորձում էր եզիպտական

զեկազարներին հակել մերձավորորեն կյան մի գաշնագրության: Գ. Ա. Նասերի այն հարցին, թե ումի՞ց է պաշտպանվելու այդ գաշնագրությունը, նա ուղղակիորեն պատասխանեց՝ Սոզնտական Միությունից: Նասերը զարմանալով ասում է, որ Եզիպտոսը ոչ մի խնդիր չունի ՍՍՀՄ-ի հետ և որ վերջինս հրրեք չի հարձակվել և գրավել եգիպտական հողերը: Ենա մեր հողերի վրա հենակետեր չունի, այնինչ Բրիտանիան շարունակում է Եգիպտոսին գաղութային գրավման տակ պահել արդեն 70 տարի: Դրան Դալլեսը պատասխանում է, թե անգլիացիները, որոնք Եգիպտոսում կշարունակեն մնալ նախատեսվող գաշնագրության հովանու տակ, կլինեն այդ գաշնագրությանը ենթակա և նրանց թույլ չի տրվի բարձրացնել իրենց գրոշակը: Նասերը ասելով է այս մտածելակերպի վրա. ԵՍԹ ևս իմ ժողովրդին հայտնեմ, թե բրիտանացիներին գրությունը փոխվելու է և նրանք զավթիչներից դառնալու են համագործակցողներ միայն գրոշակի փոփոխումով, ապա մարդիկ կծիծաղեն ինձ վրա²⁴: Եզտագործելով Դալլեսի ներկայությունը Կահիրեում, Նասերը նորից է զենքի առաքման հարցը բարձրացնում: Դալլեսի պատասխանը յուրօրինակ էր. թե Զերլիլը հեռախոսով այդ հարցով կապվել է էյզենհաուերի հետ և նախազգուշացրել, որ եթե Եգիպտոսին զենք մատակարարվի, ապա դրանք տեղագործվեն սպանելու համար բրիտանական զինվորներին, որոնք երկրորդ աշխարհամարտի ընթացքում ծառայել են էյզենհաուերի հրամանատարության տակ: Այս հանգամանքը, Դալլեսի ասելով, խոր ազդեցություն է թողել էյզենհաուերի վրա: Նա պահանջել է Եգիպտոսի ներկայացրած զինացուցակը և երբ համոզվել, որ այնտեղ զերակշռում են թեթև զինատեսակները, որ պետքական են հայդուկային կոիվների համար, որոշել է քոչինչ շանել: Գտանց, սակայն, պաշտոնապես մերժելու եգիպտական պահանջը²⁵, Այստեղ Մ. Հեյքալը բանն այնպես է ներկայացնում, թե իբր էյզենհաուերին հին, Ծարուկի ներկայացրած զինացուցակն էին ներկայացրել, դրա համար էլ այն անպատասխան է մնացել: Բայց հարցն աք է, որ ԱՄՆ-ի կառավարությունը զենք առաքելու և տեսնական օգնություն ցույց տալու իր պատրաստակամությունը նախքան այդ և դրանից հետո էլ, միշտ պայմանավորում էր Եգիպտոսի կողմից Արևմուտքի եկատմամբ կոնկրետ պարտավորությունների ստանձնումով: Այսպես էլ Դալլեսի այցն ավարտվեց անարդյունք: Հունիսի 1-ին նա հայտարարեց, որ Միջինարևելյան պաշտպանական կազմակերպությունն ավելի շուտ ապագայի, քան մտակա հնարավորության գործ է²⁶: Սա արդյո՞ք նշանակում էր, որ ԱՄՆ-ն այլևս ձեռք էր քաշում Եգիպտոսին որևէ ռազմական

զաշինքի մեջ ներքաշելու իր ձգտումներից: Բնավ էլ ո՛չ Պրեզիդենտ էլ-զինհատների կառավարությունն իր իշխանության առաջին ամիսներին այն համոզմունքին հանգեց, որ նախքան եզրույթաանցիական հակա-սովյուններին ինչ-որ լուծում առլը, եզրույթական կառավարությունը զգվար թև բանակցությունների նստի ուղղման որևէ զաշինքի հար-ցով: Այս համոզմունքը հենվում էր ինչպես նասերի, այնպես էլ եզրու-յթական մյուս ղեկավարների՝ կոմունիզմի հանդեպ ունեցած մտավախու-թյան վրա: Սրանից էլ ելնելով ԱՄՆ-ն առժամանակ հետաձգեց Եզրու-յթական ուղղման մի զաշինքի մեջ ներքաշելու իր ծրագրերը, ամբողջ ուշադրությունը սեկեռելով այսպես կոչված բաշարույթական հյուսի-սային շարույթի ծրագրի իրականացման վրա, որը առաջին հերթին նե-րառելու էր սովետական սահմանին առնթին մերձավոր և միջինարևել-յան երկրները՝ Թուրքիան, Իրանը և Պակիստանը, իսկ հետագայում պետք է ընդլայնվեր արարական երկրների, այդ թվում Եզրույթական հարավին:

Չերչիլի վերոհիշյալ ելույթը կարծես ազդանշան հանդիսացավ եզրույթական բաշարույթական անձնակազմի վրա ջրանցքի գոտում ան-ցիական զորքերի պրովոկացիոն հարձակումների համար: Անգլոեզրու-յթական և ամերիկանեզրույթական բանակցությունների անհաջող վարձա-նք և պատասխան հայտնակային հարձակումների հանախակիացումները, սակայն ծառայեցին բրիտանացիներին համարել ջրանցքի գոտու զորամա-սերը՝ Մայթայից այստեղ նետելով նոր ղեկավարական ստորաբաժանում-ներ: Գրան հանդիման, մայիսի 20-ին եզրույթական ժողովրդին ուղղված կառավարական ուղերձում կոչ էր արվում թույլ շտալ հայտնակային պատերազմի նախորդ սխալները և հիմնավորապես նախապատրաստ-վելուց հետո անցնել պայքարի²⁷: Սուեզի ջրանցքի գոտում 80 հազար բրիտանական ղեկավարների առկայությունը, իհարկե, մեծ սպանակայիք էր ազդային իզմերի իրականացման ճանապարհի սկզբում գտնվող և ներքաշարական դեռ ոչ այնքան կայուն գրություն ունեցող կառավարու-թյան համար: Սակայն զրանից հետո էլ դեռ մասնակի ընդհարումները շարունակվում էին: Այս իրադրություն մեջ ԱՄՆ-ը նպատակ ունենալով շահել եզրույթականների համակրանքը, սկսեց իր դեսպան Ջ. Փենդերի միջոցով շանքեր թափել բանակցությունների վերսկսման համար: Որպես դրանց արդյունք, ոչ պաշտոնական բանակցություններն սկսվեցին հու-լիսի 3-ին: Ընդհատումներով դրանք շարունակվեցին մինչև հոկտեմ-բերի 21-ը: Նասերի հոկտեմբերի 11-ի ելույթը լույս է սփռում այդ ոչ պաշտոնական բանակցությունների ձգձգման վրա: Եզրույթական, որ պա-

հանչում էր բրիտանական զորքերի անվերապահ և լրիվ դուրսբերում, այդ բանակցությունների ժամանակ որոշակի զիջումներ էր արել, համաձայնելով բրիտանական զորքերի քսան ամիսների ընթացքում դուրսբերումից հետո զինծառայողներին՝ երկրում մնալու և արարական երկրրներից մեկի վրա օտարերկրյա հարձակման դեպքում բրիտանական զորքի վերադարձին: Բրիտանացիները, որոնք ոգևորվել էին այդ զիջումներից, առաջ էին քաշել նոր պահանջներ, որ իրենց իրավունք վերապահել նաև Քուրդիայի, իսկ հետո նաև Պակիստանի և Հունաստանի հարձակման ենթարկվելու դեպքում ևս վերադառնալ³⁵: Այդ բանակցությունները փակուղի էին մտնում, եթե նորից Ջ. Փեֆերին շառաչարկեր գրանք առժամանակ զազարեցնել, մինչև Սուզանում տեղի ունեցող պառլամենտական ընտրությունների ավարտը, որոնք սկսվելու էին նոյեմբերին:

Ընտրություններն սկսվեցին նոյեմբերի 1-ին: Նոյեմբերի 13-ին Իզհնը ընտրությունների՝ ի վնաս անգլամիտ տարրերի ընթացքը փորձեց բարդել եզրկատական կառավարության գործունեության և պրոպագանդայի վրա³⁶, Դեկտեմբերի 15-ին բրիտանական պառլամենտի 41 պահանջական անդամներ, ցանկանալով օգտագործել առիթը, Համայնքների պալատում առաջարկ մտցրին անհասպաղ զազարեցնել չրանցքի վերաբերյալ բանակցությունները³⁷: Իրենց հերթին եզրկատացիները հույսերը որոշակիորեն կորցրած ձգձգվող բանակցություններից և Մայիսի 20-ի կառավարական կոչին համապատասխան, առեղծում էին կամավորական զորամիավորումներ, որոնց նախատեսված էր օգտագործել չրանցքի գոտում, անհանգստության մեջ պահելու համար անպիտաններին:

Միաժամանակ եզրկատական զնկավարությունը բանակցությունների ձգձգման մեջ տեսնում էր նաև արևմտյան մյուս երկրների, մասնավորապես ԱՄՆ-ի կառավարության չկամությունը և քաղաքական երկդիմությունը: Նոյեմբերի 20-ի իր նույնիսկ նասերը հեղափոխական անկեղծությամբ պարզեց իր կարծիքը Արևմտադի հանդեպ՝ ասելով, որ այդ այսպես կոչված «ազատ աշխարհը» կոկորդով մեկ բղավում է, որ ինքն օգնում է փոքր ժողովուրդներին իրենց ապագան անօրինելու համար, բայց այդ խոսքերն ռափին են թմրեցնելու համար ստրկացած ժողովուրդներին, քանի որ նա իրականության մեջ կողոպտում է այդ ժողովուրդների հարստությունները, փոխարենը միայն խոստումներ չառաջարկում: ԵՄՀ-ն ձեռք օրինակ Ամերիկան. բուրբ թերթերն ասում են, թե մեզ վարկ է տրամադրելու, օգնելու է մեզ իրագործելու մեր արտադրական ծրագրերը: ...Հեղափոխությունից հետո տասնչորս ամիս է ան-

ցել, բայց զեռ մենք ոչինչ չենք տեսել... այդ բոլորը միայն խոստումներ են եղել, խարեութիւնն է սուտ են եղել: Եսաները միանգամայն որոշակիորեն արգեն գիտակցում էր, որ «ենթե մենք ուզում ենք ուժեղ հայրենիք կառուցել, եթէ մենք ուզում ենք, որ մեր զավակները լինեն ազատ, մենք պետք է հավատանք մեր ուժին և հենվենք դրա վրա», քանի որ ԱՄՆ-ն ամբողջապէս կապված է իր զաշնակից Անգլիայի հետ, իսկ ես և իր զաշնակիցը միասնական փրագիր և միասնական քաղաքականութիւն ունեն: ԵՊՐԵՏ մի հավատացեք, թէ Ամերիկան մեզ կօգնէ»¹¹: Եվ պատահական չէ, որ զեռ օգոստոսին իրաքչան ռալ-Բալազա Թերթի Թոթակցի հարցին ի պատասխան ես ասում է, որ «Միակ ուղին, որի միջոցով մենք կարող ենք իրագործել արարական բոլոր ժողովուրդների նպատակները, արարական միասնականութիւնն է»¹²:

Եթէ բանակային շարժումից հետո որոշ ժամանակ Եսաները զեռ հավատում էր ԱՄՆ-ի միջոցով Եգիպտոսի ազգային բազմանքներն իրականացնելու հնարավորութիւնը, ապա Դալլեսի այցելութիւնից հետո պարզորոշ երևում է, որ այդ հավատը, զարնվելով զառն իրականութիւնը, խարխուղել էր: Այստեղ առկա է առաջին խորը հիասթափութիւնը: Սակայն Եսաները Եսաներ էր երանով, որ այսպիսի իրադրութիւն մեջ կոնկրետ եզրակացութիւններ էր անում և կոնկրետ այլուղի նախանշում: Եներջին բարդ իրադրութիւնը, իմպերիալիստական երկդիմի քաղաքականութիւնը, անպատու բանակցութիւններն ազգային դիտավոր հարցի շուրջը և կոմունիզմի հանդիպ կանխակալ վերաբերմունքը տվյալ ժամանակամիջոցում այն հիմնական գործոններն էին, որ երկվութիւն էին մատենել Եսաների արտաքին քաղաքական գործունեութիւնը: Եսաների քաղաքական հայացքների բյուրեղացումը զեռ ժամանակի և իրադարձութիւնների ժամալումից հարստացած փորձի պետք ուներ:

Անգլիական գործերի Սունգի շրանցքի գոտուց դուրսերման վերաբերյալ բանակցութիւնների ընդհատումը սկիզբ դրեց գաղութային գործերի վրա Ազգային գվարդիայի և Հայդուկային խմբերի նորանոր հարձակումներին: Սա զեռ 1952 թ. վերջերից ընդունված այն քաղաքականութիւնի շարունակումն էր, ըստ որի, եթէ հնարավոր չէ անգլիացիներին պարտութիւն մատենել, ապա միանգամայն հնարավոր է նրանց ներկայութիւնը Եգիպտոսում անտանելի դարձնել: Եթէ Եսաները և իր ընկերները ձգտում էին նույնիսկ որոշակի գիշումների գնով անպայման հասնել քրիտանական ուժերի դուրսբերմանը, ապա քրիտանական կոռուպտութիւնն ամեն ինչ անում էր ձգձգելու համար բանակցութիւնները: 1952—1953 թթ. քրիտանական բոլոր առաջարկներն իրենց զանազան

կողմերով, ինչպես արգեն ասել ենք, նպատակ ունին զուրաբերման հարցը պայմանավորել Եգիպտոսի ռազմական մի դաշինքի անգամագրվելու հարցի հետ: Համահավասորին զրանք հետևյալն էին՝ ա) անգլիական զորքերը Եգիպտոսից դուրս էին բերվելու փուլ առ փուլ, բ) Սուեզի ջրանցքի ռազմական հենակետը մնալու էր քրիտանական վերահսկողությունից ազատ, գ) Եգիպտոսը մտնելու էր Մերձավոր արևելքի տպաշտպանական մի կազմակերպություն մեջ, զ) Անգլիան և Եգիպտոսը համագործակցելու էին Եգիպտոսի հակաօդային պաշտպանությունն ապահովելու գործում, ե) Անգլիան և ԱՄՆ-ը Եգիպտոսին արամադրելու էին ռազմական և տնտեսական օգնություն: Անգլիացիներին թվում էր, թե այս առաջարկությունների ձևակերպումների թեթևակի փոփոխումներով ժամանակ կարելի է շահել և ԱՄՆ-ի համագործակցությունը ի վերջո Եգիպտացիներին պարտադրել իրենց առաջարկների հիմնական դրույթները: Մյուս կողմից էլ 1954 թ. դարձանային ձգնաձգումը համընկավ արևմուտքի իմպերիալիստական շրջանների հովանավորությամբ ձեռնարկվող «Հյուսիսային յարուսի» կազմավորման սկզբի հետ, որն ավելի նպատակահարմար էր դարձնում բանակցությունների վերականգնման ձգձգումը: Փետրվարի 19-ին հրապարակվեց թուրք-պակիստանյան դաշինքի նախագիծը: Պարզ է, ԱՄՆ-ը և Բրիտանիան ցանկանում էին նախքան մի համաձայնագրի կնքումը որոշակի երաշխաբաններ ստանալ, որ Եգիպտոսը ինչ-որ ձևով կկապվի ապագա դաշինքներին:

Երբ 1953 թ. հոկտեմբերին Եգիպտական կառավարությունը երկրից քրիտանական զորքերի զուրաբերման հարցի լուծումը արագացնելու նըպատակով համաձայնվեց, որ թուրքիան հարձակման ենթարկվելու զեպում ևս անգլիական զորքերն իրավունք ունենան վերադառնալու ջրանցքի գոտի, անգլիական կառավարությունը, ըստ երևույթին, զա համարեց Եգիպտական զիջումների սկիզբը: Ինչպես գիտենք, զրանից հետո քրիտանացիները ձգտում էին սպագա համաձայնագրում նույն իրավունքը ձեռք բերել Հունաստանի և Պակիստանի հարձակման ենթարկվելու պայմաններում, ինչը հանդիպեց Եգիպտացիների կտրական մերժմանը: Այժմ, երբ սպասվում էր թուրք-պակիստանյան դաշինքի կնքումը, ավելի որոշակի հստակեց այդ զիջման նշանակությունը, եթե հաշվի առնենք, որ թուրքիան արգեն ՆԱՏՈ-ի անդամ էր, իսկ Պակիստանը ԱՄՆ-ի հետ ռազմական դաշինքի կնքման վերաբերյալ աշխույժ բանակցություններ էր վարում⁴³: Եվ ահա զարձանային ձգնաձգման առիթ ժառայեց Անգլիական կառավարությանը ճնշում բանեցնելու Եգիպտական զեկավարությունից վրա՝ երբ զիջումների հույսով: Չնայած այդ ձգնաձգումը

մտնում էր իր վնասկան փուլը, հայդուկային շոկատները և Ազգային զվարդիայի խմբերն ավելի ակտիվորեն էին անհանգստացնում չբանցքի գոտու անգլիական զավթիշիներին: Վկայակոչելով այս հանգամանքը, մարտի 22-ին Իդենը համայնքների պալատում հայտարարեց, որ անհնար է նդիպատուի հետ բանակցութուններ վերսկսել տվյալ պայմաններում⁴¹: Այսպիսով բանակցութունների վերսկսման հարցը նորից փակուցու էր հանգիստում, քանի որ եզիպտական հետազոտութունն իր գործունեութամբ երկիրն անկայուն դրության էր հասցրել և ազգային-զեմեկրատական ուժերն այդ դրության մեջ հնարավորություն չունեին դիվանագիտական աշխույժ գործունեություն ծավալելու, որն իր հերթին, ոգտագործեցին գազութարարները՝ ձգձգելու համար բանակցութուններ ղերսկսումը:

Գարնանային նգնածամի վերշում, երբ Կարալիում ապրիլի 2-ին ստորագրվեց թուրքուկիստանյան համաձայնագիրը, որը հիմք դրեց Քաղզազի դաշինքին, երբ հակակոմունիստական արշավը, նդիպատում ծավալվեց աննախագեկ շափերով, երբ շախախիշ հարված հասցվեց ներքին ղեղդիմությանը, Արևմուտքում տիրող դարձավ այն կարծիքը, թե նդիպատում իշխանութունն անցել է մի մարդու ձեռքը, որի ազգեցութունը և ուժը սրավարար երաշխիք են ապագա պայմանագրի համար: Ա. Մ. Գուլգորիշը անդին նշում է. «Այժմ դա կարող է անհավանական թվալ, բայց, 1954 թ. գարնանն արևմտյան շատ քաղաքագետներ նաանրի հաղթանակը գնահատեցին... իրրև մի ամուր իշխանության հաստատում, որի հետ կարելի է համաձայնության գալ»⁴²: նորից հատկապես աշխուժորեն սկսեց գործել ամերիկյան դիվանագիտությունը: Լուսինի երկրորդ կեսին, եզիպտաամերիկյան բանակցութունների ժամանակ, ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչները մեծ շանքեր էին գործադրում նախնական մի համաձայնության գալ չբանցքի հարցի շուրջը, մինչև ամսվա վերշում էլ ղենհատեր-Չերիշի հանգիսումը: «Ահ-Գումհուրիան» գրում էր, որ եզիպտական քաղաքական շրջաններում զգուշությամբ են վերսկսելով չբանցքի հարցում եզիպտաանգլիական վեճի լուծմանը սեղենլուտ ամերիկյան ղանքերին: Այդ շրջանները հայտարարում են, որ նդիպատուը կհրաժարվի այդ կարգի սեղութունից, երբ տեսնի, որ դրա նստում քողարկված են Մերձավոր արևելքում սհամագործակցութուն հաստատելու անգլոամերիկյան փորձերը⁴³: Բայց և այնպես այդ բանակցութունները, ղատ երևույթին, որտղակի արդյունքներ էին տվել: Գա երևաց Վաշինգտոնում էլ ղենհատերի և Չերիշի հանգիսման արդյունքներում: Հետագա իրադարձութունները ցույց են տա-

լիս, որ արևմտյան տերութիւնները որոշակի փոփոխութիւն մացրին Եզիպտոսի նկատմամբ իրենց քաղաքականութիւն մեջ: Այս փոփոխութիւնն այն էր, որ որոշակիորեն սահմանազատվեցին ջրանցքի գոտուց բրիտանական զորքերի զօրաբերման և Եզիպտոսին որևէ ռազմական գաշինքի անդամակցելու հարցերը: Գծվար է հաճատաւ, քն արևմտյան երկրների քաղաքականութիւնն այս փոփոխութիւնը կապված էր միայն հայդուկային պատերազմի ուժեղացումով, կամ, ավելի ևս, իբր ջրածրեսային ուսմբի գարում ջրանցքի ստրատեգիական նշանակութիւնն և որուստով: Որոշ անդեկութիւններ գալիս են ասելու, որ եզիպտական կառավարութիւնն արտաքին քաղաքականութիւնն մեջ ինչ-որ նոր տարրեր են արտահայտում 1954 թ. ամռանը և աշնանը: Հայտնի է, որ Իրաքը մեծ ջանքեր էր քափում արաբական աշխարհում, ձգտելով քուրդ-պակիստանյան գաշինքին միավորել նաև արաբական երկրներին: Հայտնի է նաև, որ Եզիպտոսն արդեն երկար ժամանակ ժխտական վերաբերմունք ուներ դրա նկատմամբ: Այդ հակասութիւնն մեջ արտացոլում էր ոչ միայն արաբական աշխարհում հեզեմոն գերի հարցը, այլև արաբական աշխարհի ազգային-ազատագրական շարժման և հետադիմութիւնն ուժերի հստակ տարանջատումը: Բայց ի՞նչ է դուրս գալիս: Վաշինգտոնյան հանգիպումից մեկ ամիս անց, հուլիսի 27-ին, անգլանգիպտական համաձայնագիրը բրիտանական զորքերի զօրաբերման վերաբերյալ նախաստորագրում է: Մի քանի օր անց, օգոստոսի 7-ին, նասերը սուխտա է մեկնում Մեքքա և բանակցութիւններ վարում Սաուդյան Արաբիայի և Պակիստանի ղեկավարների հետ սիւլամական միասնութիւնն հարցի շուրջը⁶⁷: Նասերի վերադարձից անմիջապէս հետո արաբական երկրներ յայն շրջագայութիւնն է մեկնում Ս. Սալիմը: Իրաքում նա հանգիպում է նուրի Սաիդի հետ: Գնենքալ Ա. Բիզրին իր գրքում մեջբերում է կատարում իրաքյան ժողովրդի արիրունայի փաստաթղթերի ժողովածուից, ուր պատմվում է այդ հանգիպման մասին: Նախ նուրի Սաիդն իր շնորհակալութիւնն է հայտնում նասերին՝ Քուրդիայի նկատմամբ իր վերաբերմունքը փոխելու համար: Ապա երկու կողմերը համաձայնվում են, որ անհրաժեշտ է վերանայել համատեղ անվտանգութիւնն գաշինքը (ի նկատի ունի Արաբական լիգայի երկրների միջև 1950 թ. ապրիլի 13-ին Կահիրեում կնքված Արաբական համատեղ անվտանգութիւնն գաշինքը—Ն. Ա.), որպէսզի այն ավելի ուժեղացվի և դարձի գործնական հզոր միջոց, որը հնարավորութիւն տա արաբական երկրներին ղիմագրավել ցանկացած վտանգ...: Նրկու կողմերը ուսումնասիրելու են այս հարցը և անհրաժեշտ կապեր են պաշտպանելու Ամիրիկայի և Անգլիա-

յի հետ՝ այս կապակցութիւններու: Ա. Սալիմը և Ն. Սաբիդը համաձայնվում են, որ սեպտեմբերին զերջինս այցելի Կահիրե՝ քննարկելու համար ԱՄՆ-ի և Անգլիայի հետ ունեցած երկու երկրների միակողմ կապերի արդյունքները: Դրանից հետո երկու կողմերը միասին այս հարցը քննում են ԱՄՆ-ի և Անգլիայի ներկայացուցիչների հետ, նախքան դրա ներկայացնելը մնացած արարական երկրներին՝ համընդհանուր համաձայնութիւն հասնելու համար⁵⁸: Սեպտեմբերի 16-ին Կահիրեում կայանում է Նուրի Սաիդ-նասիր հանդիպումը: Ենթադրաբար քանակցութիւնները, քննարկման գրգռած բոլոր հարցերի շուրջ, ընթացան յիբի անկեղծութիւն և կատարյալ փոխհասկացողութիւն միջուկարտում, գրում էր Եալ-Գումհուրիան սեպտեմբերի 17-ին և ապա շարունակում, որ «...Կահիրեի քանակցութիւնների արդյունքները... մեծ բարիք են արարական բոլոր երկրների համար: Դրանք տանջվում են Սալահ Սալիմի արարական մայրաքաղաքներում տարբեր սուպարեզներում ներկայումս վարվող քանակցութիւնների հետ: Արարական հաշորդական այս քանակցութիւնների արդյունքները գրվելու են արարական պետութիւնների զնկավարների քննարկմանը՝ հաստատվելու համար: Բանակցութիւններից անմիջապէս հետո նասիրը դիմում է Քուրթիայի պրեզիդենտին և Իրաքի թագավորին՝ այցելել Կահիրե: Նույն սեպտեմբերին Կահիրեում հիմնվեց այսպես կոչված Իսլամական կոնգրեսը, որի նպատակն էր իսլամի տարածման ընդլայնման աշակցումը մասնավորապէս Աֆրիկայում: Կոնգրեսի նախագահ՝ զարծալ Ա. Սադաթը: Անտեղի չէ նաև անդրադառնալ նասիրի օգոստոսի 30-ի ամերիկյան ԵՅՈՒՆԱՅԻՅԻ օթիմիս նյութ էնգ ուորդ ըիփորթէ ամսագրի թղթակցի հետ ունեցած հարցազրույցին: Նա սկզբունքորեն ղեմ արտահայտվելով Քուրթ-պակիստանյան գաղիներին արարական որևէ երկրի մասնակցութիւնը, որը կարող է արդեն քողարկված ձևով ետ բերել գաղութարարներին, միաժամանակ այն թեզն էր զարգացնում, թե կոմունիստները կարող են օգտագործել այդպիսի գաղիների նկատմամբ ժողովրդի հակակրօնքը, տարածելու համար իրենց քարոզչութիւնը ամբողջ Մերձավոր արևելքում և արարական աշխարհում և որ արարները, երբ անհրաժեշտ զենք ստանան, ի վիճակի կլինեն իրենք ապահովել այդ շրջանի անվտանգութիւնը⁵⁹: Պարզ է, թե զենքը ումից էր պահանջվում: Նույն 30-ին Անգլիան զերացրեց Ենթադրաբար զենք վաճառելու արգելքը, որ մտցվել էր զեն 1951 թվականից: Վերջապէս, հոկտեմբերի 19-ի համաձայնագրի ստորագրումից շատ լանցած՝ նոյեմբերի 6-ին, ԱՄՆ-ը համաձայնվեց 40 մլն դոլլարի օգնութիւն ցույց տալ Ենթադրաբար⁶⁰: Ինչպե՞ս հասկանալ այս բո-

լորը: Հավանականությունից հետո չէ, որ արևմտյան տերությունները, աշխատելով ոգտազործել կոմունիզմի նկատմամբ եզրագրական զնկազարների կանխակալ մտայնությունը, արարական և իշխմանական համագործակցություն հաստատեն, խուսափելով խորացնել հակասությունները՝ փոխելով իրենց քաղաքականությունը զորքերի դուրսբերման հարցում, աշակցելով նրանց ընդդեմ մուսուլման եզրայրների, ֆինանսական օգնություն ընձեռելով, որոշակի հավաստիացումներ պետք է որ ստացած լինեին նասերից, նրա արտին մոտ մուսուլմանական կամ արարական, քեկուզ կրոնական կամ ազգայնական առումով, հակակոմունիստական քնույթի մի որևէ դաշնագրություն ստեղծելու հարցի լուրջ քննարկման վերաբերյալ: Նասերը, որ հեղափոխության գլխավոր խնդիրն այդ ժամանակ համարում էր օտարերկրյա զորքերի դուրսբերումը երկրից, Հենվելով հետագա իրադարձությունների վրա պետք է ենթադրել, որ դիմել էր տակտիկական քայլի, մանավանդ որ այդ բոլորը որոշակի ոչինչ չէին պարտավորեցնում Եզրագրողին:

1954 թ. հոկտեմբերի 19-ին, Կահիրեում Գ. Ա. Նասերը և Մեծ Բրիտանիայի պետական մինիստր Անտոնի Նաթինգը ստորագրեցին այն համաձայնագիրը, որը սկիզբ էր դնելու Եզրագրողի դարավոր գաղութացման ավարտին: Համաձայնագիրը երկկողմանիորեն անվավեր էր հռչակում 1936 թ. պայմանագիրը: Համաձայնագրի կողմերն ընդունում էին, որ Սուեզի ծովալիճ չրանցքը հանդիսանում է եզրագրական հողերի անքակտելի մասը, որ այն ունի անտեսական, առևտրական և ստրատեգիական միջազգային նշանակություն և հավաստում էին իրենց հավատարմությունը 1888 թ. Կոստանդնուպոլսի համաձայնագրին՝ չրանցքի ազատ նավագնացության վերաբերյալ: Բրիտանական ուժերը Եզրագրողից դուրս էին բերվելու համաձայնագրի կնքման օրից սկսած քսան ամսվա ընթացքում: Ընդ որում 4 ամիս անց դուրս բերված կլինեին այդ ուժերի 22 տակոսը, 8 ամիս անց՝ 35 տակոսը, 12 ամիս անց՝ 54 տակոսը, 16 ամիս անց՝ 75 տակոսը և ժամկետի վերջում՝ մնացածը: 1950 թ. Արաբական համատեղ անվտանգության դաշինքի անդամ երկրները կամ Քուրդիան, Եթն զինված հարձակման ենթարկվեին արտաքին մի տերության կողմից, ապա Եզրագրողը պարտավորվում էր անհրաժեշտ դուրսություններ ընձեռել Բրիտանիային՝ վերադարձնելու իր զորքերը Սուեզի ռազմական Հենակետը, ապահովել չրանցքի անխափան աշխատանքը և արամադրել իր նավահանգիստները: Բրիտանական զորքերի վերադարձի հարցը շտապ քննության առարկա էր դառնալու, Եթն վերահիշյալ երկրները նաև արտաքին հարձակման սպառնալիքի տակ լինեին:

Ջրանցքը սպասարկելու էր 1200 հոգուց կազմված անգլիական քաղաքացիական մի անձնակազմ: Համաձայնագիրը, որը կնքվեց յոթ տարի ժամկետով, կարող էր երկարաձգվել, եթե մինչև այդ ժամկետի ավարտը կողմերը համաձայնվեին այդ կապակցությամբ⁵¹: Այն, ընայած իր փոխդիտումային բնույթին, պատմական նշանակություն ուներ: Վերջապես, առանց որևէ արտաքին կոնկրետ պարտավորության, առանց արևմտյան երկրների հետ դաշինքի մեջ մտնելու, Եգիպտոսին հաջողվեց ձևաք բերել նախանշված ժամկետ, որի ընթացքում երկիրը ձերբազատվելու էր օտարերկրյա ներկայությունից: Գաղութային զորքերը Եգիպտոսում միշտ էլ եղել էին ազգային-ազատագրական շարժման ճեղքման, երկրի անկախության սահմանափակման գործիք, ներքին հետադիմության պատվար: Ազատվելով նրանց ներկայությունից, երկիրն ազատվում էր արտաքին միջամտության մշտական սպառնալիքից, հիմքեր էին առաջանում արտաքին ամբողջական անկախ քաղաքականության համար, ամբողջովում էր նրա հեղինակությունը միջազգային ասպարեզում: Երկու տարվա ընթացքում եգիպտական ազգային հեղափոխական զինուորականները, թող որ որոշ տարընթացումներով և մասնակի զիջումներով, վերջնականորեն մոտեցան նեղոսի հովտից գաղութային զորքերի դուրսբերման հետևապես և՛ Սուզանի, և՛ իրենց երկրի ազատագրության իրականացմանը: Այս համաձայնագիրը նրանց երկրորդ և ավելի խոշոր զինվանագիտական և բարոյական հաղթանակն էր: Այս հաղթանակը եգիպտական հեղափոխության մեջ թերևս ամենանշանակալից հաղթանակներից մեկն էր, քանի որ այն հաղթանակ էր ոչ միայն գաղութարարների նկատմամբ, այլև հին վարչակարգի կողմնակիցների: Կարճ ժամանակում նոր զինվածաբանությունը հասավ այն բանին, ինչի համար հին վարչակարգի բազմամյա գործունեությունն արդյունք չէր տվել: Նույն 19-ի երևիդյան ելույթ ունենալով Նասերն ասաց, որ Եգիպտոսի պայքարը չի վերջանում, որ հասուն հայրենիքի պայքարի առաջին փուլը վերջացավ և նույն ժամանակ էլ սկսվում է հաջորդ փուլը... Հզոր հայրենիքի կառուցումը⁵²: Իհարկե, ընդհանուր հրճմանքի պայմաններում, Նասերը վազաժամ էր սուրն ուղղում գեպի պատյան: Ինչից, 1954թ. հոկտեմբերի 19-ի համաձայնագրի դրույթներին համապատասխան, 1956 թ. հունիսի 13-ին Եգիպտոսն ազատվեց օտարերկրյա վերջին գինձորի ներկայությունից:

ԾՔԻ Եզրիպատսի արտաքին քաղաքականությունը 1954 թ. ամռան և շունամ ամիսներին տարականացնել էր առաջացնում, ապա անդանդիպատական համաձայնագրի կնքումից ոչ շատ անց, արարական միասնականությունից զուրկացնելով, որոնք նախորդ երկուսուկես տարիներին առկախորին էին հանգստե գալիս, սկսում են իրենց կոնկրետ բովանդակությունը ձեռք բերել Բաղդադի դաշինքի ձևավորմանը զուգընթաց: Այս հանգամանքին նպաստեցին հատկապես արարական աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունները: 1954 թ. սկզբին Միջինաշունամ տապալվեց Ազիեր Շիրակիլիի հետադիմական ռազմական վարչակարգը: Հակադադութային զինված պայքարն ազնիլի մեծ շափերի հասազ Ալմիրում, հանախակիացան հակաֆրանսիական հյուլլները Մարոկկոյում և Քունիսում, Մաուլյան Արարիայում ստեղծվեց ռեզգային ազատագրության նակատ, որն իր նպատակը հուանեց պայքար հանուն երկրի ազատագրության իմպերիալիստական գերիշխանությունից⁵³: Պայքարը գաղութատիրության և իմպերիալիզմի դեմ ընդգրկել էր ողջ արարական աշխարհը: Բայց սա մի կողմը:

Արևմտյան մոնոպոլիաների աշխույժ գործունեությունը եզրիպատական տնտեսության տարբեր ոլորտներում (որը մենք կտեսնենք երրորդ զլխում) շնպաստեց երկրի տնտեսական զարգացմանը, որի հետ հուլլ էին կապել նոր զեկավարները: Գա ալգպես էլ պետք է լինել, քանի որ արևմտյան ընկերությունների գործունեության առանցքը կազմում էին առաջին հերթին արագ շահութարեր ճյուղերի ընդգրկումը, հումքային քաղալի ապահովումը, էժան աշխատուծի օգտագործումը և իրենց ապրանքների իրացման շուկայի ընդլայնումը: Մրա քաղաքական կողմը հայտնի էր: Այնինչ նոր զեկավարությունը ցանկանում էր երկրի տնտեսությունը տանել կարուկ զարգացման ուլլիով, որը կարողանար միլիոնավոր եզրիպատացիներին ապահովել աշխատանքով և արմատախիլ անել ծայրահեղ ազգատությունը, թշվառությունը և տգիտությունը: Երկրի էներգետիկ կարողությունների թուլլ զարգացածությունը չէր կարուկ ապահովել տնտեսության զոյություն ունեցող և ծրագրվող ճյուղերի վերելքին և ստեղծմանը: Այդ պատեանուով եզրիպատական զեկավարները եռանդուն կերպով ձեռնամուլի եղան Ասուանի քարվանիստ ամբարտակի ծրագրի իրականացմանը: Այդ հիւրտեսիսիկական կառույցվածքը պետք է ապահովեր ոչ միայն հսկայական հողատարածություններ ռոտզիլի զարմեկը, այլ և կստեղծեր էներգետիկ հզոր քաղա երկրի տնտեսական

զարգացման համար: Ասուանի մոտ ամբարտակի կառուցման ժրագիրն առաջ էր քաշվել զեռ շատ վաղուց, բայց դրա տարբերակները ժամանակ առ ժամանակ մի կողմ էին դրվում հիմնականում ֆինանսավորման աղբյուրի բացակայության պատճառով: Հեղափոխության հենց սկզբից այս հարցը բանակցությունների առարկա էր, բայց սա էլ կապվելով գաշինքների միանալու արևմտյան տերությունների դրած պայմանի հետ անլուծելի էր մնում: 1956 թ. հուլիսի 26-ի իր նշանավոր ելույթում, (սրի մեջ բառ—ազգանշանի օգտագործումով եզրպատական զինված ուժերին հրաման էր յորվում ազգայնացնել Սուեզի շրանցքի ընկերությունը), նասերը պատմում է, որ 1953 թ. ֆինանսավորման գծավարությունները հազիվհասարելու համար եզրպատական կառավարությունը դիմում է Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկին (ՎՋՄԲ): Նախնական հաշվարկներով ամբարտակի կառուցումը գնահատվում էր մոտ մեկ միլիարդ դոլլար և ֆինանսավորվելու էր 10 տարվա ընթացքում: Բանկը եզրպատացիներին պատասխանում է, էշտորեն հարմարվելով արևմտյան երկրների դիրքին. «Դուք տարաձայնություններ ունեք Անգլիայի և Իսրայելի հետ, երբ վերջ գնեք դրանց, մենք կարող ենք ժրագիրը ֆինանսավորել: ՎՋՄԲ-ն նույնիսկ չի խորշում Եզրպատակի ներքին գործերին միջամեղուց, պահանջելով, որ պառլամենտի շքությունան պայմաններում ժրագրի իրականացման համար հանրաքվե անցկացվի: Եզրպատական կառավարությունը 1954 թ. ստիպված դիմում է անգլիական, ֆրանսիական և արևմտագերմանական ընկերություններին, որոնք ի վերջո խոստանում են 45 մլն ֆունտ ստեռլինգ: Նույն ժամանակ էլ ամերիկացիները, ինչպես արդեն գիտենք, պարտավորվում են 40 մլն դոլլարի օգնություն տրամադրել: Բայց եղբանք գրված էին լոկ քղթի վրա¹⁴: Արևմտյան ընկերությունները, ԱՄՆ-ի կառավարությունը և ՎՋՄԲ-ն հարցի վերջնական լուծումը ձգձգում էին թուրք-պակիստանյան գաշինքի նկատմամբ եզրպատական կառավարության ժխտական վերաբերմունքի վրա ազդելու միտումով: Սա էլ մի կողմը:

Պաղեստինյան աղաչին անհաշոզ պատերազմից հետո եզրպատակաբայելական սահմանի վրա մշտական բախումներ էին տեղի ունենում: Իսրայելի ծավալազաշտական ներտումները, հաճախակի պրօվոկացիաները լուրջ վտանգ էին ստեղծել ո՛չ միայն Եզրպատակ, այլև արաբական սահմանակից մյուս պետությունների ապահովության նկատմամբ: Դեռ 1953 թ. երկրորդ կեսին, երբ լուրեր էին պատվում, թե ԱՄՆ-ի միջնորդությամբ հաշտության համաձայնագիր է կնքվելու Եզրպատակ և Իսրայելի միջև, նասերը շարագրել էր եզրպատական կառա-

վարութիւնն զիրքը՝ միանգամայն իրապաշտական ոգով. սէնքն Հաշտութիւնն շնք կնքի Բարայելի հետ, մինչև որ Բարայելը Հարգի ՄԱԿ-ի որոշումները և իրագործի գրանք և մինչև որ Հարգի զինագազարի պայմանները, որոնք եւ խախտում է ամեն օր³⁵: Այս դրութիւն մեշ, ինչպես արդեն գիտենք, Եզրիպտոսը շանքեր էր թափում անհրաժեշտ զենք ձեռք բերելու համար: Այի Սարքիի անհաշտ բանագնացութիւնից հետո եւսյնպէս այդ շանքերը շարունակվեցին: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Եզրիպտոսն այդ ժամանակ զենքի մատակարարման միակ աղբյուրը համարում էր արևմտյան երկրները: Թե՛ կանխակալ վերաբերմունքը սոցիալիստական երկրների հանդեպ և թե՛ ներքին և արտաքին այլ գործունեք անհնար էին գարննում այլ աղբյուրների դիմելու հնարավորութիւնն ընդունումը: ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը երկերեսանիորեն պնդում էր, թե ուժերի հավասարակշռութիւնը պահպանելու համար արտաքական երկրներին և Բարայելին հավասարաշափ է զենք տրամադրելու Իրակահում եւ զինում էր հիմնականում Բարայելին: Անզլիական կառավարութիւնը, որը Եզրիպտոսին զենք վաճառելու արգելքը վերացրել էր, բավարարվեց շնչին քանակութեամբ զինամթերք առաքելով Եզրիպտոս: Այդ կառավարութիւններն իրականում իրախուսելով իրարայական պրովոկացիաները և դրանց շնորհիվ անհետաձգելի գարննելով զենքի ձեռքբերումը, միանգամայն վստահ էին, որ այդ հարցն իրենք են տնօրինելու և դրա համար էլ դա ճշման գործիք էին գարձել՝ Եզրիպտոսին ուղղական դաշինքի մեշ ներքաշելու ճանապարհին: Իսկ Ֆրանսիական կառավարութիւնը զենքի վաճառքը պայմանավորում էր Ալժիրում և Նյուսիսային Աֆրիկայի այլ երկրներում իր գաղութային քաղաքականութիւնն նկատմամբ Եզրիպտոսի կառավարութիւնն թշնամական դիրքի վերանայումով: Սա էլ մի ուրիշ կողմը:

Եզրիպտոսի արտաքին քաղաքական և տնտեսական հարաբերութիւնների միակողմ, արևմտամեա ուղղութիւնը կաշկանդում էր երկրի զարգացման պոտենցիալ հնարավորութիւնների օգտագործումը: Մասնավորապէս Եզրիպտական տնտեսութիւնն հիմունքային հյուլի, բամբակագործութիւնն կախվածութիւնը կապիտալիստական համաշխարհային շուկայի քմահաճույքներից, կայուն հիմք չէր ստեղծում երկրի տնտեսական հարատեւ աշխուժացման համար: Հեղափոխութիւնն առաջնորդները վճռական ցանկութիւնը՝ երկիրը տանել տնտեսական կրտսուկ վերելքի ուղիով, իր առարկայազորման համար կարիք ունէր սարքավորումների, մեքենաների, հումքի, որոնք ձեռքբերումը կապված էր օտարերկրյա վալյուսայի առկայութիւնն հետ: Բայց դա անհրաժեշտ չա-

փերով չկար: Եզիպտոսը կարիք ուներ նոր շուկաների և համագործակցող արտաքին տնտեսական հարաբերությունների: Որպես արդյունք այս իրողություն, 1953 թ. սպտեմբերի 18-ին Կահիրեում կնքվեց եգիպտասովետական վերստին քննարկման համաձայնագրերը, ինչը հնարավորություն տվեց ապագայում անևորական գործարքները ՍՄՀՄ-ի հետ վարել հիմնականում շրջանցելով վալյուտային պատենշը: Այս հիմունքով և ի յրումն սրա, 1954 թ. մարտի 27-ին ՍՄՀՄ-ի հետ ստորագրվեց անևորական համաձայնագիր, որով փոխադարձաբար առևտրական, նավագնացային և մաքսային հարաբերություններում արամագրվում էր առավել բարենպաստման գործելակերպ: Սովետական արտահանությունը ներկայացնում էր արդյունաբերական սարքավորումներ, գյուղատնտեսական մեքենաներ, ավտոմեքենաներ, երկաթի և պողպատի արտադրանք, նավթամթերք, անտառանյութ, ցորեն, դեղորայք և այլն: Գրանց փոխարեն Եզիպտոսը ՍՄՀՄ-ին էր մատակարարում բամբակ, բրինձ, մանածագործական արտադրանք, կաշվեղեն և այլն: Համաձայնագիրը մեկ ատրով էր, բայց ինքնաբերաբար շարունակվելու էր մինչև մեկ կողմի այն շեղյալ հայտարարելը⁶⁶, Սովետական և եգիպտական դիվանագիտական առաքելությունները, որոնք գործում էին 1943 թ. սոստոսի 26-ից, նույն ամսին վերակազմվեցին դեսպանությունների: Ավելորդ չէ ասելը, որ նախքան այդ, հունվարին, Մոսկվա էր այցելել եգիպտական տնտեսական մի պատվիրակություն ռազմական մինիստրի տեղակալ Հասան Ռադիբի գլխավորությամբ: Սկսած 1953 թ. Եզիպտոսը գիվանագիտական հարաբերություններ և առևտրական կապեր հաստատեց սոցիալիստական համագործակցության մի շարք երկրների հետ: Սա կարևոր հանգամանք էր և փոխեց Եզիպտոսի տնտեսական կապերի միակողմ ուղղվածությունը: Այլ կերպ ասած, 1953—1954 թթ., երբ իմպերիալիստական երկրները հանուն որոշակի նպատակների առավել յայնորեն օգտագործեցին քաղաքական, ռազմական և տնտեսական ընթացքով, փակած ու բացած հնարավորություններով և ժամանակաշահ փորձով որոշակիորեն բյուրեղացրեցին հեղափոխության ղեկավարների և մասնավորապես Գ. Ա. Նասերի աշխարհաշինչողությունը: 1954 թ. վերջերին յույս տեսավ Նասերի ԵՀեղափոխության փիլիսոփայությունը գիրքը, որը ձևակերպում էր եգիպտական հեղափոխության քաղաքական և հասարակական կողմերը: Նախ կանգ առնենք քաղաքական կողմի վրա: Նա-

սերն առաջին Հերթին նշում է, որ աշխարհի ներկայիս իրադրության մեջ մեկուսացումը, ներփակվելը անհնար է: Ամեն մի երկիր պարտադիր կերպով պետք է նայի իր շուրջը, գնահատի իր դրույթունը, պայմանները, գտնի իր գործունեության կենսական ուղորտներն ու ասպարեզները, իր դրական գերն այս այնպես աշխարհում: Վկայակոչելով քարտեզը, Նասերը նշում է երեք իրողություն, որոնք անհնարին է ժխտել: Առաջինը, որ Եգիպտոսը արաբական միջավայրի մասն է, երկրորդը, որ նա աֆրիկյան մայրցամաքի մասն է և երրորդը, որ նա իսլամական աշխարհի մասն է (Հեղափոխության փելիսոփայությունը, էջ 80—83): «Անկասկած արաբական միջավայրը... առաջին կարևորն է և մեզ հետ ազկելի սերտ կապվածը»: Նասերը նշում է արաբական երկրների պատմական, հոգեկան և էյուրթական փոխկապվածությունը (էջ 87): Արաբական ժողովուրդները ապրում են աշխարհի միասնական մի շրջանում, նրանց դրույթունը նույնն է, պրոբլեմները նույնը, ապագան նույնը, թշնամին նույնը՝ գաղութատիրությունը: «Բայց մեր շանքերը ինչու՞ են ցրված»: Նասերն ասում է, որ այս հարցի պատասխանն ստացավ, երբ հանդիպումներ ունեցավ արաբ որոշ ղեկավարների հետ՝ պայքարը միասնականացնելու նպատակով. «...մեր Հանապարհի առաջին խոչընդոտը կասկածամտությունն էր» (էջ 102—103): Մի փոքր ճկունությունը կրերի միասնական գիծ, որի վրա կկարողանան կանգնել բոլորը, պնդում է Նասերը: «Որն է կասկած լուծում, որ մեր միասնական պայքարը կարող է մեզ և մեր ժողովուրդներին վերադարձնել այն, ինչ մենք ուզում ենք: ...Մենք ուժեղ ենք, բայց գծախտությունն այն է, որ չենք իմանում մեր ուժի չափը: Նասերը արաբների ուժի հիմնական երեք ազդյուններն է համարում սահմանակից ժողովուրդների մի խումբ լինելը, նրանց երկրների ստրատեգիական կարևոր դիրքը և վերջապես նազիթը, որի ազդյունահանման կենտրոնն են այդ երկրները, և առանց որի անհնար է արդյունաբերությունը, փոխադրամիջոցների շարժումը օդում, ջրում և ցամաքի վրա, իսկ պատերազմի ղեկները դառնում են մի հասարակ երկաթի կտոր (էջ 104—106):

Նուսելով երկրորդ իրողության մասին, նա որոշակիորեն նշում է, որ Եգիպտոսը չի կարող մեկուսացված մնալ Աֆրիկայի խորքերում հինգ միլիոն սպիտակամորթների և 200 մլն աֆրիկացիների միջև տեղի ունեցող արյունահեղ պայքարից: Իսլամական երկրները, որոնք ձեռքովում են մայրցամաքներով և օվկիանոսներով, համազարթակցության մեծ հնարավորություններ ունեն իրենց հոգեկան կապվածությամբ, եզրափակում է Նասերը (էջ 112—114): Այսպիսով, մենք տեսնում ենք, որ

Հեղափոխութիւնից երկու տարի անց Նասերը վերջնականորեն կոնկրետացնում է Ազիպտոսի՝ ապագայում վարելիք քաղաքականութիւն հիմնական ուղղութիւնը: Դրանք են՝ պայքար Հանուն արաբական միասնականութիւն, որը կրկին արաբական երկրների դերի և կշռի մեծացում, պայքար ընդդէմ գաղութատիրութիւն ոչ միայն սեփական երկրում, արաբական աշխարհում, այլև նրանից դուրս, Համագործակցութիւն մուսուլմանական երկրների Հետ: Մա որոշակի առելով է գրական շնորհացման Հետ, բայց դեռ այն չէ: Կենսական իրողութիւնը անթիվ այլ Հանգամանքների խճողումով ազգային մանրրութեան գաղափարախոսութիւն անդէմ դնում էր նորանոր Հարցեր: Մուսուլմանական Քուրքիան և Պակիստանը իմպերիալիստների Հետ մեղք-մեղքի տված ըստեղծում են ուղղման զաշինք, որի արժեքավորութիւնը արաբական երկրների Համար Նասերը Հրաժարվում էր ընդունել: Մուսուլմանական երկրների ազգային և ռեգիոնալ շահերն ու նպատակները Հաճախ լինում են անհարիր և իրարամերժ: Մուսուլմանական և արաբական Իրաքը դեմ չէ Հարելու այդ զաշինքին, դրա մեջ ուրիշ արաբական երկրների ներգրավելու: Դիմաստիական ու Հեզմոնիստական նկրտումները տարափնդում են արաբական երկրները: Սակայն այս իրողութիւնը, ինչպես ապագան ցույց տվեց, թեև որոշ սրբագրումներ, շատանեց Նասերի կոնկրետացող կողմնորոշումը:

Ազիպտական Հեղափոխութիւնն իր նպատակը Հայտարարելով օտարերկրյա զորքերի դուրսերևումը երկրից և սոցիալական արդարութիւն Հաստատումը, իր զարգացման ընթացքում չէր խուսափում ո՛չ արտաքին իմպերիալիստական ուժերի և ո՛չ էլ ներքին Հետադիմութիւն Հետ ընդհարվելուց: 1954 թ. վճռական պարտութիւն մատենելով ներքին Հետադիմութիւնը և սկիզբ դնելով օտարերկրյա զորքերի դուրսերևումը երկրից, Հեղափոխութիւն ղեկավարները, Հենվելով նաև նախորդ տարիների Հեղափոխական փորձի վրա, Հնարավորութիւն ստացան ավելի որոշակիորեն կոնկրետացնել այդ փորձի ընդհանրացումները: Հաջիմական պայքարի ընդհանրացումները, նշանավորելով Հեղափոխութիւն անալիզի փուլի ավարտի սկիզբը, միաժամանակ պետք է ցույց տային սոցիալ-քաղաքական այն ուղղութիւնները, որոնք ապագայում դրվելու էին Ազիպտոսի արտաքին և ներքին քաղաքականութիւն հիմքում: Դրանք Հայտնի գարձան որպես Ազիպտական Հեղափոխութիւն վեց սկզբունքներ, որոնք Հրապարակվեցին Գ. Ա. Նասերի կողմից՝ 1955 թ. մարտի 28-ին.

ա) Վերացնել գաղութատիրությունը և նրա եզրիպտական կամակա-
տարներին:

բ) Վերացնել ավատատիրությունը:

գ) Վերացնել իշխանության վրա մոնոպոլիայի և կապիտալի տիրա-
պետությունը:

դ) Ստեղծել ազգային ուժեղ բանակ:

ե) Հաստատել սոցիալական արդարություն:

զ) Հաստատել նորմալ դեմոկրատական կյանք⁵⁷:

Այս սկզբունքները, ինչպես հետագայում կենդիվ Ազգային խարտիա-
յում, թեկուզ ք...հեղափոխական գործի կատարյալ տեսություն չէին⁵⁸,
այնուամենայնիվ դարձան եզրիպտական հեղափոխության կողմնորոշիչ
հիմունքները մինչև խարտիայի ընդունումը 1962 թվականին: Հեղափո-
խական պայքարի գլխավոր կողմերի ընդհանրացումը և որպես սկզբ-
բունքներ ընդունելը նշանակում էր, որ առաջիկայում ևս եզրիպտական
հեղափոխությունը ընթանալու էր նույն հիմնական ուղիով:

4. ԱՐԱՐԱՆԱՆ ՄԻԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅՈՒՐՈՒՄԸ ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՈՍՏՐԱԼԻԱՆՔԱԿԱՆ ԳԱՇՆՔԻՆ

Անգլիայի և ԱՄՆ-ի կառավարող շրջանները, ձգտելով ավելի ուժե-
ղացնել Ճեյումը Եզրիպտոսի վրա, շանում էին արագացնել թուրք-պա-
կիստանյան դաշինքի ընդլայնումը: Անգրկուլիսյան գործունեության շը-
նորհիվ 1954 թ. վերջին Իրաքի մասնակցությունն այդ դաշինքին արգեն
կանխորոշված էր: Ն. Սաիդը սակայն, առերևույթ քողարկելով իրակա-
նությունը, ճիգ էր ֆափում նասերին համոզելու համար: Նրա միջնորդու-
թյամբ, զեկտեմբերին, Կահիրե այցելեց թուրքական մի պատվիրակու-
թյուն: Ի միջի այլոց պետք է ասել, որ 1954 թ. ամռանից լուրեր էին
պատվում, մասնավորապես ԱՄՆ-ում և Անգլիայում, թե իբր նասերը
արևմտյան դիվանագետների հետ հանդիպելիս ժամանակ է պահանջել,
որպեսզի Եզրիպտոսը հարմարվի Արևմտաքի հետ մի դաշինքի մասնակ-
ցության գաղափարին⁵⁹: Այս լուրերը փաստացի ոչ մի հիմք չունեին:
Դա երևան եկավ նաև թուրք պատվիրակության հետ հանդիպման ժա-
մանակ, երբ նասերը կատարյալ վճռականությամբ մերժեց միանալ
թուրք-պակիստանյան դաշինքին պնդելով միջաբարական անվտանգու-
թյան դաշինք ստեղծելու գաղափարը⁶⁰: Նույն զեկտեմբերի 12-ին անգլի-
ունեցած Արաբական լիգայի երկրների արտաքին գործերի մինիստր-
ների հանդիպման ժամանակ նասերը մեկ առ մեկ նրանց համոզում էր
արաբական անվտանգության դաշինքը թղթից գործի վերածել՝ ստեղծե-

լով արարական միասնական բռնակ: Առավել ոգնորոթյամբ, ինչպես
 նասերն է նշում, այդ մասին արտահայտվեց Իրաքի արտաքին գործերի
 մինիստր Մուսա Եահրանզադը, որը, ի հավելումն դրա, չանցք էր թա-
 փում ստանալու նասերի հավանությունը եգիպտական զիհիական համա-
 ձայնագրի կարգի իրաքական զիհիական համաձայնագիր կնքելու համար,
 որի մեջ անգլիացիներին իրավունք չկարողացավ իրենց զորքերը մտցնել
 Իրաք ու միայն արարական որևէ երկրի կամ Քուրդիստանի, ինչպես եգիպ-
 տական զիհիական համաձայնագրի մեջ էր, այլև Իրանի հարձակմանը են-
 թարկվելու զեպքում: Նասերն իր համաձայնությունը տվեց: Ընդունվե-
 ցին որոշումներ, որոնցով արարական երկրներին հանձնարարվում էր
 օտար երկրների հետ դաշինքի մեջ չմտնել և անգլիաների արարական ան-
 վտանգությունը դաշինքին: Այս էր իրականությունը, և նասերն ասում է,
 որ իրենց հանկարծակիի բերեց 1955 թ. Հունվարի 12-ի Քուրդ-իրաքյան
 համաձայն հայտարարությունը⁵¹, Հունվարի 8-ին Բաղդադ ժամանեց
 Քուրդիստանի վարչապետ Ազնան Մենդերեզը և Նուրի Սաիդի հետ նրա բա-
 նակցություններն ավարտվեցին Քուրդ-իրաքյան դաշինքի նախատա-
 րագրումով: Նրանք հրավիրում էին բոլոր արարական երկրներին միա-
 նաչ այդ դաշինքին: Ա. Մենդերեզը Բաղդադից մեկնելուց առաջ թղթա-
 կիցներին հայտարարեց, թե ձեռք բերված համաձայնությունից դժգո-
 հոգները կարճատև և անբարյալացական մարդիկ են⁵², Հունվարի 14-ին
 նասերն ընդունեց Կահիրեում Իրաքի զեպքան նակիր առ-Ռավիին և
 հայտարարեց, որ եգիպտական կառավարությունը հիասթափված է Իրա-
 քի անշատողական գործունեությունից⁵³, Հունվարի 16-ին Եգիպտոսի
 արտաքին գործերի մինիստր Մահմուդ Ֆավզին իր մոտ կանչելով ար-
 ար զեպքաններին և բացատրելով Եգիպտոսի դիրքը Քուրդ-իրաքյան
 դաշինքի վերաբերյալ, հրավիրեց արարական երկրների վարչապետների
 խորհրդաժողով գումարել Հունվարի 22-ին: Նույն օրը երկրյան Ս. Սա-
 լիմը վճռականորեն դատապարտեց Իրաքի գործունեությունը, այն հա-
 մարելով արար ազգի համար վնասակար և վտանգավոր: Նա մերժեց
 Սիրիայի վարչապետ Ֆարիս ալ-Խուրիի այն ենթադրությունը, թե այդ
 դաշինքը կտրոջ է ուղղվել նաև Իսրայելի դեմ⁵⁴: Հունվարի 20-ին
 հայտնի դարձավ, որ Նուրի Սաիդը Կահիրե չի ժամանելու օտառոչ-
 չական պատճառներով: Արար վարչապետները ժամանելով Կահիրե
 հայտարարում էին, որ իրենց համագործակցելու են Եգիպտոսի հետ
 զորացնելու Արարական լիգան⁵⁵: 22-ին խորհրդաժողովը բացվեց:
 Այստեղ սակայն, նասերի համար պարզ դարձավ, որ զորքը հա-
 ճելի խոսքերից այն կողմ դժվարությամբ է անցնում: Փոխանակ վրձ-

զորութիւնը⁶⁵, բայց իրականութիւնն այն է, որ զրանից հետո նասերի
ելույթներում այդ բանը կասկածի տակ զնոյ արտահայտութիւններն
այլևս չեն նկատուում: Անշուշտ զրան որոշակիորեն նպաստեց իւրայն-
յական հարձակումը, որի մասին կիսուսնք քիչ հետո: Գրան, պետք է
ենթադրել, որ նպաստեց նաև Հարազուպիայի պրեզիդենտ Ի. Բ. Տիտո-
յի հետ հանգիստումը, որը տեղի ունեցավ նույն փետրվարի վերջին:

Նասերի համար պարզ էր, որ Իրաքին ետ կանգնեցնելն այլևս ան-
հետք է: Պարզ էր նաև, որ 1951 թ. Արաբական անվտանգութիւն գա-
շինքը ձախողման էր գատապարտվել: Այդ հիմքի վրա այլևս անհնա-
րին էր կառուցել արաբական միասնականութիւնը: Այս պայմաննե-
րում նասերն ստիպված էր նոր սկիզբ գտնել: Բայց նախքան այդ, ան-
հրաժեշտ էր մեկուսացնել Իրաքին, հնարավորութիւններ ստեղծել նրան
զուրա բերելու արաբական երկրների շահերին գտար գաշինքից:

Փետրվար ամսին եգիպտական պրոպագանդան այնպիսի լայն ար-
շավ ծավալեց Թուրք-իրաքյան գաշինքի դեմ, որ նրա կնքումից (փե-
տրվարի 24-ին) հետո⁷⁰ Իզնը, որը մեկնում էր ՍԵԱՏՈ-ի Բանդակի
նստաշրջանին մասնակցելու, հարմար գտավ իր նախապահին կանգ-
անել Կահիրեում: Փետրվարի 26-ին նա առաջին և վերջին անգամ հան-
գիպեց նասերին: Նրան հետաքրքրում էր, թե եթե նասերը նույնիսկ չի
ուզում, որ Եգիպտոսը մտնի Բաղդադի գաշինքի մեջ, ապա ինչու՞ է
հարձակում ն. Սաիդի և Իրաքի Հաշիմյանների վրա: Նասերը պա-
տասխանում է, որ Իրաքի գործունեութիւնը պառակտում է մտցնում
արաբների շարքերի մեջ և նպատակ ունի մեկուսացնել Եգիպտոսին ար-
աբական աշխարհում, նրան միայնակ թողնելով իւրայնական վտան-
գին դեմ հանդիման: Այն վտանգում է արաբական միասնականութիւն
հիմքերը⁷¹, Ինչպես Գալլեսի հետ հանգիստման ժամանակ, նասերը հիմ-
քերից զուրկ նկատեց ՍՍՀՄ-ի սպառնալիքը արաբական երկրների
նկատմամբ⁷², Բաղդադի գաշինքի դեմ եգիպտական կառավարութիւն
ժազայած պայքարը ուղղված էր իմպերիալիստական գերիշխանութիւն,
արաբական երկրների շահերին անհարիր ազդեցիվ ռազմական խմբավոր-
ման դեմ: Այն միաժամանակ պայքար էր հանուն արաբական ժողո-
վուրդների համախմբման, միասնականութիւն:

Մերձավոր արևելքի իմպերիալիստամետ շրջանները Եգիպտոսի
այս դիրքորոշումը, սակայն, նկատում էին իբրև նրա անցումը հակա-
ռակորդի ճամբարը: Փետրվարի 27-ին Քուլքիայի արտաքին գործերի մի-
նիստր Յ. Տյուֆրուլուն Էլույթ ունենալով հայտարարեց, թե թայմ եր-
կու ճակատներ գոյութիւն ունեն և զրանք են հարձակումի ճակատն ու

քաղաքակրթության կամ խաղաղության նախադր. միջանկյալ մի կր-
բորդ նախա ստեղծելու փորձը պարզապես հարձակումի նախափն
օգնել է նշանակելու⁷³, Քուրքական միեխտրի այս հայտարարությունն
արտացոլում էր իմպերիալիստական երկրների զնահատականը Ազիյ-
տոսի անկախ գիրքավորման նկատմամբ: Անկասկած, եգիպտական և
արաբական մյուս ժողովուրդների համար մեծ աշակցություն հանդի-
սացան սովետական կառավարության 1955 թ. գարնանն արած մի շարք
հայտարարությունները, որոնք այդ գաշինքը համարում էին գաղութա-
յին ստրկացման նոր ձև և իմպերիալիզմի ազրեսիայի գործիք: Գրան-
ցից մեկում ասվում էր, որ Քուրք-իրաքյան գաշինքի ստեղծումը նու-
տու է միայն ազրեսիվ ուժերին, որոնք ձգտում են երկպառակություն
սերմանել այդ շրջանի ժողովուրդների միջև՝ իրենց ռազմաստրատեգիա-
կան շահերին համապատասխան⁷⁴:

Բանակովին ղուզընթաց իմպերիալիստական սերությունները օգ-
տագործեցին նաև ճնշման այլ ներ, ընդհուպ խոշոր մասշտաբի ռազ-
մական գործողություն, որն իրականացրեցին սիոնիստական Իսրայելի
ժավալապաշտ ղեկավարները: Փետրվարի 28-ին իսրայելական ուժերը
Փազայի շրջանում անցան ղինադադարի դիժը և հարձակվեցին եգիպ-
տական զորքերի վրա: Երեք ժամ տեղը ավազակային գործունեություն-
նից հետո, ՄԱԿ-ի դիտորդների շանքերի շնորհիվ, նրանք նա քաշվեցին:
Դիտորդները իսրայելական հարձակումը զնահատեցին իբրև ամենածանր
միջադեպը 1949 թ. ղինադադարից հետո⁷⁵: Այս հարձակումը եգիպտա-
կան ղեկավարներին ցույց տվեց եգիպտական բանակի թույլ ղինվածու-
թյան սպառնալից վիճակը: Քերես սրանից հետո է, որ նասերը լրջորեն
սկսեց մտածել ղենքի ձեռքբերման այլ ազրյուրի մասին: 1957 թ. հուլի-
սի 22-ի իր կուլթուս նասերն ասաց. «Մինչև Փազայի վրա կատարված
հարձակումը մեր մտքերը շատ շինք զրաղեցնում իսրայելական վը-
տանգով...: Բայց Փազայի վրայի հարձակման ծուխը պարզեց վտանգա-
վոր իրողությունը: ...Պա այն է, որ Իսրայելն ինքը ղինադադարի գծի
կտևի գողացված սահմանը չէ, այլ այն, որ նա իրականության մեջ իմ-
պերիալիզմի պլացգարմն է, Իսրայելից ավելի վտանգավոր ուժի, ...
համաշխարհային սիոնիզմի հավաքավայրը... Այս իրողության ըմբռ-
նումը շրջադարձային կետ հանդիսացավ մեր մտածողության մեջ...»⁷⁶:

Իսրայելական այս հարձակումը միաժամանակ ավելի արագացրեց
նասերի մտադրությունների իրագործումը՝ Բաղդադի գաշինքին հակա-
ղիբ արաբական երկրների գաշինքի ստեղծումը: Փետրվարի վերջերին
և մարտի սկզբին Ս. Սալիմը բանակցություններ էր վարում Սիրիայում

եորքեսիր վարչապետ Մարտի ալ-Ասալիի և պաշտպանութիւնն ու ար-
 տաքին գործերի միմեայր կալից ալ-Ազմի Հեա: Մարտի 2-ին ընդու-
 եստ Համապետ Հայտարարութիւն մեջ ասվում էր, որ երկու կառավա-
 րութիւնները, քննելով արարական աշխարհում տիրող կացութիւնը, ք-
 րոշել են շիականութեան իրարայն զաշինքին, ստեղծել միասնական
 արարական պաշտպանական և տնտեսական Համագործակցութիւնն զա-
 շինք, որը Հենվելու է Հեաեյալ սկզբունքների վրա. ա) մասնակից պե-
 տութիւնները միավորվում են եւ մղելու որեւէ ազդեցիկ ուղղված մաս-
 նակից որեւէ պետութիւն դեմ, բ) մշտական շտաբ-կայանով միացյալ
 Հրամանատարութիւն պետք է ստեղծվի, որը կզինահանի յուրաքանչյուր
 մասնակից երկրի՝ նրա արամապրութիւնն սակ դրած գինված ուժերի-
 պատրաստականութիւնը, կստուգի նրանց պառակտելիականութիւնը,
 կազմը, տեղակայումը՝ Համապատասխան միացյալ պաշտպանական
 ծրագրի: Այս Հրամանատարութիւնը կկոորդինացնի եւս ռազմական ար-
 դյունարեութիւնը և կազահովի ռազմական նշանակութիւնն անհրաժեշտ
 Հագորգակցութիւնն միջոցները, գ) մասնակից պետութիւնները շին կա-
 րող կնքել միջազգային ռազմական կամ քաղաքական պայմանագրեր
 առանց այլ մասնակից երկրների Համաձայնութիւնն: Այնուհետև նշվում
 էր կողմերի ցանկութիւնը մասնակից երկրների տնտեսական միասնա-
 կան քաղաքականութիւնն վարելու մասին⁷⁷. Դամասկոսից Ս. Մալիմը
 և, ալ-Ազմի Հեա անցնում է լեւ-Ռիադ և Հանդիպում Մաուդ Թազա-
 վորի Հեա: Վերջինս լրիվ Հավանութիւն է ապիս մարտի 2-ի եզրկտա-
 սիրիական Հայտարարութիւնը⁷⁸. Մաուդյան Արաբիայի Եզրկտոսի Հեա
 Համագործակցելը այդ ժամանակներում, ինչպես Հայտնի է, բացատրու-
 վում է մի կողմից Մաուդյան Արաբիայի անկախ քաղաքականութիւն
 վարելու ձգտումով, մյուս կողմից Մաուդյանների և Հաշիմյանների տնե-
 րի Հակամարտութիւնը: Այսպիսով, մենք տեսնում ենք, որ եզրկտա-
 կան կառավարութիւնն պայքարը Թուրքիային զաշինքի դեմ շահմա-
 նափակվեց միայն նրա մերժումով, այլև ակտիվ գործունեութիւնը ըս-
 կըսեց Հիմք դրվել մի Հակակշիռ ուժի:

Իրավամբ, 1955 թվականը Եզրկտոսի ամենաեռանդուն արտաքին
 քաղաքական գործունեութիւնն արարին էր բանակային Հեղաշրջման ըս-
 կըզրից ի վեր: Եզրկտական Հեղափոխութիւնը վերջնականապես ձերբա-
 դատվում էր պատճառարանված կամ արահկուսակցի արտաքին քաղաքա-
 կանութիւնն զիջողակներից: Բայց ո՞չ նրա Համար, որ դա որեւէ մեկի
 կամքի արտահայտութիւնն էր, ո՞չ նրա Համար, որ իմպերիալիստների
 կողմից Իրաքի ներքաշումը ազդեցիկ զաշինքի մեջ կպլում էր նասերի

պատճախներուցանել, որք, Զ. Մատուռի ասելով, հազմակեան էր արաբական աշխարհի զնկազարութիւնը⁷⁹, այլ նրա համար, որ ազգային-ազատագրական պայքարի տրամաբանութիւնն ինքնըստինքյան հանգեցնելու էր դրան:

Քնայած ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի պատմիչականները ՄԱԿ-ում մարտի 29-ին, անհերքելի փաստերի անկաշուքայան պայմաններում, որոնք հաստատովի էին ՄԱԿ-ի գիտորդների զնկուցագրերով, ստիպման էին դատապարտել փետրվարի 28-ի իւրայիշական ազրեսիան, այնուամենայնիվ այդ երկրները շրջապատեցին շանտաժի և աւարեկման միջոցով ազգել արաբական առաջադիմական երկրների գիրքորոշման վրա: Իրենց արբանյակների և առաջին Հերթին Քուրքիայի և Իսրայելի միջոցով նրանք սպառնում էին Սիրիայի և Եգիպտոսի անվտանգութիւնը: ԱՄՆ-ի զեսպանը Սիրիայում մարտին հայտարարեց, թե Միացյալ Նահանգները մտադիր չեն զենք մատակարարելու որևէ մի նոր կազմակերպութիւն, որը կստեղծվի Քուրք-իրաքյան գաշինքից անշատ⁸⁰: Սակնկրեստ ուղղման էր եգիպտոս-սիրիա-սաուդյան կապերի դեմ: Քուրք-իրաքյան գաշինքի կնքումից անմիջապես հետո Քուրքիան ականապատեց Սիրիայի հետ առնչվող իր սահմանները, դրանց առնթեր շրջաններում գորախաղեր էր անցկացնում և կապտորեն ճշում րանցնում Սիրիայի վրա, ստիպելու համար փոխել իր գիրքորոշումը: Ավելի էին հաճախակիանում Իսրայելի զինված պրովոկացիաները Եգիպտոսի նկատմամբ: Մյուս կողմից, իմպերիալիստները և նրանց գրածոները այդ նույն ժամանակ չանում էին արաբական երկրների մեջ Իրաքին համախոհներ գտնել նրա մեկուսացման դեմն առնելու համար: Ե. Հովհաննիսյանը անդրադառնալով այդ հարցին եշում է, որ «... իմպերիալիստական ուժերը հույս ունենին պառակտել արաբական երկրները, նրանում գործադրել նրանց վրա և փորձել առանձին-առանձին նրանց ներգրավել այդ ազրեսիվ խմբավորման մեջ»⁸¹:

Կրանանում Ք. Շամունի հետադիմական վարչակազմը իր իմպերիալիստամեա կեցվածքով թերևս ներգրավման համար ամենահարմարն էր արաբական մյուս երկրներից: Պատահական չէր, որ հունվարին Ա. Մենզերեսը Բաղդադից վերադառնալու ճանապարհին կանգ առավ Բեյրութում, իսկ վարչապետների Իրաք ուղարկած պատմիչականութիւնը գլխավորում էր Կրանանի վարչապետ Մամի Սուլէ, որը երկզիմի գիրք էր գրավել խորհրդածողովի ժամանակ, որը որոշակիորեն նպաստեց խորհրդածողովի անհաջողութիւնը: Մարտ ամսից սկսած լիբանանյան հետադիմութիւնը լարված ջանքեր էր գործադրում երկիրը ներքաշելու

Քուրք-իրաքյան գաշինքի մեջ և կամ ձախողելու եզրպատ-սիրիա-
սասուղյան նախապատրաստվող գաշինքը: Բայց, շնայած Շամունի ակ-
տիվ գործունեությանը, լիբանանի առաջադիմական և ազգային հայրե-
նասիրական ուժերին հաջողվեց վիճեցնել իմպերիալիստական ուժերի
մտադրությունները²⁵, Քուրք-իրաքյան գաշինքի դեմ էլույթներն ընդ-
գրկել էին ոչընդարձակ արևելքը, մյուս թվում և Իրաքը²⁶:

Արաբական ժողովուրդների հակաիմպերիալիստական պայքարին
իրենց համերաշխությունը հայտնեցին նաև գաղութատիրության լուծը
Քոթափած երկրները և առաջին հերթին Հնդկաստանը: Դրա արտահայ-
տությունը հանդիսացավ ապրիլի 6-ին կնքված Հնդկա-եզրպատական
բարեկամության պայմանագիրը:

1955 թ. ընթացքում իմպերիալիստական երկրները Քուրքիայի և Իս-
րայելի միջոցով ավելի ու ավելի էին սպառնում արաբական երկրների
անվտանգությունը: Այս դրույթյան մեջ եզրպատական կառավարությունն
ստիպված էր ավելի մեծ ջանքեր թափել արագացնելու արաբական
միասնական Հակառի ստեղծումը: Բաղադրի գաշինքին ընդդեմ արա-
բական երկրների ազմական ու սենտեական ուժերի համախմբումը
դարձել էր Նասիրի գլխավոր նպատակը: Դրա ուղղությամբ զարնանից
շարունակվող բանակցությունները հոկտեմբերին ավարտվեցին Սիրիա-
յի և Սասուղյան Արաբիայի հետ համարյա եռլիտերինակ ազմական հա-
մաձայնագրերի կնքումով: Սիրիայի հետ համաձայնագիրը կնքվեց հոկ-
տեմբերի 20-ին, իսկ Սասուղյան Արաբիայի հետ՝ 27-ին: Պայմանավոր-
վող կողմերը համաձայնվում էին, որ նրանցից մեկի վրա եթե հարձա-
կում գործվի, ապա այն կհամարվի հարձակում նաև երկրորդ կողմի վր-
ա: Հետևաբար, իրազորվելով համատեղ պաշտպանության իրավունքը,
նրանք պարտավորվում էին շտապ օգնություն ցույց տալ հարձակման
ևնթարկված երկրին ու րուր միջոցներով կտ մղել հարձակումը և վե-
րականգնել խաղաղությունը: Միջազգային ասպարեզում լուրջ լարվա-
ծություն առաջանալու դեպքում, նրանք պետք է խորհրդակցեին Մերձա-
վոր արևելքի անվտանգությունը, արաբական երկրների տարածքային
ամբողջականությունը կամ անկախությունը ապահովելու համար միջոց-
ներ ձևակերպելու վերաբերյալ: Այս ամենի համար պայմանավորվող
երկրները համաձայնվեցին ստեղծել համազործակցության բարձրագույն
մարմիններ՝ քաղաքական բարձրագույն խորհուրդ, ազմական խոր-
հուրդ և միացյալ հրամանատարություն²⁷, նույն կարգի արգեն եռակողմ
համաձայնագիր ստորագրվեց մի քանի ամիս անց, 1956 թ. ապրիլի
21-ին Ջիզզայում Սասուղյան Արաբիայի, Ծմենի (Հյուսիսային) և Եզրպա-

առտի միջև Իսկ Նույն թվի հոկտեմբերին, եռյակի ազդեւծայի նախոր-
յակին, ուղղմական դաշինք կնքվեց նաև Հորդանանի հետ: Ինչպես ապա-
գան ցույց տվեց, այս դաշինքները ուղղմական առումով գործնական
նշանակալից դեռ չունեցան: Բայց քաղաքական առումով դրանք հզիւ-
տական հեղափոխության արժեքավոր հաղթանակներն էին արարական
աշխարհում և նրա ուղղմաքաղաքական և տնտեսական միասնականու-
թյան ձգտման արտահայտությունը: Դրանց շնորհիվ արարական ազգա-
լիկ-ազատագրական շարժումը խարխուլեց արարական իմպերիալիստա-
մեա ու հետագիւմ ուժերի դիրքերը արարական տարրեր երկրներում և
մասնավորապես Իրաքում: Այսպիսով, արգին երեք տարի անց առար-
կայավորվեց Ազատագրության կազմակերպության ժրագրի Թ-րդ կետի
նախատեսումը:

3. ԱՆՈՒՄԸ ԴՈՒՍԱՆ ԶԵՂՈՅՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱՎԱԿՆՈՒԹՅԱՆԸ

1954 թ. դեկտեմբերի 28-ին Հնդկաստանի և Ինդոնեզիայի վարչա-
պետների նախաձեռնությամբ գումարված հինգ երկրների (Հնդկաստան,
Ինդոնեզիա, Պակիստան, Բիրմա, Յեյլոն) ներկայացուցիչների համաժո-
ղովը որոշեց հրավիրել Ասիայի և Աֆրիկայի երկրների ղեկավարներին
կոնֆերանս Ինդոնեզիայի Բանդունգ քաղաքում: 1955 թ. Հունվարի վեր-
ջին նդիպատում Ինդոնեզիայի դեսպան Ռ. Հ. Արդել Կադերը և կառա-
վարության պատվիրակ Անվար Քանին հանդիպեցին Նասերի հետ ու ի-
րենց կառավարության անունից նրան հրավիրեցին մասնակցել ապրիլի
18-ին գումարվելիք Բանդունգի կոնֆերանսին: Նասերն անմիջապես ըն-
դունեց այդ հրավերը, որը սակայն վաշինգտոնում շարժեց Դալլեսի
երարկությունը⁸⁵: Անտարակույս Նասերի այս քայլն ավելի սրեց Վա-
շինգտոն-Կահիրե հիմնականում քաղաքիզած հակասությունները: Ինչ-
պես Յ. Փյոֆրուուն, այնպես էլ Դալլեսը նրբորդ ուղղություն ուր զը-
նելը համարում էր զավանհանություն արևմտյան քաղաքակրթությունը:
Սակայն ժամանակները փոխվել էին և Նասերն անհողող էր իր վեպի
մեջ: Վերադառնալով Բանդունգից նա ժողովրդին դիմելով հայտարա-
րելու էր. «Գնացի ձեր անունից հայտարարելու, որ նդիպատը զարևել է
անկայա»⁸⁶:

Ապրիլի 8-ին Նասերը Ս. Սայիմի և Մ. Ֆավզիի ուղեկցությամբ
մեկնեց Ինդոնեզիա: Ծանապարհին հզիւտական պատվիրակությունը
կանգ առավ Կարաչիում, Դեյլիում և Բանդունում: Այս կանգառները Նա-
սերն օգտագործում էր ոչ միայն նդիպատի արտաքին ու ներքին քա-
258

զարականութիւնը բացատրելու համար, այլև գործնական խորհրդակցութիւններ էր ունենում Լանսպարհին իրենց միացող այլ երկրների պատգիբրակութիւնների ղեկավարների հետ: Մասնավորապէս Բանդունգի Լանսպարհին էր, որ սկիզբ դրվեց սոցիալիստական երկրների հետ ազգի սկսու հարաբերութիւնների հաստատման նարավորութիւնների ընծարկմանը և այդ ժամանակից է, որ սկիզբ առավ սոցիալիստական երկրներից զինք ձեռք բերելու նասերի առաջին քայլը²¹, Նլույթ ունենալով Բանդունգում, կոնֆերանսի բացման հաշորդ օրը՝ ապրիլի 18-ին, նա ներկայացրեց իր երկրի ներքին քաղաքականութիւն սկզբունքները, իսկ այնուհետև կանգ առավ արտաքին քաղաքականութիւն, ժողովուրդների միջև հարաբերութիւնների և խաղաղութիւն ապահովման հարցերի վրա: Նրա կուլյթի մեջ նախանշված բոլոր խնդիրները մեակերպովեցին կոնֆերանսի սրտումների մեջ մտցնելու համար արված եզրուտական առաջարկութիւններում, որոնք ինչպէս հնդիկ լրագրող Ռ. Ք. Քարանշիան է իրավացիորեն նկատել, ամբողջութիւն մտցվեցին Բանդունգում միաձայն վավերացված հոլանդի տասր սկզբունքների մեջ²²: Նասերը, իր կուլյթը հիմնելով դադութաթիբութիւնը որպէս ժողովուրդների համար բոլոր շարքների հիմքի վերացման անհրաժեշտութիւն վրա, ժողովուրդների միջև նորմալ հարաբերութիւնների ստեղծման, աշխարհում խաղաղութիւն ապահովման համար առաջ քաշեց հետևյալ պայմանները. հավատարմութիւն ՄԱԿ-ի սկզբունքներին, ինքնորոշման իրավունքի ընդունումը բոլոր կախյալ ժողովուրդների համար, միմյանց ներքին գործերին չմիջամտել և յուրաքանչյուր երկրի սուվերենութիւն հարգում, մարզու իրավունքների հարգում և ցեղային խտրականութիւն վերացում, ժողովուրդների միջև արգարութիւն, հավասարութիւն և համագործակցութիւն հաստատում, սպառազինութիւնների կրճատում ու թույլ զարգացած երկրների ժողովուրդների կենսամակարդակի բարձրացում²³: Հիմնականում եզրուտական պատգիբրակութիւն շանքերի շնորհիվ կոնֆերանսը, ի շարս այլ ժողովուրդների, իր աշակցութիւնն արտահայտեց նաև Ալմիբի, Քունիսի, Մարոկկոյի, Հարավային Ծմենի և Պաղեստինի ժողովուրդների արգար պայքարին:

Բանդունգի կոնֆերանսում նասերը Լանսպից աշխարհը և աշխարհը Լանսպից նասերին: Պետք է հատկապէս ընդգծել, որ զեռ նախքան այդ նասերի և ընդհանրապէս եզրուտական կառավարութիւն ոչ մի կուլյթում, ոչ մի հայտարարութիւն մեջ և ոչ մի ժրագրում այդքան հավաքականորեն չէին ներկայացվել եզրուտութիւն արտաքին քաղաքականութիւն ուղղութիւնները: Լանդիպելով երրորդ աշխարհի ղեկավարների հետ,

խորամտութիւն լինելով նրան զբաղեցնող ընդհանուր հարցերի մեջ, աշխարհին այդ ժամանակ հուզող խնդիրների մեջ, նսանքը վերջնականորեն պարզեց այն տեղն ու զեբը, որն, ըստ իրեն, կարող էր ունենալ Եգիպտոսը միջազգային հարաբերութիւններում: Դա, իհարկեւ, ո՛չ հանկարծակի պատահեց և ո՛չ էլ որեւէ մեկի կամքով: Դրա տարրերը իրականութեան մեջ նախապէս ժամանակ առ ժամանակ երևում էին հեղափոխութիւնից և, հասկապէս, թուրք-իրաքյան դաշինքից հետո, բայց իր վերջնական տեսքով արտահայտվեց Բանդունգում: Գաղութատիրութեան և իմպերիալիզմի դեմ եգիպտական ժողովրդի ազգային ազատագրական պայքարը բառացիորեն քայլ առ քայլ ապացուցեց եգիպտական ղեկավարներին, որ իրենց երկրի անկախութեանը, առաջագիմելը և բարգաւաճումը բացարձակապէս անհարկը են և վաղեմի թշնամի Անգլիայի և այսօրվա քրտրեկամա ու սհաշտարառ ԱՄՆ-ի նպատակներին: Գնայած սառը պատերազմի պայմաններում տեղի ունեցող այս էվոլյուցիան զուգորդվում էր Բաղդադի դաշինքի³⁰ ստեղծման շնորհի հետ, այնուամենայնիվ դրանք կարողացան միասին հետաձգել ազգային-ազատագրական շարժման և իմպերիալիզմի միջև եղած հակասութիւնների արագ և ամբողջական բացահայտվելը, բայց լիարողացան դրա դեմն առնել, քանի որ այդ շարժման արմատները սեւում էին եգիպտական ժողովրդի՝ օտար տիրապետութեան դեմ պայքարելու վճռականութիւնից, արաբական ժողովուրդների զարթոնքի անխուսափելիութիւնից, գաղութատիր և իմպերիալիստական երկրների և գաղութացված ու ճնշված ժողովուրդների շահերի հակասութեան անհաշտելիութիւնից: Այնինչ Ք. Լիթլը, մի կողմ թողնելով այս հանգամանքները, հակված է Եգիպտոսի անցումը շմիանալու ու դրական շեղոքութեան քաղաքականութեանը բացատրել նասների՝ Տիտոյի կոմունիստական շարժման մեջ և ներուի Բրիտանական ազգերի համագործակցութեան մեջ ունեցած շեղոքութեան մեկնում հիանալով (admire), որը նրան տարած իր սեփական անկախ գիծը փնտրելուն, որն էլ նա գտավ Բաղդադի դաշինքին հակադրվելու մեջ³¹:

Արտաքին քաղաքական գծի թեկնուց այս հիմնադրաքին ընթացքով, բայց իր նշանակութեամբ կարեւորագույն էվոլյուցիան նախորոշեց նասերական Եգիպտոսի հետագա միջազգային գործունեութեանը, վերջնականապէս նրան տանելով լմիացման և դրական շեղոքութեան ուղղութեամբ: Այդ ուղղութեան անցնելը եգիպտական հեղափոխութեան երրորդ խոշոր առաջընթացն էր Եգիպտոսի և արտաքին աշխարհի հարաբերութիւնների մեջ:

Բանդունգի կոնֆերանսից հետո Եգիպտոսի հեղինակութեանը կրտ-

բուկ բարձրացավ ամբողջ աշխարհում: Եգիպտոսի աֆրիկյան գաղութացված ժողովուրդների պայքարի պաշտպանությունը մեծ դեր խաղաց այդ ժողովուրդների ազատագրման գործում: Ինչպես Լուսեյն Շաալանն է նշում իր «Եկրզնի նասերը և աֆրիկյան ազատագրական շարժումը» հոդվածում, «...Կահիրեն դարձավ աֆրիկյան ազգայնականների կարևորագույն կենտրոնը»⁹²: Նասերի հովանավորությամբ էր որ հիմնվեց Աֆրիկյան լիգան, որը զգալի դեր խաղաց աֆրիկյան քաղաքական պայքարի ասպարեզում: Նասերի կառավարությունն ամեն տեսակի օգնություն ցույց տվեց Քենիայում բուկված հակաբրիտանական Մաու-Մաու շարժմանը, Գանայի, Գվինեայի, Մալիի, Նիգերիայի և աֆրիկյան այլ երկրների ժողովուրդների ազատագրական պայքարին: Նասերի պաշտպանությունը աֆրիկյան ժողովուրդների պայքարին նոր տարր էր մտցրնում աֆրիկյան իրականության մեջ: Դա այն էր, որ եթե գաղութարարները արհեստական մասնատում էին մտցնում աֆրիկյան մայրցամաքում՝ իրար հակադրելով նրա տարբեր ռասաներին, էթնիկական խմբերին և ռեգիոններին, նրանց տարաբաժանելով «Սպիտակ Աֆրիկայի», «Մե Աֆրիկայի», արաբախոս, ֆրանսախոս, անգլախոս և այլ բաժրիկաններին, ապա, ինչպես արդեն գիտենք «Էնդաֆոխություն» փրիխտոֆությունը գրքից, նասերն այդ մայրցամաքը գիտում էր միասնականության մեջ և նրա գործունեությունն սկսեց հանգել ընդհանուր պրոբլեմներ ունեցող աֆրիկյան երկրների պայքարի միավորմանը: Բուրժուական պատմաբանները նասերի աֆրիկյան քաղաքականությունը քննելիս, այժ փակելով վերը նշված հանգամանքի եկատմամբ, շանում են շահագիտություն փնտրել այդ քաղաքականության մեջ: Իհարկե, նասերն անտարբեր չէր Աֆրիկայի խորքերում իսլամի ընդլայնմանը, որը երևում է 1954 թ. հիմնված Իսլամական կոնգրեսի խնդիրներից, բայց դա չէր նշանակում, ինչպես Վ. Լաքոյրն է պնդում, թե իբր Եգիպտոսը, որպես օգնկավար մուսուլմանական երկիր հավակնում էր իսլամը տարածել ամբողջ Մե Աֆրիկայի վրա»⁹³, որը ինքնըստինքյան հեռուություն է բերում, թե Եգիպտոսը հավակնում էր գերիշխանություն հաստատել Աֆրիկայում: Այդ նույն ժամանակներում Եգիպտոսը օգնություն էր ցույց տալիս Կիպրոսի հայրենասերներին, ընդգեմ Անգլիայի և Քուրթիայի իմպերիալիստական գործունեության: Ինչ վերաբերում է արաբական ազգային-ազատագրական պայքարին, Եգիպտոսի աչակցությունը գնալով ավելի ազգեցիկ էր դառնում: Եգիպտոսի շանքերը Արաբական արևելքում վիժեցրին իմպերիալիստական շրջանների և նրանց դրածոների պլանները՝ Բաղդադի գաշինքի մեջ ներքաշել արաբական այլ երկրների և դը-

բանով մեկուսացնել Եզրպատսին: Հնդհակառակն, Իրաքն էր, որ որոշա-
կիորեն մեկուսացավ արաբական աշխարհից:

Այսպիսով, արդեն 1955 թ. իրականութիւն դարձան Ազատագրու-
թյան կազմակերպութիւն ժրագրի 10 և 11-րդ կետերի պահանջները ևս:

Ե. ԶԻՆՅԻ ՄԱՍՆԱՎԱՐՄԱՆ ԷՐԵՎԱՆԻ ՏԵՐԻՓՅԵՆՈՒՆԵՐԻ
ՄՆԱՆԵՆՈՐԻՉ ՎԵՐՁՈՒՄԸ

Իմպերիալիստական երկրները չէին գողաբում ճշուամ գործադրել
Եզրպատսի վրա, ոգտագործելով զենքի մատակարարման և Ատուանի
ամրաբառակի շինարարութիւն ֆինանսավորման խաղաքարտերը: Միա-
ժամանակ ԱՄՆ-ը, Անգլիան և Հատկապէս Ֆրանսիան ավելի ու ավելի
էին մեծացնում սազմական և ֆինանսական մատակարարումները Իսրա-
յիլին: Այս հանգամանքները հաշվի առնելով, 1955 թ. հունիսին եզրպ-
տական կառավարութիւնը դիմեց ԱՄՆ-ին նորից խնդրելով զենք վաճա-
սել իրեն: Հունիսի 30-ին ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը Եզրպատսի շրջան
մաձայնակեց Եզրպատսին վաճառել 27 մլն դոլարի զենք, այդ թվում
սահմանափակ քանակով տանկեր, ինքնաթիռներ և թնդանոթներ⁵⁴:
ԱՄՆ-ը պահանջում էր դոլարով վճարել դրանց դիմաց: Եզրպատսը չէր
կարող, քանի որ ստար վայրատայից համարյա զուրկ էր: Այնուհետև
չխոսելով այն մասին, որ պայման էր դրվում Բաղդադի դաշինքին միա-
նայ, ԱՄՆ-ը զենք մատակարարելու զեպքում ցանկանում էր Եզրպատ-
սում ունենալ նաև սազմական մի հատուկ առաքելութիւն, որը կվերա-
հակեր այդ զենքի ոգտագործումը⁵⁵, որը միանգամայն անհարկ էր
Եզրպատսի ինքնիշխանութիւնը: Եվ դա այն զեպքում, երբ նախքան
այդ ԱՄՆ-ը մշտապէս հայտարարում էր, թէ ինքը զենք համատարալափ
է արտահանելու Իսրայիլ և արաբական երկրներ: Տեղին է նշել, որ Իս-
րայիլի նկատմամբ Եզրպատսն այդ տարիներին բազմականին զուսպ քա-
ղաքականութիւն էր վարում: Հիմնվելով ՄԱԿ-ի 1947 թ. նոյեմբերի
29-ի որոշման վրա: 1955 թ. հունիսին Եզրպատսը Իսրայիլին առաջար-
կեց զինագաղաթի գծի երկու կողմերում ստեղծել ապառազմականաց-
ված զուտի, որը փաստորեն մերժվեց Իսրայիլի կողմից, քանի որ վեր-
ջինն իր կողմից առաջարկեց բարձր մակարդակի բանակցութիւններ
սկսել Եզրպատսի և Իսրայիլի միջև, որին Եզրպատսը չէր կարող համա-
ձայնել, որովհետև դա կնշանակեր Պաղեստինում իսրայիլական զավ-
թումների օրինակաւնութիւն նախադրում: Եզրպատսը գտնում էր որ կապը
Իսրայիլի հետ պետք է իրագործվի միայն Զինաղաղաթի հանձնախմբի

միջոցով², 1955 թ. ամռանը ավելի ու ավելի հաճախակի էին դարձել իսրայելական ուժերի հարձակումները Եգիպտոսի սահմանային դիրքերի վրա: Գազայի շրջանում միայն օգոստոս ամսին և սեպտեմբերի սկզբին իսրայելցիները չորս անգամ լուրջ հարձակումներ գործեցին եգիպտական դիրքերի վրա: Սեպտեմբերի 8-ին եգիպտա-իսրայելական բախումների հարցը քննվեց Անվտանգության խորհրդում և որոշվեց, որ երկու կողմերը իրենց ուժերը հաջան զինազագաթի գծից ոչ պակաս 500 մետր: Սեպտեմբերի 20-ին եգիպտական ուժերը հաջողությամբ զինազագաթի գծից: Բայց իսրայելական սպառնալիքը շարունակում էր մեծապես անհանգստացնել եգիպտական ղեկավարներին:

Զնայած Բազզադի գաշինքի նկատմամբ Եգիպտոսի ժխտական վերաբերմունքին, շնայած Բանդունգում Նասերի հակազազութադիրական և հակաիմպերիալիստական ելույթներին, այդ ժամանակներում Արևմուտքում ղեկ աշխ մտայնությունն էր տիրում, թե Նասերի գործունեությունը բխում է ավելի շուտ նրա հակահեղինակյան տրամադրվածությունից, նրա՝ արաբական աշխարհում ղեկավար դերի հավանությունից, քան թե չմիացման և զրակյան լեզուքությունից քաղաքականությունից արժեքավորությունը ընդունելուց կամ արևմտյան երկրների քաղաքականությունից ընդհանրապես դժգոհ լինելուց: Մասնավորապես ԱՄՆ-ում ղեկ Նույսերը չէին կորցրել Եգիպտոսին որևէ ձևով կապելու Արևմուտքի հետ: Ամերիկյան քաղաքական շրջաններում այն կարծիքն էր տիրում, որ օտարները, որպես իսկական մուսուլմաններ, բնական հակակրանք ունեն կոմունիզմի հանդեպ³: Այս մտայնությունը, ըստ երևույթին, հենվում էր Նասերի կոմունիստական շարժման նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունքի և իսլամական կանխադրույթներին նրա հավատարմությունից քաղաքականացման վրա: Բայց ժամանակները փոխվել էին:

Իսրայելական հարձակումների հաճախակիացումները, Բազզադի գաշինքի երկրների, մասնավորապես Քուրդիայի թշնամական և սպառնալից գործունեությունը, ղեկի գնման բանակցությունների անհուսալի ձգձգումները արևմտյան երկրների կողմից, Նասերին հակեցին վրձնական միջոցների դիմել երկրի անվտանգությունից անպահովման համար: 1955 թ. օգոստոսին եգիպտական կառավարությունը պաշտոնապես դիմեց Զեխտալովակիայի կառավարությանը ղեկի ձևաքերման հարցով: Պրազայում սկսված բանակցությունների նյութը զաղաճիք լմնաց այդ տարիներին Եգիպտոսում լայն գործունեություն ծավալող ԱՄՆ-ի Կենտրոնական հետախուզական վարչության (ԿԶՎ) գործակալներից: ԿԶՎ-ի ցանցը Եգիպտոսում գլխավորում էին նախ Քերմիթ Ռուզվելտը (պրեզի-

զենա Ք. Ռուզվելտի թող) և ապա Ջեյմս էյքսթերգերը: Վերջինիս Վաշինգտոն ուղարկած զեկուցագրերը Պրահայում վարվող բանակցությունների մասին, ինչպես երևում է, նախապես լրջորեն չէին ընդունվում: Գալլեոը և իր մերձավորները կարծում էին, թե զա նասերի կողմից ստացործվում է ճշում բանեցնելու համար և այդ բուրբ լրարկանքն էին համարում⁹⁹: Գալլեոսի օգնական Ջ. Ալլենը Եգիպտոսին բուզեաական օգնությունը¹⁰⁰ հարցից դուրս էր համարում¹⁰¹: Երբ սեպտեմբերի կեսերին եգիպտա-չեխական բանակցություններում հիմնականում համաձայնությունն արգեն կայացված էր, Ջ. էյքսթերգերը մի նոր զեկուցագիր է ուղարկում Վաշինգտոն: Գալլեոը Ք. Ռուզվելտին ուղարկում է կահիրե պարզելու նասերի մտադրությունը: Վերջինս նասերից ստանում է հավաստիացում, որ լեխերի հետ համաձայնագրեն արգեն ստորագրվելուն մոտ է¹⁰¹: Ք. Ռուզվելտի շանքերը՝ նասերին ետ կանգնեցնել այդ քայլից, ձախողվեցին: Սեպտեմբերի 20-ին համաձայնագրեն արգեն ստորագրված էր, բայց նասերն այդ մասին պաշտոնապես հայտարարեց միայն 27-ին՝ մի զինվորական ցուցահանդեսի բացման ժամանակ: Ինքնըստինքյան լուրն արգեն նորություն չէր ո՛ւ Վաշինգտոնի, ո՛ւ Լոնդոնի, ո՛ւ էլ ընդհանրապես արևմտյան երկրների համար: Եվ եթե այդ օրերին արևմտյան մամուլը և քաղաքական գործիչները հակաեգիպտական կողմ արշավ սկսեցին, ապա զա ո՛ւ թե հանկարծակիի գալու արդյունք էր, այլ կատարված փաստի հանդեպ նրանց տրամաբանական արձագանքը: Զեխասուլվակիայից Եգիպտոսի զենք զնելու մեղ նրանք տեսնում էին նասերի կողմից տգաղաճանությունն արևմտյան երկրների շահերին, Եգիպտոսի անցումը հակառակորդի ճամբարը, թալմազը գրում էր. սեգիպտոսի զենք ստանալը կոմունիստներից նրան կպարտաճորեցնել մասնագետների և խորհրդականների ներկայությունը այդ երկրում, ապա շարունակում, թե Եգիպտոսին ուսական զենք մատակարարելն իրենից ներկայացնում է Ռուսաստանի ազդեցությունն մեծացում Եգիպտոսում մասնավորապես և արարական երկրներում ընդհանրապես¹⁰²: Այս էր Արևմուտքին անհանգստացնում: Նրանց համար ի՞նչ նշանակություն կարող էր ունենալ, որ Եգիպտոսը, որպես ինքնիշխան երկիր, իրավունք ունի որևէ գործարք կնքել որևէ երկրի հետ առարական ամենասովորական պայմաններով: Նրանց չէին հետաքրքրում ո՛ւ արարական երկրների անվտանգությունը, ո՛ւ սեփական գործերը տեսրինելու իրավունքը և ո՛ւ էլ սեփական ուղիով ընթանալու ձգտումը: Նրանք Մերձավոր արևելքում կողմնին տեսնել միայն իրենց ռազմատեսական շահերի ավանդական կամակատարներին: ԱՄՆ-ը և Բրիտանիան

նրան, որ մինչ այդ ամեն կերպ գինում էին Իսրայելին, այժմ իրենց
տանհանգստությունն էին արտահայտում այդ շրջանում ռազմական
մրցավազքի ծավալման անխուսափելիությունից¹⁰³։ Սովետական կառա-
վարության հակամարտի 1-ի հայտարարության մեջ ասվում էր, որ
ամեն պետություն իրավունք ունի հոգալու իր պաշտպանական կարիք-
ները և այլ պետություններից զենք ձեռք բերել սովորական անտար-
կան գործարքի միջոցով։ Եվ ոչ մի օտար պետություն իրավունք չունի
միջամտելու դրան ու ներկայացնելու որևէ միակողմանի հավակնություն,
որը կխախտեր այլ պետությունների իրավունքն ու շահերը¹⁰⁴։ Այս հայ-
տարարությունը գալիս էր սթափեցնելու նրանց, ովքեր դժվարությամբ
էին ընկալում աշխարհում տեղի ունեցող փոփոխությունները։ Դալլեսի
համար, որ այնքան բացահայտ և քողարկված շանքեր էր թափել շախմատի
սխալի յարուսի՜ս ձևավորման համար, Եգիպտոսի գործողությունը
պետք է ներկայանար որպես դաշույնի հարված այդ յարուսի թիկուն-
քին։ Առնվազն այդ են ցույց տալիս զանազան օտար հեղինակների ակ-
նարկները այդ օրերին նրա գործունեության վերաբերյալ։ Արևմտյան
պրոպագանդայի կատարի հակառակորդական արշավի թե՛ միջոցին նա
Զ. Ալլենին ուղարկում է Կահիրեի շալ-Ահրամի՜ս վաշինգտոնյան թղթ-
թանկից ևնոն Փեշիլլանն իր թղթակցության մեջ ասում էր, որ Զ. Ալլենին
հանձնարարված է ամեն շանք թափել արգելելու Եգիպտոսի զենք զենիչ
կոմունիստական երկրներից, բայց ամերիկյան պաշտոնական գործիչ-
ները հոռուստորեն են տրամադրված Ալլենի առաքելության հաջողու-
թյան նկատմամբ¹⁰⁵։ Եվ իսկապես, նասերն իր վերաբերմունքը Ալլենի
առաքելության հանդեպ դրսևորեց հենց սկզբից, ներկայացուցիչ լուրար-
կելով օգանավակայան նրան դիմավորելու։ Ալլենի բոլոր շանքերը շան-
տաթի և գայթակղությունների միջոցով նասերին ետ կանգնեցնելու այդ
քայլից, արդյունք չովեցին։ Գ. Ի. Միրսկին միանգամայն իրավացիորեն
նշում է, որ այդ քայլը Եգիպտոսին պարտադրվեց Արևմուտքի կողմից¹⁰⁶։
Եվ իսկապես, երեք տարի անընդմեջ նասերը դիմում էր արևմտյան եր-
կրներիին՝ ԱՄՆ-ին, Անգլիային, Ֆրանսիային, Իտալիային, Բելգիային և
ուրիշներին, բայց առանց կոնկրետ պայմանի այդ երկրները չէին համա-
ձայնվում Եգիպտոսին մատակարարել անհրաժեշտ զենք։ Եվ այժմ, երբ
ստիպված կատարվեց այդ քայլը, արևմտյան քաղաքագետները իրենց
էլուրջ տագնապնձ էին արտահայտում դրա համար։ ԵՄԵրմավոր արևել-
քում հավասարակշռությունը սասանվեց ու շուտ եկավ¹⁰⁷, դրում է Լ. Ազուն,
Եմուանալով՜, որ իր երկիրը՝ Ֆրանսիան էր, որ այդ հավասարակշռու-
թյունը վաղուց շուտ էր ավել հոգուտ Իսրայելի, նրան մատակարարելով

մեծ թվով ինքնաթիռներ, տանկեր և այլն, էլ շիտակեք ԱՄՆ-ի և Անգլիայի մատակարարումների մասին, որոնք Իսրայելի ստեղծման օրից խախտել էին Մերձավոր արևելքի ուղղմական համապարտելչությունը:

Ընթե զենքի գնումը Չեխոսլովակիայից Արևմուտքի տազնապետ առաջացրեց, ապա այն խանդավառորեն ընդունվեց արարական առաջադիմական շրջաններում: Այսպես, սիրիական բառ-Միայ ուլ-Ամրս սեպտեմբերի 28-ին գրում էր, որ Նասերը քաղազերթ արեց զենքի գների մասին վճեք, որի նստեում թարեղում էին արեմայան երկրները զենքի համար տեղի ունեցող քանակցություններում, որպեսզի քարշ տան Եգիպտոսին զեպի ուղղմական մի դաշինք: Նույն որվա լիբանանյան բալ-Ջարիզան գրում էր, որ բնաղթանակը, որն իրագործեց Նասերը սովետական զենք նեոք բերելով, Մերձավոր արևելքում մուեղեոզ ճեղ-նաթամի միակ լուծումն էր: Միրիայի կոմկուսի զեկավար ե. Բաքդաշը այդ օրերի իր մի ելույթում հայտարարեց, որ Միրիան, որը մի քանի ամիս առաջ դիմակայեց թուրք-ամերիկյան նեշմանը, միշտ իր կողքին ունեւ եղբայրական Եգիպտոսին, իսկ այսօր ինքն է կանգնել Եգիպտոսի կողքին իր ժողովրդով, իր պաուլամենտով, իր կառավարությունով և իր քանակով¹⁰⁸:

Նասերի հեղինակությունը մեծապես քարեքացավ արարական աշխարհում, նա դարձավ արարական ժողովուրդների ազգային ոգու իմպերիայիզմի և գազութատիրության զեմ, ումի և գերիշխանության զեմ ըմբոստացման առաջամարտիկը:

Չեխոսլովակիայից զենքի գնումը եգիպտական հեղափոխության հերթական սովորական հաղթանակներից չէր: Այն լինելով դրական շեղություն և շմիացման քաղաքականության անցման առաջին արտահայտությունը, վերջ գրեց Մերձավոր արևելքում արեմայան երկրների զենքի մատակարարման մեկնաշնորհին: Ի. Պ. Բեկյանը հենց այդ քայլն է համարում եգիպտա-ամերիկյան հարաբերությունների շեշտակի վատացման սկիզբը¹⁰⁹: Եվ կարելի է տեսլ ոշ միայն եգիպտա-ամերիկյան, այլ և եգիպտա-արեմայան՝ ընդհանրապես: Այսպիսի քայլի համար մեծ համարեակություն էր պետք: Պատահական չէ, որ վաշինգտոնում եգիպտական զեսույան Ահմեդ Հուսեյնը, որը արեակուրդով կահիրեում էր գրտնեղում այդ օրերին, երբ լսում է զենքի գնման մասին, առանց այլևայլություն մտեում է Նասերի կարինեաը և համատեանալով լուրի նշտություն մեշ, իրեն լի կարողանում զսպել և հիստերիկորեն քացականլում է. «Գվտտեմալան, պարոն վարշապետ, Գվտտեմալան...»¹¹⁰, Միշազգա-

յին մոնոպոլիաների զոհերի՝ Մոսաղեզի և Արբենեաի մասին Հիշողութիւնները զեռ շատ թարմ էին այդ ժամանակ:

Նասերի այդ քայլն իր ձևով և բովանդակութիւնով սկիզբ դրեց Մերձավոր արևելքի ազգային-ազատագրական շարժման բնական դաշնակիցների՝ սոցիալիզմի երկրների հետ նպաստավոր համագործակցութեան հաստատմանը, այդ շրջանի ճգնաժամային պահերին նրանց օգնութեան արդյունավետութեան բարձրացմանը: Դա Եգիպտոսի անկախ արտաքին քաղաքական ակտն էր, շլայմանավորված որևէ հանգամանքով Չեխոսլովակիան Եգիպտոսին մատակարարում էր անհրաժեշտ զենք, ի փոխարեն նրա ավանդական արտադրանքի՝ բամբակի և բրնձի: Այս կապակցութեամբ՝ անտեղի չէ ասել, որ առևտրական հարաբերութիւնները սոցիալիստական երկրների հետ և Եգիպտոսի համար դրանց շահավետ բնութիւնն իրենց որոշակի ազդեցութիւնն ունեցան կանխակալ պատենշներին փութման գործում: Ի հակակշիռ ԱՄՆ-ի, որը համապատասխան զենք մատակարարելու իր շկամութիւնը քողարկում էր բարձր գներով¹¹¹, սոցիալիստական երկրները Եգիպտոսին մատակարարեցին այնպիսի զինատեսակներ, որոնք հետագայում երաշխիք հանգիսացան եռյակի ազբնախային հակահարձակ տալու գործում:

7. ՅՈՒՆԻՏԻ ԶՐԱՆՏԻ ԱՅԿԱՅՆԱՅԻՄԸ

Ինչպես գիտենք, 1953—1954 թթ. արևմտյան երկրները Ասուանի բարձրանխատ ամբարտակի շինարարութեան ֆինանսավորումը ճնշման միջոց էին դարձրել Եգիպտոսի նկատմամբ իրենց ռազմաքաղաքական նպատակներին հասնելու համար: Այս հարցը մտազ իր լուծման վճռական փուլը 1955 թ. աշնանը, երբ Հոկտեմբերի 10-ին հայտնի դարձավ, որ ՍՍՀՄ-ը պատրաստակամութիւն է հայտնել ֆինանսավորելու ամբարտակի շինարարութիւնը¹¹²: Արևմտյան քաղաքական շրջաններն ավելի լրջորեն սկսեցին մտահոգվել Եգիպտոսում իրենց դիրքերի վերջնական կորստի համար: Նրանք շտապեցին հայտնել իրենց պատրաստակամութիւնը ֆինանսավորման գործում: Ինչպես գիտենք, Հիդրոտեխնիկական այս կառույցի նախնական արժեքը գնահատվում էր մեկ միլիարդ դոլար (որոշ ալլ տվյալներով՝ 1300 մլն), որից 400 մլն-ը օտարերկրյա վալյուտայով: Երկարատև բանակցութիւններից հետո, երբ ամբարտակի ֆինանսավորումը պայմանավորվում էր Եգիպտոսի ինքնիշխանութեան համար անընդունելի առաջարկներով, ՎՋՄԲ-ն համաձայնվեց այդ նպատակով Եգիպտոսին վարկ տրամադրել 200 մլն դոլարի յափով, եթէ ԱՄՆ-ը և Մեծ Բրիտանիան տալին մնացած կեսը¹¹³, Այդ

նպատակով Եզիպտոսի ֆինանսների մինիստր Աբդել Մոնեմ Կալուսին
 եռյամբերին այցելեց (ոնգոն ու Վաշինգտոն) նրա վարած բանակցու-
 թյուններն այն արդյունքը ափին, որ գեկտեմբերի 17-ին Հրապարակված
 ամերիկա-անգլիական հայտարարության մեջ համաձայնություն էր
 հայտնվում ամբարտակի շինարարության ֆինանսավորելու վերաբերյալ
 և խոստում, որ շինարարության առաջին տարվա համար Եզիպտոսին
 կտրամադրվի 70 մլն դոլլարի օգնություն, որից 56 մլն-ը ԱՄՆ-ից, իսկ
 14-ը՝ Անգլիայից¹¹⁴։ Համաձայնությունն ավելի կոնկրետացնելու համար,
 1956 թ. փետրվարին, Կահիրեում բանակցություններ վարվեցին
 ՎՋՄԲ-ի տնօրեն Ցուլին Բլեքի հետ։ Վերջինս չանում էր ամբարտակի
 ֆինանսավորումը կապել ԱՄՆ-ից և Անգլիայից մնացած 130 մլն դոլ-
 արի օգնություն ստանալու անընդմեջության երաշխիքների, ինչպես նաև
 Եզիպտոսի տնտեսության վրա բանկի վերահսկողությունը սահմանելու
 հետ¹¹⁵։ Բանակցությունները վերջացան փոխզիջումային մի համաձայ-
 նությամբ, այն է՝ Նեղոսի չրի օգտագործման հարցը Սուդանի հետ լու-
 ժելու ղեկավարում բանկը տրամադրում է իր խոստացած վարկը։ Եզիպտո-
 սը, իր հերթին, համաձայնվեց, որ ՎՋՄԲ-ն կարող է վերահսկել միայն
 ամբարտակի շինարարության հետ կապված ֆինանսական գործերը¹¹⁶։
 Քայց սրանից հետո էր, որ արևմտյան մամուլը մեծ արշավ սկսեց ամ-
 բարտակի շինարարության դեմ, թե իբր այն շոշափում է ոչ միայն Սու-
 դանի, այլև Եթովպիայի, Քենիայի և Ուգանդայի շահերը, կասկածի տակ
 էր դրվում ամբարտակի արժեքավորությունը և այլն։ Այս բախումով արև-
 մրտյան երկրները քողարկում էին իրենց լիամությունը՝ ֆինանսավորե-
 լու շինարարությունը, իրենց դժգոհությունը Եզիպտոսի շինարարության քա-
 ղաքականությունից։ Բուն առիթը, սակայն, ներկայացավ այլ կող-
 մից։ 1956 թ. մայիսի 15-ին Եզիպտոսը ճանաչեց ԶԺԼ-ին։ Հուլիսի 19-ին
 ԱՄՆ-ի կառավարությունը հրամարվեց իր վրա վերցրած պարտավորու-
 թյունից։ Հաշորդ օրերին ԱՄՆ-ին հետևեցին Անգլիան և ՎՋՄԲ-ն։ Հուլիսի
 26-ին Սուեզի ծովային ջրանցքի ընկերությունը ազգայնացվեց¹¹⁷։ Ազ-
 գայնացվեց, որպեսզի եզիպտական ժողովրդի մեծ ջոհների գնով կա-
 ուցած ջրանցքի արդյունքները ծառայեցվեն եզիպտական ժողովրդին
 և մասնավորապես նրա դարի կառույցին՝ Ասուանի բարձրանիստ ամ-
 բարտակի շինարարության ֆինանսավորմանը։ Եզիպտոսը վճարականո-
 րեն պաշտպանեց իր որոշումը և շննթարկվեց ոչ քաղաքական անշում-
 ներին, և ոչ էլ ուղղակի ռազմական ագրեսիային։ Եվ նա հաղթանակեց,
 որովհետև նրա կողմն էին աշխարհի ազատասեր մարդկությունը, սո-
 ցիալիստական հզոր համագործակցության երկրները ՍՄՄ-ի գլխավո-

բությամբ: 1957 թ. հունվարի 1-ին շեղյալ հայտարարելով 1954 թ. հոկտեմբերի 19-ի համաձայնագիրը, եզրույթական ժողովուրդը կոտորեց իր անկախությունը կաշկանդող շղթայի վերջին տակեր:

Հեղափոխության սկզբից ի վեր եզրույթական արտաքին քաղաքական ուղղությունը, որական փոփոխություններ կրեց: Այդ ուղղությունը, իր վրա կրելով տարբեր գործոնների ազդեցությունը տարբեր ժամանակներում և տարբեր հանգամանքներում, հաղթահարելով կամ պարտադրված լինելով հաղթահարելի վանազան խոչընդոտներ, զիջելով կամ ստիպված լինելով նահանջել որոշ դեպքերում, ձևավորվեց և իր վերջնական տեսքը ստացավ 1955 թ.: Նրա որդեգրած սկզբունքները՝ հիմնականում անփոփոխ մնացին Եզրույթական հաշորդող բուր ճնշափոխական տարիների ընթացքում: Բայց այդ սկզբունքների որդեգրումը անհնարին կլիներ առանց եզրույթական հեղափոխության հիմնական քաղաքական հարցի լուծմանը՝ ստարերկրյա զորքերի երկրից դուրսերմանը, որը դարձավ այն կարևորագույն հաղթանակը, ինչի վրա հիմնվեցին արտաքին քաղաքականության և, որոշակիորեն, ազգայում սոցիալ-տնտեսական ասպարեզներում տեղի ունեցած վերափոխությունները:

Վ Լ Ո Ւ Ե Ե Ր Բ Ե Գ

ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՓՈՒԵՈՒՅՑՈՒՆՆԵՐԸ ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ 1952—1956 թթ.

1. ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՆՏԱՄՆՑՈՒՄԻ ԱՆՎՈՒՄԸ ՈՂՎՈՒՄԸ ՈՐՈՍՄԱՆ ՀԱՆՔՎՈՂՄԱՆ

Առաջին խոշոր ծրագիրը, որին ձեռնարկեց ՀՂԽ-ն իշխանությունն իր ձեռքը վերցնելուց հետո, վերաբերում էր երկրի սոցիալ-տնտեսական կյանքին: Մի այնպիսի գյուղացիական երկրի համար, ինչպիսին էր Եզրույթական, առանհերթ հարցը հանդիսանում էր գյուղում հասարակական հարաբերությունների վերանայման անհրաժեշտությունը: Այդ պատճառով էլ պատահական չէր, որ Հեղաշրջումից մի քանի օր անց այդ հարցը դարձավ քննարկման առարկա: Մի շարք հանգամանքներ էին պայմանավորում այդ հարցին անհապաղ որևէ լուծում տալու անհրաժեշտությունը: Նախ և առաջ եզրույթական գյուղի հասարակական-տնտեսական հետամնաց կացությունը: Չնայած կապիտալիզմը արդեն վաղուց էր մուտք գործել այդ երկիրը, բայց այն արտահայտվում էր ավատատիրական հարաբերություններին զուգորդված ձևով: Մյուս հանգաման-

քը գյուղում լողատիրության անսահմանափակ բնույթն էր, որը ձեռնառու էր ֆինանսական հզորությանը և իշխանությանը օժտված խոշոր ափստաակեր-կալվածատերերին: Մրանք կազմելով եգիպտական հողատերերի 0,4 տոկոսը տիրում էին ընդհանուր հողատարածությունների 34,2 տոկոսին¹, որն ակներխորեն ցուցադրում է հասարակական արդյունքի բաշխման աղքատներումը եգիպտական գյուղում, զրանից բխող բոլոր անարդարություններով և շարաշահումներով: Հաշորդ հանգամանքը եգիպտական գյուղի գերբնակությունն էր, որը խնդիր էր զեռում ինչպես մշակելի հողատարածությունները մեծ լափերով ընդլայնել, այնպես էլ զրանց արգարացի բաժանում կատարել: Չխոսելով արդեն սակավահող գյուղացիները մասին, պետք է նշել, որ մի քանի միլիոնի հասնող հողագույր գյուղացիներին հողով և աշխատանքով ապահովելը լափազանց ծանր գործ էր, բայց կենսականորեն անհրաժեշտ: Գյուղում սոցիալական հենարան ստեղծելու և նոր իշխանությունների հարվածի թիրախը հանգիսացող ափստատիրական-կալվածատիրական վերնախավի դիրքերը խարխուլելու, նրա իշխանության վրա օւնեցած ազդեցությունը վերացնելու անհրաժեշտությունը թերևս ավելի ժամանակամիջոցում այն զըլխավոր հանգամանքն էր, որ հակեց ՂՂև-ին անհապաղ փոփոխություններ մտցնել եգիպտական գյուղի սոցիալ տնտեսական համակարգի մեջ: Մյուս կողմից, չարոփատիրության զործունեության արդյունք հանդիսացող ազգային արտադրության միակողմանի բնույթը վերացնելու համար անհրաժեշտ էր փոփոխություն մտցնել ո՛չ միայն գյուղատնտեսության արտադրական կառուցվածքի մեջ, այլև միջոցներ գտնել խթանելու երկրի արդյունաբերական զարգացման համար: Դրա համար, մի կողմ թողնելով այլ երկրորդական ազդյունները, նրանք ավելի մեծ չույսեր էին կապում գյուղատնտեսության ոլորտում գույացող կապիտալի հետ, որպես արդյունաբերական ծրագրերի իրազրոժման գլխավոր ֆինանսական աղբյուրի: Որոշակի փոփոխությունների ձեռնարկելով գյուղի տնտեսական-հասարակական կառուցվածքի մեջ, ի շարս այլ նպատակների, ՂՂև-ն մտապիր էր հավելյալ միջոցներ ձեռք բերել, քան սովորաբար պետական գանձարանը ստանում էր գյուղատնտեսությունից: Վերջապես, երկրորդական նշանակություն չունեի ֆելլաահների կենսամակարդակի մեջ բարեփոխումների հասնելու ձգտման հանգամանքը²:

Նպիպտուք խոշոր միջոցներ էր ծախսում արտասահմանից ժողովրդական սպառման և այլ ապրանքներ ձեռք բերելու համար: 1950—1952 թթ. ընթացքում ներմուծումների միլիոն տարիկանը կազմում էր

ժողովը 224 մելն եզրագրական ֆունտի, Գա Եզրագրութի Համար մեծ գումար էր, մանավանդ, որ այդ գումարը նա զճարում էր օտարերկրյա վալյուտայով: Եզրագրութի խոշոր քուրճուազիան, օտարերկրյա ընկերությունները տարիներ շարունակ իրենց կապիտալները ներդնում էին միայն արագ շահույթ բերող ձեռնարկների մեջ: Մասնավորապես վերջինները շահագրգռված էին Եզրագրութի տեսնել որպես իրենց ապրանքների իրացման շուկա: Գա քաղաքականորեն նույնպես նրանց ձեռնառու էր, որովհետև Եզրագրութի տնտեսական կախվածությունը, ինչպես մենք որոշ չափով արգեն տեսանք, միջոց էր ճնշում գործադրելու նրա կառավարության վրա: Եզրագրութի նոր ղեկավարները, որոնք ձգտում էին երկիրն ազատագրել գաղութատիրական ճնշումից, եզրագրական ժողովրդին ապահովել մի տանելի կենսամակարդակով, ամբաստանել ազգային բանականը, ուղիներ էին փնտրում երկրի սեփական պահանջարկները սեփական ուժերով բավարարելու համար: Անհրաժեշտ էր ստաշին Հերթին ինչ-որ հավասարակշռություն մտցնել արտաքին առևտրի սապարեզում, որտեղ ներմուծման և արտահանման հաշվեկշիռը վերջը նշված տարիներին միջին հաշվով մոտ 50 մլն եզ⁴. ֆ. բացով էր արտահանվում ի վնաս Եզրագրութի: Բայց ներմուծումների ստեղծական կրճատումը ինքնըստինքյան հարցի լուծումը չէր, շնայած անհրաժեշտ է նշել, որ եզրագրական նոր ղեկավարությունը երկրի իշխանությունն ստանձնելու առաջին տարիներին փաստորեն այդ ուղղությամբ գնաց: Պետք էր ստեղծել տնտեսական այնպիսի հիմք, որը հնարավորություն կտար կրճատել ներմուծումները զոնե գյուղատնտեսական մթերքների և արդյունաբերական ոչ բարդ արտադրանքի գծով: Գա հնարավորություն կտար երկրի արդյունաբերությունը զարգացնելու համար ազատել հավելյալ ֆինանսական միջոցներ: Բայց դա, իր Հերթին, պահանջում էր փոփոխություններ մտցնել գյուղատնտեսական արտադրության մեջ, և անմիջապես սկսել արդյունաբերական նոր ձեռնարկությունների և ճյուղերի ստեղծումը, էներգետիկ հենքի ընդլայնումը: Բայց անմիջապես դրանց ձեռնարկման համար նորից նախապես պահանջվում էին ֆինանսական միջոցներ: Ստացվում էր մի բնատեսակական շրջան: Դրանից դուրս գալու համար Եզրագրութը կարիք ուներ խոշոր վարկավորման, բայց, հաշվի առնելով նրա այդ ժամանակվա միակողմ կապվածությունը իմպերիալիստական երկրների հետ, հասկանալի է, որ ներանցից վարկեր ստանալը որոշակիորեն հարցականի տակ էր զնում Եզրագրութի անկախության նպատակադրվածությունը: Չնայած այս հանգամանքին, ՉՊԽ-ն նախնականորեն հույսեր էր կապում օտարերկրյա,

ժամանակորայեւ ամերիկյան վարկերի հետ, շքումների ծրագրի 4-րդ կետով բանխնիկական օգնություն ստանալու հետ, ժամանակ, որ հեղաշրջումից հետո ամերիկյան դիվանագետները և ընկերությունների ներկայացուցիչները ակտիվ գործունեություն էին վարում նոր իշխանությունների ամերիկամետ ուղղվածության հակելու համար:

Ազգային արդյունաբերության վերելքի համար մի կողմ չէր թողնված նաև օտարերկրյա ընկերությունների հնարավորությունների օգտագործումը: Ընդհանրապես, ըստ ամենայնի, ենթադրում էր, որ բավական է ընդլայնել նրանց գործունեության ոլորտը, մեծացնել շահազուգումությունը՝ հնարավոր կլինի օտար կապիտալը ծառայիցնել Եգիպտոսի ազգային շահերին: Թեև նրանք օտարերկրյա ընկերությունների հանդեպ նոր իշխանությունն արեց հեղաշրջումից մեկ շաբաթ անց՝ հուլիսի 30-ին: Կառավարական գեներալով, 1947 թ. խառը ընկերությունների մասին № 138 օրենքի 6-րդ կետը, որն այդ ընկերությունների մեջ եգիպտական կապիտալը սահմանում էր ոչ պակաս քան 51 տոկոս, փոխվեց և իշխեց 49 տոկոսի: 1953 թ. ապրիլի 2-ին ընդունված օտարերկրյա կապիտալի՝ տնտեսական զարգացման ծրագրերի մեջ ներդրման վերաբերյալ № 156 օրենքը մի շարք արտոնություններ էր սահմանում օտարերկրյա կապիտալի համար: Այդ օրենքի 3-րդ հոդվածով եգիպտական տնտեսության տարրեր էլ յուզերում ներդրված կապիտալի շահույթը, եթե այն ավելին չէր կազմում, քան ներդրված կապիտալի 10 տոկոսը, թույլատրվում էր փոխադրել երկրից դուրս: Այն տարիներին, երբ այդ շահույթն ավելի էր, քան թույլատրված չափը, ապա հավելյալ գումարները փոխանցվում էին հաշտրդ տարիներին, որոնց ընթացքում շահույթը պակաս կլիներ երկրից դուրս հանելու թույլատրված չափից: Ներդրման սկզբից հինգ տարի անց օտարերկրյա կապիտալը թույլատրվում էր փոխադրել արտասահման տարեկան մեկ հինգերորդի չափով, հինգ տարվա ընթացքում: Օտարերկրյա կապիտալը թույլատրվում էր նաև օգտագործել Եգիպտոսի Կենտրոնական բանկի արտահանության հետ կապված գործարքներում: Հասկապես օտարերկրյա կապիտալի գործունեությունն աշխուժացնելու համար նույն ապրիլին հիմնադրվեց օտարերկրյա կապիտալի ներդրման հատուկ կոմիտե: Օտարերկրյա ընկերությունների գործունեության զուգացմանն էին ուղղված ներմուծման և արտահանության, մաքսային արտոնությունների վերաբերյալ ընդունված մի շարք օրենքները: 1952 թ. դեկտեմբերի 2-ին № 306 դեկրետով եգիպտական նավահանգիստներում թույլատրվում էր ստեղծել մաքսավճարից զերծ պետական և մասնավոր ազատ գոտիներ: Այս գոտիներում գործունեու-

թյուն վարող ընկերություններն ազատ էին հարկ վճարելուց⁷։ Քացի վե-
րահիշյալներից, գյուղություններ ընձեռվեցին արդյունաբերական ընկերու-
թյուններին մեքենաների, սարքավորումների և հում նյութերի ներմուծ-
ման ապարեզում, միաժամանակ հավելյալ մաքսավճարներ դրվեցին
պերճանքի և մի շարք այլ ապրանքների ներմուծման վրա։ Ոչ համազ-
գային նշանակություն ունեցող տեղական արդյունաբերության մի շարք
արտադրանքների վրա դրված եկամտահարկերը բարձրացվեցին, մա-
նավորապես, ոգելից խմիչքներ արտադրող ձեռնարկությունների վրա
դրվեց հավելյալ 22,5 տոկոս հարկ⁸։ Նորաստեղծ շինարարական կազ-
մակերպությունները և արդյունաբերական ձեռնարկությունները, որոնք
ունեին համազգային նշանակություն, ազատվեցին եկամտահարկից 7
տարով։ Արժեթղթերի անվանական գինը 4 եգ. ֆ-ից աստիճանաբար
իջեցվեց մեկի։ Սա, ինչպես Մ. Ֆ. Գաստալլինն է նշում, հնարավորու-
թյուն էր տալիս մոտիկազանն էլ մանր խնայողությունները տնտեսական
զարգացման համար⁹։

Ներքին տնտեսների համախմբմանը զուգընթաց վերակառուցվում էին
տնտեսության կառավարման հաստատությունները, ստեղծվում էին նո-
րերը։ Գրանցից գլխավորը թերևս Ազգային արտադրության զարգաց-
ման մշտական խորհուրդն էր, որը հիմնվեց 1952 թ. հոկտեմբերի 2-ին։
Սրա պարտականություններից հիմնականն այն էր, որ նա իր հիմնադր-
ման առաջին տարում պետք է ուսումնասիրեր երկրի զարգացմանն ուղ-
ղված ծրագրերի նախագծերը և ի վերջո կազմեր հոսմայա տնտեսական
զարգացման ծրագիր։ 1952—1953 թթ. ստեղծվեցին և վերակազմավոր-
վեցին մի շարք այլ հաստատություններ, որ ուղղված էին տնտեսական
կառավարման ապարատի էկոնոմացմանը և գործնականության բարձրաց-
մանը։

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՂԽ-ի առաջին բուրյ նախանձեռնությունների
մեջ, այդ թվում և գյուղում սոցիալական փոփոխությունների ձեռնար-
կելու նրա շարժառիթների մեջ, առկա են ազգային արդյունաբերության
զարգացումը խթանող-հանգամանքները։ Ո՞րն պարզ և որոշակի է արդ-
յունաբերությունը կապիտալիստական ուղիով տանելու ՀՂԽ-ի կուրսը,
եթե արդյունաբերության զարգացմանն ուղղված քայլերն իրենց մեջ
պարունակում էին պակասավոր և արատավոր կողմեր, ապա բուն մտա-
դրությունը՝ զարգացնել երկրի արդյունաբերությունը, դրանից բխող այ-
լնայլ նպատակներով, միանգամայն թելադրված էր եզրիպատական իրա-
կանության կենսական պահանջներից։ ՀՂԽ-ն, գործնիւով իր դասակար-
գային հավատամքին համապատասխան, միաժամանակ նախապես տար-

բերութիւն շտեմելով ժանր և խոշոր բուրժուազիայի, կոմպրադորական բուրժուազիայի մի կողմից, և աշխատավորութիւն շահերի և ձգտումների միջև մյուս կողմից, հաճակեալ էր համերաշխ գործունեութիւն մտնել թուր խաղերին ու դասակարգերին՝ հիմնովեղով «համազգային» շահերի վրա: Բանակային շարժման առաջին քաղաքական կազմակերպութիւն՝ Ազատագրութիւն կազմակերպութիւն ծրագրի 4-րդ և 5-րդ կետերը, որոնք վերաբերում էին իշխանութիւնների սոցիալ-տնտեսական քաղաքականութեանը, ոչ մի ձևով չէին շոշափում երկրի սոցիալական աստիճանակարգի հարաբերակցութիւն մեղփոփոխութիւն մտցնելու խնդիրը: 5-րդ կետի այն մասը, որն արժարժում էր տնտեսական մի համակարգի ստեղծումը, որը կապահովեր «հարստութիւն» հաճախորդ թափումը, ոչինչ չէր ասում այդ բանին հասնելու ոչ ուղու, և ոչ էլ շարժի ուժերի մասին: Բայց ներս չի լինի ասել, թե նասերը եզրուարական հասարակութիւնը պիտում էր իբրև հակասութիւններից զերծ մի ամբողջականութիւն: 1953 թ. իր մի ելույթում նա ասում է. «Երբ կատարվեց Հուլիսի 23-ի Հեղափոխութիւնը, այն դեմ հանդիման ելավ երկու դասակարգերին՝ իրավազուրկ ժողովրդի դասակարգին և գործատերերի դասակարգին, ու մենք ժառանգութիւն ստացանք իրենց հայրերից ու պապերից: Նրանք կարծում էին, թե մեր պարտականութիւնն է իրենց ժառանգելը, իսկ իրենց իրավունքն է մեզ ստրկացնելը»¹²: Իհարկե, «դասակարգ» հասկացութիւնը նասերի կողմից տվյալ դեպքում ներառում է «ազգայն» ու հարուստ հարաբերակցութիւնը, բայց ոչ հակամարտ և անհաշտելի հասարակական խմբերի պայքարը: նասերը գործատիրոջ և աշխատավորի միջև եղած հակասութիւններն անլուծելի չէր համարում: Նույն 1953 թ. մի ուրիշ ելույթում նա գոհունակութիւն էր հայտնում, որ «հեղափոխութիւն» Հուլիսը սկսել է իրականանալ ու դա այն է, որ գործատերը նստի բանվորի հետ կողք-կողքի և նրանցից յուրաքանչյուրը հաճախ իր եզրորդու: Աշխատավորի և գործատիրոջ միջև անարգարացի հարաբերութիւններին, ըստ նասերի, արգեն վերջ էր տրված. «Իսկ այժմ գործատերն ու բանվորը միասնական ձևով են մտածում և աշխատում նույն նպատակի համար, որն է՝ ժառանգել Եզրուարտին, միայն Եզրուարտին»¹³: նասերը գտնում էր, որ Եզրուարտի հասարակութիւն որեւէ խումբ չպետք է հակադրել մյուսներին և իշխանութեանը վերապահում էր արգարազառ դատավորի դերը. «Մենք (ՀՂԿ-Ն-Ս. Ա.) չենք ուզում մի խավի պահանջները ներկայացնել մյուսին և ոչ էլ բարձրացնել մի խավին մյուսների մակարդակին, և սա որպեսզի նրա հասարակական մակարդակը չբարձրացվի մյուս խավերի հաշվին: Մենք ու-

զում ենք լուծել ընդհանուր խնդիրը և ո՛չ թե մասնավոր խնդիրները...
Մենք աշխատում ենք պաշտպանել բանվորին գործատերներից և պաշտպանել գործատերներին բանվորից: Մենք կլինենք դատավորներ բանվորի և գործատիրոջ միջև¹²: ՀՂԽ-ի սոցիալական քաղաքականությունը բնորոշող այս խոսքերը երկրի հասարակական խավերի նկատմամբ նրա գրաված այս դիրքը փաստորեն անփոփոխ մնաց եզրպատական Հեղափոխության ողջ առաջին փուլում:

2. ԱՋԻՎԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶՆԱԿՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ԱՆԱՋԻՎ ՓՈՒԼՈՒՄ

Եզրպատական կառավարությունը համազգային խնդիրների լուծման մեջ մեծ հույսեր կապելով մասնավոր կապիտալի հետ, ազգային արդյունաբերական համակարգի, ավելի էիշտ նրա արտադրական հարաբերությունների մեջ փոփոխություններ չմտցրեց: Բայց զբաղատանքի է արժանի նրա անփոփոխ ձգտումը՝ ընդլայնել արդյունաբերության տեսակարար կշիռը երկրի ազգային արտադրության մեջ: Էնտր գարաշրջանի (Նոր վարչակարգի — Ն. Ա.) քաղաքականությունը հենվում է ժողովրդի զստակարգների միջև եղած տարբերությունների մերձեցման վրա, դրա իրականացումը երաշխավորող երկարաժամկետ և կարճաժամկետ ծրագրերի նախապատրաստումով: Այն շանալու է թեթևացնել քաղաքացիների ուսին ընկած կյանքի ծանր բեռը՝ սահման զենելով թանկությունը, պայքարելով դրամի արժեքազրկման դեմ, բարձրացնելով բանվորի և գյուղացու կենսամակարդակը, քաշալներելով արդյունաբերությունը և ազատ առևտուրը, ներդնելով դրամազուխները եզրպատական հումքերի շահագործման մեջ: Կարևորագույնը, որին սենեված է այժմ մեր ուշադրությունը, արտադրության ան է՝ առավել արագ թափով և հեռավոր մեծ շահերով, ասում էր Նասերը 1953 թվականին¹³: Արդյունաբերության արագ զարգացումը խթանելու եզրպատական ղեկավարության ձրգտումը հենվում էր երկրի լիակատար անկախության ապահովման, Արաբական արևելքում նրա դերի բարձրացման, ժողովրդի կենսամակարդակի բարելավման աներևակայելի թափով աւող գործազրկության ղեմըն առնելու անհրաժեշտության գիտակցման վրա: Արդյունաբերության զարգացման համար նախադրալները ի դեմս կառավարության շահագրգռվածության, երկրի հետախուզված հանքային հարստությունների (Նավթ, երկաթաքար, վոլֆրամ, նիկել, սակի, ֆոսֆատներ և այլն), արդյունաբերական արդեն գործող որոշ էյուղերի որոշակիորեն առկա էին: Երկրի արդյունաբերականացման կառավարության մտադրություններն ամփոփվում էին հետևյալում. 1. Հնդկային երկրի էներգետիկ հենքը

ինչպես չլինեալ արականների ցանցի, այնպես էլ ես վիտ արդյունահանու-
 թյան և վերամշակման կարողութունների ընդլայնումով, 2. Ստեղծել
 ծանր արդյունաբերութուն, 3. Ստեղծել արդյունաբերական նոր նյութեր
 և ընդլայնել գոյութուն ունեցողները: Եվ կառավարութունը, քաշալերն-
 լով ազգային մասնավոր կապիտալի գործունեութունը, դուրսութուններ
 ստեղծելով օտարերկրյա կապիտալի ներդրման համար, աշխարհ շահն-
 լով նաև արդյունաբերության՝ պետութանը պատկանող հատվածի հը-
 նարավարութունները, ակնկալում էր ոչ հետո ապագայում առարկայա-
 վորձած տեսնել այդ մտադրութունները: Արդյունաբերության զարգա-
 ցումն ու խթանումը կազմակերպելու համար 1952 թ. դեկտեմբերին նա
 հրապարակեց մի օրենք, որով սահմանվում էր՝ ա) արդյունաբերության
 զարգացման կազմակերպում, բ) քաշալերանք և աշակցութուն արդյու-
 նաբերության զարգացմանը, գ) արդյունաբերության զարգացումը ղե-
 կավարող վարչական մարմինների ստեղծումը, դ) արդյունաբերության
 թուլանումը հիմնական և ընթացիկ մատակարարումներով¹⁶: Այս հիմ-
 քի վրա ընդունված որոշումները, օրենքները և ղեկընտեսները տեղ թողնե-
 լով օտարերկրյա կապիտալի ներդրման համար և գլխավորապես սա-
 տարելով եգիպտական մասնավոր ընկերութուններին օտարերկրյա մըր-
 ցակցութունից, նպաստեցին արդյունաբերական արտադրության ղեկա-
 վարող և նույնիսկ պլանային մարմինների ստեղծմանը: Այսպես,
 1953 թ. հիմնվեց չեխոսլավոնական ժողովրդական տնտեսութունը, որն իր
 մեծությամբ կենտրոնացրեց չեխոսլավոնական արտադրության և սպառման
 գործը: Նույն թվին հիմնվեց Հասարակական ժողովրդականների մշտա-
 կան խորհուրդը: 1955 թ. այդ և արդեն հիշատակված Ազգային արտա-
 դրության զարգացման մշտական խորհուրդը միացվեցին երկրի տն-
 տեսութան պլանային զարգացման առաջին հաստատության՝ Ազգային
 պլանավորման կոմիտեի մեջ: Ազգային արդյունաբերության զարգաց-
 ման համար ստեղծված այնպիսի խորհուրդների և միութունների ղեկա-
 վարման համար ի վերջո 1956 թ. ստեղծվեց նաև արդյունաբերության
 մինիստրութուն:

Այժմ տեսնենք, թե ազգային բուրժուազիան ինչպե՞ս ազտագործից
 կառավարության բարյացակամութունը: Դրա փայլուն օրինակն էր «Մի-
 սրբա մենուպոլիտական խումբը (ի դեպ, առենք, որ նգիպտոսին վե-
 րաբերող սովետական գրականության մեջ եգիպտական առևտրաֆինան-
 սական և արդյունաբերական կապիտալի մենուպոլիտական միտումնե-
 րի երևույթը անհրաժեշտ շափով լուսարանված է և մենք կանգ չենք առ-
 նի դրա վրա): «Միսրբա խմբի հիմքը «Միսրբա դրամատունն էր, որն իր

Հիմնադրման սկզբում ունենալով 80 հազ. հզ. ֆ. դրամագույնի 30 տար-
վա ընթացքում 12,5 անգամ ավելացրեց այն և 1952 թ. Հասցրեց արդեն
1 մլն հզ. ֆ-ի¹⁵, 1952 թ. դրամատան ղեկավարութունը վստահված
էր երեք անձի՝ Մուհամմեդ Ռուշդիին, Մուհամմեդ ալ-Ատալին և Ահ-
մեդ Ֆուադին։ Աուշին երկուսը վաղուց պատկանում էին դրամատան
վերահսկողին, մասնավորապես Ռուշդին, որը Մ. Տ. Հարբի փեսան էր։
Դրամատան Հիմնադրումից հետո անցած տարիներին Եգիպտոսի ամ-
բողջ տարածքում հիմնվեցին նրա 24 դուստր-ընկերությունները։ Դրա-
մատան վարչական խորհրդի անդամները հիմնականում նրա այդ դու-
ստր-ընկերությունների պրեզիդենտներն էին, ինչպես նաև եգիպտական
որոշ խոշոր կապիտալիստներ, ասենք օրինակ՝ Ալի Յահյան, Մուհամմեդ
Ֆարգալին և այլն։ Դրամատունը և նրա ընկերություններն այդ տարիներ-
ին աստիճանաբար իրենց ձեռքն էին վերցնում եգիպտական արդյու-
նարբերության առավել զարգացած ճյուղի՝ տեքստիլ արդյունարբերության
և նրա հարակից արտադրությունների, օդային և ծովային տրանսպոր-
տի, առևտրամիջնորդական, ապահովագրական, տուրիզմի, հյուրանոց-
ների, դեղագործության, կինեմատոգրաֆիայի, սպաղարության և կա-
պիտալի շահավետ ներդրման համար այլ գործառույթությունների խոշորա-
գույն բաժինները։ Չլիսավորելով այդ ընկերությունները, ՎՄԽ-ը դրա-
մատունը, միաժամանակ, օտարերկրյա կապիտալի հետ համագործակ-
ցելով, մասնակցում էր խոշոր ընկերությունների ստեղծմանը, վերա-
հսկում պետական ձեռնարկությունների բաժնետոմսերի որոշակի քանա-
կին։ Օրինակ, անգլիական բժուշկներ և իտալական բնակավայրապետ
Ջեններալ դի Տրինեստա ընկերությունների հետ միասին նա հիմնեց
ԵՍՍՍ-ի ոչ Ասսյուրանս ՄԽ-ը ընկերությունը։ Նա տիրում էր 10
մլն ֆ. դրամագույնով եգիպտական պետական բնավթամթերքների կո-
պերատիվ ընկերության բաժնետոմսերի վերահսկիչ ծրարին, ընկերու-
թյուն, որի մենաշնորհն էր նավթամթերքների թաշխումը Եգիպտոսի ողջ
տարածքում։ Այս կարգի օրինակների թիվը բավականին մեծ էր¹⁶։ Այս-
պեսով, այս հիդրամիսավորումն իր շտափուկները տարածել էր եգիպ-
տական տնտեսության բոլոր շահութաբեր ոլորտներում։ Ա. Ա. Մալիքը
իրավացիորեն նշում է, որ տեսքը վերաբերում է մի իսկական մոնո-
պոլիստական կենտրոնի, որը կանգ չէր առնում իր իշխանությունը տա-
րածել վերահսկելու համար եգիպտական ողջ տնտեսությունը¹⁷։ ՎՄԽ-ը
խմբի բնույթը չփոխվեց նաև հեղափոխությունից հետո, նույնիսկ ավե-
րին, եգիպտական կառավարության ազգային կապիտալի նկատմամբ
ցուցաբերած հովանավորությունը, որի արտահայտության մի կարևոր

կողմը հանդիսացավ նաև 1954 թ. փետրվարին ընդունված ներմուծող ապրանքների մաքսավճարի մասին կառավարական դեկրետը, որով մեծապես ազելացվում էր այն ներմուծվող ապրանքներից զանվող մաքսային տուրքը, որոնց համառունը թողարկում էր եզիպատական արդյունաբերությունը¹⁸, եզիպատական մասնավոր կապիտալի այս միջնաբերդի համար ծառայից որպես ազելի մեծ շահույթներ կորզելու արհեսկան հեռարան: ԵՄԻ-ի դեկավարությունն ամեն կերպ քողարկելով իր ձեռնարկումների մասշտաբները, անորոշ դարձնելով դրանց սահմանները, ամենազաման շահագործման ենթարկելով իր ընկերություններում աշխատող բանվորներին, որի դեմ, ի դեպ, ընդդիմացին Քաֆր ադ-Նավվարի բանվորները, անօրինականության և բանվորների ցրտինքի գեղով ևս հավելյալ շահույթներ էր կորչում: Միայն բանկի մաքուր շահույթները 1952—1957 թթ. տարեկան միջին հաշվով կազմեցին մոտ 800 հազ. եզ. ֆ.¹⁹, իսկ ընկերությունների թիվը անեց ևս երեքով, իսկ բանկի անվանական դրամազույտը 1952 թ. 1 մլն եզ. ֆ. համեմատությամբ արդեն 1955 թ. կրկնապատկվեց և հասավ 2 մլն-ի: Այդ 2 մլն եզ. ֆ. անվանական դրամազույտով բանկը վերահսկում էր 21 մլն եզ. ֆ. ընդհանուր անվանական դրամազույտի ունեցող իր 27 ընկերություններին, որոնց տված նրա վարկերը կազմում էին 9 մլն եզ. ֆ.²⁰, Բանկի ակտիվները 1952 թ. մոտ 67 մլն եզ.ֆ-ից 1957 թ. հասան 110,5-ի, սեզերվային ֆոնդը 4,8 մլն-ից՝ 6,7-ի, ավանդները 58 մլն-ից՝ 85-ի²¹, ՄԻ փոքր ազելի ուշ, 1958 թ., բանկի և ընկերությունների մաքուր շահույթները կազմեցին եզիպատական մասշտաբներով հսկայական մի զումար՝ 5 մլն եզ. ֆ.²², իսկ գործարքներն ամփոփում էին գոյություն ունեցող անտեսական բույր մարզերը: ԵՄԻ-ն բանկի և ընկերությունների հսկայական շահույթները բաժին էին ընկնում հիմնականում խոշոր կապիտալիստներին: Նրանցից 50-ը տիրում էր բանկի բաժնետոմսերի 42 տոկոսին, որոնցից 10-ը՝ 20 տոկոսին, սակայն խոշորագույն բաժնետերը հայտնի ֆինանսիստ Ահմեդ Արբուզն էր, որը միայնակ տիրում էր դրանց 14 տոկոսին²³:

Իսկապես, եզիպատական բուրժուազիան ուղղակիորեն և անուղղակիորեն իր ռուկն զարնչ էր ապրում: Միաժամանակ հատկանշական է, որ ԵՄԻ-ն խումբը և ընդհանրապես եզիպատական մասնավոր ֆինանսաարդյունաբերական կապիտալը, 1952—1957 թթ. արդյունաբերական հիմունքային ճյուղի կամ ձեռնարկություններ լստեղծեց: Դրանց համար կապահանջվեին երկարաժամկետ ներդրումներ, որը ձեռնառու չէր արագ ստացվող շահույթների հետևից ընկած եզիպատական կապիտալիստներին, շնայած նրանք ձեռն համար եզակի քայլերի էին դիմում զին-

վորականների այցերին թող փչելու համար Այսպես, օրինակ, երբ 1954 թ. փետրվարին կառավարությունը Համարագրի Երկրամասի հետ համաձայնագիր կնքեց Հելսինկում մետալուրգիական գործարան կառուցելու և երկաթաքարի հանքավայրերի հետախուզման վերաբերյալ, ապա նոր ստեղծվող շենյուանի պողոտատնակայան ընկերությունն և Երկաթի եգիպտական ընկերությունն արժեթղթերի 20 տակտը գնեց ԵՄԻՍԵ խումբը²⁴։ Եգիպտական կապիտալիստների այսօրինակ ԵՀայրենասիրական քայլերը եզակի բնույթ ունեին։ ԵՄԻՍԵ խմբի գործունեությունից իր բնույթով չէր տարբերվում մյուս ֆինանսարդյունաբերական և առևտրական խմբերի ու ընկերությունների գործունեությունը։

Եգիպտական կառավարության աված արտոնություններից, ինչպես երևում է, օտարերկրյա կապիտալը զգուշությամբ էր օգտվում։ Այս երևույթը թերևս իր հիմքում կապված էր արտաքին քաղաքական հանգամանքների հետ։ Ինչն է, մի բան կարելի է որոշակիորեն ասել, որ օտարերկրյա ընկերությունները, եթե որոշակի պատրաստակամությամբ համագործակցում էին եգիպտական մասնավոր կապիտալի և կառավարության որոշ ծրագրերի իրագործման մեջ, որ վերաբերում էր գոյություն ունեցող տնտեսական հյուպերի և նրանց հարակից արտադրությունների ընդլայնմանը, ապա Եգիպտոսի համար հիմունքային նշանակություն ունեցող արտադրությունների ստեղծման նկատմամբ նրանք, մեղմ ասած, զսկամություն էին ցուցաբերում։ Եգիպտական խոշոր բուրժուազիայի հետ համագործակցելն արևմտյան մոնոպոլիաների կողմից, անտարակույս, այդ երկրի՝ Մերձավոր արևելքի որպես առավել խոշոր տնտեսական ու քաղաքական ուժի և նրա հեղինակների ըմբռնման և զրանից բխող հետևությունների արգասիքն էր։ Բայց Եգիպտոսը դարձավ նաև արևմտյան մոնոպոլիաների շահերի քախման ուրույն ասպարեզ։ Ավանդական, գլխավորապես անգլիական, ինչպես նաև ֆրանսիական կապիտալի ուժեղ դիրքերը, հատկապես 1952 թ. հետո, սկսեցին սասանել արևմտագերմանական ու նապոնական մոնոպոլիաները և ընկերությունները։ Իր մի գրքում Լ. Էրհարդը գրում է. «Եգիպտոսը գտնվում է Մերձավոր ու Միջին արևելքի գերմանական առևտրական գործունեության կենտրոնում։ Արևելքի հետ մեր առևտրի ժափայի շտաբ մեծապես կախված է Եգիպտոսում ձեռք բերած մեր արդյունքներից»²⁵։

Արևմտյան մոնոպոլիաները Եգիպտոսում իրենց ուշադրությունը կենտրոնացրին հատկապես Նավթի հետազոտությունների վրա։ Մինչև 1955 թ. Նավթի հետախուզման կոնցեսիաներ ձեռք բերեցին 7 ընկերություններ, որոնցից միայն մեկն էր եգիպտական, մնացած 3-ը ամերիկյան

յան էին, 2-ը՝ խառը միջազգային և մեկը՝ արևմտագերմանական²⁶, Առավել աշխուժորեն էին զործում «Կալանջար», «Շեկլը», «Մորիլ սլլը»: Եթե մասնավորապես նայենք ամերիկյան գործունեությունը Եգիպտոսում, այդ տարիների ընթացքում, ապա պարզորոշ երևում է, որ այն բազմաթիվ համաձայնագրերը, որ կնքվեցին 1953—1954 թթ. իրականություն մեզ շատ քիչ բան տվեցին եգիպտական մոզոլոգիին: Համաձայնագրերից մեկը կարող էր վերաբերել հիվանդությունների դեմ պայքարին, մյուսը՝ ջրամատակարարմանը, հաշորդը սանիտարական պայմանների բարելավմանը, անտառատեղիմանը, հողամշակույթյանը և այլն, բայց ոչ մի համաձայնագիր չէր ներառում մետալուրգիայի, մեքենաշինության, էներգետիկայի և նման ոլորտները: Նույնիսկ ամերիկյան պրոպագանդայի այդ թվականներին տարփողած ամենամեծ՝ 1954 թ. նոյեմբերի 6-ի 40 մլն դոլլարի (12,8 մլն եզ. ֆ.) օգնության համաձայնագրի նախատեսումները Եգիպտոսին պարտավորեցնում էին 6,5 մլն եզ. ֆ. հատկացնել ԱՄՆ-ից լոկոմոտիվներ և նաք բերելու համար, 3 մլն՝ ճանապարհաշինության համար, 1,5 մլն՝ ներքին նավագնացության համար, 2, 8 մլն՝ կազմակերպելու համար ջրմուղ և ջրամատակարարում²⁷: Այս կարգի էր ամերիկյան օգնությունը, և եթե 1951—1956 թթ. օգնությունն ընդհանուր առմամբ կազմում էր 32,5 մլն դոլլար²⁸, ապա 1953—1955 թթ. ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի կողմից բամբակի համաշխարհային շուկայում պետական պահուստների հաշվին դեմպինգային վաճառքի զործողությունները Եգիպտոսին հասցրին ավելի քան 250 մլն դոլլարի վնաս²⁹, Անգլիական և Ֆրանսիական ընկերությունները իրենց կապիտալները ներդնում էին հիմնականում եգիպտական ավանդական արտադրության ոլորտներում և Սուեզի ջրանցքի շահագործման մեջ (ի դեպ, որից Սուեզի ջրանցքի ընկերությունը 1952—1955 թթ. 4 տարում միջին տարեկան եկամուտ ստանալով 82,7 մլն դոլլար, Եգիպտոսին մասնաճանում էր տարեկան միայն 12,8 մլն դոլլար³⁰):

Եգիպտական տնտեսության համեմատաբար ավելի լայն ոլորտներ էր ընդգրկում արևմտագերմանական ընկերությունների գործունեությունը, որոնք այդ տարիներին մասնակցեցին եգիպտական մի շարք տնտեսական ծրագրերի՝ Հելուանի մետալուրգիական կոմբինատի, Ասուանի ակոսի-խոշոր գործարանի, մի քանի էլեկտրակայանների կառուցմանը և վերակառուցմանը, երկաթուղիների էլեկտրիֆիկացմանը և այլնի իրագործմանը³¹: Ընդհանուր առմամբ արևմտյան երկրների Եգիպտոսի հետ 1952—1956 թթ. ունեցած տնտեսական համագործակցության դինամիկական արտացոլում էր այդ թվականների արևմտյան քաղաքականության

Հուլիսին ու Հիասթափությունները: Ինչ վերաբերում է ստար մասնավոր կապիտալի ներհոսքին, որի հետ որոշակի Հուլիսը էր կապել եզրպատական ղեկավարությունը, ապա ինչպես ուսումնասիրողների մեծ մասն է նշում, այն այնքան քիչ էր (1954—1956 թթ. 2 մլն. եզ. ֆ.³²), որ որևէ նշանակություն չէր կարող ունենալ Եզրպատակ անտեսական զարգացման մեջ: Այս հանգամանքը, եթե հաշվի առնենք արված արտոնությունների լայն բնույթը, տարբերակ կարող էր թվալ, բայց ուներ իր պատճառները՝ արևմտյան երկրների՝ անտեսական ճնշման միջոցով քաղաքական որոշակի նպատակների հասնելու քառազանգությունը և ազգայնացման վտանգը: Այո, հենց 1952—1953 թթ. այս հարավարությունն արդեն չէր բացառվում: 1953 թ. հունվարի 30-ին ֆինանսների մինիստր Արզել Գալի Օմարին հանդիպելով ստարերկրյա գործարար շրջանների ներկայացուցիչների հետ հայտնեց, որ «...եզրպատական իշխանությունները քննարկում են... մի ամբողջ շարք ձեռնարկությունների ազգայնացումից դերժ պահելու վերաբերյալ օրենքի տեքստը, այն զեպում, եթե դա (ազգայնացումը—Ս. Ա.) իրագործվելիս լինի Եզրպատակում³³, Օտար կապիտալը և եզրպատական բուրժուազիան 1952—1956 թթ. հատուկ իրենց քաղաքական և անտեսական շահերի չլին խորշում շրջանցել նույնիսկ եզրպատական գործող օրենքների պատենելը: Այդ էր վկայում այդ տարիներին ստարերկրյա տարբեր ընկերությունների միջոցով իսրայելական ապրանքների մուտքը Եզրպատակ³⁴: Այդ էր վկայում նաև այն, որ եզրպատական կապիտալիստների մի մեծ խումբ հանդիսանում էր իսրայելական տարբեր ընկերությունների բաժնեատեր: Նրանք Խորայնում ունեին Հյուրանոցներ, իսկ մի խոշոր ֆինանսիստ նույնիսկ՝ ցեմենտի գործարան³⁵:

Ընդադրության ղեկավարությունը իշխանությունն իր ձեռքը վերցնելուց անմիջապես հետո որոշակիորեն միջոցներ ձեռք առավ անտեսություն՝ պետությանը պատկանող հատվածի ընդլայնման համար: Դեռ մինչև հեղափոխությունը պետությունն էին պատկանում երկրի օգանազակայանները, նավահանգիստները, կապի Հիմնարկությունները, լայնազիծ երկաթուղիները, էլեկտրակայանների մեծ մասը, ոռոգման կառույցները, արդյունաբերական բանկը, ռազմական և որոշ թվով այլ ձեռնարկությունները: Այժմ արդեն, երբ իրադրությունը փոխվեց, այդ ձեռնարկությունների առջև պետք է դրվեն ո՛չ միայն պետական գանձարանին հավելյալ միջոցներ բերելու կամ երկրի անվտանգության կարիքները մասնակիորեն ապահովելու պարտականությունը, այլև դրանց ընդլայնման միջոցով անտեսության վրա վերահսկողություն սահմանե-

լը: Այս առումով, սակայն, 1952—1956 թթ., շնայած որոշ քայլերին, եզրիպտական պետական կապիտալիզմի բնույթը չփոխվեց, քանի որ զնկավարութունը, ընդունելով մասնավոր կապիտալի գործունեության խթանման կուրսը, գրանոզ իսկ երկրի հիմնական ներդրումների ուտորը անկառավարելի էր զարմել: Բոլոր զեպքերում ժամանակն իր գործն էր կատարում: Եղած պետական ձեռնարկություններին ավելանում էր Հելուանի մետալուրգիական գործարանը՝ տարեկան 250 հազ. տ. լուգունի և 210 հազար տ. պողպատի արտադրական կարողությամբ, կառուցվեցին Ասուանի ջրմիական պարարտանյութերի գործարանը, Ալեքսանդրիայի սովարաթղթի ֆաբրիկան, ընդլայնվեցին Սուեզի պետական կաթնալուարանի կարողությունները, 1955 թ. սկսվեց Կահիրեի և Ալեքսանդրիայի կաթնալուարան նոր գործարանների շինարարությունը, Կառուցվեցին ավիացիոն և ռազմական բնույթի նոր գործարաններ, նոր կաթնամուղներ, որոնցից գլխավորի՝ Սուեզ—Կահիրե կաթնամուղի շահագործումն սկսվեց 1956 թ., կաթի նոր պահեստարաններ, ընդլայնվեց երկաթուղու ցանցը և այլն: 1954—1955 թթ. պետությունը զենց նաև տեղական մի շարք գործարաններ²⁴, Պետությունը մեծ բաժին ուներ Ասուանի բարձրանիստ ամբարտակի շինարարության նախնական ձեռնարկներում, այն իր վերահսկողությունը մեծացրեց որոշ բանկերի գործունեության վրա: Բոլոր զեպքերում եզրիպտական արդյունաբերության մեջ պետությանը պատկանող հատվածի բաժինը 1956 թ. զեռ կազմում էր միայն 16,6 տոկոս²⁵: Միաժամանակ պետական արդյունաբերական կարողությունների մեծացումը, արդյունաբերության կառավարման այլևայլ ծառայությունների ստեղծումը և տեղական արտադրությունն աւարերկրյա մրցակցությունից պաշտպանող օրենքների ընդունումը առաջ բերեցին որոշակի նախադրյալներ տեւեսական համակարգի ապագա փոփոխությունների ու Հիվանդագին ընթացքի համար: Այսինքն՝ Եզրիպտի տնտեսության պետական հատվածը ստեղծվելու էր ու զատարկ հիմքերի վրա:

1952—1956 թթ. եզրիպտական արդյունաբերության կառուցվածքի մեջ էական փոփոխություններ չկատարվեցին: Նոր էլուղերի ստեղծումը զեռևս սաղմնային վիճակի մեջ էր, թույլ էր երկրի էներգետիկ հենքը (էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը 1952 թ. 378 մլն կվ ժ-ից բարձրացավ 1545 մլն կվ ժ-ի, կաթի արտադրությունը համապատասխանաբար 2352 հազ. տ-ից նվազեց 1828 հազար տ-ի²⁶), Այնուամենայնիվ պետական և մասնավոր ներդրումների մեծացման շնորհիվ արդյունաբերության համախառն արտադրանքը 1952 թ. համեմատությամբ 1957 թ. 252

անեց 22%-ով⁴⁰, իսկ նրանից ստացված ազգային եկամուտը՝ 51%-ով⁴⁰ և ընդհանուր ազգային եկամուտի մեջ նրա բաժինը 1952 թ. 10%-ից հասավ 18,5%-ի⁴¹։ Սա իհարկե, զարգացման ազնիւ արագ թափ էր, քան հայտնող իշխանութիւնը որոք։ Սակայն, ընդհանուր հայացք գցելով արդյունաբերութիւնն ապարեզում կառավարութիւնն ակնկալութիւններին և գործելակերպի հետեւանքներին տարրերութիւնն վրա, տեսնում ենք, որ եզրկառուցական նոր վարչակարգի 50-ական թվականներին վարած արդյունաբերութիւնն իսկական քաղաքականութիւնը, որն իրենից փաստորեն ներկայացնում էր հետագայում ստացական վարչակարգի սրաց դրաներին քաղաքականութիւնն նախնական տարրերակը, միանգամայն ևս խոզում կրեց։ Իսկ ինչու՞ է... արդյունաբերականացումը առաջ չէր շարժվում⁴², Հանդիսանալով հին վարչակարգի ժառանգութիւնն և նոր վարչակարգի փորձարարութիւնն պատվաստը, այն, ժամանակի ընթացքում ի հայտ բերեց իր անպատու լինելը։ Ազգային արդյունաբերութիւնն արագ զարգացմանը կարող էր կտրականապէս իսկանել արտադրական բոլոր հիմնական միջոցների կենտրոնացումը պետութիւնն ձեռքում։ Ինչպէս ճիշտ կերպով նշում է Ն. Ա. Ուշակովն, մինչև 1955 թ. այդ ուղղութիւնում քայլեր համարյա չկատարվեցին⁴³։ Այնուամենայնիվ, ժամանակի դասերը նրա համար են, որ դրանցից հետեւութիւններ արվեն։ Նասերի առջև կար երկու ուղի՝ կամ վաճառքի հանել երկրի անկախութիւնը, կամ էլ փշրել նրա զարգացմանը խոչընդոտող կապանքները։ Բայց չէ՞ որ հեղափոխութիւնն նպատակը հենց երկրի քաղաքական ու տնտեսական անկախութիւնն ապահովումն էր։ Փորձարարութիւնն արդյունքները գնալով ազնիւ ակնառու էին դառնալու նասերը ընտրելու էր երկրորդ ուղին։

Եզրկառուցի տնտեսական զարգացման ընթացքին հետեւելիս երևում է, որ այդ տարիներին ղեկավարութիւնը մեծ շանքեր է թափել պետական բյուջեում եկամուտների և ծախսերի մշտական անհամապատասխանութիւնը գոնե մեղմելու համար։ Չնայած երկրի հարկային համակարգի, այդ թվում նաև մաքսային զանձումների ուղղում կատարված փոփոխութիւններին, պետական ապարատի ծախսերի կրճատմանն ուղղված քայլերին, տնտեսական ու սոցիալական որոշ ծրագրերի հետաձգմանը և ծախսերի խնայողութիւնն քաղաքականութիւնը, ազգային բյուջեի մեջ անհնար եղավ հավասարակշռութիւնն մտցնել։ Ճիշտ է, 1952/1953 և 1953/1954 տնտեսական տարիներին հաշտվեց 1951/1952 տարվա 38,8 մլն եգ. ֆ-ից ծախսերի գերազանցումը եկամուտներին համապատասխանաբար իջեցնել 10,5 և 20,7 մլն եգ. ֆ-ի, բայց հա-

չորգող տարիներին այն պահպանեց բարձրացման իր միտումը և 1956/57 տնտեսական տարում կազմեց 81,8 մլն ֆունտ⁶⁶։ Սախաբրի՝ նկատուաների նկատմամբ ունեցած այս տարբերությունները կառավարությունը ստիպված էր փոխհատուցել պետական ռեզերվային ֆոնդի և օտարերկրյա վարկերի միջոցով, մի բան, որ նման էր երկաւյր սրի։ Առաջին հերթին դատարկվում էր պետական գանձարանը⁶⁵ և երկրորդ հերթին վարկատուները անվտանգություն միջոցով կվերաբերվեին նրա վճարունակությունը։ Եվ եթե դրանց էլ գումարվում էին քաղաքական շարժառիթները, ապա դժվար չէ պատկերացնել այն ծանր դրությունը, որից ելք գտնելը եզրպատական ղեկավարությունը տարան ի վերջո ազգայնացումների անցնելուն և տնտեսական միակողմ կողմնորոշումից հրաժարվելուն։

Արևմտյան երկրների՝ Եգիպտոսի տնտեսական զարգացման և մասնավորապես Ասուանի ամբարտակի շինարարության նկատմամբ ունեցած ոչ դրական վերաբերմունքը երկրի ղեկավարությունը համոզեց, որ տնտեսության միակողմ կողմնորոշումը չի կարող ապահովել երկրի տնտեսության վերելքը և ազգային իդձերի իրագործումը։ Այս իրողության ըմբռնումն իր արտահայտությունը գտավ, հատկապես 1954 թրվականից, Եգիպտոսի սոցիալիստական երկրների հետ տնտեսական կապերի հարստուն ընդլայնման մեջ։ Եգիպտոսի արտաքին առևտրի մեջ սոցիալիստական երկրների բաժինն ընդլայնվում էր՝ իր մեջ առնելով նոր քնազավառներ։ Եթե 1950 թ. Եգիպտոսի արտահանության մեջ սոցիալիստական երկրների բաժինը կազմում էր 10,6 տոկոս (18,5 մլն եգ.ֆ.), իսկ ներմուծման մեջ 6,5 տոկոս (13,6 մլն եգ.ֆ.)⁶⁶, ապա 1956 թ. դրանք համապատասխանաբար բարձրացան մոտ 30 տոկոսի (48, 4 մլն եգ. ֆ.) և 14 տոկոսի (26,7 մլն եգ. ֆ.)⁶⁷։ Տոկոսային հարաբերության թվերին այստեղ պետք է մոտենալ զգուշությամբ, քանի որ Եգիպտական արտաքին առևտրական շրջանառությունն այդ տարիներին միտում ուներ նվազելու, բայց գումարային թվերը պերճախոս կերպով ցույց են տալիս, որ սոցիալիստական երկրների հետ առևտուրն աճելի քան կրկնապատկվել է։ Միաժամանակ հատկանշական է, որ սոցիալիստական երկրների հետ առևտրում Եգիպտոսն ունեի դրական հաշվեկշիռ։ Սա կարևոր հանգամանք է, եթե հաշվի առնենք, որ այդ տարիներին, լնայած կառավարության ներմուծումների կրճատման քաղաքականությունը, Եգիպտոսի արտաքին առևտուրը շարունակաբար ունեի բացասական հաշվեկշիռ։ Դրան հակառակ, զարգացած կապիտալիստական երկրների հետ Եգիպտոսի առևտուրը նշված ժամանակահատվածում մըշ-

տապես փակվել է բացասական հաշվեկշռով՝ 1950 թ. Եգիպտոսի արտահանումները կազմել են 119, 3 մլն եգ. ֆ, ներմուծումները՝ 147,2, 1955-ին, համապատասխանաբար՝ 72,0 և 137,7 մլն եգ.ֆ⁴⁹: Ուշադրություն պետք է դարձնել հատկապես վերջին թվերի վրա: Ներմուծումը գերազանցում է արտահանությունը 65,7 մլն եգ.ֆ-ով: Սա այն զեպրում, երբ նույն 1955 թվականին Եգիպտոսի արտաքին առևտրի բացը կազմում էր միայն 44,5 մլն եգ. ֆ.⁵⁰: Ուրեմն Եգիպտոսի արտաքին առևտրի՝ արևմտյան երկրների հետ ունեցած բացը նվազեցվում էր հիմնականում սոցիալիստական երկրների հետ առևտրում ունեցած դրական հաշվեկշռի, ինչպես նաև արաբական երկրների հետ ունեցած առևտրական շրջանառության կարգավորման միջոցով, որը, եթե նախորդ տարիներին փակվում էր իր վնաս Եգիպտոսի, ապա 1956 թ. փակվեց ներմուծումների նկատմամբ արտահանումների մոտ 800 հազ. եգ. ֆ-ի զերպանցումով⁵¹: Արևմտյան երկրների այս քաղաքականության պատճառով եգիպտական արտաքին առևտուրը 1952—1956 թթ. միջին հաշվով տարեկան 46,6 մլն եգ.ֆ-ի⁵² բացով էր արտահայտվում, որը պատճառ դարձավ երկրի թակու և օտարերկրյա վալյուտայի պաշարների կտրուկ և տևական անկմանը: 1951 թ. 957 մլն ամերիկյան դոլլարի դիմաց, զրանք 1956-ին իշան 566 մլն-ի⁵³, Այս դրուժյան մեջ առավել արժեքավոր էր դառնում առևտուրը սոցիալիստական երկրների և մասնավորապես ՍՍՀՄ-ի հետ, որի զեպքում ներմուծված ապրանքների դիմաց հիմնական վճարումները կատարվում էին եգիպտական արտահանություն ավանդական ապրանքների միջոցով: Այս հանգամանքը եգիպտական զեկավարությանը ավելի էր հակում ընդդայնելու առևտուրը սոցիալիստական երկրների հետ:

3. ԸՆԵՒ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այժմ անդրադառնանք եգիպտական քաղաքում տիրող հասարակական հարաբերություններին:

Ինչպես գիտենք, եգիպտական կոմունիստները բացասական դիրք զբաղեցրին զինվորականների իշխանության հանդեպ: Սակայն թուն հեղաշրջման օրերին Հա՛նեթ-ՈՒ-Է աշակցում էր նրան⁵⁴, Այդ օրերի ոգևորությունը, երբ հույսերն ու ծրագրերն ընդգրկել էին եգիպտական առաջադիմական և զեմոկրատական թուր խավերը: Երկրի աշխատավորությունը և, մասնավորապես բանվոր դասակարգը, բնականաբար, ոչ միայն հույսեր և սպասումներ ուներ, այլև ձգտում էր անմիջական մաս-

Տանցություն բերել հին վերնախավի դեմ մղվող պայքարին, իշխանությունների ուշադրությունը կողմնորոշել զեպի ժողովրդական զանգվածներին հուզող հարցերը: Եթե նոր իշխանությունների սկզբնական շրջանի հայտարարությունները բավականին պարզ պատկերացում չէին տալիս նրանց որդեգրելիք ուղղության մասին, ապա մի բան միանգամայն պարզ էր, որ նրանք առաջիկայում պատրաստվում էին խոշոր հարված հասցնել Թագավորական վարչակարգի հետ կապված խավերին և զրկել նրանց իշխանության վրա ունեցած ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցությունից:

Ազդեցական բանվորներն այս իրադրության մեջ պետք է որ օգտագործեն ստեղծված հնարավորությունն իրենց տնտեսական գրության մեջ բարելավումների հասնելու համար: Դրա արտահայտությունը հանդիսացան «Միայն մոնոպոլիստական միավորման «Քաֆր ադ-Դավվարի մանածագործական ընկերության» Ալեքսանդրիայի մոտ գտնվող Քաֆր ադ-Դավվարի մանածագործական կոմբինատի երեք գործարանների բանվորների հյուլիները 1952 թ. օգոստոսի 12-ին և 13-ին Երեք հերթափոխով աշխատող այս կոմբինատում աշխատում էր մոտ 10 հազ. բանվոր: Օգոստոսի 12-ի երեկոյան բանվորները արհմիութենական մի պատվիրակություն ուղարկեցին ընկերության վարչության գրասենյակը: Պատվիրակությունը «Հեղափոխության» և «Մուհամեդ Նազիբի անունից»⁵⁴ վարչությանը ներկայացրեց բանվորների հետևյալ պահանջները. աշխատավարձի բարձրացում, աշխատանքից բանվորների անօրինական հեռացումների դադարեցում, աշխատանքային կարգեր շնորհելիս բոլորի նկատմամբ հավասարության պահպանում, արհմիությունների ազատ ընտրություններ, արհմիության նստավայրի գույքսերտմը կոմբինատի տարածքից և ընկերության իրավաբանի հեռացումն իր պաշտոնից»⁵⁵: Բանվոր-պատվիրակներին վարչության աշխատակիցները ընդունեցին թշնամորեն: Մուտով նրանք վարձու գործակալների օգնությամբ փորձեցին մտրակներով ցրել պատվիրակներին և նրանց օգնության եկած բանվորներին: Սա էլ հանդիսացավ ընդհարման սկիզբը, որի ժամանակ կրակի մատնվեցին գրասենյակների կահույքը և ընկերությանը պատկանող 22 ավտոմեքենաները»⁵⁶: Որ ալը ժամանակ բանվորները կարծում էին, թե իրենք գործում են հեղափոխության նպատակների համաձայն, երևում է թեկուզ այն բանից, որ ընդհարումների ընթացքում նրանք գոյում և պատերին գրում էին հեղափոխական կոչեր և լողունգներ՝ «Կեցցե բանակի հեղափոխությունը», «Կեցցե ժողովրդի հեղափոխությունը»⁵⁷: Վարչության պահանջով շուտով ժամանեց օստիկանությունը, իսկ առա-

վտայան, նաև բանակային զորամիավորումներ, որոնք դաժան դատաստան տեսան արզնե ցույցի հլած բանվորներին հետ: Հնդհանուր առմամբ զոհվեց վեց բանվոր, մեկ սուտիկան և երկու զինվոր, վիրավորվեց տասնվեց բանվոր և յոթ սուտիկան⁵⁸: Ձերբակալվեցին 578 բանվոր⁵⁹: Օգոստոսի 14-ին վարչապետ Ալի Մահերի զխավորութլամբ մի-նիստրների խորհրդի նիստը որոշեց ստեղծել Ռազմական գերագույն ատյան, որի նախագահ նշանակվեց ՀՂԽ-ի տեղամ Աբդուլ Մոնեմ Ամինը: Այս ատյանը, ինչպես նրևում է դատավարութլուններին յու-թերից, հապնեպորեն ապացուցված համարեց ցուցարար—բանվորների նկատմամբ առաջ քաշված մեղադրանքները, որոնք հանգում էին գի-տակցական սպանութլյան, հրգեհման, ուժ գործադրելուն, գողութլանը և օրենքի պահապաններին զիմադրութլուն ցույց տալուն⁶⁰: Ցույցերի և գործազույլի երկու առաջնորդները Մուհամեդ Մուստաֆա համիսը և Մուհամեդ Հասան ալ-Բակարին գատապարտվեցին կազախանի, որն ի կատար ածվեց Ալեքսանդրիայի Հուզրա բանտում, սեպտեմբերի 8-ին: Ընդ 27 բանվորներ գատապարտվեցին 5—15 տարվա տաժանակրու-թլյան⁶¹:

Այս իրադարձութլուններին անդրադառնալիս առկա է կառավարու-թլյան տարօրինակ կեցվածքը զրանց հանդեպ: Հեղաշրջումից ընդամենը 20 օր անց եգիպտական աշխատավորութլյանը նա այնպիսի հարված հասցրեց, որ զեռ երկար ժամանակ կասկածի տակ կզենք բանակային շարժման բուն նպատակները: Մի բան պարզ է, որ եգիպտական կուու-նիսաները հանձին Հա՛նեթՈՒԻ-ի, որն այդ օրերին տարածած թուուցիկ-ներից մեկում Քաֆր աղ-Դավվարի զեպքերը համարում էր որպես բժուկութլոցից ժապած շարժում⁶² և որը կառավարութլյան կողմից մեղա-դրվում էր բանվորներին ելույթների հրահրելու մեղ⁶³, այս իրադարձու-թլունից հետո է, որ փաստորեն անցնում են բանակային շարժմանը ընդգիմադիր դիրքերին:

Չի կարելի անտեսել, որ Հողային բարեփոխումների օրենքի ընդուն-ման նախաշեմին կատարված այս զեպքերը փորձ արվեց օգտազոր-ծել նրա հակառակորդներին զեմ: Նազիրը օգոստոսի 14-ի ելույթում այն կարծիքն արտահայտեց, թե բնիզույցն այս զեպքերը կազմակերպված լի-ենն նրանց կողմից, ովքեր մեծ շահեր կարող են ունենալ, երբ նոր կա-ռավարութլյան ժրագրերը ձախողվեն...⁶⁴: Իրադարձութլունների ժապալ-ման ժամանակ նազիրի արտահայտած այս մշուշապատ մտքերը հետա-գայում որոշ արար պատմաբանների գործերում որոշակի տեսք են ըս-տանում: Օրինակ Ա. Ռ. առ-Ռաֆիին գտնում է, որ բանվորներին գոր-

Ժազուլի էին զրցել Քաղաքապետական նախկին վարչակարգի հետ կապված որոշ ֆինդաչիական տարրեր, որոնք մեծ ազդեցություն ունենին Քաֆր ազ-Նազվարի շրջանի ընկերությունների վարչությունում⁶⁵։ Մյուս կողմից արևմտյան մի շարք պատմաբանների գործերում հանդիպում ենք մի ընդհանրացած կարծիքի, որով այդ դեպքերի պատասխանատվությունը զբվում է եզիպտական ձախ ուժերի վրա։ Փ. և Ս. Լակուայարները զրանք ներկայացնում են իբրև թախ հեղաշրջման մի փորձ⁶⁶։ Լ. Գեյմեյլանը այդ դեպքերը համարում է թախ ժայռահեղականների և նաքի գործը⁶⁷, Իսկ Ք. Լիթլը զրանք վերագրում է կոմունիստների գործունեությանը⁶⁸։ Այս և արևմտյան մյուս հեղինակների համար անկասկած, անվերապահ հիմք է ժառայել Մ. Նագիրի զբրում հղած այն պնդումը, որով բանվորական այդ էլույթների բռնկման պատասխանատվությունը զբվում էր ՀաՆեթՈՒ-ի վրա⁶⁹, Բայց նույնիսկ թուռցիկ ժառախությունն այս գործի հետ ուսումնասիրողին այն մտքին է բերում, որ միանգամայն անիրավացի են նրանք, ովքեր աչից կամ ձախից պատասխանատուներ են որոնում այդ էլույթների բռնկման համար։ Քաֆր ազ-Նազվարում Մուստաֆա Խամիսը և իր ընկերները պայքարում էին... աշխատանքային անտանելի պայմանների, ժանր շահագործման դեմ, զբում էր այս կապակցությամբ Բեյրութի Ետ-Տարիկն ամսագիրը⁷⁰։ Ուրեմն պարզ է, որ ՀաՆեթՈՒ-ի վերը նշված քննությունը միանգամայն համապատասխանում էր իրականությունը։

Բանվորների էլույթների նկատմամբ անհանդուրժողականության ոչ պատահական բնույթը ապացուցվեց մեկ ամիս անց, սեպտեմբերի նրկրորդ կեսին, երբ ԵՄԻՐահիտ ընկերության Ալեքսանդրիայի մանածագործարանում գործադուլ բռնկվեց։ Գործադուլի ժամանակ աչքի ընկած քանվոր Մուհամեդ ալ-Հովեյզին և 12 ուրիշներ անմիջապես հանձնվեցին Ռազմական գերագույն ատյանին և դատապարտվեցին տարրեր տարիների բանտարկություն⁷¹։ Ինչ վերաբերում է կառավարության՝ բանվորների նկատմամբ գործադրած դատախազություններին, ապա պետք է ստել, որ այն կազմված էինելով նախկին փաշաներից և բեյերից, գործում էր իր դատակարգային շահերին համապատասխան և փորձում վարկարեկել զինվորականներին ժողովրդի աչքում, ուզենալով հասկացնել, որ բանկային շարժումը ոչ մի ընդհանուր բան չունի աշխատավորների սոցիալական պայքարի հետ։ Այստեղ պետք է նշել նաև, որ բանվորների նկատմամբ կատարված հաշվեհարդարները և հակակոմունիստական լայն արշավը ՀաՆեթՈՒ-ին ինքնաբերաբար մղեցին դիմադրության՝ նոր վարչակարգի հանդեպ։

Փաֆր ազ-Դավիթարի և Ալեքսանդրիայի դեպքերը, ըստ նրևույթին, որոշակի ազդեցութիւն թողնցին ՂՂԽ-ի՝ բանվորների նկատմամբ հետագա քաղաքականութիւն վրա: Աշխատելով ազելի հստակ դարձնել բանվորների և ձեռնարկատերերի հարաբերութիւնները, ՂՂԽ-ն 1952 թ. աշնանը մշակեց այդ հարաբերութիւնների հիմունքները: Դեկտեմբերի 8-ին ընդունվեց աշխատանքային պայմանագրի կնքման մասին որոշումը, որով ձեռնարկատերերը պարտավորեցվում էին բանվորներին տալ կայուն աշխատավարձ: Օրենքով որոշակիորեն սահմանափակվում էին բանվորների աշխատավարձի նկատմամբ ձեռնարկատերերի կամայականութիւնների հնարավորութիւնները, արգելվում էր բանվորին աշխատանքային պայմանագրում նշվածներից հավելյալ աշխատանքներ հանձնարարել, եթէ դրանք թելադրված չէին անհրաժեշտութիւնով, իսկ եթէ այդպիսին էին, պետք է վարձատրվին հավելյալ շահով: Ձեռնարկատերերին արգելվում էր 17 տարեկանից բարձր անձանց համար աշխատանքային փորձնական ժամկետը վեց ամսից ազելի ձգագել: Նրանք պարտավոր էին բանվորներին տալ 14 օրով վարձատրվող արձակուրդ, իսկ տաս տարեկ աշխատանքային ստաժի դեպքում՝ 21 օրով: 100 բանվորից ազելի ունեցող ձեռնարկութիւնների բանվորները տարեկան յոթ օր՝ կրօնական և ազգային տոների ժամանակ աշխատանքից ազատ էին աշխատավարձի պահպանմամբ: Բանվորի հիվանդ լինելու դեպքում ձեռնարկատերը պարտավոր էր անաշխատունակութիւն համար տարեկան ընթացքում վճարել առաջին տասնօրյակին աշխատավարձի 3/4-ի, երկրորդին՝ 1/2-ի և երրորդին՝ 1/4-ի շահով: Ձեռնարկատերը պետք է միջոցների գիմեր աշխատանքի անվտանգութիւն կանոնների ապահովման, բանվորների առողջութիւն պահպանման ուղղութիւնով: Մեծ ձեռնարկութիւնները պարտավոր էին ունենալ իրենց բուժանձնակազմը անհրաժեշտ հարմարութիւններով: Գործատերը բանվորի կողմից աշխատանքային մեկ խախտման համար չէր կարող տուգանել բանվորին 10 օրով աշխատավարձի դուրսբերից ազելի, կամ մեկուսացնել նրան աշխատանքից ազելի քան տասն օր, ընդ որում մեկ ամսում դրանք չպետք է լինեին 5 օրով աշխատավարձից կամ 5 օրով մեկուսացումից ազելի: Աշխատանքային վեճերի լուծման համար բոլոր նահանգներում և շրջաններում կազմվում էին հաշտարար հանձնաժողովներ՝ մասնակցութիւնով տեղի առաջին աստիճանի դատարանի նախագահի կամ դատավորներից մեկի (նախագահ), աշխատանքային բյուրոյի ներկայացուցչի, ձեռնարկատիրոջ կամ նրա ներկայացուցչի, ավյալ ձեռնարկութիւն բանվորական արձմիրութիւն մի ներկայացուցչի կամ վիճարկող բանվոր-

ներից մեկի, չեզոք մի ձեռնարկատերի և մի չեզոք, այլ արձմիրության անդամ բանվորի (անդամներ): Չէր թույլատրվում համընդհանուր կամ մասնակի գործազույլի անցնել մինչև հաշտարար հանձնաժողովի, աշխատանքային բյուրոյի, դատարանի որոշումների ընդունումը: Ձեռնարկատերն էլ, իբ հերթին, իրավունք չուներ բանվորին առանց փանրակչիս հիմքերի հեռացնել աշխատանքից⁷²: Աշխատանքային պայմանագրի մասին այս օրենքը, անտարակույս, որոշակիորեն զուգահեռվում էր հողային բարեփոխումների № 178 օրենքի հետ: Խոսքն, իհարկե, ոչ թե հողատիրության սահմանափակման գրույթների մասին է, այլ վարձակալող-հողատեր, գյուղատնտեսական բանվոր-հողատեր հարաբերությունները սահմանազոծող կարգավորման մասին, այլ խոսքով ասած, եթե հողային բարեփոխումների օրենքը կապիտալիստական տնտեսության պայմաններում պետք է կարգավորեր գյուղացիական հարաբերությունները, ապա աշխատանքային պայմանագրի օրենքը կարգավորելու էր բանվոր դասակարգի աշխատանքային հարաբերությունները: Իր ժամանակի համար և զոհն օրենսդրական առումով այս օրենքը արժանի չէր ուսումնասիրողների անտարբերությանը մատնվելուն: Իհարկե, օրենքն ուներ լուրջ թերություններ, մասնավորապես երանվորս տերմինի հասկացողության բնագավառում, երբ բանվորների շարքից զուրս էին բերվում ժամանակավոր բանվորները, գործառիտոշ ընտանիքից ձեռնարկության մեջ ֆիզիկական աշխատանք կատարողները, ոչ մեխանիկական շարժիչով աշխատող, մինչև հինգ աշխատող ունեցող արհեստանոցների բանվորները, նավերի ամբողջ անձնակազմը և այլն, կամ տուգանքների և գործազույլների վերաբերյալ բավականին հեղհեղուկ ձևակերպումները: Բայց և այնպես ընդհանուր առումով այս օրենքը զրական բնույթ ուներ, քանի որ սահմանափակում էր ձեռնարկատերերի կամայականութունների հարավորությունները, ապահովում բանվորներին աշխատանքային տանելի պայմաններով:

Նույն ղեկտեմքերի 8-ին հրապարակված № 319 օրենքը նույնպես վերաբերում էր բանվորների և ձեռնարկատերերի հարաբերությունների հարցին: Այս օրենքը, որը կոչվում էր սԲանվորների արձմիրությունները, թույլ էր տալիս ձեռնարկություններում կազմակերպել արձմիրություններ՝ որոնք կպաշտպանեին բանվորների իրավունքները և կբարելավեին նրանց նյութական ու հասարակական գրությունը: Այս օրենքի թերի կողմերից էր այն, որ 50-ից պակաս աշխատող ունեցող ձեռնարկությունների բանվորներին թույլ չէր տրվում արձմիրություն կազմել: Իսկ այնտեղ, ուր համաձայն 1842 թ. արձմիրությունների մասին № 85

օրենքի, արդեն կազմակերպվել էին, ապա նրանց գործունեությունը թույլատրվում էր շարունակել, եթե արհմիության անգամների թիվը 30-ից պակաս չլի։ Այս հանգամանքը մեծ նշանակություն ուներ Եգիպտոսի պայմաններում, քանի որ երկրում գերիշխում էր մանրապրանքային արտադրությունը։ Բանվորների քաղաքական ակտիվությանը վնասում էր նաև արհմիություններին քաղաքական հարցեր առաջ քաշելու հնարավորությունից զրկելը։ Եթե դրական էր արհեստակցական էյուզային միությունների ստեղծման իրավունքի վերահաստատումը, ապա Եգիպտոսի արհմիությունների համընդհանուր ֆեդերացիայի ստեղծման արգելումը⁷³ զրկում էր առանց այն էլ փոքրաքանակ ու թույլ բունվոր դասակարգին միավորված կերպով հանգես գալուց՝ ի պաշտպանություն սեփական շահերի⁷⁴։ Այնուամենայնիվ, ընդհանուր առմամբ զեկտեմբերյան օրենքները որոշակի առաջընթաց բալլ էին եգիպտական բանվոր դասակարգի իրավունքների ընդլայնման ուղղությամբ։

Այսպիսով, կարող ենք ապել, որ ՀՂԵ-ն իշխանությունն իր մեծոր վերջնելուց հետո առաջին ամիսներին մեծ ուշադրություն հանդես բերեց երկրի սոցիալական հարցերի նկատմամբ, որի արդյունքն էր զեկտեմբերյան օրենքների և հողային բարեփոխումների օրենքի ընդունումը։ Բայց այդ ուշադրությունը սոցիալական տարրեր խավերի միջև հարաբերությունների որոշակիացման, հին վարչակարգի սոցիալական հենարանի խարխլման և մասնավոր կապիտալիստ արտոնություններ շնորհելու ուղղությամբ նպատակադրված էին երկրի տնտեսության զարգացմանը խթանելու անհրաժեշտություններ, առանց որի անհնար էր երկրի փաստական անկախությունը, որին այնպես ձգտում էին ազգային հեղափոխական ղեմնորդները։

Իր բոլոր միջոցառումներում, ձգտելով ընդլայնել ազգային տնտեսության զարգացման հնարավորությունները, ՀՂԵ-ն կոնկրետ տնտեսական ծրագրերի իրագործումը չէր կազում հասարակական զարգացման որոշակի աստիճանի հասնելու հետ, այլ այդ, ինչպես մենք տեսնում ենք զարգացող շատ երկրների օրինակներով, ուր հասարակական-սոցիալական նպատակակետը միշտ արտահայտվում է տարտամ ձևով, թերևս պատճառ ունենալով հասարակական-տնտեսական կացութաձևերի համադիր գոյակցումը և արտադրողական ուժերի անհամալայն զարգացումը, ավելի շատ փորձնականության բնույթ ունենալով՝ այսինքն, փորձել ինչ-որ ձևով մեղմել ծայրահեղ անհամաարությունը։ Ուրեմն հասարակական-սոցիալական նպատակի տարտամությունը ՀՂԵ-ին հանգեցնում էր սհեղափոխական փորձարարության անախատեսելի

Հետևանքներով սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության որոշողմանը: Բայց եզիպտական ազգային Հեղափոխական զինվորատների և առաջին Հերթին Նասերի առաջնությունն այն էր, որ նրանք արագ կազմեցրեցին ինքնուրույն միջոցառումների արդյունքներին համապատասխան: Արևելքում էլ Հենց բացատրվում է Եզիպտոսի հասարակական-տնտեսական բնույթի միջոցառումների օրինադրական ակտերի միջոցով անընդհատ կատարելագործվող Հեղափոխական առաջին փուլի ընթացքում:

Եթե մասնավոր և ստար կապիտալի գործունեությունը խթանող քաղաքականությունը եզիպտական հասարակության որևէ խավին ոգուտալվեց, ապա առաջին Հերթին դա խոշոր բուրժուազիան էր: Իր սլորտում ունենալով քաղաքային բնակչության հազիվ 3 տոկոսը, այն վեր հասնող տնտեսական իր բուրգի ստորին աստիճանի վրա ուներ տարեկան 3400 եգ. ֆ. եկամուտ ունեցողներին, այն դեպքում, երբ քաղաքային բնակչության 10 տոկոսը կազմող որակյալ բանվորների տարեկան միջին եկամուտը չէր անցնում 60 ֆունտից⁷⁶, էլ լիտասելով արդեն բնակչության հակայական բազմությունը կազմող ստորին խավերի մասին, որոնք շինչինագույն և հիմնականում պատահական եկամուտներով էին պահպանում իրենց գոյությունը: Գծվար է համաձայնվել այն մտայնության հետ, թե իբր Հեղափոխության առաջին տարիներին որոշակի հարված է հասցվել խոշոր բուրժուազիային: Այն մասեր-մունք օրենսդրական ակտերը, որոնք ինչ-որ սահմանների մեջ էին դնում նրա գործունեությունը, ասենք օրինակ՝ 1954 թ. հունվարին ընդունված ընկերությունների մասին № 26 օրենքը, որով արգելվում էր միասնամեակ անգամ լինել վեցից (ի՞նչ չի է) ավելի ընկերությունների վարչական խորհուրդներում և սահմանափակում ընկերության ստացած մացուր շահույթից խորհրդի անգամների բաժինը 10 տոկոսի⁷⁷, կամ 1955 թ. մարտին ընդունված № 155 օրենքը, որը 60-ից բարձր տարիք ունեցողներին արգելում էր առանց կառավարության համաձայնության ընկերությունների տնօրեն նշանակելը⁷⁸ և այլն, իրականության մեջ ոչնչով չազդեցին եզիպտական խոշոր բուրժուազիայի գործունեության վրա: Թերևս ինչ-որ չափով իրենց վրա հարված կրեցին հողային գործարքների մեջ իրենց կապիտալը ներդրած կապիտալիստները, իսկ ավելի շատ բուրժուազիայի այն ներկայացուցիչները, որոնք կապված էին նախկին վարչակարգի ապօրինի գործողությունների հետ: Իսկ հիմնականում եզիպտական բուրժուազիան 1952—1956 թթ. իրեն զգում էր ինչպես ձուկը՝ ջրում: Բայց իշխանությունների ձգտումների և մասնավոր կապիտալի շահերի հակասությունը այդ տարիներին սրբազրույթներ մացրեց եզիպտական

խոշոր բուրժուազիայի գործունեության մեջ Գրա արտահայտվեց հետևյալում: Այդ տարիներին 10-ից ավելի բանվոր ունեցող ձեռնարկությունների թիվը 3445-ից բարձրացավ 3514-ի: Հետաքրքրական է, որ եթե մասնաբաժնի և միջին բուրժուազիայի գործունեության ուղղությամբ գտնվող 10—49-ը բանվոր ունեցող ձեռնարկությունների թիվը 1952-ի 2734-ի դիմաց ավելացավ 104-ով և 1956 թ. հասավ 2838-ի, կազմելով բոլոր արդյունարերական ձեռնարկությունների (չհաշված 10-ից պակաս բանվոր ունեցող, հիմնականում տեխնոլոգիական ձեռնարկությունները, որոնց թիվը անցնում էր 130 հազարից) 81 տոկոսը, ապա 50-ից 499 ու 500 և ավելի բանվոր ունեցող ձեռնարկությունների թիվը նվազեց համապատասխանաբար 633-ից 608-ի և 78-ից 68-ի⁷²: Այս երևույթն իր հիմքում ունի երկու գլխավոր շարժառիթ: Առաջին՝ այն արտացոլում էր եզրագծային խոշոր բուրժուազիայի, ինչպես նաև ստաբիլիզացիայի ընկերությունների այդ տարիների հակումը՝ ոչ միայն հրաժարվել արդյունարերական խոշոր ձեռնարկներից, այլև կրճատել խոշոր արտադրությունը, ներդրումները հիմնականում կենտրոնացնելով շուկայի պահանջարկներին ավելի ճկունություն ցուցաբերող մանր ձեռնարկումների մեջ: Գրա հետևանքն էր եզրագծային ընկերությունների թվաքանակի կտրուկ մեծացումը, դրանց թիվը 1952 թ. 26636-ից 1956-ին հասավ 34014-ի⁷³: Երկրորդ՝ ազգայնացման հնարավորությունը, որը չէր բացառվում այդ տարիներին, ինչ խոսք, մշտական երկյուղի մեջ էր պահում եզրագծային խոշոր բուրժուազիային: Ի միջի այլոց, այս բանը ցույց է տալիս խոշոր բուրժուազիայի իշխանության տեսեսական քաղաքականության վրա ներգործելու սահմանափակ ընդունելությունը, որը ձգտում էր համազգային շահերը ներկայացնել և խուսափել առանձին սոցիալական խմբի շահերն արտահայտելուց: Բուրժուազիան ազգայնացման առաջին հարվածը, ոչ առանց հիմքերի, ենթադրում էր, որ հասցվելու է խոշոր ձեռնարկումներին և հետևաբար աշխատում էր խուսափել հենց դրանցից: Եզրագծային հայտնի տեսեսագետ Թիֆաթ Սաիդը նշում է, որ այդ իրականություններից խոշոր բուրժուազիան ելք էր գտնում իր ձեռնարկությունները «...վերափոխելով և ստեղծելով այստեղ ու այնտեղ սփռված բազմաթիվ մանր ձեռնարկություններ՝ մի մեծ արտադրական միավորի փոխարեն...»⁷⁴: Գրա հետևանքն էլ այն էր, որ խոշոր և հարաբերականորեն խոշոր մասնավոր ձեռնարկությունների թիվը կրճատվեց: Անտարակույս, այս բոլորը կատարվում էր անանուն ընկերությունների, դրածո անձների միջոցով: Այս առումով էլ դժվար է սահմանել, թե այդ տարիներին որտեղ էր վերջանում խոշոր բուրժուազիան և որտեղից սկսվում միջինը,

կամ նույնիսկ մանրու. Եվ ոչ միայն այդ տարիներին, այլև դրանից հետո էլ: Իհարկե, ավելի հեշտ է, ինչպես որոշ ուսումնասիրողներ են գտնում, խոսել եզրպատական շեղ դասակարգից, շեղ խավերից, բայց երևույթի էությունը դրանից չի փոխվում:

Միջակ և մանր ձեռնարկությունների թվաքանակի աճը երևութական ապավորություն էր ստեղծում եզրպատական սոցիալական միջին խավերի գիրքի և ազդեցության ամբողջական վերաբերյալ: Իրականությունը, սակայն, այն էր, որ եզրպատական միջին ու մանր բուրժուազիան նեղվելով խոշոր և օտար կապիտալի երկրի տնտեսության շահութաբեր թուր ուղորաները ընդգրկելու գործունեությունից, ավելի շատ կարիք ուներ օրենսդրական պաշտպանություն, որն այդ տարիներին, որոշակիորեն կարելի է ասել, նա շտապով: Միջին խավերի՝ մանր ու միջին արդյունաբերողների, առևտրականների, այսպես կոչված բազառ մասնագիտությունն տեր անձանց և այլնի համար կառավարության տնտեսական քաղաքականությունը ոչինչ չտվեց:

Միայն կլինի ասել, թե նասերը և նրա որոշ համախոհներ, որոնք պատկանում էին այդ նույն միջին խավին, միտել են հասարակական ճշման գոյությունը և դրա դեմ պայքարելու անհրաժեշտությունը: Իհարկե, նասերը հեռու էր սոցիալական հեղափոխության իրական արժեքը ըմբռնելուց և, ինչպես հասուն է մանրբուրժուական գաղափարախոսին, նա դեմ էր դրան. «Սոցիալական հեղափոխությունը խորխուրում է արժեքները, սասանում է համոզմունքները, պայքարի է հանում քաղաքացիներին իրար դեմ, իշխում են փտածությունը, կասկածամտությունը, ատելությունն ու նասիրությունը, ասում է նա, բավականություն մասնացույց անելով եզրպատական հեղափոխության քաղաքական և սոցիալական ոչ հիվանդազին ընթացքը և նշելով, որ, ի տարբերություն այլ երկրների, քաղաքական ու սոցիալական հեղափոխությունը Եզրպատում միաժամանակ է տեղի ունենում⁸¹, Բայց այս հանգամանքը ներան շէր խանգարում տեսնել հասարակական ճշումը. «Սա ձեզ ասում եմ, մենք դեռ չենք ազատվել հասարակական ճշումից», ասում էր նա 1953 թվականին⁸², «Մեր հասարակարգը... չի գաղարել շահագործողական հասարակարգ լինելուց», ասում էր նա 1956 թվականին⁸³: Բայց նասերը ոչ միայն տեսնում էր, այլև իր ելույթներում անհամար անգամ կրկնում էր, որ պետք է ազատագրվել հասարակական ճշումից: Բայց ինչպե՞ս: Պետության ընդունած տնտեսական ծրագրերը դանդաղությամբ էին իրագործվում մասնավոր և օտար կապիտալի կողմից դրանց հանդեպ անաարբերության պատճառով: Եվ եթե արտադրության աճով

էր պայմանավորվում ժողովրդի կենսամակարդակի բարձրացումը, հետևաբար և դասակարգերի միջև եղած տարբերությունների մեղմացումը, ապա ինչպե՞ս կարելի է վերացնել համարակական ճնշումը՝ ճնշողների իրավունքների և գործունեության հնարավորությունների ընդլայնումով: Տեսեսական զարգացման կառավարության ձգտումների և իրականությունից հակասությունը չէ՞ր արդյոք, որ հեղափոխության առաջին փուլում սոցիալական բարեփոխումների համեստագույն արդյունքներ արձանագրվեցին: Ընարավո՞ր էր պայքարել, ստեղծ, գործադրկություն դեմ, ունենալով ազգաբնակչության անի մեծ թագ և դրա իրականացման հիմնական լծակները թողնել մասնավոր կապիտալի հայեցողությանը: 1952—1956 թվերին ընդամենը 700—800 հազար կազմող եղիպական բանվոր դասակարգն իր թվի տոկոսային որոշ բարձրացումով չէր հաղթահարել քաղաքի աշխատող բնակչության մեջ տոկոսային նվազեցման իր միտումը: Եվ ինչպե՞ս կարող էր հաղթահարել, երբ բնակչությունն այդ տարիներին անեց մոտ 3 մլն-ով, երբ գյուղի հավելյալ աշխատումը շարունակաբար ձգտում էր զեպի քաղաք, իսկ նոր ստեղծվող աշխատատեղերի թիվը դրա համեմատությամբ շատ լնչին էր: Բանվորական արհմիությունների ստեղծման նկատմամբ իշխանությունների անբարյացակամ դիրքը ավելի էր թուլացնում հասարակական ճնշման դեմ պայքարի ընդունակ սոցիալական ուժերի համախմբումը: Բանվոր դասակարգի թվաքանակի փոքրությունը, նախկին ֆալլահի հոգեբանություն ունեցող կազմը, հարաբերականորեն նրանց բարձր վարձատրվելը, աշխատատեղի կորստի մշտական երկյուղը, իշխանությունների կողմից զանազան խոչընդոտները այն հանգամանքներն էին, որ հա չին պահում բանվոր դասակարգի դասակարգային և քաղաքական պիտակցության բարձրացումը, առանց որի անհնար էր պայքարել հասարակական ճնշման դեմ:

Այնուամենայնիվ իր՝ կառավարության սոցիալական որոշ միջոցառումների իրագործմանն անցնելը սկիզբ էր դնում այդ ասպարեզում ավելի բարենպաստ պայմաններում առաջադիմության համար: ԸՂԽ-ն պետք է որ լավ գիտակցեր, որ նույնիսկ քաղաքական միջոցառումների հրատապության ըմբռնումը ժողովրդական զանգվածներին չէին շեղի իրենց առօրյա վիճակի բարելավման ակնկալությունից: Այս տեսակետից հատկանշական է «ալ-Միսրիում» 1952 թ. սեպտեմբերի 11-ին հրատարակված, վարչապետ Նազիրին ուղղված մի եղիպտոհու սրաց նամակը: Եղիպտոհին նշում էր, որ ինքը միջին կարգության տեր ընտանիքից է, ապրում է ամուսնու և հինգ երեխաների հետ: Գիմեղով նա-

գիրքին ասում էր. «Ինչ որ արել եք՝ զտումը, թագավորին հնուացնելը, հոգաբարձության սահմանափակումը, բուրքը լավ է: Բայց ես իմ ընտանիքի բարեկեցության վրա ոչ մի փոփոխություն չեմ զգում: Մենք՝ կանայքս, չենք հավատա քեզ կարգերին, մինչև որ այդ կարգերը չբարձրացնեն մեր կենսամակարդակը: Իհարկե, վաճառական թերթի այս հրուպարակումը կարող էր ունենալ այլևայլ նպատակներ, եթե հաշվի առնենք որ նոր իշխանությունը դեռ չէր բուրքի իր կառավարման երկու ամիսը: Բուրքը դեպքերում այդ նամակի բովանդակությունն, արտահայտում էր ժողովրդական զանգվածների ակնկալումները: Նման տրամադրությունները, ըստ երևույթին, գաղտնիք չէին ՂՂԽ-ի համար: Հաշորդ սրը թերթերը հազորդագրություն ավելցին այն մասին, որ սեպտեմբերի 17-ից քնակարանային վարձը իջեցվում է 15 տոկոսով⁸⁴, Եզիպտական աշխատավորության համար կարևոր նշանակություն կունենար սեպտեմբերի 15-ին ընդունված քնակարանային շինարարության թեկուղ և համեստագույն ծրագրի իրագործումը: Դրանով նախատեսվում էր առաջիկա երեք տարում կառուցել 22 հազար մինչև 4 սենյականոց քնակարան⁸⁵, Լստալ-Ռաֆիի, սակայն, մինչև 1959 թ. հուլիսը կառավարության՝ միջոցներով կառուցված քնակարանների թիվը հասնում էր միայն 18 հազարի⁸⁶, Կարևոր նշանակություն ունեցավ 1955 թ. օգոստոսի 31-ի № 419 օրենքը, որով հիմք դրվեց բանվորների սոցիալական ապահովագրությանը: Համաձայն այս օրենքի, հիմնվեց Բանվորների ապահովագրության և խնայողությունների հաստատությունը, որը պետք է նպաստեր ծերությունից, անաշխատունակությունից, մասնագիտական հիվանդություններից և զործազրկությունից բանվորների ապահովագրմանը⁸⁷:

Ավելի նշանակալից էին լուսավորության բնագավառում ձեռնարկված միջոցառումները: 1953/54 ուսումնական տարում գործող 6751 դպրոցներին 1955/56 ուս.տարում ավելացել էին ևս 1615-ը, իսկ աշակերտության թիվը համապատասխանաբար 1392741-ից հասել էր 1860942-ի⁸⁸: Ազգային կադրերի պատրաստման գործին ծառայեց բարձրագույն կրթության ցանցի ընդլայնումը: Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում 1952/53 ուս. տարվա 41000-ի⁸⁹ փոխարեն 1955/56 ուս. տարում սովորում էին 59550 ուսանող⁹⁰, Դրանց մեջ արգեն զգալի մաս էին կազմում կանայք, օր.՝ 1954/55 ուս. տարվա 56240 ուսանողներից ազդիկներ էին 5689-ը կամ 10,1 տոկոսը⁹¹:

1954 թ. փետրվարին բժշկական կադրերի քանակն ու որակավորումը բարձրացնելու համար հիմնվեց առողջապահական բարձրագույն ինստիտուտ, ինչպես նաև մեծացվեց օգնական բուժանձնակազմ պատ-

բաստող միջնակարգ հաստատությունների ուսանողների թիվը: Դրա շը-
 նորհիվ բուժհիմնարկներում աշխատողների թիվը 1952 թ. մոտ 26000-ի
 դիմաց 1957-ին կազմեց ավելի քան 50000³²: Առողջապահական համա-
 կարգում վիճակի բարելավումը նդիպտոսի սոցիալական կարևորագույն
 խնդիրներից էր, եթե հաշվի առնենք, որ մահացությունն այդ երկրում
 բարձրներից մեկն էր աշխարհում: Նորածինների մեջ այն կազմում էր
 1000-ից 136-ը, իսկ մեծահասակների մեջ՝ 22-ը³³: Այս դրույթունը պայ-
 մանավորված էր բուժական համակարգի թուլությունը, կենցաղային և
 սանիտարական վատ պայմաններով, թերանումով և այլն: Բուժաշխա-
 տողների թվի մեծացման հետ ընդլայնվեց բուժհիմնարկների ցանցը:
 Կառուցվեցին ևս 250 հիվանդանոցներ և բուժարաններ, որոնք տեղա-
 բաշխված էին գլխավորապես նահանգական վայրերում: Բուժհիմնարկ-
 ների ժառանգություններից 1956 թ. ազատվում էին 5 մլն եգիպտական քա-
 ղաքացիներ³⁴, 1952 թ. սեպտեմբերին կառավարությունը որոշեց տարե-
 կան մի որոշ գումար հատկացնել ընտանիքներին՝ ղեզամիջոցներ հաշ-
 թայթելու համար³⁵, Չանազան համաճարակային ու տարափոխիկ հիվան-
 դությունների առկայությունը կապված էր նաև խմելու ջրից բնակչու-
 թյան մեծամասնության զրկված լինելու հետ: Կառավարությունը ժրա-
 գիր էր մշակել, ըստ որի, մինչև 1958 թ. այդ պրոբլեմը պետք է լուծվեր:
 Ինչպես տեսնում ենք, տնտեսական համակարգի թուլությունն իր
 ետևից բերում էր սոցիալական ոչ նշանակալից արդյունքներ: Հինգ
 տարին, իհարկե, մեծ ժամանակամիջոց չէ պատմական հաշիվ ներկա-
 յացնելու համար, և բարեփոխումների սկիզբ ղեկն իսկ գնահատելի էր:
 Ալենիով եգիպտական կառավարության քաղաքում վարած սոցիալ-
 տնտեսական քաղաքականության այս բոլոր հետևանքներից, կարելի է
 ուղղակիորեն ասել, որ նոր իշխանությունները հեղափոխության առաջին
 փուլում եգիպտական քաղաքային բնակչության մեջ սոցիալական հենա-
 բան յատեղեցին: Բայց նրանց դիրքերն այդ ժամանակ քաղաքում ա-
 մուր էր ազգային անկախ ակտիվ քաղաքականություն վարելու շնորհիվ,
 հանգամանք, որ շատ կարևոր էր և օակայն որը երկար ժամանակ չէր
 կարելի շահագործել: Այդ դրույթյան շարունակումն, ի վերջո, վտանգ
 կարող էր ներկայացնել հեղափոխության բախտի համար:

* * *

Ընդհանուր առմամբ անդրադառնալով հեղափոխության առաջին
 փուլում նդիպտոսի սոցիալ-տնտեսական զարգացման համետ տեղա-
 շարժերին և նկատվող բացասական երևույթներին, պետք է ասել, որ դը-

րանք ունենին օրյնկաիվ և սուբյեկտիվ բնույթի բազմաթիվ պատճառներ: Դրանք են՝ 1) իմպերիալիստական երկրների հակաեզիպոսական քաղաքականությունը, 2) արտաքին քաղաքական անկայուն վիճակը, որը ասիպում էր բյուշեի 25—30 տոկոսը հատկացնել երկրի անվտանգության ապահովման նպատակին, 3) ներքին հեատզիմություն ստեղծած անկայուն ներքաղաքական իրավիճակը, 4) նոր վարչակարգի սոցիալ-տնտեսական միջոցառումների ոչ արմատական բնույթը, 5) մասնավոր ներդրումներին պետականորեն ուղղություն տալու իշխանությունների անզորությունը, 6) ժողովրդական լայն զանգվածների գնդուկությունից թուլության պատճառով ներքին շուկայի նեղ լինելը, 7) երկրի էներգետիկ թույլ հենքը, 8) ազգային տնտեսության անապահովվածությունը որակյալ կադրերով, 9) նոր տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի ներդրումների դանդաղության հանդամանքը, 10) պետական բյուրոկրատական ապարատի դժվարաշարժությունը: Սրանք այն գլխավոր պատճառներն էին, որոնք արգելակում էին Եզիպոսի սոցիալ-տնտեսական արագ առաջադիմությունը:

Վ Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն

1952 թ. Հուլիսյան Հեղափոխությունը Եզիպտոսում, ունենալով Հակիմյեթիալիստական, հակազազուիֆատիբական, հակաազատատիբական և բուրժուազեմոկրատական բնույթ, պայմանավորեց Եզիպտոսի ետրազույն պատմության հեղափոխական ժամանակաշրջանի (1952—1971 թթ.) քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական ուղղությունները:

Հեղափոխական ժամանակաշրջանի առաջին փուլի (1952—1956 թթ.) կարևորությունն այն է, որ այդ ժամանակամիջոցում երկրի Հեղափոխական ուժերը ժանր պարտության մատնեցին ներքին հետադիմությունը, սկիզբ դրեցին երկրի հասարակական քաղաքական համակարգի վերակառուցման համար, կայունացրեցին իշխանությունը և դրանց շնորհիվ հնարավորություն ստացան ակտիվ դիվանագիտական շանքեր գործադրել և, ի վերջո, երկիրն ազատել օտարերկրյա ռազմական ներկայությունից: Այս հաղթանակը եզիպտական ազգային հեղափոխական դեմոկրատներին թույլ տվեց իրենց ժողովրդի շահերին ու ձգտումներին համապատասխան փոփոխություններ մտցնել երկրի արտաքին քաղաքական կողմնորոշման մեջ:

Սակայն Հեղափոխության առաջին փուլում եզիպտական հասարակական-տնտեսական համակարգի մեջ, դրական տեղաշարժերի կողքին, անկա էին նաև որոշակի բացասական երևույթներ: ԸՄՖ իշխանության համակարգի փոփոխությունը նոր վարչակարգը ներբազատեց արտոնյալ զասակարգերի ազդեցությունից, եՄՖ հոգային բարեփոխումները նրա համար սոցիալական կայուն հենարան ստեղծեցին դուրսում, ազգաազգային և օտար մասնավոր կապիտալի գործունեության խթանման ու զասակարգերի հաշտեցման նրա որդեգրած քաղաքականությունը հնարավորություն տվեց ներքին հետադիմությանը, իշխանությունը զիջելով հանդերձ, պահպանել իր տնտեսական հզորությունը: Պարզ է, որ հեղափոխությունը իրագործողներին, նրա ղեկավարության մանրբուրժուական աշխարհայացքը իր կնիքն էր դնում նրանց նեոնարկած սոցիալ-

տնտեսական միջոցառումների ոչ արմատական բնույթի վրա, ինչը իր քաղաքական ազդեցությունն էր թողնելու հեղափոխության ապագայի վրա:

Հեղափոխական ժամանակաշրջանի երկրորդ փուլի (1956—1961թթ.) սկզբում օտարերկրյա ընկերությունների ազգայնացումը զգրական զեր խաղաղ երկրում տնտեսության պետական հատվածի ստեղծման գործում: Միաժամանակ, այդ փուլում, ակնառու կերպով քաղաքային խոշոր բուրժուազիայի համազգային շահերին ծառայելու լիամասնությունն ու անընդունակությունը: Այս հանգամանքը ազելի ակնբախտրեն արտացոլվեց եզրագծային միասնության հանդեպ խոշոր բուրժուազիայի դիրքի մեջ, որի համար արարական միասնականություն գաղափարը նշանակում էր միայն իրացման նոր շուկաների և տնտեսական գործունեության ընդլայնման նոր ոլորտի ընդգրկում:

Այս իրողության ըմբռնումը եզրագծային ղեկավարներին ստիպեց վերանայել իրենց դիրքը խոշոր բուրժուազիայի նկատմամբ: Եզրագծային հեղափոխության երրորդ փուլը (1961—1967թթ.) նշանավորվեց խոշոր բուրժուազիային ու հողատերերին հասցված հարվածներով: Դրանց շնորհիվ ազելի ամրապնդվեց տնտեսության պետական հատվածը, որն արդեն սկսեց որոշիչ դեր ունենալ երկրի տնտեսական զարգացման գործում: Հողազուրկ հազարավոր գյուղացիական ընտանիքներ հողակտորներ ստացան: Հեղափոխական փորձով հարստացած ազգային հեղափոխական զննակրատներն ընտրեցին զարգացման ոչ կապիտալիստական ուղին:

Ներքին հետադիմությունն այս պայմաններում, ի վիճակի չլինելով ակտիվ գործունեություն վարել իր դիրքերն ամրապնդելու համար, բայց օգտագործելով տնտեսական միջոցառումների ոչ արմատական բնույթը, սողանցքներ գտնելով դրանց շրջանցման համար, կարողացավ իր արևտնեսական դիրքերը որոշակիորեն զերթ պահել վերջինական կորստից:

Եզրագծային հեղափոխության առաջագիմական վերագիտումների կուրսը, զարգացման կապիտալիստական ուղու մերժումը և, հատկապես, ակտիվ հակաիմպերիալիստական ու հակազաղութատիրական քաղաքականությունը, որը որոշակի դեր ունեցավ արարական աշխարհում գաղութատիրական մնացուկների վերացման, հետադիմական վարչակարգերի աստիճանական փլուզման և, հետևապես, իմպերիալիստական երկրների Մերձավոր արևելքում ունեցած դիրքերի խաբլիման գործում: Երա զեմ միավորեցին այդ շրջանի հետադեմ ուժերին և իմպերիալիստական երկրներին: Նրանց կողմից 1967 թ. սանձազերծած ագրեսիան,

բախվելով եզրագտական ժողովրդի վճռական ընդդիմությունը, թեև ի վիճակի չեղավ անմիջապես Եզրագտոսին շեղել առաջադիմական ուղուց, բայց իր ետևից բերեց ազնուաբեր հետևանքներ:

Հեղափոխական ժամանակաշրջանի վերջին փուլը (1967—1971 թթ.) ուղղման պարտություն ու ներքին տնտեսական ծանր դրություն պայմաններում, նշանավորվեց արդեն հանուն իշխանության պայքարի ծավալումով: Հեռադիմություն գործունեությունն սկսեց կրել ազելի ու ազելի հարձակողական բնույթ: Այս փուլում եզրագտական ազգային հեղափոխական դեմոկրատների կառավարությունը, փաստորեն, նահանջեց հեռադիմության էնշման առջև՝ մասնավոր կապիտալին ընդհանրվող միջաբար արտոնություններ: Հեղափոխության առաջնորդ Գ. Ա. Նասերի հանկարծաճա մահը ազելի սրեց իշխանության համար մղվող պայքարը:

Նասերի մահից հետո պրեզիդենտ դարձած Մ. Ա. Սադաթը, հենվելով եզրագտական բուրժուազիայի և հեռադիմության մյուս չոկատների վրա, 1971 թ. մայիսի 15-ին կատարեց պետական հեղաշրջում՝ երկրի ղեկավարությունից հեռացնելով ազգային հեղափոխական տարրերին:

70-ական թվականներին Եզրագտոսի ղեկավարությունը, Մ. Ա. Սադաթի գլխավորությամբ, վարելով իմպերիալիստամետ, հակամոզովորդական ու հակաազգային քաղաքականություն, զավանսական գործարքի մեջ մտավ ագրեսորի և միջազգային իմպերիալիստական շրջանների հետ: Այս հակամոզովորդական քաղաքականությունը, որը պատհան դարձավ Եզրագտոսում սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական դրություն վաթարացմանը, Ա. Սադաթի համար անձնապես կործանարար եղավ:

Չնայած վերը նշված հանգամանքներին, հեղափոխական ժամանակաշրջանում Եզրագտոսում կատարված առաջադիմական վերափոխությունները խոր արմատ են ձգել եզրագտական իրականության մեջ և, դժվար թե, հնարավոր լինի դրանք ամբողջապես արմատախիչ անել:

Е. А. АБГАРЯН

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ НА ПЕРВОМ ЭТАПЕ ЕГИПЕТСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1952—1956 гг.)

В революционном развитии Египта (1952—1970 гг.) важное место занимает его первый этап (1952—1956 гг.) Это—период укрепления революционного режима, важных политических и социально-экономических перемен.

Прогрессивное крыло египетской национально-демократической революции во главе с Г. А. Насером после долгой и ожесточенной внутриполитической борьбы сумело разгромить сторонников буржуазного парламентаризма и установить в стране революционно-демократический режим. Эволюция этой борьбы способствовала постепенному изменению общественно-политических взглядов руководителей революции.

Стремление руководителей революции преодолеть социальную и экономическую отсталость страны путем установления более справедливых принципов распределения национального богатства и хозяйственных реформ, на первом этапе революции не венчалось ощутимыми социально-экономическими успехами. Несмотря на это, общественно-политический курс, проводимый руководством революции, обеспечил режиму Насера политическую поддержку со стороны широких народных масс. В то же время стало очевидным нежелание развитых капиталистических стран оказать помощь в экономическом развитии Египта.

По мере развития и укрепления революционного режима в Египте усугубилось противоречие между целями египетской революции и международного империализма. Несмотря на усиливающееся год за годом давление со стороны империалистических кругов, которые хотели заставить Египет принять участие в агрессивных блоках, египетская революция не только устояла перед нажимом этих кругов, но и добилась одной из важнейших своих целей—вывода иностранных войск с территории Египта. Более того, египетская революция ликвидировала монополию поставки оружия западных держав, установила дружеские отношения со странами социализма и встала на путь позитивного нейтралитета в международных отношениях.

برجائيك ايكاريان

التغييرات السياسية والاجتماعية والاقتصادية في المرحلة الاولى
من الثورة المصرية (١٩٥٢ - ١٩٥٦)

تحليل المرحلة الاولى مكاما بارزا في تاريخ المسيرة الثورية
في مصر (١٩٥٢ - ١٩٧٠) انعتبر فترة توطيد النظام الثوري والتحويلات
السياسية والاجتماعية والاقتصادية الهامة.

لقد تمكن الجناح التقدمي في الثورة المصرية الوطنية الديمقراطية

برئاسة جمال عبد الناصر بعد كفاح سياسي مرير من القضاء على
انصار البرلمانية البرجوازية و من توطيد اركان نظام الديمقراطية
الثورية. ذلك النضال الذي ابرز عبر مراحلها المختلفة التطور التدريجي
في الفكر السياسي والاجتماعي لقيادة الثورة.

ان القيادة الثورية التي نوت القضاء على تخلق البلاد الاجتماعي
و الاقتصادي بانساج مبادئ أكثر عدالة في توزيع الثروة القومية
والاصلاحات الاقتصادية لم تنصل الى الانجازات الملموسة في المجالات
الاقتصادية والاجتماعية وعلى الرغم من ذلك فان النهج السياسي
والاجتماعي الذي مارسه قيادة الثورة قد امن النظام الناصري دعما سياسيا
واسعا من قبل الجماهير الشعبية. وفي ذات الوقت بات جليا للعيان تراجع
الدول الرأسمالية المتطورة عن تقديم المعونات اللازمة لتطوير
الاقتصاد المصري.

ومع تطور وتوطد النظام الثوري في مصر ازدادت التناقضات عمقا
واتسعا فبين اهداف الثورة المصرية والرأسمالية العالمية. وبالرغم
من الضغط المتزايد للدوائر الاستعمارية لاشراك مصر في الحلف
العدواني فان الثورة المصرية لم تصمد لضغط تلك الدوائر وحسب
وانما نجحت في تحقيق اعظم اهدافها الا وهي طرد القوات الاجنبية من
مصر وكسر طوق احتكار السلاح من قبل الدول الغربية واقامة علاقات
صداقة وتعاون مع الدول الاشتراكية والسير على طريق الحياد الايجابي
في مجال العلاقات الدولية.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՆԱԴԱՐԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ
ԵՒ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

Ն Ե Ր Ա Ն Ա Ր Դ Ն Ա

1. Պարմենյանի 1964 տեքստը տե՛ս J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, vol. 2, Princeton, 1956, էջ 203—211.
2. «Насейшая история Арабских стран», М. 1968, էջ 396.
3. Հանգ—իսթերալ բարձրագույնագետտիրական կուսակցության հիմնադրված 1918 թ.,
4. «Documents on international affairs, 1951», Oxford, էջ 200.

- 26 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس جمال عبد الناصر...
القسم الأول القاهرة 1968 من 111-112
- 27 նայն տեղում, էջ 112
- 28 «Արև», 1.8.1962
- 29 سليمان محمد الطماوي، ثورة 23 يوليو سنة 1952 القاهرة 1967 من 167-168
- 30 «Արև», 1.8.1962
- 31 Մասնավոր նպատակները ծրագրերն իր ձեռք բերած փոփոխությունները կարող էին բնութագրող նպատակներով, այն ժամակ էր Շահարյանը ծագմանը կրեմլյան քաղաքականությանը:
- 32 1967/1/3-1 «المصرى» «Արև», 2.8.1962
- 33 Ш. Н. Курбелашвили, Ставование революционного режима в Египте. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Тбилиси, 1974, էջ 30:
- 34 1967/1/5 «الاهرام»
- 35 նայն տեղում, 7.8.1962
- 36 عبد الرحمان الراقعي، ثورة 23 يوليو سنة 1952 من 1-11
- 37 1967/1/11 «الاهرام»
- 38 «المصرى»
- 39 Ш. А. аш-Шафиа, Развитие национально-освободительного движения...
էջ 178-179:
- 40 նայն տեղում, էջ 179:
- 41 S. et J. Lacouture, L'Egypte en mouvement, Paris, 1962, p. 158.
- 42 նայն տեղում, էջ 284:
- 43 «الاهرام»
- 44 Г. Н. Мирский, Армия и политика в странах Азии и Африки, М., 1970,
էջ 39:
- 45 «المصرى»
- 46 նայն տեղում, 27.8.1962
- 47 «الاهرام»
- 48 محمد شوقي زكي، الاخوان المسلمون و المجتمع المصرى، القاهرة 1964 من 14
- 49 «المصرى»
- 50 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...
القسم الأول، من 1
- 51 سيد مرقى، الاصلاح الزراعي في مصر، القاهرة 1967 من 1-11
- 52 «الاهرام»
- 53 ثروت عكاشة، اتحادنا، القاهرة 1967 من 11
- 54 عبد الرحمان الراقعي، ثورة 23 يوليو سنة 1952 من 1-11
- 55 «الاهرام»
- 56 «المصرى»

- 92 Եւրոպական տեղագիր: „Le Monde“, Paris, 25.2.1954.
- 93 A. Abul Fath, L'affaire Nasser, էջ 126—129.
- 94 1954/2/26 «النهيار».
- 95 „Le Monde“, 28.2.1954.
- 96 1954/2/28 «تجميد».
- 97 Մ. Մ. Կըրճեցևաշուվաև, Ставоление революционного режима в Египте, автореферат..., էջ 36:
- 98 „Le Monde“, 4.3.1954.
- 99 Եւրոպական տեղագիր, 8.3.1954:
- 100 Եւրոպական տեղագիր, 5.3.1954: Ճիշտ է, Փարիզում կնքված վեց պայմանագրերը Եւրոպական խնդիրների ծախսերը զործարկելու արդյունքում այս հարցերը պարզապես չեն լուծվում, այլ նկատանում ենք արդյունք էլ:
- 101 1954/3/7 «الاهراء».
- 102 Մ. Մ. Կըրճեցևաշուվաև, Ставоление революционного режима в Египте, автореферат..., էջ 38:
- 103 Ն. Մեյն էջ-9465 այս ժամանակ արեւմտյան ժամույսում քննարկվում էր իրեն շատ ծայրահեղական: Ես դրան պատասխանեցի է հետևյալ կերպ. «Ըմ ապրիլյան փոխադրումները է սահմանադրական պաշտպանական դժուրություններ: Ես հավատում եմ ժողովրդի կառավարումները, ժողովրդից էլան կառավարումները, ժողովրդի համար կառավարումները: Գուր խնդիրն է կարծում եմ, թե սա էլան շատ ծայրահեղականություն»: „Le Monde“, 2.3.1954.
- 104 „Le Monde“, 9.3.1954.
- 105 Եւրոպական տեղագիր, 12.3.1954:
- 106 Ամեն Մարտի ասում է, որ Նասերը ՀՀԵ-ի այս նկատին է նրա պարունակների քննարկումները է ժամանակակից: Նազիրը հավանակ է դիմում: امين سعيد، الثورة من امين سعيد، Egypt's destiny, էջ 232, 97, 1957, 29 اكتوبر 1957
- 107 „Documents on international affairs, 1954“, էջ 244.
- 108 R. P. Mitchell, The Society..., էջ 131.
- 109 K. Wheelock, Nasser's New Egypt, էջ 33—34.
- 110 1954 1957 23 يوليو - ثورة عبد الرحمان الراجحي
- 111 امين سعيد، الثورة من امين سعيد، 29 اكتوبر 1957, 97-96
- 112 „Documents on international affairs, 1954“, էջ 245.
- 113 Գա ուղղակի կապ սենթ ապրիլի սկզբին ՀՀԵ-ի վեմ շարունակվող ուսանողական ցույցերի հետ:
- 114 1954/4/1 «تجميد».
- 115 „Le Monde“, 17.4.1954, H. Hopkins, Egypt the crucible, Boston, 1970 էջ 155.
- 116 M. Neguib, Egypt's destiny, էջ 236. Միջինական գեներալ Ա. Քալբին դրամ էր, որ Մ. Ք. Միզին նախկինում թագավորական սերվանի պարզապես համահասարակ էր նրան պատասխանատու է նկատում Գա-Մարտի 1953 թ. Հրդեհի համար الفرق عقيب الثورة، المناصرة في مجلة الاستعمار الحديث، دمشق، 1957, 1-10
- 117 „Le Monde“, 24.6.1954.

23. «Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке», էջ 55:
- 24 ۴ من «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۰۰.
- 25 «Политика США на Ближнем и Среднем Востоке», М., 1960, էջ 20:
- 26 H. Azou, Le pitege de Suez, Paris, 1964, էջ 72.
- 27 ۷ من «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۰۰.
- 28 „Egypt and the United Nations“, New York, 1967, էջ 141—142.
- 29 H. Azou. Le pitege de Suez, էջ 71.
- 30 ۱۹۵۳/۵/۱۱ «الاهرام».
- 31 „Documents on international affairs, 1953“, էջ 343—344.
- 32 Ի հնչանքի տակ 1948 թ. հուլիսի 28-ին Երևանի «Մարտի» թրգաթի 4-րդ հնար, ըստ որի ԱՄՆ-ի կառավարությունը ազատական ու սոցիալական պետություն էր ցույց տալիս անհրժեշտ հետադիմական վարչական քայլեր:
- 33 ۱۹۵۳/۵/۱۱ «المصرى».
- 34 محمد حسنين هيكل، عبد الناصر و العالم، ص ۷۶—۷۷.
- 35 Երևան տեղում, էջ 85—88.
- 36 J. C. Hurewitz, Diplomacy in the Near and Middle East, v. 2, էջ 342.
- 37 ۱۹۵۳/۵/۲ «الاهرام».
- 38 «المصرى» ۱۹۵۳/۱/۱۲.
- 39 „Documents on international affairs, 1953“, էջ 334—335.
- 40 Երևան տեղում, էջ 248.
- 41 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۷۳.
- 42 Երևան տեղում, էջ 46.
- 43 Այլ ցուցանիշներ ի վերջո հնարվել 1954 թ. մարտի 18-ին:
- 44 „Documents on international affairs, 1954“, էջ 245.
- 45 «Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке», էջ 79:
- 46 ۱۹۵۳/۷/۲۴ «جمهوریة».
- 47 ۱۹۵۳/۸/۱۲ «الاهرام».
- 48 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۲۴—۲۲۵.
- 49 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۰۹—۲۱۰.
- 50 «Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке», էջ 83:
- 51 «Documents on international affairs, 1954», էջ 248—254.
- 52 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۲۱.
- 53 اميل كوما، ثورة ۲۳ تموز في عقد هـ الأول، ص ۴۳.
- 54 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۰۰—۲۰۱.
- 55 Երևան տեղում, էջ 51.
- 56 «Известия», 30.3.1954.
- 57 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» ، القسم الأول، ص ۲۸۴.
- 58 «الميثاق» ، القاهرة، ۱۹۷۳، ص ۷.

- 59 H. Azeau, Le plege de Suez, էջ 80.
- 60 նույն տեղում, էջ 81.
- 61 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس... "القسمة الأولى", 1949.
- 62 տեղում, 16.1.1955.
- 63 նույն տեղում, 17.1.1955.
- 64 նույն տեղում.
- 65 նույն տեղում, 22.1.1955.
- 66 նույն տեղում, 21.1.1955.
- 67 նույն տեղում, 25.1.1955.
- 68 „Documents on international affairs, 1955“, էջ 233.
- 69 A. Abul Fath, L'affaire Nasser, էջ 236.
- 70 Այս գրքը գրաստանի մեղմորդի Բազմաթիվ գրքերը, որն 1955 թ. սպրինգի 3-ին միացված Անգլիան, սեպտեմբերի 23-ին՝ Պակիստանը, իսկ հոկտեմբերի 22-ին՝ Իրանը: ԱՄՆ-ը, որն այդ գրքերի անդձման պեղելուց էր, 1956 թ. սպրինգի մշտավոր նրա անհետանկան և շարժարի գործունեության զեմ պայքարի հանձնարարները մեջ:
- 71 محمد حسنين هيكل, عبد الناصر و العالم, 1954.
- 72 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس... "القسمة الأولى", 1949.
- 73 տեղում, 28.2.1955.
- 74 «Иссекция», 17.4.1955.
- 75 տեղում, 2.8.1955.
- 76 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس... "القسمة الأولى", 1949.
- 77 „Documents on international affairs, 1955“, էջ 326.
- 78 նույն տեղում, էջ 327.
- 79 J. Marlowe, A history of Modern Egypt and Anglo-Egyptian relations, 1800—1950, Hamden, 1955, p. 413.
- 80 տեղում, 25.3.1955.
- 81 Ն. Հ. Հալիմանիսյան, Ազգային-ազատագրական պայքարը Կրեանում (1938—1958), Երևան, 1967, էջ 218—219.
- 82 նույն տեղում: Ազգային մանրամասն տե՛ս 222—224.
- 83 Այս մասին ազգային մանրամասն տե՛ս Ն. Հ. Հալիմանիսյան, Ազգային-ազատագրական պայքարը Իրանում (1945—1963), Երևան, 1964, էջ 180—182.
- 84 „Documents on international affairs, 1955“, էջ 329—331.
- 85 محمد حسنين هيكل, عبد الناصر و العالم, 1954.
- 86 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس... "القسمة الأولى", 1949.
- 87 محمد حسنين هيكل, عبد الناصر و العالم, 1954.
- 88 R. K. Karanjia, The Arab Dawn, Bombay, 1958, էջ 70.
- 89 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس... "القسمة الأولى", 1949.
- 90 Սառը գրաստանի մեղմորդ այդ գրքերի որդին փյուզված է 1959թ. մարտի 24-ին կրանից դուրս էր կննդի Իրանը, իսկ 1978 թ. մարտի 12-ին դուրս կննդի նաև Իրանն ու Պակիստանը: Այդ գրքերի մեջ մնալով միայնակ. Թուրքիան ստիպված էր մարտի 15-ին հայտարարել: ՄԾՆՍ-ն վերադնելու իր շահախնդրության մասին:

- 91 T. Little, *Modern Egypt*. London, 1967. էջ 224.
- 92 „Gemal Abdel Nasser in memoriam“, Cairo, 1971, Afro-Asian publications, vol. 1. էջ 163.
- 93 W. Z. Laqueur, *Nasser's Egypt*, էջ 20.
- 94 K. Wheelock, *Nasser's New Egypt*, էջ 225.
- 95 عبد الرحمان الترابعي ثورة ٢٣ يونيو سنة ١٩٥٢ من ١٧٨
- 96 مجموعة خطب وتصريحات و بيانات رئيس... "القسم الاول" من ٢٠٠-٢٠١
- 97 M. Copeland, *The Game of Nations*, էջ 129.
- 98 محمد حسنين هيكل. عبد الناصر و العالم. من ٨٠
- 99 Քեյ խոսք Զ. Ալեկե ապրիլային ըն ուզում տեսնել ընկալան ու սովետական կազմերի ժխտ:
- 100 M. Copeland, *The Game of Nations*, էջ 132.
- 101 Նույն տեղում, էջ 132.
- 102 „The Times“, 28.9.1955.
- 103 „Documents on international affairs, 1955“, էջ 372.
- 104 „Известия“, 2.10. 1955.
- 105 ١٩٥٥/١٠/٢٠ "الأهرام".
- 106 Г. Н. Мирский, «Третий мир»: общество, власть, армия, М., 1976, էջ 202.
- 107 H. Azouy, *Le piége du Suez*, էջ 86.
- 108 خالد بكداش حول تسليح مصر، دمشق، ١٩٥٥، من ٢
- 109 «Народы Азии и Африки», 1972, էջ 78:
- 110 Ա. Ա. Զաւարէն Ի Նկատի տանք Գեորգիանուպի վրա ԱՄՆ-ի կատարած սպրտեման 1954 թ., երբ իշխանութունից հետագինց Գ. Լ. Արքեանի առարայիման կառավարութունը:
- 111 Զ. Յեֆերին, որին ԱՄՆ-ի զեպանի պաշտեմում 1955 թ. համվարին փոխարինց Լ. Քարտալը, հետագայում թի ապիթով հարարարել է. «Նա (Նասերը—Ն. Ա.) սպանվան սեմիթյան էր ուզում՝ առանց որե՛կ պայմանի այն ժամանակ, երբ մենք պայմաններ տեսնեց» (K. Wheelock, *Nasser's New Egypt*, էջ 228). 1957 թ. սկզբին այդ ժառին ազնի տնկելը որտահարելից ԱՄՆ-ի Միացրալ շտաբների պետ, ետվակալ Ա. Քարթալը. «Մեն, ինչ կզեպացրենքը ուզում էին զենել, ինչքան ես լավ եմ հիշում, այնպիսի զեխտեստնիկ էին, որոնց մենք ընթեր կամենա զեվան տեսնե՛լ» (A. A. Malek, *Egypte societe militaire*, էջ 221).
- 112 ١٩٥٥/١٠/١١ "الأهرام".
- 113 محمد حسنين هيكل. عبد الناصر و العالم. من ٩٣
- 114 „Documents on international affairs, 1955“, էջ 396.
- 115 مجموعة خطب و تصريحات و بيانات رئيس... "القسم الاول" من ٥٥٥
- 116 روزاليوسف "١٩٥٢/٢/١٢" من ٢
- 117 Այս հարցը պատիչ կերպով շտաբանված է սովետական զեխտեստնիկ կազմից, Մանրաման տե՛ն Прижакое Е. М. и Арутюмов Р. А., Поучительная история (вооруженная агрессия против Египта), М., 1967; Лебедев Е. А. и

Мирский Г. Н., Суэцкий канал. М., 1956; Николаев А. Н., Правительственный режим Суэцкого канала и национализация Египтом Суэцкой компании, М., 1960 և այլն.

Գ Լ Ի Խ Ե Ր Ե Ր Գ

- 1 «كتاب السنوي للاحصاءات العامة للجمهورية العربية المتحدة» ١٩٦٦-١٩٦٧، القاهرة، ١٩٦٧، ص ٥.
- 2 Հղալիքն բարեփոխումների, զբաղք իրագործման ընթացքի և ներառնումըյան առաջին փուլում արձանագրված արդյունքների մասին տե՛ս ՎՄԻՐՄԱԿՐ և ՄԻՐԻՆ Արձիղքի երկրներ և ժողովուրդներ, Գ. Տ. Երևան, 1978; Ե. Ա. Արզուման, Հղալիքն բարեփոխումների առաջին փուլը նշխարառում (1952-1957 թթ.), էջ 96-121.
- 3 «كتاب السنوي لاتحاد الصناعات المصرية» ١٩٥٢-١٩٥٣، القاهرة، ص ٧٧.
- 4 նույն տեղում;
- 5 նույն տեղում, էջ 547.
- 6 նույն տեղում, էջ 529.
- 7 նույն տեղում, էջ 432-434.
- 8 նույն տեղում, էջ 459.
- 9 Гатулашин М. Ф., Экономика ОАР на новом пути, М., 1968, էջ 70.
- 10 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات رئيس...» القسم الاول، ص ٢٨.
- 11 նույն տեղում, էջ 89.
- 12 նույն տեղում, էջ 89-90.
- 13 նույն տեղում, էջ 92.
- 14 „Industry after the Revolution and the five year plan“, Cairo, 1957, էջ 205.
- 15 «١١-١٢» ١٩٥٦، القاهرة، «بنك مصر و شركاتها» ՎՄԻՐՄԱ զբաժանուրը փոխադրվել էր 1920 թ. խույս Հոլանդի և արդյունաբերող Մ. Տալաթի ալ-Հարրի կողմից: Այն, ինչպես նաև Հնարարում նրա տեղեւած դասը-ընկերությունները, առի՜նանաբար սխեմին աղայնացվել է 1960 թվականի փոթորիկը:
- 16 A. A. Malek, Egypte societe militaire, էջ 114.
- 17 նույն տեղում;
- 18 راشد البراوى، «فدسفة الاقتصادية للشورة» للقاهرة، ص ٥٧.
- 19 «١١-١٢» ١٩٥٦، القاهرة، «بنك مصر و شركاتها».
- 20 նույն տեղում, էջ 16-17.
- 21 նույն տեղում, էջ 11-12.
- 22 նույն տեղում, էջ 16-17.
- 23 A. A. Malek, Egypte societe militaire, էջ 116.
- 24 նույն տեղում, էջ 114.
- 25 Մէջերումն ըստ „Cahiers de documentation du Centre National du commerce exterieur, Moyen-Orient“, Paris, 1955. էջ 89. Այդ մամուլներում արժեւորված իրադրույթի նշխարառում և այլ արարական երկրներում ծախսած զարեւանաթրյան մասին տե՛ս Յ. Յ. Յունցեր, Экспансия ФРГ в арабских странах и Африке, М., 1960.

- 26 G. Lenczowski, The Middle East in world affairs, New York, 1956, էջ 440.
- 27 «Политика США на Арабском Востоке», էջ 52:
- 28 Նուրի ահմադ, էջ 58:
- 29 «Политика Франции в Азии и Африке», М., 1965, էջ 113:
- 30 «Азия и Африка» (стат. сб.), М., 1964, էջ 570:
- 31 Я. Я. Этиммер, Экономический ФРГ... էջ 126—137:
- 32 М. Ф. Гатауллаш, Экономика ОАР на новом пути, էջ 70:
- 33 1957/1/10, «المصري».
- 34 على محمد نظيف، احوال اسرائيل في مصر، للقاهرة، 1955، ص 23—24
- 35 Նուրի ահմադ, էջ 54:
- 36 «المصور» 1956/4/22، ص 37
- 37 Л. Н. Ватомина, Экономика Объединенной Арабской Республики, М., 1962, с. 57.
- 38 «Азия и Африка» (стат. сб.), էջ 568:
- 39 كتاب الجيب السنوي الاحصائيات العامة للجمهورية العربية المتحدة، 1957—1956، القاهرة، 1956، ص 78
- 40 Նուրի ահմադ, էջ 218:
- 41 «التطور الاقتصادي في املاذ العربية 1952—1953» بيروت، ص 11
- 42 Н. П. Белков, Е. М. Примаков, Египет: время президента Насера, էջ 87:
- 43 Н. А. Ушакова, Арабская Республика Египет: сотрудничество со странами социализма и экономическое развитие (1952—1972 гг.), М., 1974, էջ 34:
- 4 F. Mansour, Development of the Egyptian financial system, էջ 33.
- 45 Երևանի հիշատակ է 1855 թ., հրք Եգիպտոսի Զեկուսականությանը դերը (ը դեռևս, դրա դերը և ներքինը և արևելքի և հարավարևմտյանը տեղականը էր փոխառա-
բերականը բաց թողնել և ներգանակաբերականը կազմակերպել:
- 46 Н. А. Ушакова, Арабская Республика Египет... էջ 66:
- 47 «الكتاب السنوي لا تعداد الصناعات المصرية» 1957—1956، القاهرة، 1956، ص 174
- 48 В. А. Луценкич, Египет в борьбе за экономическую независимость (1962—1971), М., 1976, էջ 244:
- 49 «Азия и Африка» (стат. сб.), էջ 571:
- 50 «Statistical abstract of the U.A.R., 1952—1970», Cairo, 1971, էջ 404.
- 51 «Азия и Африка» (стат. сб.), էջ 471.
- 52 Նուրի ահմադ, էջ 578:
- 53 Н. П. Белков, Е. М. Примаков, Египет: время президента Насера, էջ 58:
- 54 J. et S. Lacouture, L'Egypte en mouvement, էջ 136.
- 55 1957/4/10 «المصري».
- 56 «Врѣна», 17.4.1952.
- 57 1957/4/10 «المصري» 'J. et S. Lacouture, L'Egypte en mouvement. էջ 136.
- 58 1957/4/10 «المصري».

- 59 «Արև», 15. 8. 1952.
- 60 1952/1/10 «المصرى».
- 61 «النظريق» 1952 «رقم 7» ص 9.
- 62 J. et S. Lacouture, L'Egypte en mouvement, էջ 187.
- 63 «Արև», 15.8.1952.
- 64 Նայն տեղում.
- 65 ԲԲ ՎՎ «عبد الرحمان الراقعي» ثورة 23 يوليو سنة 1952 ص 192.
- 66 J. e S. Lacouture, L'Egypte en mouvement, էջ 198.
- 67 H. Dekmejian, Egypt under Nasser, էջ 22.
- 68 T. Little, Egypt, էջ 200.
- 69 M. Neguib, Egypt's destiny, էջ 173.
- 70 «النظريق» 1952 «رقم 12» ص 9.
- 71 1952/4/20 «المصرى».
- 72 «کتاب السنوی لاتحاد الصناعات المصرية» 1952-1953 «ص 494-500».
- 73 Նախագահի արհեստագործների ընդհանուր ֆեդերացիայի ստեղծման նախադասարանական կոմիտեի որոշ տեղումներ, որոնք մերթադարձած էին խաղաղության վարչակարգի որոշ Հեղափոխությունից Հետո սպառ արևելիցիներն Քայք կառավարությանը, որ նախապես դեմ չէր ֆեդերացիայի ստեղծմանը, քաղաքական նկատառումներով նշվում էր ու փաստարկն Քուլլ լավից այդ բանը մինչև 1957 թ. «Рабочий класс и рабочее движение в странах Азии и Африки», М., 1965, էջ 137-150.
- 74 «کتاب السنوی لا اتحاد الصناعات المصرية» 1952-1953 «ص 510-517».
- 75 H. Riad, L'Egypte Nasserienne, Paris, 1964, էջ 48.
- 76 1952/1/11 «الأهرام».
- 77 Մինչև է, որո նայն տեղում մի փոքր ուղղում մտցվեց նախորդ տարվա N 28 արև. թի մեջ, արգելելով գրամատենային և այլ վարկառու ընկերությունների վարչական խորհուրդների անդամներին մեկից ավելի խորհուրդներում պաշտոններ զբաղեցնել. Քայք սա էլ նախան նշանակություն չունի 1952/3/16 «الأهرام».
- 78 M. el-Kammas, Economic development and planning in Egypt, London, էջ 208.
- 79 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» القسم الأول» ص 144.
- 80 «النظريق» 1952 «رقم 4» ص 20.
- 81 جمال عبد الناصر» فلسفة الثورة» ص 36-38.
- 82 «مجموعة خطب و تصريحات و بيانات الرئيس...» القسم الأول» ص 43.
- 83 Նայն տեղում, էջ 481.
- 84 1952/4/12 «المصرى».
- 85 «Արև», 7.1.1956.
- 86 «عبد الرحمان الراقعي» ثورة 23 يوليو سنة 1952 ص 441.
- 87 «الجمهورية» 1952/1/31.
- 88 «کتاب السنوی للاحصاءات العامة للجمهورية العربية المتحدة» 1952-1953 «ص 197».

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Е. А. Абгарян—Внутриполитическое положение в Египте в 1967—1970 гг.	5
Г. М. Григорян—Позиция левобаснейского руководства Сирии в ближневосточном кризисе (1967—1970 гг.)	30
Ш. Л. Карамануки—Позиция Арабской лиги в отношении империалистических планов создания военно-политических блоков на Ближнем Востоке	78
Н. О. Оганесян—Позиция Ирака в отношении палестинской проблемы.	96
А. Л. Манучарян—Ближневосточная политика ФРГ в 60-е годы.	109
Г. В. Новикова—Внутриполитическое положение Египта во второй половине 50-х годов и создание Национального союза.	147

МОНОГРАФИЯ

Е. А. Абгарян—Политические и социально-экономические преобразования на первом этапе египетской революции	
<i>Введение</i>	169
Глава первая. Борьба за установление нового режима. Победа революционных сил.	177
Глава вторая. Борьба за укрепление независимости и переход к политике позитивного нейтралитета.	222
Глава третья. Социально-экономические перемены в Египте в 1952—1956 гг.	269
Заключение	299
<i>Использованная литература и примечания</i>	330

ՄԵՐԱՉԱՐԻ ԵՎ ՄՐԵՄ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՆՅՈՒՆՆԵՐ ՈՒ ՀՈՂՅՈՒՅՐԿՄԱՆԵՐ

XIV

Արարական երկրների ներքին և արտաքին հաղափականության ժամանակակից հարցեր

Հրատ. խմբագիր Բ. Հ. Վարդյան, Նկարիչ Յու. Հ. Սամբույան
Ինք. խմբագիր Հ. Մ. Սամբույան, Գեղ. խմբագիր Հ. Կ. Գաբակույան
Կրթարիչ Գ. Ս. Սակֆունյան

ԻԵ № 1207

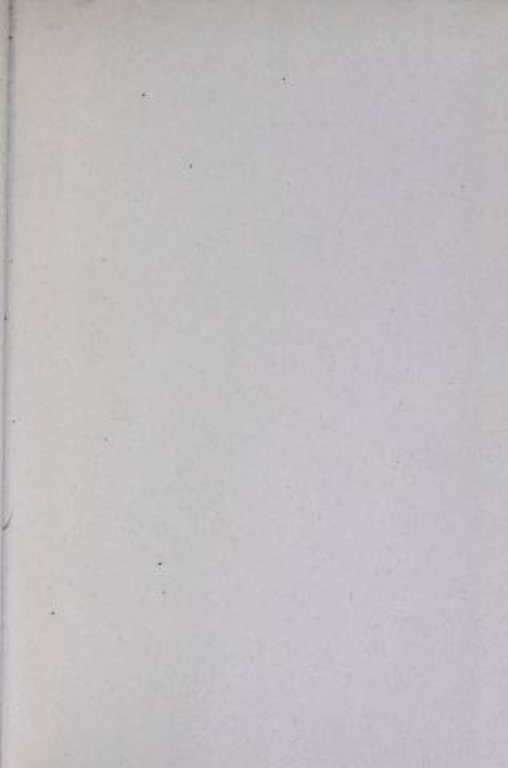
Հանձնված է շտաբային 15.12.1988 թ.: Ստորագրված է պապարտիայի 29.05.1987 թ. ՎՅ 05681: Զարկ 80x84%₀: Քուլթ Մ 2: Հատկանշակ սրբի տպերանոց, ըստի պապարտիայի Գաղ. 18,8 ժամ., տպագր. 19,75 ժամույ ձերկ. ժամույ 18,6: Հրատ. հաղարկ. 17,0 ժամույ Տպարանակ 1000: Հրատ. Մ 6981: Գաղիք Մ 383: Գինը 2ռ. 45 փ.

2002 ԳՊ Հրատարակչության, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղդասարյան պող. 24-րդ
Издательство АН АрмССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.

2002 ԳՊ Հրատարակչության տպարան, 378210 թ. Էրեվանի

Типография Издательства АН АрмССР, 378310, г. Эчмиадзин.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Е. А. Абгарян—Внутриполитическое положение в Египте в 1967—1970 гг.	5
Г. М. Григорян—Позиция левобаснисского руководства Сирии в ближневосточном кризисе (1967—1970 гг.)	30
Ш. Л. Караманушки—Позиция Арабской лиги в отношении империалистических планов создания военно-политических блоков на Ближнем Востоке	78
Н. О. Оганесян—Позиция Ирака в отношении палестинской проблемы.	96
А. Л. Манучарян—Ближневосточная политика ФРГ в 60-е годы.	109
Г. В. Новикова—Внутриполитическое положение Египта во второй половине 50-х годов и создание Национального союза.	147

МОНОГРАФИЯ

Е. А. Абгарян—Политические и социально-экономические преобразования на первом этапе египетской революции	
<i>Введение</i>	169
Глава первая. Борьба за установление нового режима. Победа революционных сил.	177
Глава вторая. Борьба за укрепление независимости и переход к политике позитивного нейтралитета.	222
Глава третья. Социально-экономические перемены в Египте в 1952—1956 гг.	269
Заключение	299
<i>Использованная литература и примечания</i>	330

ՄԵՐԱՉԱՐԻ ԵՎ ՄՐԵՄ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՆՅՈՒՆԻ ՈՒ ՆՈՂՈՎՈՐԴՄԱՆԻ

XIV

Արարական երկրների ներքին և արտաքին հաղափականության ժամանակակից հարցեր

Հրատ. խմբագիր Բ. Է. Վարդյան, Նկարիչ Յու. Է. Սամբույան
Ինք. խմբագիր Է. Մ. Սամբույան, Գեղ. խմբագիր Է. Կ. Գաբակույան
Սրբագրիչ Գ. Ս. Սահակյան

ԻԵ № 1207

Հանձնված է շտրվածքի 15.12.1988 թ.: Ստորագրված է տպագրության 29.05.1987 թ.:
ՎՋ 05681: Զարկ 80×84%₁₆: Քուլթ Մ 2: Զանաձեռակ սրբի տպերանոց, ըստ
տպագրության Գաղ. 18,8 մմ., տպագր. 19,75 մմ-ուց ներք. մմ-ուց 18,6: Հրատ.-
հաղվարկ. 17,0 մմ-ուց Տպարանակ 1000: Հրատ. № 6983: Գաղիք № 383:
Գինը 2ա. 45 ֆ.

2002 ԳՊ Հրատարակչության, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղդասյան պող. 24-ր.
Издательство АН АрмССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.

2002 ԳՊ Հրատարակչության տպարան, 378210 թ. Էրեվանի

Типография Издательства АН АрмССР, 378310, г. Эчмиадзин.

